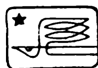
J. Ivaškevičius

RAUDONI SKYDAI

J. Ivaškevičius

RAUDONI SKYDAI

VILNIUS

„MINTIS" 1984

Jarosław Iwaszkiewicz CZERWONE TARCZE
Warszawa, Czytelnik, 1956

I $\frac{4703000000—414}{M851(08)—84}$ R—84

I SKYRIUS

Tais laikais, kai prasideda mūsų pasakojimas, Zalcburgo miestas iš visų šonų buvo apsuptas didelių girių, ir keliai, kurie šakojosi nuo jo į įvairias puses — į Austrijos marką ar imperijos miestą Ratizboną[1] — atrodė nelyginant tarpekliai, išrėžti žalioje tankmėje. Iš vakarų pusės miestą užstojo Vienuolio kalnas, dar neperkirstas tunelio, o į pietus nuo jo, ten, kur dabar plyti laukai ir sodai, iki pat violetinių Untersbergo gūbrių traukėsi vargingos sodybos — dideli aptverti kiemai su nušiurusiomis trobelėmis, kurių visa bėda buvo ta, kad jos stovėjo toli nuo miesto, nesaugioje vietoje ir bet kas galėjo jas užpulti. Toli buvo nuo čia iki tvirtovės — didingos pilies, kuri, pastatyta ant romėnų miesto Juvavijos griuvėsių, priglausdavo apylinkių gyventojus per dažnas sumaištis. Kaip tik tame Zalcburgo pakrašty gimė ir augo Telis, iš tėvo paveldėjęs pravardę Turnas. Telio tėvas per kvailumą įsivėlė į vyskupo ir Bavarijos kunigaikštukų kovas ir kaip išjojo su trejetu vyrų link ežerų ir kalvų, paskendusių karo gaisruose — taip daugiau ir nebesugrįžo. Matyt, jo kauleliai sudūlėjo kur nors tarp kalkakmenių prie šventojo Bertoldo vienuolyno. Beje, tuo metu Telis, Turno sūnus, buvo visai mažytis ir klykė ant motinos rankų. Kai jis prakuto, motina, ilgai galvojusi, pakluso širdies balsui ir, palikusi sūnų dėdės globai, užsidarė į vienuolyną, kur dėl savo nuolankumo galutinių įžadų nedavė ir gyveno tik kaip varginga dievobaimingų mergelių patarnautoja.

Bartolomėjus, arba Telis, gyveno pas dėdę ir į miestą bei pilį nukeliaudavo tik kada ne kada. Laikai tuomet buvo ramūs, pamaldus vyskupas valandų valandas melsdavosi, klūpėdamas ilgoje, žemoje ir tamsioje bažnyčioje, ir nors už nosies vedžiojamas nesileido, kardo griebdavosi tik nenorom. Ir Telis smagus klajodavo po miškus ir kalnus, o nuo tada, kai vieną kartą dėdė su dėdiene nusivedė jį į šventą vietą — jo patrono

---

[1] Paaiškinimus žr. knygos gale.

vardo vienuolyną prie Karališkojo ežero — įprato vis dingti iš namų ir bastytis po kalnus. Retkarčiais grįždavo nešinas kokiu laimikiu, bet nelengva būdavo nušauti greitą ir vikrų žvėrį negrabiai pasidarytu lanku. Kol berniukas šlaistydavosi namie, dėdė vis pabambėdavo ant jo, bet kai Telis išėjo tarnauti į Zalcburgo katedros vyriausiojo kanauninko Ruperto dvarą, tai namo beparsirasdavo retai, ir visada nuo jo trenkdavo alaus raugu ir tuo pačiu kvapu, kurio buvo pridvisęs kanauninko kiemas, labiau tinkamas vadinti karčema.

Kitas kanauninkas, Otonas, netoli katedros laikė lyg ir kokią mokyklą. Po teisybei tai tebuvo „triviumas"— iki „kvadriviumo" [2] nė vienas mokinys nebuvo priėjęs, pagaliau vargu ar išvarvėtakis kanauninkas būtų galėjęs išmokyti juos geometrijos arba muzikos. Taigi Telis tiktai cirpsėjo laibu balseliu bažnyčios chore kartu su kitais skursnomis kunigais ir klierikais, kurių daugybė spietėsi pamaldžiojo vyskupo dvare,— tai ir buvo visa jo muzika, o geometrijos jis išmoko tik tiek, kiek jos reikėjo braižyti smėlėtoje aikštėje prie katedros kvadratams ir stačiakampiams, kuriuose paskui šokinėdavo ant vienos kojos, stumdydamas akmenukus iš „pragaro" į „dangų". Pragaru jį gąsdindavo per pamokas ir kanauninkas Otonas, apie dangaus palaimą retai teužsimindamas, ir Telis sprukdavo iš klasės vos tik varpams paskelbus pamokos pabaigą. Tada jis eidavo į apytamsius kanauninko Ruperto rūmus, kuriuose netrūko piligrimų, keleivių ir dainininkų. Ten būdavo linksma, kartais net per daug,— tai buvo vieninteliai namai Zalcburge, kur būdavo daromas sileziškas alus ir išmaukiami ežerai to gardaus gėrimo. Pas Rupertą Telis tarnavo pasiuntinuku, ir iš pradžių jam atrodė, kad kanauninkai ir klierikai turi teisę niekinti tokį vargetą kaip jis. Jis niekam nesiskundė, miegojo prieangyje, po laiptais, pasitiesęs ant šieno porą nusišėrusių kailių ir apsiklojęs Ruperto ar kurio nors klieriko utėlėtu apsiaustu. Iš po laiptų pro plačią durų angą žiemą būdavo matyti didelė menė su židiniu, kuriame liepsnodavo smarki ugnis, nes taip mėgo kanauninkas, švento Antano bažnyčios klebonas, nelinkęs per daug šykštauti. Vasarą būdavo atdaros kitos durys — į kiemą, ir pro jas galėjai matyti erdvią aikštę priešais katedrą, apsuptą namų, pro kurių tarpus, ypač mėnesėtą naktį, blyksėdavo Zalcachas. Telis gulėdavo sau ir klausydavosi dainų, kurias dainuodavo Rupertui žmonės, užėję pagerti alaus. Švelni sapno ranka sujaukdavo tuos reginius, ir pro židinio dūmus atplaukiantys dainos garsai aidėjo tarytum iš kito pasaulio. O pavasarį (tik vieną pavasarį jis ir tegyveno Ruperto

namuose) pro atviras duris sklido visai kitokia šviesa ir kitokie kvapai — pasaulis dainavo kitą dainą. Telis žiūrėjo į žibantį Zalcachą ir klausėsi lakštingalų čiulbesio, lygiai kaip tose dainose, kurias dainavo prie katedros klajojantys fokusininkai. Dainuodami jie visaip šokinėjo, ir Telis, įsispoksojęs į juos, kažkodėl prisiminė, ką vakarykščiai jam buvo sakiusi dėdienė,— kad jam jau suėjo keturiolika metų ir laikas pagalvoti apie save. Tačiau Telis nieko apie save negalvojo.

Tą pavasarį į vyskupo dvarą užklydo vienas keliaujantis dainininkas, mokantis ir gražiai pasakoti. Vakarais vyskupo Eberhardo riterių menėje, kai vyskupas atkalbėdavo visas maldas, kuriomis kankino dvariškius, ir atsmaukdavo nuo vanagiško veido gobtuvą, tasai dainininkas — jo vardas buvo Turoldas [3]— imdavo visus kamuoti ilgais pasakojimais. Tačiau vyskupas, įpratęs prie ilgų maldų, taip pat kantriai kaip ir kokių užsitęsusių mišparų klausydavosi Turoldo, kurį, be to, ir sunku buvo suprasti, nes jis šnekėjo pusiau švabiškai, pusiau akvitaniškai [4]— dviejų skirtingų kalbų mišiniu.

Vis dėlto maždaug po poros mėnesių Turoldas vyskupui nusibodo ir tada persikėlė į Ruperto būstinę; bet ir čia nelabai kas geidė jo klausytis, tad jis daugiausia tik kiurksojo prieangyje su Teliu, pasakodamas jam ilgiausias istorijas apie riterius, kurias Telis kentė tik dėl to, kad tamsoje už poeto galvos matė mėnulio nutviekstą kelią į slėnį ir lygią, tarytum sidabru užlietą katedros aikštę. Tačiau mėnulis švietė tik kelias naktis, paskui jau būdavo tamsu. Ir tada Turoldas ėmė dainuoti trumpas daineles apie meilę, kurių nedainavo nei vyskupui, nei Rupertui. Dainuojant jo balsas švelniai vinguriavo, iš tiesų gražiai dainavo Turoldas, o Telis po kelių dienų jau mokėjo daugybę tų dainų, ir kai vieną vakarą visi išėjo pas vyskupą, kuris liepė Rupertui ten pat, prie jo, padaryti sileziško alaus, Telis išdainavo visas išmoktas dainas — traukė jas iki vėlumos.

Ir štai po kurio laiko, jau rudeniop, Turoldas prikalbėjo Telį palikti Zalcburgą ir keliauti su juo į Ratizboną — ten turįs netrukus atvykti į seimą imperatorius... Ir pasakė Teliui, jog išmokysiąs jį dar daugiau dainų ir jiedu klajosią iš vieno miesto į kitą, o tų miestų ir pilių imperatoriaus valdose devynios galybės — ir Bavarijoje, ir Švabijoje, ir plačiojo Reino pakrantėse. Teliui tas pasiūlymas patiko, ir jiedu iškeliavo net neatsisveikinę nei su Rupertu, nei su Otonu. Tiesa, abu kanauninkai tą vakarą lyg tyčia nusigėrė ir drybsojo kamaroje kaip kiaulės. Ne kažin kiek išminties išsinešė Telis, iškeliaudamas

su Turoldu — bet ir tos naštos toli nešti nereikėjo. Tarpukalnių slėniuose buvo taip gražu, žaliavo žolė, kaitino saulutė,— negi imsi dabar ir lėksi. Paeidavo galiuką, traukdami dainą, išsitiesdavo ant žolės, tarp gėlių, ir žiūrėdavo į vieversius. Negėrė nei vyno, nei alaus, bet Turoldas kažkodėl nebetvėrė savo kailyje, darėsi vis meilesnis, švelnesnis. Pagaliau, vieną sykį jiedviem susėdus, išsitraukė vynmaišį, kur dar buvo truputis vyno, bet tokio stipraus, kad ir Turnui, ir Turoldui apsvaigo galva. Padangę virš jų skardeno paukščių giesmės, o jiedu apgirtę gulėjo kažkurios gražiojo Untersbergo kalvos papėdėje. Turoldas užtraukė dainą, sudėtą lyg ir Švenčiausiosios Mergelės garbei, bet užsibaigiančią tokiais nepadoriais, nešvankiais žodžiais, kad Telis, nors būdamas įkaušęs, sukluso ir, pasirėmęs alkūne, ėmė išgąstingai žvilgčioti į Turoldą. Šis nepaliovė piktžodžiavęs.

Telis bjaurėdamasis nužvelgė klajojantį dainininką ir galvotrūkčiais pasileido bėgti per žolę link vieškelio. Į kelią jis išbėgo tą akimirką, kai ten ant balto hirkaniško[5] žirgo jojo kažkoks ponaitis. Jį lydėjo ginklanešys, atsilikęs per nedidelį atstumą. Telis puolė ant kelių beveik po pat žirgo kojomis, ir raitelis turėjo staigiai įtempti pavadį; berniukas, dar tebedeginamas širdgėlos, garsiai pravirko.

Riteris, atrodo, smarkiai nustebo; ranka pasirėmęs į žirgo sprandą, atsigręžė ir šūktelėjo ginklanešiui:

— Lestkai, paklausk, ko tam berniukui reikia!

Riteris buvo visai jaunas, beveik tokio amžiaus kaip jo ginklanešys, o gal tik toks atrodė. Šviesūs, šalmo nepridengti plaukai švelniomis garbanomis dryko jam ant sprando, žvilgėdami saulėje it auksas. Skruostai buvo rausvi, akys mėlynos, skvarbios ir mažne plieno spalvos; dabar jos smigte įsmigo į nustėrusio Bartolomėjaus veidą. Netaisyklinga, bet plona, truputį riesta nosis teikė riterio veidui smalsumo išraišką. Telis iškart suvokė, kad jam pasisekė ir lemtis šįkart jam bus maloninga. Apsidairęs pamatė už medžio užsiglaudusį Turoldą. Riterio ginklanešys nušoko nuo žirgo ir pasilenkė prie klūpinčio berniuko,— pats jis buvo tikras milžinas.

— Ko nori? — paklausė.

— Globos! — sušuko Telis ir pakėlė akis nuo tarno į poną. Riteris sėdėjo ant žirgo be balno. Vietoj jo buvo pasidėjęs diržu perjuostą spalvoto vilnonio audeklo atraižą, abi kojos, aptemptos šviesiomis siauromis kelnėmis, tabalavo ant žirgo šonų; riteris avėjo pilkus tymo batus, suvarstytus dirželiais. Jis pasilenkė prie berniuko ir, daug negalvodamas, paliepė tarnui:

— Pasisodink jį už savęs, Lestkai, tegu keliauja drauge. Ginklanešys užkėlė Telį ant savo žirgo ir užšoko pats. Tada priėjo Turoldas ir, nesakydamas nė žodžio, padavė Teliui savo instrumentą. Tai buvo savotiškas smuikas ar teorba, kurios stygas reikėjo braukyti lanko pavidalo stryku.

Telis, nusišypsojęs Turoldui, paėmė smuiką ir pažvelgė į priekį. Riteris jau buvo gerokai nutolęs ir jojo apie kažką mąstydamas, neatsigręždamas. Lestkas uždrožė savo žirgui, ir jie nušuoliavo iš paskos, išlaikydami prideramą atstumą. Tik vieną kartą Telis atsisukęs pasižiūrėjo į Turoldą — šis stovėjo prie kelio ir mosavo jam ranka. Dainininko veidas atrodė liūdnokas.

— Kur mes jojame? — po valandėlės paklausė Telis savo bendrakeleivį.

— Į šventojo Baltramiejaus vienuolyną prie ežero... O paskui toliau...

— Dar toliau?

— Į Švabiją, į tolimą vienuolyną, kuris vadinasi Cvifaltenas.

— Taip vieni ir keliausim?

— Mano ponas visada taip keliauja. Visa jo manta — kapšas su pinigais, ietis rankoje ir lankas ant peties. Net kardo nepasiima. Užtat aš turiu peilį.

— Žinau,— pasakė Telis,— jis man daužosi į koją.

— Ir iki šiol jokia nelaimė dar nebuvo mūsų ištikusi,— pridūrė Lestkas.

— Ar iš toli jojate?

— Labai. Iš Lenkijos.

— Ji tikrai toli? — suabejojo Telis.

— Na žinoma, jau dvi savaitės, kai jojame. Tiesa, buvome užsukę į Zalcburgą, pas vyskupą Eberhardą. Porą dienų ten viešėjome, ir labai šauniai.

— O kuo vardu *mūsų* ponas?

— Kunigaikštis Henrikas Sandomirietis.

II SKYRIUS

Jie pernakvojo šventojo Bertoldo vienuolyne, pilname žmonių, keliaujančių į įvairiausius kraštus nežinia ko ir kam. Telis grožėjosi puošniais vienų keliautojų drabužiais ir negalėjo atsistebėti kitais — apiplyšusiais ir purvinais, ypač krito į akis vienuoliai, kurių dauguma vilkėjo dvokiančiais skarmalais. Va-

karieniaudamas girdėjo, jog kai kurie sakėsi norį eiti į Lenkiją ir ten skelbti šventąją evangeliją. Tačiau kunigaikštis Henrikas jiems nieko neatsakė, tik garsiai juokėsi. Kunigaikštis Henrikas neišsidavė ir kad jis — dalinis kunigaikštis, iš karališkos giminės,— sėdėjo prie stalo kartu su visais, tik anksčiau už kitus atsistojo, ir jie visi trys nuėjo miegoti.

Atsikėlė paryčiais, aplinkui viską dar gaubė rūkas, kelio dulkės buvo suplūktos rasos, ir arkliai garsiai prunkščiojo. Kunigaikštis Henrikas gavo iš vienuolių nediduką širmą lenkiškos veislės žirgą Bartolomėjui, ir dabar jojo visas trejetas. Medžiai net nevirpėjo, rūkas greitai kilo į viršų — sakytum iš žemės būtų veržęsi dūmų kamuoliai, ir iš visko atrodė, jog diena bus karšta ir giedra. Tačiau iki Karališkojo ežero kelias netolimas — dar nespėjus rūkui išsisklaidyti, jie jau stovėjo pakrantėje. Vanduo buvo toks žalias, kad Telis net apstulbo, bet neturėjo kada ilgai stebėtis, nes tuoj ėmė susižavėjęs dairytis aplinkui. Žalia ir gili plynė tarsi patiesta drobė, tarsi marmuro plokštė driekėsi prieš jo akis, o kitapus dunksojo statūs kalnai. Aukštuose jų skardžiuose kur ne kur baltavo sniegas, jau nenutirpstantis nuo kaitrios saulės. Viršūnių dar nebuvo matyti — jas gaubė rūkas, o pakrantėje tvyrojo nepaprasta tyla, kurioje kiekvienas garsas nugrimzdavo lyg akmuo į baltų, ką tik nukirptų vilnų krūvą. Kunigaikštis Henrikas užkalbino Telį, bet užsimiršęs kažką pasakė lenkiškai. Telis nesuprato ir žvilgtelėjo į Lestką. Šis tik nusišypsojo, žiūrėdamas į vandenį, paskui mostelėjo ranka į aukštąsias uolas. Ten pro rūką jau ėmė šmėžuoti tamsios dėmės, rūkas sparčiai kilo aukštyn, ir netrukus išryškėjo viršūnių kontūrai, vieną akimirką kalnai pasirodė visoje savo didybėje, bet tučtuojau vėl paniro į banguojantį rūko vandenyną.

Lestkas pasiėmė ragą, kurį turėjo užsikabinęs ant odinio pusšvarkio, ir skardžiai sutrimitavo. Iš pradžių rago balsas tarytum susigėrė į minkštą uždangą, bet po valandėlės nuo tolimų kalnų atsklido aidas, kuris vėl nuvilnijo per ežerą ir dar keletą kartų atsimušė į uolas. Telis pažvelgė į kunigaikštį Henriką, kurio akys džiaugsmingai spindėjo. Ir ūmai berniukas pajuto meilę šiam tyliam rausvaskruosčiui jaunuoliui iš karališkos giminės, iš tolimo krašto. Pašaukta rago, nuo artimiausios įlankos atplaukė valtis, valtininkas nusilenkė, o kai visi sulipo, kunigaikštis liepė nuplukdyti juos į šventojo Baltramiejaus vienuolyną. O ir kur kitur jie būtų galėję plaukti? Šio gilaus ežero pakrantėje buvo tik viena žmonių gyvenama vieta. Valtis čiaužė lygiu vandens paviršiumi, kuris tik vos vos siūbavo

plačiais nuožulniais gauburiais. Išlinkusioje ežero plynėje kartkartėmis supilkuodavo poromis ar po tris, po keturias plaukiojančios laukinės antys. Telis pasilenkė per valties kraštą ir, nekreipdamas dėmesio į vienodus valtininko yrius, panardino pirštus į vandenį. Vanduo buvo šaltesnis negu tikėjosi, ir malachitinėje jo gelmėje ūmai išvydo apverstas snieguotas kalnų viršūnes. Pažvelgė į dangų. Rūkas buvo išsisklaidęs.

Staiga kunigaikštis šypsodamasis pasisuko į Lestką:

— Atsimeni Kijevą?

Lestkas linktelėjo. Jųdviejų akys susitiko, ir džiaugsmo žaibas plykstelėjo abejose,— net Teliui pasidarė smagu, nors jam niekada neteko matyti nei Dnepro bangų, kurias aniedviem priminė šis vokiečių ežeras, nei tenykščių žemų šventovių su iškilusiais kupolais. Tačiau netrukus jie išvydo pakrantėje lygiai tokią pat šventovę, neaukštą — o gal ji tik atrodė žema šalia kalnų, kurie dunksojo aplinkui lyg siena,— su keturiais skiedromis dengtais bokšteliais virš apvalių baltų sienų. Ir keista, ir vieniša pasirodė jiems toji bažnytėlė, bet juoba tinkanti viešpačiui šlovinti, nes stovėjo tarp žalio vandens ir baltų kalnų. Už bažnytėlės buvo vienuolynas, suręstas iš maumedžio sienojų, žemas, senas, su žibančiomis langų akimis; pro atvirus vartus jis tarytum traukė į save vėsų kalnų orą. Nuo vienuolyno link mažutės prieplaukos skubėjo pulkelis žmonių pilkais apsiaustais.

Kunigaikštis Henrikas, deja, nerado vienuolyne savo globėjo ir savo motinos, kunigaikštienės Salomėjos, Boleslovo žmonos, buvusio patikėtinio Otono Štucelingeno, kuris, kaip kunigaikščiui buvo pranešta vyskupo Eberhardo rūmuose Zalcburge, prieš keletą mėnesių išvyko prie Karališkojo ežero tvarkyti vienuolyno valdų. Žinios, gautos iš Bambergo, kur dabar buvo iš Šventosios žemės grįžęs imperatorius, ir apskritai visa imperijos padėtis privertė vienuolį palikti nuošalų vienuolyną. Reikalai susiklostė taip, kad jis turėjo iškeliauti į Švabiją ir Cvifalteną ir ten iš tam tikrų įtakingų žmonių išsiteirauti, kaipgi yra iš tikrųjų, ar imperatorius rimtai ruošiasi žygiui į Krokuvos kunigaikštystę, prieš imperatoriaus svainio brolius Piastovičius [6], pernelyg išsikėtojusius ir įsišeimininkavusius Lenkijos žemėse,— mat kunigaikštienė Salomėja Otoną iš Štucelingeno testamentu buvo paskyrusi savo palikuonių dvasiniu globėju, ir jis turėjo rūpintis, kad jos sūnų ir dukterų (o buvo jų geras pulkas) niekas neskriaustų, neatiminėtų iš jų žemių, nesikėsintų į jų teises.

Visa tai atvykėliams papasakojo nebejaunas ir garbingas vienuolis, vardu Krezas, kai jie sėdėjo apypiete prie ežero ir žiūrėjo į saulės atšvaitus lygiame kaip aksomas vandenyje. Prieš tai jie visą rytą meldėsi tamsioje bažnytėlėje. Kunigaikštis Henrikas klūpėjo vidury ant medinių grindų ir klausėsi vienuolių giedojimo. Maži langeliai buvo atverti į mėlyną dangų, bet už jų tik kada ne kada sušmėžuodavo praskrendantys paukščiai. Pro tuos langus veržėsi šaltas ištirpusio sniego kvapas, sumišęs su saulės įkaitinto oro šiluma, o bažnytėlės šoninių navų prieblandoje vienuoliai giedojo ir giedojo ilgas psalmes ir maldas, nors mišios prie altoriaus jau seniai buvo pasibaigusios. Telis, įpratęs prie zalcburgiško giedojimo, įdėmiai klausėsi, tvirtai suspaudęs violą, kurią nešiojosi plačioje savo rusvo švarkelio rankovėje. Tačiau vienuoliai giedojo saviškai,— vyskupo katedroje chorai vienas kitam atitardavo ne taip. Giedojo vienodai, bet įmantriai ir priegiesmį visi traukė ta pačia gaida, o tarpais viena choro pusė permušdavo antrą, ir, pirmajai dar nebaigus posmo, antroji tuo pačiu balsu užtraukdavo atsakymą. Tačiau giedojimas buvo darnus ir labai gražus. Tuo tarpu Lestkas, klūpėdamas ant vieno kelio, atsišliejo sienos ir vogčiom gręžiojosi į atidarytas iki galo duris. Už jų buvo matyti kalnai ir ežero sklypelis, ir dangus,— tas pats, ką jie matė anksčiau, bet dabar, nuo senumo pajuodusių maumedžio durų angoje, viskas atrodė kitaip. Vos vos kvepėjo smilkalais, bet dar labiau kalnais. Lestkas timptelėjo Telį už rankovės ir parodė į duris:

— Žiūrėk, ežere visas pulkas ančių.

Tačiau Telis ančių nematė, jo akys nebuvo tokios geros; vis dėlto ir jį pakerėjo tasai žalsvos, baltos ir mėlynos spalvų paveikslas bažnyčios tarpdury.

— Kaip čia gražiai gieda,— ištarė jis.

Kunigaikštis Henrikas, paliovęs melstis, skersom žvilgtelėjo į juos. Visą laiką jis klūpėjo nekrusteldamas, pasirėmęs neįsmeigta ietimi, nors vienuoliai stebėjosi, kad jis eina į bažnyčią su tokiu ginklu. Buvo matyti, kad susikaupęs klausosi giedojimo. Jis labai mėgo muziką.

Ir kai pasimeldę jie sėdėjo paežerėj, Henrikas beveik negirdėjo, ką pasakojo Krezas apie magistro Otono nuopelnus lenkų kunigaikščiams ir karaliui Kreivaburniui, tik, įtempęs klausą, gaudė kiekvieną žuvėdrų klyktelėjimą viršum ežero, o tarpukartėmis dar atsklisdavo ir savotiškas pratisas šauksmas — tai šaukė piemenys, jau gindami avis į slėnius. „Tra-lia-lia-lia-lia-riki!"— skardeno piemenų balsai. Telis ir Lestkas sėdėjo

žemiau ant akmenų ir, klausydamiesi kunigaikščio pokalbio su vienuoliu, grožėjosi pilkšva ežero plyne. Telis išsitraukė iš rankovės violą ir tyliai brūkščiojo per stygas, o pašnekovams nutilus leido sau ir užgroti. Melodija sakytum tirpo bekraštėse erdvėse, slopinama kalnų ir vandens, ir sniego, bet buvo maloni ausiai. Toks malonus esti paukštelio čirenimas, taip pat gera klausytis bitės dūzgimo. Telis pasižiūrėjo į kunigaikštį: pilkšvos jo akys buvo įsmeigtos kažkur į tolį viršum šėmų vandenų, ir atrodė, kad jis nemato didingų uolų, o persiėmęs kažkokiais tolimais, jam vienam težinomais reikalais. Akyse jau nebuvo to blizgesio, kaip anksčiau, kai jis kalbėjo apie Kijevą, bet žvilgsnis atrodė gilesnis. Šiame žvilgsnyje, nepastebinčiame nieko aplinkui, Telis pajuto pritarimą savo muzikai ir laibu balsu uždainavo:

Karolis Didysis kerta iš peties,
Ir Kunigaikštis Nemas, ir danas Ožje,
Ir Anžujietis Gotfridas, kurs laiko oriflamą.
O danas Ožje narsiausias iš visų[7].

Plonas, vaikiškas balsiukas skambėjo netvirtai, smuikelis stelbė jį, tačiau Henrikas nusišypsojo, vis taip pat tebežvelgdamas į tuos jam vienam matomus tolius. Padainavęs dar keletą posmų, Telis nutilo ir pašnairavo į suaugusius, bet Henrikas tylėjo, o vienuolis kažką mąstė, nuleidęs galvą. Abudu buvo aptingę nuo saulės ir besibaigiančios vasaros popiečio šilumos. Kunigaikštis vis šypsojosi — tol, kol Telis liovėsi griežti ir stojo tyla.

Paskui vienuolis prašneko:

— Žmonės kalba, esą imperatorius iš Šventosios žemės grįžęs sunkiai sirgdamas ir labai silpnas, ar tik nemirs? Neatkariavo nei Damasko, nei Askalono; į Jeruzalę braunasi saracėnai, ir, atrodo, viskas perniek, nebus iš tų žygių nieko dora, kol žmonės nuodėmėse paskendę.

Kunigaikštis Henrikas staigiai žvilgtelėjo į Krezą, bet Telis tame žvilgsnyje išvydo visą pasaulį. „Keistos jo akys",— pamanė ir vėl ėmė dzyrinti savo smuikelį. Tas vaizdas išliko jam atminty visą gyvenimą, ir todėl vėliau, slenkant metams, jį vis labiau ėmė traukti vienuolynas prie Karališkojo ežero: jis troško vėl atrasti visa tai, ką jam žadėjo jauno, nekalbaus ir linksmo kunigaikščio žvilgsnis. Tačiau, be abejo, nerado, nes tai, ką jis regėjo tą akimirką, buvo kunigaikščio jaunystė, o gal ir netolima imperatoriaus Konrado mirtis, po kurios turėjo

prasidėti tokie šlovingi, tokie nuostabūs naujo imperatoriaus laikai.

Nakvojo jie vienuolyne, o kitą dieną, perplaukę per ežerą ir tarpekliais perėję kalnus (Henrikas nebenorėjo grįžti į Zalcburgą ir per Insbruką keliauti toliau), iš pradžių vedami vienuolio, gerai pažįstančio tas apylinkes, paskui piemenų, o dažnai ir patys susirasdami kelią, jie patyliukais traukė per miškus — atsargiai, kad neprisišauktų kokio plėšikaujančio riterio, kokių netikėtų užpuolikų,— ir keliavo link Cvifalteno vienuolyno. Tikėjosi ten rasti ir magistrą Otoną, be to, kunigaikštis ir šiaip turėjo reikalų pas benediktinus ir benediktines.

Pasukę į vienuolyną, jie jojo visą dieną jau išmintu, bet labai kalnuotu taku, kuris čia kilo, čia leidosi. Iš pradžių lygus, žalias slėnis mažne baltavo nuo daugybės vežimų ir arklių pėdsakų, įspaustų kalkėtoje žemėje, kuri nuo karščio trupėjo į baltas, visur prasismelkiančias kreidos dulkes. Arkliai ėjo žingine; kairėje ir dešinėje, už juoduojančių lyg aksomas eglių viršūnių ir tarpuose tarp jų, kur plytėjo slėniai, lyg tolima uždanga bolavo snieguoti kalnai. Paskui takas susiaurėjo ir, vingiuodamas palei vis platesne vaga srūvantį drumzlinai žalsvą upelį, atvedė į šimtamečių, apsamanojusių eglių ūksmę. Samanos karojo beveik nuo kiekvieno medžio tarytum seno riterio barzda; takas rangėsi tarp kelmų, ir Telis matė, kaip kunigaikštis Henrikas su ietimi rankoje, susimąstęs, pamažu sūpuojamas vienodai žengiančio stambaus žirgo, slenka čia per šviesos, čia per ūksmės ruožus, ir ant jo šviesaus drabužio bei šviesių plaukų mirga žalias atšvaitas, tai užgesdamas, tai vėl tvykstelėdamas žalsva, auksinio atspalvio ugnim. Lestkas jojo paskui jį, tarpukartėmis vis pratisai sušukdamas ir nutildamas ties pačia aukščiausia gaida. Tas šauksmas tarytum pažadindavo ūksmingą girią, bet po valandėlės vėl įsivyraudavo tyla. Kvepėjo medum ir sakais. Tiktai apypiete jie prijojo trobelę. sumūrytą iš akmenų nuolaužų; ji stovėjo ant kalniuko prie upelio, kuris čia jau tvonavo kaip gera upė. Kunigaikštis, nenulipęs nuo žirgo, atsigėrė rūgštaus pieno iš medinio kaušo — jam rūpėjo kuo greičiau pasiekti vienuolyną. Tačiau jiems dar teko ilgai ropštis į kalną vingiuotu taku, arkliai prunkščiojo, ir Telis, pažvelgęs žemyn, matė aukštas egles, skendinčias melsvoje migloje. Arkliai buvo labai nuilsę, bet kunigaikštis, rodės, to nepastebėjo, jojo susimąstęs, nepratardamas nė žodžio. Taip jie užjojo ant aukščiausios keteros, o paskui kartu su saule ėmė leistis žemyn. Ir staiga, visai netikėtai, miškas ir kalnai priešais juos prasiskyrė, ir tarp aukštų uolų

jie išvydo pastatą su penkiais bokštais, kuris švietė giliame tarpeklyje tarsi rausvas miškų lelijos žiedas. Riteriai sustojo. Kairėje debesys ir kalnai buvo visiškai susilieję, mėlyni gūbriai dunksojo vienas aukščiau už kitą, o apačioje blizgėjo balkšvas ežeras. Už debesų ir kalnų pasislėpusi saulė, kurios įstriži spinduliai smelkėsi pro pilkšvą sieną, teapšvietė tiktai ežerą. Dešinėje baltas akmenuotas skardis leidosi į prarają, kur šniokštė verpetuojantis vanduo ir ūžė kriokliai — tas pats, iki tol ramiai sruvenęs upelis. Tiesiai prieš juos už tarpeklio angos, kiek užmatė akis — iki pat ūkanotų tolių,— driekėsi lygus kaip stalas žalias slėnis, kuriame, beveik palei pat horizontą, žvilgėjo du ežerai. Tos padūmavusios žalios lygumos fone itin ryškiai išsiskyrė griežti romaniško pastato kontūrai. Švelniai suskardeno varpelis, sakytum uždainavo mergaitė. Tai buvo Cvifalteno vienuolynas.

Iš arti, kai raiteliai prijojo prie pastato ilgu keliu, dailiai išgrįstu didelėmis akmens plokštėmis, tarp kurių žaliavo žolės kuokšteliai,— tas kalnuose įsikūręs vienuolynas nebeatrodė toks rūstus. Plačiai atidarytos langinės buvo išmargintos visokiausiais raštais iš spalvotų taškelių, kieme palei sienas augo daug įvairiaspalvių žolynų, o jiems pabeldus į vartus, pasigirdo spygavimas ir juokas. Tačiau kai raiteliai įjojo į vidinį kiemą, šis buvo tuščias, ir tik po valandėlės iš kažkur išnėrė tarnas. Kai paėmė jų žirgus, buvo matyti, kad jam sunku tramdyti juoką. Tada jau pasirodė kažkokia storulė su vienuolišku gaubtuvu ir pasiteiravo, ko jie čia atvykę. Kunigaikštis paaiškino, jog esąs iš Lenkijos ir svarbiais reikalais turįs susitikti su kunigaikštyte Gertrūda. Vienuolė iškart juos nuvedė į skliautuotą erdvaus pastato prieangį. Malonu buvo po ilgos kelionės kaitrią dieną pajusti vėsios žemės kvapą, kuris dvelkė nuo suplūktos aslos. Laukti teko ilgokai.

Pagaliau į prieangį guviai įžengė žvali, energinga, jauna, nors jau aptukusi moteris; jos judesiai nebuvo grakštūs, stabtelėjusi prie durų įsisprendė į šonus, paskui ranka prisidengė akis ir pasižiūrėjo į atvykėlius, kurie sėdėjo nugara į šviesą. Kunigaikštis pašoko ir priėjo prie jos. Atsiklaupęs prie jos kojų, norėjo apkabinti kelius, bet ji nesileido, pakėlusi jį pabučiavo į abu skruostus. Tada stumtelėjo atgal, kiek siekė ištiesta ranka, ir įdėmiai pasižiūrėjo linksmomis akimis iš po šviesių, nelygiai sužėlusių antakių; tankiai mirkčiodama blakstienomis, sumurmėjo keletą žodžių, paskui staiga sukūkčiojo, lūpų kampeliai nusviro, ir iš akių pasruvo ašaros, kurios taip pat staigiai nudžiūvo. Liovusis verkti, ji žiūrėjo į kunigaikštį, paskui ne-

ryžtingai vėl pamėgino kažką sakyti, bet galop ėmė nuoširdžiai juoktis, ir jos veidas nuo to juoko pasidarė labai mielas; pro rūką suspindo saulė.

— Pamiršau mūsų kalbą,— nusijuokusi ištarė graudžiai.

— Niekis, aš galiu kalbėti vokiškai, motina išmokė,— tarė Henrikas.

— Motina! — pakartojo vienuolė ir vėl apsipylė ašaromis.

Telis, kuris, vos įžengus kunigaikštytei, atsistojo šalia Lestko, klausiamai sužiuro į jį. Milžinas Lestkas pasilenkęs paaiškino:

— Tai jo sesuo, kunigaikštytė Gertrūda.

Tačiau kunigaikštytė nusišluostė akis skepetos krašteliu ir skubiai nusivedė brolį į vidų. Tarnai buvo palikti sau. Jie apsisuko ir ėmė žiūrėti į kiemą, kur pirma juos pasitiko toks klegesys; žiūrėjo pro atviras duris, paskui, priėję artyn, pasidairė į šonus. Dairydamiesi pamatė per kiemą bėgančią nedidelę mergytę nepaprastai gražiais gryno brokato drabužiais, ji taip juokėsi, kad Telis su Lestku tematė tik tą juoką ir kuokštelį auksinių garbanų. Prabėgo ir dingo, tarytum volungė praskrido, tvykstelėjusi lyg auksinis brūkšnys vakaro prieblandoje.

III SKYRIUS

Tuo tarpu kunigaikštį Henriką sesuo įsivedė į celę, kur jiedu tylomis susėdo vienas priešais kitą. Įdėmiai žvelgdamas į jaunosios moters veidą, šiek tiek išplatėjusiame jo ovale Henrikas ieškojo tų mergaitiškų, beveik vaikiškų linijų, kurias įsidėmėjo atsisveikindamas, kai ją, keturiolikmetę, tuoj po tėvo mirties atvykusios vienuolės išsivežė iš Lenčicos į vienuolyną, kurio vyresnioji buvo kunigaikštienės Salomėjos sesuo. Žiūrėjo ir žiūrėjo į seserį, kol neryškiuose jos veido bruožuose surado, ko troško. Tai nebuvo anos mergaitės veidas, ne,— jis įžvelgė panašumą į motiną ir staiga tarytum išvydo ją, visada smulkutę, grakščią, dailios laikysenos ir laibą, nors taip dažnai būdavo nėščia. Išvydo jos sumenkusį veidą, erelišką nosį — kilmingumo ženklą ir juodas, rimtas akis, kurios niekada nebepragiedrėjo nuo to laiko, kai mirė tėvas, kai ji liko našlė su tieku vaikų ant rankų. Gertrūda, čia juokdamasi, čia surimtėjusi, čia vėl apsipildama ašaromis, žiūrėjo į brolį. Galiausiai prašneko:

— Kad tu žinotum, kaip Ortlibas gražiai viską aprašė, kai buvo su Otonu pas motiną,— ir kaip ten viskas baigėsi, ir kaip

vyko suvažiavimas Lenčicoje, ir kas ten buvo, ir apie Boleslovą, ir apie Mešką...

— Taip taip,— atsiliepė kunigaikštis,— bet tai buvo jau prieš vienuolika metų.

— Iš tikrųjų,— pasakė Gertrūda, nuleisdama rankas,— nepagalvojau, bet vėliau taip retai begaudavau iš jūsų kokią žinią. Papasakok man, kas dedasi pasauly? Kas girdėti Lenčicoje, Plocke, Krokuvoje? Beje, o Poznanėje...

Ji nutilo ir apsiblausė, nenorėjo sakyti nemalonių dalykų, Henrikas tai puikiai suprato iš jos veido; matyt, ji simpatizavo Vladislovui dėl giminystės su imperatoriumi ir dabar bijojo prasitarti ką nors, kas galėtų užgauti jaunėlį. Ūmai susizgribo:

— Ak, juk tokio svečio susilaukėm...

Ir tuoj vėl droviai nutilo, sumišusi, rubuilė, neapsakomai miela. Henrikas nusišypsojo, atsistojęs suėmė delnais abi jos rankas ir jausmingai pabučiavo. Gertrūda iš džiaugsmo smarkiai paraudo ir pabučiavo brolio kaktą.

— Esi panaši į motiną,— pasakė Henrikas.— Labai panaši.

— Tikrai? — Ji aiškiai buvo patenkinta.— O į tėvą ne? — paklausė.

— Atrodo, esi tvirtos rankos kaip tėvas,— atsakė Henrikas ir patapšnojo vienuolei per petį. Toji vėl nusijuokė.

— Žinai, ko aš čia atvykau! — pradėjo kunigaikštis ir nutilo.— Ne,— pridūrė,— nė pats nežinau ko. Atvykau kaip įkaitas [8]. Bet dabar viską sužinosiu. Ar Ortlibas čia?

— Čia, čia — ir magistras Ortlibas, ir Otonas.

— Puiku, susirinkę visi, kurių man reikia. Mums teks daug ką aptarti, kol dar imperatorius nepatraukė prieš brolius.

— Jau, matyt, nebetrauks. Guli vos gyvas. Būdamas Jeruzalėje, susirgo karštine, neseniai grįžo ir guli Bamberge. Manau, kad netrukus bus renkamas naujas valdovas.— Gertrūda nusišluostė veidą skepeta ir atsiduso sielvartingai kaip vienuolė, tuo atodūsiu primindama Henrikui, kad priešais jį iš tikrųjų viešpaties tarnaitė.

Jį sudomino Gertrūdos užuomina apie kažkokį suvažiavimą, nes jeigu ir Otonas, ir Ortlibas čia — labai gerai, juk dėl jų jis ir leidosi į kelionę. Tačiau dabar prieš akis jam tebemirgėjo kalnų vaizdai ir žalias vanduo, atmintyje tebeskambėjo Telio dainelės ir šūksniai, aido atnešti iš vienuolynų, pro kuriuos teko traukti.

Jis žiūrėjo į Gertrūdą ir klausėsi, ką jam pasakojo geraširdė sesuo, o klausydamasis prisiminė, kaip ta nedėkingoji kunigaikštienės Salomėjos duktė žiūri į brolių kivirčą. Jis ži-

nojo, kad Gertrūda dar mažutė buvo atiduota į Vladislovo ir Agnietės dvarą ir nuo tų laikų bičiuliavosi su jais. Tai bene vienintelis Salomėjos vaikas, susidraugavęs su savo motinos varžove. Teisybė, Agnietė dabar gyveno arba Bamberge, arba savo pilyje Saksonijoje, bet neabejotinai matydavosi su Gertrūda. Tas įtarimas dar labiau sutvirtėjo, kai jis išgirdo, jog Agnietės vienturtė duktė Richenca, neseniai sužieduota su Ispanijos karaliumi [9], taip pat vieši Cvifaltene, laukdama atvykstant savo jaunikio pasiuntinių, kurie keliauja iš tolimojo Leono pargabenti senajam Sančai jaunutės sužadėtinės.

— Turbūt jau matei ją,— pridūrė Gertrūda,— juokiasi taip, kad visas vienuolynas skamba, puiki mergaitė ir į kunigaikštienę Agnietę visai nepanaši.

Tačiau kunigaikštis jau norėjo pailsėti; kunigaikštytė Gertrūda, atsinešusi į vienuolyną didelį kraitį ir gyvenanti čia prabangiai kaip dera kunigaikščio dukteriai, turėjo savo atskirus kambarius, lyg ir savo dvarą, seną auklę, atvažiavusią drauge iš Lenkijos, tad galėjo saviškai priimti brolį. Henrikui buvo paskirtas vienas kambarys, abiem vaikinam — kitas, esantis už sienos. Kunigaikštis nustebęs apžiūrinėjo tuos vienuolyno kambarius, sumūrytus iš akmenų; pro gražų, plačiai atvertą langą su spalvingai išdažytomis langinėmis buvo matyti dangus ir kalnai; iš lauko sklido vėsokas oras. Gal nebent Vroclave esama tokių kambarių,— nei Plocke, nei Lenčicoje, nei Poznanėje nebuvo tokios ištaigos, o ką jau kalbėti apie Sandomirą, turtingą miestą ir varantį didelę prekybą, bet niekada iki šiol nevięšinusį kunigaikščio.

Jis bus pirmasis to miesto kunigaikštis, netrukus pradės jį valdyti. Jau ir dabar galėjo pradėti, ir Boleslovas seniai jam leido keliauti į savo valdas, bet Henrikui rūpėjo iš pradžių pagyventi Plocke, paskui Krokuvoje, o paskui pasibastyti po pasaulį. Prieš valandėlę Gertrūda priminė jam Plocką ir Lenčicą, ir Boleslovo vestuves. Ar jis atmena? Niekada kaip gyvas nepamirš. Tada jis ėjo septintus metus ir buvo dar visai bamblys, o Boleslovas jam atrodė suaugęs riteris; nors šis teturėjo trylika metų, bet tėvas jau buvo sudavęs jam kardu — prancūzų papročiu, taip pat, kaip senelis įšventino į riterius tėvą. Boleslovas ir tėvas, ir dar visas pulkas žmonių stovėjo didžiojoje menėje Plocke; motina laikė apglėbusi mažuosius, kad spūstyje kas nors jų neužgautų. Judita bliovė visa gerkle, ir tėvas, timptelėjęs ūsą viršum kreivos lūpos, liepė auklėms ją išsinešti. O paskui atėjo rusai bajorai su skrandomis ir auksiniais papuošalais, su plačiais kailiniais ir avikailio kepurėmis,

ir nuo jų sklido toks kvapas, kad kunigaikštienė Salomėja ilga, iki pat žemės nukarusia raštuotos suknios rankove vis trynėsi sausutėlę nosį. Įkandin jų įėjo naujosios kunigaikštienės tarnaitės; pagal rusų papročius, visos buvo apsirengusios kaip vienuolės, su juodomis sukniomis ir juodomis skarelėmis, rankose laikė po žvakę, sakytum į kokias šermenis susirinkusios. O tarp tų juodų vienuolių žengė kunigaikštytė, turėjusi tapti Boleslovo žmona. Ji vilkėjo tokiu pat vienuolišku apdaru, tik baltu. Atrodė susirūpinusi ir nustebusi, nes niekas jos nevedė už rankos, ėjo pamažu, smulkutė vaikiška figūrėlė skendėjo baltose klostėse, o akys buvo išplėstos ir gražios. Ant rankų mūvėjo ilgas raudonas zomšos pirštinaites, papuoštas nėriniais kaip vyskupo, plaštakos viršuje apskritimas su kryžiumi. Gal minutę ji taip ėjo tarsi apkvaitusi, baltutėlė, su raudonomis lyg budelio rankomis, ir tokia įsirėžė į berniuko atmintį visam laikui: Verchoslava [10], rusų kunigaikštytė, Krokuvos ir Plocko kunigaikštienė. Nė sykio jam nesutiko duoti tų raudonų pirštinaičių; vienintelį kartą vėliau matė jas moterų kambary, gulinčias arabiškoje dėžutėje. Prašė jų kaip riteris, norėdamas prisisegti prie šalmo; turėjo vieną tokį šalmą iš pasidabruoto plieno, ta raudona pirštinaitė būtų labai prie jo tikusi.

Tačiau ne tada jis geriausiai įsiminė kunigaikštienę Verchoslavą; ji stovėjo Henrikui prieš akis tokia, kokią regėjo kitame gyvenimo tarpsnyje, prieš pat motinos mirtį. Motiną nuvarė į kapus karštinė,— vasarą, kitą dieną po šventos Onos. Lankos aplink motinos dvarą jau buvo nušienautos, ir visas pilies kiemas kvepėjo ką tik suvežtu šienu; pavakare kunigaikštienė Salomėja neramiai užsnūdo, ir jiedu, iki tol sėdėję prie motinos lovos, išėjo už pilies vartų pasižiūrėti į plačiai, vėduokliškai pasiskleidusias lankas ir dirvas, kuriose ką tik buvo prasidėjusi javapjūtė. Boleslovas tuo metu rengėsi lemiamam žygiui prieš brolį [11] ir vos suspėjo į motinos laidotuves, Meškas miegojo, mat visada labai rūpinosi savo sveikata, ir jiedu staiga vienu du atsidūrė ties Lenčicos pievomis, pirmą kartą be jokių palydovų. Verchoslava buvo gerokai vyresnė ir žiūrėjo į jį su motiniška atida — ypač dabar, artėjant valandai, kai turėjo užimti vyriausiosios vietą giminėje. (Apie Agnietę negalėjo būti jokios kalbos.) Taip jiedu ir stovėjo prie agrastų gyvatvorės, žvelgdami į vakarus ir į pietus, į balzganą giedrą horizontą. Abu mintyse perkratinėjo žodžius, kuriuos knietė pasakyti, o Henrikas jautėsi taip, tarytum pirmą kartą žvelgtų į tą reginį, kuris buvo matyti nuo pilies,— taip

būna visada, kai žiūrime į pasaulį, abejingą mums artimo žmogaus mirčiai. Verchoslava, nežinodama, ką sakyti, apglėbė berniuko pečius ir tvirtai prispaudė prie savęs. Jis pažvelgė į ją nustebęs, bet, matyt, dar kažką pamatė jo akyse Boleslovo žmona, nes tuoj pat nusigręžė ir nuėjo.

Nuo tada jiedu tapo artimi draugai, ir Henrikas visą laiką stengėsi nenutolti nuo „Plocko dvaro", kaip šis buvo vadinamas. Nors Boleslovas netrukus persikėlė į Krokuvą, bet Verchoslava dažnai parvažiuodavo į Plocką: čia buvo jos numylėtas sodas, kuriame ji sėdėdavo, atsigręžusi į Vyslos pusę, įsmeigusi akis į tolimas pakrančių juostas. Tas reginys Verchoslavai priminė miestą, kuriame ji gimė dar prieš jos tėvui Vsevolodui persikeliant iš Kijevo į Novgorodą,— anais laikais rusų kunigaikščiai taip ir keliaudavo, iš vieno sosto persėsdami į kitą. Henrikas beveik visur lydėdavo dvarą, o Sandomirą valdė ta pati ranka, kaip ir Mozūrų bei Krokuvos kunigaikštystes; čia viską rikiavo Boleslovas, nes ne tik pats nemėtydavo pinigų, bet gviešėsi į kiekvieną skatiką, gaunamą iš giminės valdų, trokšdamas pagausinti ir savo, ir brolių turtą. Miklumo ne per daug buvo miklus, bet čia jau kita kalba. Henrikas dėl to ir žmonos nevedė, o kai broliai kartais jį pašnekindavo apie tai, tuoj pat užčiaupdavo jiems burnas, primindamas, kiek išlaidų reikėtų naujam atskiram dvarui, naujoms vestuvėms ir taip toliau. Vis dėlto vestuvių giminėje netrūko: štai jau vedė Bolekas [12], ištįsėlis Vladislovo ir Agnietės sūnus, o dabar ir jo tetos jau nuo žemės ataugo; gerai, kad pavyko joms surasti tinkamus vyrus ir iš tolimų kraštų; žentų pasiuntiniai turėjo keliauti tokį ilgą kelią, kad pamiršo pasiteirauti apie kraitį. Taip Henrikas ir liko nevedęs.

— Lig laiko,— balsu ištarė Henrikas ir atsisėdo prie aukšto lango. Apačioje, pačioje palangėje, skubriai teškeno krisdamas žemyn putotas upelis, ir toji vienoda muzika aidėjo visame kambaryje. Henrikas padėjo ranką ant palangės, parėmė smakrą. Žvelgdamas į sraunų verpetuojantį vandenį, jis mąstė apie save, bet niekaip negalėjo susigaudyti, iš kur atvyko čionai ir kodėl dabar, išsirengęs ieškoti kunigaikščio sosto ar net karaliaus karūnos,— žiūri štai į tuos bavariškus krioklius. „Toks jau mano kelias,— pamanė,— o jis mane visada nuveda, kur reikia. Turėjau čia atsirasti ir prigriebti Otoną iš Štucelingeno ir Ortlibą, kurie tikrai ne taip kaip dera tvarko tuos reikalus, kuriuos jiems pavedė mirdama motina kunigaikštienė. Na ir tą išdykėlę dar norėčiau pamatyti." Ir garsiai ištarė:

— „Ispanijos imperatorienė"! Po perkūnais, gražiai ją pavadino.

O Ispanijos imperatorienė stovėjo čia pat už durų.

Visi manė, kad Alfonsas VII laukia Konrado mirties, nes jam rūpi, kam atiteks imperatoriaus karūna,— karalius Henrikas, vyresnysis imperatoriaus sūnus, staiga, visiškai netikėtai, mirė dar praėjusį rudenį. Vedybos su Richenca Ispanijos valdovui buvo proga susigiminiuoti su Romos imperatoriaus šeima, ir nelauktos šlovės spindesys apgaubė Richencą ne todėl, kad ji buvo pirmoji Boleslovo Kreivaburnio anūkė, bet kad buvo pati gražiausia Konrado III dukterėčia. Jei, mirus jos dėdei, imperatoriaus karūna būtų turėjusi atitekti Velfams [13] ar kam nors iš svetimųjų, galimas daiktas, jog žilagalvis kastilietis visai nebūtų siuntęs žygūnų pas aštrialiežuvę pajodžargą, kuri tyliame vienuolyne netoli imperatoriaus dvaro laukė, kada bus išgabenta į auksinį narvą. Jos vyras, karalius ir imperatorius, teisinosi, jog esą per daug pavojinga keliauti, nes keliuose tyką ir Prancūzijos karalius, ir Provanso, ir Barselonos grafai, ir Lombardijos miestų samdyti kareiviai, ir kas žino, gal net jūrų plėšikai arabai, vedami Rožerio Siciliečio [14], tikro netikėlio, kaip jį vadino dievotasis kastilietis. Tuo tarpu sutuoktuvės *per procura* * įvyko seniai, ir Richenca svajojo apie blizgančią pietinės imperijos karūną, kuri laukė jos po Leono katedros skliautais. Tačiau „imperatorienės" dienos plaukė ramiai ir beveik taip pat kaip nekilmingų vienuolių, gal net būtų buvusios nuobodžios, jei ne jos naujasis dvaras iš dešimties ponių ir panelių. Globojamas rūpestingos Gertrūdos, tas egzotiškosios imperatorienės dvarelis pakeitė ramų vienuolyno gyvenimą. Visur buvo pilna Richencos, jos juokas aidėjo galerijose ir sodeliuose. Galimas dalykas, kad ji visai nesiveržė pas seną vyrą. Dabar, atkeliavus į vienuolyną svečiams, subruzdo visas damų pulkelis, ir Richenca tol neatstojo nuo kunigaikštytės Gertrūdos, kol ta jos nenuvedė į Henriko kambarį.

Henrikas nenorom atsitraukė nuo lango, ir nors kaip tik tuo metu galvojo apie Ispanijos imperatorienę, jam buvo sunku įsivaizduoti, jog tai ir yra toji būtybė, atėjusi kartu su seserim. Buvo smulkutė, liesa ir, priešingai Gertrūdos pasakojimui, atrodė nedaili, bet kai nusišypsojo, veidas nušvito neregėtu grožiu, kuris nustebino Henriką. Šviesūs plaukai blizgėjo saulėje, akys buvo didelės, pilkos, ir dėl to ji atrodė panaši į savo senelę rusę, pirmąją Kreivaburnio žmoną [15]. Tas stepių moters

* Per tarpininkus *(lot.)*.

grožis ypač stebino čia, tarp raudonų mūrų, šalia gėlynais apjuostų bokštų, kurie iš arti atrodė neaukšti ir labai tvirti. Henrikas irgi nusišypsojo, valandėlę žiūrėjo į ją, o paskui nusilenkė iki pat žemės, ceremoningai, kaip jį buvo išmokiusi dar Salomėja iš Bergo.

— Žiūrėk, štai duktė mūsų brolio, su kuriuo jūs taip gražiai pasielgėte,— tarė Gertrūda, bet Richenca po tų žodžių tik nusišypsojo ir atrodė (bent tuo tarpu) nejaučianti Henrikui jokio piktumo už tai, kad jos tėvas buvo išstumtas iš sostinės Krokuvos ir paveldėtų žemių.

Pasakė ramiu balsu:

— Aš jau mačiau pusbrolį anksčiau, žiūrėdama pro sodo sienos plyšį,— ir nusijuokė. Ji pavadino Henriką pusbroliu, nes jai, matyt, buvo sunku tokiam jaunikliui sakyti „dėde".

Tačiau Henrikas jai neatsakė šypsena, nes jo mintys dar taip neseniai sukosi apie Verchoslavą. Vos Gertrūda su Richenca išėjo, jis vėl ėmė apie ją galvoti.

Tiesą pasakius, dabar tos mintys nebebuvo tokios aiškios kaip tada, kai jis prisiminė Garbaniaus vestuves ir motinos mirtį, bet, vaikščiodamas po kambarį, žiūrėdamas pro langą į kalnus, dėl viso pikto perskaičiuodamas pinigus, kuriuos nešiojosi kapše, visą laiką jautė brolienę esant šalia, kaip kad jausdavo Plocko pilyje. Ten, mediniame bokšte, kur buvo jo ir tarnų kambariai, jis, būdavo, slankioja nuo vieno lango prie kito ir kartais net svilinant speigui atidaro langinę, norėdamas pasižiūrėti per šalčio sukaustytą kiemą į seklyčią viršum plačių vartų, kur paprastai sėdėdavo kunigaikštienė su dvariškėmis. Dvariškės vis verpdavo arba ausdavo, ir vien pagalvojus, kad jos taip triūs visą laiką, jį suimdavo nuobodulys, bet kunigaikštienė Novgorode buvo išmokusi nepaprasto darbo. Ant medinių arba varinių lentų ji piešdavo šventus paveikslus bažnyčioms. Nepritiko moteriai tas darbas, ir ne vienas į ją pašnairuodavo, bet Verchoslava dirbo didžiai susikaupusi ir ilgai melsdavosi prieš pradėdama kiekvieną ikoną, ar tai būtų dievo motina, ar dievas tėvas soste, ar paprastas kurio nors šventojo atvaizdas. Savo paveikslus ji piešė pagal griežčiausius kanonus, niekada nenusižengdama taisyklėms, kurias turėjo susirašiusi ant gražaus pergamento ir kartkartėmis vis atidžiai pasiskaitydavo, o surašytos jos buvo graikiškai. Vargšė Verchoslava, kaip ir derėjo Jaroslavo Išmintingojo anūkei, ne tik apskritai mokėjo skaityti, bet skaitė ir graikų raštą! Tai irgi jai nepritiko, net Salomėja iš Bergo nerimavo dėl marčios mokytumo, nors pati irgi mokėjo skaityti, o jos vyras — ne.

Tačiau tas mokslas nė kiek nepakeitė tylios ir ne per daug išmintingos, Garbaniaus užguitos Verchoslavos būdo. Be to, ji tankiai sirgdavo ir ilgai nepastojo. Net sklido gandai, ir Henrikas tai gerai žinojo, kad Boleslovas porą metų po vestuvių negulėjęs su kunigaikštiene, nes, ištekinta už jo trylikos metų, ji dar buvo nesubrendusi. Galiausiai Verchoslava pagimdė dukterį, negražią ir žvairą Saliusę, kuri vėliau niekaip negalėjo rasti vyro; daugiau vaikų, bent jau kol kas, kunigaikštienė ir neturėjo.

Henrikas gerai atsiminė tą laiką, kai brolienė laukėsi: buvo smarkiai nusilpusi ir gulėjo savo alkovoje už audėjų seklyčios, ir niekam nevalia buvo pas ją užeiti; išskyrus ištikimąją Melchą, iš Rusios atsivežtą raktininkę, ir kunigaikštį, niekas daugiau ten neįžengdavo. Tačiau Henrikas jautė ją esant čia pat pilyje ir nejojo į medžioklę su sakalais, tik vis vaikščiojo savo bokšte nuo vieno lango prie kito ir matė Vyslą ir krantą už jos, ir bekraščius miškus, dunksančius aplinkui Plocką. Ir jautė užplūstant ašaras, kai tik pagalvodavo, kad Bolekas prieina prie tos vargšės moters patalo, kad jo išpuoselėtos juodos garbanos, kuriomis taip didžiavosi motina Salomėja ir kurių ji, sakydama, jog tai pagoniškas paprotys, neleido nukirpti net tada, kai jam sukako septyneri metai [16],— kad tos garbanos pasklinda ant mažyčių krūtų, dabar pritvinkusių motinystės pieno. O paskui visi ėmė kalbėti, kad kunigaikštienė gimdo, susirinko senės iš visos pilies, kunigaikštienė Salomėja atjojo iš Lenčicos raita, nes buvo polaidis ir kitaip pasiekti Plocką buvo neįmanoma; kunigaikštienė Verchoslava kamavosi ilgai ir pagimdė silpnutę dukterį; Boleslovas neslėpė apmaudo, juo labiau kad brolio Meško vengrė kasmet gimdė po sveiką ir tvirtą kūdikį, ir kunigaikštienė Salomėja didžiuodamasi pasakodavo apie savo poznaniškius anūkus.

Kaip tik ji ir perprato viską tuo metu, kai pats Henrikas pajuto — paprastai įsimylėjėlis per vėlai pasijunta badąs žmonėms akis,— taigi pajuto, jog ilgiau nebeįstengs slėpti savo meilės. Jautė tai ir Verchoslava, bet jiedu neištarė vienas antram nė žodžio apie tai. Tik pati Verchoslava, kuri po motinos mirties visur statėsi Henriko globėja, patarė jam nesnausti: juk jis dar iš tikrųjų neperėmęs savo žemių, tik laikomas jų valdytoju, neturįs savo dvaro ir pačios, kuria reikėtų rūpintis, pagaliau jau seniai esąs pažadėtas imperatoriui kaip įkaitas — tad dabar geriausia proga aplankyti kitus kraštus, pirmiausia vokiečių imperatoriaus dvarą, kur galima išmokti gerų dalykų ir, pagaliau, išsiaiškinti, ko nori ir ką ketina

daryti imperatorius, ar jis iš tikrųjų nori lenkų kunigaikštystes paversti savo lenais. Krokuvos ir Plocko dvare ir šiaip, ir taip buvo pašnekama, bet ponai ir vyskupai nelabai galėjo paaiškinti, kaip čia atsitiko, kad kunigaikštis Kreivaburnis Merzeburge nešė kardą prieš imperatorių Lotarą [17] ir jo neištiko širdies smūgis kaip vėliau, praslinkus trejetui metų.

Henrikas, be abejo, suprato, kad kunigaikštienė jam visa tai kalbėjo tyčia, norėdama, kad jis išvyktų iš dvaro ir nebadytų žmonėms akių savo spoksojimu į brolienę,— juk visiems buvo aišku, ką yra užsibrėžęs ir ko siekia imperatorius, ir kad ne Henrikui, nepatyrusiam vaikinui, permanyti klastas, kurios rezgamos neramiame imperatoriaus dvare Romoje, Bamberge, Ratizbonoje, taip pat ir brolienės Agnietės šunybes, kurias ji ten krėtė drauge su labai įtakingomis ir liežuvingomis savo seserimis, sėdėdamos ant sprando brolėnui, velioniui karaliui Henrikui, tuo tarpu kai imperatorius buvo Šventojoje žemėje ir žiemojo Konstantinopolyje, priglobtas po juodojo erelio sparnu, savo svainės Bertos, Rytų imperatorienės [18], pilyje.

Dabar, kaip Henrikui pasakojo Gertrūda, visos tos moterys sulėkusios prie imperatoriaus patalo ir laukiančios, kada jis iškvėps dvasią. Didelis smūgis joms buvo karaliaus Henriko mirtis praėjusiais metais. Karalius jas mėgęs,— jam būdavę smagu su jomis, nes iš esmės jos geros moterys, ypač Berta iš Niurnbergo; bet ir Adelaidė, ir Elžbieta, toji, kuri jau nebejaunų metų buvo išleista už čekų kunigaikščio, ir net Agnietė nesančios blogos. Tik baisios pliuškės ir didelės pasipūtėlės: negerbia imperatoriaus Konrado ir vis didžiuojasi, kad jos — anūkės didžiojo Henriko Ketvirtojo, kuris nenusilenkė net popiežiui [19].

— Geros moterys,— kalbėjo Gertrūda,— bet vis dėlto Agnietė Richencą pavedė mano globai.

(Krikštyti mergaitę nešė imperatoriaus Lotaro žmona ir davė jai savo vardą.)

Gertrūda buvo šį tą girdėjusi apie Agnietės išdaigas Lenkijoje, o didelį patyrimą turinčios moterys puikiai žino, nuo ko reikia saugoti dukras. Todėl Ispanijos imperatorienė vyro pasiuntinių laukianti nuošaliame vienuolyne, o ne dvare šalia motinos ir tetų. Richencos motina palikusi Vladislovą savo pilyje Saksonijoje, o pati, lydima ištikimojo Dobešo, visur sekiojusi imperatorių, išskubėjusi pasitikti jo grįžtančio iš Šventosios žemės ir dabar kartu su iš toli ir iš arti atsikviestomis seserimis laukianti, kas bus.

Visas tas naujienas Gertrūda dėstė ruošdama su dvariškė-

mis ir tarnaitėmis šiltą maudynę pavargusiam riteriui. Henrikas stovėjo prie lango ir vis žiūrėjo į kalnus, po kambarį sklaidėsi garai, kylantys nuo karšto vandens, kurį kibirais nešiojo tarnaitės į rėčką, o Gertrūda, atsiraičiusi rankoves, pylė žalsvą eglių spyglių ir ramunėlių nuovirą,— net visas kambarys prikvipo to malonaus ir gaivaus kvapo. Pašauktas Telis nurengė Henriką, ir kol šis sėdėjo mediniame kubile, Gertrūda jam lyg kūdikiui trynė pečius šiurkščia skepeta, ir taip smarkiai, kad net oda paraudo.

O trindama ji vis pasakojo, kas naujo imperatoriaus dvare, vienuolyne ir Romoje, iš kur tenykščiai nedorėliai išviję popiežių, ir jis turėjęs keliauti net į Prancūziją, o paskui apsistojęs Trevire[20] ir iš ten valdąs taip, kad nė Bernardo[21] nereikią. Henrikas klausėsi ne per daug dėmesingai ir vis galvojo apie Lenkiją bei kuklų Lenčicos dvarą, apie Sandomiro pilį. Bet nors ir nesiklausydamas, šypsojosi rūpestingajai seseriai.

Sandomiro pilį jis matė tik vieną kartą; dabar ten buvo pasiųstas Kazimieras, tegu sau šeimininkauja, nors tai ir ne jo valdos, tegu pratinasi prižiūrėti dvarą, arklius ir tarnus. Juk jam Sandomiras ir pasiliks, kai Henrikas numirs, o gal dar ir anksčiau jis atsisakys savo dalies, jeigu jam apkars pasaulis.

Tačiau kol kas dar pasaulis jam buvo mielas. Su broliene atsisveikino šaltai. Ji paprašė tik vieno dalyko: jeigu jis kur nors pamatytų mokytą varnėną, gražiai tariantį žodžius, tegu parveža jai lauktuvių. Jis galvojo, kad Verchoslavą toks varnėnas labai pradžiugintų, bet iki šiol niekur nematė tokio mokyto paukščio. Tiesa, Zalcburgo vyskupo namuose buvo šarkų ir juodųjų strazdų, dagilių ir zylių, net kažkokių keistų geltonų žvirblių, atgabentų iš Ispanijos ir ulbančių kaip purpleliai — bet trokštamo varnėno nebuvo.

Pas vyskupą Eberhardą Zalcburge gyvenimas jam atrodė gražus, taip pat ir vėliau tą ūkanotą dieną prie Karališkojo ežero, kai žiūrėjo į džiūgaujančius bendrakeleivius ir sustingusius kalnus. Ir jo galvoje tebuvo viena mintis: kaip gera būtų visa tai parodyti Verchoslavai. Be abejo, Novgorodas — turtingas ir gražus miestas, o ką jau kalbėti apie Kijevą; Krokuva irgi gražiai išsistačiusi, o Vavelio pilyje iškilo dailūs mediniai ir mūriniai trobesiai, statomos bažnyčios su vario stogais, bet jis troško, kad Verchoslava pamatytų tuos kalnus, nė iš tolo nepanašius į jų regėtas Rusios ir Lenkijos lygumas, tas aukštas, dangų remiančias egles ir ežerus, kuriuos jis išvydo prie Bertoldsgadeno ir Cvifalteno. Tiesa, jam Karališ-

kasis ežeras priminė Dneprą, kuriuo jiedu su broliu Boleslovu plaukė tais metais, kai vedė lenkus į Kijevą [22]. Jis nepamiršo to nuostabaus miesto, kur aukštai viršum plačios upės iškilę bažnyčių bokštai, kur stūkso didžiulis ir paslaptingas, Jaroslavo Išmintingojo pastatydintas šventos Sofijos soboras. Bet jam visai nerūpėjo tai, dėl ko jie atvyko į šį miestą: kovoti dėl kažkokių svetimų reikalų; jis tik žinojo, kad čia gimė Verchoslava, kad čia ji praleido savo vaikystę šalia tuo metu ištremtos motinos — moterų vienuolyne netoli vienuolių olų. Tada buvo pavasaris, ir jiedu su Lestku klaidžiojo po vienuolyno sodus, nusidriekusius žemyn iki pat mėlynos upės ir pilnus žydinčių obelų. Vienuolės laikė juos linksmais riteriais, ieškančiais meilės nuotykių, ir mojavo jiems, atsidariusios mažyčius langelius; Lestkas tada pirmą sykį patyrė, kas yra meilė, ir baisiai parausdavo nuo kiekvieno smagios vienuolės linktelėjimo. Tačiau Henrikas, apsivilkęs lengvais pasidabruotais šarvais, vaikščiodamas po tą žolę, tarp tų obelų, tarp geltonų sausmedžių, augančių padneprės pievose,— ieškojo pėdsakų, paliktų mažytės kojos su siauru smailianosiu zomšiniu bateliu. Boleslovas, atvedęs tada pastiprinimą Iziaslavui, šypsojosi, nesuprasdamas, ko ieško brolis tame netvarkingai išsidriekusiame sode. Jis taip pat mąstė apie meilę ir nežinojo, kad brolis jau seniai rado ją jo paties namuose.

IV SKYRIUS

Reikia pasakyti, kad Teliui vienuolyne ne per daug patiko. Nors jam nereikėjo keltis tada, kai keldavosi vienuolės, gyvenančios ant kalno, ar vienuoliai slėnyje, nereikėjo giedoti su jais valandų ir litanijų, bet jį erzino tas tvarkingas — kur kas tvarkingesnis negu Zalcburge — gyvenimas, kuris plaukė šalia jo. Dienos dar tebebuvo gražios, nors jau artinosi ruduo (jie vis tebetūnojo vienuolyne, tik Lestką kunigaikštis išsiuntė kaip žygūną į Lenkiją) — ir jis negalėjo suprasti, kas laiko kunigaikštį tame vienuolyne, kodėl jis nebėga nuo tų bobų, nesitraukiančių nuo jo nė per žingsnį, kodėl nejoja į smagų žygį, kuriame skambėtų muzika, tilindžiuotų varpeliai, žvangėtų ginklai ir balnakilpės, į tokį žygį, kurį ne kartą sapnavo vargšas berniukas, gulėdamas lovoje, prisiglaudęs prie Lestko (mūrinėse celėse buvo šalta), ir vėliau, jau Lestkui išvykus, kai jis liko be draugo, vėl visai vienas.

Kunigaikštis Henrikas ne itin juo rūpinosi, taigi dažniausiai

berniukas pasiimdavo violą, kurią, kaip susitaikymo ženklą, jam buvo padovanojęs kelionės draugas, kopdavo į mišką virš vienuolyno, ant uolų, ir, pirmomis dienomis sėdėdamas ūksmėje, o kai oras ėmė vėsti — susiradęs atokaitą, valandų valandas griežbeing ir kurdavo dainas. Iš pradžių jis dainavo apie Švenčiausiąją Mergelę, paskui, kai jų viešnagė vienuolyne užsitęsė — apie Ispanijos imperatorienę. Jis šlovino jos grožį, bet apsakinėjo jį nelabai tiksliai. Niekaip neišvengdavo nuvalkiotų, įprastinių žodžių: akys kaip žvaigždės, veidai kaip rožės, tačiau, dainuodamas tuos nesudėtingus posmus, įsivaizduodavo grakščiąją mažutę imperatorienę, kuri lyg voverė lakstė po Cvifalteno sodus, visai neimdama į galvą, kad tarp Konrado III ir Alfonso kanceliarijų neseniai prasidėjo nesutarimai, kadangi Vokietija atsisakė pripažinti jai imperatorienės titulą ir Kastilijos karaliui pareiškė, kad jo žmona imperatoriaus raštuose galinti būti vadinama daugių daugiausia „visų Ispanijų karaliene". Pasak Gertrūdos, šį nutarimą sukurstęs išdidusis imperatoriaus sūnėnas, Fridrichas Švabas [23], kurio galia, valdovui pasiligojus, vis didėjo. Sklido kalbos, kad jis greičiausiai ir būsiąs mažojo Fridricho, imperatoriaus jauniausiojo sūnaus, globėju — o ne vienamočiai Konrado broliai [24] austrai, nors juos rėmė imperatoriaus seserys, kurių žodis dvare daug svėrė. Otonas Freizingietis [25], Leopoldas, Henrikas, pramintas Jazomirgotu [26],— visi susirinkę lūkuriavo ne pačiame Bamberge, bet netoli jo, o imperatoriaus pilyje ponios ginčijosi, ką reikėtų išrinkti imperatoriaus vaiko globėju.

Tačiau visi šie sudėtingi klausimai nė kiek nerūpėjo Richencai ir jos jaunajam garbintojui, kurio plonas balselis ir dar plonesnis violos dūzgenimas aidėdavo nuo uolų, stūksančių virš vienuolyno ir virš krioklių. Henrikas dažnai nusileisdavo žemyn į slėnį: ten, visai palei pat lankas, kurios jam priminė Lenčicą, baltavo ilgas, platus ir žemas vyrų vienuolynas, kuriame gyveno vienuoliai, Bergų giminės draugai Ortlibas ir Otonas iš Štucelingeno. Be šių dviejų riterių, Otono ir Ortlibo, vienuolyne buvo dar visas pulkas vienuolių; jie slaugė ligonius, suplaukiančius čionai iš viso krašto.

Vienuolynas dar turėjo priestatą su keturkampiu kiemeliu, kurį juosė medinė tvora, suręsta iš apvalių rąstų. Tame priestate gailestingieji vienuoliai priglausdavo nepilnapročius ir tikrus pamišėlius, kuriems, visų pamirštiems, trobose ir pilyse grėsė bado mirtis. Baltintose to priestato celėse, į kurias ir Otonas, ir Ortlibas retai teįžengdavo, buvo laikomi tik keli ligoniai, ramūs ir liūdni. Buvo ten ir vienas riteris, kuriam

protas pasimaišė nuo tada, kai gavo per galvą geležų prismaigstytu vėzdu. Jis sėdėdavo savo celėje ir skardžiu balsu šaukdavo paeiliui visus tarnus, nors tie jau seniai gulėjo po žemėmis. Tačiau retkarčiais šis žilas ir savo mintyse nugrimzdęs žmogus imdavo dainuoti kažkokius keistus romansus, ir jo balsas iš tikrųjų griebdavo už širdies. Žmonės kalbėjo, kad jaunystėje jis buvęs Ispanijoje ir ten išmokęs taip dainuoti. Telis sėdėdavo pašalėj po pamišėlio langu ir klausydavosi tol, kol tik šis dainuodavo, o tai trukdavo ilgai. Vėliau jis išmoko šiek tiek pritarti seniui viola, kai tas imdavo ringuoti savo melodijas ir žodžius, pasakojančius apie meilės nuotykius ir narsius žygius.

Čia taip pat ateidavo iš vienuolyno pati pamaldžiausia vienuolė Valburga, jau visai sena ir apyžlibė; ji ateidavo papasakoti Ortlibui savo regėjimų. Atsisėsdavo ant suoliuko prie namo, o Ortlibas — priešais ją ant trinkos. Sėdėdama atokaitoje, senutė šypsodavosi bedante burna ir iš pradžių ilgai tylėdavo. Telis paprastai kiūtodavo pasislėpęs tarp balzganų varnalėšų, išsikerojusių patvoryje, ir spoksodavo į vienuolę taip pat smalsiai kaip ir Ortlibas. Laikydamas vienoje rankoje pergamentą, vinutėmis prismeigtą prie medinės lentelės, antroje nendrinę plunksną, vienuolis laukdavo, ką papasakos Valburga. Ši ilgai šypsodavosi ir tarytum apie kažką svajodavo, žvelgdama į erdvę, į saulę nieko nereginčiomis akimis. O paskui staiga pradėdavo:

— Mačiau,— prašnekdavo vos girdimu balsu, bet paskui ištardavo garsiau: — Mačiau! — Ir tuoj pat pratrūkdavo — pasipildavo ištisas srautas vaizdų, tarpais toks greitas ir padrikas, kad Ortlibas nespėdavo užrašinėti. Beje, ji retai kada regėdavo šventus daiktus ir asmenis, dažniausiai minėdavo gėles, augalus, debesis, paukščius. Čia ji, būdavo, pasakoja apie gulbes, lekiančias padebesiais, čia apie rožes, žydinčias bažnyčioje, o klausytojai sėdėdavo užgniaužę kvapą — taip viskas buvo gražu. Galiausiai ji nutildavo, o tarnas, vykdydamas vienuolyno vyresniosios Osanos įsakymą, užsodindavo senutę ant asiliuko ir lydėdavo į viršų.

Henrikas tuo metu dažniausiai kalbėdavosi su Otonu, kamantinėdavo jį apie Lenkijos kunigaikščius ir karalius — kokios buvo jų teisės, kaip jie valdė. Teiravosi apie Lenkų karūnos kilmę, o ypač apie savo tėvą Boleslovą — kokius jis priesakus paliko sūnums dėl išdalintų žemių ir kas turi valdyti Krokuvą; Otonas jam aiškino, kaip tokie reikalai buvo tvarkomi Rusioje ir Čekijoje. Štucelingeno riteris pasakojo apie slavų šalių ista-

tymus, tačiau pats aiškiai jiems nepritarė, nors nei apie Kreivaburnį, o juo labiau apie šventąją kunigaikštienę Salomėją niekada nedrįso ištarti blogo žodžio. Teisybė, nebuvo jis patenkintas ir Vokietijos karalystės būkle, ir, ko gero, vis gailavo senųjų imperatorių — Karolio, Otono, Henrikų [27].

Teliui nelabai buvo įdomu klausytis rimtų šnekų apie reikalus, jis mieliau žiūrėdavo į dangų, kur saulė dabar dažnai slėpdavosi už debesų ir anksti užgesdavo uolose už paraudusio ežero. Liūdna buvo mažajam tarnui, kad jau atėjo ruduo. Štai tada jie ir susiruošė į kelionę, beje, nelabai tolimą, užtat šaunią. Henrikui atrodė, kad priderėtų aplankyti dėdę, motinos brolį, tuo metu kaip tik gyvenantį Berge, juo labiau kad pilį visai neseniai apgaubė gedulas — dėdės vyriausias sūnus Adolfas per kryžiaus žygį krito šalia Konrado III. Dipoldas, gyvenantis Berge, buvo pats jauniausias iš visos tos giminės, kuri kažkodėl skubėjo atgulti amžino poilsio į Cvifalteno bažnyčios požemius; dabar jis su žmona tūnojo amžino gedulo apgaubtoje ir šiek tiek apleistoje pilyje. Iškeliavo į ją visas pulkas ir su ištaiga: kunigaikštytė Gertrūda ir Richenca, ir Henrikas, ir Otonas iš Štucelingeno, kuris bičiuliavosi dar su senuoju grafu ir kartu su juo keliavo į Šventąją žemę. Kunigaikštytė ir Ispanijos karalienė jojo pirmosios, iš paskos — Otonas ir Henrikas ant savo žirgų, už jų kiti — kas pėsčias, kas raitas. Telis su savo mažučiu lenkišku žirgu išlindo į patį priekį ir, išsitraukęs violą, dzyrino visokiausias melodijas, čia liūdnas, čia linksmas, o paskui visa gerkle užtraukė dainą, užbaigdamas posmą aukšta gaida ir su tirolietiškais pavinguriavimais, kaip dainuodavo kalniečiai netoli gimtojo Zalcburgo. Tačiau nors ir kaip stengėsi, smuikelio garsai ir jo paties balsas slopo tarp kalnų, gėrėsi į geltonus bukų bei kaštonų lapus, ir tie, kurie jojo užpakaly, tegirdėjo dainos ir melodijos nuotrupas; užtat jo baltos ir rausvos spalvos drabužėliai, pluoštas ant šono surištų kaspinų linksmai mirguliavo tarp šakų ir lapų, gožiančių statų taką.

Telis dainavo:

Ne kakta — o saulė,
Lūpos — tartum rožės,
Skruostai — lyg lelijos,—
Puošia man pasaulį
Tavo tyras grožis —
Jo net akys bijos.

Vienuolyne visi jau aiškiai žinojo, kad Telis taip dainuoja apie Richencą, ir visiems tai didžiai patiko. Berniukas buvo tikras

šaunuolis, anksti pajuto širdyje užgimusią meilę ir mokėjo ją išreikšti. Senasis Otonas iš Štucelingeno, pats jaunystėje sukūręs ne vieną dainą, labai pamilo berniuką.

Kai vilkstinė, nusileidusi stačiu šlaitu, pasuko link vyrų vienuolyno, Telis atsigręžęs pamatė, jog kai kas pasikeitė, geltona kunigaikštytės suknia, kurią ji apsivilko ta proga, padėjusi į šalį vienuolės apdarą, atsidūrė šalia Otono rudo apsiausto; tuo tarpu kunigaikščio Henriko žirgas žengė koja kojon su Richencos arkliu. Tai išvydus, Teliui gnybtelėjo širdį. Jam jau nebesinorėjo griežti, bet turėjo dainuoti toliau, nes ką gi Otonas iš Štucelingeno būtų pasakęs apie tokį kavalierių. Telis vėl užtraukė, bet jau iškilmingai, jau kitu, giesmės ritmu:

Marija, dangaus karaliene šviesioji,
Lyg saulė skaisti tu visa spinduliuoji,
Ant tavo altoriaus galybė žiedų —
Rožių raudonų, lelijų baltų.

Pastebėjęs tą permainą, Otonas nusišypsojo ir tarė Gertrūdai:

— Bijau, kad Henrikas mūsų vienuolyne užsibuvo ne tik dėl to, kad jam rūpi pasišnekėti su manim ir Ortlibu ir pasimokyti valdymo meno...

Gertrūda pasipiktinusi atkirto:

— Jei tik sužinočiau, kad iš tikrųjų taip yra, tučtuojau liepčiau keliauti savo keliais. Juk iš to nieko neišeis.

— Moterys viską tuoj pat nori sutvirtinti vedybomis. Tegu jaunuoliai truputį padraugauja. Nieko čia bloga; na o paskui išsiskirs ir atsidurs labai toli vienas nuo kito. Ji bus Ispanijoje, jis Lenkijoje.

— Jis Lenkijoje nelabai nori likti; reikia jį įspėti, kad turi rūpintis savo kunigaikštyste.

— Bolekas jo kunigaikštyste rūpinasi. O ta kunigaikštystė ne tokia ir didelė. Ko jam ten grįžti?

Gertrūda skubiai žvilgtelėjo į Otoną. Paskui susimąsčiusi pasakė:

— Žinoma, tegu pabūna... Manau, kad Richencą jau greit išsiveš.

Tiek ir tenugirdo Telis, tyčia truputį stabtelėjęs, kad per daug neišsiveržtų į priekį ir galėtų matyti, kas dedasi vilkstinėje.

Nors iki Bergo buvo nebetoli, vis dėlto keleiviai nenorėjo vakare nelauktai užgriūti pilį, todėl pasiuntė tarną pranešti, jog atvyksta, o patys apie vidurdienį sustojo užeigos namuose

netoli pilies. Tuoj bus išprašyti lauk žmonės, šventę kažkokias krikštynas, ir, paskubom numazgojus suolus, svečiai iš vienuolyno susėdo prie išdėliotų valgių, kurių šiek tiek patys buvo atsigabenę, o valstiečiai, sukišę nosis prie langų, stebėjo kunigaikščių pietus, labai kuklius ir, kaip įprasta vienuolynuose, vykstančius be jokių šnekų. Vienas iš brolių vienuolių, šventojo tėvo Otono skaitovas ir raštininkas, monotonišku ir tyloku balsu paskaitė tai dienai skirtą šventosios Margaritos gyvenimą, o to gyvenimo būta didžiai nedoro, ir visą jį autorius aprašė kuo smulkiausiai. Kunigaikštytė Gertrūda be paliovos dūsavo ir žvilgčiojo į Richencą, kuri sėdėjo kaip pelytė, net jos šviesios garbanos nekyšojo iš po baltos krakmolytos skepetaitės, surištos aukštai ant mažos galvutės. Tik lūpų kampeliuose virpčiojo šypsena, kai ji žiūrėjo į dubenį, mandagiai, mažais kąsneliais kramtydama valgį. Telis irgi žiūrėjo į „imperatorienę" ir matė šypseną siaurose lūpose. Taip pat matė, kad kunigaikštis Henrikas vogčiom šnairuoja į ją, tarytum pats sau nenorėtų leisti tiesiai pažvelgti į mielą Alfonso VII žmonos veidelį. Kai pagaliau šventosios Margaritos gyvenimas baigėsi laimingai, o drauge su juo pasibaigė ir pietūs, kunigaikštytė Gertrūda atsiduso iš pačios krūtinės gilumos, bet paskui jos veido išraiška staiga pasikeitė, ir ji suplojo rankomis. Matyt, jai buvo malonu bent trumpą laiką palikti savo vienuolyno mūrus, bent trumpai pavilkėti dailius kunigaikštytės drabužius. Ji šūktelėjo Bartolomėjui:

— Nagi, paže, trauk savo smuiką iš užančio ir pagriežk ką nors, o mes paklausysim.

Telis čiupo violą ir ėmė griežti, iš pradžių pamaldžiai, bet paskui vis greičiau, kol galiausiai, nutraukęs smagią melodiją, perėjo į iškilmingą, bet pagaulų lėto šokio ritmą. Henrikas su šypsena, šiek tiek panašia į Gertrūdos, bet svajingesne, nusilenkė Richencai. Ši atsistojo, viena ranka suėmė nepaprastai ilgos suknios kraštą, antrąją, pačius pirštų galiukus, padavė jam, ir jiedu ėmė žingsniuoti ant plytinių smuklės grindų. Šokis tas buvo padorus ir rimtas ir labai patiko Gertrūdai, seniai jau nemačiusiai šokių. Todėl ji norėjo, kad tiedu šoktų ilgiau, ir, plodama delnais, šaukė:

— Dar, dar!

Telis užgriežė smagesnę melodiją; Henrikas paleido Richencos ranką, ir jiedu pradėjo suktis kiekvienas atskirai, paėjėdami čia pirmyn, čia atgal, tripinėdami tankiais žingsniais tiksliai pagal greitą smuiko ritmą. Ilga Richencos suknelė vilkosi grindimis šlamėdama ir šiek tiek keldama dulkes, tačiau jaunas

mergaitės kūnas po drabužio klostėmis judėjo laisvai, tiksliai, greitai. Henrikas visai įsismagino: Telis pastebėjo, kad jo veidas nebe toks liūdnas kaip paprastai, ir visi susispietusių palangėse žmonių veidai, visos akys, įsmeigtos vidun, pralinksmėjo drauge su šauniuoju lenkų kunigaikščiu.

Tai matydamas, Telis dar sutankino ritmą, ėmė griežti gyvai ir trankiai kaip kalniečių šokiams. Kunigaikštytė Gertrūda sumostagavo rankomis, bet, matyt, daugiau dėl padorumo, atseit jai gal nepritiktų žiūrėti į tokį nerimtą šokį. Tačiau nei Telis, nei Richenca, kuri taip pat buvo labai linksma, į tai nekreipė dėmesio. Tik Henrikas, žvilgtelėjęs į seserį, staiga susimąstė ir liovėsi šokęs, Richenca uždususi sustojo vidury kambario, o Telis ūmai pradėjo kitą melodiją.

Jaunuoliai vėl iškilmingai nusilenkė vienas kitam, vos sulaikydami juoką. Šokis baigėsi.

Gertrūda tarytum susigėdo savo linksmumo ir, kai šurmulys nurimo, skubiai atsistojusi liepė ruoštis į kelionę. Su šokiais bei muzika laikas greit prabėgo, ir jie iškeliavo jau prietemoje; smulkutė Telio figūrėlė, vėl prasispraudusi į priekį, šmėkščiojo vos įžvelgiama vakaro migloje. Gertrūda pašaukė jį ir liepė giedoti tik šventas giesmes. Jis vėl pradėjo šlovinti Mariją, o kadangi beveik nuo pat ryto dainavo lauke, jo balsas buvo šiek tiek prikimęs. Lydimi giesmės, kurios garsai tarytum pleveno ore, jie pamažu slinko per melsvą prietemą link bukų mišku apaugusio kalno, ant kurio stūksojo gimtoji kunigaikštienės Salomėjos pilis. Gertrūda jodama atsigręžė ir pasakė Henrikui:

— Tik pamanyk, kaip skiriasi kraštas, kur mūsų motina mirė, nuo to, kuriame ji gimė.

Dipoldas jų laukė pakalnėje, stataus kelio apačioje, ties pirmu nuleistu tiltu, jau aprūdijusiu ir seniai nebekeliamu, kadangi laikai Švabijoje dabar buvo beveik ramūs. Dipoldas buvo dar nesenas žmogus, bet labai nevalyvos išvaizdos, pilką apsiaustą užsigaubęs ant paprastų šarvų, nunertų iš geležinių, jau apdilusių grandelių; vietoj šalmo buvo užsidėjęs didelę kalnietišką juodo veltinio skrybėlę. Atrodė sutrikęs, matyt, ne per daug džiaugėsi seservaikių apsilankymu ir nelabai žinojo, kaip elgtis su Ispanijos imperatoriene. Pagal padėtį jai priderėjo eiti prieš Gertrūdą, bet kadangi buvo jaunesnė ir dar galutinai nesutuokta, norėjo, kad pirmoji būtų Gertrūda. Dipoldas erzėjo, svaidė akimis žaibus ir barėsi ant tarnų, laikančių deglus. Pagaliau jis nulipo nuo arklio, spustelėjo kelį Gertrūdai ir Richencai, o sveikindamas irgi nulipusį žemėn Henriką

suėmė už galvos. Paskui, akimirką padvejojęs, labai meiliai pabučiavo jį į abu skruostus. Telis vėl prasibrovė į priekį, ir visi ėmė kopti aukštyn.

Pilyje jie rado sujudimą ir sumaištį. Senoji kunigaikštienė, aiškiai senesnė už vyrą, sėdėjo lango nišoje ir neišėjo pasitikti Gertrūdos ir jos dukterėčios. Be abejo, nebejaunai moteriai buvo sunku judėti: ji laukėsi, ir jau buvo paskutinės dienos.

Kunigaikštienė nuo pat pirmos akimirkos pasičiupo Gertrūdą ir, nekreipdama dėmesio, kad aplinkui tiek daug dvasininkų, staiga nei iš šio, nei iš to ėmė vainoti kryžiaus žygį, atėmusį iš jos sūnų. Bernardą Klervietį vadino antikristu, nevykėliu stebukladariu, kuris apkvailinęs ne tik paprastus žmones, bet ir kunigaikščius, grafus, karalius, ir net atžagarųjį karalių Konradą patraukęs į savo pusę [28], nors tam verčiau reikėję galvoti apie Romą, apie imperatoriaus karūną [29].

Pasipylus tiems kaltinimams, užgaunantiems krikščionių riterių švenčiausius tikslus bei siekius ir nukreiptiems prieš paties popiežiaus raginimus, Gertrūda sumišusi pamėgino ginčytis ir aiškino kunigaikštienei, jog šventų darbų nevalia vadinti kvailumu ir niekšybe.

— Net ir tavo sūnus,— priminė ji,— keliavo norėdamas pelnyti amžinąjį išganymą.

Tačiau toji tik smarkiai sumostagavo rankomis ir ėmė šaukti:

— Tai jau, negi aš nežinau, koks buvo mano vyriausiasis sūnus. Ne iš pamaldumo jis iškeliavo su karalium Konradu. Nuo mažens jis jau svajojo apie keliones, dar jaunikli veržėsi iš namų... Bastėsi po kalnus, žiūrėk, čia į Austrijos dvarą nusitrenkia, čia Reinu plaukia, o širdy buvo pagonis. Niekada nėra persižegnojęs, kiekvieną pavasarį apsikaišydavo žaliais lapais ir gėlėmis ir eidavo šokti į kaimus ir karčemas. Kartais tik po kelių savaičių namo teparsirasdavo, kai jau manydavau, jog niekada jo neberegėsiu. Kai tik čia atėjo tie Belialo sūnūs, antikristo tarnai, ir jūsų bažnyčioje, ir vienuolyne,— ji atsigręžė į magistrą Otoną,— ėmė malti visokius niekus, jis tuoj pat išsikirpo kryžių iš raudonos gelumbės ir prisisiuvo prie apsiausto; kai tik daviau jam palydovais du tarnus — šoko ant arklio ir išrūko.

Magistras Otonas atlaidžiai lingavo galvą, bet paskui tarė:

— Brangioji ponia, aš nė kiek nesistebiu, jog kunigaikštienė, kurios protėviai ir giminės tiek daug padarė mūsų bažnyčios labui, yra įsitikinusi, kad antikristas bylojęs tų mus aplankiusių šventų vyrų lūpomis... tai aš jau girdėjau ne sykį, bet maniau,

kad prie savo dukterėčios, dievobaimingosios kunigaikštienės Salomėjos dukters, prie dukters kunigaikštienės, kuri yra savo giminės pažiba ir mūsų vienuolyno geradarė, tamsta prilaikysi savo nuodėmingąjį liežuvį... bent jau atsimindama savo padėtį...

Senoji, tai išgirdusi, visa užkaito, bet tuo metu, norėdamas parodyti dėmesį svečiams ir būgštaudamas, kad susierzinimas nepakenktų žmonos sveikatai, į pokalbį įsiterpė Dipoldas; jis užšnekino Gertrūdą ir Richencą apie visai kitus dalykus, pasiteiravo, kas girdėti iš Bambergo, iš imperatoriaus dvaro, o ypač klausinėjo apie Jo Didenybės sveikatą, kuri, kaip jam tekę girdėti, po žygio smarkiai pašlijusi. Rytų imperatoriaus dvare jį lyg ir norėję nunuodyti, bet tai tikriausiai netiesa, nes Jo Didenybė artimas imperatoriaus Manuelio giminė ir, kaip atrodo, nėra padaręs jam nieko blogo — priešingai, žadėjo padėti jam nugalėti raguotą ir galingą bestiją, išpuikėlį senį — Sicilijos valdovą.

Svečiams buvo paduota žalio vyno, midaus, įvairių namie keptų pyragų ir valgių. Dipoldas labai atsiprašinėjo, kad neturėjęs laiko pasiruošti vaišėms, o Gertrūda dėdei pasakė, kad visi jie — paprasti žmonės, atvykę iš vienuolyno ir prie puotų nei prie šokių — čia ji pažvelgė į Henriką — nesą pripratę.

Senoji kunigaikštienė gerdama ir valgydama kalbėjo tik apie Adolfą, ir Telis netrukus pamatė galįs padėti į šalį savo violą ir su kitais vienuolyno tarnais eiti miegoti į neaukštą bokštą, kur buvo prikrauta šieno, stovėjo grūdų maišai ir dvokė pelėmis. Lauke ėmė kilti rūkas: Telis pro angą lubose išsiropštė ant stogo ir ėmė žiūrėti, kaip viršum išsidriekusios rūko skraistės pamažu išlenda skaisčiai žėrintis jauno mėnulio pjautuvas. Bokštas buvo kampinis ir šliejosi prie nedidelio sodelio, kuriame baltavo mėnesienos apšviesti beržai ir gluosniai svyruokliai. Kai rūkas nusileido žemiau, tolumoje iš jo išniro medžių viršūnės. Jos palengva siūbavo, sakytum tyliai vaidijosi tarpusavy. Telis grožėjosi tuo šaltu gamtovaizdžiu, kol išgirdo žingsnius sodelyje. Apsidairęs pamatė kunigaikštį Henriką vaikščiojantį už parankės su savo dukterėčia; ši ant ilgos šviesios suknelės, kuria vilkėjo visą dieną, buvo užsisiautusi tamsų apsiaustą, žvilgantį mėnesienoje. Jiedu iš lėto vaikštinėjo po sodelį, kas keli žingsniai stabtelėdami, ir neatrodė, kad apie ką nors kalbėtųsi.

Tada Telis nebeištvėrė ir, pamiršęs gedulą, kuris gaubė iširusį grafo dvarą, grybštelėjo violos stygas, o paskui perbraukė jas stryku ir uždainavo tyliai, bet labai jausmingai.

Dainavo ilgai ir dainuodamas po kurio laiko pajuto širdyje ramybę ir pirmą kartą suvokė, kad išgyvens daug pavasarių ir rudenių ir kad visi jie pavirs vien prisiminimais. Ir dar suvokė, kad Ispanijos imperatorienės figūrėlė išdils jam iš atminties kaip ir kiti gražūs dalykai. Ir kad tokia pat rudens naktis ateis kada nors jo gyvenimo pabaigoje, ir nuo to pasaulis nė kiek nepasikeis.

Ir jo balsas skambėjo vis jausmingiau, o žodžiai, kuriuos dainavo, buvo vis paprastesni. Jo smuikelio garsai pamažu tilo ir galiausiai visai nutrūko.

Buvo pati jaunaties pradžia, todėl mėnuo greitai dingo. Dar valandėlę švietė pro rūką, o paskui pasidarė visai tamsu.

V SKYRIUS

Kitos dienos pavakare visi sėdėjo didžiojoje pilies menėje, ilsėdamiesi po pietų, ir tarėsi dėl būsimos medžioklės, į kurią rengėsi traukti visu būriu, nes jau buvo pats laikas, bet staiga pasirodė žygūnas iš Cvifalteno ir pranešė, kad kunigaikštienė Agnietė, Vladislovo žmona, atvykusi į vienuolyną ir norinti tučtuojau pamatyti dukterį. Tai išgirdusi, Gertrūda sumišo, o Henrikas ir Telis iškart žvilgtelėjo į Richencą. Be abejo, jos motina atvyko į Cvifalteną dėl to, kad pagaliau atkeliavo Alfonso pasiuntiniai; Richenca išbalo ir nuleido akis. Henrikas nepatenkintas pastebėjo, kad Telis pašaipiai šyptelėjo. Vis dėlto jis nenorėjo sau prisipažinti, jog berniūkštis jį erzina. Nebeliko kas darą, teko atsisakyti medžioklės ir rytą, vos prašvitus, skubiai keliauti atgalios. Oras pasikeitė, buvo ūkanota ir purkštė smulkus lietus. Telis dabar jojo vilkstinės gale, violą buvo nubrukęs į patį dugną krepšelio, kurį turėjo ant nugaros. Motina Osana, vienuolyno vyresnioji, raita išjojo jų pasitikti ir galopu atlėkė prie Gertrūdos. Iš tiesų Alfonso VII pasiuntiniai atvykę į Bambergo rūmus, ir imperatorius labai norįs, kad jo dukterėčia paskubėtų, taigi vienuolyno vyresniajai vos pavykę prikalbėti kunigaikštienę po kelionės vargų bent kiek pailsėti.

Taip jau viskas susiklostė, kad Henrikas nelabai kada matydavo savo brolienę; nebuvo su ja susitikęs nuo vaikystės. Kai jis žygiavo į Poznanę, kunigaikštienė buvo Krokuvoje, iš ten išvyko į Vokietiją, nuo tada jos daugiau ir nebematė. Beveik neprisiminė, kaip ji atrodo. Tai buvo neaukšta, liesa moteris ilgoka nosimi ir žibančiomis juodomis akimis, pavel-

dėtomis iš Salijų[30] giminės. Dėvėjo visada paprastais drabužiais, juo labiau keliaudama; buvo apsivilkusi rudu vienuolės benediktinės abitu, kurį jai leido nešioti popiežius. Su šiuo kukliu apdaru, būdama ne per daug išvaizdžios figūros, ji vis dėlto laikėsi taip, kad kiekvienas judesys rodė ją esant didžiojo imperatoriaus anūkę. Henriko atmintyje nejučiom iškilo aukštas ir kumptelėjęs Vladislovas su rusvais ūsais, kurio išvaizda anaiptol nepasižymėjo didingumu. Vladislovas nelyginant rusas su viskuo gyvenime susitaikydavo — ir dabar ramiai kiūtojo savo pilyje Altenburge, kol jo žmona ir sūnūs veikė už jį ir už save.

Kiekvienas jos gestas, kiekvienas šyptelėjimas bylojo, kad ji nėra pamiršusi, kokį kraitį atsinešė jos motina, ateidama į Hohenštaufenų namus,— imperatoriaus karūną, apgaubtą kovų ir idealų spindesiu, karūną, beje, pažemintą Romos tuo metu, kai puošė Agnietės senelio galvą, bet anaiptol nesutremptą. Tiesa, ji buvo gimusi iš savo motinos antrosios santuokos, nebe tokios vykusios; senoji Agnietė buvo imperatoriaus Henriko IV duktė ir Henriko V sesuo, motina karaliaus Konrado ir Fridricho Švabo, kuris nors ir netapo imperatoriumi, bet turėjo gal net daugiau galios negu jo laimingasis brolis. Giminės didybė jai buvo įsigėrusi į kraują, nors ji niekada apie tai nekalbėdavo, tiktai iš paniekos, kurią rodė vargšei Bergo grafaitei, buvo galima spręsti, koks stiprus tas jausmas. Tačiau dabar ji laikėsi kaip niekur nieko: smulkutė, ori, maloni, šnekučiavosi su motina Osana ir Gertrūda, su kuria visada buvo didelės draugės ir kurios gerumą didžiai vertino.

Vis dėlto ji nusišypsojo Henrikui; matyt, jai buvo brangi kiekviena proga atnaujinti saitus su šalim, iš kurios tapo ištremta. Juo labiau kad prieš ją stovėjo vienas įtakingiausių valstybės vyrų. Deja, iš Bergo Henrikas grįžo ne per daug panašus į valstybės vyrą. Buvo susimąstęs, melsvos akys vis jausmingai apsidūmuodavo, ir tai smarkiai nesiderino prie užriestos nosies. Vakare jis apsitaisė puošniais drabužiais, kad net tviskėjo, ir iš tiesų atrodė labai gražus, net Agnietė šypsojosi. Tačiau ji neįstengė ištraukti iš jo nė žodžio apie Lenkijos kunigaikščių politiką. Ar jis nieko nežinojo, ar nenorėjo žinoti nei apie Mešką, nei apie Boleslovą ir nesugebėjo paaiškinti, ko jie siekia. Žinoma, nebuvo jokios abejonės, kad Krokuvos kunigaikštystės jie geruoju Vladislovui neatiduos, bet dar buvo neišspręstas Silezijos klausimas. Silezija priklausė Vladislovui ne kaip aukščiausios valdžios ar Lenkijos vienybės simbolis: tai buvo jo tėvonija; bent jo sūnūs turėjo ją atgauti.

Iškart buvo matyti, kad kunigaikštienė gerai išmano įstatymus, ji pateikė daug argumentų, kodėl Silezija turinti priklausyti jos sūnums. Tačiau tiek daug kalbėti visai nevertėjo: Henrikas šiandien sutiko su viskuo, nors buvo matyti, kad iš tikrųjų yra kitos nuomonės. Jis tik negalėjo ginčytis su Richencos motina.

Kunigaikštienę Henriko abejingumas gerokai erzino, ir to irzulio ji neįstengė sutvardyti. Beje, toks elgesys jai buvo ne pirmiena. Ji nutilo ir pasigręžė kažko įsakyti Dobešui, kuris ir čia nuo jos nesitraukė. Tai buvo augalotas žaliūkas, kadaise, matyt, lieknas, bet ilgainiui kunigaikščio dvare gerokai nusipenėjęs. Lenkiškai kalbėjo su kalniečio akcentu, nes buvo gimęs net anapus Sončo: iš pradžių tarnavo pas Piotrą Vlastą [31], paskui prisišliejo prie Vladislovo dvaro ir jo jau nebepaliko, dalijosi visais vargais ir džiaugsmais. Kadaise Dobešas nemažai pasidarbavo, padėdamas apgaule uždaryti į kalėjimą Vlastą; tas įvykis buvo sukrėtęs visą Lenkiją. Dabar jis nemokėjo kalbėti jokia kalba, tik vobulavo kažką, maišydamas vokiškus, lotyniškus ir kalnietiškus žodžius, berdamas nesuprantamų sakinių nuotrupas.

Dobešas nė per žingsnį nesitraukė nuo Agnietės ir visada buvo jai po ranka, nors nelabai ką tegalėjo padėti, būdamas nepaslankus ir per storumą vos pakrutėdamas. Tačiau, tapęs kaip ir saviškiu, jis rodė Agnietei tokią pagarbą, kad Henrikui pirmą kartą dingtelėjo mintis: kokia didelė ponia jo brolienė ir kaip turėjo būti gerbiamas jo tėvas, jeigu vyriausias sūnus gavo ją per žmoną. Teisybė, nemažai čia prisidėjo ir abipusė meilė: Boleslovas Kreivaburnis, daug sykių šauktas į imperatoriaus dvarą ir nepratęs keliauti kažkieno įsakymu, tačiau norėdamas palaikyti taiką su vokiečiais, pasiuntė į seimą Halėn vyriausiąjį sūnų, kad šis paaiškintų imperatoriui, kodėl tėvas niekada neatvyksta. Tame seime Štaufenai ir Babenbergai vieningai stojo šalia Lotaro [32], nors vis griežė dantį vieni ant kitų. Ten Vladislovas ir susipažino su Agniete; vaivada Pakoslavas, kuris jį buvo atlydėjęs, susitarė dėl vestuvių, ir kitąmet panelė atvyko į Lenkiją, o dar praėjus porai metų, po neteisėto Konrado išrinkimo, tapo imperatoriaus seserimi.

Užvis labiausiai Henriką nustebino tai, jog toji ponia, išdidi vokietė, kokia jis visada laikė Agnietę, puikiausiai kalbėjo lenkiškai ir niekada kitaip nesikreipdavo nei į Gertrūdą, nei į Henriką ir net į Richencą, nors jos duktė mieliau kalbėdavo vokiškai. Jos dvariškiai irgi buvo lenkai, o nemaža dalis net rusai — keli senieji liko dar iš Vladislovo motinos dvaro, o

visas pulkas jaunimo atvyko su marčia ir prisijungė prie anų. Henriką suėmė juokas, kai toje vokiškoje aplinkoje, vienuolyno celėse, kur jausmingasis Otonas sakė lotyniškas prakalbas, staiga išgirdo brolienę šnekantis rusiškai su viena savo tarnaite, greičiausiai skalbėja. Jį suėmė juokas ir graudulys, nes iškart prisiminė seklyčią Plocke ir Verchoslavos tarnaites ruses, taip pat savo nuotykius Kijeve. Tą akimirką Agnietė jam staiga pasidarė labai artima, jis pažvelgė į ją kitom akim, išvydo joje tikrą lenkų kunigaikštienę. O kadangi buvo tiesaus būdo, nutaikęs progą, iškart jai tą pasakė.

Tai įvyko pavakare. Gertrūda, suruošusi kelionėn dukterėčią ir dėl to labai pavargusi, atėjo pailsėti į kampinį kambarį, kuriame jau sėdėjo Agnietė. Henrikas visą dieną praslampinėjo iš kertės į kertę,— po to, kai rusiška šneka jam priminė kitą moterį, jis vengė susitikti Richencą, tačiau nejučiom sekė kiekvieną jos žingsnį. Ir dabar matė ją su draugėmis einant į sodą atsisveikinti su kampeliu, kuris jai buvęs toks mielas — kaip ji sakydavo, kimiai pabrėždama žodį *toks*. Vis dėlto jis nuėjo pas seserį, kurią rado ilsintis drauge su Agniete. Abi moterys sėdėjo prie plataus lango, pro kurį buvo matyti kalnas ir upelis, ir žiūrėjo į rausvus saulėlydžio atšvaitus ant baltos kalkakmenio uolos. Henrikas atsisėdo ant kėdutės priešais jas. Šviesa, sklindanti pro atdarą langą, nuauksino jo plaukus, ir Agnietė pirmą sykį užkalbino jį draugiškai ir nuoširdžiai. Henrikas iškart papasakojo, kaip nuklausęs jos pokalbį su skalbėja, kaip tas pokalbis jam sugraudinęs širdį ir kaip jis pajutęs ją esant tikrą lenkų kunigaikštienę. Agnietė, tai išgirdusi, liūdnai nusišypsojo, o Gertrūda suirzo ir ėmė barti brolį. Jam, girdi, nederą taip kalbėti, Agnietė visada buvusi dora lenkų kunigaikštienė, turėjusi kuo geriausių norų; kiek daug apie ją pasaką jau vien tai, kad ji sėdi čia ir kalbasi su jais, nors kaip tik jie kalti dėl jos ištremties ir dėl ano nelemto prakeikimo [33], ir dėl kitų dalykų. Ką turėjo galvoje Gertrūda, kalbėdama apie kitus dalykus, nelabai buvo aišku, tačiau toji moteris ją neabejotinai sužavėjo, ir ji mąstė jos mintimis.

— Ak,— iš lėto, bet šiek tiek sudirgusi tarė Agnietė,— nevark ir neteisink manęs prieš Henriką. Tikiuosi, kada nors jis mane supras, tada, kai politika jam rūpės labiau negu dabar ir kai jo širdyje atsiras vietos valstybės reikalams.— Ir ji vėl šyptelėjo.

Henrikas atidžiai žiūrėjo į jos nervingą, liesą veidą, ryškiai apšviestą saulės, gerokai sunykusį, bet kadaise tikrai buvusį gražų. Tas veidas atrodė labai protingas; Lenkijoje apie Ag-

nietę visada būdavo kalbama su didžiausia panieka, tad jis tikrai nesitikėjo išvysti tokią moterį, o tai, kad ji visą laiką stengėsi užsitikrinti imperatoriaus pagalbą kovai prieš Lenkiją ir toji pagalba šią vasarą iš esmės jai net buvo pažadėta,— Henrikui tiesiog netilpo galvoje. „Ko jai iš mūsų reikia?"— pamanė jis.

Tuo tarpu įėjo magistras Otonas, atnešė kunigaikštienei Agnietei mažą knygelę, psalmyną, kuriame, be psalmių, buvo aprašęs kelių kunigaikštytės Richencos protėvių gyvenimus, kad Ispanijos imperatorienė geriau prisimintų viešnagę Cvifalteno vienuolyne. Savo darbą jis įteikė Agnietei su mandagia prakalba, kurioje priminė visą jų nesantarvę. Agnietei šis priminimas buvo nemalonus. Tiesą pasakius, kalbėdama ji negalėjo nuslėpti skausmingos nevilties, apėmusios ją mirus sūnėnui, karaliui Henrikui, kuris taip nuolankiai klausė savo tetų; sunkiai susirgus imperatoriui, beliko mažai vilties, kad jos vyras atgaus valdžią Krokuvoje. Otonui atsisėdus priešais, ji staiga ėmė kalbėti apie visa tai ir kalbėjo ilgai ir sielvartingai, vis minėdama kunigaikštienę Salomėją.

Otonas iš Štucelingeno sutrikęs skėstelėjo rankas ir po valandėlės pareiškė norįs kai ką pasakyti.

— Kunigaikštiene,— tarė jis,— žinoma, visi gali klysti, bet kunigaikštienė Salomėja visada buvo dievobaiminga moteris ir pirmiausia — gera motina.

— Gyvenime kartais taip viskas susiklosto, kad atsiranda svarbesnių dalykų negu motinystė,— skubiai atkirto Agnietė.— Kartais reikia pamiršti, kad esi motina ar žmona...

Magistras Otonas kilstelėjo antakius ir apstulbęs pažvelgė į ją.

— Aišku,— toliau kalbėjo kunigaikštienė,— jeigu mums rūpi valstybės gerovė, tai pirmiausia turime pamiršti save. Aplinkybės reikalauja aukų. Mano senelis tai suprato.

Akimirką stabtelėjo, paskui vėl pasipylė nepertraukiamas žodžių srautas; tie kupini įniršio žodžiai, matyt, seniai tvenkėsi širdyje.

— Štai Henrikas,— kalbėjo ji,— mano svainis, Bergo grafaitės sūnus, stebisi, kad aš kalbu lenkiškai ir rusiškai, kad, kaip lenkų kunigaikštienė, savo dvare laikau tas skepetomis apsirišusias ruses. O aš, imperatorių duktė ir sesuo, išsižadėjau savo tėvynės, kad tapčiau lenke, gal net geresne negu pats Kreivaburnis.

Sulig tais žodžiais Gertrūda aiktelėjo: tėvams ji jautė šventą pagarbą.

— Taip, nes mano norai buvo geresni negu jo. Tai yra ne mano, bet mano vyro, kunigaikščio Vladislovo, norai. Aš nenorėjau bėgti nei į Čekiją, nei pas imperatorių, gyvenau Krokuvoje, bet jūs mane išvijote; ir tu, Henrikai, prie Krokuvos buvai atžygiavęs... Žinau, kad tau tie reikalai nerūpi, bet žinau, kad buvai ten. O kodėl? Todėl, kad norėjau padaryti taip, kaip padarė Boleslovas Didysis, Boleslovas Dosnusis ir Kreivaburnis,— jie visi tvirtai laikė vadžias savo rankoj ir todėl buvo galingi, todėl žmonės juos gerbė. O Vladislovas užtat, kad irgi norėjo taip padaryti, dabar medžioja su sakalais Altenburge ir valgo prie vieno stalo su tarnais. Aš jums nelinkiu pikto, bet ir Boleslovas, ir Meškas už tai turės atkentėti, jau ir Voislavas[34] įsismarkavo ir valdo savo galva, o Jaksa iš Mechovo, to nedorėlio, to baisaus žmogaus žentas...

Visi sumišę nudelbė akis žemyn. Tačiau Agnietė nesijaudindama dėstė toliau:

— Taip, tai buvo baisus žmogus, tikras pabaisa, Belialo sūnus. Bet mes jį sutrempėm, kaip Narsusis sutrempė Besprimą, kaip Kazimieras Maslavą, kaip jūsų tėvas... Zbignevą[35]. Jie pasielgė dar žiauriau, Kreivaburnis nužudė Zbignevą.

Henrikas pašoko, įsirdęs mostelėjo, bet toliau nebežinojo, ką daryti, Gertrūda sėdėjo išblyškusi ir krutino lūpas — meldėsi. Henrikas vėl atsisėdo; žinojo, kad Agnietė sako tiesą, tėvas nužudė dėdę, kalėjime jam buvo išdurtos akys, ir jis tuoj pat mirė, tai žinojo visa Lenkija. Agnietė kalbėjo toliau:

— Bet aš jūsų tėvo nė kiek nekaltinu. Jis padarė, ką galėjo, nors popiežius jį į teismus šaukė ir atgailas skyrė, nes vyskupas kaip visada užsistojo maištininką ir popiežiui visko apie tėvą prišnekėjo. Jis turėjo taip padaryti. O tas popiežiaus murmėjimas — vieni niekai, popiežius niekada nesupras, koks turi būti tikras karalius, nes neapkęs tikro karaliaus, kaip neapkentė mano senelio, kaip jūsų Dosnųjį pastūmėjo į pražūtį,— ak, kodėl aš sakau „jūsų". Reikia sakyti „mūsų". Tai jūsų ir mūsų žemė.

Ir staiga nutilo, susimąstė, žvelgdama kažkur į tolį, tarytum išvydusi priešais tą žemės plotą. Henrikas šyptelėjo ir pasilenkė prie brolienės:

— Atsimeni Vyslą? — paklausė.

Jo balsas suskambėjo taip maloniai, kad Agnietė greit pažvelgė į jo melsvas akis; jos veide šmėstelėjo graudulys, sumišęs su ironija. Ji susimąstė.

— Atsimenu,— ištarė po valandėlės.— Net labai gerai. Bet atsimenu ir dar vieną dalyką. Kai pasibaigė vestuvių iškilmės

Krokuvos pilyje ir mudu ėjome į savo kambarius, mus lydėjo įžymiausi lenkų ir vokiečių didžiūnai, mano broliai, Jazomirgotas, Albrechtas, kuris tada buvo susižiedavęs su velione Adelaide, visas ketvertas vyskupų, dalyvavusių vestuvėse; staiga jūsų tėvas Kreivaburnis sustabdė guldytuvių eiseną, paėmė mane ir Vladislovą už rankų ir nusivedė į tą pilies šoną, kuris buvo sujungtas su nebaigta mūrine šventojo Gereono bažnyčia. Ten atidarė sunkias duris, pašvietė deglu, kurį pats nešėsi, ir parodė mums vidury mažos koplytėlės, ant pagalvės, pasiūtos iš užjūrio medžiagos, gulinčią... karūną.

Tai išgirdęs Otonas iš Štucelingeno aiktelėjo, o Henrikui per nugarą perbėgo šiurpas.

Karališkos valdžios ženklo, aukso vainiko, šventoji prasmė, jo mistiškoji galia, atėjusi iš senovės, susipynusi su nežinomomis ir nesuprantamomis magiškojo patepimo paslaptimis, juos didžiai sujaudino. Henrikas niekada nebuvo girdėjęs, kad tėvas turėjo karūną, tą didingą ir keistą daiktą, nukritusį nuo senelio brolio galvos [36]. Otonas iš Štucelingeno irgi labai susidomėjo.

— Kreivaburnis turėjo karūną? — paklausė jis.

— Ji žėrėjo tada mums prieš akis, o kunigaikštis pasilenkė prie jos ir pasakė: „Jeigu jūsų sąžinės neslėgs tiek nuodėmių, kiek slegia manąją, tai dievas jums leis ją užsidėti".

Agnietė staiga susijuokė išdidžiai ir piktai; visų nuotaika akimirksniu pasikeitė, Gertrūda persižegnojo.

— Taigi... Štai ir turim karūną. Altenburgo pilyje pasimausim ją ant baslio... Vėliau dar matėm ją Krokuvoje, bet vyskupas prieš Kreivaburnio mirtį išsivežė į Gnezną [37]. Beje, ji buvo netikra, tik pakaitalas, šešėlis, tik aidas tos, kurią Dosnusis išsivežė į Osijeką. Ten ji ir guli vienuolyno ižde arba to karaliaus vienuolio karste, užkasta į žemę, pamiršta, pražudyta, pamesta toje sumaištyje, kuri vis didėja, plečiasi, akina... Ak Henrikai, atsimink mano žodžius, tiksliai pakartok juos savo broliams: garbanotajam Bolekui ir Meškui, kuris toks išmintingas, jog dar vaikystėje buvo pramintas Senuoju. Tegu žino, kad jų tėvas Krokuvos pilyje turėjo paslėpęs... karūną.

Antrą kartą ji ištarė tą žodį su vidiniu virpuliu, prasiveržė pažemintos moters kančia. Ji buvo labai susijaudinusi, bet Otoną iš Štucelingeno ne juokais sudomino tie dalykai; jis atsisėdo patogiau, atsilošė krėsle ir ėmė kamantinėti moteriškę, taip troškusią būti karaliene:

— Teisybę sakant, iš kur Kreivaburnis galėjo turėti karūną?

— Svajojo apie ją, liepė atitinkamai išlenkti aukso plokštę ir įstatyti į ją kelis brangakmenius. Negi tai sunku?

Otonas susiraukė.

— Ne toks žmogus buvo, kunigaikštiene,— ištarė.— Jam negalėjo rūpėti nuodėmingi žaislai; karūnacija — didis ir šventas sakramentas, ir Boleslovas gerai suprato jo reikšmę...

— Juo labiau kad pats karūnavimo iškilmėse nešė kardą,— ūmai sušnypštė Agnietė,— ir dar prieš ką, prieš tą susną Lotarą, kurį ilgaskverniai apgaule išrinko [38]. Žinom, kaip ten buvo su tais rinkimais...

Otonas iš Štucelingeno nė kiek nesutriko.

— Aš manau,— ramiai tarė jis,— kad Boleslovas labai gerai darė, kad nesikivirčijo su imperatoriumi. Ir kad kažin kada davė jam vasalo priesaiką, kaip Pamario, bet ne visos Lenkijos valdovas, tai irgi nedidelis daiktas.

— Anie taip niekada nebūtų padarę,— išdidžiai atšovė Agnietė.

— Kas tie „anie"?

— Protėviai.

— Kas gi?.. Hermanas? — Otonas ėmė juoktis, bet tuoj pat nutilo, pažvelgęs į sumišusią Gertrūdą, kuri, girdėdama tokias nepagarbias kalbas apie visą savo giminę, tiesiog nebežinojo, ką daryti, sėdėjo nuplieksta raudonio ir niršo ant Henriko, kuris nieko neėmė į galvą.

— Ne Hermanas. Kiti — Dosnusis, Atnaujintojas, Narsusis. Tai buvo karaliai. Ar supranti, Henrikai, Sandomiro kunigaikšti,— tai buvo karaliai. Žinai, apie ką galvojo imperatorius Otonas Trečiasis? [39] Žinai?

Henrikas tylėjo, o po skliautais vis tebeaidėjo žodžiai: „Henrikai, Sandomiro kunigaikšti, tai buvo karaliai!" Ir prieš jo akis iškilo visi tie, kuriuos su tokiu įkarščiu minėjo Agnietė, ir dar daugelis kitų, jam žinomų iš dvaro tarnų, ponų ir vienuolių pasakojimų; tie kalbėdavo apie juos su pagarba ir susižavėję, virpančiu balsu; šimtas penkiasdešimt metų, praėję po imperatoriaus apsilankymo Gnezne, apgaubė visus įvykius ir jų dalyvius legendos aureole, ir pats jis pamena, kaip, būdamas Krokuvos pilyje, pas tėvą, eidavo į Narsiojo kambarius su mūrinėmis sienomis (nors visa pilis buvo medinė), prisišliejusius prie Gereono šventyklos, paslaptingus, skendinčius prieblandoje, kur tarytum pleveno to ūmaus, pikto, stipraus žmogaus dvasia — žmogaus, kuris keitė žmonas kaip pirštines, o sūnus ir brolius laikė po kumštimi. O pilies dešinįjį sparną pastatydino Dosnusis, nusižiūrėjęs į rusų pilis, su išpjaustinėtomis langi-

nėmis, aukso skardos stogu, su žaliai ir raudonai dažytais bokšteliais. Čia visada sėdėdavo Kijevo pirkliai ir buvo vienas kambarys, visas išmuštas audeklu, kuriame, pagal bizantišką madą, auksiniuose apskritimuose perlais buvo išsiuvinėti besibučiuojantys balandžiai. Tame kambaryje lyg ir gulėjusi Zbislava, Vladislovo motina, Kreivaburnio pirmoji žmona, ir kunigaikštienė Salomėja visada bijodavo ten įeiti ir nusipurtydavo prisiminusi Zbislavos reikalavimą, kad ją laidotų rusų popai. Henrikas prisiminė priešmirtinį motinos atsisveikinimą, jos judesius, kurie jau buvo išdilę iš atminties, ir sėdėjo susimąstęs, įsisvajojęs. Žiūrėjo į kalnus, į blėstančius tarp uolų vakaro gaisus ir negirdėjo, kas dedasi aplinkui. Agnietės klausimas taip ir liko pakibęs ore — rūstus, bet nesulaukęs jokio atsakymo.

— Paskutinysis Otonas buvo pamišėlis, tą visi žino, bet visi imperatoriaus dvare žino ir tai, kas turėjo būti Otono koregentas; tas, kuris norėjo užsidaryti vienuolyne, išvykti į kokį nuošalų Italijos kampelį — kažin, ką jis galvojo, kai pats savo rankomis Gnezne dėjo karaliaus karūną, savo karūną, ant tavo prosenio galvos... O tu sau sėdi ir svajoji, spoksodamas į kalnus, daugiau nieko tavęs motina ir neišmokė — tik rūpintis savim, tik žiūrėti, kad tau būtų mokamas muitas, duodama pastotės, vežikai, sekikai — net nebežinau, kaip jie ten vadinasi. Kad ūkis duotų daugiau pelno, kad kuo daugiau grūdų vežimų ir alaus statinių būtų nugabenta į Lenčicą — tiek jai ir terūpėjo Lenkija. Ir jūs tokie pat...

— Gana, Agnietėle, nusiramink, nesiširdyk taip,— švelniai prabilo Gertrūda.— Ką gi, tavo manymu, Henrikas turėtų padaryti? Jis dar jaunas, Lenkiją valdo broliai, jų taip lengvai neįveiks, jeigu net tu neįveikei...

Agnietė nieko nebesakė, tik piktai dėbtelėjo į Gertrūdą ir vėl atsisėdo į savo vietą. Dabar prašneko magistras Otonas:

— Ramybės, kunigaikštiene, ramybės. Be abejo, Boleslovas buvo didis karalius, turėjo tikrai nuostabių sugebėjimų valdyti žmones, ir toks šventas žmogus, kaip Otonas Trečiasis, aišku, suprato, kas tai per valdovas. Bet juk nuo tada, kunigaikštiene, jau praėjo daug metų, kas žino, kaip ten buvo iš tikrųjų? Viskas palengva keičiasi. Taip, auklės gąsdina mūsų vaikus Boleslovu. Bet nemanau, kad Otonas panoro atiduoti savo karūną todėl, kad pats galvojo apie dangiškąją; man atrodo, kad jis, Bizantijos valdovų sūnus, vienuolis su imperatoriaus apdaru, šventas ir didis žmogus, veikiau troško gauti abi. Boleslovas užsidėjo karūną praėjus daugeliui metų, ir užsidėjo savavališ-

kai. O anksčiau dar nešė kardą prieš imperatorių Henriką, kaip jaunojo kunigaikščio tėvas prieš Lotarą. Iš tikrųjų Lenkija visada buvo imperijos lenas.

— Netiesa,— šūktelėjo įsikarščiavusi Agnietė.

— Netiesa,— pakartojo ir Henrikas su Gertrūda. Visi trys ūmai pasijuto bendraminčiai ir draugiškai susižvalgė. Henrikas pagyvėjo:

— Magistre,— karštai prabilo Henrikas,— jūsų kalbos niekuo nepagrįstos, gal jie ir nešė kardus, bet kas čia tokio! Juk žinote, kad Lenkija gyvena sau, o Vokietija sau, ir nieko čia nepakeisi.

— Aišku, bet taip bus neilgai. Netrukus bus vienas ganytojas ir viena avidė.

Tai nuskambėjo dviprasmiškai, jis, matyt, turėjo galvoje imperatorių, bet galėjo taip kalbėti tik apie popiežių. Tie žodžiai priminė Agnietei, kokį silpną Konradą ji paliko Bamberge ir kokia neaiški jos ateitis, nes niekas nežino, kam teks karalystė, kas imsis kurti visų jų išsvajotąją vieningą imperiją. Mažasis Fridrichas dar visai kūdikis, karalienė Gertrūda seniai mirusi — kas bus toliau?

— Visų likimai viešpaties rankose, ir jis yra jų valdovas,— atsiliepė Otonas,— savo valios vykdytojais jis pasirinko jūsų gimines; o kokia yra jo valia — tegu nė nesistengia sužinoti tas, kuris tėra tik įrankis. Jūs, kunigaikštiene Agniete, veltui maištaujate prieš didžius jo nuosprendžius. Karūna, kurią matėte savo vestuvių dieną, dingo, jos nebėra, ir manau, kad niekas jos neberas.

Agnietė kietai sučiaupė lūpas, bet buvo matyti, kad ji galvoja kitaip negu išmintingasis riteris ir vienuolis. Gertrūda irgi tylėjo, o Henrikas, nepratardamas nė žodžio, žiūrėjo į patamsėjusį mišką.

Jau visai vakare tarp jo ir Agnietės įvyko dar vienas svarbus pokalbis, bet šįkart tarp keturių akių. Agnietė prieš išvažiuodama pasikvietė jį, norėdama atsisveikinti, bet, vos jai prašnekus, Henrikas suprato, kad brolienė sumanė patraukti jį savo pusėn. Jis pasiryžo priešintis iš paskutiniųjų.

Jau buvo vakaras. Kunigaikštienė pasiuntė Dobešą pakviesti Henriko ir laukė jo sodo pakrašty, ant vienuoliško drabužio užsisiautusi puošnius kailinius. Kunigaikštienė padavė jam ranką ir, taip įsikibusi, ėmė vaikščioti tamsiais sodo takeliais; iš paskos klumpino Dobešas, o šalia jo tipeno Liubava Jaroslavna, sena moteris, iš rusų kunigaikštytės, Agnietės marčios, palydos perėjusi į vyresniosios kunigaikštienės dvarą. Agnietė žen-

gė per apmirusį sodą guviais, nervingais, gana sparčiais žingsniais, ir tas guvumas stebino Henriką; jo ranka, spausdama šaltą, sustingusią, mažą brolienės plaštaką, drebėjo. Tik nuėjusi gerą galą, Agnietė pirmoji prašneko:

— Ką tu galvoji apie pokalbį, kurį neseniai girdėjai? — Henrikui nieko neatsakius, ji pridūrė: — Norėjau dar pasikalbėti apie tai su tavim, bet be magistro Otono, kuris, šiaip ar taip, yra vokietis. Lenkijos reikalus jis gerai išmano, bet negali apie juos spręsti taip kaip mes.

— Mumyse taip pat yra vokiško kraujo,— pasakė Henrikas, sąmoningai pavartodamas daugiskaitą, kad neįžeistų Agnietės.

— Taip, aš irgi vokietė, bet mes, vokiečių kunigaikštytės, kurių tiek daug išteka už svetimšalių kunigaikščių, turime įgimtą dovaną, kurią, mano išmanymu, viešpats mums suteikė už šventosios Kunegundos nuopelnus,— į naujosios tėvynės reikalus mes įsijaučiame kaip į savus. Pasižiūrėk į mano seseris, į savo motinos seseris, kurias jų šventasis dėdė, Otonas Bambergietis [40], išleido už slavų kunigaikščių. Sakau tau, dar sykį kartoju: aš, imperatoriaus duktė ir sesuo, jaučiuosi lenkė ir todėl geriau negu bet kas kitas įžvelgiu imperatoriaus mintis, kurių jis net savo patarėjams nesako. Tačiau norėjau pasikalbėti ne apie tai, norėjau dar sykį tau priminti, kad Lenkijos labui reikia sujungti visas lenkų žemes ir kad jų valdovas turi būti ne vyriausiasis kunigaikštis, bet karalius,— tai suprato Narsusis, o paskui ir Dosnusis. . .

— Taip, bet nesuprato kiti,— rimtai atsakė Henrikas,— o sugriauti kunigaikščių Piastų lygybę ne taip lengva.

— Kodėl?

— Argi neaišku? Visų pirma — keičiasi laikai, ir upė negali plaukti atgalios. Man atrodo, jog mes dabar kaip tik ir nešami tokios upės srauto. Jis mus blaško kaip nori, ir visos mūsų pastangos perniek. Lenkija turi pasikeisti, kaip keičiasi imperija. Nepavyko tau, sesute, įvykdyti savo sumanymų, nepavyko; artinasi kitokios permainos. Všeboras, Voislavas, Sventopelkas Vlostovičius, visi tie. . . jie irgi kai ko siekia.

— Esi labai protingas. Argi Kazimieras neįveikė Maslavo, ar Kreivaburnis nepaklupdė Skarbimiro? [41] O žinai, ko trokšta imperatorius. . . kiekvienas imperatorius. . .

— Mes dar ne tokie silpni.

— Pažįsti savo vyriausiąjį brolį. Žinai, koks jis. Jo garbanotoje galvelėje proto ne per daugiausia.

— Apie tai aš negalvojau.

— Kai grįši į savo kraštą, pamatysi. O jeigu tu, Henrikai, mums padėtum, tu ir tavo Sandomiro ponai — paliktume tau kunigaikštystę.

— Dėkui,— atsakė Henrikas,— ir taip aš jos beveik nevaldau, o pragyvenimui man duoda Bolekas. Aš nesu godus.

— Ar Silezijos nenorėtum?

— O kaip jūsų sūnūs?

— Dėl jų nesirūpink... Sakyk tiesiai, ko nori už perėjimą į mūsų pusę?

— Nieko. Nieko nenoriu, man gerai ir taip, kaip yra. Tik nemanyk, kad esu savimyla, kvailys, niekam tikęs kunigaikštis. Aš daug galvojau apie visa tai, ką man kalbėjai. Tai labai svarbūs dalykai, aš apie juos niekada nesusimąstydavau, iš tikrųjų buvau didelis lengvabūdis. Jeigu dabar sutikčiau Boleslovą Narsųjį, stočiau jo pusėn net nesuabejojęs. Tačiau, sesute, juk tu pažįsti savo vyrą. Ar jis tikrai yra tas didysis savo protėvių įpėdinis?

— Žinoma, tu norėtum, kad jis kaip Kreivaburnis išsijuosęs tiktai kariautų visą gyvenimą. O kokia nauda buvo iš tų karų? Ir su vengrais, ir su rusais, ir su prūsais, ir su obodritais [42]— pas kokius tik mūsų brangiuosius kaimynus jis nebuvo nusibeldęs...

— Kaip tai — kokia nauda? Manau, net jūsiškėj Altenburgo pilyje guli ne viena brangenybė, atsigabenta iš tų žygių, ir jūs už jas norite nusipirkti šalininkų. Tai jau nedora, broliene! O kokia nauda? O duoklę imperatoriui, apie kurią taip piktai kalbėjai — iš kur tėvas ėmė, jei ne iš Pamario, iš Riugeno, iš turtingų žemių, prieinančių prie jūros — jūra... jūra... Ne, Agniete, Vladislovas — ramaus būdo, gal net ir geras žmogus, juk Piotrą tu pražudei, bet...

— Piotrą — aš? — Agnietė paleido Henriko ranką ir sustojo priešais jį ant tako; jos akys degte degė tamsoje. Dobešas buvo liepęs tarnams atnešti žibintus ir eiti su jais pirma kunigaikščio ir kunigaikštienės. Stabtelėjusi Agnietė užstojo šviesą; raguota jos kepuraitė nuslinko ant pakaušio, rankas laikė sunėrusi ant kailinių pasmakrėje.

— Prisiekiu tau, kad jis priveikė tą pabaisą, tą piktadarį, tą baisųjį nusidėjėlį, kokio dar nebuvo regėjęs pasaulis. Už imperatorienės Barboros bizantiškąsias brangenybes jis statė bažnyčias. Kiek jų pastatė? Galybę, tačiau visi tie mūrai neuž-

dengs jo nedorybių kalno; nebūčiau drįsusi nė pirštu paliesti nei jo, nei jo numylėtinio Rožerio, bet tai buvo siaubingas nusidėjėlis. Argi būčiau galėjusi pasikėsinti į kunigaikščio dėdę, imperatoriaus anūkės vyrą. Tai jis, Vladislovas, parodė, ką gali, jis sutrempė tą nežmonišką puikybę.

— Taip, taip. Bet tai jau negerai.— Nė kiek nepaveiktas Agnietės susijaudinimo, Henrikas nusigręžė, nes žibintai jam švietė tiesiai į akis.— Bet tai buvo nuostabus žmogus, iš tiesų nuostabus žmogus, ir tik tas, kas neturi sąžinės, galėjo jį taip sutrempti.

Agnietė pakėlė rankas, ir plačios rankovės visiškai uždengė žibintų šviesą.

— Baisus žmogus; nežinau, ką jis galvojo, bet, siekdamas garbės, būtų įmanęs išžudyti visą pasaulį. Jis norėjo būti karaliumi,— užbaigė pašnibždomis.— Ir vienintelis turėjo pakankamai stiprybės, valios ir noro. O, kodėl aš netapau jo žmona, kodėl mane išleido ne už jo, o už vieno iš jūsų. Jis būtų buvęs ne tik karalius, jis galėjo būti imperatorius. Taip, taip, karūnuotis Akvizgrane [43], Moncoje, Romoje... Romoje... Ir iš tikrųjų, ne taip kaip Lotaras Laterane, bet Romoje, švento Petro katedroje, o tai net mano broliui nepavyko.

Ji užsikirto ir patylėjusi prabilo jau kitu tonu:

— Mano brolis taip pat silpnas, nelaimingas žmogus, niekada nesugeba niekam ryžtis, o Henrikas, mažasis Henrikas numirė. Jis būtų buvęs karalium. Tai aš pakišau Konradui mintį, kad jį reikia vainikuoti, tai aš norėjau, kad jis būtų valdovas. Bet jis numirė. Viskas griūva, miršta. Ateina pasaulio ir imperijos pabaiga.

Išgąsdintas tokių šnekų, Henrikas bijojo pažvelgti į išplėstas liūdnos moters akis ir vis stengėsi nusigręžti.

— Jau šalta,— pasakė jis,— eime į vidų, eime,— ir pamėgino paimti Agnietę už rankos, bet toji, piktai pasimuisčiusi, ją ištraukė.— Rytoj jums reikės išvažiuoti.

Tą akimirką skubiai priėjo Richenca ir, netardama nė žodžio, ūmai prisiglaudė prie motinos. Agnietė liovėsi skundusis ir uždėjo rankas ant dukters galvos. Richenca nusijuokė ir ėmė tempti juos link vienuolyno. Tarnai ėjo priekyje, apšviesdami kelią ir proretį geltonų lapų nėrinį ant sodo obelų. Visa kita gaubė juodai mėlyna tamsa, ir Richenca su baltu apsiaustu ėjo vidury — liekna, smulkutė, turinti savo slaptą vidinį gyvenimą, kitokia negu motina, kitokia negu Henrikas. Tokią jis matė ją paskutinį kartą prieš jiems išsiskiriant.

VI SKYRIUS

Rytą visas pulkas iškeliavo į Bambergą, o Henrikas liko Cvifaltene, nepalydėjęs brolienės ir dukterėčios net iki vienuolyno žemių ribos. Netrukus jis turėjo sulaukti savo palydos. Jai paskubinti jau senokai buvo išsiųstas į Lenkiją Lestkas. Henrikas taip pat turėjo keliauti į imperatoriaus dvarą, pasiduoti karaliaus malonei, kaip buvo pažadėta Boleslovo, tačiau kol kas tebeviešėjo vienuolyne, po sesers sparnu, ir niekur iš čia nenorėjo dangintis; laiką leido dykinėdamas, medžiodamas, klausydamasis Bartolomėjaus dainelių. Dienos slinko vienodai, ir vis labiau rudenėjo; Henrikas laukė sugrįžtant Lestko su žiniomis iš namų, laukė palydos ir pinigų, juk jam nepritiko šitaip, su keliais tarnais, pasirodyti imperatoriaus dvare, pilname turtų ir ištaigos. Kartais jis ištisas savaites prasibastydavo aplinkiniuose miškuose su Gertrūdos tarnu sakalininku ir Teliu tai medžiodamas, tai klausydamasis, kaip šurmuliuoja tankmėse sparnuočių pulkai, rengdamiesi kelionei į pietus. Tarnas buvo iš šio krašto, vardu Herchas, puikiai nusimanė apie medžioklę su sakalais ir parodė Henrikui ne vieną gerą taką pro nuraudusius bukus, kur knibždėte knibždėjo paukščių. Henrikas šaudydavo iš lanko, bet griebdavosi jo retai: visos tos medžioklės tebuvo proga pabūti vienam.

Slinko savaitė po savaitės, slinko sakytum visai vienodai, be jokių įvykių. Spalio pabaigoje prasidėjo saulėtos dienos, nors, aišku, trumpos, su ilgais, šiltais vakarais. Henrikas ir jo palydovai retai kada grįždavo į vienuolyną prieš sutemstant, tačiau, laukdamas Lestko su tarnais ir kariais, kunigaikštis nė kiek nenuobodžiavo. Kartais nakvodavo pas valstiečius ant šieno, kai kada pirkioje gaudavo šutinto pieno ir ilgai klausydavosi žmonių šnekų apie kasdieniškus reikalus, kuriais jie gyveno. Girdėdamas tas paprastas šnekas, jis jautė savotišką pavydą, tačiau drauge suvokė, kad ta ar kita ganykla tiems žmonėms — toks pat svarbus daiktas, kaip Agnietei tas ar kitas lenas. Grįžtant aukštai danguje žibėdavo ryškios žvaigždės, naktys buvo šaltos, bet gera buvo alsuoti gaiviu kalnų oru.

Tuo laiku Henrikas su vaikinais ėmė vis dažniau lankyti vieną vietelę miške, tolokai nuo vienuolyno, toli nuo Bergo ir apskritai nuo žmonių sodybų. Tai buvo nuošali, keistai didelė miško laukymė, kurios vidury stūksojo milžiniškas keturkamienis ąžuolas, tarytum žmogaus plaštaka su pirštais,— labai senas, plačiai išsišakojęs ir visas drevėtas. Laukymės pakrašty stovėjo akmeninės sienos be kiaurymių ir be stogo, kažkokio

nežinomo pastato liekanos; griuvėsiai buvo apžėlę vijokliais, visai apleisti, bet palei sienas vidaus pusėje pūpsojo daugybė apvalių akmenų; jie gulėjo ir laukymėje, išdėlioti plačiais ratais. Sunku buvo atspėti, iš kur tie akmenys, kas juos išdėliojo ir kieno sumūrytas visas tas statinys, tiktai Herchas iš pradžių neleido Henriko į tą pusę, o vėliau, kai kunigaikštis su Teliu pasileisdavo joti į laukymę — nenorom sekdavo paskui. Henrikas vis klausinėdavo, kodėl jis nemėgstąs tos nuošalios vietos, bet Herchas nieko neatsakydavo, tik Telis kartą išreiškė spėlionę, jog tai galbūt esanti kokia sena pagonių šventykla ir nelabai derą taip tankiai ten jodinėti ir drumsti to nuošalaus ir — jis negalėjo to nepripažinti — gana niūraus kampelio ramybės. Žvėrys čia irgi neateidavo, ir nors laukymė nepaprastai tiko medžiotojų pasalai, jiems niekada nepasitaikė matyti jokio didesnio žvėries.

Tačiau tas paslaptingas miško kampelis traukė Henriką, ir tada, kai stojo giedros dienos, jis jodavo ten beveik kasdien. Išbūdavo laukymėje valandų valandas, žiūrėdavo į debesis, į gelstančius lapus, kažin ką galvodavo, o ką — nė pats nebūtų galėjęs pasakyti, tik neabejojo, jog tai, ką sugalvos, bus labai svarbu. Jis mėgo tą vietą, nes jautė, kad čia jį užplūsta mintys apie tokius dalykus, kurie anksčiau niekada nerūpėdavo. Atsiguldavo ant žemės, į dar žalią žolę, ir klausydavosi, kaip virš galvos Telis čirpina savo muzikėlę, o viola skambėdavo taip plonai lyg žiogų čirškimas vasarą, bet žiogai jau buvo nutilę. Herchas pasitraukdavo nuo jų ir, nuėjęs į mišką, tarpukartėmis ilgesingai šūkčiodavo. Henrikas tada jausdavosi patekęs į kažkokį stebuklingą svajonių pasaulį, plazdantį vėsiame ore, žydroje padangėje.

Kai kada į laukymę atklysdavo arklių kaimenės; jos ganėsi miške, prižiūrimos senojo Loko, kuris jau daug metų tarnavo grafų Bergų arkliaganiu ir sakydavosi pamenąs, kaip kunigaikštienė Salomėja mokiusis jodinėti, bet Henrikui atrodė, kad arkliaganys pučia miglą. Jam būdavo be galo smagu, kai į laukymę nevikriai įšuoliuodavo bėrai sarti arkliai, o paskui, žiūrėk, pasirodo senis Lokas, labai pagarbiai ir širdingai juos pasveikina, tada iš karto sėdasi šalia jų ant žolės ir šneka kelias valandas neužsičiaupdamas. Jis mokėjo galybę dainų — juokingų, nešvankių, taip pat ir jausmingų, kurias Telis bemat išmokdavo ir perdirbinėdavo savaip; sakmės, patarlės, mįslės ir pamokomi pasakojimai biro kaip iš rago, kaskart vis nauji, vienas įdomesnis už kitą. Henrikas, būdavo, klausosi vos vos šypsodamasis ir beveik niekada nieko nekalba, atsiliepia ne-

bent tik Lokui pasiteiravus apie kunigaikštienę, Lenčicą, Krokuvą, Plocką. Ir Herchas tada ateina prie jų,— Henrikas mėgo tą augalotą vaikiną plieno spalvos akimis. Telis ištraukia iš maišo gertuvę su vynu, šiokio tokio užkandžio, kurio nepamiršdavo įdėti Gertrūda, ir jie ilgai šitaip sėdi. Arkliai prunkščioja, žvangina grandines, pamažu ima temti, tada pasirodo Lotė, arkliaganio padėjėjas, jis atjoja nedideliu eikliu žirgu, ir piemenys gena visą kaimenę į artimiausią sodžių, kur paprastai nakvoja. Henrikas kiek pajoja su jais, paskui atsiskiria ir, šuoliais lėkdamas per kalną, miško pakraščiu, mato, kaip arkliai bėga žemyn į slėnį, keldami dulkes, kurios susilieja su vakaro migla ir balzgana mėnesiena.

Kartą, nenorėdamas joti į Cvifalteną, jis liko nakvoti griuvėsiuose; Lokas, tai sužinojęs, nuvarė arklius į aptvarą, paliko prie jų piemenis, o pats grįžo pabūti su kunigaikščiu. Didingų griuvėsių prieslenkstyje jie sukūrė nuostabų milžinišką laužą; aukštai iškilęs ugnies stulpas, spragčiodamas, žaižaruodamas apšvietė medžių kamienus ir laukymę, tačiau nesiekė didžiojo ąžuolo, kuris tamsus stovėjo laukymės viduryje. Iš pradžių jie ilgai tylėjo, sėdėdami ant apskritų, plokščiąja puse į apačią apverstų akmenų; Herchas apsitūlojo apsiaustu ir, po galva pasikišęs gūnią, miegojo, atsikolęs į sieną, išglebusias rankas laikydamas ant ieties. Purūs kaštoninio atspalvio plaukai dryksojo ant pečių ir gūnios. Henrikas grožėjosi jo dailiu veidu ir mąstė, kad būtų gera turėti pulką tokių stiprių ir ištikimų vaikinų. Su tokiais galėtų visą pasaulį užkariauti.

Tada jis pirmą kartą pasijuto galvojąs apie savo būsimus žygius, bet negalėjo ilgiau stabtelėti prie šios minties, nes Lokas nutraukė tylą, prašnekdamas susirūpinusiu balsu:

— Na, o ką mes darysim, jeigu ugnis prišauks senuosius tos ramovės gyventojus?

— Kokius gyventojus? — paklausė Henrikas.— Aš nieko apie juos nežinau. Kas jie buvo?

— Aš irgi nežinau,— atsakė Lokas, bet iš balso buvo aišku, kad jis nenori visko sakyti.— Gal nykštukai, gal milžinai, bet tikriausiai žmonės.

— Ne, Lokai, papasakok, ką žinai,— sušuko Henrikas.— Kieno čia būta, kieno čia gyventa, kas čia apskritai per griuvėsiai ir akmenys?

— Niekas tiksliai nieko nežino, bet žmonės visaip šneka,— pradėjo Lokas,— gal jie kai ką ir žino, bet ne viską. Niekas tiksliai nepasakys, kaip viskas buvo senovėje, Karolio laikais

ir dar seniau, kaip viskas atrodė. Augo miškas, ir tiek, žmonės čia negyveno.

— Na, o iš kur tie griuvėsiai?

— Čia tikriausiai ne žmonių statyta — tokie luitai, sukrauti vienas ant kito, ir be jokių langų.

Henrikas apžvelgė sieną, palei kurią sėdėjo, o Telis pasislinko arčiau kunigaikščio. Henrikas jį apkabino ir apgaubė savo apsiausto skvernu.

Lokas dėstė toliau:

— Gal čia gyveno slibinas... ar net burtininkė, gudrioji Kundrė, kuri vienu burtažodžiu tuos griuvėsius galėjo paversti rūmais; o gal čia gyveno raganius Merlinas, turėjęs labai gražią mergelę, vardu Bibiana... Ką aš galiu žinoti? Bet kad čia kažkas gyveno — tikras dalykas. Tasai mūras be stogo gal buvo sena kalvė, kurioje Zigfridas nusikalė kardą. Matot, kartą gyveno toksai jaunikaitis, jis augo nežinodamas, kas yra baimė, o jo vardas buvo Zigfridas. Ir jam buvo išpranašauta: jei jis išsaugosiąs skaistybę, tai tapsiąs didžiu karaliumi ir gausiąs patį brangiausią pasaulyje akmenį. O brangiausias akmuo pasaulyje vadinasi Gralis ir yra toks sunkus, kad jį gali pakelti tik skaistus dvidešimties metų jaunikaitis... Bet kurgi tu rasi dvidešimties metų vaikiną, kuris dar būtų skaistus? Juk tiesa, Herchai?

Tačiau Herchas miegojo ir neatsiliepė.

— Taigi tas Zigfridas kardu, nusikaltu toje kalvėje, nukirto didžiulį slibiną, išsimaudė slibino kraujyje ir išgėrė slibino kraujo; o tas velniškas slibino kraujas kiekvienam, kas tik jo išgeria, suteikia šėtonišką galią pažinti gėrį ir blogį. Taigi, išgėręs to slibino kraujo, Zigfridas sužinojo, kad jam reikia eiti užkariauti Monsalvažo karalystės, tik, deja, toji karalystė, turiu jums pasakyti — nematoma, ir niekas negalėjo paaiškinti, kaip ją rasti, net Zigfridas nenumanė, nors jis žinojo viską. Ir iškeliavo jis jos ieškoti...

Telis žiūrėjo į pasakotoją išpūtęs akis, nedrįsdamas nė krustelėti. Henrikas taip pat atidžiai klausėsi. Kadaise kunigaikštienė Salomėja drausdavo Bilhildai, o vėliau ir kunigaikštukų auklėtojams sekti vaikams pasakas, nes, girdi, jos daugiausiai esančios piktosios dvasios pramanai. Henrikas pirmąkart išgirdo apie Zigfridą, Merliną, Gralį.

— O man visa tai paporino toks vienas karaliaus dvariškis Bergo pilyje, be to, ir čia, į Cvifalteną, per atlaidus atklysta tokių pasakorių. Atsistoja tau koks senis — o kartais ir senė — po drobiniu stogu, išverčia akis ir pradeda pasakoti visokius

tokius dalykus. Taigi iškeliavo Zigfridas ieškoti, ir atsitiko taip, kad jį nusižiūrėjo viena burtininkė, kuri gal kaip tik čia ir gyveno. Ji vadinosi Kundrė ir buvo labai negraži, bet galėdavo pasiversti labai gražia ir patrauklia. Kundrė parodė Zigfridui, kaip patekti į Monsalvažą, o Monsalvaže buvo toksai karalius, vardu Amfortas, ir jis turėjo labai bjaurią žaizdą. Atsiprašant, užpakalyje — prašau kunigaikštį atleisti,— nes užpakaliu labai negražiai nuodėmiavo, ir ta vieta jam buvo perdurta ietim, o žaizda niekaip negijo. Tik Zigfridas užgydė jam tą žaizdą — o kaip, tai jau nežinau. Ir tada Kundrė tapo šventąja ir ištekėjo už Zigfrido, ir Zigfridas karaliavo Monsalvaže. Bet jis jau buvo vadinamas nebe Zigfridu, o Parcifaliu, ir turėjo sūnų Loherangriną [44]. Matyt, jis buvo mano prosenelis, nes ir mano vardas toks pat, tik jis per ilgas. Karalių galima taip vadinti — chi chi chi! — bet ne piemenį; tad mane visi ir vadina trumpai — Loku.

Atsišnekėjęs iki soties, Lokas parietė kojas, galvą užsiklojo apsiaustu ir tuoj pat užmigo; Henrikas po trumpos valandėlės norėjo kažką jam pasakyti, bet senis jau nieko nebegirdėjo. Herchas neramiai pasivertė ant kito šono, vis nepaleisdamas ieties, o Telis buvo prispaudęs Henriko ranką. Kunigaikštis atsisegė viršutinę apsiausto sagą ir atsargiai paguldė mažąjį dainininką kartu su savo apsiaustu ant plokščių akmenų. Telis susirietė kaip žvėrelis ir apsiklostęs miegojo toliau. Henrikas liko vienas.

Kurį laiką jis sėdėjo ant slenksčio, mėtė į laužą malkas ir stebėjo, kaip liepsnos šokinėja iš pliauskų; apačioj melsvos, plazdančios, žvitrios, jos ilgomis auksinėmis juostomis kilo aukštyn tarytum liauni švytintys medeliai. Buvo smagu sekti tą žaismą, plazdančias ir traškančias liepsnas. Jis jautė pirmykštį potraukį prie ugnies, gerą valandėlę žiūrėjo į ją susimąstęs, bet nesistengdamas sugaudyti savo minčių, tiktai kartodamas senojo Loko žodžius, sakytum pats būtų legendos herojus, sėdėtų prie ugnies su karaliumi Artūru ar Magnum, ar Haraldu, arba Burgundijoj, karaliaus Gunterio [45] dvare, arba vienas pats miške su Zigfridu. Tačiau paskui liepsnos tviskesys ėmė jį erzinti, jis atsistojo, paėjėjo tolyn ir atsidūrė tamsoje, kur laužas atrodė tarytum raudonas krūmas, sienos tebuvo vos vos apšviestos, o visa kita gaubė juoda, tamsi naktis, žvarbiai drėgna ir ūkanota. Jis stabtelėjo, nusigręžė nuo laužo ir įsmeigė akis į bekraštę juodumą; dabar jau nieko nebeįstengė galvoti, jautėsi pakerėtas tamsos; vėl žengė keletą žingsnių, stabtelėjo, vėl paėjėjo ir galiausiai atsidūrė po keturkamieniu

ąžuolu, palietė jo žievę, stebėdamasis, kokia ji drėgna ir standi. Atsirėmęs nugara į kamieną, jis vėl susimąstė, paliktas laužas dabar jau blėso, rausvi atšvaitai ant dunksančių sienų kilo ir leidosi tarytum bangos. Buvo nepaprastai tylu, net vėjas nepūtė ir nečežėjo sausi, į šūsnis sunešti lapai. Ir tada jam ausyse suskambo Agnietės balsas, įtaigus ir nepamirštamas, kurį prisiminus per nugarą iškart nuėjo šiurpas. „Karūna!"— sakė jinai, ir juodame nakties aksome Henrikas išvydo tviskančią liepsną — tarsi briliantą karūnoje. Aiškiai regėjo tą vaizdą, kurį jam buvo nupiešusi brolienė,— auksinį, lelijomis papuoštą vainiką, gulintį ant aksominės pagalvėlės.

Jis pats nesuprato, kodėl staiga jo atminty iškilo tas Agnietės ištartas žodis ir paskesnieji: „Henrikai, Sandomiro kunigaikšti..."— nuskambėjo lyg patyčios. Ir Richenca, ir Verchoslava,— visas minčių spiečius, sūkurys, tarpukartėmis išplukdantis žėrintį aukso vainiką, kurį nešiojo ant savo galvos senelio brolis ir senelio senelis, ir senelio prosenelis, didi, nepaprastai galinga giminė. Ir jam dingtelėjo, kad Narsiojo valdžioje buvo ir Kijevas, ir Volynė, ir Praha, ir Budyšinas [46], ir kad imperatorius norėjo jį padaryti savo vietininku, ir kad šitaip būtų buvusi viena avidė ir vienas ganytojas, Piastovičius, karalius, imperatorius! Ir vėl jis prisiminė karūną — tokią, kokią jam buvo nupasakojusi Agnietė.

Tačiau Otonas tvirtino, kad Kreivaburnis Krokuvos pilyje negalėjęs turėti tikros karūnos. Kad tai tik garbėtroškos moters pramanas; gal jai viskas tik pasivaideno, nes ji svajojo apie karūną, mistiškąjį patepimą, kuris visiškai pakeičia žmogų, suteikia jam stebukladario galią: apie tą aukščiausiąjį sakramentą, kurį pelno tik nedaugelis. Bet kurgi tada tikroji karūna? Jeigu jam, Henrikui, skirtas šis uždavinys, jis turi turėti karūną.

Ir, pagautas tos minties, jis suvokė esąs pasiryžęs siekti to, apie ką kalbėjo Agnietė, ko siekė protėviai,— gauti aukščiausios žemėje valdžios ženklą ir, atsiskyrus nuo imperatoriaus, vesti kraštą į nežinomą ateitį, kad šalis, kurią jis valdys, nuveiktų, kas jai skirta nuveikti. Juk valstybės atsiranda, gimsta ir turi tam tikrą paskirtį, kurią nubrėžia viešpats; būti viešpaties valios reiškėju — štai jo pašaukimas, būti Lenkijos karaliumi — štai jo sprendimas.

Akimirką jis pasijuto suprantąs save ir įrėžė tuos kelis žodžius savo širdyje; jie sutvisko, raudoni lyg liepsna, ir jį užplūdo tylus džiaugsmas; krito ant šaltos žemės pagoniško ąžuolo papėdėje, tarytum prislėgtas sunkios naštos, įkniubo į

samanas ir žoles, ir sudžiūvusius lapus, išsitiesė ir užsidengė veidą rankomis, lyg naktis dar būtų nepakankamai tamsi, ir su ta slapta, giliai įsismelkusia, džiaugsminga, mažyte tarsi brangakmenis mintim glūdojo, jausdamasis susijungęs su dievu lyg po komunijos. Jis leidosi užtvindomas to jausmo, virpėdamas nuo visų tų užmojų, kurie liepsnojo krūtinėje.

Atsikėlė po geros valandėlės, briedenos kaftanas, kuriuo vilkėjo, buvo peršlapęs nuo rasos ir rūko; sušalęs, visas drebėdamas jis atėjo prie laužo, įmetė šakų ir atsigręžė į durų angą; krūptelėjo, staiga išvydęs naują žmogų. Prie slenksčio sėdėjo kažkoks vyras, kurio iškart nepažino. Tik šiam prašnekus suprato, kad tai Otonas iš Štucelingeno.

— Mane atsiuntė Gertrūda, kai tik sužinojo, kad ketini nakvoti ramovėje. Jai baugu dėl tavęs, žino, kad tai negera vieta, be to, sako, ir karštinę žmonės tankiai gauną tuose miškuose.

Henrikas tylėjo; paskutiniųjų poros valandų būsena tiek jį buvo paveikusi, kad jis negalėjo kalbėti. Staiga pamatęs Otoną, jis gerokai išsigando,— sakytum kokia dvasia iš ano pasaulio atėjo sudrumsti jam vienatvės. Taip, šį žmogų atsiuntė Gertrūda, kad jis nesugalvotų ko nors pikto prieš tėvą ar prieš brolius. Henrikas visas virpėjo iš šalčio ir susierzinimo. Otonas padavė jam kailinį apsiaustą; jį irgi atsiuntė Gertrūda. Henrikas atsisėdo ant akmens ties slenksčiu, apsisiautė lapių kailiniais ir ėmė žiūrėti į rausvas liepsnos skiauteres, iškylančias virš rąstgalių. Tylėjo ir Otonas, tylėjo ir žiūrėjo į jį nustebęs ir susidomėjęs. Staiga Henrikas prabilo:

— Mūsų dvare ne per daug buvo kalbama apie mano senelio brolį, apie Dosnųjį. Kodėl?

— Tokių senų jūsų giminės paslapčių man niekas nėra atskleidęs, mano pažintis su Lenkijos reikalais prasidėjo nuo kunigaikštienės Salomėjos, nuo šventojo Otono Bambergiečio... Kas buvo prieš tai, žinau tik iš žmonių pasakojimų. Kai keliavau į Lenčicą, į suvažiavimą, o paskui po visą jūsų šalį lydėjau kunigaikštienę, ne vieną naktį praleidau nepatogioje palapinėje. Ten būdavo labai šalta, ir ilgai negalėdavau užmigti. Šnekučiuodavausi tada ne tik su savo kelionės draugais, bet ir su jūsų ponais. Pripasakojo man ir šio, ir to, bet nežinau, ar viskas teisybė; jie sakė, kad tavo tėvui nepatikdavę, jei kas prisimindavęs Dosnųjį. Gal dėl to mažai apie jį tegirdėjai, bet tai buvo galingas karalius, nors ir karšto būdo. Geležiniu ir auksiniu lanku valstybę suveržė ir laikė, ir nemėgo tų, kurie jam priešinosi. Vyskupą nužudė [47].

— Žinau,— jaudindamasis sušnibždėjo Henrikas.

— Vyskupą nužudė, baisią nuodėmę padarė, o vis puotas kėlė gyvendamas Krokuvos pilyje, karalienę ištrėmė, nors gražios, regis, būta moters, tik sūnų labai mylėjo ir visada prie savęs laikė.

— O kur jis? — šūktelėjo Henrikas.

— Nežinai? Mirė.

— Meškas?..

— Mirė, mirė, vos tik sugrįžęs iš Vengrijos, švęsdamas vestuves kartu su tavo seneliu Vladislovu; gal dėl to apie jį nebuvo kalbama, nes senasis Vladislovas — na, tokios kalbos pasklinda visada, kai kas nors staiga numiršta [48].

— Senelis? Tėvo tėvas?

— Taip. Tik buvo sugrįžęs iš Vengrijos, per vestuvių pokylį; jaunąją paskui atgal į Rusią išsiuntė, pana dar tebebuvo. O tada visą pilį ir Meško turtą, ir viską pasiėmė tavo senelis, štai iš kur visas jūsų geras.

— Iš nuodėmės,— pasakė Henrikas.

— Taip, iš nuodėmės.

— O tėvas iš to turėjo tik naudą. Ir Zbignevą nužudė. Ir jam viskas puikiai sekėsi. Tiesa, buvo nukeliavęs pasimelsti prie šventojo Egidijaus palaikų ar dar kažkur, taip visi man sakė, bet nei Meškas, nei Zbignevas nuo to neprisikėlė.

— Cha,— ramiai ištarė Otonas,— kitur dar blogiau būna. Dėl karūnos dažnai kyla vaidai.

— O kur prosenio karūna?

— Zavoja man sakė — tuo metu, kai buvau Plocke, Zavoja sakė, kad išsivežęs ją į Vengriją, o paskui toliau.

— O kur toliau?

— Ten, kur mirė.

— Boleslovas?

— Kai riteriai ėmę maištauti prieš jį dėl to, kad jis padarė baisią nuodėmę, ir ponai jo nebenorėję klausyti, ir Secechas [49] jį palikęs ir perėjęs pas Vladislovą, pas Hermaną, ir visi kartu užpuolę Krokuvos pilį, dar padedami samdytų čekų, kurie atšovę visas pilies sklendes ir visus vartus bei fortus — viską atidarę, ir niekas nebegynęs Boleslovo; tada karalius naktį paskubom nusileidęs prie upės drauge su sūnum ir dar dviem riteriais ir patraukęs į Vengriją. Tačiau vengrų karalius nenorėjęs jo įsileisti į pilį, uždraudęs jam net pasilikti prie vartų; tada Boleslovas suvaitojęs, nuėjęs į artimiausią vienuolyną, gavęs ten rudą vienuolio abitą ir leidęsis keliauti iš vienuolyno į vienuolyną elgetaudamas, o paskui priėjęs Osijeko vienuo-

lyną Karintijoje ir ten susirgęs, ir daug mėnesių išgulėjęs sirgdamas, ir mėsa jam nukritusi nuo kaulų už nuodėmes, ir numiręs jis ten, ir buvęs palaidotas. O karūną, sako, visur nešiojęsis su savim ir miręs su ja, ir palaidotas.

— Palaidotas?

— Taip Lenkijoje ponai kalbėjo.

Herchas staiga pabudo, atsisėdo ir apspangusiomis akimis įsispoksojo į Otoną. Tuo tarpu Henrikas pasinaudojo proga, skubiai pasitraukė į tamsą ir, prisiglaudęs prie sienos, abiem rankom įsikibo į akmenis. Jis visas drebėjo, bet jau žinojo, ką daryti.

— Dėkui tau, Agniete, šventoji moterie,— kartojo vis.

Jie dar šnekėjosi iki aušros, Henrikas smulkiau teiravosi magistrą apie visa tai, ką šis jam papasakojo, apie Osijeką, apie vietovę, kurioje yra vienuolynas, apie ten prisiglaudusį ordiną, ir vis norėjo, kad vienuolis jam dar sykį papasakotų apie Boleslovą ir apie jo sūnaus mirtį, ir apie Zbignevo mirtį; troško pajusti abiejų tų nusikaltimų dydį, jam buvo savotiškai malonu užversti jų naštą ant tų, kuriuos iki šiol laikė beveik šventais, nes tokius juos buvo nupiešusi motina, kuri visada melsdavosi už Kreivaburnį ir maldoms už jį išleido daug pinigų nuo to laiko, kai susapnavo jį kruviną, apdriskusį ir didžiai nelaimingą, maldaujantį drabužių. Mąstė jis ir apie vienišo senolio mirtį tarp benediktinų, kurie meldėsi už jo nuodėmingą sielą. Henrikas norėjo, kad Otonas išvardintų visas Dosniojo nuodėmes, bet Otonas atsikalbinėjo, nenorėjo net prisiminti visų tų šiurpių pasakojimų, kuriuos, jau tikriausiai iškraipytus ir žmonių vaizduotės išpūstus, išgirdo būdamas Lenkijoje. Jis labiau norėjo papasakoti apie savo kelionę į Šventąją žemę, kur buvo nuvykęs dar gerokai prieš imperatoriaus Konrado žygį, ir apie visa tai, ką matė Jeruzalėje; pasakojo net ir kokiais keliais keliavo: per Genują, iš kurios laivu buvęs nuplukdytas į Palermą, į auksinę karaliaus Rožerio sostinę. O iš ten su savo skurdžia manta sėdęs į rytiečių laivą, daug dienų ir naktų plaukęs saulės svilinama jūra. Tačiau Henrikas nesiklausė senio pasakojimų, vis suko kalbą į Lenkijos reikalus ir klausinėjo apie kunigaikščius, apie jų nuotykius ir žygius.

Herchas vėl užmigo, nei Lokas, nei Telis net nepabudo, nors laužas užgeso ir prieš švintant darėsi šalta; Henrikas tebesėdėjo prie slenksčio, panarinęs galvą, ir mintijo savas mintis, o Otonas iš Štucelingeno monotonišku balsu vardijo visus Jeruzalės stebuklus ir šventoves, kurias regėjo savo akimis,—

ir Šventojo karsto bažnyčią, ir joanitų [50], ir Jurgio, ir Magdalietės bažnyčias, ir daug kitų gražių pastatų. Henrikas klausėsi, ką bylojo jo paties širdis, subrandinusi didžią ir paprastą mintį, tik staiga šaltoje miško gūdumoje čirptelėjo kažkoks sužvarbęs paukščiukas. Tai buvo atsakymas į jo mintis, ir jam atrodė — lemiantis gera. Henrikas jau nebekreipė dėmesio, ką pasakoja vienuolis riteris, tik gaudė ausimis pirmame bundančio miško šnaresy to mielojo paukštelio balsą. Tačiau paukštelis nutilo — vienišius, paliktas brolių, kurie jau išskrido į pietus. Henrikas atsistojo ir ėmė vaikščioti po laukymę, bet niekur dar nebuvo matyti jokio šviesesnio ruoželio, tik pakilęs šaltas vėjas, vos vos čeženantis lapus, skelbė artėjant rytą. Jis grįžo prie griuvėsių, pažadino Herchą ir liepė balnoti arklius, kurie, pririšti kitapus pastato, jau prunkščiojo sužvarbę, šiurpinami paryčio vėjo. Apsnūdęs ir sustingęs Herchas kumščiais trynėsi užmiegotas akis, kurios atrodė kaip siauri plyšeliai. Henrikas ketino imtis į kelionę ir jį. Šį rytą pasakys jam tai.

Baigiant balnoti arklius, orą užliejo pilkšvuma — lygiai taip mėlyni dažai išsilieja vandenyje. Tarytum kažkas neapčiuopiama įslinko tarp medžių, ir jie pasidarė matomi, išryškėjo jų kontūrai. Senasis Lokas, likęs prie griuvėsių, mosavo išjojantiems, o Henrikui buvo malonu pajusti šlaunimis kietą balną ir žirgo šilumą — to seno doro šyvio, menančio geresnius laikus Plocke ir Krokuvoje. Henrikas atsigręžė į paslaptinguosius mūrus ir atsisveikindamas mostelėjo Lokui, senis kažką šaukė, bet nebuvo girdėti žodžių, ir Henrikas tik pamosavo tyliai dzingsinčia nertine kepure. Jam patikdavo tas dzingsėjimas, panašus į bičių dūzgimą. Nežinojo Lokas, kad jau niekada nepamatys kunigaikštienės Salomėjos sūnaus, ir nepagalvojo, kad Lenkijos karalaitis nebesugrįš į savo pamėgtąją laukymę. Tačiau Henrikas žinojo. Atsisveikino su tuo kampeliu kupinas dėkingumo už tai, ką čia patyrė.

Henrikas jojo vienas priekyje, visi iš pagarbos jį leido pirmą. Jam iš paskos jojo Otonas, tada Telis, o paskutinis Herchas. Tačiau kunigaikštis mostu pasišaukė sakalininką, ir Herchas prisiartino prie jo, aplenkęs kitus. Dabar abu jojo neskubia risčia, koja į koją, rytas buvo šaltas, žvarba smelkėsi iki kaulų, ir Henrikas tvirčiau apsisiautė lapenų kailiniais, įsmeigęs žvilgsnį į švytinčią melsvą tolumą.

— Klausyk,— prabilo jis,— šiandien pat, o gal rytoj rytą aš išvykstu į tolimą ir pavojingą kelionę, į Austrijos markos pakraštį, kur yra toksai vienuolynas. Keliausim tik aš ir Telis. Ar keliausi su mumis?

— Taip, kunigaikšti.

— Tačiau toji kelionė pavojinga, tikriausiai mums teks patirti nemaža visokių vargų. Ar sutinki?

— Taip, kunigaikšti.

— O kodėl? Ar nori man ir toliau tarnauti?

— Taip, kunigaikšti.

— Visada?

— Taip.

Henrikas atsigręžė į Herchą. Netardamas nė žodžio, ilgai žiūrėjo jam į akis. Stengėsi įspėti, ką galvoja ginklanešys. Ir abu žiūrėjo vienas kitam į akis turbūt ne trumpiau, negu geria ištroškęs arklys.

— Dėkui,— ištarė pagaliau Henrikas ir mintyse suskaičiavo: Lestkas, Telis, Herchas, jau trys. O ką atsives Jaksa? Ar galės imtis drauge anuos? Kiek jų bus? Kokie? Ar stiprūs ietininkai, ar narsūs lankininkai, ar tvirtai laikantys skydą, ar mikliai valdantys kardą? Draugus jis turi pasirinkti narsius, rimtus, kad kiekvienas ką nors sugebėtų, kad kiekvienas būtų plyta statiny, kurį jis pastatys. Su meile mąstė apie tuos, kurie pasirengę gyvybę dėl jo atiduoti. Pirmieji, žadantys eiti su juo, nors dar patys nežino, kur bus vedami. Ir jį užplūdo, persmelkė malonus atsakomybės jausmas — atsakomybė už tuos, kurie juo pasikliauna, ir drauge tikrumas, kad jis turi kuo pasiremti ir kam įsakyti. Pasijuto esąs mažo, bet patikimo būrio vadas.

VII SKYRIUS

Visą tą dieną, nors ir po nemiegotos nakties, Henrikas praleido ruošdamasis neprotingai ir nepaprastai kelionei. Pirmiausia jis turėjo perkalbėti išsigandusią ir užsispyrusią jo neleisti Gertrūdą, kuriai niekaip negalėjo išaiškinti, kad keliauja nusilenkti prosenio palaikams; kitiems net nepasisakė, tik smulkiai teiravosi magistrą Otoną ir vienuolius, kaip keliauti per Švabiją, Bavariją, Tirolį. Stengėsi įsiminti visus pavadinimus ir kalė juos abiem savo ginklanešiam. Otonas beveik numanė, kur Henrikas išvyksta, bet tiktai šypsojosi ir lingavo galvą. Henriko užmačia jam atrodė keista ir betikslė. Va jeigu jis keliautų į Šventąją žemę!

Kitą rytą, jau gerokai įdienojus, jie leidosi į kelią. Ilgai žiūrėjo Gertrūda pro savo kambario langą, kaip tolsta jos brolis baltu vieškeliu tarp nugeltusių medžių. Žadėjo grįžti po poros

savaičių, bet ji smarkiai būgštavo dėl jo... Šluostydamasi ašaras, žegnojo ir žegnojo nutolstantį. Ji labai mylėjo savo brolius, ir sunku jai buvo gyventi taip toli nuo jų. Henrikas žadėjo ją vežtis šeimininkauti į Sandomiro pilį, bet ji nelabai tikėjo jo pažadais, sakė — tegu verčiau parsiveda žmoną.

Stojo gražios dienos, dangus buvo giedras ir saulė kaitino labiau negu tuo tikrai rudenišku metu, kai jie keliavo į Bergą. Telis jojo pirmas (Gertrūda matė jo pusiau baltą, pusiau rausvą apdarą), garsiai šūkčiodamas ir dainuodamas, nes violą laikė vakarui. Paskui jį jojo Henrikas, kurio arklys visas buvo apdengtas melsva gūnia. Kunigaikščio galva buvo nepridengta, ir sesuo matė auksu žibančius jo plaukus; į balnakilpę jis laikė atrėmęs ilgą raštais išmargintą ietį, kurios viršuj plevėsavo pusiau balta, pusiau žydra vėliavėlė. Toliau juodu žirgu jojo Herchas, pasitupdęs ant peties gobtuvu apmautą sakalą, už juostos užsikišęs žvangantį, imperatoriaus sidabro prikimštą kapšą. Tiek jie ir tepasiėmė: ietį, du kardus, kapšelį, Hercho lanką, sidabrinį Telio lankelį ir jo mažutę violą. Leisdamasis taku į pakalnę, Henrikas iškėlė ietį ir ėmė greitai sukti ją delne, net vėliavėlė švilpė; sukdamas riktelėjo: „Lik sveika, Gertrūda!" Bet ji jau nebegirdėjo.

Ne, jam negaila vienuolyno, kur taip smagiai paviešėjo. Richencos ten jau nebėra, kažkodėl jis mažai apie ją begalvojo; užtat Verchoslava dažnai iškildavo prieš akis; su baltu apdaru, raudonomis zomšinėmis pirštinėmis, gležna ir baikšti kaip kūdikis. Tačiau dabar ne pas ją keliauja ir niekada pas ją nekeliaus. Prie daugybės nusikaltimų, padarytų jo giminėj, nepridės dar vieno, paties baisiausio. Atrodo, būta kadaise Danijoje tokio atsitikimo, kad karaliaus brolis, nužudęs brolį, atsisėdo į jo sostą ir pasiėmė jo žmoną, apie tai Henrikui pasakojo pati išdidžiausioji, keistuolė sesuo Riksa, Gotų ir Švedų karalienė, kuri dažnai atvykdavo pas motiną į Plocką ir Lenčicą; buvo ji ir Novgorodo kunigaikštienė [51], didelė ponia, ir mokėjo sudrumsti ne tik jaunesniųjų brolių, bet ir dievobaimingos kunigaikštienės širdį. Ji tai gali, o Henrikas neis nei prieš brolį, nei prieš brolienę, jie viską kitaip sutvarkys, pagaliau jam dievas padės. Pirmiausia pažiūrės, ką jam duos ta kelionė, o jau tada ims galvoti, kaip atsistoti valstybės priešaky. O Verchoslava? Kur dėsis Verchoslava? Grįš pas tėvą į Novgorodą, o gal stos į vienuolyną Lenkijoj ar Vokietijoj? Gal tame pačiame Cvifaltene kartu su Gertrūda klaupsis prie altoriaus, ten, kur juodas Kristus laiko ant rankų avinėlį. Eis pro duris, nulietas tų pačių meistrų, kurie dirbo Gnezne. Visa tai niekai.

Prietemoj Telis jodamas griežia viola, o jis mąsto apie mažutę, silpną moterį, pasilikusią medinėje Krokuvos pilyje.

Iš pradžių kelionė buvo maloni ir rami. Niekas jų nekliudė; jojo per tuščius laukus, daugelyje švabų kaimelių ir turtingų valstiečių bei riterių sodybų nebuvo nė gyvos dvasios. Šitiek žmonių patraukė paskui imperatorių Konradą, ir retas kuris besugrįžo. Ištisi kaimai stovėjo tušti, kai kur dar buvo vienas ar du gyvenami namai, bet visur skurdas ir baisi netvarka, dirvonuojantys laukai prižėlę piktžolių, kurios jau buvo pageltusios ir traškėjo, džiovinamos kaitrios saulės. Raiteliai jojo dūsaudami ir dairėsi aplinkui, kur tiek pikto pridarė savo raginimais šventasis vyras iš Klervo. Dabar jis tūnojo „atsiskyrėlio būste", o iš tikrųjų — prabangioje pilyje, bet kas įvyko, tas įvyko: nepalaimino viešpats imperatoriaus žygio, jo pulkai dykumoje buvo išsklaidyti, apsupti, sutriuškinti, juos apipuolė ligos, ir tik nedaugelis liko gyvi. Henrikas prisiminė dėdienės, Dipoldo žmonos, žodžius apie antikristą, aptemdžiusį krikščionims protus.

Vieną naktį keleiviai nakvojo malūne, kur po grindimis iki pat ryto gurgėjo vanduo, antrą naktį — miške, šieno prikrautoje daržinėje, paskui turtingoje, bet niūrioje pilyje, kurioje nebuvo moterų, o ponas su tarnais prirūkusioje menėje prie balanos šviesos kiaurą naktį lošė šachmatais ir kauliukais, berdamas pagoniškus keiksmus. Kalnuose darėsi vis nykiau ir šalčiau. Pagaliau vieną vėlų vakarą jie užsuko į pakelės karčemą, erdvią, baltą, plačią; pagirdė arklius, padėjo jiems šieno ir įėjo į vidų, kur prie besikūrenančios krosnies sėdėjo storulė šeimininkė ir keli petingi žaliūkai.

Henrikas su visais mandagiai pasisveikino ir paklausė, ar galėtų čia pernakvoti; tai išgirdę, visi garsiai nusijuokė, nors juoktis lyg ir nebuvo iš ko. Šeimininkė juos sudraudė, atvykėlius nuvedė į gretimą kambarį, kur degė tokia pat didelė krosnis ir, parodžiusi suolus, ant kurių jie galėsią miegoti, išėjo paruošti šio to užkąsti. Nuvargę vaikinai, Herchas ir Telis, iškart griuvo ant suolo ir tuoj pat užmigo, o Henrikas atsisėdo prie ugnies ir ėmė žiūrėti į rausvas liepsnas, kurios jam priminė Cvifalteno laukymę; miego nenorėjo ir nesijautė pavargęs; jei ne arkliai, o svarbiausia — jei ne jaunieji bendrakeleiviai, jis niekur neužsuktų, jotų nesustodamas, kad greičiau pasiektų tikslą. Dar niekada jam nebuvo tekę patirti tokios dvasinės būsenos, kokią išgyveno tas porą dienų, kurios atrodė tarytum nulietos iš to paties tauraus metalo — tokios jos buvo vienodos, kupinos džiugaus dvasios jaudulio, kažko ne-

apsakomai svarbaus ir didžio. Nė akimirką neatslūgo tas pakilimas, kiekviena valanda atrodė nepaprasta, o bukų kamienai, supę jį jojant per miškus, buvo kolonos šventyklai, kurią Henrikas statėsi pats sau.

Ūmai atsidarė durys ir į kambarį įgriuvo apkūnus riteris suglamžytu odiniu kaftanu, tas, kurį Henrikas matė pirmajame kambaryje sėdintį su šeimininke ir kitais žaliūkais. Riteris plačiais, bet trankiais žingsniais žengė į priekį ir šnopuodamas suriko:

— Labas vakaras, pone, aš esu Vipas, Vipas iš Žaliojo Ąžuolo.

Henrikas atsistojo ir, mandagiai pasisveikinęs, laukė, kas bus toliau, bet toliau nieko nebuvo, tik riteris vėl pakartojo dar rūstesniu balsu:

— Aš esu Vipas, Vipas iš Žaliojo Ąžuolo, arba Griuneichsbergo.

— O aš esu Henrikas iš Bergo,— tarė sumišęs kunigaikštis, nenorėdamas aiškinti, iš kur esąs.

— Ar mano vardas jums nieko nesako? — tuo pačiu griausmingu bosu paklausė Vipas.

Henrikas tik linktelėjo ir šypsodamasis nudūrė akis.

— Aš ne čionykštis,— paaiškino.

— Štai kaip,— pagaliau suvokė Vipas ir vėl ėmė šnopuoti.

Tuo tarpu įėjo šeimininkė, nešina dideliu dubeniu, pilnu karštos sriubos.

— Ak, liaukitės kibęs prie mano svečių,— piktai subarė,— visada čia ateinate ir tiktai visiems kliudote... Keliaukite su savo draugužiais į pilį, reikalus jau atlikot. Pasiimkit savo arklius, pone Vipai, ir jokit namo.

— Per vėlu, motin, per vėlu. Čigonai man atvarė neblogus arklius, bet reikia juos dar sykį apžiūrėti dienos šviesoj. Bijau, kad ne vienam čiurnos per naktį pabals — per daug jau juodos. Geri tavo bičiuliai, motin, bet pačiam įsitikinti visada ne pro šalį...

— Keistuolis jūs, pone Vipai, visą laiką toks,— pasakė šeimininkė ir padavė riteriams medinius šaukštus. Henrikas tuo tarpu veltui bandė prikelti vaikinus, kad pavalgytų.

Šeimininkė išėjo, ir Vipas tarytum kiek sušvelnėjo. Atsisėdęs ant suolo šalia Henriko, ėmė pasakoti apie savo pilis, kurios esančios netoliese. Vipas kalbėjo apie paprastus, kasdieniškus dalykus, kurie nelabai atitiko Henriko nuotaiką. Jis tvirtino pažįstąs visus Bergo grafus — ir Dipoldą, ir Rapotą, ir Albertą, ir klausė, kurio iš jų sūnus esąs Henrikas; bet paskui

paaiškėjo, kad apie juos jis težino tik iš nuogirdų, kaip ir apie visus vokiečių didikus, dalinius kunigaikščius, vyskupus, kunigus, kurių vardus bėrė kaip žirnius, ir kiekvieną vis stengėsi vadinti pravarde ar mažybiniu vardu. Austrijos kunigaikštį Henriką vadino tik Jazomirgotu, o mažąjį Henriką Velfą — Liūtu [52], nieko daugiau nepridurdamas, tad Henrikas ne visada suprasdavo, apie ką riteris šneka.

Į karčemą Vipas atėjęs susitikti su čigonais, kurie jam atvarę dvylika nepaprastai gražių arklių. Iš kur tie arkliai, Vipas nežinąs, šešetas lenkų veislės, šešetas — vengrų; bet, pasak jo, jeigu ir sužinotų, iš kur jie ar kieno arklidėje ką tik stovėjo,— jam iš to nebūtų jokios naudos. Be to, jam turį čia atvežti keletą vežimų avižų, nes nuo šios vietos kelio atšaka sukanti į jo pilį ir čia jam užvis patogiausia paimti bet kurias prekes. Mat nenorįs įsileisti į savo pilį pirklių ir vežėjų, nes ji esanti tokia prašmatni, kad iškart būtų pakeltos visos kainos, o tie čigonai, nors arkliai vogti — prisipažino vis dėlto,— ir taip jau už kiekvieną prašą po šešis grašius. O kiek dar su jais turi liežuvį aušinti, kiek girdyti, derėtis.

Henrikas, valgydamas sriubą, klausėsi Vipo šnekų, kol galiausiai ėmė šypsotis. Tuo tarpu riteris, nors jau pusamžis žmogus, pajuto jaunajam kunigaikščiui didelę simpatiją ir ėmė jį karštai įkalbinėti, kad trumpam išsuktų iš didžiojo kelio ir apsinakvotų jo pilyje. Ten būsią patogu, šilta, gal šiek tiek per daug žmonių susikimšę viduj, bet viena pusė esanti palikta „švariesiems svečiams"— sunku net apsakyti, kaip ten nuostabu, pro langus matyti upė ir vynuogynas, ir naminis vynas geras...

Henrikas ilgai aiškino, kad turįs labai skubėti, kad jojąs į vienuolyną, esantį Austrijos markoje, ir norįs tuoj pat grįžti atgal, po kelių dienų vėl būsiąs čia.

— Atgal? Čia? Po kelių dienų? Puiku, keliaujam kartu.

Tuo metu pagaliau nubudo Henriko palydovai ir pasislinko prie dubens. Henrikas, baigęs valgyti, padėjo šaukštą ir pastūmė jiems sriubą. Herchas užsikvempė ant molinio dubens, o Telis kukliai samstė iš šono. Vipas išgirdo, kad jiedu Henriką vadina kunigaikščiu, bet nė kiek dėl to nesutriko, o tik tarytum dar labiau pagyvėjo.

— Keliaujam, jūsų šviesybe,— ištarė ir jau norėjo pliaukštelėti Henrikui per kelį, bet susilaikė. „Kas žino, kas jis per vienas?" Kad toks klausimas Vipui šmėstelėjo galvoje, buvo matyti iš jo veido.— Aš čia žinau visus kelius, nors iki Kons-

tantinopolio galiu nuvesti, kur kunigaikštis keliaus, ten ir aš. Jau taip pamilau kunigaikštį...

Henriką riterio žodžiai tik prajuokino, bet paskui jam šovė mintis, kad žmogus, žinantis čionykščius papročius ir čionykščius kelius, gali jam praversti, tad, Vipo atkakliai įkalbinėjamas, leido šiam joti drauge ir lydėti juos iki Osijeko.

— Osijekas,— šūktelėjo Vipas,— tai didelis vienuolynas, žinau, žinau, esu ten siuntęs miežius alui. Pats ten nebuvau, bet mano žmonės buvo. Visai netoli, jei josim nesustodami, po poros dienų ten būsim. Jei ne po poros, tai po trijų, tik per girias teks joti, per dideles girias ir labai kalnuotas. Bet aš žinau, aš nuvesiu.

Atėjusi pasiimti dubens šeimininkė labai nustebo, išgirdusi, kad riteris rengiasi iškeliauti — nepargin̨ęs namo arklių, nesulaukęs avižų...

O Brunas? Brunas? Negi jis tuo negali pasirūpinti? Ir Vipas tučtuojau iš gretimo kambario pasišaukė liesą, išstypusį vaikiną aptrintu kaftanu ir pradėjo aiškinti, ką jam reikėsią padaryti. Tarpdury sustojo čigonai ir, atsirėmę į staktą, ėmė klausytis. Raudona židinio liepsna apšvietė jų tamsius veidus.

Atsiprašęs Vipo, kuris tuojau išėjo iš jų kambario, Henrikas atsigulė ant suolo, bet užmigti negalėjo. Dar ilgai girdėjo kitame kambaryje derantis Vipą su čigonais, trepsint už sienos lenkų ir vengrų veislės arklius, o paskui — kažkam įsakinėjantį ploną liesojo Bruno balsą.

Rytą, vos prašvitus, išjojo jie keturiese ir leidosi Vipui žinomais takais. Taip jų kelionė paspartėjo, ir trečią dieną jie prisiartino prie vienuolyno.

Osijeką prijojo jau temstant, ir Henrikas taip ragino žirgus, kad tie iš nuovargio ėmė klupinėti. Vipas jojo paskutinis ir vis aimanavo, bet nei ginklanešiai, nei kunigaikštis nesiklausė jo aimanų. Miškas aplinkui vis labiau tamsėjo, ir vėl atėjo ilgas, šiltas vakaras, kokių kartais pasitaiko tame krašte šituo metų laiku; danguje sumirgo žvaigždės, ir begalinė tyla apgaubė miškus, kalnus bei pievas. Toje tyloje garsiai trinksėjo lekiančių žirgų kanopos. Henrikas iš priekio vis šūkčiojo bendrakeleiviams, kurie būgštavo, kad kunigaikštis tamsoje nepaklystų.

Henrikas pats aiškiai nežinojo, kas jį čia atvijo, ko jam reikia iš Osijeko vienuolių, iš prioro, abato. Tamsoje jie prijojo juodą sieną, iškilusią prieš juos labai staigiai, ir sustojo ties vartais. Vipas juos pasivijo, ir visi keturi laukė prie uždarų vartų. Tuo tarpu Henrikas ūmai pajuto baimę ir ėmė iš

anksto galvoti, ką pasakys vienuoliams. Vieną akimirką jau norėjo grįžti atgal, bet Herchas pabeldė į vartus, ir jis apsidairęs pamatė žvaigždėto dangaus fone stūksantį briaunotą bokštą, kuriame kažkas judėjo.

Vartai atsidarė, sutviskę deglai apšvietė skliautuotą angą ir dvi plonas kolonas abipus kažkokių durų. Ketvertas raitelių buvo nužvelgti įtariais žvilgsniais, Telio viola sukėlė šiokį tokį sąmyšį.

— Keliaujančių dainininkų nepriimam,— pasakė vienas vienuolis, bet kažkodėl niekas į jo žodžius nekreipė dėmesio.

Tiktai kieme nušokęs nuo arklio Henrikas pajuto, kaip pavargusios jo kojos, jis vos bepastovėjo ir, nuvestas pas brolį durininką, paprašė tik nakvynės, sakydamasis esąs Bergo grafas ir atvykęs pas vienuolyno viršininką svarbiu reikalu. Brolis durininkas nepatikliai kamantinėjo riterius, kas ir kaip, bet staiga, įdėmiau pasižiūrėjęs į Vipą, garsiai šūktelėjo:

— O tu ką čia veiki?

— Lydžiu kunigaikštį,— oriai atsakė Vipas ir taip pažvelgė į vienuolį, kad šis iškart nutilo.— Vėliau tau viską paaiškinsiu,— pridūrė Vipas, ir vienuolis daugiau nieko nebeklausinėjo.

Atvykėliai buvo nuvesti į didelę skliautuotą virtuvę, kurioje po stogeliu, paremtu stulpais, smarkiai kūrenosi ugnis. Virš jos kabojo katilas, o iš ugniakuro kylantys dūmai rangėsi po stogeliu ir pro mažutį langelį veržėsi lauk. Virš ugnies kepė ant iešmo pamauta elniena, prie jos sėdėjo keli tarnai, o šalia jų, nusigręžęs nuo ugnies, murmėdamas sau po nosimi, kažkoks vienuolis sukaliojo iešmą. Henrikas nematė jo veido.

Keistas jausmas nusmelkė kunigaikštį, įėjus į šią virtuvę. Šmėstelėjo mintis, kad ir jį bažnyčia sutrempė, paklupdė prie savo kojų, kad ir jis turės atgailauti kaip Agnietės senelis [53]. Prisiminė imperatorių Otoną, mąslų, pamaldų, keistą jaunuolį, prisiminė Narsųjį ir — Dosnųjį. Galbūt susikūprinęs jis suko tą patį iešmą?

Nakvojo jie erdvioje šaltoje menėje šalia virtuvės su tokiomis pat skliautuotomis lubomis. Tačiau Henriko miegas neėmė: buvo per daug pavargęs, po ilgos kelionės maudė kojas ir visą kūną, be to, nuo vienuolyno sienų dvelkė kažkoks grėsmingas rūstis. Per priemenę jis ištykino į dar nematytą mažą kiemelį, kur vienuoliai tikriausiai eidavo atlikti savo reikalo. Vėl pamatė dangaus sklypelį ir aukštai niūksančius mažučius bokštus, o žiburys, degąs priemenėje, apšvietė svetimo kiemo svetimus daiktus — malkų rietuves, išmėtytus kirvius, kirtik-

lius, kastuvus, grėblius, sustatytus kampe šalia rąstų krūvos. Svetimas gyvenimas, kuriame dalyvavo ir didysis karalius — kapojo malkas, mąstydamas apie Krokuvą. Nuo tos minties jį nusmelkė šaltis, ėmė krėsti drebulys. Niekas to nežino, niekas nebeprisimena; įvykis, kuris jam toks svarbus, praėjo, nepalikdamas jokių pėdsakų niekieno širdyje. Henrikas grįžo į vidų pas sumigusius vaikinus ir Vipą, išsitiesė ant kailių ir, tebejausdamas maudulį visame kūne, ėmė melstis už Dosnųjį.

Rytą turėjo ilgai laukti, kol pateko pas abatą. Baigėsi prima ir sekunda, suskambino tercijai, kažkur už šaltosios menės giedojo nepažįstamų vienuolių choras. Nuo įsismelkusios rudens ryto vėsos aprasojo sienos, viskas tarytum laukė šios įtemptos dienos.

Nuvestas pas vienuolyno abatą, Henrikas pamatė orų, išdidų, ceremoningą senį — tai buvo tas pats vakarykštis vienuolis, kuris suko iešmą lyg mokytas šuo. Matyt, atgailaudamas. Henrikas pasisveikinęs sustojo tarpdury ir įsižiūrėjo į rūstų, raukšlėtą vienuolio veidą. Tai buvo atitrūkusio nuo gyvenimo, abejingo žmonėms šventojo veidas. Svečias pajuto, kad susitarti su juo bus nelengva.

Abatas ilgai tylėjo, nežiūrėdamas į Henriką — matyt, stengėsi pažadinti savo sąmonę, sugrįžti į žemę, vėl atsirasti vienuolyne, kurio šeimininkas buvo šiuo tarpu. Galų gale pažvelgė į kunigaikštį ir gergždžiu balsu paklausė, kas jis toks.

— Piastas,— paprastai atsakė Henrikas.

Abatas dirstelėjo į jį, aiškiai pagyvėjęs.

— Ko čia ieškai?

— Karūnos.

Abatas gūžtelėjo pečiais ir pasimuistė krėsle. Jis sėdėjo nugara į apskritą langą, ir prieblandoje sunku buvo įžiūrėti jo veido išraišką. Bet Henrikas pastebėjo, kaip sublizgo balkšvos senio akys.

— Kieno esi sūnus?

— Kreivaburnio.

— O,— atsiduso abatas.— Tavo prosenio čia nieko neliko. Nebent dulkių saujelė. Atėjo su rudine, basas, pabeldė į vartus.

— Žmonės sako, turėjęs karūną.

— Kas tau sakė? Jei būtų ką turėjęs, atgailaudamas būtų atidavęs vienuolynui, ir tebeturėtume savo ižde. Ten yra šis tas, gauta iš nusidėjėlių rankų. Bet Boleslovo karūnos ten nėra.

— Turėjo būti,— pakartojo Henrikas.

— Bobų tauškalai,— atšovė abatas.

Henrikas sutriko.

— O kam tau karūna? — paklausė abatas ir, pakilęs iš krėslo, priėjo prie Henriko. Staigūs jo judesiai nesiderino su senio išvaizda ir darė nemalonų įspūdį.— Kodėl tau šovė į galvą tokios mintys? — Jis ėmė greitais smulkiais žingsniais vaikštinėti po celę pirmyn ir atgal.— Karūna, brolyti, tai tau ne kokia gėlė, kurią nusiskynei — ir turi. Didesni už tave žmonės ieškojo karūnos, Petro karste ieškojo — ir nerado.— Jis nusijuokė.— Karūna juk visai paprastas daiktas.— Vėl nusijuokė, sustojo priešais Henriką ir, pašaipiai žiūrėdamas į jį, pakartojo:

— Karūna juk visai paprastas daiktas. Paima kalvis ar auksakalys auksinę plokštę ir nukala iš jos lanką. Auksinis lankas, nieko daugiau; ant jo iškalamos gėlės arba danteliai, kartais įstatoma pora akmenėlių, iškastų iš žemės kokioj nors Graikijoj ar Sirijoj, ar Sipange [54]. Įstatomi akmenėliai, štai ir viskas, paprastas lankas.

Henrikas tarytum matė priešais tą lanką, kurį tokiais vaizdingais žodžiais nupiešė abatas, ir juo ilgiau šis kalbėjo apie to daikto paprastumą, kasdieniškumą, juo jis atrodė tikresnis, konkretesnis, apčiuopiamesnis ir baisesnis. Henrikas net nedrįso pažvelgti į abatą.

— Ir dėl tokio lanko,— jau rūsčiu balsu prabilo abatas, išsitiesdamas visu ūgiu skliautuotoje celėje,— žudomi žmonės. Tačiau niekas nė piršto nepajudins dėl didesnių, kilnesnių, reikšmingesnių dalykų. O tau kas svarbiau — sakramentas ar pats daiktas?

Henrikas nesuprato, apie ką šneka abatas. Virpėdamas klausėsi rūstaus balso, o akyse stovėjo auksinė karūna. Tuo tarpu abatas priėjo artyn ir pastvėrė jį už rankos.

— Eime,— sušuko,— parodysiu tau, kas liko iš tos karūnos.

Jis ištempė Henriką per priemenę ir mažąjį kiemelį į didelį vienuolyno kiemą. Ten į juos iškart sužiuro lentpjoviai ir račiai, bet abatas, žengdamas plačiais žingsniais, vedė jį link bažnyčios; ten šventoriuje buvo palaidoti mirę vienuoliai. Privedęs prie bažnyčios pasienio, paleido jo ranką ir stumtelėjo:

— Štai ta vieta, kur palaidotas tavo prosenis.

Henrikas žvilgtelėjo ir nustėro: vos žymus kauburėlis, visas apžėlęs žole, ant jos keli vėjo nudrėksti lapai. Ir tarytum kažkas trūko jo širdyje,— jis puolė ant kelių ir sukniubo, priglusdamas prie žemės, prie žolės. Juk čia guli paskutinis karalius iš jų giminės, guli ir trūnija. Dabar Henrikui neberūpėjo nei abatas, nei lentpjoviai, nei vienuoliai. Jis tik jautė, kaip kvepia žolė po jo veidu, šalta ir slidi nuo rasos ar rudens dulksmo.

Pakėlęs galvą, Henrikas pamatė, kad abato jau nebėra. Jis atsistojo ir, atsirėmęs į bažnyčios sieną, įsižiūrėjo į nedidelį kauburį. „Taip viešpats sutrina tuos, kurie jam nepaklusnūs",— pamanė, bet tuoj pats atmetė šią mintį. Nevalia taip galvoti, viešpats liepia žmogui būti tvirtam. Nusipurtęs prilipusius šapus, Henrikas grįžo į menę, kur jo laukė Herchas, Telis ir išsimiegojęs Vipas.

Paaiškėjo, kad per tą laiką Vipas spėjo susikivirčyti su durininku, kuris vakar tarėsi jį pažinęs. Tiesiog palaikė jį vienu pareinės žydu, kadaise atsikrausčiusiu į Špirą [55] kartu su Bernardu Klerviečiu ir prekiavusiu raudona gelumbe kryžiams, kuriuos siuvosi ant apsiaustų riteriai, keliaujantys į Šventąją žemę. Vipas vienuolį išdėjo į šuns dienas, ir durininkas, sužinojęs, kas per vienas tas atvykėlis, gerokai išsigando. Tais laikais, kai Bernardas Špiroje per pamokslus keikė imperatorių Konradą, prie jo plakėsi daug žydų, nes šalia to švento žmogaus visada būdavo saugiau, ir pogromų rečiau pasitaikydavo. Bernardas drausdavo riteriams žudyti izraelitus, nurodydamas jiems kitus, šventus tikslus. Tačiau visame krašte nuo Kolonijos [56] iki pat Špiros buvo žudomi kitatikiai ir plėšiami jų sandėliai bei svirnai, kur buvo sukrauta daug gero. Vipas pasakojo apie tai pasipiktinęs,— matyt, prieš įsikurdamas Žaliajame Ąžuole, bastėsi tame krašte, nes ir Bernardą Klervietį ne sykį buvo matęs. Tais pasakojimais apie nepaprastąjį vienuolį ir apie stebuklus, įvykusius pačiame Klervo vienuolyne, jis galutinai papirko durininką ir išsklaidė paikus įtarimus. Taip jie visą dieną daugiau nieko neveikė, tiktai plepėjo, lauke lijo lietus, ir tas sėdėjimas tuščioje skliautuotoje menėje ar pasiuntinių bei tarnų pilnoje virtuvėje atrodė beprasmiškas. Vakare nepaprastai iškilmingai, su šventomis giesmėmis abatas buvo atlydėtas į virtuvę, čia ilgai meldėsi, o paskui stojo prie iešmo ir ėmė sukalioti kepamą stirnieną ar avieną. Temo, o Henrikas vaikščiojo aplink bažnyčią, nebežinodamas, ką veikti. Apėjo vienuolyno kiemus, apžiūrėjo visą ūkį ir vienuolių dirbamus darbus. Galiausiai pateko į tą mažąjį kiemelį, kurį buvo matęs praėjusį vakarą; kastuvai, kirtikliai ir pjūklai gulėjo numesti už malkų stirtos.

Anksti sutemo, ir vienuolyno gyventojai sulindo į savo pakampes, lauke nieko nebeliko. Šaltuose ir drėgnuose koridoriuose, prie langų, prie židinių spietėsi vienuoliai, ginklanešiai, tarnai. Plepėjo, pokštavo, pasakojo būtus ir nebūtus daiktus. Henrikui, nors ir pasisakiusiam abatui savo kilmę, niekas nerodė jokios ypatingos pagarbos; jis sėdėjo sau me-

nėje, vilkenomis apsikamšęs šąlančias kojas. Langai buvo užstatyti lentomis, vos vos žibėjo uždegta balana. Tačiau Henriko veidas, matyt, buvo kažkoks ypatingas, nes jo bendrakeleiviai pasitraukė į kampą ir kalbėjosi pašnibždomis. Vipas pasakojo apie kryžiaus žygius, apie Jeruzalės karalystę.

Kai varpas atskambino vakarienę ir „Viešpaties angelą", kai vienuoliai trankiai ir mokslingai sugiedojo Balbulo[57] himnus, visa, kas buvo viduj, šiapus storų vienuolyno sienų, pamažu nugrimzdo į sunkų ir kietą rudens miegą. Henrikas nemiegojo. Paliepė ginklanešiams iš mažojo kiemelio pasiimti kirtiklius bei kastuvus ir, įsikibęs Vipui į parankę, drauge su jais išėjo laukan. Naktis buvo tamsi, rudeniška; Henrikas nelengvai surado tą kauburėlį prie bažnyčios sienos, kurį jam dieną buvo parodęs abatas, ir liepė ginklanešiams kasti.

Išsigandę ir pasipiktinę vykdė abu tą įsakymą. Tamsoje nebuvo matyti vaikinų veidų, bet Henrikas viską suprato iš jų vangumo ir prislopusių balsų. Vis dėlto jiedu pakluso. Buvo girdėti, kaip džerkši kastuvas, smigdamas į minkštą, bet žvirgždėtą žemę. Čežėjo kirtiklio rausiamos žemės grumstai. Dosnusis kėlėsi iš kapo pradėti naujo gyvenimo.

Ilgai kasti nereikėjo — kastuvai atsirėmė į medį. Henrikas liepė atnešti balaną ir deglus, kuriuos buvo pasiruošę dar menėje. Sužibo silpnos liepsnelės, kapojamos įstrižų ir tankių lietaus čiurkšlių. Pažvelgę žemyn, jie pamatė sutrešusias ąžuolines lentas. Telis ir Herchas, dabar jau susidomėję, skubiai ėmė žarstyti nuo lentų žemes. Išryškėjo didelis karstas išgaubtu dangčiu, ant kurio buvo prikaltas graikiškas kryžius. Henrikas įšoko į negilią duobę ir pasilenkęs pačiupinėjo lentas. Jos buvo visai sutrūnijusios. Truktelėjo vieną lentą, ir ji lengvai atplyšo nuo kitų; išmetęs ją iš duobės, truktelėjo antrą. Vipas palenkė deglą, ir pro karste padarytą spragą jie išvydo juodas, purias trūnis. Dabar Telis kirtikliu laužė lentas, kad greičiau pamatytų vidų, ir pagaliau visai nuplėšė dangtį. Henrikas paėmė iš Vipo deglą ir pasilenkęs prikišo prie to, kuris gulėjo karsto dugne. Iš pradžių jo akys nematė nieko daugiau, tik rusvas, minkštas lyg samanos trūnis, paskui kitame karsto gale pastebėjo balkšvą kaukolę su vešlių tamsių plaukų kuokštais. Didelės akiduobės, pilnos juodų trūnių, rodės, žvelgia kažkur aukštyn, pro bažnyčios bokštą, į juodą padangę.

Atrodė, kad karste daugiau nieko nebėra. Henrikas atidavė deglą Vipui ir pasilenkė prie kaukolės ir trūnių, kurių didelėje karsto dėžėje kažkodėl buvo labai daug. Pasilenkė, norėjo atsiklaupti, bet nebuvo kur, vis dėlto troško kaip nors išreikšti

savo pagarbą, bent palytėti tai, kas liko iš galingojo karaliaus. Rankomis palietė trūnis — jos buvo lengvos ir minkštos. Jis panėrė rankas į tas rusvas samanas, į tą derlingą žemę, atsiradusią iš kūno, kuriame liepsnojo tokios aistros. Panėręs abi rankas, jis neteko pusiausvyros, rankos visai susmego, smarkiai jas truktelėjo ir staiga tuose šiurpiuose puvėsiuose apčiuopė kietą daiktą. Jis bloškėsi į šoną, Herchas su Vipu, suėmę už parankių, pakėlė jį, ir blūsčiojančioje deglo šviesoje jis pamatė dešinėje rankoje beturįs auksinį lankelį.

Atidžiai jį apžiūrėjęs, suprato: tai ne karūna. Tai buvo tiktai auksinis lankelis, matyt, karūnos apačia, smarkiai nubrūžinta, įlaužta, su juodomis lyg Dosniojo akiduobės skylėmis tose vietose, iš kur buvo išimti brangakmeniai. Tik tokią karūną pasiėmė su savim į kapą Dosnusis.

Henrikas iššoko iš duobės ir mostelėjo palydovams, kad užkastų karstą. Jis net nebegirdėjo, kaip tie dėjo atgal nuplėštas lentas, kaip dunksėjo ant viršaus beriamos žemės. Stovėjo, suėmęs lankelį abiem rankom, net jo nematydamas — tokia tamsa buvo aplinkui,— bet pirštais jausdamas drėgną, apipelijusį, kietą metalą. Pradėjo svaigti galva, jis beveik be sąmonės atsirėmė į sieną ir atsipeikėjo tik Telio truktelėtas už rankovės. Lyg sapnuodamas parėjo į menę, pats nuvalė nuo Dosniojo karūnos lankelio žemes, trūnis ir pelėsius, tada atsiklaupė prie guolio ir ėmė melstis.

Kai visai prašvito, iškeliavo atgal, vėl pasukęs į šiaurę. Tačiau dabar Henriko į Bambergą jau nebetraukė.

VIII SKYRIUS

Kunigaikštis su mielu noru priėmė Vipo pasiūlymą grįžtant būtinai užsukti į jo pilį. Kelionė iš Cvifalteno į Osijeką buvo ne toks lengvas daiktas, ir sukorė jis tą kelią per nepaprastai trumpą laiką, taigi dabar ir pačiam reikėjo poilsio, ir arkliams atvangos. O svarbiausia — to reikėjo jo dvasiai. Po tokios įtampos ir ryžtingų sprendimų jis turėjo bent kelias dienas pailsėti, pagalvoti, apsvarstyti tolesnius žygius, kuriems jau reikės ne liepsningų jausmų, o savitvardos ir šalto proto.

Porą dienų joję be atokvėpio, jie pagaliau prijojo tą seną pilį, kuri pažiūrėti atrodė visai tokia pat kaip ir kitos. Jos bokštai buvo matyti iš tolo, o vieną juosė gynybinė siena, nueinanti žemyn iki pat upės. Keturkampės, iš didelių akmenų sukrautos sienos kampuose stovėjo keturi neaukšti, bet tvirti

bokštai. Pilis buvo graži ir turėjo patogią prieigą. Į ją per upę vedė tiltas, sumūrytas iš didelių akmenų su kalkių ir smėlio skiediniu. To aukšto išlenkto tilto vidury stūksojo bokštelis, pastatytas jo apsaugai. Prieš bokštą tiltas buvo sudurtas ir taip gudriai padarytas, kad dieną per jį buvo galima patekti į pilį, o naktį pakeltas jis aklinai uždengdavo bokšto angą. Žodžiu, tai buvo paprasta riterio pilis. Šiaip ji atrodė didinga ir rūsti, bet viduj viešpatavo baisi netvarka. Visur buvo pilna visokio gero, bet suversto kaip pakliuvo ir ten, kur jam ne vieta: skydai gulėjo sumesti kamaroje, o riterių menės kampe kėpsojo kailių ir šiaudų krūvos. Dešinįjį sparną buvo užėmusios kažkokių juodbruvių žmonių šeimos, gal čigonai; iš ten sklido vaikų erzelis ir viralo kvapas. Tačiau perėjus du vidaus kiemelius buvo galima patekti į patogius, nors ir nedidelius kambarius, o pro langus toje pilies dalyje buvo matyti tolimi upės vingiai, ir tas reginys Henrikui priminė Krokuvą bei Plocką. Čia buvo tylu, Vipas liepė užkurti ugnį, ir kambariai greit prišilo, o triukšmas ir šurmulys iš ano pilies sparno iki čia negalėjo ateiti. Vipas papasakojo, kad ant kalno anapus upės, sename ąžuolyne buvęs garbinamas Odinas, nuo to laiko ši vieta turinti blogą vardą, tad jam buvę nesunku susimainyti su ankstesniu tos pilies savininku, kuriam atidavė kitą, stovinčią toliau nuo čia. Dabar pro langą visur buvo matyti kūpsantys palei melsvą upę bukų ir kaštonų atvašynai, jau įgavę rusvą ar skaisčiai geltoną spalvą.

Neįprasta šios vietos ramuma ir didybė iškart paveikė Henriką. Keletą dienų jis nekėlė kojos iš savo kambario, nenorėdamas pakliūti į šurmulį ir sumaištį, kurie viešpatavo kitame pilies šone. Žemė aplinkui pilį buvo užleista vynuogynais. Vynuogienojai rudavo ant visos kalvos ir šlaitais traukėsi link upės iki pat ją apstojusių pageltonavusių girių. Kartą Henrikas, norėdamas pasišildyti rudens saulėje, per vynuogyną nusileido žemyn ir pamatė tarp vynuogienojų šokančius vaikus; jie buvo su žalsvomis ir melsvomis prijuostėlėmis. Susikibę už rankų, vaikai šūkčiojo laibais balseliais lyg paukščiai. Jis sustojo ir ilgai žiūrėjo į juos, o paskui, jau savo kambaryje, vis bandė išgirsti tą paukštelių klegesį. Prisiminė Lenčicą ir jaukias kregždes, ir apskritai anuos laikus. Net tuos tolimuosius, kai Bilhilda su baltu, į viršų smailėjančiu gobtuvėliu sušaukdavo jo bendraamžius ir jie taip pat eidavo ratelio, kol kunigaikštienė Salomėja pradėdavo juos vaikyti, būgštaudama, kad jų neapsėstų piktoji dvasia. Nelaiku užplūdo tie atsiminimai. Dabar jam reikėjo ko kito, jis turėjo daug

ką apgalvoti. Į Bambergą joti dar nenorėjo. Laukė Lestko su pinigais, su kariais ir naujienomis iš tėviškės. Pagaliau nebuvo jokio noro tapti belaisviu. Ir Jaksa turi atvykti. Be to, jis privalėjo — ir troško — nuo dabar iki tol, kol įvykdys savo sumanymą, sukaupti kuo daugiau patirties. Jis nesiliovė mąstęs apie Narsiojo karaliavimą ir jo galą, apie Maslavo palūžimą ir maištą; apie Dosniojo mirtį, apie bejėgišką tėvo blaškymąsi ir tariamą nerūpestingumą. Henrikui atrodė, kad jis dar nepakankamai nusimano apie valdžios mechanizmo spyruokles, per menkai pažįsta žmones ir tas jėgas, kurios verčia juos veikti, todėl dar negali valdyti žmonių, burti jų aplink save ir kelti jiems griežtų reikalavimų, reikalauti darbo ir pasiaukojimo. Dosniojo karūna dar turi ir gali palaukti, pirmiau jam dar reikia perprasti daug dalykų: perprasti imperatorių ir popiežių. Perprasti patį save, stovintį kryžkelėje, tarp tų didžiųjų aukso žnyplių, kurios laiko apgniaužusios viso pasaulio istoriją.

Vieną dieną, jam vaikštinėjant vynuogyne, atbėgę tarnai pranešė, kad į pilį atjoję kažkokie labai žymūs riteriai su didžiausia palyda ir kad jų apdaras labai gražus ir visas tviskėte tviskąs. Henrikas skubiai parėjo į savo kambarį, į kurį netrukus atbėgo susijaudinęs, bet laimingas Vipas ir pareiškė, kad jis jau turįs kaimyną. Dar nežinąs, kas jisai, bet tikriausiai labai didelis ponas.

Netrukus Henrikas tą įžymųjį svečią sutiko kieme. Raudoname odiniame jo kaftane dar buvo žymios juostos, įspaustos šarvus laikiusių diržų, o kaktoje ir ant skruostų raudonavo dėmės nuo neseniai nusiimto šalmo. Labai aukšto ūgio, metų gal dvidešimties su trupučiu, jis ramiai dairėsi didelėmis melsvomis akimis tarytum ką tik atsibudęs paukštis. Trumpa gelsva barzda buvo tokia reta, kad jos auksinis tinklas nė kiek neuždengė dailaus veido ovalo. Apsirengęs buvo nepaprastai puošniai, žalias aksomo apsiaustas, užmestas ant kaftano, vilkosi žeme: matyt, buvo skirtas jojimui. Tymo batų aulus puošė auksiniai skambaliukai, prikabinti šiek tiek žemiau kelių, tokie pat skambaliukai kabojo prie dešiniosios rankovės ir kardo makštų. Nuo kiekvieno judesio jie maloniai dzingsėjo. Jaunuoliai iš tolo pasisveikino nusilenkdami, paskui žengė vienas prie kito.

— Esu Henrikas, Sandomiro kunigaikštis,— prabilo Henrikas vokiškai.

— O aš Fridrichas iš Švabijos,— atsiliepė anas.

Henrikas nustebęs pažvelgė į vyresnį už save didiką ir paskubom priklaupė ant vieno kelio. Fridrichas jį pakėlė ir

apkabinęs pabučiavo. Ir apstulbo Henrikas ne tiek dėl to, kad išvydo imperatoriaus sūnėną ir Švabijos žemių paveldėtoją, jau išgarsėjusį riterį, kiek todėl, kad priešais stovėjo žmogus, kuris, patyręs daugybę nuotykių bei visokių netikėtumų, neseniai su riteriais grįžo namo iš kryžiaus žygio. O dabar traukė jau iš kito žygio, iš Austrijos, kur gynė priešų apgultą Babenbergą. Buvo įveikęs sunkų kelią per kalnus, perėjomis kirtęs Austrijos markos sieną, o dabar rengėsi keliauti į Bambergą, iš kur plaukė nerimą keliančios žinios. Spėjamo karūnos paveldėtojo, mažojo Fridricho, neturinčio dar nė šešerių metų, artimiausias giminaitis, Barbarosa po savo dėdės imperatoriaus mirties galėjo tapti rūmuose galingu žmogumi. Beje, jis, atrodė, tam gimęs: įdėmus, rimtas žvilgsnis, didingas stotas — viskas bylojo apie išmintį ir jėgą.

Tą vakarą jiedu susitiko ir antrą kartą: Barbarosa pakvietė Henriką prie bendro stalo. Riterių menė tuoj pat už vartų buvo iš anksto sutvarkyta, išvaikyti pakampėmis besitrainiojantys vaikai ir moterys, pasmilkyti kadagiai. Tarnai pastatė didelius stalus, pakūrė židinį, į kurį įmetė kelias ąžuolo pliauskas, suolus apdangstė audeklais, riterių atgabentais iš Rytų, ir, šviečiant į geležinius stovus įkištiems deglams bei balanoms, prasidėjo puota. Ragai ir ąsočiai, pilni midaus ar vyno, mediniai puodeliai su alum buvo padavinėjami iš rankų į rankas, žiūrint vienas kitam į akis — tai reiškė, kad niekas iš puotaujančiųjų neturi piktų kėslų. Stalai buvo užtiesti trim ar keturiom staltiesėm, išsiuvinėtom Sirijos moterų ir Šventojoj žemėj gyvenančių riterių damų. Šiek tiek atokiau sėdėjo išvaizdus, aukštas, judrus vienuolis. Tai buvo Vibaldas iš Stablo [58], karaliaus kanceliarijos viršininkas, kitaip sakant, kancleris, kuriuo karalius Konradas pasitikėjo kaip pats savimi. Vibaldas kaip tik buvo grįžęs iš Romos ir dabar apdairiai ir išmintingai pasakojo, kas tenai dedasi. Ką veikia popiežius, neseniai grįžęs į sostinę, kaip viską tvarko toksai Arnoldas Brešietis [59], didžiai galingas ir mokytas vyras. Henrikas prisiminė, kad žmogus tokiu vardu prieš trejetą metų buvo atvykęs į Lenkiją su kardinolu Gvidu [60] ir padėjo jam — tiesa, nelabai uoliai — ekskomunikuoti brolius Piastovičius. Norėjo Vibaldą pasiteirauti apie tą kunigą, bet nedrįso pertraukti jo kalbos. O Vibaldas tuo tarpu pradėjo pasakoti, kaip turtingo Pizos miesto gyventojai rengiasi buvusios pagonių šventyklos vietoje statyti didelę bažnyčią. Mokslingais žodžiais jis pasakojo apie vienuolius ir brolius, kurie, prieš pradėdami ką nors statyti, nusibraižo brėžinius ir moka išmūryti žvaigždinius skliautus — tokių, naujo-

viškų, yra jau išmūryta Špiroje, švento Martyno bažnyčioje Kolonijoje bei kituose Vokietijos miestuose, net pačiame Bamberge.

Barbarosa Henrikui paaiškino, kad Vibaldas tomis ilgomis ir painiomis šnekomis nori nuslėpti savo susirūpinimą; beje, jam tai puikiausiai pasisekė, ir niekas nė neįtarė, kad šiuo metu jį slegia dideli rūpesčiai. Vibaldas mokėjo slėpti savo jausmus.

Jis kaip tik buvo parkeliavęs iš Romos, kur dėl visko susitarė ir su popiežium, ir su visai suįžūlėjusiais miesto didžiūnais. Ir vieni, ir antri laukė Konrado ir karūnacijos, atidėję iki to įvykio visus savo skundus bei kivirčus. Ir koks didingas būtų buvęs karaliaus atvykimas, jeigu ir popiežius, ir Romos senatas būtų jį sveikinę kaip didžiai nusipelniusį žmogų, atnešantį jiems teisingumą!

O imperatorius tuo tarpu Bamberge guli ligos patale. Lyg ir mėgino ruoštis kelionei į Romą, bet nelabai rimtai. Rudenį buvo numatytas ir Agnietės melste išmelstas žygis į Lenkiją. Jam imperatorius taip pat ruošėsi, bet irgi neiškeliavo. O dabar jau visi žino, kad į Romą jis nebekeliaus. Ir vėl skubiai išsiuntė Vibaldą paraginti iš Austrijos grįžtančio Fridricho, kad šis nedelsdamas trauktų atgal, kad kuo skubiau parvyktų, nes niekas nežino nei dienos, nei valandos. Tik jautė imperatorius iš patalo jau nebekelsiąs.

Tačiau čia, Vipo vaišėse, Vibaldas nė kiek neatrodė panašus į kranklį, negando skelbėją, nešantį šiurpią žinią, kad, pradedant nuo Otono Didžiojo, pirmąkart Vokietijos karalius nebus vainikuotas imperatoriumi. Rausvaskruostis, delikatus, vienodu ir glosniu balsu jis dėstė bendrus savo kelionės įspūdžius. Tai buvo tikras diplomatas: jau, atrodė, tuoj įvyks tai, apie ką jis svajojo tiek daug metų, dėl ko padėjo tiek pastangų, daugybę metų prasėdėjo ant dviejų kėdžių,— jau, atrodė, Konradas bus iškilmingai priimtas Romoje, bet viskas staiga ėmė ir apsivertė. Tačiau jo tai neišmušė iš vėžių.

Visas stalas klausėsi Vibaldo pasakojimo, o pats jis buvo apsuptas bažnyčios tarnų, tokių pat delikačių kaip ir jis — kanceliarijos publika,— kurie putliais, rausvais pirštais knaibė ne per daug riebius mėsos gabalus.

Netrukus Vibaldas išėjo; Fridrichas ir Henrikas, palikti vieni, žiūrėjo į ugnį ir tylėjo. Riteriai, įnikę į valgius ir gėrimus, jų nekalbino. Ir vienas su antru jiedu tepersimetė keliais žodžiais: tokie buvo skirtingi, iš tokių skirtingų pasaulių, kiekvieno širdį slėgė tiek savų rūpesčių, kad jiedviem buvo ne-

lengva, peržengus tas žmogiškąsias skirtybes, rasti bendrą kalbą kaip valdovams. Henrikas net juto simpatiją Fridrichui, bet negalėjo įveikti drovumo.

Menėje riteriai vis labiau kaušo, vieni ėmė snausti, kiti apdujęs kažką vapaliojo, ir tas aplinkui tvyrantis gėrimų tvaikas bei girtų klegesys lyg siena atskyrė juodu nuo visų; Vipo vynas ir jiedviem trenkė į galvą. Henrikas pasilenkė ir ėmė klausytis, ką jam kalbėjo Barbarosa.

Niekada jis taip ir negalėjo sau išsiaiškinti, kokia buvo tų aistringų ir veržlių žodžių mintis, gal jie kokios nors apibrėžtos minties ir neturėjo. Jis tik jautė jų įtampą ir veržlų polėkį. Atskirai paimti tie žodžiai lyg ir nieko nereiškė, bet juose slypėjo didi prasmė. Jie žadino Henriko širdyje tūnančias galias, piešė jam miglotus vaizdus, kurių didybė gniaužė kvapą. Rudabarzdis, atrodo, pasakojo, ką matė Rytuose, apie seldžiukų papročius, arabų ištvirkimą, apie visa tai, ką tie žmonės galvoja ir kalba, kaip ten viskas kitoniška ir ką iš to galima kurti, kaip visa, ką ten matai, padeda suvokti, kas slypi tavyje pačiame. Kurti patį save, kurti šventyklos rūmą, *templum,* kurti valstybę — štai ką vis kartojo Fridrichas, berdamas žodžius, kurių didelės dalies Henrikas nesuprato.

Po kurio laiko jiedu išėjo laukan; perėję per nuleistą tiltą, per vynuogyną ir laukus, atsidūrė Odino ąžuolyne. Iš paskos, deramu atstumu, ėjo du tarnai su deglais, kurie menkai teapšvietė svyrinčias nugeltusias šakas, po kojomis šiugždėjo nukritę lapai, rausvi atšvaitai mirgėjo ant veidų. Nuo išsirangiusios upės, blizgančios tamsoje lyg plieno kardas, plaukė šaltas rūkas. Tačiau jų žodžiai liepsnojo kaitra, nes dabar ir Henrikas pratrūko kalbėti su tokiu pat įkarščiu, taip pat padrikai ir nesuprantamai. Ar jiedu suprato vienas kitą? Ar tas pačias sąvokas reiškė vienodais žodžiais? Jiedviem atrodė, kad taip. Abu troško be pilių ir bažnyčių, be sienų, juosiančių rūmus ir tvirtoves, sukurti dar kai ką didesnio, kas viską sujungtų į vieną. „Ir bus vienas ganytojas ir viena avidė",— kartojo ir Henrikas, ir Fridrichas; bet kaip pasiekti tą vienybę?

O kaip kiekvienas iš jųdviejų suprato vienybę? Fridrichas sakė: „vienas įstatymas"; Henrikas gal būtų norėjęs pasakyti: „viena meilė", o gal „viena laisvė". Fridrichas aiškino, kad visa, kas išskaidyta, smulku, kas geibsta ir nyksta — turi susijungti, susilieti, atgyti. O Henrikui atrodė, kad visa, kas gyva, turi išleisti šaknis, sukrauti lapus, išskleisti žiedus, duoti vaisius, sėklas, kurios nukris į žemę, o paskui, kai nebeliks nieko — tai ir bus vienybė. Nebūtis?

— Ką nors sukurti galima tik tada, kai pats jautiesi vientisas,— pasakė Rudabarzdis.— Negalima skaidyti savęs į dalis ir blaškytis, lyg norėtum iš vieno miesto išvažiuoti vienu metu pro visus vartus. Tikslas turi būti vienas, nes vienas yra gyvenimas, vienas dievas ir vienas įstatymas.

— Ir vienas žodis,— nejučiom pridūrė Henrikas. Tačiau tuoj pat šoko prieštarauti, ginti meilę, visumos smulkėjimą iki mažyčių vienetų; gynė gardelį, bitės korį, vienutę, kur taip pat telpa visas pasaulis. Ir kai Fridrichas ėmė jam pasakoti apie Jeruzalę ir uolose įrengtus rūmus, kuriuose karalius Balduinas kūrė įstatymus visam pasauliui [61] — kad ant pačios aukščiausios hierarchinės pakopos turi stovėti vyriausias karalius, visus pranokstantis savo teisėmis bei jėga, įsakymų davėjas, žemėje saugantis taurę su Kristaus krauju,— ūmai jam prieš akis iškilo lygios žalios lankos, o ausyse suskambo žodžiai, kuriuos pasakė Verchoslava tą dieną, kai mirė kunigaikštienė Salomėja.

Jis norėjo paprieštarauti Barbarosai, bet nežinojo kaip. Kokius įstatymus jis ketino pasiūlyti vietoj jo įstatymų, kokią Krokuvą vietoj jo Jeruzalės? Ir pajuto, kad migloti Barbarosos žodžiai baigia jį įveikti, kad jis persiima jo piešiamais vaizdais, pritaria jo mintims ir gal net būsimiems darbams. Ir pradėjo jam pasakoti apie Lenkiją ir jos kaimynus, apie rusus, prūsus ir jotvingius, apie lietuvius, apie tą nerimstantį knibždėlyną, apie kirbantį spiečių, kuriam žūt būt reikalingas pavidalas, forma.

— Duosim jiems kryžiaus formą,— pasakė jis,— tegu pasistato sau šventovę.

— Ir rožę jiems duokim,— atsiliepė Barbarosa,— kad turėtų kam melstis.

Nesuprato Henrikas tų žodžių, bet vėliau prisiminė juos ne sykį: forma ir kvapas, rožė ir kryžius. Kaip tik tai jis norėjo duoti visiems tiems bejėgiams, neturintiems aiškaus pavidalo; o argi tie abu daiktai nesusilieja į vieną, išbaigtą daiktą — karūną, kuri yra kartu ir rožės, ir kryžiaus pavidalo ir kuri, be to, simbolizuoja viską, kas yra žemėje ir kas veržiasi į dangaus aukštybes?

Dar niekada Henrikas nebuvo taip aiškiai pajutęs žodžių bejėgiškumo, kaip pajuto per tą pokalbį su Barbarosa ir per kitus jųdviejų susitikimus. Tas jaunasis svajotojas kalbėjo tokiais neaiškiais žodžiais, suteikdamas jiems tokią miglotą prasmę, kad Henrikas niekada negalėjo suvokti, ką jis turi galvoje. O kai prašnekdavo Henrikas, Fridrichas tučtuojau jį nu-

traukdavo ir, pagavęs jo mintį, pakreipdavo ją ne visai į tą pusę, į kurią ketino kreipti lenkų kunigaikštis. Tačiau gana buvo ir to, kad jiedu vienas antrą suprato, kad tarėsi supranta, ir nors abu tebuvo antraeiliai kunigaikštukai, dalijosi tarpusavy Rytus ir Vakarus, galvodami ir kalbėdami apie lotyniškąsias vadovavimo ir valdymo formas.

Laikas dabar bėgo nepaprastai smagiai. Vipas, kuriam teko garbė viešinti imperatoriaus sūnėną, nėrėsi iš kailio, stengdamasis įtikti riteriams. Lyg pamojus burtų lazdele, iš pirmojo kiemo dingo triukšmingos juodbruvės „čigonų" šeimos. Visi išsislapstė, išsidangino ar tyliai kur kiūtojo. Henrikas dėl to net nusistebėjo, bet Telis jam paaiškino, kad naktį toji šutvė keliais vežimais išvežta į gretimą pilį, kuri taip pat priklausė Vipui. Tai buvę paprasčiausi žydai, paaiškino Telis Henrikui. Žydai? Kaip jie atsidūrė pas Vipą? Nežinia. Bet tai iš tikrųjų buvo žydai.

Stebėjosi Henrikas ir be tvarkos švaistomais jų šeimininko turtais. Dabar jis negailėjo ištaigos ir visiems dalijo prašmatnias dovanas. Vieniems dovanojo kailinius, pamuštus gelumbe ir apkraštuotus brokatu, kunigaikščiams ir Vibaldui — apsiaustus, sidabru ir auksu ataustus apdangalus, Teliui — muzikos instrumentus, o Herchui — išdailintus persiškus lankus, puikią ietį ir prie jos vėliavėlę, kurioje buvo išsiuvinėta saulė ir žvaigždės. Nuo tada pradėjo jį vadinti žvaigždžių riteriu, ir kad jau lankstėsi, ir kad gyrė, o svarbiausia — atrodė neapsakomai laimingas. Paaiškėjo, kad gretima pilis nėra jo nuosavybė. Kaimynas, vienišas Bavarijos riteris, prieš kokią dešimtį, o gal prieš penketą metų iškeliavo į Šventąją žemę, palikęs Vipui valdyti pilį, o su ja ir apylinkes: giraitę už upės, truputį dirbamos žemės ir kelis valdinius, kurie ten dar buvo likę. Kaimynas negrįžo — matyt, tikrai buvo nukautas, kaip sakė vienas iš kunigaikščio Fridricho bendrakeleivių,— o Vipas tuo tarpu kaip išmanė šeimininkavo jo ūkyje.

Visas tas ūkis buvo palaidas, bet sykiu labai energingai plečiamas. Telis, atėjęs pas Henriką, vis turėdavo ką papasakoti. Pilies kiemuose nuolat virė darbas: ilgos gremėzdiškų vežimų virtinės rikiavosi prie svirnų, sandėlių ir kalvių. Į juos buvo kraunama iš kažkur Vipo parsigabenta druska, sūdyta mėsa, miltai arba nemalti grūdai, pagaliau ir ginklai, nukalti Vipo kalvėse, ir viskas buvo vežama į Bambergą, Bairoitą bei Niurnbergą. Darbas dabar vykdavo vakare ir auštant, o dieną, pabudę savo tyliuose, ramiuose kambariuose, iš kurių buvo matyti upė, kunigaikščiai rasdavo kiemą kaip iššluotą — prekės

jau būdavo išvežtos. O Vipas, žvangindamas didžiuliais raktais, vaikščiodavo nuo vienų apmūrytų durų prie kitų. Nepabaigiančius tarpusavio kovų riterius kas nors juk turėjo aprūpinti mėsa, miltais, skydais ir kardais.

Po kelių dienų Henrikas išsiuntė Herchą į Cvifalteną pasakyti Lestkui ir Jaksai, jeigu jie bus atvykę, kad jotų tiesiai į Bambergą. Pats jis nutarė keliauti į imperatoriaus dvarą su Fridrichu ir jo palyda. Ne pirmas tai buvo lenkų kunigaikštis, turintis stoti prieš imperatorių, bet, ko gero, pirmas įkaitas, kuris keliavo pas jį taip susidraugavęs su artimiausiu imperatoriaus gimine.

IX SKYRIUS

Riteriai iškeliavo praėjus keliolikai dienų, pailsėję ir patenkinti viešnage; Vipas juos lydėjo, o Vibaldas iš Stablo išjojo pirma įspėti imperatoriaus, kad sūnėnas gyvas ir sveikas parvyksta. Matyt, Barbarosa buvo kam nors reikalingas, jeigu imperatorius taip troško jį pamatyti. Gal norėjo jį pasiųsti į Burgundiją, o gal į Lombardijos miestus, kurie vis turėdavo kokių nors skundų,— kas galėjo žinoti. Šiaip ar taip, Vibaldas iš Stablo vis skubino švabus, ir kai visi pagaliau patraukė į Bambergą, pats leidosi pirmas, norėdamas ten apsistojusiam imperatoriaus dvarui pranešti apie Fridricho parvykimą. Rūpėjo ir paliktoji kanceliarija, iš kurios jis siuntinėjo imperatoriaus laiškus į visas keturias pasaulio šalis: Bizantijos imperatoriui, Rožeriui į Siciliją, Prancūzijos karaliui ir kivirčytis nepaliaujantiems danams.

Barbarosa nepasitikėjo Vibaldu ir visai to neslėpė.

— Jau tas raštininkas ką nors rezga,— vis kartojo Henrikui.

Keliavo jie pamažu, neskubėdami, užsibūdami pilyse po trejetą ir daugiau dienų. Visą gruodį taip prasitąsė. Teisybė, ir keliai buvo subjurę, išmaknoti, greitai nepajosi. Keliaujant Barbarosa vis kamantinėjo Henriką, ir šis turėjo jam viską papasakoti apie Lenkiją, apie Vladislovą ir apie Poznanės apgulą, ir apie tai, kaip arkivyskupas Jokūbas [62], važiuodamas karieta, prakeikė Vladislovą, ir apie visa, ką Henrikas kalbėjo su jo kilmingąja teta (tokia ten ir teta) Agniete, širstančia ant svainių, kaip kadaise ant Piotro Vlasto.

— Blogiausia, kad ji širsta ir ant imperatoriaus,— pridūrė kunigaikštis Fridrichas.

Apie kalėdas jie jau buvo prie Bambergo, apsvaigę nuo savo kalbų ir jaunuoliško jausmų pertekliaus. Abudu ilgėjosi

kažkokio kitokio gyvenimo. Prieš miesto sieną, iki kurios dar buvo diena kelio, juos pasitiko gerokai susirūpinęs Vibaldas ir pranešė, kad imperatorius labai sunkiai sergąs, kone mirtimi vaduojąsis ir prašąs Fridrichą kuo greičiau atvykti pas jį. Nors visi žinojo, kad imperatorius serga, tačiau niekas netikėjo, kad toji užsitęsusi liga,— kuri tik Bizantijoje, imperatorienės Bertos Irenos pastangų dėka, buvo trumpam atsitraukusi,— galėtų sukelti rimtą pavojų. Imperatorius, nesenas žmogus, galėjo dar ilgai gyventi ir, tiesą pasakius, tebegalvojo apie karūną. Visi prisiminė Lotarą, kuris jau senyvas buvo išrinktas karaliumi, o po to dar ilgai karaliavo, Romoje buvo karūnuotas ir pateptas. Taigi kunigaikščiai skubiai leidosi į priekį ir, įjoję į miestą be jokių iškilmių, priderančių Fridrichui, vėlai vakare pasiekė karaliaus pilį.

Bambergo pilis buvo didžiulis, keturkampis medžio laužas. Galybė plačių, nežinia kam skirtų menių sudarė ilgas anfiladas, prie kurių per laiką buvo lipinama ir pristatinėjama nišos, miegamieji, palėpės ir sandėliukai; visa tai tilpo po vienu aplūžusiu, samanotu gontų stogu. Aplink didelį vidaus kiemą ėjo plačios medinės galerijos; jos ištisai juosė du aukštus ir baigėsi plačiais sutrešusiais laiptais, kurių tik dalis buvo užtiesta raudonos gelumbės atraižomis. Kam nors einant ar bėgant tomis galerijomis, apavas garsiai kaukšėdavo į medines grindis, ir dėl to kieme pakildavo baisus bildesys ir triukšmas, girdimas visoj pily. Menėse tvoskė juchtiniais batais, avikailiais, kurie nežinia kam buvo sumesti ant grindų, vašku — nes visur lyg bažnyčioje degė daugybė žvakių, šlapiais kilimais, ant kurių gulinėjo garsieji Konrado skalikai. Virtuvėse didžiuliuose katiluose virė valgis tarnams, kurių čia šlaistėsi begalė, o po kiemą, pasišviesdamos deglais, zujo tarnaitės. Įėjusį į menę Fridrichą iškart apspito imperatoriaus seserys, kurios, matyt, čia sėdėjo ir tarėsi. Henrikas pažino Agnietę; be jos, dar buvo Berta iš Niurnbergo, Adelaidė ir Elžbieta — visos nusiminusios, bet sykiu degančios valdžios troškuliu. Skundėsi dėl imperatoriaus sveikatos, skundė viena kitą ir sutartinai koneveikė Vibaldą iš Stablo bei savo brolį Otoną iš Freizingo. Pati storiausioji iš jų, Berta, nors jau buvo vėlus metas, atvedė mažąjį Fridrichą, imperatoriaus sūnų. Geibus berniukas, aprengtas vienu brokatu, didelėmis juodomis mieguistomis akimis išgąstingai spoksojo į šarvuotą pusbrolį. Jį tuoj pat išvedė atgal pas aukles.

Didžiai nustebęs, Henrikas už Agnietės išvydo pažįstamą Richencos veidą. Neturėjo laiko net prideramai nusilenkti tai

mergaitei. Matyt, pablogėjus imperatoriaus sveikatai, ispanai vėl ją paliko Bamberge.

Staiga į menę įžengė jau nebejauna, bet graži moteris. Ji buvo su melsvu Gandavos[63] gelumbės apsiaustu, ant nugaros kabaldavo londoniška skrybėlaitė iš povo plunksnų, su šilko pamušalu, parišta šilkiniais kaspinais. Ji įžengė energingai, lydima labai aukšto, lieso, rusvaplaukio riterio. Iš paskos įbėgo du skalikai. Įėjusioji kažko paklausė Richencą skardžiu ir tokiu šaižiu balsu, kad visos keturios Babenbergietės nekantriai sušnypštė. Aukštąjį riterį Henrikas atpažino iš šypsenos ir panašumo į Richencą; laikėsi jis nedrąsiai, didžianosis veidas paikai šypsojosi, bet ta šypsena vis tiek atrodė panaši į Ispanijos imperatorienės šypseną; tai buvo vyriausias Henriko sūnėnas. Henrikas susivokė ir kas toji moteris melsvu apsiaustu, kurią jis nejučia smalsiai nužvelgė. Padažytas veidas, labai gražūs dantys, baltos rankos. Tai buvo paskutinioji abiejų imperatorienių — Rytų ir Vakarų — sesuo, Adelaidė iš Zulcbacho, velionės imperatorienės Gertrūdos ir Bertos, Bizantijos imperatoriaus Manuelio I žmonos, sesuo. Dar viena mažojo Fridricho teta, laukianti, kada šis gaus karūną.

Ji liko netekėjusi, ir apie ją sklido visokios kalbos, bet tai buvo sesuo dviejų pasaulio didžiūnių, kurios likimo valia iš menko Zulcbacho iškilo į du pirmuosius sostus. Trečioji sesuo — Henrikui apie tai papasakojo Gertrūda — buvo įsimylėjusi Agnietės vyriausiąjį sūnų Boleslovą. Visas imperatoriaus dvaras žinojo apie tą meilę, žinojo taip pat ir vargšė Zvinislava, kuri, nemokėdama vokiečių kalbos, su vaikais palikta tolimame Altenburge, baigė nykti iš sielvarto.

Imperatorius buvo prisakęs atvykusius riterius tuoj pat atvesti pas jį. Todėl Fridrichas tik nusiėmė šalmą, kardą bei šarvus, atidavė juos pirmam pakliuvusiam tarnui, ir, paėmęs Henriką už rankos, skubiai žengė paskui Vibaldą, Korbėjos abatą, per daugybę žemų kambarių, saugodamasis, kad netrinktelėtų galvos į medines sijas.

Konradas III nusilpęs tysojo plačiame guolyje; kad ligoniui būtų šilčiau, guolis buvo pritrauktas prie židinio, kuriame degė didžiulės pliauskos. Užėjus drugio priepuoliams, jį imdavo krėsti šaltis, todėl buvo storai apklostytas lokenomis, po kuriomis jo beveik negalėjai matyti. Fridrichas jį vos pažino.

Per tuos porą mėnesių, kol Barbarosa keliavo į Saksoniją ir Austrijos marką ginti į markgrafus iškilusio dėdės[64], imperatorius smarkiai pasikeitė. Prakaulų, sukritusį veidą jau buvo palytėjusi mirties ranka. Ji vis labiau darkė dailius bruožus,

geltonais ratilais apvedė dideles juodas ir kadaise tokias linksmas akis. Niekada jos, regis, ir neverkė, gal tik vieną kartą, kai Konradas su broliu Fridrichu basi, apvilkti pašukiniais marškiniais, turėjo atsiklaupti prieš imperatorių Lotarą[65]. Už tas ašaras jis paskui nedovanojo nei jo žentui[66], nei senajai našlei, saksei Richencai. Tačiau dabar, priveiktas ligos, sumenkęs ir pajuodęs jis kiūtojo lyg šunelis po lokenų kalnu ir šuns akimis žiūrėjo į nusigandusį Fridrichą.

Švabijos kunigaikštis atsiklaupė, susirado po apklotais imperatoriaus ranką, pabučiavo ją ir atsistojo. Henrikas taip pat atsiklaupė ir tarytum kryžių bažnyčioje pabučiavo šaltą, kaulėtą plaštaką, apžėlusią retais gyvaplaukiais. Konradas nežinojo, kad prieš jį klūpo lenkų įkaitas. Atrodė jis kraupiai, ir aplinkui niekas neištarė nė žodžio. O kai ir toliau visi tylėjo, susirinkusios menėje moterys ėmė raudoti, iš pradžių tyliai, paskui vis garsiau. Vėl buvo atvestas mažasis Fridrichas Rotenburgietis, ir tetos — Agnietė, Berta, Adelaidė ir Elžbieta — perdavinėjo berniuką viena kitai, kol galiausiai jis atsistojo prie tėvo patalo, tarp imperatoriaus ir Fridricho — smulkutis, šviesiaplaukis, juodomis akimis, iš veido gyvas tėvas. Vaikas išsigandęs spoksojo į juos, o imperatorius skausmingai susiraukė. Staiga jis išsitempė guolyje, iškėlė į viršų abi rankas ir mostelėjo, lyg stumdamas visus tolyn. Visos moterys, taip pat Vibaldas su Henriku ir riteriai, kurie stovėjo šalia jų, skubiai išėjo į gretimą menę, didžiulę tarytum kluonas ir kvepiančią kluonu. Konradas, jo sūnus ir Švabijos kunigaikštis pasiliko vieni.

Didžiojoje menėje, į kurią jie suėjo, jau buvo daugiau žmonių. Vieni sėdėjo prie židinio, kiti prie stalo, bet kai įžengė imperatoriaus seserys, visi atsistojo. Tik vienas, labai dailus, nors smulkaus sudėjimo vyras sėdėjo kaip sėdėjęs, niauriai žiūrėdamas į ugnį. Henrikas suprato, kad tai ketverto seserų brolis ir karaliaus Konrado įbrolis, mokytasis vyskupas Otonas iš Freizingo.

Jis tiktai šnairomis nužvelgė atėjusius ir, kai Agnietė jam pradėjo pasakoti apie sugrįžusį Fridrichą, nekantriai mostelėjo ranka; buvo matyti, kad jam tai nė kiek nerūpi.

Kitas vyras, neaukštas, giedro veido ir gyvų akių, vaikštinėjo po menę. Išskyrus tonzūrą, šviečiančią tarp gelsvų plaukų, daugiau niekuo jis nebuvo panašus į dvasininką; vilkėjo siauru šilkiniu durtiniu, ant kurio, pagal bizantišką madą, buvo išsiuvinėti dideli auksiniai ir žali apskritimai. Jis atrodė bene labiausiai susijaudinęs dėl to, kas čia dėjosi.

Patalpa, kurioje dabar visi atsidūrė, buvo karaliaus archyvas, o šeimininkavo čia Korbėjos abatas. Jis sėdėjo prie plataus ąžuolinio stalo ir rausėsi dėžutėse bei skryniose, užkeltose ant didelių trinkų, vis traukydamas iš ten kažkokius pergamentus bei antspaudus. Jo valdininkiškas veidas atrodė viskam abejingas ir neperprantamas.

Ketvertas senųjų damų neramios zujo po menę, kažką šnibždėjosi tarpusavy, paskui vėl išsiskyrusios puldinėjo čia prie vieno, čia prie kito. Jų brolis, vyskupas Otonas, kalbinamas tik numojo ranka; dideliais žingsniais vaikštinėjantis po menę, atviraširdis Reinaldas Daselietis [67] nekreipė į jas jokio dėmesio. Vibaldas vyniojo dokumentų ritinėlius, atgalia ranka tiesino švarius pergamentus ir apžiūrinėjo balanos šviesoje. Menė buvo drėgna, bet nešalta, nes grindys buvo šildomos iš apačios, tad ji puikiausiai tiko kanceliariniams darbams. Vis dėlto Agnietės tarnaitė, senoji Liubava, atnešė kailinius ir apgaubė jos pečius. Richenca atsisėdo prie dėdės.

Henrikas, nenorėdamas sveikintis su Boleslovu, nuėjo prie ugniakuro ir atsisėdo ant kėdutės greta Freizingo vyskupo. Šis tik žvilgtelėjo į jį ir atsiduso, nė kiek nenustebęs, kad kažkoks svetimas žmogus sėdi jo akivaizdoje. Moterys susispietė kampe, ir kurį laiką menėje buvo tylu.

— Ar imperatorius labai sunkiai serga?

— Imperatorius... Imperatorius...— pakartojo Otonas, žiūrėdamas į ugnį.— Koks jis imperatorius... Į Romą nenuvyko... Tai bent laikai... Vienas po kito... Aš tai jau Jeruzalėje žinojau...

— Viskas viešpaties dievo valioje,— ištarė kitas balsas.

Prieblandoje šalia krosnies Henrikas pamatė aukštą vyrą bernardino apdaru. Tai buvo Fuldos abatas Markvartas. Popiežiaus ir imperatoriaus globotinis, neišsenkamos energijos žmogus.

Reinaldas Daselietis, stabtelėjęs vidury menės, garsiai nusikvatojo, ir visi, nemaloniai nustebę, vėl sužiuro į Reinaldą. Šis stovėjo su savo puošniu durtiniu ir juokėsi iš Vibaldo:

— Kokį ten dokumentą ruoši, Korbėjos abate? Iš kur jau taip gerai žinai, kad netrukus reiks ką nors rašyti? Ar jau toks visai tikras, kad šiandien sulauksim didelių įvykių?

Tačiau Vibaldas, nė kiek nesutrikęs, šypsodamasis pastūmė į šalį savo pergamentus ir išdidžiai pakėlė galvą. Jis, Vibaldas, *papabilis* * ir popiežiaus bei karaliaus tarpininkas, buvęs Monte

---

* Kandidatas į popiežius *(lot.)*.

Kazino vienuolyno abatas, jis, bažnyčios sūnus, atvedęs į krikščionybės kelią nuolaidų monarchą ir valdąs jau antrą vokiečių imperatorių, su pašaipa žiūrėjo į tą puošnų, linksmą kleboną, kurį kunigaikštis Fridrichas surado kažkur keliaudamas ir kuriam dabar nešykštėjo savo malonių. Kupinas pasitikėjimo savim, jis žaidė kanclerio antspaudu, o paskui padavė jį Reinaldui ir šypsodamasis tarė:

— Markvartas gerai pasakė, viskas viešpaties dievo valioje. Pasidžiaukit, jūsų malonybe, nors truputį šiuo daikteliu.

Reinaldas įdėmiai apžiūrėjo keistąjį antspaudą, pakilnojo rankoje, stebėdamasis jo svoriu, ir atidavė Vibaldui.

— Tai ne man,— ištarė.

Henrikas tuo tarpu nukreipė žvilgsnį į Richencą, gerai apšviestą židinio ugnies. Ji buvo šiek tiek sulysusi ir pagražėjusi. Keista, kad per visą tą laiką, kai išvyko iš Cvifalteno, beveik nė karto jos neprisiminė, o jeigu kartais jos paveikslas ir šmėsteldavo prieš akis, tai tik kaip miglota svaja, šviesus regėjimas, tolimas ir nepasiekiamas. O dabar ji pati sėdėjo šioje menėje. Ir Henrikas nejučiom prisiminė Verchoslavą.

Į menę dar atėjo Konradas, Pasavos [68] vyskupas, jauniausias imperatoriaus brolis, paskutinis vaikas, gimęs Agnietei, didžiojo Henriko IV dukteriai; iš viso toji Agnietė pagimdė trejetą vaikų Fridrichui Švabui [69], o septyniolikos metų tapusi našle, dar padovanojo aštuoniolika vaikų Austrijos markgrafui. Vyskupas Konradas, jaunas ir labai gražus vyras, priėjo prie seserų ir ėmė su jomis šnekėtis.

Tačiau staiga trankiai atsidarė karaliaus miegamojo durys, ir įžengė Barbarosa, vedinas mažuoju pusbroliu. Kone stumte pastūmė jį tetoms ir, nekreipdamas dėmesio į Vibaldą, sušuko Reinaldui:

— Greitai bėk ir pašauk vyskupus Henriką ir Eberhardą.

Tas įėjimas ir Barbarosos balsas buvo tokie neįprasti, kad visi pašoko ir nustėrę sužiuro į kunigaikštį. Stojo tyla, tik Fridrichas Rotenburgietis nepaliovė verkęs.

Tyloje vėl suskambo Barbarosos balsas:

— Atnešk imperatoriaus insignijas iš iždo.

Visus susirinkusius išpylė šaltas prakaitas. Seserys susižvalgė ir arčiau pasitraukė mažąjį Rotenburgietį.

— Karūnavimas,— sušnibždėjo Berta.

Barbarosa nužvelgė tetas neįprastai atšiauriai. Otonas iš Freizingo žengė prie jo, bet jis iškart nukreipė akis į šalį ir, pamatęs kampe Markvartą, tarė:

— Markvartai, tu turėsi padaryti tai, kas pridera padaryti Bažnyčiai, kai miršta imperatorius. Suteiksi paskutinį patepimą karaliui Konradui.

Tai pasakęs, priėjo prie Henriko ir paėmė už rankos.

— Eime,— pakvietė,— mums reikia bent kiek pailsėti, netrukus vėl turėsim čia sugrįžti. Eikšekit ir jūs, dėde,— kreipėsi į Otoną.

Taip jie ir išėjo trise,— Telis ir Herchas, jau spėjęs atjoti iš Cvifalteno, sekė paskui juos gerokai atsilikę,— per karaliaus rūmų aikštę, palei katedrą ir vyskupo būstinę, kur dabar gyveno ir vyskupas Henrikas iš Moguncijos [70] ir kur jau buvo kilęs šioks toks sambrūzdis. Katedroje ir bažnyčioje skambėjo varpai. Kaip visada, kai imperatorius apsistodavo pilyje, miestas buvo pilnas žmonių, visur degė žiburiai. Aplink visą turgaus aikštę stovėjo pirklių būdos ir prekystaliai, švilpynių garsai sklido iš kelių pusių. Vienoje būdoje straksėjo juodbruva šokėja, apšviesta balanų, kurias laikė patarnaujantys berniukai.

Jie įėjo į tamsų namą, prie kurio dideliame kieme prunkščiojo pavargę Henriko ir Barbarosos arkliai. Erdvioje priemenėje stovėjo didinga statula, vaizduojanti karūnuotą raitelį. Prie jos, nors buvo vakaras, plušėjo meistrai ir šlapiais maišais dangstė iškalinėtą akmenį.

Barbarosa perėjo kelis tamsius kambarius ir pagaliau atidarė paskutines duris.

Čia buvo tamsi ir didelė patalpa, kurios lubų visai nebuvo matyti. Švietė tik didelės medžio pliauskos židiny, o pačiam vidury išmūrytoje duobėje gulėjo įkaitę akmenys, ant kurių tarnai kibirais pylė vandenį. Šis iškart pavirsdavo garais, ir patalpa vis labiau kaito,— tai buvo pirtis. Atėjusieji greit nusirengė ir susėdo prie akmenų, mėgaudamiesi garų šiluma, kuri maloniai sklaidė jų sunkų nuovargį. Tarnai atnešė kelis ąsočius pašildyto vyno, padėjo dubenis su valgiais.

— Kažin ar šiąnakt mums bus kada miegoti,— pasakė Barbarosa,— todėl bent reikėtų pavalgyti. Netrukus turėsim grįžti į karaliaus rūmus.

Otonas iš Freizingo sėdėjo panarinęs galvą; raumeningas, bet liesas jo kūnas, matyt, buvo pripratęs prie kardo bei šarvų, tačiau dabar išglebo, susmuko tarytum sugniuždytas nevilties. Be abejo, visi tie įvykiai jį gerokai prislėgė. Kol visi trys taip sėdėjo ir tylėjo, džiaugdamiesi šiluma, garų vis daugėjo, ir apgaubti balto debesio jie beveik nebematė vienas kito. Paskui iš tos miglos pasigirdo vyskupo Otono balsas, lygus ir liūdnas:

— Dar niekada, mielasis Fridrichai, man nebuvo taip sunku, netgi prie Meandro krantų, kada saracėnai, ligos, vilkai ir visokie kitokie negandai užpuolė vokiečių kariuomenę, kurią vedžiau ginti Kristaus karsto. Atrodo, tarsi būčiau šimtametis senis ir stebėčiau, kaip žemė grimzta į nakties tamsą. Esu ištyrinėjęs ir aprašęs visą pasaulio istoriją, bet dar niekada nemačiau, kad tiek nelaimių iš karto būtų užgriuvę mūsų žemę. Dar ir tas oras — vasara buvo lietinga, žiema šalta...

Barbarosa garsiai nusijuokė; nuogas, dailaus sudėjimo, jis pusiau gulom sėdėjo ant kilimu apdengto suolo; reta trumpa barzdžiukė, apkibusi vandens lašeliais, atrodė nebe aukso spalvos, o sidabrinė. Jo juokas buvo šaižus ir šiek tiek nenatūralus. Otonas iš Freizingo nustebęs žvilgtelėjo į jį.

— Ak dėde,— staiga šūktelėjo Fridrichas,— sunku įsivaizduoti, kad pasaulis galėtų būti kitoks: žiemą visada šalta, o vasarą lyja lietūs. O kad imperatorius miršta — taip juk ir turi būti. Po vieno valdovo ateina kitas.

Iš tų žodžių vyskupui kai kas paaiškėjo — tai rodė jo žvilgsnis; trinktelėjęs kumščiu sau į krūtinę, ant kurios kabojo didelis geležinis kryžius, jis, nors ir būdamas nuogas, pamaldžiai persižegnojo.

Visi pavalgė, tarnai apšluostė juos šiaudų gniūžtėmis ir skubiai aprengė. Jie vėl patraukė per tamsius ir žemus Fridricho namų kambarius, pro akmeninį raitelį, ir išėjo į kiemą. Naktis atrodė labai šalta. Praeidami katedrą, pamatė, kad jos durys atdaros. Fridrichas įžengė į vidų,— ten kažkas bruzdėjo, zujo tarnai su deglais. Barbarosa atsiklaupė prie šventojo Henriko karsto ir ėmė melstis; tarp sunkių katedros mūrų jis atrodė Henrikui labai vienišas.

Po valandėlės Otonas priėjo prie sūnėno ir pranešė, kad insignijos jau atneštos į karaliaus *palatium* *. Fridrichas sunkiai atsistojo, tarkštelėdamas kardu į grindis, ir, paėmęs Henriką už parankės, pasuko į Konrado rūmus. Eidamas pasakė:

— Laikau tave savo draugu ir šįvakar prašysiu dar vienos paslaugos.

Karaliaus menėse vaikštinėjo žmonės, visur degė balanos, židiniuose liepsnojo rąstgaliai, ir visi buvo apsirengę šventiškai, tik be šarvų ir šalmų. Karaliaus seserys vilkėjo savo geriausiais drabužiais, ant krūtinių visoms tviskėjo vėriniai, o Agnietės kailiniai buvo ypač prašmatnūs, rusiški, aptraukti Konstantinopolio purpuru,— paveldėti iš anytos, Zbislavos. Barbarosa su Henriku šoniniais koridoriais nuėjo į didžiąją perei-

* Rūmus *(lot.)*.

namąją menę. Čia jau buvo daugiau žmonių. Vidury sustoję tarnai ant purpuru užtiestų neštuvų laikė dvi arabiškas raižyto kaulo skryneles. Stovėjo keturiese, labai rimtai, nė nekrustelėdami. Abi skrynutės atrodė vienodo didumo, bet ant vienos buvo prikaltas paauksuotas erelis. Vibaldas didžiai susirūpinęs stovėjo prie savo stalo. Tik Reinaldas taip pat tebežingsniavo po menę, bet ant savo mezginiuotos *bliaut* * buvo užsigaubęs raudoną apsiaustą. Markvarto nebebuvo — matyt, kalbėjo maldas.

Vibaldas iškart pripuolė prie įėjusio Fridricho.

— Ką visa tai reiškia? — garsiai sušnibždėjo.— Kas čia bus?

— Tuoj pamatysi,— atsakė Barbarosa.

Skubiai įžengė keliolika karių su deglais, apstojo skrynias laikančius tarnus. Pamažu atsidarė karaliaus kambario durys, ir ant slenksčio pasirodė senutėlis, baltas kaip drobė ir širmas kaip balandis Moguncijos arkivyskupas Henrikas. Jis mostelėjo ranka, ir visi, kas buvo menėje, kažkaip savaime susirikiavę, žengė į karaliaus miegamąjį. Pirmas ėjo Fridrichas, vėl vienišas, bet tvirtas — taip pasirodė Henrikui,— paskui jį žingsniavo Freizingo vyskupas ir Sandomiro kunigaikštis, tada keturios ponios, tviskančios auksu tarytum ikonos; Agnietė vedėsi mažąjį Fridrichą, aprengtą dar prašmatnesniais, vieno aukso drabužėliais. Už jų ėjo Richenca karalienės rūbais ir gražioji Adelaidė. Paskui jas sekė kariai su deglais ir tarnai, kurie nešė skrynias, tada vyskupai Eberhardas Bambergietis bei Konradas iš Pasavos ir abatai Adomas iš Ebracho, Adomas iš Langheimo ir Rapotas iš Heilbrono, už jų — dvariškiai ir kunigaikščiai, nors, tiesa, šių buvo nedaug: lyg meškos amžinai dėl ko nors urzgiantys saksai ir bavarai lindėjo savo pilyse, Babenbergai saugojo markgrafystę, kuriai grėsė pavojus. Reinaldas ir Vibaldas ėjo kartu, apsupti kitų dvasininkų.

Karaliaus miegamasis buvo smarkiai pasikeitęs. Vidury kambario palubėj, pagal bizantišką madą, kabojo didelis varinis žiedas, visas apkaišytas balanomis, kurios taip tvieskė, jog buvo šviesu kaip dieną. Ant židinio stovėjo daugybė skaisčiai žėrinčių žvakių, ir smarkiai kvepėjo vašku. Guolis buvo nustumtas į kampą, o imperatorius, apvilktas ilgais riterio marškiniais ir purpuriniu apsiaustu, sėdėjo krėsle prie židinio. Baltas kaip kalėdaitis, jis žvelgė į susirinkusius padėrusiomis akimis; ant jo galvos tviskėjo auksinis lankelis su kryžiumi priekyje. Visi stebėjosi, kad jis vis dėlto įstengė apsivilkti iškilmių drabužiais. Keturi riteriai laikė virš imperatoriaus gal-

* Ilgas vyrų ir moterų drabužis, dėvėtas XII—XIII a. *(Pranc.).*

vos ištemptą raudoną baldakimą, kuriame buvo išsiuvinėti ereliai ir Štaufenų pilys. Baldakimo lazdeles laikė Boleslovas Aukštasis, Vladislovo ir Agnietės sūnus, greta — beveik tokio pat ūgio Bertos vyras, Niurnbergo burggrafas, o už jų Konradas iš Dachau ir Gerhardas iš Vertheimo.

Vyskupai Eberhardas ir Konradas priėjo prie karaliaus ir užvilko jam kunigo arnotą — kaip ženklą, jog vokiečių imperatoriai yra dievo valios vykdytojai. Visas auksuotas ir standus, tas arnotas atrodė tarytum bizantiškas fonas baltam Konrado III veidui.

Fridrichui davus ženklą, tarnai pastatė abi skryneles už imperatoriaus kėdės ir pasitraukė į šalį. Agnietė stumtelėjo mažąjį Fridrichą, kad jis eitų pas tėvą, bet Barbarosa jį sulaikė ir paėmė už rankos. Visi suklaupė pusračiu: iš šoninės nišos išėjo Markvartas, laikydamas rankose švenčiausiąjį sakramentą. Jį lydėjo senutė vienuolė, kuri nešė ant virvutės pakabintą varinę lentą. Eidama stukčiojo į ją plaktuku, ir kaskart nuaidėdavo pratisas, gaudus garsas. Tą paprotį imperatorius įvedė savo dvare, grįžęs iš Jeruzalės. Paskui vienuolę ėjo berniukai, mosuodami smilkytuvais, ir Konradą iškart apsiautė dūmų debesis; aplinkui plieskė šviesa, tviskėjo paauksuoti daiktai ir drabužiai, aidėjo gongas. Henrikas atidžiai žiūrėjo į baltą Konrado veidą, kuris tame auksiniame fone atrodė jam visai kaip tas paplotėlis, kurį iškėlęs nešė Markvartas.

Imperatorius priėmė komuniją sėdėdamas. Tą akimirką visas jis spinduliavo tokia didybe, turėjo savyje sukaupęs tiek jėgos, kad nė iš tolo nebebuvo panašus į tą pasigailėtiną būtybę, kuri prieš kelias valandas tirtėjo, apklota lokenomis. Jis visiškai pasikeitė ir tuo metu, kai priėmė į savo širdį Kristų, Henrikui pasirodė tarytum galingas padangių viešpats, sėdintis soste, apsuptas skaisčių spindulių,— tikrai pasaulio valdovas.

Imperatoriui priėmus komuniją, Markvartas ir vienuolė su gongu pasitraukė į šoną. Imperatorius mostelėjo į vyskupo Henriko pusę ir ištarė skambiu, tvirtu balsu:

— Vyskupas Henrikas jums paskelbs mano valią.

Vyskupas žengė žingsnį į priekį, pasirėmė savo žalia pastorale su viršuje išdrožtu balandžiu ir prabilo:

— Konradas Antrasis *, Vokietijos karalius iš dievo malonės, pasaulio vakarinės pusės imperatorius, Germanijos, Italijos, Galijos ir Slavonijos viešpats bei valdovas, jausdamas, jog netrukus turės stoti prieš Tą, kuris pavedė jam valdyti miestą

* Konradu III jį pavadino naujųjų laikų istorikai. Pats jis save tituluodavo Konradu Antruoju. *(Aut. past.)*

ir pasaulį, nutarė prašyti Vokietijos karalystės didžiūnus, kad po jo mirties visų valdinių ir imperijos labui Vokietijos karaliumi išrinktų ne jo mažametį sūnų, o Švabijos kunigaikštį Fridrichą. Patvirtindamas savo valią, jis perduoda minėtajam kunigaikščiui Fridrichui saugoti ir valdyti nuo šiol imperatoriaus insignijas.

O imperatorius garsiai pridūrė:

— Tegu bus taip. Amen.

Visi susirinkusieji nustėro — tokie nelaukti buvo šie žodžiai. Tačiau tarnai atvožė arabiškąsias skryneles, ir Markvartas, jau spėjęs atsistoti už karaliaus nugaros, padavė jam kažkokį daiktą, apskritą ir pajuodusį, keistai išsiskiriantį toje iškilmingoje aplinkoje. Fridrichas Švabas atsiklaupė prieš imperatorių, Reinaldas prisitraukė prie savęs Fridrichą Rotenburgietį ir apsiautė jį apsiausto skvernu, nes vaikas pradėjo verkti. Karalius abiem plaštakom pagarbiai suėmė karūnos viršūnę — buvo matyti, kad jis įtempęs paskutines jėgas — ir padėjo ją ant ištiestų Barbarosos rankų. Vieną akimirką geležinis žiedas tarytum sujungė mirštančio imperatoriaus ir jo įpėdinio rankas, bet netrukus Konrado pirštai nusviro, ir karūna liko Fridricho delnuose. Visi jausmingai atsiduso lyg per pakylėjimą ir žemai nulenkė galvas.

Karalius ištiesė ranką atgal ir paėmė iš Markvarto ietį, tikrą kopiją šventojo Maurikijaus ieties, kurią Otonas III paliko Gnezne Boleslovui, tikėdamasis, kad šis bus jo vietininkas Europoje; Fridrichas gautąją karūną norėjo perduoti Reinaldui, bet tas maldė tyliai ašarojantį mažąjį Rotenburgietį. Apsidairė aplinkui: arčiausiai klūpėjo Henrikas Sandomirietis, tad jam ir padavė. Henrikui net širdis apmirė, kai jis pajuto savo rankose tą šaltą, glotnų daiktą. Vokiečių valdovų diadema suvirpėjo lenkų kunigaikščio rankoje.

Ietį Barbarosa padavė savo dėdei, Otonui iš Freizingo. Tačiau karalius Konradas jau nebeturėjo jėgų paimti iš Markvarto kitas insignijas, tiktai papurtė galvą, kad daugiau nebegali. Tada senasis Moguncijos vyskupas davė jam pabučiuoti karūnacijos kryžių, pilną šventų relikvijų ir nusagstytą brangakmeniais. O Fridrichas atsistojęs privedė prie imperatoriaus savo mažąjį pusbrolį. Berniukas tyliai ir graudžiai verkė, o Konradas su neapsakoma širdgėla uždėjo rankas ant galvos, iš kurios pats atėmė karūną kaip tik tą akimirką, kai ji turėjo būti apvainikuota. Pasilenkęs prie verkiančio sūnelio, švelniai pažvelgė į jį ir paklausė:

— Na ko dabar? Ko?

Paskui palaimino jį, peržegnodamas kaktą, ir, visiškai nusilpęs, atsilošė krėsle, o berniuką vėl paėmė į glėbį Reinaldas. Visi tuoj pat išgarmėjo į gretimą menę — archyvą: kiekvienam knietė kuo greičiau aptarti nepaprastą įvykį. Kai Henrikas įžengė į kanceliariją, Vibaldas jau kibo ir prie Markvarto, ir prie senojo Moguncijos vyskupo, ir prie Reinaldo Daseliečio.

— Neteisėtai,— kalbėjo jis,— neteisėtai, prieš visus dievo ir žmonių įstatymus. Valdžia turėjo tekti Rotenburgiečiui.

Tie leido jam išlieti tulžį, o patys atkakliai tylėjo. Buvo aišku, kad jie labai patenkinti paskutiniu imperatoriaus sprendimu.

Iš imperatoriaus kambario skubiai išėjo Barbarosa. Tuoj pat tarnai išnešė skryneles su insignijomis ir kunigaikščio Tasilio Bavariečio kilnojamąjį altorių — didžiąją imperatoriaus šventenybę. Henrikas pažvelgė į savo draugą ir nustebo: Fridricho veide švietė išdidumas ir pasitikėjimas savim, ir pati laikysena sakytum pasikeitė. Judesiai pasidarė lėtesni, bet drauge tvirtesni, didingesni.

— Tai štai ko norėjau paprašyti,— kreipėsi jis į Henriką,— gal pabūtum šioje menėje su savo tarnais; paliksiu čia šventąsias insignijas. Pats turiu eiti į tarybą. Kol paaiškės, ką man toliau daryti, karūną palieku saugoti tau, pusbroli.

Tai pasakęs, Barbarosa išsivedė aukščiausius valdininkus — Vibaldą ir Reinaldą; Markvartas, radęs dingstį, pasiliko. Tarnai abi arabiškąsias skryneles pastatė vidury didelės kaip jauja menės ir išsirikiavo dviem eilėm abipus durų. Henrikui buvo atneštas krėslas ir klauptas. Jis atsisėdo. Telis ir Herchas, klupteléję ant vieno kelio, atsistojo jam už nugaros, vienas vienoj, kitas kitoj pusėj. Viskas nutilo, jau buvo vėlus laikas, tik malkos traškėjo židinyje ir spragčiojo žvakės, Vibaldo paliktos ant stalo. Netrukus jos sudegė, ir menėje pasidarė beveik visiškai tamsu.

Dvi skrynelės, papuoštos vingriais raižiniais, bolavo tamsoje priešais Henriką. Skrynelėse gulėjo aukščiausios pasaulyje valdžios ženklai: karūna, lazda, skeptras, ietis, karalių, valdovų kankinių šventosios relikvijos ir švento medžio gabalėlis, įdėtas į auksinį kryžių. Šalia skrynios juodavo karūnacinis kardas aksomo įmautėje. „Tas pats,— dingtelėjo Henrikui,— kurį nešė tėvas. Kokia gėda!"

Tėvas nešė kardą prieš Lotarą, o sūnus saugo Fridricho valdžios ženklus — ženklus imperatoriaus, kuriam, kaip sakė arkivyskupas, lenkiasi Italija, Vokietija, Galija ir Slavonija.

Galinga imperatoriaus ranka, didi suvienytos imperijos galybė, bet juk yra dar ir Lenkija, yra Krokuva ir Plockas, ir Gneznas, ir Vroclavas, ir Haličas. Kad neužmigtų, Henrikas ėmė sau vardinti visus Lenkijos miestus ir kas kurį miestą valdo, ir jam dingtelėjo mintis, kad žmonėms, kurie gyvena už tų miestų sienų, kurie dirba žemę aplink tuos miestus — pašvilpt imperatoriaus karūna ir pašvilpt, kad jai lenkiasi Slavonija.

Fridrichas savaip teisus, kalbėdamas apie tai, kad valdžia ir įstatymų leidimas turi būti vienose rankose; tačiau ir Eugenijus III, nors jam teko bėgti iš Romos, ištarė tuos pačius žodžius, kad turi būti vienas ganytojas ir viena avidė. O juk Narsusis ir Dosnusis, ir Kreivaburnis, ir Kazimieras, tėvo senelis, nesiklausė, ką jiems skelbė mokyti vyrai, o kiekvienas rūpinosi savo geru ir darė savo tvarką, šeimininkavo, gausino ir plėtė savo valdas. Graži imperatoriaus karūna, tačiau ir tas aukso lankelis, kurį Henrikas turi pasiėmęs iš karsto,— mielas ir brangus, nes savas, įgytas protėvių triūsu, per nepaliaujamą kovą.

Parklupęs ant kelių, jis ėmė karštai melstis. Ir tik tada pamatė, kad dar du žmonės klūpo priešais toje didelėje tamsioje menėje, tarp jo ir imperatoriaus skrynių. Nustebęs įsižiūrėjo: tai buvo Lestkas ir Jaksa iš Mechovo. Jų veidai atrodė labai išvargę. Vis dėlto atvedė jam karių.

Ir tą valandą Henrikas davė didžius apžadus: visą gyvenimą išgyventi skaistybėje, saugoti riterio garbę, pastatydinti Sandomire vienuolyną bei bažnyčią ir aplankyti Šventąją žemę. O pats meldė dievą, kad duotų jam Lenkijos karūną šiame pasaulyje ir amžinąją— aname.

X SKYRIUS

Įsitraukęs į pokalbius su Fridrichu Švabu, mąstydamas apie savo, kaip įkaito, vaidmenį, galiausiai patekęs į visą tą sumaištį, kuri prasidėjo jiems atvykus į Bambergą ir truko iki pat Konrado III mirties, nors tai įvyko greitai,— Henrikas ne per daug rūpinosi savo tarnais. Vipo pilyje jis ramiausiai klausėsi Telio naujienų, nesukdamas sau galvos, iš kur šis viską žino. O Telis nepasakydavo kunigaikščiui nė pusės to, ką pats būdavo matęs ar perpratęs. Ne ką daugiau jis atskleisdavo ir Herchui, sakalininkui, kuris šiaipjau buvo jo draugas. Mat šis iš visko juokdavosi ir nieko neišmanė.

O Telis jau nuo pat pirmos dienos, kai jie atkeliavo į Vipo pilį, pradėjo naršyti visus to didžiulio pastato užkaborius. Šir-

do, kam jie negrįžta į Cvifalteną, vis tikėjosi, kad ten tikriausiai ras kokių Richencos paliktų pėdsakų. O gal ji sugrąžinta atgal ir vėl palikta tetos Gertrūdos globai? Kartu jį domino ir toji pilis, kurioje jie dabar gyveno. Du dideli kiemai buvo išgrįsti plokščiais akmenimis — „dar nuo tų laikų, kai čia gyveno romėnai",— paaiškino jam apdriskęs vienuolis juodu, ilgu, lygiu kaip maišas drabužiu; jis stovėjo šone ir stebėjo šurmuliuojančius atvykėlius.

„Visur tie romėnai",— šiek tiek suirzęs pamanė Telis ir patraukė į dešinįjį pilies sparną, kur gyveno tariamieji čigonai. Ten buvo baisiausia erzelynė, visi kaip paprastai rėkavo, lakstė. Į tą pilies sparną reikėjo eiti per erdvią priemenę, už kurios buvo mažas kiemelis, ankštas ir iš visų pusių apsuptas sienų. Čia augo du suskurdę medeliai — ne dėl grožio, o dėl patogumo: tarp jų buvo ištiestos virvės, ant kurių džiūvo ką tik išskalbti lopiniuoti marškiniai, skepetos ir rankšluosčiai. Vienas dalykas labai nustebino Telį: čia viskas atrodė kitaip negu visoje pilyje. Sakytum vynuogynai ir miškai, ir plati upė likę kažkur už daugelio mylių, kitame pasaulio krašte. O čia aplaužyti medeliai, plūkto molio asla priemenėje ir kieme, keistas specifinis kvapas ateiviui kėlė įspūdį, kad jis atsidūręs visai kitoje šalyje.

Mažajame kiemelyje žaidė vaikai. Visas jų pulkelis žygiavo palei išdžiaustytus ant virvės skalbinius. Jie slinko vienas paskui kitą, apsigobę kažkokiomis didelėmis skepetomis, iš po kurių kyšojo juodos garbanos. Visi turėjo ilgas lazdas. Iš pradžių Telis nesusigaudė, ką tai reiškia.

— Ne taip, ne taip,— šūktelėjo kiek vyresnė mergaitė, išlindusi iš už skalbinių,— eikit lėčiau ir nepamirškit, kad reikia giedoti! Giedokit! — ir, stypindama lėtais žingsniais, parodė, kaip jie turi eiti. Tada vėl nėrė už paklodžių, kur, matyt, slėpėsi daugiau vaikų, nes buvo girdėti šnibždesys.

Tie, kurie turėjo lazdas, pamažu kėblino vorele ir niūkė pro nosį:

Mes ei-nam,
Mes ke-liau-jam
Prie Šven-to-jo karsto...

Tučtuojau prieš juos baisiausiai rėkdama iššoko pirmiau pasislėpusi mergaitė, vedina pulku juodaplaukių murzinų vaikiūkščių. Šie puolė anuos ir ėmė tampyti, anie stengėsi ištrūkti, tvatino užpuolikus lazdomis, kilo riksmas, klegesys, sumaištis.

„Aha, jie žaidžia piligrimus ir saracėnus",— suvokė Telis.

Ir kai karingoji mergaičiukė pernelyg smarkiai kibo į vieną iš mažųjų piligrimų, dainininkas jį užstojo. Tada visas pulkas užpuolė Telį ir šaukdami ėmė tampyti jo naujutėlius drabužius. Tačiau jis bematant išstumdė visą tą kirbinę ir sušuko:

— Ar pašėlot? Negi negalima su jumis pažaisti?

Vaikai nuščiuvo ir sustojo, atgręžę į mažąjį smuikininką savo orias kumpas nosytes. Didžioji mergaitė dusliu balsu paaiškino:

— Su mumis negalima žaisti, juk mes žydai.

Telis žingtelėjo atatupstas ir nustebęs paklausė:

— Tai jūs ne čigonai?

— Ne,— atsakė mergaitė,— mes žydai.

Jos balsas buvo žemas ir malonus. Ji krestelėjo galvą, ant kurios pūpsojo kupeta juodų garbanų, susirangiusių žiedeliais. Sužvangėjo monetos, suvertos ant siūlo.

— O ką jūs čia veikiate?

— Mes gyvenam pas poną Vipą.

Akimirką patylėjusi, ji staiga tarė:

— Eime!

Ir, nieko daugiau neaiškindama, paėmė jį už rankos.

— Kur mes eisim? — pasiteiravo Telis.

— Už pilies, kol dar vartai neuždaryti.

Ir nė nežvilgtelėjusi į savo piligrimus ir saracėnus, kurie neryžtingai sklaidėsi po kiemą, mergaitė nusitempė Bartolomėjų paskui save. Ji buvo labai graži, beveik tokio pat ūgio kaip jis. Kai jiedu išėjo į didesnįjį kiemą su romėniškomis plytomis, Telis pamatė, kad jos plaukai ne juodi, o gražaus kaštoninio atspalvio, susiraitę apskritomis garbanėlėmis. Akys mėlynos, o virš jų du antakių lankeliai, tarytum pakilę iš nuostabos ar išgąsčio.

Dengtu tilteliu jiedu patraukė prie bokšto ir, perėję per pakeliamąjį tiltą, atsidūrė už pilies. Žemę jau gaubė ankstyvos sutemos, ir upė nepaprastai ryškiai mėlynavo tarp rusvų medžių. Sustoję ant akmenų miške, jiedu žiūrėjo į vandenį. Mergaitė vis dar laikė berniuką už rankos.

— Ar čia yra voverių? — paklausė Telis.

— Žinoma, labai daug.

— O kuo tu vardu? — pasiteiravo.

— Judka,— atsakė ji,— Judita.

— O aš Telis, Bartolomėjus. O kiek tau metų?

— Vienuolika. Bet aš mokyta.

— Tikrai? — Telis ėmė juoktis.— O ką tu moki?

— Netiki? Aš turiu tokią atmintį... Viską išmokstu atmintinai. Tėvas sako, kad galėsiu keliauti po miestus ir pasakoti visokius nutikimus.

Ūmai ji paleido draugo ranką, žengė du žingsnius į priekį ir atsigręžė į jį. Visa tai ji padarė labai ryžtingai ir dabar stovėjo upės fone, garbanota ir mėlynakė. Paskui staigiu mostu iškėlė rankas aukštyn, antakiai taip pat išsirietė tarytum iš nuostabos.

— „Ir kai Tristanas paliko Izoldą..."— pradėjo ji nutaisytu, nežmoniškai laibu balsu ir taip pabalino akis, kad Telis ėmė juoktis ir užėmė jai burną.

— Nekvailiok.

Judita irgi ėmė juoktis.

— Aš jau moku visą tą pasakojimą apie Tristaną,— sušuko ji,— nuo pradžios iki pabaigos. O pabaiga užvis gražiausia.

— „Ir kai Tristanas paliko Izoldą..."— mėgdžiodamas ją, pakartojo Telis. Judita už tai niuktelėjo jam, ir jis, vydamasis mergaitę, pasileido bėgti žemyn prie upės. Bėgdami jiedu matė voverių, rado grybų. Grįžo į pilį prieš pat pakeliant tiltus, labai susidraugavę. Žinoma, Telis, mintyse vis dar regėdamas lenkų kunigaikštytę, šiek tiek iš aukšto žiūrėjo į mažąją žydaitę. Vis dėlto jiedviem buvo linksma ir gera.

Nuo to laiko Telis visada, kai tik galėdavo, bėgdavo į žydų kiemelį, o iš ten kartu su Judka traukdavo kur nors už pilies, į vynuogyną, į mišką, artimiausias pievas. Link gretimo Hafersbergo. Kartais pasiimdavo violą ir eidamas griešdavo, bet Judkai tai nepatikdavo. Iš jos Telis sužinojo daugybę įdomių dalykų, pirmiausia apie poną Vipą. Vipas esąs žydas, seniau gyvenęs prie Reino aukštupio, o kai šventasis Bernardas atvyko į Špirą, Vipas jau buvo labai turtingas, ir pas jį subėgo slėptis ujami tautiečiai. Be to, paskelbus kryžiaus žygį, Vipas ėmė supirkinėti pilis, imti jas kaip užstatą arba nuomoti iš tų, kurie ruošėsi eiti vaduoti Šventojo karsto. Į šį kraštą jis atvyko kaip turtingas riteris ir taip pat pradėjo periminėti pilis bei dvarus iš neturtingesnių. Slapčia nuo visų Griuneichsberge priglausdavo žydus, pabėgusius iš nusiaubtų miestelių. Tačiau šito Telis kunigaikščiui Henrikui nepasakė.

Vis dėlto šios iškylos netrukus užsibaigė. Vos tik sužinojęs, kad jo svečias yra Barbarosa, Vipas žydus susodino į dengtus vežimus ir naktį išgabeno į tą pilį, kuri buvo už Hafersbergo, nuo čia geras šešetas mylių. Iš visų kitų pilies gyventojų tik Telis apie tai žinojo ir iš vakaro atsisveikino su Judita. Beje, toji manė neilgam atsisveikinanti su savo draugu.

— Visi kalba,— rimtai dėstė ji,— kad imperatorius mirs, ir tada mes važiuosim į Bambergą.

— Na jau, iš kur tu žinai,— paprieštaravo Telis.— Ko jam mirti? Jis keliaus į Romą karūnuotis.

— O kai numirs,— toliau varė Judita,— bus iškilmingos laidotuvės.

— Jį palaidos Lore — šalia tėvo ir sūnaus.

— Na jau! Bamberge jis mirs, Bamberge bus ir palaidotas.

— Iš kur tu žinai?

— Mes viską žinom. O į laidotuves Bamberge suvažiuos daug žmonių,— pridūrė.— Ten aš jau galėsiu pasakoti. Tėvas man žadėjo. Pura šoks, o aš pasakosiu. (Pura buvo jos vyresnioji sesuo.)

— Susitiksim Bamberge,— atsisveikindamas šūktelėjo Telis.

Kai jiedu su Herchu ėjo per Bambergo turgavietę, lydėdami Henriką į švabų kunigaikščio namus, tamsoje tešvietė tik viena būda. Joje šoko jaunutė šokėja, į kurią niekas nekreipė dėmesio,— matyt, žmonėms ne tas buvo galvoj, jie turėjo rimtesnių reikalų,— tik vienas Telis ją atpažino: tai buvo Pura.

Nuo insignijų perdavimo kunigaikščiui Fridrichui iki imperatoriaus mirties praslinko pora savaičių. Imperatorius ėjo vis blogyn, ir dvare viskas buvo tvarkoma pagal jaunojo kunigaikščio nurodymus. O šis kartu su Reinaldu taip viską surikiavo, kad kuo greičiau būtų Frankfurte sušauktas seimas ir išrinktas naujas imperatorius. Visi tik laukė, kada numirs Konradas. Jis dažnai prarasdavo sąmonę ir labai nusilpo. Seserys ir svainė, apviltos ir prislėgtos, uoliai jį sargino, nieko daugiau prie jo neprileisdamos. Tai buvo paskutinės jų valdžios dienos.

Kunigaikštis Henrikas gyveno Fridricho namuose, ten pat apsistojo ir jo vyrai. Jaksa atvedė tik dvidešimt penkis vyrus ir perdavė naujienas iš Lenkijos; Lestkas turėjo mėlyną kaspiną, kurį prisikabino prie šalmo. Dabar kunigaikštis nebenorėjo būti vienas — vis tardavosi su Jaksa, kartkartėmis buvo kviečiamas pas Rudabarzdį. Apie ką jie kalbasi, Telis nežinojo. Dažnai užsukdavo Otonas iš Freizingo, Reinaldas Daselietis, taip pat Ragevinas [71], vyskupo Otono kapelionas, ir dar daugelis kitų.

Gandas apie artėjančią imperatoriaus mirtį sklido vis plačiau, ir į Bambergą būriais ėmė plaukti žmonės: ginkluoti kariai ir fokusininkai, moterys ir vaikai, čigonai, vyskupai, šokėjos ir vienuolės — visi spietėsi mieste ir jo apylinkėse. Žiemos tada būdavo šaltos, o vasarą ištisai lydavo, ir Bambergo

apylinkes užliedavo vanduo, tad ką nors pastatyti buvo labai sunku, bet atvykėliai glaudėsi palapinėse, pašiūrėse ir laukė gedulingos žinios. Gražų, stiprų ir linksmą karalių Konradą žmonės visada mylėjo, nors jam nesisekė nei gyvenime, nei karuose; sklido visokių kalbų apie jo jaunystės nuodėmes, bet visas jis išpirko atgaila po to, kai vieną kartą buvo išgąsdintas saulės užtemimo.

Pagaliau vasario penkioliktąją pasklido gedulinga žinia. Vadinas, nepadėjo maldos vienuolės Hildegardos iš Bingeno, didžiai dievotos moters, kurią karaliaus seserys per laiškus prašė melstis už Konrado sveikatą. Nepadėjo ir ilgos vyskupų budynės prie šventųjų karstų: prie šventojo Otono ir imperatoriaus Henriko, Bambergo bažnyčios fundatoriaus, neseniai, tik prieš keletą metų, paskelbto šventuoju.

Čia buvo palaidotas ir karalius Konradas, kuris mėgo vadintis imperatoriumi, nors Romoje nesikarūnavo.

Visą tą laiką, kol mieste viešpatavo neregėtas sąmyšis, mažasis Telis daugiau laiko praleisdavo žydų būdoje negu kunigaikščio kambariuose. Būdos durys būdavo atdaros, ir senasis Rakamas, Juditos tėvas, mušdavo mažą, dusliai gaudžiantį būgnelį. Pura šokdavo, ir žmonės grūsdavosi prie angos pasižiūrėti į jos lanksčius judesius ir gražią permatomą suknelę. Paskui išeidavo mažutė Judka ir pradėdavo savo pasakojimus. Jų temokėjo du, vieną apie riterį Gamuretą, visai neįdomų; tačiau antra istorija apie Tristaną ir Izoldą labai visiems patikdavo, ir žmonės duodavo Juditai, kiek kas turėdavo. Tėvas akompanuodavo jos pasakojimui, vis trinkteldamas į būgnelį, kuris dusliai sudunksėdavo, tarytum griausmas paties likimo, grūmojančio Tristanui ir Izoldai. Telis klausydavosi mergaitės pasakojimo, ir dabar šis nebeatrodė jam toks kvailas. Net kai Judita prieidavo tą vietą, iš kurios jis taip juokėsi: „Ir kai Tristanas paliko Izoldą..."— Telis visas nušiurpdavo, žiūrėdamas į smulkutę žydaitę, kuri sulig tais žodžiais staigiai iškeldavo abi rankas į viršų. Jos balsas nebebuvo toks spigus, nors visos „i" nuskambėdavo laibai ir pratisai, tarytum kregždės krykštimas. O klausantis tos vietos, kur Izolda neatpažįsta persirengusio Tristano, jį visada apimdavo liūdesys ir baimė. Kartais jis paimdavo violą ir tardavo mergaitei.

Tačiau po karaliaus Konrado laidotuvių,— jis iš tiesų buvo palaidotas Bamberge,— žmonių sambūris greit išsisklaidė. Visi išskubėjo į Frankfurtą, į seimą, o paskui ponus bei jų palydovus patraukė turgaus būdos ir dengti čigonų vežimai. Kunigaikštis Fridrichas skubiai išjojo į rinkimų vietą, drauge su

juo iškeliavo vyskupai. Henrikas Sandomirietis liko vienas rūmuose. Pasiliko čia ir karaliaus seserys, Agnietė bei jos sūnūs — Boleslovas Aukštasis ir Meškas; Konradas buvo vienuolyne. Richenca pagaliau išvyko į Ispaniją. Telis nieko nesuprato. Herchas kalbėjo, kad jie keliausią į Romą.

Kai Rakamas su savo palapine susiruošė išvažiuoti, keliai jau buvo visai pabjurę. Arklys vos patempė vežimą su manta, dviem senukais ir dviem seserimis. Telis matė, kaip Pura aptūlojo Judką lapių kailiais. Prieš išvažiuodama Judka pasiteiravo, kur ketina vykti kunigaikštis Henrikas su savo riteriais, o sužinojusi, kad paskui jie grįš į Sandomirą, pasakė:

— Tai gerai, aš irgi ten atvažiuosiu!

O kai Telis, pats ne per daug žinodamas, pamėgino išaiškinti jai, kur yra Sandomiras, Judka jį nutraukė:

— Gerai, gerai. Aš pati žinau. Atvažiuosiu. Iki pasimatymo.

Telis tik dabar susivokė beveik nepastebėjęs pilyje buvusios Richencos; kad atlygintų sau už tą nuostolį, vis užgriežbeing davo dainelę, kurią dainavo jodamas į Bergą. Tačiau kunigaikščiui Henrikui ta dainelė nepatiko, ir jis liepė griežti ką nors kita. Kunigaikštis dabar turėjo daugiau laiko, dažniau matydavosi su kunigaikštiene Agniete ir Boleslovu, kurie ruošėsi keliauti į Altenburgą,— iš ten plaukė negeros žinios apie Vladislovo, o ypač apie Zvinislavos sveikatą. Gražuolė Adelaidė išvyko į Zulcbachą, gerą kelio galą ją lydėjo Boleslovas. Bambergas ištuštėjo, tik Henrikas niekur nesitraukė, tarytum ko laukdamas. Kaip imperatoriaus Konrado įkaitas, šiam mirus, jis tapo laisvas ir galėjo keliauti kur norėjo, tačiau visi pasiruošimai, taip pat Jaksos iš Mechovo užuominos leido spėti, kad jie trauks ne į Lenkiją.

Telis grieždavo arba dūlinėdavo po didingą, šaltą, aukštą katedrą, kuri vienintelė stūksojo iškilusi virš žemų Bambergo namukų, tvorų ir rūmų. Erdvūs Fridricho namai jo netraukė, nors buvo tvarkingi ir gerai prižiūrimi. Fridrichas retai į juos sugrįždavo,— čia gyveno jo tarnai ir tarnų tarnai. Taip pat čia moklinėdavo pakampėmis vienas toks liesas vienuolis, pasak žmonių kalbų — buvęs Reinaldo Daseliečio draugas, kolega, kurį tas parsivežė į Vokietiją iš Paryžiaus, grįždamas iš mokslų, ir kuris drauge su Reinaldu bastėsi po vargingas parapijas. Dabar, kai Daselio grafas ėmė smarkiai kilti, jo draugas tapo tarnu, raštininku, duonmičiu. Visi jį vadino Archipoetu [72]— pusiau juokais, pusiau rimtai, nes jis kūrė puikias eiles. Daug ko išmokė jis smalsųjį Telį.

Tačiau užvis labiausiai Telis mėgo vaikščioti su Archipoetu po prieangį, tiksliau po vidinį kiemelį, kur meistras Kunas kalė iš akmens švento Jurgio statulą katedrai. Statula turėjo vaizduoti riterį — galbūt karalių Artūrą? — išdidžiai sėdintį ant arklio. Galva dar nebuvo baigta, ir kai Kunas pradėjo skaptuoti veidą, Telis nustebo, kad veido bruožus jis daro panašius į Sandomiro kunigaikščio.

Kovo pradžioje atėjo žinia, kad Švabų kunigaikštis išrinktas karalium ir kad Akvizgrane įvyko Fridricho I karūnacija. Netrukus atvažiavo vyskupas Konradas iš Augsburgo ir Otono Freizingiečio patikėtinis, vienuolis Izigrimas. Jie gabeno į Romą imperatoriaus laiškus. Drauge su jais atvažiavo ir kapelionas Ragevinas, šis ilgai tarėsi su kunigaikščiu Henriku, ir galiausiai, nesulaukę švenčių, visi — kunigaikštis Henrikas, Ragevinas, Jaksa su savo vyrų būreliu, Herchas, Lestkas ir Telis — patraukė į pietus, link snieguotų kalnų, bet kitu keliu, negu važiavo oficialieji imperatoriaus pasiuntiniai. Agnietė ir jos sūnūs atsisveikino su jais prie miesto vartų. Boleslovas stovėjo vienas. Jis pasakė Henrikui:

— Iki pasimatymo Lenkijoje!

Kunigaikštis tik šyptelėjo ir liepė Teliui joti pirmam ir griežti smuikeliu.

XI SKYRIUS

Henrikas buvo girdėjęs, kad už Krokuvos į pietus esą nykūs, baisūs kalnai, į kuriuos žmonės einą ieškoti lobių, bet tai, ką išvydo ir pajuto dabar, pranoko jo įsivaizdavimą. Iki tol jam buvo tekę matyti nykių vietovių Vokietijoje, Zalcburgo kunigaikštystėje, Švabijoje ir Austrijos markoje, bet jos visos šiek tiek primindavo Lenkiją ar buvo panašios į ją; o dabar priešais stūksojo baisaus didumo kalnai, storai apkloti sniegu, nors jau buvo pavasaris, ir nuo čia prasidėjo nepamirštama kelionė.

Ir apskritai per visą šią kelionę Sandomiro kunigaikščiui atrodė, tarytum pasaulis skleidžiasi prieš jo akis. Vis daugiau matydamas ir suprasdamas, jis nejučiom susigraudinęs, bet drauge su tam tikru atlaidumu prisimindavo Lenkijos lygumas ir visa, kas ten buvo kalbama, veikiama, dirbama. Ir jis, ir jo bendrakeleiviai negalėjo atsistebėti plačiais vieškeliais, su dideliu vargu nutiestais dar romėnų, vedančiais iki Sabaudijos [73]

ir dar toliau, per pietų markas, paskui — per nykias skardingas tarpukalnes. Henrikui krito į akis, kad lenkai, net tokie kaip Jaksa iš Mechovo ar Lestkas, prisibijo kalnų. O jis jokios baimės nejautė, jam net būdavo malonu rytais dumti ant žirgo visų priekyje. Ypač tada, kai jie vargais negalais persiropštė per aukščiausią viršukalnę, kur žirgai iki papilvės klimpo į sniegą. Bet vos tik atsidūrus pietiniame Alpių šlaite, pasidarė šilta, visą laiką švietė saulė. Jodamas vienas pats priekyje, jis matė plačiai išsidriekusius žalius slėnius, o už jų, tolumoje, nutviekstą saulės, spindinčios miglos apgaubtą lygumą. Padvelkė kitokie kvapai, kur ne kur žydėjo migdolai, ir melsvose ūkanose gražiai skambino bažnyčių varpai,— tokį skambesį savam krašte retai teišgirsi. Vieną pavakarę, stabtelėjęs tokiame slėnyje, Henrikas įsiklausė į tą gaudų skambesį. Ir jis prisiminė Lenkiją, medinę pilį Krokuvoje ir kitus, visai kitoniškus medinius namus apie Krokuvą, Lenčicą ir Sandomirą.

Kai jis taip išjodavo į priekį ryto metą ar saulei leidžiantis, vienas pats, daugių daugiausia su Lestku, Herchu ar Teliu, jo riterių būrio vadu likdavo Jaksa. O Henrikas jodamas galvodavo ne tik apie visa tai, ką matė aplinkui ir kas jam rūpėjo, bet ir apie tai, ką buvo patyręs. Keistos buvo tos paskutinės savaitės Bamberge, jis net nebūtų galėjęs jas apibūdinti, neturėjo atminty jokio vientiso vaizdo. Staiga jam išryškėjo pagrindinės kryptys, kuriomis rieda pasaulio įvykiai, ir tai jį šiek tiek išgąsdino. Be to, jis tas savaites praleido su tokiomis moterimis kaip Agnietė, Richenca, Adelaidė Zulcbach! Richenca buvo linksma, švelni, koketiška, prieplaiki; Agnietė pasakė jam daug teisybės apie tokius dalykus, kurie jam anksčiau niekad neateidavo į galvą; Adelaidė prikvietė dainininkų ir pasakotojų, kurie grojo, šoko ir deklamavo. Ji buvo maloni moteris, kad ir lengvabūdė, ir Henrikas džiaugėsi, kad Bolekas rengiasi ją vesti, kai tik numirs Zbislava, nors Adelaidė nebejauna, išsidažiusi, visada apsirengusi puošniais drabužiais iš Sirijos bei rytietiško šilko ir dvelkianti kvepalais, kurių jai atsiunčia iš Konstantinopolio sesuo. Barbarosa atleido Henriką nuo įkaito priedermių, suprasdamas, kad šiam tai gera proga pakeliauti, tačiau sužinojęs, kad Sandomiro kunigaikštis ketina joti į Romą ir Palermą, o iš ten plaukti į Šventąją žemę — davė jam vieną slaptą ir, beje, visiškai privačią užduotį, kurią jis turėjo atlikti drauge su varginguoju vienuoliu Ragevinu,— šis nežymus, pilkas, nevalyvos išvaizdos žmogus ne sykį buvo pasitarnavęs Konradui ir Otonui iš Freizingo, o dabar stojo tarnauti naujam imperatoriui.

Sunku dabar buvo suvokti ir permanyti visa tai, kas dėjosi Romoje. Kol jie per Aostą, Genują, Pizą keliavo popiežiaus sostinės linkui, Ragevinas aiškino Henrikui, kokia ten padėtis ir kuo ji svarbi imperatoriui. Oficialieji pasiuntiniai, kurie praneš apie Fridricho išrinkimą karaliumi, tarsis su popiežiumi. O jie, paprasti ir nežymūs žmonės, kalbėsis su tuo, kuris šiuo metu Romoje užvis įtakingiausias,— su Arnoldu. Eugenijus III visai neseniai parsirado į savo sostinę, iš kurios turėjo ne sykį pasitraukti; jis, matyt, neabejoja dėl ateities, nes pradėjo statyti naujus rūmus Vatikane, prie pat švento Petro bazilikos, pasiryžęs išplėsti ir prideramai papuošti senąją popiežiaus būstinę. Laterano rūmai, pastatyti iš pagoniškų šventyklų liekanų, matyt, jam atrodė per menki. Kapitolijuje posėdžiauja „garbingasis Romos respublikos senatas", susidedantis iš liaudies išrinktų atstovų ir valdantis miestą. Popiežiaus ir senato valdžia ne vienu atveju yra susikirtusios, bet ko čia kištis imperatoriui — to niekaip nesuprato Lestkas, kuriam Henrikas pabandė viską išaiškinti. Užtat Herchas labai atidžiai klausėsi Ragevino aiškinimų ir pats pasakė ne vieną protingą mintį — paprastai, ūkiškai, bet pataikydamas kaip pirštu į akį.

Kvepiančiuose Italijos soduose, kalnų pilyse, pastatytose italų, normanų ar vokiečių riterių, turtingose aukso pertekusių miestų smuklėse jie, susėdę visi kartu, ne sykį prašnekėjo iki vėlumos, ginčijosi ir pykosi, aiškindamiesi visus tuos dalykus, kuriuos galėjo aiškintis, neįžeisdami popiežiaus ir imperatoriaus. Ne kažką iš to gaudavo — bet jaunikliams užteko. Didis buvo jų noras kuo daugiau žinoti, o Ragevinas mielai jiems aiškino, tarytum koks daktaras iš netoliese esančios Bolonijos, kuri jau garsėjo savo mokslininkais.

Taigi Kapitolijuje posėdžiavo senatoriai ir kaip lygūs su lygiu kalbėjosi su imperatoriumi Konradu — pakvietė jį pasiimti karūnos ir pranešė, kad jau pataisytas tiltas per Tibro upę, kuriuo jam būsią patogiau atvažiuoti į Leono miestą [74] karūnuotis. Senatoriams vadovavo įtakingas didikas Džordanas Pjerleonis, kilęs iš kilmingos giminės, nors, beje, žydas, ir prisidėjęs prie maištininkų respublikonų iš pykčio ant giminaičių, ant popiežiaus, ant savęs paties ir ant miestiečių, su kuriais ėjo, nešdamas skaisčiai raudoną vėliavą. Stovėdamas Kapitolijuje, jis sakydavo iškilmingas, nors gerokai padrikas prakalbas, plojant visiems Romos piliečiams, senatorių sušauktiems prie Kapitolijaus laiptų, kuriais iki pasaulio pabaigos turėjo kopti vestalė [75], ir kviesdavo visus būti savo nutarčių liudininkais. Arnoldas laikėsi atokiai, apsuptas sau-

jelės ištikimų bičiulių, jaunuolių, pramintų „lombardais", dievobaimingų moterų, kurių vis dėlto arti neprisileisdavo; gyveno jis nuošaliame, apleistame, ant Septimijaus Severo arkos pamatų pastatytame bokšte, kur iki valios galėjo alinti savo kūną badu, troškuliu, šalčiu ir vargais. Pro mažus grotuotus langelius jis galėjo apžvelgti buvusios didybės liekanas — nuo rožėmis apaugusio Palatino, kur dar stūksojo Nerono Aukso namų griuvėsiai, iki Konstantino bazilikos, Tito arkos ir Koliziejaus, kurio viduje Frandžipaniai [76] pasistatė savo kampuotą belangę *castellum* *.

Jaudindamasis Henrikas žvelgė iš tolo į amžinąjį miestą, išsidriekusį slėnyje. Sustojo, apsuptas riterių. Miestas tarsi niūrus debesis juodavo žalioje Kampanijos lygumoje. Daugybė jo bokštų smygsojo tarytum stiebų miškas dideliame uoste. Bokštai ir bokštai visame mieste, aukštesni ir žemesni, tiesūs ir lyg palinkę, visi geltoni, nes sumūryti iš gelsvų akmenų, apjuosti tarsi kaspinu rausva miesto siena.

Tačiau priartėję prie miesto, įjoję pro vartus, jie išvydo puikų ir kartu graudų reginį. Tarp kolonų ir portikų pūpsojo kalvelės, apaugusios vešliom piktžolėm. Aikštėse žaliavo pavasario žolė, kurioje kėpsojo aptrupėjusios, suskilusios kolonos. Viršum šiukšlynų ir gėlių, viršum griūvančių mūrų kur ne kur dunksojo bažnyčios, romėnų šventyklų, arkų, kolonų griuvėsiai, apsupti mūro namų, kuriuose gyveno ir Romos prastuomenė, ir jos vadai; beje, čia pat glaudėsi ir jos priešai — galingieji grafai.

Didelėse užgriozdintose dykynėse vidury miesto, plytinčiose tarp apgyventų kvartalų, vešėjo piktžolės ir gulėjo kalkakmenio luitai; ten gyveno tik žiurkės, katinai ir šunys, kurie tingiai vampsėjo ant jojančių riterių. Šen bei ten išdygę bokšto formos namai, kuriuose gyveno Romos didikai, atrodė labai keistai: į barbariškas [77] lygias raudonų plytų sienas daug kur buvo įmūrytos kolonos, skulptūrų gabalai; kai kuriuos namus puošė antkapių bareljefai, įžymiųjų romėnų portretai nudaužtomis nosimis ir dailiais raštais išvinguriuotų frizų nuolaužos. Pačiose dykvietėse kur ne kur stovėjo maži namukai, aptepti kalkėmis iš sudegintų romėnų statulų, stūksojo viena kita šventovė; paprastos plytinės bazilikų sienos buvo apstatytos vogtomis kolonomis. Keleivius apstulbino milžiniškų Diokletiano termų griuvėsiai. Sustoję jie įsistebeilijo į porfyrinių kolonų mišką priešais atriumą, ir Henrikas nejučiom nusistebėjo,

* Tvirtovę *(lot.)*.

kodėl tie barbariški pagoniškos kultūros likučiai iki šiol dar nepaimti papuošti krikščionių bažnyčioms.

Paskui jie apžiūrėjo ir Mergelės Marijos bažnyčią, didingai perstatytą iš Minervos šventyklos, ir šventosios Agotos bažnyčią, iš kurios romėnų uždarytas Vergilijus, tapęs nematomu, pabėgo į savo gimtąjį Neapolį [78]; ir Palatine likusius Nerono namų griuvėsius, kur dar neseniai gyveno Romos prefektas, ir sugriautus rūmus, kuriuose imperatoriui Augustui pasirodė madona su kūdikiu. Matė jie kapą, kur palaidoti Evandras ir jo sūnus Palantas [79] — šio kūnas buvo rastas visai neseniai ir nė kiek nepasikeitęs, galiūnui vyrui per visą krūtinę ėjo gili žaizda, palikta karaliaus Turno ieties. Apžiūrėjo Vestos šventovę, kurios požemiuose miegojo slibinas, ir metų pradžią ir pabaigą regincio Jano šventovę, dabar vadinamą Čenčijo Frandžipanio bokštu. Pagaliau, aišku, apžiūrėjo ir Koliziejų, didžiulį cirką, milžinų pastatytą Tarkvinijui Vyresniajam, bet dabar čia tarytum kregždės nusilipdė savo būstą Frandžipaniai, gavę iš popiežiaus kaip leną visą *Circus Maximus* *.

Nors Henrikas keliavo lydimas riterių pulko kaip įžymus didikas, jo atvykimo niekas lyg ir nepastebėjo. Ankštose gatvelėse tarp namų, kurie dabar spietėsi tik prie Kapitolijaus, Janikulo ir aplink Vatikaną, zujo suvargę, susibaigę žmonės, gyvenantys savais rūpesčiais. Henriko būrys pasistatė palapines tuščiame lauke už Laterano, o jis pats su ginklanešiais, Jaksa ir Ragevinu įsikūrė netoliese, tuščiuose kardinolo Rolando rūmuose. Tuos rūmus jam buvo nurodęs Vibaldas iš Stablo.

Nuo rūmų iki pat Laterano driekėsi pievos ir vynuogynai, jau apsidengę švelnia žaluma. Vidury žalio vynuogynų patalo, netoli bazilikos, stovėjo iš bronzos nulieta statula,— žmonės sakė, jog tai Konstantinas Didysis. Anot kitų, čia esąs vienas iš senųjų imperatorių, greičiausiai Markas Aurelijus. Su didžiausia nuostaba Henrikas apžiūrinėjo šį kūrinį; skulptūrų liejimo menas buvo pamirštas nuo senovės Romos laikų, ir niekas nebemokėjo nulieti tokios statulos. Ji vaizdavo barzdotą romėną, raitą ant nedidelio žirgo, sakytum imperatorius išjojo pajodinėti po vynuogyną. Jo veidas atrodė geras, akys žvelgė toli toli, tikriausiai ten, kur baigiasi jo valstybė, o kartu ir visas pasaulis. Liūdnas stovėjo tas vienvaldys tarp griuvėsių ir vynuogynų, atlaidžiai šypsodamasis jaunam barbarų kunigaikščiui, stovinčiam papėdėje ir taip pat žvelgiančiam į tolumas melsvomis, šaltokomis akimis.

---

* Didįjį cirką *(lot.)*.

Prie to imperatoriaus žirgo, tame vynuogyne jie kaip tik ir susitiko Arnoldą Brešietį, ir čia įvykusį pokalbį Henrikas prisiminė visą savo gyvenimą, beje, nelabai ilgą.

Laterano rūmus anuo metu sudarė galybė mūrų, kurių kampuose stūksojo vieniši pajuodę bokštai. Tarp jų išsiskyrė mažutis portikas, paremtas pusapskritėmis arkomis: čia pasirodydavo popiežius, išėjęs iš rūmų.

Arnoldas Brešietis buvo plataus, švariai nuskusto, tamsaus veido. O gražią jo kaktą gaubė išsidraikiusių baltutėlių garbanų vainikas, nelyginant spindulių aureolė. Nedidelės pilkos akys žvelgė labai įdėmiai. Henrikas buvo jį matęs Lenkijoje, dar nė kiek nepražilusį. Jo rankos kažkodėl buvo purvinos, o nuo jo drabužių dvelkė bokšto drėgmė ir kvapas nevėdinamų kambarių, kuriuose užsidaręs jis tūnodavo per dienas, melsdamasis ir nagrinėdamas Šventąjį Raštą.

Tokia Arnoldo išvaizda sukrėtė Henriką. Už Arnoldo stovėjo aukštas, stotingas, vidutinio amžiaus ponas garbanotais plaukais. Jis vilkėjo brangiu violetiniu apsiaustu, o ant kaklo turėjo pasikabinęs auksinį kirvelį — liktoriaus valdžios ženklą. Tai buvo *dux* ir *consul* *, taip pat tribūnas, Romos senato galva Džordanas Pjerleonis, tipiškas puošeiva „lombardas".

Ragevinui tiedu Romos plebėjų vadai nepadarė jokio įspūdžio; ramiai nusilenkęs, jis paėjo porą žingsnių tarp vynuogių krūmų ir mostu parodė kelis ten gulinčius tašytus akmenis. Kadangi nė vienas nežinojo, kas yra Henrikas, Ragevinas ėjo pirmas, paskui jį Arnoldas, o paskui Henriką — Pjerleonis. Iš pradžių Ragevinas prašneko apie orą, apie pavasario gražumą, Arnoldas atsargiai kažką sumurmėjo, o Džordanas pasakė keletą mandagių žodžių ir pasiteiravo Henriką, kada jis atvykęs ir ar labai išvarginusi kelionė.

Dangus virš Laterano buvo skaisčiai mėlynas; nuo rūmų sienų, apsiraizgiusių glicinijomis, kryžiuočių neseniai atgabentomis iš Rytų, vėjas nešė aitrų, jaudinantį kvapą.

Ragevinas nutilo, leisdamas kalbėti Henrikui. Šis trumpai išdėstė, ką jam buvo pavedęs Barbarosa. Kad imperatorius žinąs apie laišką, kurį Romos senatas pasiuntė Konradui III, ir kad, aišku, norįs atvykti į Romą ir karūnuotis su senato sutikimu, bet primenąs senatui, kad imperatorius esąs Romos suverenas ir kad imperatoriaus visavaldystė esanti paties senato gyvavimo *conditio sine qua non* **.

---

* Vadas ir konsulas *(lot.)*.

** Būtina sąlyga *(lot.)*.

Jam baigus kalbėti, valandėlę buvo tylu. Tik kažkur aukštai virš Marko Aurelijaus statulos čireno Laterano vieversiai. Pagaliau ramiai prašneko Arnoldas Brešietis. Jo tyliame balse skambėjo gilaus tikėjimo gaida, pridengta šaltu asketiško santūrumo luobu. Henrikas nustebęs juto, kad paprasti vienuolio žodžiai vis labiau smelkiasi į jo protą ir sąžinę, nors širdis ir priešinosi tiems samprotavimams, kuriuos dėstė eretikas vienuolis, savo rankose laikantis pasaulio amžinosios sostinės likimą.

— Imperatorius,— kalbėjo Arnoldas,— pamiršta, kad pasikeitė sąlygos; Romos liaudis pakėlė galvą iš dulkių; dabar šio miesto, o gal ir ne tik jo vieno, likimą lems ji pati. Mes čia ramiai ir atkakliai kuriame naują gyvenimą, kuris gali tapti viso pasaulio gyvenimu. Dievas mums padeda,— čia jo balsas jausmingai suvirpėjo,— dievas mums padeda, ir Romos senatas darosi toks pat galingas ir didingas kaip Scipijonų laikais, tik toji galia šiandien dar labiau sutvirtinta tikro tikėjimo šviesos. Ne Jupiteris mus veda, ir juo labiau ne Marsas, o Kristus, kuris pasakė: „Palaiminti taikdariai, jų yra dangaus karalystė". Mes norime taikos. Tai tiesa. Tačiau tas, kuris ateis prie šventojo Petro karsto pasiimti karūnos, turi atsiminti vieną dalyką: Romos liaudis aukštesnė už imperatorių.

Jis atsistojo ir iškėlė abi plaštakas, jo akys čia žaižaravo, čia vėl niaukėsi ir geso. Ragevinas žiūrėjo į jį vos vos šypsodamasis, tačiau Henrikui buvo šiurpu klausytis to negyvo balso. Atrodė, jog kalba kažkokia medinė lėlė.

— Nuo senų senovės Romos liaudis iš dievo malonės turi teisę rinkti imperatorių iš saviškių arba iš barbarų. Imperatorius, valdydamas žmones, viską rikiuodamas ir duodamas įsakymus, vesdamas riterius į karą ir teisdamas, remiasi tam tikra teise. Kokia teise? Iš kur jis ją gauna? Jis gauna ją iš Romos piliečių, kurie vieninteliai pasaulyje išrinkti kurti ir dovanoti teisę. Kaip Judėja yra tikėjimo lopšys, taip Roma yra valdžios lopšys.

Kai jis nutilo atsikvėpti, prabilo Ragevinas, kurio santūrus, ramus balsas keistai kontrastavo Arnoldo balsui:

— Teisingi žodžiai,— pasakė,— galbūt teisingi,— pasitaisė, kai visi nustebę sužiuro į jį,— bet dabar reikia pamiršti ginčus ir iškelti sau visai paprastą klausimą. Popiežius sėdi Romoje ir laukia Barbarosos karūnacijos. Barbarosa atvyksta ir karūnuojasi švento Petro bažnyčioje. Ką dėl to pasakys Romos senatas, Barbarosai nei šilta, nei šalta. Bet ką darys Romos senatas? Ką darysit jūs, romėnai, ką darys jūsų malonybė,

ponas Pjerleoni, ką darys visi garbingieji senatoriai ir tie, kurie, susigrūdę prie Kapitolijaus laiptų, šaukia „sutinkam, sutinkam", pritardami viskam, ką jūs, ką tu, Arnoldai, jiems pasiūlai? Kaip jie pasielgs su imperatoriumi ir jo palydovais?

Arnoldas, išgirdęs tą klausimą, sutriko, bet mandagusis Džordanas papurtė savo garbanas ir lipšniu balsu pasakė:

— Tai priklausys nuo jo, ponai, tai priklausys nuo jo. Jei imperatorius atvyks susitaręs su senatu, jei jis priims senato kvietimą ir su laurų vainiku užkops į Kapitolijų pagerbti Romos amžinojo prakilnumo simbolio, tada jis gali tikėtis visų palankumo. Tačiau jeigu imperatorius nori karo...

Arnoldas iškart pasipiktino:

— Tarp mūsų ir to, kurį mes išrenkame, karo negali būti...

— Na, jei negrasinate karu,— skubiai pertraukė Ragevinas,— tai ir imperatorius uždraus plėšti miestą. Bet jeigu atsisakytumėt jį įsileisti...

— Kas gi tada? — paklausė Pjerleonis, nes Ragevinas staiga nutilo.

— Ogi nieko. Imperatorius pats įeis į Leono miestą, nes popiežius jam atidarys vartus, ir karūnuosis be jūsų ovacijų.

— Bet jis tada nebus Romos imperatorius,— tarė Arnoldas.

— Galimas daiktas. Bet jis bus Vokietijos imperatorius,— ramiai atsakė Ragevinas.

Valandėlę buvo tylu. Pirmas vėl prašneko Ragevinas:

— Mes atvykome čionai — aš ir šis imperatoriaus pusbrolis, lenkų kunigaikštis Henrikas (čia Pjerleonis nustebęs pažvelgė į Henriką ir pagarbiai jam nusilenkė), pasiūlyti jums taikos. Jei senatas pripažins imperatoriaus valdžią ir neprieštaraus jo karūnavimuisi, viskas bus gerai. Klausyk, Arnoldai,— pridūrė jis reikšmingai ir labai rimtai,— nepamiršk vieno, kad jūsų jėgos menkos. Jei imperatorius ir popiežius susitars tarp savęs — sutrėkš jus kaip musę. O juk imperatorius galėtų būti jūsų globėjas ir užtarėjas.

Arnoldo akys niauriai sužaibavo.

— Kol popiežius susitars su imperatoriumi, daug vandens nutekės Tibru, o mes tuo tarpu sukursim savo respubliką. Be parsidavėlių kunigų,— sugriaudėjo jis staiga,— be ištvirkavimo, be rytietiškų kvapsnių. Mes,— padaužė kumščiu sau į krūtinę,— Romos liaudis, mes paprasti žmonės, mes tarnaujam ne imperatoriui, ne popiežiui, bet Italijai,— jis sunkiai alsavo, bet kai Ragevinas pabandė kažką sakyti, sumostagavo ranka: — Visos tos šnekos apie Konstantino dovaną [80]— grynas melas, tušti paistalai, iš kurių šiandien juokiasi pati prasčiausia Ro-

mos tarnaitė... Popiežius neturi laikyti rankoje kardo, tik Petro raktus... kurie atriša žemėje...— Jis garsiai nusikvatojo: — Kurie atriša! Nieko nereiškia visos tos jų išpažintys ir atrišimai, nieko jie nereiškia, jie perkami ir parduodami, jie netikri — kaip ir jų stebuklai! Gal aš nemačiau, kaip šventasis Bernardas bandė prikelti numirusius Paryžiuje ir Klervo? Ir neleido viešpats dievas jam padaryti stebuklo: dvylika valandų meldėsi prie mirusios mergaitės, ir rankas laikė uždėjęs, bet viešpats nusigręžė nuo jo. Todėl, kad ištaigiai gyvena, vaikščioja po savo vienuolyną išsipuošęs kaip Jeruzalės karalius... Aiman! Aiman! O ar jis nepranašavo Konradui pergalės Šventojoj žemėj? Ir kaip jis neturi gėdos, tas netikras pranašas? O jo mokinys tapo Petro įpėdiniu... Mano „lombardai", kaip juos čia praminė, išpažinties eina vienas pas kitą. Verčiau išpažinti nuodėmes paprastam, bet doram žmogui, negu kalbėti į parsidavėlio ausį, kuri tik už pinigus tesilenkia prie nusidėjėlio. Aiman, aiman!

— Deja,— atsidusdamas ramiai tarė Ragevinas,— šio pasaulio turtai ne vieną sielą yra pagadinę ir pastūmėję į šėtono glėbį. Bet ir ne vienas vargšas pakliūva į jo žabangas, nors ir geriausius norus turėdamas,— sulig tais žodžiais jis pakėlė pirštą ir reikšmingai pažvelgė į Arnoldą. Tačiau šis nuo jo žvilgsnio nė kiek nesutriko.

— Mes sukūrėme Romos bažnyčią; kiekvienas, kuris tiki, gali būti išganytas, bet evangelijos žodžius jis turi priimti kaip tiesą, o ne kaip simbolį...

— Ne mums aiškinti evangeliją.

— Kaip ne mums? Kiekvienas, kuris yra šventos dvasios apšviestas, turi kalbėti tai, ką galvoja.

— Pasakyk dar vieną žodį, ir aš patikėsiu, kad tu eretikas,— tarė Ragevinas.

Arnoldas tik šyptelėjo ir nieko nepasakė. Pažvelgęs į Henriką ir pamatęs įbestas į save jo akis, antrąkart nusišypsojo, dar smagiau ir nuoširdžiau. O nuo tų šypsenų jo veidas pagiedrėjo tarytum rūškanas dangus nuo skaisčiai sumėlynavusių properšų. Tą akimirką jis atrodė nuostabus ir galintis pakerėti daug sielų.

— Ko taip klausaisi, lenkų kunigaikšti? — užkalbino Henriką.

— Klausausi, galvoju,— atsakė Henrikas.— Čia yra man ko pasimokyti.

— Rink garstyčių grūdelius ir neškis sau. Pažįstu jūsų kraštą ir jūsų žmones. O gal ten sudygs koks grūdelis.

Ir staiga, stovėdamas tame vynuogyne, šalia tų svetimų, visai kitoniškų žmonių, sielos akimis Henrikas išvydo Vyslos vingį ties Vaveliu apsiniaukusią dieną, kai iš storų debesų krinta sniegas. Negi visa tai, ką kalbėjo Arnoldas — netiesa? Ne, ne, jo žodžiuose buvo tiek daug tiesos. Ne Ragevino tiesos, paprastos ir akivaizdžios, bet kitokios, slaptos, neapčiuopiamos, kuri švysčiojo vienuolio šypsenoje.

— Juk du keliai yra šiame pasaulyje,— užbaigė savo mintį Arnoldas.— Vienas nuo mažybės, nuo smulkių dalykų prie didelių, vientisų, visuotinių; antruoju keliu einant, dideli klausimai ir dideli dalykai smulkinami į vis mažesnes dalis. Tačiau katras iš šių kelių yra dievo — to niekas nežino.

— Matyt, abu,— atsiduso Ragevinas,— nes be jo valios žemėje nieko neįvyksta.

Visi atsistojo ir neskubėdami patraukė per vynuogyną į kalną. Grįžo į miestą nieko nenutarę, bet Henrikas nejautė nusivylimo, priešingai — aiškiai suvokė, kad po pasikalbėjimo su Arnoldu prasideda jo laisvas gyvenimas ir kelionė į Šventąją žemę. Tad ėjo linksmas, pakeliui skabydamas jaunus vynuogienojų lapelius.

Prisiartinę prie Laterano rūmų, jie išvydo pro kolonas ir arkas išeinančią nedidelę procesiją. Ant balto mulo jojo senis su ilga žila barzda; jis vilkėjo dviem apsiaustais — apačioje baltas, viršuje raudonas, o ant galvos aukšta auksinė kepurė. Iš po apsiaustų kyšojo šiurkštaus, namie austo drabužio kraštas — cistersų [81] abitas, neuždengiantis basnirtų, mediniais sandalais apautų kojų. Tai buvo popiežius. Priešaky ėjo tarnas žaliu trumpu drabužiu, vesdamas už auksinio pavadžio baltąjį mulą; užpakaly sparčiai žingsniavo du kunigai plačiomis violetinėmis sutanomis. Eugenijus III jojo ramiai šypsodamasis, kaire ranka laikydamasis apynasrio dirželio, o dešinę iškėlęs aukštyn ir suglaudęs du pirštus tarytum laimindamas.

Būrelis matė jį jojantį per vynuogyną kalno viršuje, šonu į juos, apsuptą žalių krūmų. Tačiau netrukus takelis pasisuko, ir jis akis į akį susidūrė su einančiais. Henrikas, Ragevinas, Džordanas Pjerleonis atsiklaupė, popiežius akimirką sustabdė mulą, o Arnoldas ūmai prišoko prie vienuolio su tiara, atsiklaupė ir, stipriai sugriebęs popiežių už kojos, pakėlė ją prie lūpų. Nuo to staigaus judesio popiežius susvyravo balne, bet nepaliovė šypsotis. Paprastas, nedidukas vienuolis, visų nuostabai tvirtai laikantis Petro raktus, laimindamas peržegnojo pirmiausia Arnoldą, paskui kitus klūpinčiuosius.

— Sūnau,— tarė Arnoldui,— nelaikyk angies savo širdyje... Tada atsigręžė į palydovus kunigus, mostelėjo jiems, ir visas būrelis patraukė tolyn. Netrukus jie pranyko auksinių dulkių debesyje ties kelio posūkiu, uždengtu vaiskios vynuogienojų žalumos.

XII SKYRIUS

Visa tai, ką Henrikas, iškeliavęs iš Romos, patyrė vėliau, iki sugrįžimo į tėvynę, atrodė jam tarytum vienas ilgas sapnas, iš kurio vis negalėjo pabusti. Ir jei paskui kada prisimindavo tą laiką — tai tik kaip kokį sapną, neįmanomą tikrovėje.

Palerme jam, deja, nepavyko išlikti nepastebėtam. Laivui atsiyrus į prieplauką, ten jau stovėjo žmogus, paskirtas karaliaus Rožerio stebėti visus atvykstančius, ir jei tarp jų pasitaikydavo koks įžymus svetimšalis, apie jo atvykimą tuoj pat būdavo pranešama į karaliaus pilį. Karalius Rožeris — kaip koks nors Harunas al Rašidas — tučtuojau kviesdavosi tą svetimšalį pas save arba siųsdavo pas jį savo patikėtinį, išminčių arabą Edrisį [82], kad šis smulkiai iškvostų atvykėlį, iš kur tas kilęs, kokia jo šalis ir kokie žmonės gyvena jo žemėje, o paskui išminčius viską surašydavo į knygą, kurioje buvo aprašinėjamos visos žemės, visos šalys, jūros ir vandenynai. Ta knyga buvo ir karaliaus Rožerio, ir jo išminčiaus svarbiausias viso gyvenimo darbas.

Tasai uosto stebėtojas, beje, labai panašus į arabą, sutiko Henriką nepaprastai pagarbiai ir nuvedė pas turtingą pirklį, kuris nuomojo savo namus įžymiems atvykėliams. Tie namai buvo mieste, susidedančiame iš dviejų dalių ir apjuostame siena; aplink namus augo nepaprastai gražus sodas. Netrukus ten atėjo daugiau karaliaus tarnų, kurie rytiečių papročiu atnešė Henrikui daug vaisių, keptų papločių ir laukinių paukščių. Taip jam buvo parodyta, jog karalius Rožeris laiko jį savo svečiu. Matydami tokį puikų miestą ir patys apsistoję tokiuose prašmatniuose namuose, Henriko bendrakeleiviai šiek tiek sutriko ir ragino savo poną, kad jis kuo greičiau sužinotų, kada išplaukia laivas į Šventąją žemę, nes būti Palerme jiems atrodė gerokai pavojinga. Ir ne tiek kūnui, kuris, be abejo, puikiausiai galėjo apsiginti, o labiau sielai, kuriai, jų manymu, šiame pusiau pagoniškame mieste grėsė rimtas pavojus.

Tačiau kai kitos dienos rytą nuėjo į karaliaus rūmus išklausyti šventų mišių, laikomų pilies koplyčioje, jų nerimą pa-

keitė susižavėjimas. Koplyčia buvo nepaprastai graži, nors ir nedidelė, be to, keistai pastatyta, sudėliota iš arabiško, bizantiško stiliaus gabalų, kurie Henrikui priminė Lucko ir Kijevo bažnyčias, taip pat iš antikos šventyklų liekanų; prie tokio vaizdo jie buvo pripratę dar Romoje. Šventos mišios, kurių išklausė, nė kiek nesiskyrė nuo laikomų Krokuvoje ar Mechove, ir, pasibaigus pamaldoms, drauge su Henriku į Šventąją žemę išsirengusių riterių sielas apgaubė ramybė.

Tačiau reikia pasakyti, kad tasai nerimas įsigavo į Henriko sielą, nors jis tvirtai žinojo, ką darąs, ir nukeliavo tokį ilgą kelią jokių dvejonių nedrumsčiama širdimi.

Ir braudamasis per pavojingus Alpių tarpeklius, ir jodamas per melsvus slėnius, violetinėmis riterių Italijos kalvomis, širdies gilumoje jis slėpė keletą minčių ir teiginių, keletą paprastų, nesudėtingų jausmų, iš kurių tarytum sėmėsi atgaivos toje kelionėje per dykumą. Pokalbis Laterano vynuogyne daug ką išklibino jo širdyje, bet ką — jis pats nelabai suprato. Po to dar vieną kartą jam teko patirti keistą jausmą: kai jis keletą savaičių klausė mišių kasdien vis kitoje bažnyčioje ir atėjo eilė Kosmedino Šventosios Marijos bažnytėlei, skurdžiai, pastatydintai popiežiaus Kaliksto, papuoštai tik keliomis kukliomis mozaikomis. Toje bažnytėlėje po pamaldų jam buvo parodyti pabaisos nasrai: romėnai, duodami priesaiką, įkišdavo ranką į tuos nasrus, ir tam, kas meluodavo, pabaisa užsičiaupdama nukąsdavo ranką. Dėl to romėnai visada sakydavo tiesą.

Dabar, stovėdamas savo būrio prieky, su blizgančiais šarvais, kurių, priešingai lenkų papročiams, niekur nenusiimdavo, stovėdamas ir žinodamas, kad už jo nugaros susibūrę tie šaunūs kariai su apsiaustais ant nuogo kūno, dešinėje — Jaksa, galingas karžygys, garbinantis Arnoldą Brešietį už tai, kad šis eina prieš popiežių ir imperatorių,— Henrikas pasijuto nepaprastai vienišas. Jis žiūrėjo į milžinišką Kristaus Karaliaus paveikslą virš altoriaus, sudėliotą iš įvairiaspalvių akmenukų, ir didžiulės Kristaus akys jam kėlė baimę. Jis jautėsi neberandąs savo vietos tame chaose, kuris vadinosi pasaulis; pagaliau ėmė suvokti, koks jis didelis ir sudėtingas.

Tas jausmas dar labiau sustiprėjo, kai po oficialaus ir labai iškilmingo priėmimo karaliaus Rožerio rūmuose jis buvo nuvestas į nedidelį šoninį kambarėlį. Pats priėmimas nustebino Henriką prašmatnumu. Didžiulėje menėje mozaikinėmis grindimis šurmuliavo marga minia — normanų riteriai, arabai, italai, anglai,— visi jie buvo karaliaus dvariškiai. Pro langus melsvose sienose švytėjo žydras dangus. Karalius Rožeris buvo tik-

ras milžinas. *Corpulentus, facie leonina, voce subrauca* *. Kimiu balsu jis bėrė keistai sudarkytus lotyniškus žodžius, tolydžio pereidamas į gimtosios Sicilijos miestiečių žargoną. Henrikas jam atsakinėjo vokiškai. Auksu žėrinčiais rūbais, su didžiuliu kardu, apsuptas smilkalų debesio, Rožeris atrodė tarytum nužengęs iš tų paveikslų, kurie buvo nutapyti ant rūmų koplyčios sienų. Vis dėlto jam trūko tos didybės, kuri gaubė mirštantį Konradą.

Henrikas labai nustebo, kai, įėjęs į kambarėlį šalia didžiosios menės, išvydo Rožerį visai kitokį: tai buvo paprastas žmogus, gyvas ir labai šnekus. Jis sėdėjo, o tikriau sakant, pusiau gulėjo ant plačios sofos; sunkų galvos apdangalą jau buvo nusiėmęs ir teturėjo užsirišęs melsvą, auksu išsiuvinėtą raištį, kurio galai karojo virš ausies. Prie sofos lyg vergas klūpojo vertėjas; be Henriko, kambary buvo tiktai kancleris, gudrusis Majas iš Bario, ir keista žmogysta, aprengta moteriškais drabužiais, kalbanti spigiu moterišku balsu ir visą laiką krutanti — tai buvo nupudruotas, išdažytas eunuchas, admirolas Filipas iš Mahdijos, ką tik pakeitęs nepamirštamą riterį, admirolą Jurgį Antiochietį. Buvo taip pat ir Edrisis. Henrikas atsisėdo ant kėdutės priešais karalių, kuris per vertėją ėmė jį kamantinėti apie šalis, esančias į šiaurę nuo Vokietijos. Henrikas atsakinėjo, nepaliaudamas stebėtis. Staiga nuo grindų buvo nuklotas kilimas, ir jis išvydo sidabrinę plokštę, sudėtą iš daugybės kvadratų ir išmargintą kažkokiom linijom, užrašais ir dėmėm.

— Na, parodyk, kur tavo šalis? — tarė karalius Rožeris, o vertėjas tuoj pat pakartojo tą klausimą vokiškai.

Tačiau Henrikas apstulbęs tik pažvelgė į karalių ir nieko neatsakė. Tada Edrisis pasilenkė prie sidabrinės plokštės ir lazdele, kurią laikė rankoje, ėmė vedžioti palei sidabre įrėžtas linijas. Vedžiodamas jis sakė įvairius pavadinimus, ir staiga Henrikas suprato, kad prieš jį piešinys, vaizduojantis žemę su visomis šalimis, miestais, upėmis. Be galo nustebęs, atsiklaupė prie sidabrinio žemėlapio.

— Tam žemėlapiui išėjo keturi šimtai svarų sidabro,— pašnibždom aiškino vertėjas, bet Henrikas jo nesiklausė. Pasilenkęs jis sekė Edrisio lazdelę, slenkančią įvairių kraštų ribomis. Matė Siciliją ir Palermą, vieną laivą, plaukiantį iš Palermo link Ostijos, o antrą — link Neapolio; matė Romą jūros pakrantėje, žemiau Sardiniją, tada Korsiką, esančią arčiau kranto, paskui

* Apkūnus, liūto veidu, kimaus balso *(lot.)*.

kitas žinomas žemes ir miestus, Bazelį, Bambergą, vis mažesnius plotelius; miestai vis tankėjo ir vos betilpo nedidelėje plytoje,— ir staiga pastebėjo, jog Edrisio lazdelė atslinko prie pasienio miestų, kad ir prie Magdeburgo — ir nušoko ant marmurinio rėmo: Lenkijos žemėlapy nebuvo.

Henrikas, kaip buvo atsiklaupęs, klestelėjo ant užkulnių ir nustebęs pažvelgė į Rožerį: kaip čia gali būti, kad nėra Lenkijos?

— Ten, ten,— bakstelėjo už sidabrinio žemėlapio krašto, rodydamas karaliui,— ten yra Vroclavas, Krokuva, Poznanė, Sandomiras, Plockas...

Edrisis susidomėjęs klausėsi tų pavadinimų, bet karalius numojo ranka. Taip toli, matyt, nieko ten doro, o gal tas vaikinas tik miglą pučia, už Vokietijos jau nebėra jokios kitos šalies.

Tačiau Henrikas pakilo, atsisėdo ant savo kėdutės ir ėmė skubiai aiškinti: argi galima nepažymėti žemėlapyje tokios šalies, juk ji didelė, plati, nueina iki pat banguotosios jūros, duodančios gintarą. Ir, norėdamas parodyti, kokia didelė toji šalis, atsistojo ir plačiai išskėtė rankas.

— Kelios dienos kelio iš Palermo į Agrigentą? — paklausė Edrisį.

— Dvi dienos.

— O pas mus iš Vroclavo į Sandomirą reikia joti visą savaitę. O iš Krokuvos į Pamarį — daug daug ilgiau.

Nusijuokė karalius Rožeris, kai vertėjas visa tai persakė, o Edrisis, gerokai abejodamas, pakraipė galvą; admirolas eunuchas užsidengė burną raudona vėduokle ir kažką šnipštelėjo kancleriui. Nė vienas netikėjo Henriku. Bet jau visus buvo pasiekęs gandas, kad tai imperatoriaus Barbarosos pusbrolis, Edrisis iš Velfo buvo neseniai šį tą girdėjęs apie Lenkiją, todėl Henriko neišvijo lauk kaip kokio sukčiaus. Priešingai, karalius pakvietė jį į medžioklę su sakalais.

Henrikas mėgo sakalų medžioklę, o Herchas, sužinojęs apie tą kvietimą, labai nudžiugo. Iš rūmų buvo atsiųsti medžiotojai ir žirgai lenkų kunigaikščiui; dvylika sakalų, apmautų gobtuvais, virpėjo ant sakalininkų rankų, tarsi vėjas būtų nardęs po jų plunksnas. Jautė paukščiai, kad medžioklė čia pat.

Auštant jie išjojo iš Palermo pro vartus šalia karaliaus rūmų. Kelias pamažu ropštėsi į kalną, aplenkdamas karaliaus sodus, vilas, nedidelius rūmus ir daugybę upelių, kuriais garsėjo Palermo apylinkės. Hesperidžių auksiniai obuoliai — keis-

tieji apelsinų vaisiai buvo kibte apkibę medžius, ant kurių dar baltavo ir standūs žiedai. Jie aitriai kvepėjo, net oras atrodė alsus nuo to kvapo. Ryto rasa priplūkė dulkes, ir visur buvo labai gražu. Kancleris ir admirolas jojo smagūs. Admirolas, apsivilkęs kone moterišku apsiaustu su išsiuvinėtais sidabriniais rutuliukais, vis raškė apelsinus ir vaišino jais Henriką bei jo palydą. Suleisdamas tvirtus dantis į minkštą vaisių, Henrikas gaivinosi jo vėsiomis sultimis. Šiurpinančios karščio bangos ėjo per kūną, ir jis ėmė baimintis, kad tik neprasidėtų karštinė.

Pagaliau jie užjojo ant aukšto kalno, karaliaus kalno, nuo kurio buvo matyti nuostabūs vaizdai: įlanka, miestas, panašus į erelio lizdą, ir visas auksu tviskantis slėnis; išsigaubęs lyg kriauklė, jis rėmėsi į miestą ir įlanką, virš kurios stūksojo šventos Kunegundos kalnas, plokščias tarsi milžiniškas stalas.

— Auksinė kriauklė,— tarė admirolas, rodydamas iki pat jūros nusidriekusį slėnį. Kvapas, dvelkiantis nuo to slėnio, tiesiog svaigino. Ir dangus buvo mėlynas ir kaitrus.

Greta karaliaus jojo karalienė. Tai buvo visai jaunutė mergaitė, neseniai sutuokta su karalium,— Sibilė, Hugo Burgundo duktė. Su jais dar jojo vienintelis gyvas karaliaus sūnus Vilhelmas; purpuro drabužiais, su žaliu turbanu ant galvos, apsikabinėjęs visokiais barškaliukais, jis atrodė nepaprastai gražus, bet ir labai menkutis. Taip jie ir jojo prieky trise — karalius Rožeris, Sibilė ir „karalius Vilhelmas", kaip jį dabar visi vadino, nes Rožerio paliepimu jis buvo karūnuotas tėvui tebesant gyvam. Kiti jo broliai — Rožeris, Tankredas, Alfonsas, Henrikas — visi anksti mirė. Keliolika metų našlavęs, karalius Rožeris vėl vedė — ir štai jo jauna ir daili žmona raita lėkė perėja, skiriančia auksinę kriauklę nuo sausrotų Sicilijos kalnų. Atrodė, kad medžioklė bus smagi.

Saulė ne per daug kaitino. Karaliaus Rožerio pečius dengė prašmatnus apsiaustas. Kai karalius suragindavo žirgą, apsiausto kraštas pakildavo ir, išsiskleidęs pusračiu, plaikstydavosi virš gelsvai žalio slėnio, kur jau vilnijo kviečių laukai. Raudonas apsiaustas pusapvale apačia buvo nepaprastai gražus, ir kai Henrikas, negalėdamas atsistebėti, prijojo arčiau ir ėmė jį apžiūrinėti, Rožeris, ištiesęs ranką, pats išskleidė nuostabų savo Panormo audėjų kūrinį [83]: pusapskritimio vidury buvo perlais išsiuvinėta palmė, o prie medžio abiejose pusėse tas pats vaizdas — auksinis liūtas ruožuotu kailiu, užpuolęs kupranugarį, drasko jį, suleidęs nagus į gelsvą vilną. Tai buvo

nuostabus meno kūrinys, o arabiškas užrašas aplink jį šlovino didįjį Sicilijos karalių.

Purtydamas apsiaustą, Rožeris sušuko:

— Patinka?

Skaisčioje saulės šviesoje sumirgo purpuras, auksas ir perlai, suraibuliavo audeklo raštai ir susiraizgė keistosios arabiškos raidės. Ir nors buvo diena, švietė saulė, Henrikui nuo to pagoniško prašmatnumo pasidarė nejauku.

— Norėtų taviškis auksabarzdis pusbrolis turėti nors vieną tokį apsiaustą, bet nesulauks jo,— neturės tokio nei jis, nei jo vaikai.

Karalius Rožeris nusikvatojo. Dabar jie stovėjo aukštai perėjos pakilumoje, ir iš ten buvo gerai matyti jūra; kažkur toli jūroje dūlavo Italijos krantai. Rožeris plačiu mostu parodė tą pilkšvą ruožą:

— Taip, tai Italija.

Ir tuoj pat sušuko juokdamasis:

— Na ką, nematyt iš čia tavo Lenkijos?

Paskui karalių ėmė juoktis ir jo palydovai: ir vienuolis, ir eunuchas, ir arabas.

Henrikas nieko neatsakė. Jojo įkandin karaliaus ir karalienės, apsuptas nuščiuvusių savo riterių. Nematyti Lenkijos iš čia, tai teisybė. Nei karalius Rožeris, nei jo geografas nieko nežinojo apie ją. Tačiau Henrikas per atstumą jautė jos buvimą. Ir negalvojo apie ją kaip apie kažin kokį tolimą daiktą. Lenkija buvo su juo, ir, jodamas čionai, pasaulio pakrašty, Sicilijos karaliaus palydoje, jis ja gyveno ir alsavo, tarytum tik ji viena palaikytų jo gyvybę ir teiktų jėgų. Dar keletas metų, ir gal išgirs Sicilijos karalius apie tą didelę šalį, kuri snaudžia tarp savo girių.

Tuo tarpu jie užjojo ant aukšto kalno ir tolumoje išvydo kūpsantį didingą kūgį, tarsi kokį melsvą debesį, iškilusį iki dangaus. Tai buvo Etna, visa dar apklota sniegu ir rūkstanti. Pamatę ją, Henriko riteriai persižegnojo, ir bendrakeleiviai, šių vietų gyventojai, nesijuokė iš jų. Reginys iš tiesų buvo nuostabus. Milžiniškas sniego kalnas stūksojo viršum žalių kalvų, apaugusių jūruojančiais kviečiais, susiliedamas su vaiskia dangaus mėlyne. Iš kraterio kilo balti dūmai, baltesni už kalno sniegą, ir driekėsi padangėje tarsi vėjo nešama plunksna.

Staiga suspurdo sakalas ant Hercho rankos, tuoj pat ėmė blaškytis ir kiti, karalius nudžiugęs suplojo rankomis, ir karaliaus žirgai, kastiliški, portugališki ristūnai šoko į priekį. Sakalininkai dalį paukščių paleido skristi, nuėmę jiems grandi-

nėles ir gaubtus, o tie, kurie tupėjo ant kitų medžiotojų rankų, plakė sparnais ir pašėlusiai krykė. Karaliaus ir Henriko sakalai greit pakilo į viršų ir sustingo mėlyno dangaus paskliautėj, visas medžiotojų būrys dūmė šuoliais, sekdamas paukščių skrydį. Tiesiai per kviečių laukus, palikdami juos ištryptus, per gilius tarpeklius ir išdžiūvusių upelių vagas lėkė jie, įsmeigę akis į dangų. Netrukus sakalai grįžo nešini grobiu.

Apie vidudienį jie sustojo nedidelėje pievelėje prie liūdnai gurgenančio šaltinio. Henrikas pasilenkė prie vandens ir ilgai klausėsi jo dainos; ji buvo gražesnė negu žydų cimbolų muzika Bamberge. Aplinkui garsiai klegėjo žmonės, gėrė vyną, valgė, juokavo, o jis negalėjo atsiklausyti tos vienodos melodijos.

Paskui būrys leidosi tolyn. Po pietų buvo karšta, ir įkaitęs dangus iš mėlyno pamažu virto baltu. Sausas karštas oras alsino Henriką, alsino ir karalių, bet sakalai šį kartą buvo nenualsinami. Daugybę jų pagautų paukščių ir žvėrelių medžiotojai atidavė tarnams, kurie gabeno juos į tam tikras surinkimo vietas.

Būryje keliavo ir vienas brolis tamplierius. Tai buvo jaunas vokietis. Henrikas rytą iškart jį pastebėjo, bet neturėjo kada jo užkalbinti. Tačiau dabar, kai pavargęs nušoko nuo arklio ir atsisėdo pailsėti ant geltonos uolos, kėpsančios žalioje žolėje tarytum milžino šonkaulis, jaunasis riteris priėjo prie jo, sklaidydamas baltą apsiaustą, ant kurio buvo užsiūtas didelis raudonas kryžius. Jaunasis vokietis nusilenkė Henrikui ir padavė ranką. Tada be jokių įžangų tarė:

— Jeigu jūsų didenybė būsi Jeruzalėje, užeik pas riterius, gyvenančius buvusios šventyklos vietoje. Ir kai jie paklaus, ko atvykai, perduok jiems nuo manęs tą ženklą.

Tai sakydamas, kardo galu nubrėžė ant žolės apskritimą, o apskritime kryžių.

— Tai rožė ir kryžius, amžinybės ir laikinumo ženklas.

Tada jis nuėjo, palikdamas Henriką vieną.

Keistas riterio elgesys vėl privertė Henriką sunerimti. Jam atrodė, kad jis įsipynė į nelauktus ir nesuprantamus dalykus, kurie jį stumia kažkokia negera linkme. Jis puikiai gaudėsi Lenkijoje: čia miškas, čia laukas; ten Pamarys, čia Vokietija — ir visada aišku, ką turi daryti. Suprato vokiečius ir Barbarosą — suprato, kaip jis įsivaizduoja imperiją. Bet to, kas dėjosi šioje keistoje šalyje, negalėjo suprasti.

Dangus virš jo galvos, balkšvas — bet vis tiek dar žydras — iš tiesų buvo nuostabus; kviečių penėtojų dirvos irgi jam kėlė

graudulį, kaip ir tos gėlės, marguojančios kiekviename žingsnyje; kalno, ant kurio jis dabar sėdėjo, šlaitas visas buvo apaugęs raudonais dobilais — tarytum aptvinęs rausvai violetinių žiedų upeliais. Staiga priešais pasirodė Rožeris ir Sibilė...

Henrikas sumišęs pažvelgė į karalių, bet karalius lyg niekur nieko, lydimas žmonos, pamažu nujojo nuo kalno ir pasuko į tarpeklį tarp dviejų žolėtų skardžių. Prijoję tarpeklio pabaigą, visi sustojo, ir Henrikas krūptelėjo.

Priešais, plačiame lygiame slėnyje, priaugusiame aukštos žalios žolės, stovėjo tylus, tarytum susimąstęs, didelis pastatas iš daugybės kolonų, sujungtų aukštais karnizais. Šventykla buvo vieniša, apleista, be stogo, tačiau šioje sausrotoje vietoje atrodė pilna gyvybės. Ir todėl ją matydamas Henrikas pasijuto tarsi išvydęs žmogų dykumoje.

Šventykla buvo tuščia. Visa ji atrodė vienodos, tamsiai rusvos spalvos. Kolonos, viršuje sujungtos tokiais gelsvai rusvais sudūlėjusio akmens blokais, nuo pat apačios buvo išrantytos grioveliais ir atrodė tarsi nuostabios auksinės gėlės, išaugusios Sicilijos dykumoje. Kur ne kur tarp kolonų tamsavo altorių kubai, postamentai be statulų. Vienur kitur gulėjo apdaužytos ankstesniųjų šios šventyklos valdovų figūros. Violetinė prieblanda tvyrojo tarp kolonų: jau temo.

Raiteliai nulipo nuo žirgų ir paleido juos ganytis, bet žirgai nepuolė prie žolės, o tik neramiai dairėsi, kur dingo jų kelionės draugai — raiteliai, arkliai, sakalai.

Visi paskui karalių suėjo į šventyklos prieblandą. Atriumo gilumoje stovėjo keli bareljefai, nukritę ar nukabinti nuo viršaus. Viename bareljefe barzdotas atletas, atsisėdęs guolyje, laikė už rankos jauną moterį, žiūrėjo į ją ir matė, kad ji labai graži. Atleto laikysena rodė jo susižavėjimą ir sumišimą; jis tarytum traukėsi atgal, sviro į guolį, būdamas, deja, visiškai nuogas. Henrikas gėdydamasis žiūrėjo į šį nedorų žmonių kūrinį.

Karalius Rožeris ilgai stovėjo priešais tą bareljefą, mostu pasišaukė Edrisį, paskui Sibilę, ir visi grožėjosi jo tobulomis linijomis. Henrikui visa tai buvo nesuprantama.

Paskui Edrisis su karaliene ir karalium palengva apėjo šventyklos vidaus kiemą ir papasakojo jiems apie senovės graikų statybos meną. Kalbėjo lotyniškai — tiesa, ne visai sklandžiai,— kad suprastų jaunasis kunigaikštis. Pravertė dabar vaikinui jo mokslai, nustebęs klausėsi, ką kalbėjo arabų išminčius, bet jei net gražiausia lenkų kalba jam kas būtų visa tai

išdėstęs — vis tiek ne ką tebūtų supratęs. Tačiau iš arabo žodžių jam paaiškėjo vienas tikras daiktas — kad nedori buvo tie žmonės, kurie šioje nuošalioje vietoje pastatė šventyklą nežinomų galybių garbei.

Pagaliau Edrisio kalbos kunigaikštį taip įbaugino, kad jis apsigręžė ir buvo beeinąs laukan. Tą akimirką pamatė tarp kolonų stovintį nepažįstamą vyrą. Nepažįstamasis tikrai buvo ne iš karaliaus Rožerio palydos. Iš pažiūros jis atrodė esąs piemuo, dar jaunas, apsitaisęs ožkenomis. Stovėjo viena ranka atsirėmęs į koloną, nušviestas besileidžiančios saulės spindulių. Niekas į jį nekreipė dėmesio.

Tada piemuo suplojo delnais, ir netrukus atbėgo dar keli vaikinai, tokio pat amžiaus kaip jis. Visi nusilenkė karaliui Rožeriui. Karalius ėmė juoktis. Paskui jie — karalius, karalienė, Henrikas, Edrisis — susėdo ant akmenų, nutrupėjusių nuo šventyklos griuvėsių ir gulinčių ant žemės. Piemenys užkūrė didelį laužą, mėtydami į ugnį sausos žolės kuokštus. Juodų dūmų juosta nutįso palei gelsvas kolonas. Tyliai leidosi sutemos.

Vienas piemuo išsitraukė iš kertės kobzą, kitas prisidėjo prie lūpų kažkokią švilpynę, pasidarytą iš kelių trumpai nupjautų nendrių; pirmiausia, susėdę prie laužo, jie ėmė groti kažkokias piemenų daineles. Klausytojus užplūdo graudulys. Karalius Rožeris nuleido galvą ir susimąstė. Apie ką jis mąstė? Nežinia. Bet apie ką daugiau galėjo mąstyti tas didis valdovas, jei ne apie savo žygius, kurių tik menki pėdsakai beišliko iki mūsų dienų. O gal mąstė apie tuos pelenus, kuriais pavirs jo karalystė, jo Palermas — pasaulio sostinė, kaip didžiuodamasis jį vadino Edrisis,— ir pats jo galingas kūnas?

Henrikas, klausydamasis tų garsų, irgi mąstė. Bet ne apie savo būsimą karaliavimą. Žvilgtelėjo į karalienę. Ji sėdėjo šalia karaliaus, palinkusi į jo pusę, jaunutė ir daili. Šviesių šiaurietės plaukų sruogos dryko iš po baltos skarelės, pusiau uždengusios kaktą. Vilkėjo alemaniška [84] palaidine, aptempusia mažutes krūtis. Didelės mėlynos akys žvelgė šiek tiek išgąstingai. Sklido kalbos, kad ji įsimylėjusi savo posūnį, gražuolį Vilhelmą. Bet jo čia nebuvo. Bijodamas per daug pavargti, jis iš pusiaukelės grįžo į Palermą.

Henrikas žiūrėjo į karalienę ir galvojo, kad galėtų labai ją mylėti, jei apskritai sugebėtų ką nors mylėti,— ir toji gležna, smulkutė moteris jam priminė kitą, likusią toj šaly, kurios iš čia nebuvo matyti.

Muzika ėjo vis smagyn.

Du vyrai staiga žengė į vidurį atriumo ir sustojo vienas priešais antrą, iškėlę rankas sulig pečiais. Kobza dunksėjo visą laiką vienodai, lėtai, o nendrinė švilpynė brungzčiojo plonu nosiniu balsu. Vyrai trepinėjo vietoje, bet mikliai,— buvo matyti, kaip virpa jų strėnų raumenys. Piemuo, kurį Henrikas pamatė patį pirmąjį, stovėjo ant akmens ir, įsisprendęs į šonus kaip koks karalius, stebėjo šokančius. Juo greičiau grojo kobza ir syringa, juo smarkiau judėjo abu šokėjai. Jie jau nebe trepsėjo, o šokčiojo, bet ištiestų rankų nejudino, tik spragčiojo pirštais. Muzika dar labiau įsismagino, šokėjai ėmė kaitaliotis vietomis, mikliai pašokdami ir kiekvienąkart aukštai iškeldami plikas kojas. Strykčiodami vis greičiau ir greičiau, jie ėmė pliaukšėti delnais per šlaunis arba ploti, iškėlę rankas virš galvų.

Henrikas nustebęs apsidairė. Karalius ir karalienė lyg pakerėti žiūrėjo į šokančius. Pažvelgęs į Edrisį, staiga pamatė jo veide tokią kraupią šypseną, kad net šiurpas perėjo per nugarą. Toji šypsena buvo pašaipi ir kartu graudi, sielvartinga ir pagiežinga. Baisu pasidarė Henrikui, kad štai jis sėdi čia, toje nederamoje vietoje. Ieškodamas pagalbos, dirstelėjo į Herchą. Tačiau šis stovėjo išsitempęs kaip styga ir išblyškęs kaip lavonas, nenuleisdamas akių nuo šokėjų. Tada Henrikas pasisuko į piemenį. Tas tebestovėjo taip pat didingai kaip stovėjęs priešais sėdinčiuosius, kaire ranka įsisprendęs į šoną, o dešiniąja laikė iškėlęs savo lazdą, apipintą žaliais lapais. Tarpukartėmis jis krestelėdavo galvą, ir laužo liepsnų atšvaitai sumirgėdavo ant jo ilgų plaukų.

O tuo metu šokėjai jau kaip padūkę strykčiojo ir rangėsi pagoniškojo atriumo smėlyje, čia pripuldavo vienas prie kito, mikliai prasilenkdavo ir vėl suartėdavo, čia sukosi kaip viesulas, kad tiktai mirgėjo jų plačios, įdegusios, žvilgančios nuo prakaito nugaros. O kai jau atrodė lyg ir bepavargstą nuo pašėlusio šokio, tada ėmė suktis ratu aplink tą vietą, kurioje šoko. Kiti piemenys, žiūrėdami į juos, kažką kimiai šūkčiojo,— tie garsai čia papliūpomis kilo į patamsėjusį dangų, čia slopo tarytum gandro kalenimas.

Į visa tai buvo baisu žiūrėti. Henrikas užsimerkė, bet tuoj pat vėl atsimerkė ir vėl pamatė besisukančius vyrus. Ausyse skambėjo kimūs šauksmai, panašūs į mirštančiųjų gargaliavimą kardų kirstynėse. Jis visai nebežinojo, ką daryti.

Staiga abu šokėjai, skriedami lyg pašėlęs viesulas, susikibo už rankų ir drauge ėmė taip suktis, kad tik švysčiojo jų rankos, krūtinės, nugaros. Muzika, suskambėjusi kažkokia įtempta aukš-

ta gaida, ūmai nutrūko. Akimirką buvo tylu, bet staiga nuskardėjo toks kraupus riksmas, tarytum jis būtų sklidęs ne iš piemenų krūtinių, o būtų sustaugę visi apleistos šventyklos akmenys. Lyg peilis perskrodė tas riksmas nakties tamsą. Ir tuoj pat viskas nutilo.

Karalienė Sibilė pasilenkė prie žemės, tada atsitiesė, pašoko nuo akmens ir suriko tokiu pat plonu kraupiu balsu. Edrisis ir karalius Rožeris sugriebė ją už rankų, nebesumodami, ką daryti. Tačiau karalienė krito ant žemės kaip negyva ir gulėjo visa išblyškusi, apšviesta laužo ugnies.

Visi puolė prie arklių, šiaip taip juos sugaudė; Henrikas matė, kaip karalius Rožeris pasisodino Sibilę priešais save. Pamažu ji ėmė gaivelėtis. Raiteliai šuoliais pasileido į naktį. Henrikas lėkė paskui Rožerį, visą laiką matydamas pusapskritį apsiaustą, plazdantį nuo greito jojimo. Už nugaros girdėjo Hercho ir Edrisio žirgų kanopų kaukšėjimą. Jau buvo vėlyva naktis, kai jie pasiekė Palermo vartus.

Parjojęs namo, Henrikas jau rado savo vyrus, su kuriais buvo išsiskyręs medžioklėje. Visi laukė jo užsidegę deglus. Į rūmus buvo atsiųsta žinia, jog atplaukęs Genujos laivynas, trisdešimt trys laivai, kurie netrukus išplauksią į Šventąją žemę, ir atvykėliai galį su jais keliauti. Henrikas padėkojo dievui už parodytą malonę, nes nebenorėjo ilgiau būti tame krašte, pilname šėtoniško grožio.

Dar jiems nesulipus į laivą, virš Panormo pilies suplevėsavo gedulinga vėliava: karalienė Sibilė numirė pačiame jaunystės žydėjime.

XIII SKYRIUS

Henriko išsirinktoje Genujos galeroje buvo dvi eilės irkluotojų vergų, kurie sėdėjo prirakinti prie irklų, bet turėjo ji ir stiebus su plevėsuojančiomis gelsvai rusvomis burėmis. Ant aukšto storo stulpo pūpsojo „gandro lizdas"— pusapvalė pintinė, kurioje dieną naktį tupėjo nuogas jūreivis. Laivagalyje stovėjo plati ir aukšta palapinė, kurios kraštai, išsiuvinėti genujietiškais raštais, dryksojo per abu bortus. Toje palapinėje įsikūrė kunigaikštis ir jo palydovai, todėl virš jos ant karties buvo iškelta vėliava, kurioje švietė Piastų spalvos. Netoli palapinės buvo sukaltas keturkampis aptvaras, tarsi koks bokštas, iškilęs virš laivo: tai buvo arklių gardas, kur jie stovėjo gryname ore; išmoningai pritaisius ištraukiamas dėžes, juos buvo lengva pašerti ir apkuopti.

Laivai plaukė keliomis eilėmis, bet taip, kad matytų vienas kitą. Naktį pirmagaliuose degdavo laužai, rodantys laivo vietą. Ir Henrikas mėgo stebėti, kaip ošiančioje beribėje jūros juodumoje tarytum virš galvos mirksinčios žvaigždės blykčioja palengva plaukiančių laivų ugnys.

Kai jūra būdavo nerami, nedidelę galerą bangos blaškydavo į visas puses, bet vėjui nurimus Henrikas girdėdavo vienodą irklų girgždžiojimą — tarytum širdies plakimą viso to bevardžio pulko, skraidinančio laivą pirmyn. Palankūs vėjai lengvino kelionę, o jūra tomis kaitriomis pavasario dienomis buvo rami. Vanduo tyliai pliuškeno į juodus ąžuolinius sunkaus galeono šonus, laivas atkakliai varėsi į priekį, ir jo bei viso laivyno vadas, senas genujietis Maronė, trynė rankas. Gabeno jis gerą prekę — daugiausia plieno kardus, puikius frankiškus ir bretoniškus lankus ir vakarietiškus šarvus, prilygstančius Damasko dirbiniams, šiltas vilnones liemenes bei ploną gelumbę moteriškiems apdarams. O iš Šventosios žemės, be grynai rytietiškų prekių — cukraus, prieskonių ir brangenybių, tikėjosi dar parsigabenti didelę partiją vergų, reikalingų Genujos kasykloms ir akmens skaldykloms.

Henrikas mėgo naktį išeiti į denį ir užsikvempęs ant turėklų žiūrėti į amžiną jūros pulsavimą. Dangus virš jų galvų buvo tamsiai mėlynas ir vaiskus, o žvaigždės nepaprastai didelės ir paslaptingos. Iš kitų laivų atsklisdavo dainos. Nesuprantamas liko Henrikui tas pasaulis, po kurį jis taip ilgai visomis kryptimis klajojo. Nesuprato jis nei karaliaus Rožerio, nei to, kodėl numirė karalienė Sibilė. Visa, apie ką Arnoldas — su tokiu įkarščiu — kalbėjo Laterano sode, atrodė jam tuščias garsas, menkesnis negu bangos plekštelėjimas į laivo priekį. O vis dėlto tuščioji šventykla, stūksanti nuošaliame slėnyje, įstrigo jam į atmintį netgi labiau negu Romos griuvėsiai. Kažkoks gyvenimas buvo, praėjo, užgeso; kokia jo prasmė, kas tie žmonės, pastatę Segestos kolonas arba Koliziejų?

Jis prisiminė, kaip, važiuodamas per turtingą Pizos uostą, matė naują šventovę, kurią statė to miesto gyventojai. Milžiniška nava dar tebuvo įpusėta, bet joje jau stovėjo miškas kolonų su arkomis, ir viskas stebino neregėtu užmoju. Fasadas stiebėsi aukštyn keliomis eilėmis kolonų, panašių į rojaus sodų medžius, nuostabiai harmoningų. Dailūs, platūs langai žvelgė lyg akys, išsiilgusios naujo pasaulio reginių. Viskas čia iš tiesų buvo nauja ir linksma. Ką reiškė toji šventovė? Kokią dieną ženklino ji amžių tėkmėje — ir kas toji tėkmė? Praeinantis laikas, kuris bėga kaip vanduo nuo plataus viešpaties drabu-

žio, kaip ašara iš Kristaus Karaliaus akies. Didžiulis Kristaus veidas žvelgė į Henriką iš tamsmėlynio vaiskaus nakties dangaus tarsi nuo *Capella Palatina* * skliauto.

Kokių stebuklų pilnas pasaulis, ir kaip jie susipynę į neatraizgomą, neperprantamą kamuolį. Skaudu buvo jausti šventovių ir savo paties menkumą tame reikalų ir žmonių verpete. Henrikas neturėjo su kuo apie tai pasikalbėti, vaikinai buvo per jauni, Jaksa per daug žavėjosi pats savim ir nepaprastais jų kelionės nuotykiais. Tiktai norvegas vienuolis Bjarnė (per krikštą gavęs Kaliksto vardą), Maronės pasigailėtas ir paimtas į laivą, kad melstųsi už visus ir prišauktų palankius vėjus,— tik jis suprato šį tą iš Henriko šnekų, kai kunigaikštis dusliu balsu dėstė savo mintis denyje, po tamsiu nakties dangumi. Tai buvo nuostabios naktys jiedviem abiem. Bjarnė pėsčias atkeliavo iš tolimos šiaurės ir įsiprašė į laivą — kaip Henrikas,— norėdamas aplankyti šventąsias vietas. Ir nakvojo jis dabar dvokiančiame triume kartu su vergais.

Telis naktimis taip pat išeidavo į denį ir brūžindavo savo violą. Muzikos garsai susiliedavo su bangų ošimu, tarpais berniukas grieždamas dainuodavo, ir Henriko atmintyje iškildavo rudeniškas sodas ir smulkutė Richenca, tokia panaši į velionę karalienę Sibilę. Ir palengva, neskubėdamas, tarsi iš naujo viską apgalvodamas, Henrikas pasakodavo vienuoliui Bjarnei apie visus tuos žmones, su kuriais jam teko susidurti, apie jų likimus: kaip jie, genami kažkokio alkio, klajojo po pasaulį, patys nežinodami kodėl ir kam.

Bjarnė irgi nesuprato Henriko, darančio lygiai tą patį. Tačiau vis tiek klausėsi jo pasakojimų ir pats daug pasakojo, kaip šiaurėje žmonės gyvena iš medžioklės ir plėšikavimo ir kaip jį apėmęs sielvartas, ir kaip jis, žengdamas karaliaus Eriko ir karalienės Bodilės pėdomis, leidęsis į pasaulį, norėdamas savo akimis pamatyti tą vietą, kur Kristus gyveno ir kentėjo.

Bjarnės pasakojimas privertė Henriką susimąstyti; tiesą pasakius, iki šiol jis nelabai suvokė, kur keliauja, negalvojo apie tai. Ir staiga naivios skurdaus vienuolio šnekos jam priminė tos kelionės tikslą. Vaizduotės akimis jis išvydo tą vienintelį pasaulyje kraštą ir tuos dar gyvus pėdsakus, kuriuos paliko ten gyvenęs išganytojas. Pirmą kartą širdies gilumoj jis pasijuto sukrėstas ir išsigando. Ar yra vertas ir pakankamai pasirengęs lankyti šventąsias vietas?

---

* Palatino koplyčios *(lot.)*.

Ir todėl visa, ką jis dėstė Kalikstui Bjarnei, buvo greičiau išpažintis, o ne pasakojimas: Henrikas troško būti pasmerktas, gudravo, stengdamasis pasirodyti prieš vienuolį nepaprastai blogas ir nuodėmingas. Tačiau naivusis vienuolis greit perprato jį ir pasakė:

— Matai, kunigaikšti, nereikia tiek daug galvoti apie visus tuos dalykus. Teisybė, esam nuodėmingi, teisybė, klajojam po margą pasaulį — arba tupim užkrosny, kaip mano broliai Hamare arba taviškiai Krokuvoj, bet ne tai svarbiausia. Į viską reikia žiūrėti paprastai, nieko neimti į širdį ir atsiduoti dievo valiai. Reikia gyventi, ir gyventi kaip dievas liepia,— ir neverta sukti galvos.

Henrikas kartojo sau tuos žodžius. Ne sykį kartojo.

„Reikia gyventi, ir gyventi kaip dievas liepia,— ir neverta sukti galvos."

Kelias savaites plaukė jie ramia jūra, tačiau laimingai išvengė susitikimo su piratais. Užplaukė į Kretą ir į Kiprą, bet galiausiai pasirodė ir Šventoji žemė. Laivai įsuko į Jafos uostą, Maronė suskato krauti lauk atgabentas prekes, o Henrikas su būreliu palydovų išlipo į krantą ir išsivedė nusikamavusius, sulysusius žirgus. Be Jaksos ir ginklanešių, palydoje buvo dar dvidešimt vyrų, o arklių trisdešimt. Vos išvesti į krantą, tie vargšai suklupo ant žemės ir gulėjo, visai nusilpę ir paliegę. Vyrai taip pat atrodė nusikamavę. Henrikui buvo nemaža rūpesčio, kur padėti arklius ir žmones, kaip juos išmaitinti; reikėjo akylai saugoti statinaites su pinigais, nes uosto gribišiai galėjo bemat jas pačiupti. Taip jie ir stovėjo Šventojoje žemėje, susirūpinę, išvargę, nežinodami, ką daryti, net nebesuvokdami, kur atsidūrė. Ir buvo jiems juokinga — Henrikui ir jo kelionės draugams, ypač Jaksai — matyti Bjarnę sukniubusį ant žemės ir bučiuojantį dulkes. Iš kitų laivų taip pat išlipo pirkliai ir maldininkai,— susidarė nemažas būrys. Atvykėlius apstojo minia juodbruvų vyrų niūriomis, nepatikliomis akimis, apdriskusios, nevalyvos moterys smalsiai apžiūrinėjo riterius, stengdamosi atspėti, ko jie verti. Jafos uostas buvo nepatogus ir mažas, laivai po vieną plaukė prie lėkšto kranto ir krovė ant jo prekes, laipino žmones. Prekių krovimą prižiūrėjo Maronė. Pasitikti atvykėlių netrukus atėjo tamplierių pasiuntiniai. Jie vilkėjo baltus apsiaustus su raudonu ženklu — aštuonkampiu kryžiumi. Viešpaties šventovės riterių pareiga buvo nulydėti maldininkus iš Jafos į Jeruzalę. Pakelėje pastatyti būreliai po tris keturis riterius perdavinėjo atvykėlius vieni kitiems ir saugojo visą kelią, kuris nebuvo labai saugus, mat čia vis

užklysdavo grobio ištroškę musulmonų būriai iš netolimo Askalono, kuris dar buvo egiptiečių rankose.

Miestas atrodė tuščias. Aplinkui nebuvo nei medžių, nei jokių kitų augalų, o žmonės atrodė suvargę ir nesvetingi. Išlipęs ant tos išdegintos žemės, Henrikas net kaip reikiant nepasimeldė.

Užtat jis liepė paimti kelis sidabrinius ir duoti Kalikstui, kuris neatsikalbinėdamas iškart paėmė. Tačiau kai galerininkai pradėjo kalbėtis su stovinčiais ant kranto bendragenčiais ir bendratikiais — ir už tai buvo tuoj pat apčaižyti rimbu,— atidavė pinigus spoksantiems musulmonams ir paprašė atnešti visokio maisto, daržovių, papločių ir mėsos. Buvo atnešti trys krepšiai, ir Kalikstas pats dalijo valgius galerininkams. Tie puolė prie jų kaip žvėrys. Maronė, plušėdamas ant kranto, įspėjo, kad jam netrukdytų dirbti, bet juokėsi iš vienuolio, juokėsi taip pat Henriko vyrai, Jaksa iš Mechovo ir kiti. Galiausiai ir patys galerininkai pradėjo kvatoti, o kai Kalikstas išlipo į krantą, ėmė svaidyti į jį kaulus, vaisių žieveles ir duonos plutas. Vienuolis juokėsi kartu su visais ir priėjęs pabučiavo Henrikui ranką ir apkabino kelius, dėkodamas už suteiktą linksmybę.

Iškeliavo lydimi dviejų tamplierių, kurie juos išvedė į Jeruzalės kelią. Už Jafos gamtovaizdis pasikeitė: jie traukė per slėnį, kuriame tekėjo daugybė upelių, žaliavo apelsinų giraitės; tai iš tiesų buvo kraštas, kuriame plaukė pieno ir medaus upės. Tačiau nukeliavus gal porą mylių, pro žalią pievų ir sodų veją tarsi numirėlio griaučiai ėmė lįsti kalkakmenis. Slėnis buvo nusėtas pilkšvų uolų nuolaužomis; kelias vedė aukštyn išdžiūvusiais šlaitais ir terasomis. Ir kai jie užkopė dar į vieną atkalnę, tolumoje ant aukštos kalvos išvydo baltą, saulės išdegintą miestą, kurio priekyje tarsi atkištas kumštis stūksojo pilki didžiulės tvirtovės pastatai. Tai buvo Jeruzalė, saugoma Dovydo bokšto.

Nuo kalno jie nusileido į Hinomo slėnį, kur smėlyje ir retoje žolėje augo seni, stori alyvmedžiai, vieninteliai Jeruzalės medžiai, keisti ir vargani. Aukštai viršuje pilkavo galingi mūrai, pastatyti labai savotiškai, Vakarams nežinomu būdu. Kai jie iš slėnio, iš gilios daubos žvelgė į tvirtovės bokštus, Jaksa pasakė:

— Žmogaus jėgos nebūtų įveikusios tų mūrų.

Įjoję pro Jafos vartus, papuoštus nuostabia prancūziška arka, jie iškart pasinėrė į Rytų miesto triukšmą. Buvo pavakarė, ir būreliai moterų ėjo vandens prie cisternų bei šaltinių.

Frankų — taip Rytuose buvo vadinami visi europiečiai — ir surių, į Rytus atklydusių graikų, žydų, armėnų, moterys vaikščiojo atidengtais veidais. Kai kurios, gyvenančios iš savo kūno, žiūrėjo į atvykėlius kaip į eilines aukas, tuoj ėmė rodyti visokius ženklus ir visaip riterius vilioti, bet tamplieriai šaukdami ir plūsdamiesi varė jas šalin. Moterys pulietės [85], priklausančios po visą Šventąją žemę pasklidusiai riterių palikuonių padermei, veidus buvo užsidengusios čadromis ir kilstelėdavo jas tik iš tolo, parodydamos sumišusiam Henrikui veido ovalą.

Prieš eidamas prie Viešpaties karsto, Henrikas Dovydo ir Saliamono keliais nujojo į Moriją. Tai buvo didelė tuščia aikštė, užimanti ketvirtadalį miesto; vidury tos aikštės, primėtytos kolonų, atikų ir karnizų nuolaužų, ant marmurinio paaukštinimo stovėjo aštuonkampė, marmuru padengta Saliamono šventykla su rausvu kupolu. Už jos tarp kiparisų ir ąžuolų dūlavo plokščias puikių rūmų fasadas,— tai buvo Jeruzalės karalių rūmai, pastatyti Dovydo namų griuvėsių vietoje. Viename rūmų sparne, arčiau šventyklos, buvo įsikūrę Viešpaties šventovės riteriai, tamplieriai.

Tie, kurie juos čia atvedė, visus Henriko kelionės draugus apgyvendino riterių kambariuose, o kunigaikštį nuvedė pas didįjį magistrą. Mat Bertrandas Tremelai, tuometinis tamplierių magistras, didingos išvaizdos, išnašus, baugiai rimtas vyras, panoro jį priimti tuojau pat. Riterį, po teisybei, gerokai blaškė balandžiai ir varnėnai, aptūpę celės langą — matyt, Viešpaties šventovės ordino magistras juos labai mėgo,— bet, kalbėdamasis su Henriku, apsimetė negirdįs jų krykštimo ir burkavimo. Henrikas pasisakė, kas esąs, ir kardo galu ant šaltų celės grindų nubrėžė kryžių, kurį apvedė apskritimu. Bertrandas atsakydamas pirštu nupiešė tokį pat ženklą ore ir pasakė, kad jeigu Henrikas ieškąs rožės ir kryžiaus, tai galįs pasilikti tamplierių rūmuose. Kol įsikūrė jiems paskirtuose apytuščių rūmų kambariuose, visai sutemo, ir Henrikas išėjo budėti prie Kristaus karsto. Didžiulė bažnyčia aukštu stogu, laikomu daugybės masyvių kolonų su romaniškais kapiteliais, buvo tamsi ir tuščia. Tik aplink Šventojo karsto koplyčią kvadratinės bažnyčios vidury skaisčiai plieskė žvakės, didelės ir mažos. Jos stovėjo žvakidėse, nulietose iš sidabro, ir medinėse, ir geležinėse, o buvo ir paprasčiausiai prilipdytų vašku prie sienų ar grindų. Tų žvakių šviesa buvo šventa, nes didįjį penktadienį ji nusileisdavo iš dangaus ir įžiebdavo užgesusias lempas. Tasai didis stebuklas kasmet stulbindavo suėjusią mi-

nią, kol popiežius rūsčiai pasmerkė Sirijos kunigus, žinojusius stebuklo paslaptį.

Kaip paprastai, sargyboje prie Karsto stovėjo du rūmų riteriai. Henriką atlydėjo tik Bjarnė Kalikstas. Kunigaikštis buvo su paprastu apsiaustu — nenorėjo prie Aukščiausiojo karsto puikuotis savo aukšta kilme. Priėjęs prie Šventojo karsto rotondos, jis atsigulė kniūpsčias, išskėtė kryžium rankas ir prispaudė kaktą prie žemės. Kaip tik dėl šitų akmenų dabar kovojo visos tautos, gindamos juos nuo musulmonų. Čia pat už kriptos buvo akmuo, ženklinantis žemės vidurį, čia pat numiręs gulėjo Karalių Karalius. Erškėčiuota buvo jo karūna. Gal jis visai nenorėjo, kad dėl jo karsto būtų liejama tiek kraujo. Bet susivienijo visos tautos ir pamiršo, kas yra vokietis, kas prancūzas, kas danas, škotas, alobrogas [86], armėnas, lotaringietis ar akvitanietis. Henrikas ramiai gulėjo greta Kaliksto ir nieko negalvojo, net nesimeldė, tik jautė nepaprastą dvasios pakilimą, priartėjimą prie kažko aukštesnio, tai, ką tikriausiai jautė visi tie, apie kuriuos kapelionas Fulcheris [87] sakė, kad jie jautęsi kaip viešpaties broliai ir sūnūs, kaip tikri giminės. Ir Henrikas mąstė, kad šventi dalykai vienija žmones ir kad jei visi tikėtų Šventąjį karstą — visi taptų broliai. Ir jis visai nemąstė apie save. Taip prabėgo geras laiko tarpas.

Tačiau prieš vidurnaktį bažnyčios tylą sudrumstė žingsnių čežėjimas ir drabužių šlamesys. Henrikas pasikėlė nuo žemės ir atsiklaupė, mintimis tebeskrajodamas aukštybėje. Prie Karsto klūpėjo moteris labai prašmatniais drabužiais; ant žalio apsiausto krito palaidi šviesūs plaukai, vos pridengti permatoma skarele. Skarelę juosė auksinis lankelis, kuriame buvo išraižyti balandžiai. Henrikas matė gražaus, tik nepaprastai lieso veido profilį. Pasilenkusi virš kapo akmens, abiem rankom atsirėmusi į granitinę tvorelę prie koplyčios durų, moteris pašnibždomis meldėsi. Šalia jos stovėjo aukštas, tamsaus gymio vyras su trumpu brokato apsiaustu, išmargintu juodais kryžiukais; jis turėjo didžiulį konetablio kardą, kurį laikė įbedęs į žemę kaip budelis. Prie puošniosios moters klūpėjo dar dvi, viena paprastais drabužiais, kita vienuolės abitu, su aukštu baltu kyku. Keli tarnai atėjo paskui moteris nešini didelėmis vaško žvakėmis. Jie rodė nepaprastą pagarbą puošniajai moteriai. Tai buvo Melisanda, Jeruzalės karalienė, su savo seserimis — Hodjerna, Tripolio kunigaikštiene, ir Iveta, Betanijos lazaretiečių vienuolyno vyresniąja.

Grafų de Retelių giminėje, kuriai dabar priklausė Jeruzalės karalystės sostas, buvo nemaža ryžtingų moterų; nepaprastai

energingai jos vadovavo vyrams, valdė grafystes ir karalystes. Iš keturių Balduino II[88] dukterų tik dievobaimingoji Iveta, nors ir iškilnaus stoto, nepasižymėjo valdžios troškimu. Būdama penkerių metų, ji išgyveno kelis siaubingus mėnesius pas musulmonus kaip įkaitė, ir tas jai įstrigo į atmintį. Ieškodama ramybės, užsidarė vienuolyne; nors ėjo vyresniosios pareigas, visiems buvo švelni ir maloni. Ji dievino savo vyriausiąją seserį, Melisandą, ir sunkesnę akimirką visada skubėdavo pas ją. Kita sesuo, Alicija, jauna Antiochijos kunigaikščio Boemundo našlė, jodinėdama ant žirgo su balto aksomo gūnia, gundė musulmonus, kad tie padėtų atimti Antiochiją iš jos tikros dukters ir paveldėtojos. Ji stojo prieš savo tėvą, ir šis turėjo siųsti kariuomenę, kad jėga priverstų ją klausyti. Vis dėlto ji pasiekė, ko norėjo, ir valdė Antiochiją, atėmusi iš dukters Konstancijos, kuri užtat vėliau iš jos paveržė jaunikį. Trečioji, Hodjerna, nesutarė su vyru, net kariavo, ir visada stengėsi laikytis arčiau vyriausiosios sesers. Riteris su auksiniu, juodais kryžiukais išmargintu apsiaustu buvo tų moterų pusbrolis, Manasijas de Jergas, karalystės konetablis.

Henrikas kurį laiką klūpėdamas meldėsi, paskui atsistojo ir, kaip reikalavo paprotys, uždegė atsineštą lempelę, nes jau buvo vidurnaktis; uždegęs paėmė ją ir pastatė ant kapo akmens. Tada žemai nusilenkė karalienei ir grįžo į savo vietą. Hodjerna pažvelgė į jį nustebusi, o Melisanda, nepaliaudama melstis, keliskart atsigręžė į jo pusę ir žiūrėjo tarsi nieko nematančiomis akimis, sakytum galvodama apie ką kita, gal apie maldą. Netrukus ji atsistojo, o paskui ją ir visi kiti. Praėjusi pro Henriką, ji pasuko link šoninių durų ir dingo. Tačiau po valandėlės prie Henriko priėjo vienas iš jos tarnų ir vokiškai pasiteiravo, kas jis, ar seniai atvykęs prie Šventojo karsto. Henrikas, lyg pažadintas iš miego, viską išsipasakojo, o tada tarnas jam pasakė, kad rytą prisistatytų į rūmus, nes karalienė pati norinti jam aprodyti visas šventąsias vietas.

Tokia malonė nustebino Henriką. Jis paprašė tarną padėkoti karalienei ir vėl susikaupė maldai. Jo lempelė skaisčiai degė ant Kristaus antkapio, o šalia sunkiai dūsavo susijaudinęs Bjarnė. Naktis buvo karšta, bet paskui į tą karštį įsismelkė vėsa, oras atšalo. Artinosi rytas. Baigėsi trumpa vasaros naktis,— Henrikas pagulėjo kryžium dar gerą valandėlę, maždaug tiek laiko, kiek reikia sukalbėti dešimt „Tėve mūsų", paskui atsistojo ir išėjo į kiemą. Žvaigždės blėso, dangus balkšvėjo, nauja diena aušo virš Jeruzalės. Nerami diena.

Kunigaikščiui paskirtas globėjas tamplierius buvo jaunesnis už jį, vardu Valteris fon Širachas, vienintelis vokietis, nes visi kiti riteriai vienuoliai buvo prancūzai arba provansiečiai. Valteris pasakė Henrikui, kad jei iš Betanijos pas karalienę atvyko Iveta ir jei karalienė vidurnaktį meldėsi prie Kristaus karsto, tikriausiai turį prasidėti kokie rimti dalykai. Ir iš tiesų galėjai pastebėti, kad miestas sujudęs ir sunerimęs; prie visko įpratę miestiečiai pakavo prekes į ryšulius,— tik Venecijos ir Genujos gatvės, kuriose gyveno privilegijuotieji pirkliai, liko ramios; pirkliai buvo tikri, kad niekas nė pirštu nedrįs jų paliesti, globojamų šviesiausiosios respublikos ir švento Morkaus. Jie neuždarė nė savo krautuvių.

Tačiau Henrikas, pasiskolinęs žirgus iš tamplierių, nors joti tereikėjo keletą žingsnių, nuvyko į rūmus, kaip jam buvo liepusi karalienė. Prie durų stovėjo minia dvariškių, bet nė vienas jo neužkabino. Aplinkui trainiojosi būriai smalsuolių, musulmonai pardavinėjo vaisius ir saldžius, meduje virtus riešutus; riteriai buvo su šalmais, o pirkliai su turbanais.

Henrikas buvo nuvestas pas karalienę ir tada pamatė, kad tai jau pusamžė moteris. Vakar žvakių šviesoje atrodė jam visai jauna. Ji buvo neapsakomo grožio, gyvos juodos akys žaižaruote žaižaravo iš po smarkiai nujuodintų blakstienų. Ryškūs antakiai kaip du lankai virš tų spindinčių akių taip pat buvo nubrėžti dažais. Karalienė lošė šachmatais su seserim, ir Henrikas pasisveikindamas priklaupė ant vieno kelio. Jam buvo atkištas delnas pabučiuoti, bet kalbėtis jie negalėjo, nes karalienė kalbėjo tik prancūziškai, pietiečių kalba, kurios Henrikas nemokėjo.

Per vertėją Melisanda pasakė, kad jai jau pranešta, kas jis per vienas, kad žinanti, jog jis esąs Vokietijos imperatoriaus pusbrolis, ir kad pati norėtų pavedžioti jį po Jeruzalės stebuklingąsias ir šventąsias vietas.

Taigi veikiai buvo atvesti žirgai dvariškiams, mulė karalienei, ir jie išjojo nusilenkti šventosioms vietoms. Nors karalienė buvo labai mandagi ir maloni, vis tiek galėjai matyti, kad ji kažko susirūpinusi ir prislėgta. Valteris rytą sakė Henrikui, kad tikriausiai dabar būsią kokių nelemtų įvykių. Karalienės ir velionio karaliaus Fulko sūnus Balduinas, trečias iš eilės turintis tą vardą ir kol kas valdantis tik pusę karalystės su Tiro ir Akono miestais, ketinąs traukti į Jeruzalę ir jėga priversti motiną atiduoti jam ir antrąją pusę. Žmonės kalbą, kad dabar jis apgulęs Mirabelės pilį, priklausančią konetabliui Manasijui, bet netrukus su savo artimiausiu padėjėju, tamp-

lieriumi Humfredu iš Torono, pulsiąs Jeruzalę. Pilis ruošėsi gintis: konetablis Manasijas, grafas Amalrikas iš Jafos — antrasis karalienės sūnus, Pilypas iš Nabuluso, Rohardas, Jeruzalės kaštelionas, nesitraukė nuo karalienės ir vis įsakinėjo; viskas pranašavo audrą.

Vis dėlto karalienė ramiausiai užiminėjo Henriką, vedžiojo jį iš vienos vietos į kitą. Šalia Kristaus karsto bažnyčios stovėjo puiki joanitų bažnyčia, visai dar nauja, su gražiais portalų raižiniais, viduje su daugybe varpų; dar jie buvo prie šventojo tvenkinio, paskui ant Siono kalno Paskutinės vakarienės koplyčioje, kur mirė Marija; visose tose vietose pasimeldė, uždegė žvakes; kai kur karalienė, rytiečių papročiu, paėmusi saują smilkalų, bėrė į ugnį, kad dūmai kiltų aukštyn kartu su malda.

Paskui jie nujojo prie Šventojo karsto bažnyčios. Čia visi nulipo nuo žirgų ir, pamaldžiai susikaupę, pėsti žingsniavo nuo koplyčios prie koplyčios — šios vietos, įamžintos tuo, kad pro jas Išganytojas ėjo mirti, nepaprastai sujaudino Henriką. Jo palydovai lenkai tyliai užgiedojo atgailos himną ir labai pamaldžiai traukė aplink bažnyčią. Karalienė buvo mokiusis lotynų kalbos ir dabar kalbėjosi su Henriku šia kalba, bet tik apie visai nereikšmingus, pašalinius dalykus, tuo gerokai erzindama Henriką. Jis pažvelgė į jos gražų veidą ir pamatė jame atsispindint nuovargį, sakytum tas vienodas jų vaikščiojimas jau būtų jai įsipykęs. Karalienės veide buvo sustingusi nuobodulio išraiška.

Henrikas suvokė, jog karalienė bodisi visa ta šventa aplinka, kurioje gyvena nuo pat vaikystės. Jai sunku buvo suprasti tą pakilią nuotaiką, kuri apėmė maldininkus, kai jie savo akimis išvydo įžymiąsias vietas, jau nuo senovės laikomas šventomis, o dabar dar ir viso pasaulio riterių krauju atkovotas iš netikėlių. Tos plynos sienos jai tebuvo paprasti akmenys, tie takai — paprastos žemės dulkės.

Išėję į aikštę priešais bažnyčią, visi atsiklaupė, pagauti vieno jausmo. Meldėsi užmerktomis akimis. Atsimerkęs Henrikas pamatė, jog karalienė smalsiai jį stebi. Ji dar užvedė jį ant bažnyčios stogo. Čia paėmė už rankos ir parodė priešais dunksančią Jeruzalę, visą apjuostą sienomis, pilną bokštų — vėl atgimusį, galingą miestą, kuriame ji karaliavo. Ten kyšojo įvairių bažnyčių stogai: riterių joanitų, Lotyniškosios Marijos, Marijos Magdalietės, Jokūbo vyresniojo ir Jokūbo jaunesniojo, o užvis aukščiausiai buvo iškilusi miesto gynybinė tvirtovė — Dovydo bokštas. Karalienės ranka virptelėjo Henriko saujoje ir tuoj pat suglebo tarsi nuvytusi rožė. Toji moteris kvepėjo

cinamonu ir Rytų nardu, vilkėjo puošnia suknele su juodais ir sidabriniais dryžiais; daug prisiplėšto turto buvo sukrauta karalienės rūmų požemiuose, daug mokėjo karalystei genujiečiai ir piziečiai, ir venecijiečiai už tai, kad Jeruzalės karalystė ne tik saugotų Šventąjį karstą, bet ir kardu gintų jų pirklį ir prekybininką, jų prekybą ir laisvąjį uostą.

Ir kaip tik čia, toje vietoje, kur buvo atpirktos pasaulio nuodėmės, kur nuogas Kristus buvo prikaltas prie kryžiaus, Henrikas regėjo prieš save goslią moterį, kuri jam spaudė ranką, kuri tvirta sauja smaugė arabus, žydus, armėnus, sirus, puliečius bei italus ir krovė auksą į Dovydo bokštą,— moterį, kuriai buvo įgrisę Palestinos šventieji prisiminimai.

Jiedu nulipo žemyn, ir tada karalienė, jau neslėpdama nuobodulio ir nevaidindama dievobaimingos maldininkės, iš paskos jojantiems žonglieriams įsakė groti ir dainuoti pasaulietiškas dainas. Gatvės, kuriomis jie jojo link Aukso vartų ir Saliamono šventyklos, buvo apytuštės. Karalienė nepaprastai mėgo truverus, galybę jų prisikvietė iš Akvitanijos bei Provanso ir kiekviena proga liepdavo jiems dainuoti. Pati irgi mokėjo groti įvairiais instrumentais. Ir dabar, kai jie išjojo pro vartus ir pasuko link Getsemanės sodo, ji paliepė atnešti kažkokį instrumentą ir pasakė Henrikui, kad pagros jam. Pamaldžiai jie prajojo bažnyčią Kedrono slėnyje, pastatydintą karalienės. Bažnyčia, iškilusi virš Marijos karsto, buvo nedidelė, bet graži. Jos arka buvo išlenkta kaip kokio muzikos instrumento šonai, ir Henrikas staiga susižavėjo Melisanda dėl to, kad ji pastatydino tokią bažnyčią.

Getsemanės sodas buvo mažas, bet vešlus. Jo žemę drėkino Kedrono vanduo. Medžiai tarytum iš visur buvo subėgę į šią vietą. Tačiau Melisanda nenorėjo užsibūti sode. Ji patraukė aukštyn, saulės išdegintu Alyvų kalno šlaitu, kur augo susikuproję alyvmedžiai, teikiantys menką pavėsį. Sustojo prie karalienės Bodilės antkapio. Apsidairę po kojomis išvydo nuostabų reginį. Kitapus slėnio stūksojo didžiulės baltos sienos su dvejų vartų išpjovomis — Aukso ir švento Stepono, o viršum sienų buvo iškilę Saliamono šventyklos ir Šventojo karsto bažnyčios kupolai, ir auksiniai rūmų stogai, o už auksinių stogų — begalinė, saulės išdeginta, bevandenė lyguma su pilkomis kalvomis, nusidriekusiomis į Azijos gilumą, į nežinomus tolius. Ir tie toliai nedvelkė ramybe.

— Žinai, kas čia? — paklausė Henriką karalienė, balta ranka rodydama slėnio pakraštį palei kalną.— Tai Juozapoto slėnis.

Išgirdus paskutinius žodžius, Henriką nukrėtė šiurpas. Priešais plytėjo pilka, išdeginta žemė, įkaitusiose griovose mirgėjo melsvi šešėliai. Tolumoje tą pilkšvai gelsvą lauką kirto išdžiūvusio upelio vaga,— ją ženklino baltos akmenų eilės, panašios į atkastus griaučius. Kur ne kur kėpsojo kreivi, senutėliai, sutrešę alyvmedžiai — tarytum būreliai paralitikų, pro kuriuos viešpats praėjo netaręs išganingo žodžio. Ak, koks tai buvo nykus reginys. Vienintelė Getsemanė, kur paskutinį kartą meldėsi Kristus, traukė akį medžių guoto žalumu, bet juk tai buvo liūdniausia vieta žemėje.

Karalienei padavė arabišką muzikos instrumentą — nedidelę juodą dėžutę, kurios viduje buvo matyti mediniai plaktukėliai, aptaisyti dramblio kaulu. Karalienė trinkčiojo per juos abiem rankom, ir viršum kaitros nualpinto Juozapoto slėnio nuaidėjo virpčiojanti melodija. Ją perėmė truverų violos, garsiai įsičirškė ir žiogai aukštose, parudusiose Alyvų sodo žolėse aplink Danijos karalienės antkapį. Ir karalienė ėmė tyliai dainuoti — o trubadūrai išgirdę tuoj pat garsiai užtraukė mėgstamą dainą:

Quand je me promène
Dans mon jardin,
*Dans mon jardin d'amour...**

Tardama žodį „amour", karalienė suglaudė lūpas į rausvą žiedelį ir, nors buvo pusamžė, atrodė labai graži. Kai ji pažvelgė į Henriką, juodose jos akyse staiga suliepsnojo ilgesys ir aistra, ir lenkų kunigaikštis nusisuko, paraudęs iš gėdos. Tokią dainą tiko dainuoti kur nors kitur, tik ne čia.

Kelyje nuo Stepono vartų ūmai iškilo dulkių stulpas. Pats kelias buvo matyti kaip ant delno. Karalienė liovėsi groti ir liepė tarnams skubiai dumti į tą pusę. Nujojo keliese. Netrukus ant suplukusio arklio atlėkė Hodjerna, lydima kelių tarnų. Visi sujudo: pagaliau atėjo žinia, kurios jie tikėjosi. Karalius Balduinas užėmęs ir sudeginęs turtingąją Mirabelę, konetablio pilį, ir dabar su savo gausia kariuomene jau esąs per mylią nuo Jeruzalės. Hodjerna aimanavo, kad miestas visai tuščias, nebelikę riterių, kurie galėtų jį apginti, nebelikę nieko, kas norėtų kopti ant sienų, nesą kuo užšauti vartų, o į pietus nuo Aukso vartų didžiausia skylė sienoje iki šiol neužtaisyta, ir bet kas panorėjęs gali pro ten patekti į vidų.

---

* Kai vaikštinėju
Po savo sodą,
Po savo meilės sodą... *(Pranc.)*.

Melisanda bemat susitvardė, atgavo karališką ramybę. Sučiaupusi lūpas sėdo ant mulės, o visi kiti leidosi paskui ją. Iki pat miesto vartų ji neištarė nė žodžio ir tik paskui šūktelėjo:

— Nebėra kas daryti, miesto apginti negalima, prašau joti paskui mane į Dovydo bokštą.

Ir jie šuoliais pasileido per tuščias gatves, kur pirkliai skubėjo pasislėpti savo namuose ir, žvangindami geležinius skląsčius, užsidarinėjo iš vidaus duris.

Kiek įkabindami jie atlėkė prie bokšto; Henrikas, kuris nepažinojo miesto ir neturėjo kur dėtis, jojo paskui visus, kol visas būrys sugarmėjo ant pakeliamojo tilto.

Tiltas vedė prie vartų, kurie stovėjo tarp dviejų bokštų, sumūrytų iš tašyto akmens luitų. Prajoję pro vartus, jie atsidūrė kieme, apjuostame tokių storų sienų, kokių Henrikas niekada nebuvo matęs. Kampe, kur šiurpsojo nudžiūvusi žolė, stovėjo pats aukščiausias Hipisko bokštas su stambiais krenneliažais ir apskritu minaretu, iš kurio buvo matyti visa apylinkė. Vakaruose tokių tvirtovių statyti dar niekas nemokėjo. Dovydo bokštui paimti tebuvo du būdai: badas arba klasta. Po kiemą puldinėjo tarnai, skambėjo šūksmai. Kaštelionas Rohardas jau buvo tvirtovėje ir ruošėsi jos gynybai. Pro vartus į kiemą ėmė traukti kupranugariai, asilai, mulai ir vergai su maisto ryšuliais. Ryšuliai tuoj pat buvo sumesti kieme, į sandėlius jų niekas nenešė, o kupranugarius ir kitus nešulinius gyvulius skubiai išsiuntė atgal į miestą, kad tvirtovėje neliktų nė vienos nereikalingos burnos. Manasijas mikliai užsiropštė į aukštąjį minaretą pasižiūrėti, iš kurios pusės artėja kariuomenė. Karalienė kaip niekur nieko pasišaukė Pilypą iš Nabuluso patikrinti pylimų ir sienų. Apžiūrėjo juos raiti, jodami vienas šalia kito. Visi rūpinosi, kodėl nėra Amalriko, karalienės jaunesniojo sūnaus. Šis atsirado jau pradėjus kelti tiltą; nors tik septyniolikos metų, vaikinas buvo labai storas, todėl jojo dideliu, sunkiu Niderlandų veislės žirgu. Askalono ir Edesos grafas, rodės, nė kiek nesijaudino dėl gresiančio pavojaus; jam iš paskos vergai nešė pintines ir narvus su jo mylimais katinais. Atvykęs tuoj pat įsikūrė viename iš apatinių Hipisko bokšto kambarių, sustatė narvus, pats išdėliojo pieno dubenėlius, nekreipdamas nė menkiausio dėmesio į erzelynę aplinkui. Tačiau nors ir užsižaidęs su katinais, kurie kiek baikštaudami miaukė ir slampinėjo po kambarį, jis iškart pastebėjo Henriką ir kitus svetimšalius ir pasiteiravo Hodjerną, kas tie žmonės. Tuo tarpu atbėgo ir Iveta su savo vienuolišku kyku ir pradėjo

Amalrikui kažką aiškinti. Jaunuolio veidas buvo rimtas, akys protingos. Jis atidžiai klausėsi tetos, bet paskui tik mostelėjo ranka.

Henrikui buvo pasakyta, kad jis turįs pasitraukti iš bokšto. Kunigaikštis buvo bebandąs aiškinti, kad jis norįs ginti karalienę, pasilikti aikštėje, bet tuo tarpu pro atidarytus vartus netikėtai įjojo Valteris fon Širachas. Jo dešinė ranka buvo iškelta į viršų — taikos ženklas; įjojęs jis nusilenkė Hodjernai, kaip kilmingiausiai iš visų kieme esančių moterų, ir iškilmingai tarė:

— Rožės, kryžiaus, šventovės ir kalavijo vardu atėjau išsivesti mūsų brolio Henriko.

Tai išgirdęs, Henrikas nustebo, bet Hodjerna pritariamai mostelėjo. Tą akimirką pasirodė Melisanda, kuri jau rengėsi prieštarauti, bet Valteris, ištiesęs ranką, pasveikino ją romėniškai. Karalienė sučiaupė lūpas ir neryžtingai apsidairė.

— Turi teisę, turi teisę! — sušuko Amalrikas, stovėdamas prie lango.

Valteris prijojo prie Henriko žirgo ir paėmė už pavadžio. Abiejų arkliai, stukčiodami kanopomis, apsuko ratą kieme, o paskui šuoliais išlėkė pro Dovydo bokšto vartus. Henriko būrys jojo iš paskos.

Atsigręžęs Henrikas pamatė, jog tiltas pamažu kyla aukštyn, žvangėjo didžiulės grandinės.

— Kodėl mane išsivedei iš ten? — paklausė Henrikas.

— Tegu karaliai vaidijasi tarpusavy, o mes, kunigai ir riteriai, turim saugoti tai, kas mums priklauso.

— Bet juk aš ne jūsiškis! — šūktelėjo kunigaikštis.

— Būsi mūsiškis,— atsakė Valteris.

Ir jie šuoliais įlėkė į tamplierių rūmų kiemą.

XIV SKYRIUS

Už Šventovės rūmų vartų juos apgaubė visiška tyla ir ramybė. Subildėję užsivėrė vartai į Morijos aikštę, su trenksmu buvo užšautos visos velkės ir uždarytos visos durys. Viduje plaukė kasdieniškas, ramus, dievui paskirtas gyvenimas. Didžiuliame tamplierių rūmų kieme nė iš tolo nebuvo jaučiama, kad virš Jeruzalės susitvenkė debesys.

Henrikas vėl buvo nuvestas pas didįjį magistrą. Šis liepė jam sėstis, o pats, vaikščiodamas po kambarį, ramiu, tyliu

balsu pasakojo apie riterių ordino tikslus ir uždavinius, apie jo neilgą istoriją, apie jo dabartinę ir būsimą galybę.

— Matai,— kalbėjo jis,— kaip tik šiuo metu prie Jeruzalės artinasi jos tikrasis karalius, kuris ketina nusiaubti miestą, apgulti savo motiną ir brolį, pasislėpusius bokšte, kurį pastatė didysis psalmininkas, Saliamono tėvas. O mes gyvename čionai užsidarę, ištikimai tarnaudami dievui, garbindami jį. Žinau, kad mums negresia joks pavojus, nes su karalium Balduinu joja jo draugas ir mūsų brolis, Humfredas iš Torono. Jei mes kiekviename žingsnyje turėtume patikimą žmogų, žemėje pasibaigtų visi kivirčai.

— Mūsų tikslas,— dėstė jis toliau,— nėra nei ligonių slaugymas, nei maldininkų globojimas ir net kova su musulmonais. Tai didžios pareigos, bet mūsiškės dar didesnės! Mūsų tikslas yra visuotinė taika, kurios siekiame visi kartu. Taip jau stebuklingai susiklostė mūsų likimas, kad dievas atvedė mus į tokią vietą, kur susikerta daugelio žmonių siekimai, kur grumiasi pasaulio valdovai. Neseniai čia matėm imperatorių ir Prancūzijos karalių, vyskupus ir ponus; iš čia galim stebėti ir stebėdami suprasti. Iš čia galim pamatyti tas spyruokles, kurios varo į priekį įvykius, ir pakreipti jas taip, kad jos mums būtų naudingos.

Henrikas nelabai suprato, ką nori pasakyti magistras. Turtinga įspūdžių diena jau buvo pasibaigusi, bet kaitra neatslūgo, iš dykumos dvelkė karštis. Už tamplierių rūmų iki gynybinės sienos buvo siauras tuščias tarpas; Henrikas girdėjo, kaip Telis ir Herchas, lakstydami po tą šlaitą, linksmai kažką šūkauja. Jie šaudė į baltą taikinį, pritvirtintą prie sienos. Bertrando iš Tremelai balandžiai jau miegojo, sutūpę už lango tam tyčia padarytuose nameliuose, apipintuose viela. „Kodėl jie uždaryti?"— nusistebėjo Henrikas. Kaitra juos vis pažadindavo, ir jie sučiepsėdavo tyliai ir švelniai kaip kūdikis, pabudęs motinos lovoje. Henrikas buvo nepaprastai nukamuotas kaitros ir suvokė tik vieną dalyką — kad turi stoti į tamplierių ordiną ir drauge su jais skleisti žemėje viešpaties taiką. Ta mintis privertė jį šyptelėti. Jis prisiminė jotvingius, prūsus, lietuvius, pamariečius, danus, saksus, madjarus ir kaip ten juos — visus kaimynus. Prisiminė brolių kivirčus — ir jo galvoje šmėstelėjo mintis apie savo paties užsibrėžtą tikslą.

— Mes didelė jėga,— kalbėjo magistras Bertrandas.

„Reikia išnaudoti kad ir tokią jėgą,— mąstė Henrikas.— Visa tai, kas gali suteikti man stiprybės, iškelti mane prieš kitus, yra gera. Sesuo Riksa juk pasakojo, kad jos krašte apie

žmogų, kuris yra buvęs Šventojoje žemėje, kuriamos legendos. Aš irgi grįšiu pašventintas kelionės ir daug stipresnis. Tegu ir mane išskiria iš kitų baltas apsiaustas ir raudonas kryžius. O visus jų apžadus jau seniai esu davęs ir ketinu jų laikytis. Taigi aš — Saliamono šventyklos riteris."

Tačiau magistrui Bertrandui jis nieko nepasakė apie savo apsisprendimą ir, tarsi nenumanydamas, kas rūpi senajam riteriui, grįžo į savo kambarį, kur tuoj pat kietai užmigo, saugomas tarnų.

Kelias dienas mieste viešpatavo grėsminga tyla. Tarpukartėmis ją sudrumsdavo tolimi šauksmai. Tamplierių buveinėje gyvenimas plaukė įprasta vaga: auštant — mišios, paskui pamokos ir pratybos, tada pietūs. Vieną rytą Henrikas vėl buvo pašauktas pas magistrą, bet jų pokalbį nutraukė balandis, kuris įskrido pro langą ir atsitūpė ant stalo priešais Bertrandą. Magistras viena ranka staigiai nutvėrė paukštį, o antrąja iš jo pasparnės ištraukė mažą vamzdelį ir išskleidęs perskaitė kažkokius ženklus. Tada atsiprašė Henriko ir skubiai išėjo iš kambario. Tuoj pat pasigirdo jo įsakymai, buvo atitrauktos durų sklendės ir išvesti iš arklidžių žirgai, apdangstyti šilkinėmis bei aksominėmis gūniomis. Henrikas, nors dar neturėdamas tamplieriaus apsiausto, prisijungė prie išjojančiųjų būrio. Jis jojo tarp Valterio fon Širacho ir Džoriko de Belo Prato, jauno ir labai judraus prancūzo. Paaiškėjo, jog po kelias dienas trukusios kruvinos ir bergždžios kovos motina karalienė ir karalius Balduinas, tarpininkaujami Humfredo iš Torono ir kunigaikščio Amalriko, pagaliau lyg ir ryžosi susitaikyti. Humfredas kvietė tamplierius į Dovydo bokštą pabūti liudininkais; magistro Bertrando balandžiai buvo laiškanešiai.

Atjoję tamplieriai tvirtovės tiltą rado jau nuleistą, o priešais tiltą ir prie apsauginių griovių bei pylimų stovėjo pulkai Balduino riterių. Apsiginklavę jie buvo kur kas lengviau negu Vakarų riteriai, daugelis, kaip įprasta arabams, nedėvėjo šarvų, teturėjo tik kardus, o dar dažniau — lankus. Tokiais ginklais jie, aišku, nebūtų paėmę gerai saugomos tvirtovės, ir karalienė sutiko pasiduoti daugiau dėl moralinių priežasčių, o ne dėl to, kad būtų bijojusi riterių kariuomenės. Didžiuliame Dovydo bokšto kieme, priešais pilkus tvirtovės mūrus atvykėliai pamatė spalvingą žmonių pulkelį. Karalienė, apsigaubusi perregima skraiste, brokato suknia, sugarbiniuotais plaukais, griuvinėjo ir alpo, prilaikoma abiejų seserų ir Pilypo iš Nabuluso; Humfredas iš Torono, kurį Henrikas pažino iš apsiausto su raudonu kryžium, vaikščiodamas po aikštę, įsakinėjo kara-

lienės lankininkams, kad lįstų lauk iš savo slėptuvių, o pamatęs kokį karį tempiant tvirtovėje pasiglemžtas gėrybes, tuoj pat užtvodavo jam savo didžiulio kardo geležte. Tai buvo stambus vyras šviesiais ilgais ūsais, kurie šiurpsojo virš lūpų lyg viržių kuokštas.

Vos tik karalienė nulipo nuo laiptų ir sustojo vidury kiemo, tamplieriai išsirikiavo keturkampiu; Henriką, kaip karališko kraujo kunigaikštį, magistras pasistatė savo dešinėje. Tuo tarpu sukaukšėjo arklių kanopos, ir pakilusios dulkės sutvisko rytmečio saulėje. Į kiemą įjojo Balduinas ir Amalrikas — abu jaunieji karalaičiai.

Balduinas nušoko nuo žirgo ir, numetęs pavadį, žengė prie motinos. Tai buvo lieknas ir nepaprastai gražus jaunuolis, tik labai keistai apsirengęs. Vilkėjo plačiomis musulmoniškomis, raudonai ir baltai dryžuotomis kelnėmis, sujuostomis plačiu kaltiniu diržu, labiau panašiu į gorsetą, kuriame žaižaravo sidabro plokštelės. Ant galvos buvo užsidėjęs rytietišką turbaną, papuoštą auksiniais lankeliais, kurie atrodė kaip karūna. Palaidi turbano galai maskatavo ant pečių. Iš paskos skubėjo jo palydovai, visi pusiau musulmoniškais apdarais. Amalrikas žingsniavo vangiai, bet oriai.

Karalius Balduinas priklaupęs pabučiavo motinos ranką. Visi atkreipė dėmesį, kad niekur nematyti konetablio Manasijo, kurį Balduinas kaltino tuo, kad per jį netekęs motinos meilės. Bet štai pasirodė karys, nešinas didžiuliu konetablio kardu, ir kai karalius atsistojo, atidavė tą kardą jam. Karalius greitai čiupo jį ir tuoj pat padavė Humfredui, jau spėjusiam atsistoti šalia. Duodamas pabučiavo jį į abu skruostus, o Humfredas, paėmęs kardą, atsiklaupė priešais karalienę, pabučiavo ranką jai, paskui karaliui Balduinui ir net kunigaikščiui Amalrikui. Konetabliu, visos Jeruzalės karalystės kariuomenės vadu, tapo veiklusis Torono riteris, tamplierių ordino narys.

Paskui visi skubiai sėdo ant žirgų ir nujojo prie Šventojo karsto. Bažnyčioje karalius Balduinas pareikalavo karūnos, kad galėtų su ja pasirodyti žmonėms. Kilo sumaištis. Karūna buvo saugoma nedideliame požeminiame iždе, užrakintame dviem raktais, o tuos raktus turėjo Jeruzalės patriarchas ir joanitų didysis magistras. Patriarchas kaip tik tą dieną laikė iškilmingas pamaldas Sione. Apsimesdamas nežinąs, kas dedasi Jeruzalėje, jis sėdėjo Paskutinės vakarienės bažnyčioje ir meldėsi. Joanitų didysis magistras, žinodamas, kad Balduino pergalė — tai Humfredo ir tamplierių pergalė, pasislėpė kažkokiame savo vienuolyno kambarėlyje ar sandėliuke, ir niekas jo negalėjo

rasti. Pasipiktinę riteriai žvangino kardais, o tamplierių magistras, Tiberiados kaštelionas Valteris iš Sent Omero ir Jeruzalės kaštelionas Rohardas nuskubėjo pas joanitus rakto. Magistras Raimundas buvo užsisklendęs visas duris, bet riteriai tol beldėsi, kol pateko į vidų, išlaužė ąžuolines kambarėlio duris ir pagrasino magistrui kardu. Tuo tarpu Humfredas iš Torono kone už barzdos atitempė patriarchą. Taigi iš dviejų pusių buvo atgabenti raktai, ir iš požemio buvo išnešta karūna, kurią kadaise Venecijos auksakalys nukalė Balduinui Pirmajam. Tada susirinkusiems buvo parodytas šventojo kryžiaus gabalėlis, aptaisytas auksu, o paskui karalius Balduinas dar kartą užsidėjo ant galvos karūną, užsidėjo ją ir Melisanda, ir abu sėdėdami klausėsi šventųjų mišių. Humfredas tuoj po pakylėjimo buvo pakviestas išeiti, nes Balduino riteriai pridarė eibių, užpuolę laisvo elgesio moterų gatvę, kuri buvo netoli Dovydo gatvės. Jie ne tik nenorėjo užmokėti moterims, pas kurias nuėjo, bet ėmė grobti iš jų brangenybių dėžutes, o tada visame mieste kilo baisiausias triukšmas. Humfredas greit jį nuramdė, bet kai Balduinas III išėjo iš bažnyčios, tos moterys iškart jį apipuolė ir ėmė dėstyti savo skriaudas; o viena iš jų buvo raupsuota, ir riteris, kuriam ji teko, atsivedęs laikė ją už plaukų ir, nudrėskęs drabužius, rodė karaliui baltas dėmes ant nugaros, šaukdamas, kad už tos baisios ligos slėpimą ją reikia nubausti mirtim. Karalienė Melisanda nusigręžė ir įsikniaubė į sūnaus petį. Karalius nuvarė moteris šalin, liepdamas joms eiti su skundais pas kaštelioną, o tada visi sėdo ant žirgų. Dabar visas pulkas pasuko į rūmus tartis, kaip bus padalinta karalystė ir kas ją valdys.

Rūmai stovėjo aplinkui El Akšos mečetę, kuri dabar buvo paversta didžiąja karalių mene. Toji menė,— musulmonų šventa vieta, nes kadaise Alachas čionai pernešė Mahometą[89], norėdamas parodyti jam savo galybę,— dabar pilna prigužėjo riterių, tamplierių, joanitų, dvasininkų. Moterų tebuvo keturios: trys Balduino II dukterys — karaliaus Fulko našlė Melisanda, Hodjerna ir Iveta, taip pat *mulier patriarchae*, patriarcho moteriškė, kuri turėjo nemaža įtakos sprendžiant Jeruzalės karalystės reikalus. Henrikas pasiliko tarp tamplierių, kurie susėdo ant akmeninių suolų. Prasidėjo taryba.

Pirmas prabilo patriarchas Fulcheris, aukštas, senas, nukarusiais ūsais. Jis kalbėjo maždaug šitaip:

— Kai mes būrėmės po viešpaties kryžiaus ženklu, kad visi drauge stotume ginti Šventojo karsto, tai buvome pamiršę, kuris iš mūsų germanas, kuris galas, o kuris graikas. Visi, ve-

dami mūsų motinos Bažnyčios, išėjome į žygį ir sukūrėme vienintelę pasaulyje valstybę, kuriai šviečia kryžius ir šventoji tiara... Kristus yra mūsų karalius, švenčiausioji Marija — karalienė. Jų globai pavedė savo valstybę atmintinas, nepamirštamas valdovas Gotfridas Buljonietis[90], nenorėjęs dėtis aukso karūnos ten, kur Kristui buvo uždėtas erškėčių vainikas. Jo įpėdiniai nebesilaikė to nusistatymo ir, užsidėję ant galvos auksinį lanką, žemiškos valdžios ženklą, pamiršo, kad Jeruzalėje nėra kito valdovo, kaip tik Kristaus vietininkas, nėra kito vykdytojo, kaip tik patriarchas. Tada ir prasidėjo nesantaika, nelaimės, nuo tada baimė prislėgė ramiuosius pirklius, amatininkus ir riterius, kurie turi kovoti prieš pagonis, o ne prieš savo brolius. Todėl ir kreipiuosi į jus: atsipeikėkit; sakau jums: atsukit savo kardą prieš pagonį; raginu jus: pateikite savo ginčą spręsti bažnyčiai...

Po tų žodžių patriarchas atsisėdo ir apžvelgė visus, karalienė nudelbė akis, Balduinas žiūrėjo kažkur į šalį. Tada iš lėto atsistojo Amalrikas. Visi sužiuro į jį truputį nustebę. Tačiau Amalrikas liko ramus, nusilenkė motinai, broliui, patriarchui ir prabilo:

— Visų pirma turime išsiaiškinti, kas ir kokią teisę turi valdyti Jeruzalės karalystę. Mūsų senelis, amžinos atminties karalius Balduinas Antrasis paliko karalystę savo dukteriai Melisandai, žentui Fulkui ir jų sūnui Balduinui,— tai mes visi žinome ir atsimename. Reikia tiktai nuspręsti, ar mūsų motinos neginčijama teisė į karūną liko galioti tada, kai mūsų brolis Balduinas tapo pilnametis. Iki šiol buvo taip: karalienė valdė Nabulusą ir Jeruzalę, mūsų brolis — Sidoną ir Tirą, o aš — Antiochiją ir Edesą. Dabar tie, kurie išmano įstatymus, tegu pasako, ar turi ir toliau taip likti, ar ne...

Staiga pašoko Humfredas iš Torono, trinktelėjo kardu ir sušuko:

— Kas atiduos tai, ką jau turi! Jeruzalė mūsų, mūsų ir Nabulusas, Manasijas ištremtas iš karalystės, ir nebėra ko čia daugiau šnekėti. Karalienės teisė neginčijama, bet ji negali ja pasinaudoti.

Balduinas lengvai mostelėjo ranka. Tos kalbos jį erzino — iš ju vis tiek nebuvo nieko doro. Jo rankose jau yra Jeruzalė ir Dovydo bokšto raktas, o drauge — visi tame bokšte sukrauti turtai. Žodžiai čia jau nieko negalėjo pakeisti, viskas buvo padaryta, motinos pusėn nestojo nė vienas, o kad Rohardas ir Pilypas atsidūrė tvirtovėje šalia karalienės — greičiausiai grynas atsitiktinumas. Tai suvokė ir pati karalienė.

Ji irgi atsistojo, apžvelgė visus ir kreipėsi į patriarchą Fulcherį:

— Šventasis tėve, tavo žodžiai mane sujaudino, suprantu, kokie jie išmintingi, todėl visa, ką turiu ir kas man teisėtai priklauso, atiduodu savo sūnui Balduinui, kuris vienas pats tegu valdo visą karalystę. Jeigu mano sūnus (o nuo šiandien — ir mano valdovas) teiksis leisti man keliauti savais keliais, aš gyvensiu Nabuluse iš tų pajamų, kurias gausiu iš miesto. Gyvenant malda, man nedaug tereikės.

Atsidususi ji atsisėdo. Šitaip Melisanda atidavė sūnui tai, ką jis jau turėjo, o drauge sumaniai užsitikrino, kad jai liktų gausios pajamos iš Nabuluso, kuris laikėsi naujų įstatymų ir buvo pilnas genujiečių ir piziečių.

Tamplieriams liko tik apibendrinti visa, kas įvyko, pabrėžti, kad patriarcho ir Amalriko samprotavimai tėra gryna teorija ir kad daug naudingiau yra paprasčiau į viską žiūrėti; tai padarė magistras Bertrandas, kuris tarė tik keletą žodžių, šiek tiek niekinamai žvilgčiodamas į Humfredą iš Torono.

— Taigi,— pasakė jis,— mūsų karalienė savo nuosprendžiu atpainiojo tą keblų reikalą. Nuo šios dienos Jeruzalę vėl valdo vienas karalius. Auksinė jo karūna skleidžia naują šviesą — tai šios žemės šviesa, nes Kristaus karalystė ne iš šio pasaulio. Viešpaties malonė vėl lydi Jeruzalės valdovus, ir kadangi sostas dabar stovi Jeruzalėje, prie Saliamono šventyklos ir Šventojo karsto — galim pasakyti drauge su savo tėvais ir seneliais: dievas taip norėjo! Taip įvyko jo valia ir jo mūšis, ir tą jo ženklą, o drauge ir šio pasaulio galybės ženklą, jo taurės ir jo šventovės — amžinųjų valstybės ir bažnyčios valdžios simbolių — ženklą, turime tvirtai laikyti savo rankose. Todėl tegu mūsų kardas nerūdija, tegu ietis neapsitraukia voratinkliais, idant pasiektume šventąją taiką.

Jis pabaigė ir atsisėdo. Jo kalba Henrikui padarė keistą įspūdį. Sutrikdė jį, o kodėl — pats nesuprato. Magistro žodžiai buvo paprasti ir aiškūs, bet juose slypėjo kažkokia kita prasmė, kurią ne visi suvokė. Henrikas apžvelgė susirinkusius tamplierius. Šie sėdėjo arba stovėjo, tvirtai sučiaupę lūpas. Bertrando žodžiai, be abejo, turėjo kitą, paslėptą prasmę, kadangi patriarchas aiškiai pasipiktino jais, tik stengėsi neišsiduoti. Humfredas iš Torono atrodė sugėdintas. Tik karaliaus šeima ramiai ir oriai sėdėjo po purpuriniu baldakimu. Melisandos paslaptingos juodos akys buvo pridengtos blakstienomis, geraširdė Iveta šypsojosi. Atrodė, kad ji vienintelė tiki viskuo, kas buvo čia pasakyta.

Tuo tarpu atsistojo Balduinas — gražus, lieknas, atsainus kaip visada.

— Kadangi dabar jau pasiekėm vienybę ir santarvę,— prabilo jis su vos juntama pašaipa,— turime ją sutvirtinti savo darbais — žygiu prieš musulmonus. Prašau visus mano vasalus, esančius Jeruzalėje, taip pat joanitų ir tamplierių didžiuosius magistrus, kaštelioną Rohardą ir tave, patriarche, kad rytoj šiuo laiku susirinktume čionai ir nutartume, ką daryti, kaip atimti iš pagonių paskutinę mūsų valstybės tvirtovę. Juk visi trokštame, kad ant „Sirijos brangenybės"— Askalono sienų sublizgėtų krikščioniškas kryžius.

Žinia, kad ruošiamasi pulti Askaloną, bemat pasklido po miestą, ir vakare, kai Henrikas ėjo į puotą karaliaus rūmuose, iškeltą motinos ir sūnaus susitaikymo proga, visas miestas kunkuliavo ir degė laužai, sukrauti iš sandalmedžių, nors miestui, beveik neturinčiam medienos, tai buvo didelė prabanga. Aikštėje priešais Saliamono šventyklą būriavosi Genujos pirkliai, džiaugdamiesi tais gausingais lobiais, kuriuos per daugybę metų sukaupė egiptiečiai Askalone ir kurių du trečdalius jie dabar turėjo gauti pagal Genujos sutartį su Jeruzalės karaliais. Pulkas moterų iš prostitučių gatvės ir rytiečių papročiu išsidažę vaikinai su auksiniais žiedais, įvertais į ausis ar šnerves, susikibę už rankų, suko didelį ratą.

Moterys pačios buvo atėjusios iš savo gatvės, lengvabūdiškai pamiršusios rytmetinį smurtą, ir niekas nemanė jų persekioti ir vaikyti į namus. Visi džiaugėsi sėdusiu į sostą karaliumi ir jo riteriškais užmojais. Niekas nesuko sau galvos, kokie apskritai yra karaliaus tikslai; kuo skubiau atlikti riterišką žygdarbį ir džiaugtis gyvenimu — tais šūkiais dabar gyveno karalystė, virš kurios plaukė degančio Rytų medžio kvapas. Didieji karaliai broliai Gotfridas ir Balduinas jau seniai miegojo Šventojo karsto prieangyje.

Pokylis buvo be galo prašmatnus. Henrikui karalienė atsiuntė baltą apsiaustą iš arabiško atlaso. Jis tik apsisupo juo, nesusisegdamas pakaklėj. Didžiulė menė buvo apšviesta daugybės žvakių, subestų į varinius skritulius. Palei sienas liepsnojo nedideli deglai. Menėje buvo gal šimtas guolių, apdengtų brangiais audeklais ir apkrautų pagalvėmis; sutraukti po keturis, jie galvūgaliais rėmėsi į neaukštus staliukus. Karalienė vilkėjo plačią suknelę, kurios kraštas vilkosi žeme; suknelė buvo iš žolės spalvos aksomo, per strėnas sujuosta ilgu, siauru kalinėto aukso dirželiu. Ant galvos turėjo užsidėjusi iš gėlių nupintą skrybėlaitę. Ji įžengė lydima sūnų ir Humfredo. Ketu-

riuose dideliuose židiniuose degė ugnis, kūrenama alavijais. Keturi karališkieji guoliai stovėjo prie paties didžiausio židinio — jo kaitrą šiek tiek vėsino langai, atverti į Jeruzalės naktį. Karalienė atsisėdo guolyje, jos dešinėje atsigulė Balduinas, kairėje — Amalrikas, o priešais ją — Humfredas iš Torono. Humfredas apsiklojo puošniu apsiaustu, kurio ir viršus, ir vidus buvo pamuštas sabalų kailiais. Tamsūs ir šviesūs kailiukai buvo susiūti pakaitom ir atrodė kaip išmoninga šachmatų lenta. Henriko stalo kaimynai buvo magistras Bertrandas, Valteris ir Džorikas, o prie kojūgalio atsistojo Telis su viola.

Visiems susėdus, įėjo tarnai ir vergai, tarp kurių buvo rytiečių, net juodaodžių. Jie atnešė medinius padėklus, apdengtus staltiesėmis, ir išdėliojo juos ant staliukų tarp guolių. Tada atėjo merginos, laikydamos ant baltos staltiesėlės po du sidabrinius peilius kiekvienam puotos dalyviui. Šie ėmė juokauti, kibinti merginas. Karalienė nusimazgojo rožių vandeniu rankas, ir patarnautojai ėmė nešioti antpilus — žalią vyną, užpiltą ant gyvasakių ir šaknelių,— ir pipirais paaitrintus valgius. Tarnai dalino taures pažams, o pažai, priklaupę ant vieno kelio, paduodavo jas damoms ir riteriams.

Pokylis tęsėsi labai ilgai. Per visą laiką, kol svečiai šnekučiavosi, buvo dainuojama ir grojama įvairiais instrumentais. Telis irgi padainavo savo zalcburgiškų dainelių, kurios visiems labai patiko, nes buvo linksmos ir paprastos. Galiausiai visi baigė valgyti ir gerti, tarnai nuėmė staltieses nuo staliukų, ir damos, pakilusios iš guolių, nuėjo į savo kambarius. Tada viskas pakriko, riteriai, nusitvėrę taures, persėdinėjo iš vieno guolio į kitą, glebėsčiavosi ar plūdosi, dainavo nešvankias ar graudžias dainas. Karaliaus Balduino šunys gainiojo po menę Amalriko kates, persigandę gyvulėliai pasislėpė už stambios savo šeimininko nugaros; Amalrikas, nors valgė ir gėrė už keturis, bet laikėsi tvirtai ir vaikė šunaują nuo savęs,— dėl to broliai kone susikibo. Pagaliau buvo atnešti šachmatai, bet prie jų tenuėjo keli riteriai, kiti laukė kauliukų.

Karalius Balduinas aistringai mėgo tą žaidimą, kaip, beje, ir visi riteriai Jeruzalės karalystėje. Dviem Šventojo karsto sargybiniams buvo nukirsdintos galvos už tai, kad jie lošė kauliukais ant Kristaus karsto. Bet šį vakarą karalius Balduinas — matyt, kad atrodytų oresnis — nepaėmė taurės su kauliukais. Dar valandėlę pasėdėjęs, jis, vilkdamas žeme raudoną karaliaus apsiaustą, taip pat nuėjo ilsėtis. Paskui jį išsekė Amalrikas, nešinas glėbyje pačiu didžiausiu katinu. Kitus išnešė pažai. Norėjo pasišalinti ir patriarchas Fulcheris, bet ri-

teriai, apstoję iš visų pusių, net stvarstydami už barzdos, privertė jį pasilikti. Karalystės įstatymai draudė pralošti kauliukais daugiau kaip pusantro svaro sidabro vienu kartu; karaliaus ir kunigaikščių tas draudimas, be abejo, nelietė, tačiau paprasti riteriai galėjo nepaisyti jo tik *praesente episcopo* — dalyvaujant vyskupui. Todėl riteriai ir neišleido patriarcho, kad galėtų lošti savo mėgstamąjį lošimą, nesiskaitydami su jokiais draudimais.

Menėje plaukė dūmų debesys, dvokė vynu, skambėjo riksmai, žvangėjo pralošiami pinigai; ne vienas bandė griebtis ginklo. Lauke jau dienojo ir krito rasa, kai Henrikas, apsisupęs savo karališkuoju apsiaustu, išėjo pasivaikščioti po vėsos apgaubtas rūmų aikštes,— jis troško ramybės ir tylos. Sodelyje tarp rūmų ir sienos, kur Telis ir Herchas išdykaudami šaudė iš lanko, pamatė gulinčią ant žemės iš gėlių nupintą karalienės Melisandos skrybėlaitę.

Tuoj po to prasidėjo rimti pasiruošimai paskutiniam mūšiui dėl Askalono, kurie truko apie porą savaičių. Aišku, tai jau buvo tik galų raišiojimas — užbaiga darbo, pradėto seniai ir apleisto tada, kai valdžia perėjo į pernelyg švelnias Fulko, o paskui Melisandos rankas. Dar Balduinas II rengėsi lemiamam puolimui prieš, atrodė, neįveikiamą Askaloną: iš šiaurės pusės miesto kryptimi pristatė galingų tvirtovių ir bokštų, kurie, apgulus miestą, turėjo būti svarbiausia jo kariuomenės atrama. Negana to, į pietus nuo Askalono buvo graikų miesto Gazos griuvėsiai. Tą vietovę jis atidavė tamplieriams, kad jie ir ten pastatytų tvirtovę,— paskui įtvirtinimų linija šiaurines tvirtoves sujungė su pietine ir askaloniečius visiškai atkirto nuo žemyno.

Dabar, pradedant apsiaustį, ant Gazos griuvėsių pastatytąją pilį Balduinas nutarė paversti svarbiausia savo kariuomenės būstine, todėl pasiuntė ten tamplierius, vadovaujamus Bertrando iš Tremelai, kad tie iš anksto patvarkytų, kas reikia. Tamplieriai nedelsdami išvyko, drauge pasiėmę ir Henriką Sandomirietį. Gaza buvo netoli nuo Jeruzalės, kelias iki jos nepavojingas, saugomas ne tik tamplierių, bet ir kažkokių savotiškos išvaizdos, panašių į laukinius, saulėje įdegusių žmonių. Lenkų kunigaikščiui buvo paaiškinta, kad tai esą tamplierių belaisviai, atiduoti jų valiai ir malonei. Gazos pilis priklausė tik tamplieriams, ir šie į ją nieko neįsileisdavo, išskyrus riterių ordino narius ir jų artimiausius padėjėjus bei draugus.

Aukštos pilies sienos buvo sumūrytos iš tašytų akmenų, kaip įprasta Rytuose. Milžiniškos, viena ant kitos uždėtos ak-

mens plokštės atrodė slidžios lyg stiklas; tik kur ne kur tuose mūruose juodavo nedidelė pusapskritė anga. Pilies statybai buvo panaudoti didžiulio graikų miesto griuvėsiai,— tame mieste jau seniai niekas nebegyveno, bet tebeveikė puikiai įrengti vandentiekiai, ir vandens talpyklos tebebuvo pilnos vandens.

Atvykėliai jojo sugriauto miesto gatvėmis, kuriose dar žymėjo akmenų grindinys, pro galybę kolonų, netikusių tvirtovės statybai, nes buvo per laibos. Keistai išraižytos, apdūlėjusios, jos stūksojo niekam nereikalingos, visai nepritinkančios prie tvirtovės mūrų ir neapsakomai vienišos. Šalia jų riogsojo nuvirtę architravai, metopos, timpanai su aptrupėjusiais bareljefais. Tačiau nuvalytas kelias vedė prie dantytų, skliautuotų vartų, įtaisytų septynių pėdų storumo sienoje. Baltieji griuvėsiai liko už nugarų, bet tvirtovės kieme stovėjo daug statulų ir bareljefų, matyt, sutemptų kokio jais susidomėjusio tamplieriaus. Bertrandas iš Tremelai nusivedė Henriką tiesiai pro tas išsirikiavusias figūras, kurių kiekviena dar turėjo kokį nors simbolį: viena laikė rankose trikampį, kita — rutulį; prie kai kurių, gerokai apdaužytų, glaudėsi žvėrys, paukščiai, vynuogių lapai. Henrikas nustebęs žiūrėjo į tuos nuogus marmurinius kūnus.

Pilyje buvo ne daugiau kaip dvidešimt riterių, tačiau jų visiškai užteko ne tik apginti tvirtovei, bet ir saugoti keliui tarp Egipto ir Askalono. Dabar reikėjo paruošti daugiau vietos nakvynei ir privežti maisto,— o kol kas Bertrandas su Henriku apžiūrėjo visus užkaborius. Už koplyčios buvo pusapvalė apsida, kurioje degė alyvos pripilta lempelė. Įsivedęs Henriką į vidų, Bertrandas atsiklaupė ir pasilenkęs prispaudė kaktą prie žemės. Ant mažo staliuko čia stovėjo žalia permatoma taurė — lyg smaragdinė, lyg iš arabiško stiklo — paauksuotomis kojelėmis, panašiomis į liūto letenas. Tai buvo taurė, į kurią Juozapas Arimatietis surinko Kristaus kraują, kai Kristus buvo imamas nuo kryžiaus; stebuklingai atrasta užėmus Cezarėją, ji tapo tamplierių nuosavybe. Šalia jos gulėjo šventa ietis, kurią vienas dievobaimingas provansietis rado po švento Petro bažnyčia Antiochijoje [91]. Kaip tik ta ietis išgelbėjo riterius, kuriuos Antiochijoje laikė apsupęs pagonių vadas Kerbugas. Bertrandas iš Tremelai paaiškino, jog kadaise ji priklausiusi šventajam Achilui, kuris ja mirtinai sužeidė karalių Filoktetą, nenorėjusį pripažinti, kad krikščionių tikėjimas yra teisingas [92].

Kai jiedu užlipo į aukščiausią Gazos tvirtovės bokštą, jau buvo naktis, švietė mėnulis ir nuo jūros, plytinčios netoliese, dvelkčiojo vėjelis — tarytum pasaulio alsavimas, maloniai vė-

sinantis veidą. Staiga Bertrandas iš Tremelai prakalbo apie tokius baisius ir svarbius dalykus, kad, nors buvo vėsu, Henrikui ėmė trūkti oro. Magistras pasakė, jog taurę su Kristaus krauju žmonės minėję labai seniai ir jos visur ieškoję, ir nebetikėję, kad ji kur nors yra. O ji buvo pagonių rankose, ir tereikėjo tik nueiti ir atidengti skraistę, kuria ji buvo uždengta. Lygiai taip pat visi šneka apie visuotinę valdžią, kad žemėje turėtų būti Tas, kuris laiko kryžių ir kalaviją, ir visi ieško tokio valdovo, o gal jis tikrai yra ir tereikia jo paieškoti ir nudengti skraistę, kuria jis apgaubtas,— gal visi karaliai ir ponai tėra žaisliukai jo rankose.

Jie stovėjo bokšto viršūnėje, atsirėmę į dantytą parapetą. Skaisti mėnesiena gerai apšvietė graikų miesto griuvėsius, kuriais apačioje buvo užverstas didžiulis plotas; atrodė, kad ten guli balti sustingę kūnai, krūvos sudūlėjusių, bet šiurpą tebekeliančių kaulų. O viršum to vaiduokliško baltumo dunksojo juodas milžinas — tamplierių tvirtovė. Degė tik vienas žiburys — tame lange, už kurio stovėjo smaragdinė taurė.

Ir tada senasis magistras šnibždomis papasakojo Henrikui du dalykus, apie kuriuos buvo neatsargu kalbėti kitose, ne tokiose nuošaliose vietose. Jis pasakė, kad vieną didelę šalį Rytuose valdąs nuostabus valdovas, Melchizedeko [93] palikuonis, kuriam nereikią sukti galvos, ką iškelti aukščiau — kryžių ar kalaviją, nes jis abu laikąs savo rankoje,— didis valdovas, presbiteris Joanas [94].

O paskui dar tylesniu balsu jis ėmė pasakoti apie Kalnų Senį [95]. Tačiau baisu buvo tokius dalykus minėti ir jų klausytis, nes už vieną neatsargų žodį apie jį ir jo pavaldinius asasinus galėjai palydėti gyvybę, kaip atsitiko kunigaikščiui Boemundui, kuris buvo nužudytas vidury dienos prie Antiochijos miesto vartų, kur visada pilna žmonių.

XV SKYRIUS

Telis, Herchas ir Lestkas liko Jeruzalėje laukti, kol kunigaikštis grįš iš Gazos; o Jaksa, žinodamas turėsiąs kelias laisvas savaites, su būriu atvykėliu genujiečių leidosi į kelionę po artimesnes ir tolimesnes apylinkes, kurių žemę lietė šventa Išganytojo koja. Jie ketino vykti į Betliejų, prie Negyvosios jūros, o paskui — prie Genezareto ežero. Likęs trejetas ir ketvirtasis — jaunas riteris Janekas iš Poliasocio — gyveno pas tamplierius, kunigaikščio kambariuose. Laikas jiems slinko lėtai.

Telis buvo susirūpinęs dėl Henriko elgesio, nepaprasto jo uždarumo ir savotiško abejingumo visiems tiems įvykiams, kurie sukte įsuko juos į savo triukšmingą verpetą. Jis stebėjo kunigaikštį nuo tos akimirkos, kai karalienė Melisanda ant Alyvų kalno uždainavo dainą apie meilę,— ir pamatė, kaip išbalo kunigaikščio veidas, kai klastingoji moteris pažvelgė į jį. Nors nebejauna, karalienė Bartolomėjui atrodė neapsakomai graži, ir Henriko šaltumas jį nustebino. Jis jau manė, kad kunigaikštis ves karalienę, užsidės Jeruzalės valdovo karūną. Herchas taip pat žiūrėjo į karalienę, ir jo akys degte degė.

Jau pačią pirmąją dieną jiedu iki pat sutemų šaudė iš lanko nedideliame smėlėtame sode tarp tamplierių rūmų ir miesto sienos, linksmi gainiojo vienas kitą tame mažame plotelyje, ir jų šūksmai skardeno tylaus Jeruzalės vakaro prieblandoje lyg sakalų krykščiojimas karališkoje medžioklėje. Kai visai sutemo, jiedu susėdo po alyvmedžiu, apsikabino, prisiglaudė vienas prie kito ir stebėjo, kaip sklendžia viršum sienos paskutinieji balandžiai, grįžtantys pas magistrą Bertrandą ir nešantys naujienas iš tamplierių, išsisklaidžiusių po visą karalystę.

Vakaro tamsoje Herchas pasakojo apie karalienę. Jis jau buvo spėjęs viską išsiteirauti iš čionykščių žmonių, vaikštinėdamas gatvėmis irgi šį tą matė, bet užvis daugiausia jam prišnekėjo visokie tarnai — ir dar tokių dalykų, kurių pats Bertrandas iš Tremelai nežinojo. Siuntinėja po visą kraštą balandžius su laiškais, priiminėja iš toli atvykusius įvairių slaptų brolijų atstovus ir pasiuntinius, bet jam niekada neatėjo į galvą paprasčiausiai pakamantinėti savo tarnus,— sužinotų tokių naujienų, kad jam širdis tikriausiai imtų šokinėti po tvirtais šarvais.

Ne tik karalienės sesuo Alicija susidėjo su saracėnais ir rengia sąmokslą prieš savo dukterį, kaip dvasia be vietos bastydamasi po visą Siriją tarp Antiochijos, Edesos ir Jeruzalės,— eina gandas, kad net ir į Damaską buvo užsukusi. Pati Melisanda irgi ieško sau draugų tarp krikščionybės priešų ir gauna nemažus pinigus ne tik iš genujiečių, venecijiečių ar piziečių, bet taip pat iš Damasko, Askalono bei tolimojo Bagdado valdovų. Dedasi su visais prieš visus ir labai godi aukso. O visus pinigus išleidžia gražiems vaikinams. Nė nakties neguli viena, ir labai retai kada — su tuo pačiu vyru. Nebent tik seniau, kai velionis karalius Fulkas dar nebuvo susiknežinęs galvos, gainiodamas kiškius.

Kiekvieną dieną ji dairosi ir ieško vis kito — tarp riterių ir vergų, tarp sirų, graikų ar puliečių. Ypač limpa prie ne-

kaltų ir labai jaunų, bet elgiasi nepaprastai atsargiai, tad niekas nieko tikro nežino, tik numano.

Taip pasakojo Herchas Teliui, o šis klausėsi užgniaužęs kvapą; šiltoj nakties tamsoj, apgaubusioj žemę, jam pirmąkart pasivaideno moters figūra, ištiesusi kvepiančias rankas. Baimė suėmė jį, pasiklausius tokių kalbų, ir malonus prakaitas staiga išpylė visą kūną.

Gal šį vakarą apgultame Dovydo bokšte Melisanda miega viena? Jai neramu, ar Balduinų karūna rytoj dar žėrės virš jos sosto — taip kalbėjo Herchas. Ir staiga jiedu išvydo priešais dūluojančiame lange aukštą moters figūrą. Tai buvo karaliaus rūmų langas, žvelgiantis į tamplierių sodelio kiemą. Po vos žymiu lango išlinkiu ūmai pasirodė moteris ir užsikvempė ant palangės; ilgos, nepaprastai ilgos balto drabužio rankovės nukaro ties kupliu alyvmedžiu, po kuriuo jiedu sėdėjo. Ir jiedviem pasirodė, tarytum pati karalienė pasilenkusi klauso, ką jiedu kalba... Nakties tyloje abu išgirdo lyg atodūsį, lyg prislopintą bučinio garsą. Ir tuoj pat moteris pasitraukė į juodą rūmų tamsą.

Tai negalėjo būti Melisanda. Negi ji išėjo iš apgultos tvirtovės, norėdama viena paklaidžioti po rūmų menes? O gal? Herchas pasilenkė prie Bartolomėjaus ausies. Lūpomis pajuto, kad berniuko ausys degte dega,— kraujas jam mušė į galvą.

— Tai buvo ji,— sušnibždėjo Herchas.

Nuo to viskas ir prasidėjo. Dabar jiedu kasdien kalbėdavosi apie karalienę Melisandą, ypač po didžiojo pokylio, kai Telis jai dainavo. Vos tik pokylis pasibaigė, kunigaikštis liepė Teliui išeiti iš menės, kad jo akys nematytų piktinančių vaizdų,— bet išėjęs berniukas veltui ieškojo Hercho. Sakalininko nebuvo nei jų kambary, nei pas Janeką iš Poliasocio, niekur. Jis grįžo tik vėlai naktį ir, nusivilkęs drabužius, skubiai palindo po kailiais šalia Telio, o Telis apsimetė miegąs. Bet kitą dieną jiedu vėl kalbėjosi apie karalienę.

Dabar, kai visas miestas ruošėsi žygiui prieš Askaloną, karalienė vakarais tikrai stovėdavo prie kurio nors savo rūmų lango, o Herchas ir Telis dūkdavo sodelyje — šaudydavo į taikinį, šokinėdavo ar susigalvodavo kitokių žaidimų. Šūkaudami jiedu gainiodavosi tarp medžių, ir vakaro sutemos vis labiau melsvindavo jų plaukus. Karalienė ilgai ir meiliai žiūrėdavo į juos.

Po kelių dienų grįžo kunigaikštis Henrikas. Gazoje viskas buvo paruošta karaliui priimti. Į tolimus, ant plikų kalvų dunksančius bokštus bei pilis išskubėjo žygūnai pranešti apie

puolimą. Riteriai ir dvasininkai pradėjo plaukti į Jeruzalę, ir vieną rytmetį riterių pulkai patraukė iš miesto, vedami dviejų brolių karalių ir karalienės Melisandos. Paskui kariuomenę kupranugariai nešė tūkstančius palapinių, o karalienės palapinė buvo tokia didelė, kad jai prireikė trijų dromaderų.

Palapinės buvo pastatytos lygumoje aplink miestą, kurio vartai bemat užsidarė; dar reikėjo parengti apgulos mašinas, be to, buvo laukiama Genujos laivyno, kuris netrukus turėjo pasirodyti jūroje.

Askalono miestas stovėjo pusračiu ant aukšto gūbrio palei smėlėtą jūros krantą. Viršum dvigubų jo sienų stiebėsi šimtas penkiasdešimt bokštų. Vartų buvo keleri: vieni į jūros pusę, kiti — į Jafos, į Gazos, o patys didžiausi, su dviem aukštais bokštais — į Jeruzalės pusę. Šiuos saugojo barbakanas su keturiais mažesniais bokšteliais. „Sirijos brangenybė" atrodė neįveikiama.

Miesto apylinkės buvo labai gražios, visur žaliavo sodai. Kalvų šlaituose driekėsi vynuogynai, o virš miesto sienų kyšojo mečečių stogai ir juodi palmių siluetai. Gausiems Askalono gyventojams nestigo turtų, o už tai, kad gyveno toje nesaugioje vietoje, jie gaudavo pastovų užmokestį iš neišsenkamos Egipto sultono iždinės.

Kariuomenė, kuri apsistojo tuose žydinčiuose plotuose, pasiryžusi užimti didelį ir turtingą Askalono miestą, atrodė labai šauniai. Be karaliaus ir patriarcho Fulcherio, kuris didžiulėje kiniško balto šilko palapinėje laikė šventojo kryžiaus relikviją, čia dar buvo Tiro arkivyskupas, Cezarėjos arkivyskupas Balduinas, Nazareto arkivyskupas Robertas, vyskupai — Fridrichas iš Akos, Žeraldas iš Betliejaus, Bernardas iš Sidono, Amalrikas, šventojo Abraomo vienuolyno abatas; susirinko ir patys žymiausi riteriai: Hugas iš Ibelino, šaunusis Pilypas iš Nabuluso, Humfredas iš Torono, Simonas iš Tiberiados, Gvidonas iš Beiruto, Maurikijus iš Monrojalio, Gerhardas iš Damasko, Reinaldas iš Šatiljono, Valteris iš Sent Omero, Henrikas iš Sandomiro, Jaksa iš Mechovo ir kiti.

Naktys buvo šiltos ir tykios. Ant miesto sienų, ant bokštų atbrailų žibėdavo tūkstančiai alyvinių lempų, uždengtų stikliniais gaubtais. Netikėliai žibindavo jas tam, kad priešas naktį neužpultų sienų. Tamsoje miestas tarytum spinduliavo keistą šviesą, ir ant sienų tų lempų atšvaituose galėdavai matyti margaspalvius arabų apdarus bei žalias vėliavas. Visą tą reginį, iškilusį viršum jūros, gaubė ne juodas, o ryškiai mėlynas dangus.

Herchas į tuos žiburius, tas žmonių figūras, tuos žvaigždžių spiečius žiūrėdavo dažniausiai vėlyvą naktį, tyliai sėlindamas iš karalienės palapinės į Sandomiro kunigaikščio palapinę, kur jo laukdavo nemiegantis, susirūpinęs Telis.

Dieną apylinkių tylą drumsdavo kūjų dunksėjimas. Iš medžių, susirinktų Jeruzalėje ir karaliaus pasiskolintų iš genujiečių laivų, buvo kalami didžiuliai apgulos bokštai ir ant alyva išteptų rąstų palengva stumiami prie įkaitusių Askalono mūrų. Ateivių kirviai baigė išnaikinti vynuogynus ir sodus,— stovyklos laužams reikėjo kuro. Žiedais margavusios miesto apylinkės pamažu virto tyrais.

Vietoj Genujos laivyno vieną dieną pasirodė laivai, kurių vėliavose aiškiai buvo matyti pusmėnuliai. Keturiasdešimt galerų, pilnos pusnuogių arabų, iškėlusios palankaus vėjo išpūstas bures, priplaukė prie Askalono ir išsirikiavo ilga virtine. Po kelių dienų atėjo žinia, kad nuo Jafos pusės artinasi ir Genujos laivynas su maldininkais bei riteriais, vykstančiais į pagalbą krikščionims. Diena buvo giedra, ir saulė patekėjo anksti. Egiptiečiai sulipo ant sienų, krikščionys ant kalvų, ir visi stebėjo didingą reginį. Trisdešimt genujiečių galerų, irkluojamos rytiečių vergų, artėjo prie kranto. Niekuo negalėjo padėti saviesiems riteriai. Šaukė iš visų jėgų, bet silpni žmonių balsai nepasiekdavo jūros platybių. Karalienė su sūnumis, Fulcheris ir Henrikas stovėjo prie patriarcho palapinės. Patriarchas liepė išnešti laukan šventojo kryžiaus skersinį sunkiais auksiniais aptaisais ir palaimino juo Genujos laivyną. Relikvija buvo tokia sunki, kad dvejetas stiprių riterių turėjo laikyti patriarchą už parankių, o jis, išblyškęs ir nusigandęs, dievobaimingai žvelgė į melsvas, beribes jūros platumas, kur neramiai blaškėsi didesni ir mažesni laivai. Staiga nuo arabų admirolo galeros atsiskyrė nedidelis laivas ir nėrė tiesiai link genujiečių laivyno, kuris tuoj pat sujudo ir su vargu persiskyrė į dvi dalis. Skaisčios saulės šviesoje tarytum žvakės liepsnelė mažajame laive sutvisko ugnis.

— Padegėjas, padegėjas! — ėmė šaukti riteriai, o karalienei pasidarė silpna, ir ji atsirėmė į kunigaikščio Henriko ranką. Herchas ir Telis stovėjo už kunigaikščio nugaros ir viską matė. Tuo tarpu padegėjas nėrė per bangas it strėlė, apsuptas vis didėjančių liepsnų tarytum raudonų plunksnų, ir staiga trenkėsi į vieną iš didžiausių genujiečių laivų. Italai lyg skruzdės suskato bėgioti po galerą, blaškėsi, zujo šen ir ten — bet tučtuojau visa galera suliepsnojo vaiskia ugnim. Buvo matyti, kaip nuogi vyrai šoka į jūrą, kabinasi už lynų ir bortų. Žmonės

stvarstė kits kitą, sudarydami gyvas grandines, žirgai, išleisti iš aptvaro, sunkiai pliumpsėjo į vandenį ir plaukė aukštai iškėlę galvas; vėjas atnešė tolimus šauksmus, tokius pat vaiskius ir pamėkliškus kaip liepsna, apsiautusi galerą.

Karalius Balduinas liepė savo muzikantams sustoti ant kalvos virš palapinės. Muzikantai su baltais apsiaustais ėmė pūsti savo žvilgančius trimitus; nuaidėjo lygūs pratisi garsai. Šlovindami viešpatį, jie turėjo kelti riterių dvasią. Karalienė dešinės rankos plaštaka užsidengė akis, o kairiąja laikė nusitvėrusi Henriko ranką. Kai kurie riteriai sėdo ant žirgų ir pasileido prie jūros, į tą pakrantės pusę, kuri buvo arčiau liepsnojančių galerų. Likę gyvi žmonės ir arkliai plaukė link sausumos, kuri buvo ne per toliausiai.

Tačiau tuo metu nuo Genujos laivyno taip pat atsiskyrė nedidelis laivas, pilnas vyrų. Smarkiai švysčiojo irklai, laivas skriete skriejo, giliai rėždamas bangas ir driekdamas paskui save putas lyg baltą pliumažą. Tai buvo genujiečių „pentinas". Riteriai, susispietę prie palapinės, ėmė džiaugsmingai šaukti, tarytum ragindami kokį lenktynininką, ir ėjo lažybų, spėliodami, kuris laivas taps pragaištingo italų išradimo auka. Netrukus „pentinas" su priekyje pritvirtinta didele aštria plieno plokšte smogė į admirolo laivo šoną. Plokštė įsmigo, perplėšdama apmušalo lentas, o pats „pentinas" staiga lyg spygliais apkibo strėlėmis ir ietimis, kurios pasipylė iš galeros. Tačiau po valandėlės jis atsitraukė nuo laivo, palikęs įsmigusią geležtę, ir admirolo laivas palengva ėmė svirti ant šono: vanduo pro skylę skverbėsi į vidų. Tada ant kranto nuaidėjo pergalingas šauksmas, o patriarchas Fulcheris padėjo relikviją ant altorėlio priešais save ir palijum nusišluostė suprakaitavusią kaktą.

Admirolo laivas sviro vis labiau, tuo tarpu didingoji genujiečių armada kėlė inkarus ir, palengvėle priartėjusi prie egiptiečių laivų, pradėjo pulti juos vieną po kito abordažu: nuleidinėjo didelius dantytus tiltus, kuriuos užkabindavo už egiptiečių laivų borto. Ant tiltų užvirė kruvinos grumtynės, iš kai kurių laivų — ir genujiečių, ir netikėlių — staiga ėmė rūkti dūmai. Juodi stulpai kilo į viršų, o pakrantėje sustoję riteriai šaukė: *„Noel! Noel!"* * — ir purtė skydus. Viršum palapinių aidėjo vienodi trimitų garsai. Telis matė, kaip kunigaikštis Henrikas šaukia drauge su kitais *„Noel! Noel!"* — kaskart

* Noel *(pranc.)* — (pirmoji prasmė: „kalėdos") prancūzų karo ir pergalės šūksnis.

iškeldamas ietį. Ir tik dabar jis pastebėjo, kad ant kunigaikščio balto apsiausto raudonuoja aštuonkampis tamplierių kryžius.

Genujiečių laivynas nugalėjo. Egiptiečiai išgaravo kaip kamparas — didžiam krikščionių džiaugsmui ir askaloniečių siaubui. Egiptiečių admirolas atsikapstė iki kranto ir norėjo sprukti į Damasko pusę, bet jį sučiupo Humfredo iš Torono ir kito įžymaus tamplieriaus, Hugo Saliamono, kariai. Sučiupę įkišo į didelį narvą ir nešiojo po stovyklą, kad visi galėtų pasižiūrėti ir pasijuokti. Kitą dieną, tarpininkaujant Maurikijui iš Monrojalio, kuris slapta palaikė ryšį su netikėliais, jis buvo parduotas askaloniečiams už keturiasdešimt tūkstančių sidabrinių, nors prašėsi, kad jį apkrikštytų ir paliktų gyvą. Jo galva, pasmeigta ant kablio, buvo pakabinta virš Jeruzalės vartų, ir visą kitą dieną apgultieji ir apgulėjai varžėsi, kuris geriau pataikys į ją iš lanko.

Atėjus vakarui, Usama, Askalono įgulos vadas, paprašė karalių Balduiną padaryti paliaubas, kad apgultieji galėtų išeiti iš miesto prie jūros ir nusimaudyti. Karalius sutiko ir, grasindamas mirtimi, prisakė Jeruzalės riteriams nepulti einančių iš miesto musulmonų. Tie išžygiavo su deglais ir vėliavomis, lydimi raitų riterių, susikūrė pakrantėje didelius laužus ir visi maudėsi jūroje, norėdami bent kiek atsigauti po sunkių kovų ir baisumų, patirtų per paskutiniąsias dienas. Kryžininkai taip pat susikūrė laužus, nukirtę paskutinius Askalono apelsinmedžius. Musulmonai į savo laužus pribėrė kvapsnių, ir nuo miesto į kryžininkų pusę dvelkė karštas, salsvu aromatu perkvipęs oras.

Kaip tik tada Telis išmoko gražią provansiečių dainą ir, išėjęs iš palapinės, dainuodavo ją kiekvieną vakarą, kartais net po kelis kartus.

O drauge mano, kelk iš miego,
Skubėk nakties takais tyliais,
Per dangų debesėliai bėga,
Į žemę tuoj diena ateis,
Jau greitai aušra tekės...

O drauge mielas, dainą savo
Skiriu aš tau, pabusk greičiau,—
Jau girioj paukščiai sučyravo,
Pavydo žingsniai vis arčiau,
Nes greitai aušra tekės...

O drauge mano, tau išėjus,
Malda mane vienužį guos,
Karštai tikėsiu — atpirkėjas
Tave apsaugos ir globos,
Jau greitai aušra tekės...

Mielasis drauge, tau dainuoju,
Prie palapinės tarp žiedų,
Antai dangus jau raudonuoja,
Bet jos glėby ilsiesi tu,
Nors greitai aušra tekės...[96]

Tačiau naktys buvo ilgokos, o Herchas visada grįždavo paryčiais. Bet tą vakarą jis grįžo anksčiau ir ne toks kaip visada. Radęs Bartolomėjų prie palapinės, vėlei atsisėdo šalia ir viena ranka apglėbė berniuko pečius. Taip jiedu sėdėjo ir žiūrėjo į musulmonus, kurie, mušdami būgnelius ir švilpaudami dūdelėmis, traukė atgal į apgultą miestą. Paskui viskas nutilo. Tada Herchas prašneko — pusbalsiu, užsikirsdamas,— ir vis apie karalienę Melisandą. Teliui pasidarė nuobodu, jis neiškentęs pasakė:

— Ko tau taip parūpo ta sena boba?

Tada Herchas labai supyko, bet pasakojo toliau, kad šiandien karalienė liepusi jam daugiau neateiti ir išvijusi jį. Telis jautė, kad reikia iki galo išklausyti tos Hercho išpažinties, ir sėdėjo tol, kol žalzganos žvaigždės už jų palapinės rytų pusėje visiškai išblanko, o vakaruose sužibuliavo tankios Berenikės Garbanos.

Kitą dieną buvo pradėtas statyti didžiulis apgulos bokštas; čia pravertė vienas apdegusių Genujos laivų, iš kurio stiebų kariai padarė karkasą. Jį užkėlė ant ratų ir apkalė odomis, kad medis ne taip greitai užsiliepsnotų. Baigus statybą, kurią prižiūrėjo pats karalius Balduinas ir kunigaikštis Amalrikas, į bokšto vidų buvo prinešta labai daug dervos, alyvos bei taukų, ir kariai su arkliais bei kupranugariais nutempė jį prie Askalono sienų. Apimti baimės gyventojai, sulipę ant mūrų viršaus, laidė į milžiniškąją pabaisą strėlių spiečius, ir netrukus didžiulės mašinos šonai taip jomis apkibo, kad atrodė lyg gauruoti. Dideliam krikščionių džiaugsmui, bokštas buvo daug aukštesnis už netikėlių miesto sieną; riteriai, lindintys bokšte, tuoj pat ėmė pilti ant sienos ir jos papėdėn atsigabentąją dervą bei riebalus, o pasislėpę už bokšto kariai mėtė ant jos deglus. Plykstelėjo skaisti liepsna, o kadangi vėjas tuo metu

pūtė į miesto pusę, bokštas saugus stovėjo toje liepsnos jūroje. Musulmonai, pamatę ugnį, leidosi bėgti. Ugnis sparčiai plito ir graužė mūrą, kuris pasirodė esąs ne per daug atsparus. Be to, sienos dar buvo sprogdinamos petardomis iš anglies, salietros ir sieros. Tą pačią parą, tik naktį, krikščionys išgirdo tarytum perkūno dundesį. Tiesiai prieš apgulos bokštą su baisiu trenksmu nugriuvo didžiulis sienos gabalas. Jis įlaužė mašinoje kelias sijas, bet užtat miesto sienoje atsivėrė spraga.

Viena įlaužtų sijų krisdama prispaudė grafą Maurikijų iš Monrojalio ir sutraiškė krūtinės ląstą. Sužeistasis tučtuojau buvo nuneštas į jo uošvio, garbingojo Pilypo iš Nabuluso palapinę. Telis išvydo kruviną, išblyškusį grafą, kuris neseniai paėmė tokį didelį užmokestį už egiptiečių admirolo gyvybę. Jo galva buvo pasukta į šoną, veidas iškreiptas neapsakomos kančios, nusėtas žvilgančiais prakaito lašais ir baltas kaip sniegas, pardavinėjamas Sidone už didelius pinigus vyno šaldymui. Maurikijus pareikalavo kunigo, ir kai priblokštas patriarchas Fulcheris atėjo prie jo, susirinkusių riterių akivaizdoje prisipažino ne sykį nusižengęs šventojo tikėjimo dogmoms, lankęsis pas musulmonus, drauge su jais atlikinėjęs jų apeigas, ne sykį abejojęs tikėjimo tiesomis ir iš noro pasipelnyti dažnai slapčia pardavinėjęs krikščionis musulmonams. Išpažinęs dar daug kitų siaubingų, iš geidulingumo padarytų nuodėmių, iškvėpė dvasią.

Didžiai sunerimo tamplieriai, išgirdę apie Maurikijaus išpažintį, nes tai, ką jis papasakojo, bemat sužinojo visa stovykla. Prieš auštant magistras Bertrandas sušaukė visus brolius ir pasakė jiems, jog reikią atpirkti tas baisiąsias nedorybes, kurias padarė Maurikijus, nešiojęs raudoną kryžių. Dėl to, išaušus rytui, jie turėsią traukti prie miesto sienos, kur padaryta spraga, ir per kruviną kovą praskinti kelią į Askaloną arba mirti. Visas būrys nuskubėjo pas karalių, kuris tą naktį negulė, ir pareikalavo uždrausti kitiems riteriams, ne tamplieriams, kautis prie angos. Kažin, ar magistro Bertrando riteriškuose užmojuose neglūdėjo noras pasičiupti pirmąjį, geriausią grobį?

Išžygiavo švintant. Buvo dar vėsu, kai Jaksa atsisveikino su Henriku, o Telis, Lestkas ir Herchas lydėjo savo poną. Riteriai pėsti, gretomis po tris atėjo prie didžiulės spragos, šokinėdami per griuvėsius. Atrodė, jog askaloniečiai dar miega ir bus galima be vargo įžengti į miestą. Prie angos teko pasistatyti kopėčias, nes sienos apačia nebuvo sugriauta. Dalis riterių sušoko pro spragą į vidų, kita dalis buvo prie pat jos, o dalis dar tik ruošėsi kopti į viršų. Teliui širdis dunksėjo

kaip kūjis, o aplinkui buvo tylu tylu. Staiga nuo sienų viršaus ant Šventovės riterių iš nematomų rankų pilte pasipylė akmenys, rąstai ir derva. Kilo baisus dundesys, ir dar neišsisklaidžius dulkėms, šen bei ten derva ėmė liepsnoti. Tuo tarpu rytmečio ore nuskardėjo kitapus sienos susirinkusių musulmonų riksmas.

Iš tamplierių nedaug kas liko gyvas: magistras Bertrandas iš Tremelai, Valteris, Džorikas, Gerhardas iš Sidono, Henrikas ir dar keletas. Iš pradžių jie vylėsi, kad bus išsigelbėję tie, kurie prasiveržė į miestą. Tačiau apie vidurdienį netikėliai, garsiai tyčiodamiesi, nuleido nuo sienos ant virvių pririštus jų lavonus. Galvos, pasmeigtos ant iečių, buvo iškeltos bokštuose šalia pusmėnulių.

Kita diena praslinko ramiai: saujelė likusių tamplierių susirinko savo draugų lavonus ir išgabeno į Gazą. Ten jie turėjo būti palaidoti. Krikščionių kariuomenę suėmė siaubas. Karalius Balduinas šventojo kryžiaus palapinėje sušaukė tarybą. Visi puolė įrodinėti, kad reikia nutraukti apsiaustį, pats karalius irgi buvo linkęs tai padaryti. Tačiau patriarchas vėl pasakė karštą kalbą, liepė pažvelgti į vidury padėtą šventąją relikviją ir pareikalavo dar vieno, paskutinio puolimo. Buvo nutarta palaukti, kol grįš tamplieriai, iškeliavę į Gazą, ir tada paskutinį kartą pulti miestą.

Tą dieną, kai tamplieriai grįžo iš savo paslaptingosios tvirtovės, pavakare Telis nusileido į vieną iš gretimų slėnių, kuriame dar augo keli medeliai, likę iš gražaus, krikščionių suniokoto sodo, o tarp jų tekėjo akmeninėmis plokštėmis išklotas šaltinėlis. Ore tarytum tvyrojo neišsipildžiusių vilčių graudis ir liūdesys, kuris apgaubia žmones grįžtant iš laidotuvių. Telis atsisėdo prie šaltinėlio ir tyliai uždainavo paskutinį provansiečių dainos posmą, kur draugas atsako:

O drauge, tų dainų nereikia,
Tamsa ilgiau lai gaubs visus,
Kol saldūs meilės burtai veikia,
Pavydo kardas nebaisus,
Ir nei aušra...

Rausva žara dar švytėjo virš jūros, vakarų pusėje, iš kur jie buvo atplaukę, ir jūra atrodė rainuota, per suribusias bangeles driekėsi dvejopi ruožai — šviesūs ir tamsūs.

Tuo metu Telis pamatė prie šaltinėlio ateinančią karalienę Melisandą, o jai iš paskos sekė Herchas, kažką karštai kalbėdamas, berdamas kažkokius priekaištus. Karalienė vilkėjo balta

suknele, ilgos rankovės vis užkibdavo už dyglių ir nukirstų medžių kelmų, todėl ji vis turėdavo sustoti, atsigręžti ir atkabinti ploną drabužį. Tą ji darė pabrėžtinai rūpestingai, lyg norėdama parodyti, kad jai labiau rūpi suknelė negu vaikino kalbos.

Telis neišlaikė, šoko iš savo užuoglaudos ir, stvėręs bičiulį už rankos, ėmė tempti šalin, padrikai įkalbinėdamas nebeiti toliau. Karalienė nustebusi stabtelėjo ir apsidairė, tarytum bijodama pasalos. Tačiau aplinkui styrojo tik piktžolės ir nudžiūvę, cinamonu kvepiantys Jerichono rožių krūmeliai, apgaubti rausvos prieblandos. Herchas nustūmė berniuką, ir valandėlę buvo tylu. Tik abejingai gurgėjo šaltinėlis.

Pagaliau Telis, sukniubęs ant žemės, vos neverkdamas iš apmaudo, garsiai suriko:

— Ir ko tu taip prisvilai prie tos senos bobos? Tai ragana! Ragana!

Matyt, karalienė suprato žodį „ragana". Ji pribėgo prie berniuko ir, nusitraukusi iš auksinių žiedelių suvertą juostą, kurią juosėjo ant strėnų, pradėjo mušti klykiantį Bartolomėjų. Herchas, prišokęs iš užpakalio, sugriebė jos ranką; jo akys blykstelėjo patamsyje lyg laukinės katės.

— Paleisk,— šūktelėjo karalienė.

Herchas valandėlę laikė jos ranką. Paskui paleido; stojo tyla,— ir karalienė, ir Telis sunkiai alsavo. Galiausiai karalienė sušvokštė:

— Palauk tu, dainuojantis gyvačiūkšti, aš tave dar pamokysiu!..

Ir nuėjo sparčiais žingsniais, beveik kaip jauna mergaitė, šokinėdama per nuniokoto sodo kelmus ir draskydama vis užkliūvančią suknelės apačią, kol pranyko tamsoje. Liko tik apelsinmedžio ir riebaus muskuso kvapas.

Tuo metu pasigirdo pratisi trimitų garsai, kviečiantys maldai. Šventojo kryžiaus palapinėje prasidėjo naktinės pamaldos prieš lemiamą mūšį.

Ten susirinko visi žymesni riteriai. Buvo karalius ir Amalrikas, ir karalienė. Tačiau karalienė jautėsi nekaip ir, kunigams kalbant ilgas maldas, keletą sykių nualpo. Jos gydytojas, turkas Barakas, apie kurį sklido negeros kalbos, stovėdamas užpakaly vis paduodavo uostyti gaivinančių vaistų. Atokiau stovėjo gražuolės ponios: Agnesa de Kurtene, Žoselino Edesiečio duktė ir Reinoldo Marašiečio žmona, kurią visi žinojo esant Amalriko meilužę,— vėliau ji tapo jo žmona; Konstancija, jaunutė našlė iš Antiochijos, atvykusi prašyti karaliaus

leidimo antrąkart ištekėti už riterio, seniai tarnaujančio jos dvare. Ponios uoliai meldėsi, o riteriai, kadangi kunigų buvo nedaug, atliko išpažintį vienas kitam ir priėmė šventąją komuniją.

Vietoj smagių provansiečių dainų, kurias taip mėgo Melisanda, iki vėlumos aidėjo niūrios psalmės, o pirmiausia — plačiai paplitusi šventojo Bernardo Klerviečio giesmė: *„O dulcis, o pia, o sancta Maria!"* *

Auštant kariai, vadovaujami sumanaus meistro, puliečio Barnabo, atrideno prie sienos geras, naujas akmenų mėtykles. Davus ženklą, į miestą pasipylė akmenys, o tuo tarpu riteriai plačiu žiedu apjuosė sienas ir pamažu ėmė pėsti slinkti prie jų. Vidury ėjo patriarchas, nešdamas relikviją; jį prilaikė už parankių arkivyskupas Petras iš Tiro ir joanitų magistras. Virš jų galvų plevėsavo plati karaliaus vėliava, toliau tamplierių oriflama ir didžiulė joanitų vėliava. Eidami visi giedojo šventas giesmes. Telis matė viską tik iš tolo, nes dar su keliais tarnais buvo paliktas saugoti žirgų. Prie karaliaus palapinės stovėjo Melisanda, Agnesa, Konstancija. Jos meldėsi ir mosavo baltomis skepetaitėmis.

Galingiausioji mėtyklė buvo pastatyta prie jau užtaisytos spragos. Keli akmenys pataikę išjudino rąstus, kuriais buvo uždengta skylė. Dar sykį paleidus akmenis, viršutinis rąstas visai nukrito, prispausdamas, kaip paskui buvo suskaičiuota, keturiasdešimt askaloniečių. Ant sienos kilo sumaištis; išsigandę egiptiečiai ėmė blaškytis. Tuo tarpu riterių žiedas, priartėjęs prie sienų, pasidalino į atskiras grupes. Dešinysis ir kairysis sparnas patraukė prie šiaurinių ir pietinių vartų. O pats vidurys su karalium ir patriarchu, suglaudę gretas, virš galvų iškėlę iečių mišką, žygiavo link pagrindinių vartų, kuriuos saugojo keturi barbakano bokštai. Senasis Fulcherijus ėjo aukštai iškėlęs spindinčią relikviją. Tačiau giesmė sklaidėsi ir slopo saulėtoje erdvėje.

Tuo metu įvyko tai, ko niekas nesitikėjo. Askalono vartai krustelėjo, sulingavo ir staiga atsivėrė iki pat galo, o tarpuvartėje pasirodė minia arabų, kurie, numetę šalin kardus, ėjo pasitikti riterių su palmės lapais ir alyvų šakelėm rankose.

Kai tik krikščionys išvydo tą nelauktą reginį — palikę ir karalių, ir patriarchą, iškart puolė prie vartų, sukeldami debesis dulkių, kurios per akimirksnį uždengė viską. Po valandėlės iš dulkių miglos ėmė sklisti žudomų askaloniečių dejonės. Ka-

---

* O švenčiausioji, o tyriausioji, o mergele Marija! *(Lot.)*.

lavijai čeksėjo kaip spragilai, minios šarvuotų riterių veržėsi gatvėmis į miesto centrą, kapodamos visus, kas tik pakliuvo po ranka. Įpuolęs į kurį nors namą, riteris visą turtą ėmė kaip savo grobį. Buvo atidaryti ir kiti vartai naujiems pulkams, o pro vartus į uosto pusę plūdo netikėliai arabai, pasiryžę ieškoti jūroje išsigelbėjimo arba mirties. Usama užsidarė didžiojoje mečetėje, bet karalius Balduinas, kuriam iškart buvo atvestas žirgas, prasibrovė pro riterius ir pradėjo derybas, norėdamas gauti didelę išpirką už vado gyvybę. Taip ir įvyko.

Mieste triukšmas dar padidėjo, pasigirdo siaubingas žudomų žmonių klyksmas — ir tuoj pat Telis, o drauge su juo moterys bei visi kiti, kurie buvo likę stovykloje, pamatė ant mečečių ir minaretų stogų užsiropštusias mažas juodas figūrėles. Tie žmonės vertė šalin pusmėnulius ir smeigė iš anksto paruoštus blizgančius kryžius. Visi kniūpsti krito ant žemės ir verkė iš džiaugsmo. Atsirado ir patriarchas, kuris sugrįžo nuo sienos, kad kovos maišaty nenukentėtų relikvija. Drauge su kitais kunigais jis šaukė:

— Garbė mūsų viešpačiui, garbė mūsų tėvų dievui, jis neapleidžia tų, kurie pasikliauna jo globa...

Tuo tarpu riteriai landžiojo po namus, tempė iš ten visus besislapstančius ir žudė be jokio pasigailėjimo. Nužudytiesiems tuoj pat perskrosdavo pilvus ir apžiūrėdavo vidurius, nes žinojo, kad saracėnai, prieš bėgdami iš miesto, praryja auksą, tikėdamiesi taip jį išgelbėti.

Pavakare išėjo Usama, kurį El Arišo pusėn palydėjo karaliaus Balduino kariai; su juo iškeliavo saujelė egiptiečių. Kiti buvo išžudyti, vaikai paimti į vergiją. Didelėje aikštėje priešais mečetę nugalėtojai skaičiavo belaisvius, plėšdami nuo jų drabužius ir rišdami poromis. Kai kurie namai smilko, bet gaisrai buvo rūpestingai gesinami, kad didžiulis grobis nenueitų dūmais.

Dar saulei nenusileidus patriarchas Fulcheris drauge su karalium ir kunigaikščiu iškilmingai įjojo į paimtąjį miestą. Patriarchas sėdėjo ant balto mulo; kitas mulas nešė šventojo kryžiaus relikviją. Iš paskos jojo ietininkų būrys. Lyg juodas miškas ietys ritmingai lingavo siaurose gatvelėse ir plačioje aikštėje. Eiseną pasitiko girtų riterių šauksmai. Numetę šalmus ant žemės, jie šluostėsi veidus ir lūpas skepetomis, nutrauktomis nuo raudančių vergių, tik nežinia ką jie ten šluostė — vyną ar raudoną kraują? Paskui visi suėjo į mečetę, ir patriarchas nedelsdamas pradėjo šventinimo apeigas — mečetė virto švento Povilo bažnyčia.

Užmuštųjų lavonai buvo išvilkti už miesto vartų, sukrauti į dideles stirtas ir aplaistyti degamaisiais skysčiais, kurių turėjo prisitaisę apgultieji. Lavonai greit užsiliepsnojo, čirškėdami ir skleisdami svilėsių kvapą. Deginti juos vertė baimė, kad neprasidėtų epidemija, be to, visiems rūpėjo prarytasis auksas, kurio vėliau buvo prisirinkta karštuose pelenuose lyg kokiame naujame Ofire [97]. Keturi didžiuliai dūmų stulpai iškilo keturiose Askalono pusėse, skelbdami tolimoms pilims, miestams ir bokštams, kad ta neįveiktoji tvirtovė perėjo kryžiaus valdžion.

Telis to jau nebematė. Kol jis spoksojo į griaunamas miesto sienas, prie jo priėjo Barakas su keturiais stipriais vergais; jie sugriebė Telį už rankų ir kojų, užkimšo burną ir, užkėlę ant kupranugario, tvirtai pririšo virvėmis.

Tada vergai suragino kupranugarį, ir saulei leidžiantis jau buvo už daugelio mylių nuo Askalono; aplenkę pietuose Betliejų ir Jeruzalę, jie traukė į žiemryčius.

XVI SKYRIUS

Karalienė Melisanda net nebandė slėpti nuo Henriko, kad tai ji kalta dėl ginklanešio dingimo. Tačiau klausinėjama tik juokėsi ir nieko daugiau nenorėjo aiškinti. „Jo nebėra, labai gerai",— ir viskas. Lestkas ir Herchas sužinojo iš kitų karių, jog čia prikišo nagus Barakas, ir buvo tą gydytoją prirėmę prie tamsios sienos nuošaliame Askalono skersgatvyje, bet nieko iš jo neišpešė, o karalius Balduinas papriekaištavo Henrikui, kad jo tarnai persekioją karaliaus gydytoją.

Henrikas pasijuto smarkiai užgautas ir neatsisveikinęs iškeliavo į Gazą. Jį graužė sąžinė, buvo labai neramu dėl berniuko, kuris taip kliovėsi jo globa. „Atiduosi gyvybę už savo draugus",— buvo skaitęs Šventajame Rašte ir dabar suko galvą, ką daryti.

Po kelių dienų į Gazą atvyko ir visi kiti tamplieriai tykoti egiptiečių būrių, kurie dar galėjo nežinoti, jog Askalonas paimtas. Su jais buvo ir keli nauji riteriai, kuriuos tamplieriai išsirinko iš genujiečių maldininkų, kovojusių dėl Askalono,— jie turėjo pakeisti žuvusius per baisiąsias skerdynes ant miesto sienų. Be kitų tamplierių, atvyko Humfredas iš Torono ir Gerhardas iš Damasko. Gerhardas, pažįstąs saracėnų gyvenimą, aiškiai numanė karalienės poelgio motyvus ir pasakė Henrikui, kad jo pažas greičiausiai išsiųstas į Damaską kaip karalienės dovana žmogui, kuriam ji nuo seno nešykštinti savo

malonių. Jaunas poetas Salah ad Dinas [98], kilęs iš senos karių giminės, kiauras dienas nieko daugiau neveikiąs, tik Damasko soduose klausąsis dainų. Jis esąs tikras kolekcionierius: turįs daug vergų, kurių kiekvienas dainuojąs vis kitokias dainas ir vis kita kalba; Telis papildęs tą kolekciją — išmoningojo Turoldo posmai irgi pritikę prie egiptiečių, bagdadiečių, persų, rusų ir provansiečių dainų, kurios skambančios Salah ad Dino soduose. Karalienė jį pažįstanti dar nuo to laiko, kai imperatorius Konradas III buvo apgulęs Damaską [99]. Žmonės kalbą, jog per tą garsiąją apsiaustį, kuri baigėsi kvailiausia nesėkme, karalienė palaikiusi ryšius su apsuptaisiais ir net slapta nuvykdavusi į miestą. Kaip tik ją visi ir kaltiną dėl to, kad žygis nepavyko, ir rodą smaragdų vėrinį, kurį ji gavusi iš apsiaustųjų. Beje, tokių kaltinimų neišvengęs nei patriarchas Fulcheris, nei pats karalius, kuris tuo metu buvo dar visai jaunikllis.

Tai išgirdęs, Henrikas nutarė pats vykti į Damaską ir savo tarną išpirkti arba pavogti. Jis ne sykį ilgai šnekėjosi su Bertrandu iš Tremelai, ir šis pasakojo jam apie ordiną, kuriam Henrikas patyliukais buvo davęs įžadus dar prie Askalono. Kai kunigaikštis pasisakė apie savo ketinimą vykti į sodų miestą Damaską, Bertrandas iš pradžių jį atkalbinėjo, bet paskui patarė pasišnekėti su Humfredu iš Torono. Tas nė kiek nenustebo ir davė kunigaikščiui daug vertingų patarimų, kaip patekti į miestą ir kaip susirasti Salah ad Diną. Prie bet kurių vartų tarp žaidžiančių vaikų jis pamatysiąs vieną kitą su raudonai ir baltai dryžuotu turbanu. Tokiam reikią pasakyti: „Gražią rožę turi Humfredas savo pilyje"— ir vaikas nuvesiąs Henriką pas barzdaskutį, kuriam jau būsią galima atvirai viską išdėstyti.

Henrikas labai stebėjosi, kad Humfredas turi Damaske tokių pažinčių. Tačiau daugiau apie jas nesiteiravo: juk Bertrandas de Tremelai jam sakė, kad į tobulumą veda du keliai: vienas nuo mažo prie didžio, nuo dalelės prie visumos, antras — nuo visumos prie dalelės; kas jaučiasi esąs maža visatos dalelė, tas gali rikiuoti savo paties ir kitų likimą,— juk dievui vienodai brangios visos sielos. Mažieji turi šlietis vienas prie kito, turi vienas kitą suprasti, rasti bendrą kalbą, nors visumos, kurioms jie atrodo priklausą, yra viena kitai priešiškos. Vienybę greičiau galima pasiekti skaldant negu jungiant.

Humfredas, matyt, savaip stengėsi sujungti tuos dalykus, kuriuos skyrium tvarkė netikėliai ir krikščionys,— dėl to ir palaikė slaptus ryšius su Damasku. Damaskas su Jeruzale dabar buvo susijęs, sakytum valdomas jos leno teisėmis, tačiau

ten visą laiką buvo saracėnų kariuomenė — garsieji kurdai, kurių tvirtovė grėsmingai dunksojo dykumoje.

Henrikas į kelionę susiruošė labai paprastai. Su savo kariais nuvyko į Jeruzalę, vieną naktį prabudėjęs Betliejaus bažnyčioje prie Kristaus lopšio; Jeruzalėje susitarė su genujiečiais, kad šie nuplukdys jį laivais iki Tripolio ir ten suras vedlius, kurie per Anatoliją nuves į Konstantinopolį, o iš ten jis jau galės leistis per Bulgariją ir Vengriją tiesiai į Lenkiją. Jis nenorėjo gaišti nė akimirkos. Pokštas, kurį jam iškrėtė karalienė, buvo paskutinis lašas, perpildęs kartėlio taurę — kartėlio, kuris susikaupė stebint Jeruzalės karalystės gyvenimą. Kartėlis sakytum tvyrojo pačiame ore, kuris gaubė atvaduotąjį karstą, ir tai buvo visai suprantama. Balandis, atskridęs iš dangaus įžiebti šventojo miesto žiburių, nepakeitė žmonių sielų: atvykę čionai riteriai atsinešė ir visas savo aistras, ir visą pyktį, ir visas nuodėmes. Argi jie galėjo liautis buvę žmonėmis? Henrikas tai suprato, bet nenorėjo ilgiau čia būti. Staiga jį apėmė Lenkijos ilgesys: prieš akis jam iškilo jos girios, ežerai ir upės, jis beveik užuodė žydinčių liepų kvapą, kaip tą dieną Lenčicoje, kai mirė kunigaikštienė Salomėja. Ir ana šalis jam pasirodė tokia paprasta ir neapsakomai brangi.

Vieną kartą Jeruzalėje jiedu su Jaksa sėdėjo ant akmenų prie tamplierių namų ir kalbėjosi. Jeruzalė tada buvo smarkiai sujudusi, nes tarp patriarcho Fulcherio ir joanitų buvo kilusi nesantaika ir joanitai taip garsiai skalambijo varpais savo didžiulėje bažnyčioje prie Šventojo karsto, kad niekas negalėjo girdėti saldžiabalsio patriarcho pamokslų. O du lenkai tuo metu prisiminė gimtinę: Jaksa pasakojo apie savojo Mechovo apylinkes, kaip ten ariami lydimai, kaip jam trūksta darbo rankų, kaip sunku įkurti kaimus. Ir tą vakarą jiedu nutarė pasikviesti į savo šalį, į Lenkiją, tamplierius ir joanitus, kad šie, kovodami su kaimynais, skleistų krikščionių tikėjimą ir drauge atsivežtų įgudusių amatininkų. Henrikas nusprendė atiduoti tamplieriams ginčijamą vienuolyno žemę tarp Vlostovo kaimo ir Lysa Guros, ir susitarė su Jaksa, kad šis pirmiausia vyks į Vengriją ir pastatydins ten didelę bažnyčią, tokią, kuri būtų verta Šventosios žemės,— tai bus jų padėka dievui už laimingą sugrįžimą namo. Jaksa tik dabar papasakojo Henrikui, jog Sandomiro ponai nepatenkinti, kam jų kunigaikštis neatvyko į miestą, ir nenorėję siųsti jam karių. Užtat tokią saujelę jų ir teatsivedė Jaksa į Bambergą, nors kunigaikščiui tai visai nepritiko. Tada Henrikas suprato, kad Jaksa anksčiau jam to nepasakė dėl kažkokių slaptų sumetimų. Gal jis norėjo, kad

Henriko kuo ilgiau nebūtų tėvonijoje? Jei taip, tai juo labiau reikia grįžti.

Dėl tamplierių atsikvietimo į Lenkiją Henrikas tarėsi ir su Bertrandu de Tremelai, suminėjo daugybę pagoniškų genčių, su kuriomis ordinas galėtų kovoti, ir pajamas, kurias galėtų gauti iš žemės, jei parūpintų jai pakankamai darbo rankų. Be to, jis žinojo, kad Džorikas de Belas Pratas netrukus rengiasi keliauti į Europą tvarkyti visokių ordino reikalų, tad, prieš grįždamas į Šventąją žemę, galėtų užsukti ir Lenkijon. Bertrandas pažadėjo atsiųsti į Sandomirą Valterį fon Širachą ir Džoriką su dar keliais riteriais.

Tada jau kunigaikštis Henrikas iškeliavo į Damaską, pėsčias kaip paprastas maldininkas, drauge su Jaksa, Herchu ir vedliu — puliečiu Dovydu, kurį jam davė tamplieriai. Išėjo jie auštant pro vakarinius vartus ir slinko iš lėto, nes dienos buvo karštos. Nakvodavo iš molio nudrėbtose pirkelėse netoli vandens talpyklų ir dėl to labai kamuodavosi. Kartą buvo apsistoję tuščiame apskritame, keistos formos bokšte — tai buvo gvebrų [100] bokštas, kuriame jie laidojo mirusiuosius, niekada neužkasamus į žemę.

Jie ėjo, ėjo, nepasiduodami nuovargiui, ir Dovydas jiems pasakė, kad greit jau bus Damaskas. Tačiau rusvas ir gelsvas peizažas su vienur kitur pūpsančiais kalvų kauburiais dar ilgai nesikeitė. Tik priešpaskutinę dieną, kai jie sustojo nakvynei ir kunigaikštis, užkopęs ant apvalainos kalvos, atsiklaupė sukalbėti vakaro maldų, į jo šnerves staiga plūstelėjo kitas kvapas — nebe tas sausas, negyvos dykumos oras, sumišęs su salsvu, panašiu į cinamono sudžiūvusios Jerichono rožės kvapu. Sakytum tyloje būtų nuaidėjęs vienišas laibas balsas: į sustingusį orą, kuris vakarais staigiai atvėsdavo, įsiveržė gaivi srovė, lengvutis drėgmės dvelksmas; jis išsisklaidė kunigaikščiui tariant paskutiniuosius Nikėjos tikėjimo išpažinimo žodžius. Henrikas atsistojo, įsikibęs į Hercho ranką — buvo labai pavargęs — ir pasakė Jaksai:

— Man rodos, kad rytoj jau būsim vietoje.

Tačiau kai dienai brėkštant jie atsikėlė, sužvarbę po baisiai šaltos nakties, kokios dažnai būna dykumoje, ir leidosi tolyn, jų kelionė buvo tokia pat monotoniška kaip visada ir neatrodė, kad kas nors galėtų pasikeisti. Tik apie vidurdienį jie išvydo priešais du gūbrius, visai tokios pat spalvos kaip kupranugario vilna, o tarp jų kažkokią dėmę, lyg melsvo rūko tumulą, lyg garų debesį, iškilusį virš įkaitusių kalvų. Iš už kalvelės išjojo raitelis ant puikaus žirgo, tamsiaveidis, apsiri-

šęs galvą raudona skarele. Pamatęs keleivius, šūktelėjo, iškėlė į dangų rankas ir, staigiai apsisukęs, šuoliais pasileido atgal.

Kietoje žemėje vis gausėjo pėdsakų, ir vėl plūstelėjo kitokio oro bangos, tik dabar jau kur kas stipresnės. Kalvos vis žemėjo, ir jie išėjo į smėlėtą lygumą, kurioje juo toliau, juo labiau daugėjo tašytų akmenų. Abipus tuščio ruožo, kurį vargu ar buvo galima vadinti keliu, taisyklingomis eilėmis stovėjo nedidelės akmens plokštės. Tai buvo kapinės. Ant smėlėtų kauburėlių augo piktžolės, krūmokšniai, styrojo sudžiūvusių žolių stiebai. Dar kiek paėjus, kapai jau buvo žali, ir pamažu kapinės pavirto sodais, susiliejo su jais ir drauge su jų žaluma skleidė netikėtą, stebuklingą gaivą. Dabar jie sutikdavo daugybę žmonių, bet žengė taip tvirtai ir ramiai, kad niekas nieko jų nesiteiravo. Beje, kiekvienas buvo užsiėmęs savais reikalais: kas tempė vaisių pintinę, kas vedėsi mulą, kas varėsi avių kaimenę. Pro šalį ant asilų prajodavo moterys juodais drabužiais, dykumą pakeitė žydinti pieva, priaugusi medžių. Netrukus kelią iš abiejų pusių apstojo palmės ir apelsinmedžiai, o pakelės grioviuose jau telkšojo žalias, maurais apsitraukęs vanduo. Damasko sodai, apie kuriuos jie buvo prisiklausę Jeruzalėje, skleidė dar malonesnį aromatą negu visi Askalono kvapai. Vandens pilni grioviai ėjo į visas puses, ir po valandėlės iš vešlios, kvepiančios lapijos išniro aukšta, pažaliavusio vario spalvos pelėsiais apaugusi, drėgna miesto siena. Keliauninkai sustojo prie skliautuotų vartų su apsamanojusiu, smaragdo spalvos kupolu; vartai buvo plačiai atidaryti, ir už jų siauromis gatvelėmis zujo galybė žmonių. Prie riterių priėjo keliaujantis pirklys ir papurtė prieš jų akis pluoštą maldos kilimėlių, kurie sumirguliavo saulėje lyg papūgos plunksnos; bet jie, sustoję pavėsyje, nekreipė į pirklius jokio dėmesio, tik pamažu traukė į plaučius gėlių ir drėgmės kvapą, kuriuo negalėjo atsigardžiuoti po keletą dienų trukusios kelionės per saulės svilinamą, įkaitusią dykumą. Dabar jie ruošėsi įžengti į nepažįstamą pasaulį. Pulietis Dovydas pasilenkė prie berniuko su baltai ir raudonai dryžuota berete, žaidusio prie vartų, ir berniukas, netaręs nė žodžio, leidosi į priekį. Atvykėliai sekė paskui jį švariomis, nušluotomis ir vandeniu pašlakstytomis gatvėmis, kur šurmuliavo ryškiaspalviais drabužiais vilkintys žmonės, užsiėmę savais reikalais.

Pagaliau jie įėjo į didelį kiemą, kuriame snaudė pavargę kupranugariai, o iš kiemo pateko į erdvų, vėsų, belangį namą. Barzdaskutys kažką greitai susakė Dovydui, o šis — Jaksai. Kelis mėnesius pabuvę Šventojoje žemėje, lenkai pradėjo su-

prasti tą šnektą iš lotyniškų, itališkų, prancūziškų ir provansiškų žodžių, kurią girdėjo aplinkui. Tuo tarpu Henrikas pasirūpino Herchu, kuris buvo labai pavargęs ir nusilpęs. Vargšas Telis ne veltui pavadino Melisandą ragana. Keliaujant per dykumą ir tuose varginguose būstuose, kur jie sustodavo nakvynei, Herchas žodis po žodžio papasakojo kunigaikščiui visą savo nuotykį; tik dėl jo kaltės Telis buvęs parduotas ar atiduotas į vergiją, ir jis turįs atkentėti už savo pasikarščiavimą.

— Niekas čia nekaltas,— tepasakė Henrikas, ir jį suėmė baimė dėl to pavojaus, kuris grėsė Hercho, jo paties ir Telio sielos tyrumui.

Tą naktį jie nakvojo pas barzdaskutį, kuris juos suguldė vienam kambary; čia dvokė kukurūzais ir buvo girdėti, kaip už sienos vištidėje kuičiasi vištos. Per tą laiką barzdaskutys susisiekė su Salah ad Dino vergais, ir rytą, kai saulė pakilo per tris bokštus, poetas pakvietė kunigaikštį pas save, bet tik su viena sąlyga — kad šis atvyks visai vienas ir niekam nematant.

Henrikas pro nuošalius vartelius buvo įvestas į sodą, o paskui į prašmatnius Salah ad Dino rūmus. Drovėdamasis ėjo jis per tas prabangias sales, pilnas visokių augalų ir nežinia kam skirtų daiktų. Pačios didžiausios marmurinės salės grindys buvo iš juodų ir baltų langelių; neaukštame guolyje, tokiame, kokiuose gulėdavo Garbaniaus šunys Plocko pilyje, tarp daugybės spalvotų pagalvėlių sėdėjo jaunas ir labai liesas vyras. Visas jo apdaras tebuvo plačios, šilkinės, žalsvai gelsvos kelnės, sujuostos auksuotu diržu, ir nepaprastai didelis, įmantriai surištas turbanas. Viršutinė kūno dalis buvo nuoga, liesa ir įdegusi saulėje. Liaunose rankose jis laikė po didelį durklą banguota geležte, turkiais nusagstyta rankena. Salah ad Dinas buvo dar labai jaunas, vangių judesių; labai tamsiame veide žėrėjo nepaprastai juodos akys. Lūpos buvo mažytės, tvirtai sučiauptos, bet labai gražios. Jaunuolis atrodė toks keistas, jog Henrikas pasijuto nejaukiai — lyg prieš kokias apeigas. Salah ad Dinas mostelėjo į violetinę pagalvėlę, kviesdamas svečią sėstis, ir jiedu liko vieni.

Į kunigaikščio pasveikinimą Salah ad Dinas atsakė galvos linktelėjimu ir ėmė žaisti durklais. Staiga jis pakėlė galvą ir įdėmiai pažvelgė į Henriką. Melsvos, šaltos kunigaikščio akys atlaikė tą žvilgsnį. Salah ad Dinas prašneko frankų kalba:

— „Nebėra jau mūsų broliams vietos Sirijoje, vienintelė jų prieglauda — eiklaus žirgo nugara ir šilko palapinė.

Frankai juos laiko niekingais vergais, o mes ištižom lyg bobos, tarsi aplinkui viešpatautų taika ir ramybė.
Kiek jau kraujo pralieta! Kiek moterų turi dangstyti rankomis gražius veidus, paraudusius iš gėdos!
Argi tikratikių galvos turi taikstytis su tokiu pažeminimu? Argi poeto širdis gali tylomis kęsti tokią nešlovę?"

Jis nutilo, bet kadangi Henrikas nieko neatsakė, garsiai nusijuokė ir tarė:

— Tas eiles sukūriau aš. Ar tau patinka?

Tačiau staiga smarkiai sučirškė žalias paukštis, tupintis ant žiedo netoli žaliuzėmis užleistų langų, ir, siūbuodamas pirmyn ir atgal, keliskart pakartojo:

— Tokia dievo valia, tokia dievo valia.

Henrikas išsigandęs žvilgtelėjo į keistąjį paukštį ir nejučiom taip pat nusišypsojo: jis prisiminė Verchoslavą, kuri taip norėjo turėti kalbantį varnėną.

— Koks gražus ir brangus paukštis,— šypsodamasis pasakė Salah ad Dinui.

Šis, nudžiugintas pagyrimo, skubiai tarė:

— Dovanoju jį tau, jei daugiau nieko manęs neprašysi.

Henrikas liovėsi šypsojęsis, bet nieko neatsakė. Susikaupęs rankiojo mintyse frankiškus žodžius, norėdamas išdėstyti savo reikalą. Tačiau Salah ad Dinas pradėjo pirmas:

— Ką tas Humfredas vėl sugalvojo, kam jis čia tave siuntė? Gali nesakyti, pats žinau! Be reikalo Humfredas tave atsiuntė. Barzdaskutys Nuchimas man pranešė, nenorėčiau tavęs nuvilti, bet dabar man būtų sunku atiduoti berniuką. Jis man labai patiko, nors dar tik savaitė, kai yra šičia. Ar jis tau labai rūpi?

— Aš jo globėjas,— ištarė Henrikas seniai sudėstytą sakinį.

Salah ad Dinas, Ajubo sūnus [101], staigiai dirstelėjo į Henriką ir vos pastebimai nusišypsojo. Šypsantis jo lūpos kažkaip nepadoriai persikreipė. Kunigaikštis Henrikas vėl pasijuto nesmagiai. Laimė, jaunasis kurdas be atvangos kalbėjo, nepaleisdamas blizgančių durklų iš liesų, juodų, į žalčius panašių rankų. Buvo karšta, ir Salah ad Diną pylė prakaitas. Ant kaktos ir ant nugaros po mentėmis žvilgėjo smulkūs lašeliai. Tas prakaitas — Henrikas užuodė iš tolo — kvepėjo muskusu. Henrikas mintyse persižegnojo, tarsi regėdamas piktąjį.

— Labai gražus berniukas,— kalbėjo Jùsufas, savo amžininkų vadinamas Tikėjimo Išgelbėtoju, Salah ad Dinu,— labai gražus berniukas. Tokiu grožiu mums apsireiškia pats dievas, ir mes trokštame jį turėti, lygiai kaip trokštame turėti dievą. Ar

pagalvojai apie tai, žiūrėdamas kada nors į tą mažutį dainininką germaną? Jūs taip mažai galvojate apie tuos dalykus — ir taip daug apie tai, kaip prisigrobti aukso ir pasišvaistyti kardu, kaip mikliau šen ir ten paplėšikauti. Taip, paplėšikauti. Tačiau kai naktį jums per karšta ir negalite užmigti — nė karto nepažvelgiate į žvaigždes.

— Ajubo sūnau,— tarė Henrikas,— atiduok man berniuką.

— Turbūt aš jį tau atiduosiu,— vėl prabilo kurdas,— bet atiduosiu nenoromis.

— Ajubo sūnau, Širkucho sūnėne, atiduok man berniuką, prašau tave vardan rožės ir apskritimo...

— Ir dar pridėk: vardan kryžiaus,— nusijuokė Salah ad Dinas.— Tu net nenujauti, kad, sakydamas tuos žodžius, mėgdžioji mūsų papročius. Kas sugalvojo slaptas brolijas? Kas sugalvojo riterių priesakus, kuriuos jūs perėmėte? Mes, brangusis kunigaikšti. Tačiau net jeigu mane maldautum asasinų ar paties Kalnų Senio vardu, kurį bijo ištarti ir mūsiškiai, ir jūsiškiai...

Jis akimirką paleido iš rankos durklą ir skubiai žvilgtelėjo virš Henriko galvos. Henrikas atsigręžė ir tepamatė duris, pro kurias atėjo.

— Matai, tas vardas visiems kelia siaubą. Manau, kad jis tave pasieks ir tolimame Sandomire,— toliau kalbėjo Salah ad Dinas,— nes pas mus poetai paprastai tampa vadais. Mano dėdė Širkuchas Isfahane rašė eilėraščius, o dabar, išgirdę jo vardą, dreba Rytai ir Vakarai. Jei tik panorėčiau, mano vardas — Salah ad Dinas — sudrebintų Jeruzalės vartus. Tačiau aš nenoriu. Jei būčiau norėjęs — tą akimirką, kai tu nusigręžei, galėjau suvaryti tau į pakaušį durklą, bet nenorėjau.— Ir staiga jis smarkiai užsimojo, net visas jo liesas kūnas įsitempė tarsi lankas, ir sviedė durklą į sieną; geležtė įsmigo labai giliai.

— Nebijok, kunigaikšti, nei Kalnų Senio, nei paties presbiterio Joano,— pridūrė Salah ad Dinas.

— Aš bijau tik dievo,— tarė Henrikas.

— Protingai darai,— pasakė Salah ad Dinas,— tu man patinki. Nesistebėk, kad aš tave priėmiau ne taip, kaip pritiktų kunigaikščiui, bet kažin, ar kada nors kunigaikščiai neklūpės prieš mane. O gal ir ne. Tačiau, prieš tau paliekant mano rūmus, iš kurių tu išeisi apdovanotas, su mano vergu, su papūga, su mano dovanomis, kurias gausi,— norėčiau, kad mudu taptume broliais.

Henrikas valandėlę pamąstė, suraukęs šviesius antakius. O paskui tarė:

— Man tu atrodai rimtas žmogus ir elgiesi kaip tikras riteris, noriu būti tavo broliu.

Salah ad Dinas sudavė durklu į šalia stovintį gongą, ir tuoj pat į salę įžengė tarnai, pirma atlydėję Henriką. Jie atnešė ąsotį vyno, žaižaruojančio įvairiausiomis spalvomis. Buvo atitrauktos žaliuzės, ir iš sodo padvelkė gėlių kvapas. Dar buvo atnešta mažučių rausvų lelijų, kokių Henrikui iki tol neteko matyti. Henrikas atsmaukė savo apspurusio kaftano rankovę ir priglaudė baltą, raumeningą ranką prie liaunos, juodos Salah ad Dino rankos. Tada Henrikas peiliu, o Salah ad Dinas durklu prarėžė rankos odą, ir abiejų kraujas ištryško ir susimaišė; peilių ašmenimis jie paėmė po lašą to sumaišyto kraujo ir įšlėkė į vyno ąsotį. Abu paeiliui atsigėrė to vyno. Tada Henrikas broliškai pabučiavo prakaulius Salah ad Dino skruostus: jiedu buvo broliai. Ir tą vieną akimirką, kai bučiavo rusvą jaunuolio skruostą, uosdamas muskuso ir tų rausvų gėlių kvapą, Henrikas pajuto neapsakomą norą pasilikti tame pasaulyje, kuriame buvo tiek kvapų, švaros ir riteriško kilnumo. Tačiau toji mintis šmėstelėjo tik akimirką; Henrikas pajuto, kad tai — baisi pagunda, noras numoti ranka į visa, ką reikia nuveikti ateityje. Norėti pasilikti čia — tas pat, kas norėti užmigti lemiamo mūšio rytą. Ne jam toji sodų ramybė, jis — svečias iš kitos šalies, kuri plyti tarp imperijos ir nesuskaičiuojamų, padrikų pagonių genčių.

Salah ad Dinas pastebėjo, jog riterio veidas apniauktas kažkokios minties, bet nedrįso nieko klausti. Jis pats nežinojo, ką toliau darys. Bet tą akimirką vidun įžengė visi jo dainininkai, vienas paskui kitą. Paskutinis įėjo Telis. Henrikas sumišo: berniukas buvo nuogut nuogutėlis,— iki tol nuogo Telio jam neteko matyti. Kunigaikštis nudelbė akis, nors širdyje troško apkabinti surastą vaiką. Telis labai apsidžiaugė ir parklupo prie Sandomiro kunigaikščio kojų. Tačiau šis, nepakeldamas akių, paprašė Salah ad Diną:

— Broli, pridenk jį apsiaustu.

Ir švelnus šilkas tarytum rausvas debesis apgaubė atgautąjį dainininką.

Tą pačią dieną Henrikas, Jaksa ir Telis išjojo iš miesto Salah ad Dino dovanotais žirgais. Ant Hercho peties vietoj sakalo tupėjo papūga, kuri mokėjo sakyti: „Tokia dievo valia!" Ištikimas Salah ad Dino tarnas lydėjo juos iki pat Tripolio pačiu saugiausiu keliu: reikėjo būti apdairiems, ypač

ten, kur stovėjo asasinų valstybės pasienio tvirtovės. O pulietis Dovydas dingo kaip į vandenį. Barzdaskutys, pas kurį jie buvo apsistoję, tik tiek tepasakė:

— Jis per daug žinojo.

O papūga padvėsė dar Konstantinopolyje.

XVII SKYRIUS

Buvo kovas, kovo pabaiga, ir keliai aplink Krokuvą taip patižo, kad net raiti jie slinko tik koja už kojos. Perjoję vaizdingas, kekėmis susispietusias Krokuvos kalvas, atsidūrė įmirkusioje, klampioje juodžemio lygumoje. Tačiau kunigaikštis Henrikas visą laiką ragino savo žirgą, ir jo palydovai turėjo gerokai plušėti, kad neatsiliktų. Diena buvo giedra ir saulėta, padangėje garsiai čireno vieversiai. Henrikui beveik nesinorėjo tikėti, kad aplinkui jau toks aiškus ir tikras pavasaris. Po žirgo kojomis žliugsėjo vanduo, bet jam viskas atrodė nuostabu. Gluosniai kelio pakrašty buvo kresni, keroti, jų šakelės ir pumpurai, pritvinkę syvų, geltonavo lyg vaškiniai. Henrikas nusilaužė šakelę ir kramtė karčią žievę, kvepiančią panašiai kaip nardas Jeruzalės bažnyčiose. Visą laiką žvelgdamas į priekį, jis net nepastebėjo, kaip prijojo Sandomirą.

Miestas pasirodė iškart, kai tik pasibaigė nedidelis pušynas. Tarsi kokia arka kilo jis kalno šlaitu aukštyn ir buvo matyti visas kaip ant delno. Gražiai apskritą tarsi karaliaus diadema kalno viršūnę juosė plytų sienos, kuriose baltavo tinko lopiniai: tose vietose jos atstojo gyvenamojo namo sieną. Ant paties kalno viršaus lyg dantyta kunigaikščio kepurė stūksojo aukštas, medinis Dievo motinos bažnyčios bokštas, į šalį nuo jo — mūrinė rotušė, žemėliau — gražūs Vlasto vartai; viskas buvo ryškiai matyti vaiskioje, saulės įšildytoje ir pavasario lietaus nuskalautoje erdvėje. Šiek tiek atokiau nuo bažnyčios kalno, kitapus kalvutės, panašios į moters krūtį, stovėjo didelis dvaras: bokštai ir priestatai, aukšti smailūs stogai, tinkuotos ir pilkos, matyt, iš storų rąstų sukrautos sienos. Pilies bokštuose, ant Vlasto vartų, ant rotušės, net ant bažnyčios bokšto knibždėte knibždėjo žmonių, matyt, Lestkas, pirmas nujojęs pas kunigaikštį Kazimierą, pranešė visiems, kad atvyksta ponas. Sulaikęs žirgą, Henrikas grožėjosi kalnu, dunksančiu tarsi saulės nuauksintas laivas viršum dar neįžvelgiamos upės. Stovėjo ir žiūrėjo į pilį, namus, bažnyčias. Ir staiga tolumoje — nes iki miesto dar buvo toli — dusliai sugaudė varpai, sugaudė iškil-

mingai, nors nelabai ryškiai, lyg pro vatą. Keturios gaidos išsiskyrė tame gausme, kuris, kupinas keistos rimties, bangavo viršum žaliuojančių žiemkenčių, viršum įmurusių laukų, viršum gluosnių eilių ir kuokštais sužėlusių dilgienojų. Bam, bam, bam, bam,— aidėjo dūžiai Henriko ausyse, ir jis daugiau apie nieką negalvojo, žiūrėdamas į tą miestą — savo tėvoniją. Paskui persižegnojo ir staigiai suragino žirgą. Purvas iš po arklio kanopų tiško į visas puses, bet Henrikas vis ragino jį, norėdamas greičiau pasiekti upę.

Miestas pamažu artėjo — žvilgsnis jau nebeįstengė aprėpti jo viso, užtat išryškėjo atskiri daiktai: žėrintys stogai, bažnyčių kryžiai, raudonas kunigaikščio skydas viršum vartų Vyslos pusėje. Henrikas nesustodamas jojo iki pat upės kranto. Plati, ištvinusi Vysla plaukė vangiai, ramiai, paslėpusi audringus verpetus po lygiu, standžiu lyg šilkas paviršiumi. Ji buvo užliejusi pakrantės lankas iki pat miesto, ir Sandomiras, didingas ir gražus, dunksojo ties ja lyg koks šventas kalnas ties ežeru, atsispindėdamas vandens veidrody. Henrikas valandėlę žiūrėjo į vandenį, paskui apsidairė aplinkui. Upėje, visai prie pat kranto, suposi keltas, o ant kelto, uždengto raudonu audeklu, stovėjo Kazimieras. Jis atrodė labai gražus, neaukšto ūgio, tamsiaplaukis ir nepaprastai panašus į tėvą. Šalia jo — senasis Všeboras ir kaštelionas Grotas, tolėliau — abatas Vincentas ir Gotlobas Ružicas, Mergelės Marijos bažnyčios klebonas Humbaldas ir visi kunigaikštienės Salomėjos dvariškiai, net sukriošusi Bilhilda su savo aukšta kepure, panašia į kūgišką bokštelį. Juos supo čionykščiai riteriai,— ir tie, kurie keliavo su Henriku į Šventąją žemę, tik sugrįžo pirma jo, ir tie, kurie buvo likę saugoti Sandomiro. Garsusis gražuolis Bolekas Veniavita, gyvenantis Tarnovo parapijoje, Piotrekas Nagoscičius iš Mokrsko, Vitas iš Tučempų, jo brolis kanauninkas Dzeržkas, Pakoslavas iš Pacanovo, Smilas iš Bžezio, Starža, dar visai jaunutis, bet tikras šaunuolis, Mikolajus Bogorė iš Skotnikų, Piotras Kosceša iš Stšegonio, o už jų vyrai iš visų kitų giminių: Vilčekosų, Chorombalų, Kučabų, Zachožų, Ciolkų ir Polukozų. Visi ėmė garsiai šūkauti.

Henrikas, užmetęs už nugaros trukdantį plataus apsiausto kraštą, ištiesė ranką, norėdamas pasveikinti Kazimierą, šis nušoko nuo kelto ir atsiklaupė prieš brolį, bet Henrikas jį pakėlė ir tvirtai apkabino. Tada pasisveikino su visais kitais.

Tarnai užvedė žirgus ant kelto; valandėlę teko užgaišti, kol visi sustojo į savo vietas. Vyslos pakrančių pievos atrodė lyg žalias aksomas. „Adelaidė iš Zulcbacho kadaise turėjo tokią

suknelę",— dingtelėjo Henrikui, žiūrint į tą žolę. Plaukdamas jis, kaip įprasta, kalbėjosi su broliu ir Sandomiro didikais apie kelionę, paskui apie orą. Pastebėjo, kad Gotlobas kalba mokslingais žodžiais, o klebonas labai paprastai. Pagaliau jie atplaukė į kitą krantą. Kelias nuo upės iki miesto vartų ir toliau, iki pat pilies, buvo užklotas raudonu audeklu, abipus jo klūpėjo žmonės. Pusiaukelėj Henrikas nulipo nuo žirgo ir ėjo pėsčias, paskui jį Kazimieras baltu švarkeliu, balta smailia kepure, už jų likusieji. Prie miesto vartų stovėjo būrelis miestiečių su duona ir druska. Jie atsiklaupė ir pravirko, o Henrikas, beveik kaip ir dvasininkas, kadangi ant apsiausto turėjo užsiūtą kryžių, peržegnodamas palaimino juos.

Paskui visi suėjo į pilį, riteriai susigrūdo didžiojoje menėje, bet Henrikas norėjo greičiau eiti į savo kambarius. Kazimieras jį nuvedė ten, pats ėjo pirmas, oriai ir pagarbiai atidarinėdamas duris, vis perspėdamas brolį, kad neužkliūtų už slenksčio ir nesusitrenktų galvos į žemas lubas. Pagaliau jie atsidūrė paskutiniame kambaryje; Henrikas skubiai priėjo prie lango ir, žvilgtelėjęs pro jį, išvydo melsvą Vyslos juostą. Tada apžvelgė kambarį ir tarė sau: „Vadinasi, jau parvykau..."

Iki tol Henrikui tik vieną kartą teko ilgėliau pabūti Sandomire — tuoj po kunigaikštienės Salomėjos mirties. Tada jis čia išgyveno keletą mėnesių, apimtas sustingimo ir prislėgtas minčių. Tačiau dabar pilis jam atrodė visai kitokia, daug mažesnė ir apleista, prisiminė nematęs joje nė vieno gražaus daikto. Kazimieras išėjo dar šį tą patvarkyti prieš būsimą puotą; Henrikas paleido tarnus ir liko vienas.

Tiek metų jis bastėsi po pasaulį, matė tiek visokių menių, gyveno visokiausiuose rūmuose, tad buvo labai keista pagaliau atsidurti tokioje vietoje, iš kur jau niekur nereikės keliauti. Dabar jis „savo namuose".

Kambarys buvo tamsokas; jis atsisėdo nišoje prie lango ir ėmė žiūrėti į Vyslą, jos visai nematydamas: kiti vaizdai plaukė prieš akis. Sandomiras šalia jų atrodė juokingas ir menkas. Ir pamažu visi tie vaizdai ėmė spiestis apie vieną, paskutinį.

Jis prisiminė savo apsilankymą Krokuvoje. Boleslovas, kaip paprastai, buvo Vroclave. Ten jį viskas džiugino. Ir tai, kad Vroclavas atimtas iš Vladislovo, ir kad tai puikiausias iš visų Lenkijos miestų — čia jau ir Piotrekas Vlastas, ir Vladislovo žmona Agnietė kaip reikiant pasistengė,— puikus miestas, ką ir kalbėti, visai nepanašus į Krokuvą, o juo labiau į Plocką ar Lenčicą. Čia užklysdavo daug keliaujančių vienuolių, greičiau galėjai sužinoti, kas dedasi saksų ir imperatoriaus dvaruose,

atsilankydavo žonglieriai parodyti savo meno, keliaujantys riteriai dainuodavo naujas dainas, deklamuodavo ištisas poemas, o jau alus — geriausias visoj Silezijoj. Velionis vyskupas Konradas nenorėjo iš Vroclavo keltis į Zalcburgo arkivyskupiją, sakė, kad ten nemoką daryti alaus! Be to, Vroclave buvo lengva rinkti duoklę ir šiaip kunigaikščiui gyvenimas buvo smagesnis — užtat beveik iš čia ir nesitraukė. O Verchoslava pasiliko Krokuvoje. Henrikas rado ją vieną. Paskutiniuoju metu ji smarkiai sirgo ir stačiai nebegalėjo pakęsti savo vyro. Vieną ją rado Henrikas Vavelio pilyje, ir jiedu drauge praleido keletą dienų. Seserys jau visos buvo ištekintos, neberado net Agnietės — jau kelinti metai ji gyveno Rusioje; Riksa neseniai buvo parvažiavusi, keista būtybė, neramaus būdo, patvirkusi, kaip apdarus keičianti vyrus ir karalystes. Tačiau tą žiemos dieną, kai atvyko čionai, Henrikas neberado nieko. Niūru, šalta ir drėgna buvo Vavelio rūmuose, lauke tirpo sniegas, o Verchoslava vienuolės drabužiais slankiojo po kambarius, ir Sandomiro kunigaikščiui atrodė, kad ji vaikšto lyg sapnuodama.

Henrikas užsimerkė ir pabandė ją įsivaizduoti. Tiek gražių moterų jam teko matyti ir imperatoriaus rūmuose, ir Romoje, ir Palerme, ir Jeruzalės karalystėje, o jis vis tiek štai sėdi čia ir užsimerkęs regi išplėstas juodas brolienės akis... Su ja buvo tik jos negražūs vaikai, aptūloti šiltomis skepetomis, apklostyti patalais šiltuose ir tvankiuose rusių auklių kambariuose. Riterių Krokuvos pilyje tebuvo keletas — Bolekas visus išsivežė ar kur nors išsiuntinėjo. Užjojęs ant kalvos, Henrikas pamatė pilies pastatus — pilkus ir negyvus, paremtus mediniais stulpais. Snigo retais, stambiais kąsniais. Kairėje pusėje stovėjo nebaigta katedra, tik stogas buvo užklotas,— tėvas pradėjo statybą, o broliai paliko likimo valiai. Dešinėje apskrita švento Adaukto bažnytėlė, pastatyta neatmenamais laikais.

Verchoslava, iš tamsaus prieangio išėjusi jo pasitikti, negalėjo suprasti, kaip jis čia atsirado. „Taigi čia Henrikas, Henrikas",— kartojo. Ir dabar, Sandomiro pilyje, tie žodžiai tebeskambėjo ausyse.

Neskubėdamas persirenginėti puotai, net nenusiėmęs pentinų, nenusišluostęs veido, jis sėdėjo lango nišoje ir klausėsi to balso: „Taigi čia Henrikas". Verchoslava — tikra rusė — nemokėjo gerai ištarti to vardo, o tardama visuomet šypsodavosi. Kokia ji tada būdavo graži!

Jis išbuvo pilyje keletą dienų, jiedu kartu valgė, sėdėjo prie židinio; Verchoslava toli gražu ne viską suprato, ką jis

jai pasakojo,— nežinojo, kas yra Sicilija, kaip nukeliauti į Jeruzalę, kiek buvo popiežių, kuo vardu dabartinis imperatorius.

— Taigi jis mūsų pusbrolis,— paaiškino Henrikas. Ir tik čia, Sandomire, jis suvokė, kad su imperatorium jie giminiuojasi tik per visų neapkenčiamą Agnietę.

Abu nuėjo į katedrą, bet jos viduje rado tik šiukšlių, plytų ir kalkių krūvas, nors jau seniai niekas nieko nebedirbo; katedra, pašventinta prieš pat Kreivaburnio mirtį, liko nebaigta.

— Kaip ir visa, ką statė tėvas,— pasakė Henrikas.

Jiedu skubiai išėjo iš ten į šventojo Adaukto bažnytėlę. Ant nedidelio altoriaus degė dvi žvakės, ir Verchoslava prie jų pakabino Kristaus paveikslą. Šioje bažnytėlėje nei vienas, nei antras nesiklaupė, tik šiaip pastovėjo. Henrikas paėmė Verchoslavą už rankos. Jųdviejų pirštai susipynė — vieną vienintelį kartą. Nuo juodo jos apdaro dvelkė kapų šaltis, tamplieriškas jo apsiaustas buvo nelyginant numirėlio marška. „Sesute",— ištarė jis. Paskui jiedu paleido vienas kito rankas ir sugrįžo į šaltą medinę pilį, kur buvo tik keli tarnai, ir Verchoslava atrodė labai vieniša, tarytum vystantis neprižiūrimo augalo lapas.

Kazimieras pakvietė Henriką į puotą, reikėjo laikytis visų senųjų papročių, kuriuos jis jau buvo beprimirštąs. Įžengęs į menę, kampe nuliejo truputį midaus, tarno paduota šiaudų gniūžte nušluostė suolą sau ir Kazimierui, tada šiaudai buvo sudeginti; paskui su klebonu ir vaivada turėjo triskart apeiti menę, parodydamas, kad nuo šiol valdys pilį, paskui turėjo palaukti, kol visi susės, ir tik tada atsisėdo priešais Kazimierą. Jam iš dešinės sėdėjo Humbaldas, iš kairės Všeboras — pasaulietinis ir dvasinis ramsčiai. Ta mintis Henriką privertė šyptelėti.

Garbingieji žmonės, atrodė, smarkiai varžėsi Henriko, juos stebino jo drabužiai, neįprastos manieros. Kalbėdamas Henrikas įterpdavo vokiškų ir prancūziškų žodžių, kurių jie nesuprato. Iš visų riterių vienintelis Gotlobas buvo matęs pasaulio ir, vos tik Henrikui ėmus ką nors pasakoti, iškart nutaisydavo šypseną — atseit jam visa tai žinoma.

Henrikui krito į akis, kad ir didikai, ir riteriai laikosi oriai, kupini kažkokio naivaus išdidumo bei rimties, ir nors kaip reikiant siurbia midų, užgerdami alum, bet išlieka santūrūs ir neperžengia kaimiško padorumo rėmų. Duoną jie riekėsi prispaudę kepalėlį prie krūtinės, paskui jį pabučiuodavo ir perduodavo kaimynui. Prie stalo nesiskeryčiojo, bet valgė daug ir gėrė atsakančiai. Henrikas nejučia prisiminė puotą Jeruza-

lėje, kaip ten visi palaidai elgėsi, ir jam dingtelėjo mintis: ką šie žmonės pasakytų, jeigu jiems papasakotų, kas dėjosi Kristaus mieste.

Pasibaigus pokyliui, jis nuėjo gulti, palydėtas taip, lyg būtų vedęsis žmoną į miegamąjį,— su deglais ir giesmėmis. Deja, buvo giedamos tik religinės giesmės. Po to kieme dar kažką šūkavo Kazimieras. Telis kaip visada padėjo kunigaikščiui nusirengti, bet Henrikas ilgai negalėjo užmigti savo tėvonijoje. Iš kiemo sklido triukšmas, buvo girdėti, kaip arklidėje žirgai tranko grandinėmis į ėdžias. Prieš akis jam vėl stovėjo Verchoslava ir šventojo Adaukto bažnyčia, panaši į Šventojo karsto koplyčią Jeruzalėje.

Beje, jis netgi džiaugėsi, kad vis galvoja apie Verchoslavą. Jeigu ji nebūtų užgožusi jo minčių, būtų reikėję galvoti apie *viską*. O tai būtų baisu. Jis norėjo pailsėti po visko, ką patyrė ir kas jį kamavo tuos kelerius metus. Norėjo užmigti. Ir pagaliau užmigo.

Rytą pabudo vėlai, miegamajame buvo šaltoka, tad šūktelėjo sargybai. Herchui įkišus galvą pro duris, įsakė, kad tarnai pakurtų židinį. Ant senų medinių laiptų subildėjo žingsniai. Netrukus pasirodė tarnas ir pranešė, kad kunigaikštis Kazimieras norįs ateiti pas brolį. Henrikas leido.

Kazimieras įėjo nešinas didžiuliu raktų ryšuliu ir norėjo tuoj pat viską perduoti broliui: raktus nuo iždo, nuo rūsių ir nuo svirnų, ir nuo valčių, laikomų ant vandens, bet sumaniai pastatytose uždarose pašiūrėse. Henrikas tiktai nusijuokė ir liepė broliui kol kas pasilaikyti raktus. Pirmiau jie eisią apžiūrėti, kaip Kazimierui sekėsi šeimininkauti.

Iš tiesų po valandėlės jiedu išėjo, apsivilkę šiltais kailinukais, nes oras atšalo — taip dažnai būna kovo pradžioje — ir nuo Vyslos pūtė žvarbus vėjas. Kieme jau laukė visa kunigaikščio sargyba ir riteriai, kurie buvo mieste, taip pat keli vokiečiai algininkai ir, aišku, Gotlobas, kaip pilies majordomas; keli žymiausi riteriai drauge su Gotlobu nusekė paskui brolius kunigaikščius. Pradėjo nuo arklidžių. Arklių buvo nedaug, bet visi įsiganę, nors ir ne grynaveisliai, didesnė dalis — atvaryti iš Rusios. Henriko kastilietis tarp jų atrodė lyg karalius tarp prasčiokų,— taip iškalbingai jį apibūdino Gotlobas, ir abu broliai nusijuokė.

— Tai va kaip mes čia, Sandomire, ūkininkaujam.

Henrikas negalėjo atsistebėti broliu: iš pažiūros menkutis ir visai dar jaunas, bet viskas jam puikiai sekėsi. Sumaniai ūkininkavo ir rašto buvo išmokytas — kunigaikštienė Salomėja

jį rengė į kunigus,— ir žmonės jo klausė ir jį mylėjo. Jis buvo visų gerbiamas — niekas nebūtų pasakęs, kad jis čia ne savo geru taip rūpinasi; stengėsi, lyg tai būtų jo paties turtas.

Paskui jie apžiūrėjo svirnus, pilnus grūdų ir sūdytos mėsos, rūkytos žuvies pasninkui; pilies menėse — kalnus šarvų, šalmų, lankų, iečių,— kaip mažam Sandomirui, jų buvo tikrai daug; galybę strėlių, kurios, sumestos į vieną krūvą, atrodė tarsi kažkoks keistas, neatpažįstamas daiktas. Galiausiai šaltuose sandėliuose kabojo brangūs kailiai, visų po keturiasdešimt, sumedžiotų, pirktų ir gautų kaip duoklė iš girėnų. Kiekvienos menės kampe stovėjo nestora lazda, kurioje įrantomis buvo sužymėta visa, kas laikoma sandėly, tad iškart galėjai patikrinti, ar viskas tebėra.

Pagaliau kunigaikščiai, jau vieni du, nuėjo į iždą, kuris buvo iš akmenų sumūrytame pilies rūsyje, užrakintame daugybe spynų, velkių ir grandinių. Henrikas nustebo, pamatęs rūsyje labai daug aukso, brangenybių, bebrų bei šermuonėlių kailių ir brangių medžiagų. Kazimieras paaiškino, kad tai dalis Kreivaburnio iždo, atitekusi Henrikui.

— Žinau,— atsakė Henrikas,— bet kaip tu viską atėmei iš Boleko?

— Aš mokėjau jį prigriebti,— šyptelėjo Kazimieras.— Beje, Bolekas tik į svetimą gerą gviešiasi, o su giminėm sąžiningas ir broliams atidavė visa, kas priklausė.

Jis kalbėjo rimtai ir nuoširdžiai. Henrikas neatsigėrėjo broliu, kuris buvo toks vykęs. Jis ištraukė iš po apsiausto keistą daiktą — auksinį, bet smarkiai pajuodusį lankelį su vos žymiomis duobutėmis, kuriose kadaise buvo brangakmeniai.

— Ir tą reikia čia padėti.

— Kas gi čia? — nustebo Kazimieras.

— Mūsų prosenio, Boleslovo, karūna. . .

— Iš kur gavai?

— Paėmiau iš jo kapo Osijeke. . .

— Tikrai? O kam?

— Kam?

Henrikas nežinojo, ką atsakyti. Stovėjo pakėlęs karūną arčiau deglo, kurį laikė jaunesnysis brolis.

— Matai, ja kadaise buvo karūnuoti mūsų protėviai Krokuvoje.

— Ak taip,— abejingai pasakė Kazimieras, apžiūrinėdamas vieną aukso maišą ir tikrindamas, ar jis pakankamai tvirtas,— bet kam tau jos reikia? Nebent Sandomiro karalium norėtum vainikuotis,— smagiai nusijuokė.— Bet reikėtų pastatyti ge-

resnę bažnyčią, nes senoji baigia sugriūti. Duok ją šen.— Jis paėmė karūną iš Henriko rankų ir padėjo į medinę skrynią, ant kunigaikštienės Salomėjos apsiausto ir šermuonėlių kailių,— kol kas paslėpsim čia, o paskui reikės paaukoti kokiai bažnyčiai... Iš kapo paėmei...— pridūrė ir pamaldžiai persižegnojo. Akimirką jo veide atsispindėjo naivus nuolankumas, paskui jis vėl susimąstė:

— Tie šermuonėliai jau visai baigia sudūlėti. Laikau juos tik kaip prisiminimą, nes šiaip jie niekam nebetinka.

— Juk vesi,— pasakė Henrikas, galvodamas visai apie ką kita.

— Kur jau ten,— vėl nusijuokė Kazimieras ir įtariai žvilgtelėjo į Henriką. Tačiau Henriko veidas buvo susikaupęs, lyg jis melstųsi.

Paskui, jau šiek tiek vėliau, jie smulkiai aptarė, kaip keliaus po kunigaikštijos miestus, kur kokį kaštelioną aplankys, kaip Henrikas apjos aplink savo kunigaikštystę. Henrikas pirmiausia norėjo traukti į Mechovą, aplankyti Jaksą, o paskui į Opatovą ir Zagoscę — pasižiūrėti, ar jau baigiamos bažnyčios, kurias jis buvo prisižadėjęs pastatydinti. Tačiau iškeliauti kol kas nesiryžo ir laukė, kada atšils ir pavasario saulė pradžiovins kelius. Tačiau dar jiems belaukiant iš Krokuvos atlėkė raitas žygūnas ir atnešė liūdną žinią. Vos Henrikui išvažiavus, kunigaikštienė Verchoslava susirgusi karštine, keletą dienų pasirgusi ir numirusi.

Broliai kunigaikščiai ketino keliauti į Krokuvos pusę; pasiruošti kelionei prireikė visos paros. Kaip tik tada atidūmė kitas žygūnas ir, parklupęs priešais Henriką, gaudydamas kvapą ir ašarodamas pranešė, kad kunigaikštis Boleslovas Krispas sakęs, jog kunigaikštienė būsianti laidojama Plocke, kad kunigaikštienę vytinėmis gabensią iš Krokuvos į Plocką, kad ji geidavusi būti palaidota Plocko katedroje, šalia Kreivaburnio ir kunigaikštienės Salomėjos. Kad kunigaikštis Boleslovas prašąs kunigaikštį Henriką palaukti Sandomire vytinių ir kartu su jais vykti toliau į Plocką. Kad pakrantėse būsią uždegti laužai, kurie skelbs, jog vytinės artėja prie Sandomiro.

Henrikas žygūną išsiuntė atgal į Krokuvą, Kazimierui liepė viską suruošti kelionei ir pasirūpinti laužais prie Vyslos, o pats nuėjo į Mergelės Marijos bažnyčią, kurioje vyko iškilmingos pamaldos už velionę kunigaikštienę. Mišios apytuštėje medinėje bažnyčioje truko ilgai; lauke buvo šlapia, ir kovo miglos vėl siaustė viską aplinkui. Pasibaigus mišioms, Henrikas nuėjo prie skardžio už bažnyčios ir sustojo pasižiūrėti į ištvi-

nusią Vyslą. Priešais išvydo didžiulę, akim neaprėpiamą vandens plynę. Drauge su juo buvo tik senutėlis Všeboras, kuris jau gyveno savo dienų galą. Abu tylėjo, tik Všeboras ištarė vieną sakinį:

— Dievulėliau mano, tokie seniai kaip aš gyvena, o jauni miršta,— ir sunkiai atsiduso.

Nuo to laiko Henrikui prasidėjo laukimo dienos. Jis nepasitikėjo nei tarnais, nei Kazimieru. Pats ėjo prie Vyslos, apsigaubęs klostuotu baltu apsiaustu, laukė, ar nesuliepsnos laužai. Laukė visą savaitę ir dar kelias dienas, kol pagaliau vieną kartą, iš medinio pilies bokšto žvelgdamas į didingą upės posūkį, išvydo virš žalio kranto iškilusius dūmų stulpus. Diena buvo tikrai pavasariška. O į pavakarę pilkšvuose išsiliejusios upės vandenyse pasirodė vytinės su išsipūtusiomis burėmis, iriamos vienodai kinkuojančių yrėjų. Pirmajai vytinei priplaukus arčiau, jos priekyje Henrikas pamatė juoda gelumbe aptrauktą pakylą, o ant jos — karstą, apdengtą brokatu.

Po labai ilgos ir vargios kelionės galiausiai jie pasiekė Plocką, ir minios žmonių tylomis skyrėsi į šalis, praleisdamos Verchoslavos karstą, nešamą aukštyn į kalną. Paskui karstą ėjo vaikai, vyras, visi kiti. Pilis, ilgai stovėjusi tuščia, kimšte prisikimšo žmonių. Meškas atvyko iš Poznanės su savo antrąja žmona, kurios Henrikas dar nebuvo matęs,— kaip visada lydimas viso pulko dvariškių, ponų, pamario kunigaikštukų, vaikų, labai išsipuošęs, išsiskiriantis iš visų ir kaip visada labai šykštus. Vyskupas Aleksandras atlaikė katedroje ilgas pamaldas, o tuo tarpu nedidelis juodas karstas stovėjo ant aukšto katafalko. Apytamsį katedros vidų nušvietė žvakės, kurias visi laikė rankose; taip buvo palaidota Verchoslava, rusų kunigaikštytė.

Henrikas labai seniai buvo matęs brolius. Dabar jie atrodė jam truputį keistoki. Teisingiau, jam buvo keista, kad anksčiau nepastebėjo, kokie tai žmonės. Visada jie buvo tvarkingi, dailiai apsirengę, susišukavę — kunigaikštienės Salomėjos auklėjimo vaisius. Tačiau Boleslovas visada buvo savotiškai staigus, neramus, maištingas ir drauge uždaras. Niekada negalėjai žinoti, ką jis pasakys, todėl kartais kalbėti su juo būdavo labai nejauku. Jis vis pakildavo nuo stalo ir smagiu šokėjo žingsniu imdavo vaikščioti po kambarį, purtydamas garbanas; o per gedulingus pietus po Verchoslavos laidotuvių linksmai juokėsi ir užsimanė, kad ateitų dainininkai. Tik pamatęs suraukus Meško antakius ir atkištą barzdą atsiminė, jog dabar ne laikas tokiems dalykams. Tada numojo ranka ir užsikniaubė

veidą ant alkūnės. Bet kai vėl pakėlė galvą, veidas neatrodė per daug liūdnas.

Meškas vaikščiojo išdidus kaip gandras, visas apsikarstęs brangenybėmis, lygiai kaip ir jo žmona rusė, tikra velionės pusseserė, bet nė kiek į aną nepanaši. Aukšta, stambi, jau aptukusi, apsupta pulko vaikų — savų ir Meško pirmosios žmonos. Abu laikėsi atokiai, nė valandėlės nepasilikdavo vieni, vis apgulti dvariškių, užsiėmę gausybe reikalų; kas nors vis laukė jų įsakymų: auklės, gydytojai, vyresniųjų sūnų — Odono ir Stefano — auklėtojai. Per gedulinguosius pietus visos rusės — Verchoslavos ir Eudoksijos tarnaitės — atsisakė eiti prie vyrų, sėdėjo atskirai didelėje menėje tuoj pat už priesienio, ir visus valgius reikėjo tenai nešioti. Plockiškiai tarnai visai nusivarė nuo kojų.

Netrukus ir Henrikas panoro pabūti vienas. Greta jo kambario, už sienos verkė Verchoslavos vaikai, Bolekas ir Saliusė, abu dar pagal žemę, palikti su aukle, niūraus veido ruse. Drauge su Boleslovu iš Vroclavo atvyko dar kažkokia nepažįstama kunigaikštytė, „komtesė", lyg ir Piastų giminaitė, bet Henrikas anksčiau apie ją nebuvo girdėjęs. Jos motina buvo pirmosios Kreivaburnio žmonos ir Vlostonisos, Piotro Vlasto žmonos, sesuo, taigi atvykėlę, nors dar jauną, jie turėjo laikyti teta. Jos tėvas Božėjus pagal vardą buvo čekas, bet kilęs iš Toporų, iš Sececho ir Moislavo giminės — iš negeros, bet garsios giminės, ar tik ne Piastų nuverstos nuo kunigaikščių sosto. Kiek tiesos tuose ganduose — niekas nežinojo. Gana jau buvo ir to, kad prisistatė čia kaip saviškė, su sūnum ant rankų, nors apie jo tėvą niekas net neužsiminė, šeimininkavo pilyje, globojo Garbanių, per gedulingus pietus sėdėjo šalia jo ir vis rūpinosi jo sveikata. Visi ja piktinosi,— buvo šnekama, jog Boleslovas dabar ją ketinąs vesti. Jos vardas buvo neįprastas — Marija.

Klierikai ir kunigai nedrąsiai pasišnibždėdavo apie visus tuos žmones, kurie suplaukė į Plocką; teko šį tą nugirsti ir Henrikui. Jis liepė Bartolomėjui nepersakinėti jam paskalų. Norėdamas pabūti vienas, kitą rytą po laidotuvių anksti nuėjo į katedrą išklausyti mišių, paskui, apėjęs aplink ją, vėl žiūrėjo į Vyslą, čia jau gerokai platesnę kaip Sandomire. Neįvairus tai buvo vaizdas, bet akys siekė toliausias tolumas. Diena vėl buvo pavasariška, graži, padange plaukė purūs debesys, grakščiai prasilenkdami vienas su kitu lyg šokėjai rūmų pokylyje.

Prie kunigaikščio prisiartino vyskupas Aleksandras. Tai buvo dar jaunas ir labai mandagus vyras. Jis pasisiūlė parodyti Henrikui naująsias katedros duris, nepaprastai gražias, dar

Kreivaburnio užsakytas, kurias dabar labai išmoningai padarė saksų meistrai Rikvinas ir Vaismutas. Juos atsiuntė Saksonijos markgrafai — dideli Garbaniaus draugai.

Durys iš tiesų buvo nuostabios, didingos ir paprastos, papuoštos daugybe raižinių, kurie tarytum susiliejo į vieną. Henrikas ilgai žiūrėjo į nagingųjų meistrų kūrinį. Grožiu jis, ko gero, pranoko net tuos vartus, kuriuos prancūzas Leopardas padarė Gnezne ir Cvifaltene.

— O štai mūsų kunigaikštis su kunigaikštiene,— parodė vyskupas.

Iš tiesų Henrikas pamatė mažas figūrėles — Boleslovą ir Verchoslavą, stovinčius greta pamaldžiai sudėtomis rankomis. Smulkučiai jų veidai buvo neryškūs ir net nepanašūs. Tik šiurkštus, mažne vienuoliškas Verchoslavos apdaras krito žemyn tokiomis klostėmis kaip tada, kai jiedu meldėsi apskritoje švento Adaukto bažnyčioje.

XVIII SKYRIUS

Kelionė iš Plocko atgal į Sandomirą buvo tarsi koks sapnas; lyg pro miglą Henrikas prisiminė, kaip ilgai ir sunkiai jie plaukė upe aukštyn,— dažnai, jei tik krantas buvo patogus, vyrai tempė laivus virvėmis. Kartu plaukė ir Kazimieras; Bolekas kažkur pasiliko ta dingstimi, esą jam reikia užsukti į vieną pilį, kurios kaštelionas jau seniai nebeduodąs jokios žinios. Vytinė, kuria plaukė Marija ir Verchoslavos vaikai, taip pat atsiliko, taigi jie vieni yrėsi plačiai ištvinusia Vysla, tekančia priešinga kryptimi negu jie keliavo. Yrėjų vyresnysis, išmanąs jūreivių amatą, atvykęs į Lenkiją iš toli, iš šiaurės krašto, atsiprašinėjo Henriką už gaišavimą.

— Jūroj būtų visai kas kita,— aiškinosi jis.

Tačiau Henrikas net nejuto, kiek laiko jie plaukia; jam viskas buvo vis vien.

Kai po ilgos kelionės per tą didžiulę, neaprėpiamą, tvonuojančią lyg jūra vandens plynę jie pagaliau pasiekė Sandomirą, jis prisiminė tik vandens pliuškenimą, jau pasiruošusių sprogti medžių šnaresį ir būgnų dundėjimą, šaukiantį girėnus į pavasario šventę. Nebeįstengė jis suvokti ir visų tų dalykų, kuriuos jam kasdien pranešinėdavo kaštelionas Grotas, senasis Všeboras ir Kazimieras. Tai buvo kažkokios nereikšmingos smulkmenos, įkyriai brukamos jam į galvą. Šalia viso kito, jis ne sykį girdėjo klausiant apie bebrus ir bebravietes Nidoje ir

Kamenoje ir visai nežinojo, ką su jais daryti. Kunigai tvirtino, kad Nidos ir Kamenos bebravietės nuo amžių atiduotos naudotis Krokuvos vyskupams, o kunigaikščio žmonės įtikinėjo, kad tai netiesa, kad nuo seniausių laikų Sandomiro pilies kaštelionas medžiojęs bebrus kaip norėjęs ir kada tik norėjęs, jei tik gaudavęs iš kunigaikščio atitinkamą nurodymą. Nei bebrai, nei kiti panašūs reikalai Henrikui ne per daug rūpėjo. Artinosi velykos, kurias jis panoro atšvęsti iškilmingai, Šventojo kryžiaus vienuolyne Lysa Guroje. Ten jis tikriausiai galės pabūti vienas, o gal ir surikiuos mintis, kurios padrikai šmėsčiojo galvoje.

Po Verchoslavos mirties jis jau nebeįstengė taip ramiai žiūrėti į Sandomiro kunigaikštystės reikalus, kaip žiūrėdavo anksčiau; jautė jiems savotišką panieką kaip paprastiems, laikiniems, greit praeinantiems dalykams. Tačiau susitikęs su broliais, jis nepaprastai aiškiai pajuto juos esant gyvus žmones, iš kūno ir kraujo, pamatė, kaip ramiai ir tvirtai jie valdo savo žemes, keliauja po jas su palyda — pulku dvariškių ir tarnų,— ir noras sujungti visas lenkų žemes, kad jas valdytų viena ranka, jam pasirodė neįvykdomas. Iki šiol jis pats nedrįso sau prisipažinti, jog tas noras glūdi jo mintyse... ir širdyje. Bet pamatęs Boleką ir Mešką, jis pabūgo savo užsimojimo.

Būdamas su broliais Plocke, jis pamėgino pradėti kalbą apie šį ir apie tą, bet jie visai nesidomėjo, kas dedasi pasaulyje. Henrikui pasakojant apie naująjį imperatorių, savo draugą, apie jo ketinimus, apie rimtus nesutarimus, kilusius tarp Romos ir imperatoriaus — Bolekas tik juokėsi ir plojo jam per petį.

— Mes Vroclave jau seniai viską žinom! — kartojo jis, pliaukščiodamas Henrikui per kelį.

Tačiau pats apie politines kombinacijas neturėjo nė menkiausios nuovokos. Visai nesuprato, kuo pagrįstos imperatoriaus pretenzijos į Lenkiją, ir ne per daug nutuokė apie feodalinių santykių sistemą. Aišku, Henrikas net neužsiminė apie sudėtingesnius dalykus — apie Arnoldą Brešietį, apie pasaulietinę popiežiaus valdžią ar apie nepaprastą, pusiau pagonį, auksinio Palermo valdovą. Meškas buvo kur kas protingesnis, jis žinojo įstatymus. Tačiau suprato juos kitaip negu Barbarosa; Barbarosai įstatymas buvo tarytum kokia savarankiška galybė, skleidžianti į žemę savo šviesą nelyginant pati dieviškoji išmintis, o Meškas tepripažino vieną įstatymą: pergamentą arba, blogiausiu atveju, senų žmonių žodį.

— Ko jis dabar čia lenda,— pasipiktino Meškas, išgirdęs apie imperatoriaus kėslus,— tegu parodo man pergamentą, kad Lenkija turi mokėti jam duoklę!

Henrikas nesugebėjo paaiškinti broliui, kad imperatorius pats gali pasirašyti tokį pergamentą, nes pats kuria sau įstatymus.

— Na jau, aš tuos dalykus išmanau,— prieštaravo Meškas.— Tikrai nėra tokio įstatymo! Kodėl man turi rūpėti jo užmačios. Aš nieko nežinau, ir viskas! Geriau pagalvokim apie Pamarį!

Tačiau apie Pamarį nenorėjo kalbėti Bolekas, jam labiau magėjo pasišaukti rusus dainininkus, kurie smagiai dainavo ir šoko, o apie anuos reikalus jis nieko nenorėjo žinoti. „Jeigu jiems tektų spręsti ginčą dėl bebrų, abu kaipmat susidomėtų",— pamanė Henrikas.

Taigi broliai išsiskirstė nieko nenutarę. Meškui rūpėjo kuo greičiau išsiuntinėti piršlius, apvesdinti sūnus, išleisti už vyrų dukteris, nors vaikai tebuvo vos prakutę. Bolekui rūpėjo duoklė, kurią jis tikėjosi surinkti grįždamas iš Plocko. Štai ir viskas.

Tada Henrikas ėmė atidžiau dairytis į Kazimierą. Jis labai mylėjo jauniausiąjį brolį, kuris iš visų buvo bene pats geriausias ir protingiausias. Tik per menkai save vertino, vis žeminosi prieš kitus, ir Henriko kalbos jo nė kiek nejaudino. Tai buvo stropus, darbus ūkininkas, bet mokėjo taip blaiviai įvertinti realias galimybes, kad net šiurpu darėsi. Iš pradžių Henrikas ketino išdėstyti jam visus savo planus, tikėdamasis jo pritarimo ir paramos. Tačiau atsisakė to ketinimo jau tada, kai Kazimieras beveik pasijuokė iš Osijeke rastos karūnos.

Švęsti velykų į Šventojo kryžiaus kalnus Henrikas vyko todėl, kad norėjo pabūti vienas; palydovais, kaip ir anksčiau, pasiėmė tik tris žmones: Lestką, Herchą ir Telį. Be jų, paprašė drauge keliauti ir Kazimierą. Šis, aišku, sutiko, bet lyg nenorom.

Nakvojo Vlostove, už kelių mylių nuo Sandomiro, pilaitėje, kurią drauge su Skšinės pilim Kreivaburnis kadaise atidavė Piotrui Duninui [102], o dabar čia gyveno jaunas jo anūkas Vladimiras. Jis ir Govorekas, Pavelo iš Govarčovo sūnus, buvo artimiausi Kazimiero draugai. Henrikas su malonumu žiūrėjo į tris jaunuolius, surengusius pilies kieme smagias žaidynes: jie šaudė iš lanko, mėtė ietį ir net ėjo lenkčių. Jis stebėjo juos pro savo kambario langą, nors vakaras buvo vėsokas. Kai prisižaidusius, pavargusius ir suprakaitavusius jaunuolius pusnuo-

giai tarnai apsiautė šiltomis japančiomis, Vladimiras staiga paklausė Kazimierą:

— Na, o kaip tavo Nastė?

Bet Kazimieras tik perspėjamai sušnypštė ir patempė draugą už nukarusios rankovės. Henrikas šyptelėjo. „Aha,— pamanė,— pagaliau aš šį tą sužinosiu!"

Iš viso to, ką kalbėjo Henrikas, Kazimierą domino tik Rusios reikalai; beje, apie juos jis žinojo kur kas daugiau negu pats Henrikas ir žodis po žodžio papasakojo šiam apie visas permainas, įvykusias per tuos kelerius metus, kol jo nebuvo. Ten juk amžinas verdantis katilas, ir į Kijevo sostą kone kas mėnuo sėdasi vis naujas kunigaikštis. Kazimierui viskas buvo žinoma iki menkiausių smulkmenų, ir tada paaiškėjo, kad už naujojo miesto Liublino, jau Rusioje, jis turįs kažkokį pažįstamą — lyg ir kunigaikštį, lyg ir vaivadą, gyvenantį tarp pelkių; Kazimieras pas jį nuvykstąs, geriąs ruginę degtinę ir paūžiąs kaip reikiant. Čia buvo kažkas įtartina!..

Ir Henrikas nusprendė štai ką. Šiuo tarpu atiduos Kazimierui Vislicos miestą su apylinkėmis,— prieš keliolika metų jį sugriovė rusai, tegu Kazimieras atsistato, tegu teisiasi su kaimynais, tegu savarankiškai šeimininkauja,— paskui ateis valdyti Sandomiro, o gal ir dar daugiau? Pasakė tai Kazimierui, ir šis iš džiaugsmo puolė jam į kojas, juokėsi ir verkė. Džiaugėsi neapsakomai. Abudu sutarė, kad Kazimieras dar pagyvens Sandomire pas brolį, iki bus atstatyta Vislicos pilis.

— Taip greit tavęs neišleisiu,— pasakė Henrikas,— turiu ir aš iš tavęs kai ko pasimokyti.

Pernakvojęs Vlostove, apžiūrėjęs vietą neseniai iš Šventojo kryžiaus vienuolyno išsimainytoje žemėje, kur jau buvo ruošiamasi didingos bažnyčios statybai, pilnas ramių minčių ir patenkintas, jog pradžiugino brolį, keliavo Henrikas link Lysa Guros.

Vos išjoję iš abatijos, riteriai atsidūrė tankioje girioje. Laimė, kelias buvo pravažinėtas, nes tuo metu daugybė vežimų be paliovos gabeno akmenis iš kitapus kalnų, iš ten, kur buvo naujoji vyskupo būstinė, vadinama Kelcais. Kadangi akmenys buvo vežami šventam tikslui, tai Šventojo kalno plėšikai vežimų nepuldinėjo. Džiaugdamiesi tuo, vežikai iš Kelcų į Šventojo kryžiaus vienuolyną slapčiomis šio to pargabendavo,— mat aplink naujuosius Kelcus kūrėsi kaimai, žmonės kirto miškus, sėjo javus ir malė vyskupo malūnuose puikius kvietinius miltus. Tuos miltus dažniausiai ir gabendavo per kalnus akmenų vežėjai, žinodami, kad niekas jų neužpuls.

Tuo keliu riteriai jojo šeštadienį prieš verbas. Oras nepaprastai atšilo, ir vešliai žaliuojančioje, žydinčioje girioje knibžtėte knibždėjo paukščių ir žvėrių. Eglės čia augo medis prie medžio, bet saulės šviesa vis dėlto prasiskverbdavo pro tarpus, kur vis praliuoksėdavo koks žvėrelis; miško gyventojai žinojo, kad šventą metą jiems negresia joks pavojus, todėl sustodavo visai netoli žmonių ir imdavo rupšnoti žolę ar suklusę dairydavosi. Henrikas žavėdamasis stebėjo tuos švelnius padarus: stirnas, elnius. Herchas savo mokytąjį sakalą laikė pasitupdęs ant peties,— po velykų Šventojo kryžiaus girioje buvo numatyta medžioklė.

Galiausiai pavakary jie išgirdo skambinant bažnyčios varpus. Lestkas nujojo pirmas, ir netrukus visi išvydo dūmus, kylančius iš trobelių, kurios glaudėsi Lysa Guros papėdėje. Tose trobelėse gyveno degutininkai ir rąstininkai, kurie apdorotą mišką gabeno į Taržeką mainams.

Abatas Egidijus išjojo iš vienuolyno raitas ant mulo, vienintelio, kuris buvo vienuolyne, ir juokingai kresčiodamas nusileido pasitikti Henriko į slėnį, prie šventojo Emeriko statulos, brolių vienuolių nukaldintos pagerbti geradariui, kuris jiems buvo padovanojęs stebuklingą švento medžio gabalėlį. Henrikas nulipo nuo arklio ir ne keliais, kaip Emerikas, o paprastai, pėsčias, lydimas abato, užkopė ant kalno. Vienuolynas buvo didelis, medinis, tuščias, tokia pat ir bažnyčia, viduj labai išpuošta,— tuo pasirūpino jos fundatorius, Kreivaburnis, o ir Emerikas iš Vengrijos dar šį tą atsiuntė. Žmonės kalbėjo, kad jam labai patikę medžioti čionykščiuose kalnuose, todėl jis iš karto pamėgęs šitą vietovę.

Atvykusį Henriką tuoj pat apgaubė pažįstama vienuolyno rimtis ir jaukuma. Čia niekas nieko netroško ir viską turėjo. Visas pasaulis rūpinosi, kad vienuoliai galėtų ramiai čia gyventi ir melstis viešpačiui. Jie buvo išrinktieji, bet taip ir turėjo būti: juk visi negali galvoti tik apie bebrų kailiukus, apie auksą ir kardus.

Henrikas buvo apgyvendintas paprastoj vienuolio celėj, atsigulęs ant paprasto čiužinio, prikimšto svaigiai kvepiančio šieno, jis tą naktį miegojo kaip užmuštas. Rytą senoviniu papročiu kaimo moterys atnešė jam lininius rankšluosčius, o paskui buvo šventinamos verbos. Visi labai stebėjosi Henriko verba, padaryta iš tikrų palmės lapų ir atsivežta nuo Šventojo karsto. Ją nešė Telis, eidamas pirma savo pono. Bažnyčioje buvo šventinamos spurganotos gluosnio šakelės, ir visas oras

viršum kalno ir vienuolyno kvepėjo gluosniais. Vakarais danguj žibėjo žvaigždės.

Maldų ir pasninko išsekintam Henrikui nelengvos buvo tos Didžiosios savaitės dienos. Jis pasidarė irzlus ir nekantrus, Kazimieras jam ėmė atrodyti pernelyg lengvabūdis. Jis ruošėsi išpažinčiai, kuriai buvo jau tiek visko prisikaupę. Ir staiga į jo maldas nejučiomis lyg žaltys įsigavo nuosavas vardas, ištartas rusiškai, negrabiai: „Henrikai! Henrikai!" Ir atslinkusi tamsa vėl gožė blaivias mintis, viskas atrodė taip opu ir painu.

Jau daug metų buvo toks paprotys, kad vienuolyno vyresnysis su būreliu garbingiausių vienuolių, pasiėmę švenčiausiąjį sakramentą, ketvirtadienio vakare iš vienuolyno iškeliaudavo į Taržeką: tame nuo seno šventame miestelyje Didįjį penktadienį iš tolimiausių girių susirinkdavo plėšikai, kurie nusileisdavo nuo kalnų atlikti išpažinties.

Taržekas, pašventintas tada, kai čia medžiojo Dosnusis ir Hermanas, dar jųdviejų tėvo laikais garsėjęs nepadoriomis pramogomis bei apeigomis ir pašventintas karalienės Dobronegos [103], buvo įsikūręs kalnų papėdėje, toje vietoje, kur baigiasi giria, lyg mūras dunksanti šlaituose, ir prasideda laukai. Miestelis nustebino net Henriką, mačiusį nemaža pasaulio. Tačiau nei vienuoliai — nors svetimšaliai, bet jau pripratę prie lenkų papročių,— nei jaunieji kunigaikščio palydovai — Vladimiras Duninas, Govorekas ir Kazimieras — niekuo nesistebėjo. Beje, eidami į Taržeką, vaikinai elgėsi nelabai drausmingai — čia iššokdavo į priekį, čia vėl sugrįždavo atgal, atsilikdavo, šitaip trikdydami procesijos rimtį,— tad galiausiai kunigaikštis Henrikas subarė Kazimierą, o šis nuramino kitus du.

Į Taržeką nuo kalnų suplaukdavo girėnai su visokiausiomis miško gėrybėmis; čia jie susitikdavo su lygumų pirkliais, atgabenusiais miltų, įvairių rakandų, lankų, strėlių. Prasidėdavo mainai; girėnai kitokios prekybos nežinojo: mokėdavo arba kiaunenų keturiasdešimtinėmis, arba brangesniais kailiais. Prekyvietė buvo šalia pilaitės, kurioje gyveno kaštelionas Gmerekas, ir palei bažnytėlę, kurią Henriko senelis Vladislovas Hermanas pastatydino savo globėjo, šventojo Egidijaus, garbei. Bažnytėlė buvo nedidelė, bet jos glotnios sienos iš tašytų rąstų priminė Henrikui paslaptinguosius griuvėsius miške prie Cvifalteno, kur jis klausėsi senojo piemens Loko pasakojimų. Bažnytėlę supo nepaprastai aukštos, dangų remiančios guobos ir liepos, kurių viršūnės glaudėsi viena prie kitos, o šakos buvo apkibusios amžinai žaliais amalų kuokštais.

Kadangi medžiai dar buvo be lapų, stirksantys kuokštais, susipynę lyg vainikas amalai iškart krito į akis. Henriko žvilgsnis nejučiom nukrypo į juos, o priorą lydintis kunigas pakėlė ranką ir peržegnojo. Negeri tai augalai, ir jei ne ta aukštybė, kunigo tarnai seniai būtų juos iškapoję. Pinti iš amalų vainikus bažnyčios buvo griežtai uždrausta, ir joks vienuolis kojos nekeldavo į trobą, kur palubėj kabojo amalų šluotelė.

Taigi Taržekas buvo nuošali vieta, senu, dar pagonišku papročiu paskirta taikiems susiėjimams bei ramiai prekybai ir palikta dievų globai, o Krokuvos vyskupo nuomone — atiduota šėtonui. Čia dar neretai galėdavai išgirsti būgnų dundesį, sklindantį iš girių tankmės, nuo kalnų. Bet jau nebesirinkdavo čionai žalumynais apsikaišę liekni vaikinai nei merginos su kūpsančiais vainikais, o buvusios medinės pašiūrės vietoje stovėjo šventojo asketo Egidijaus bažnyčia. Krokuvos vyskupas įrodė kunigaikščiui Kreivaburniui, jog šis kraštas turįs būti ypatingoje jo globoje. Jog ši bažnyčia turinti rūpestingai sekti, kad nebūtų atgaivintos senosios pasibjaurėtinos apeigos. Patikėjo Boleslovas ir atidavė Taržos kaštelioniją vyskupui. O čia vyko tokie mainai, tokia prekyba, kad ne tik vyskupas pelnėsi, bet dar ir kunigaikščiui apsčiai nubyrėdavo iš tos dešimtinės, kuri ėjo jo dvarui.

Diena buvo labai giedra, pavasariška, ir vakaras atėjo šiltas. Iš girios poromis susirinko vaikinai ir merginos budėti prie švenčiausiojo sakramento, saugomo mažutės bažnytėlės šoniniame altoriuje. Kelios poros klūpėjo viduje, o likusieji susėdo pulkeliais aplink bažnyčią. Laužus kurti šventoriuje netiko — tad viską gaubė melsvos šiltos sutemos, kurių tylą vis sudrumsdavo juokas ir šnibždesys.

Henrikas ilgai meldėsi bažnyčioje, paskui gulėjo kryžium ir galiausiai atliko išpažintį abatui Egidijui. Tiesą pasakius, abatas ne ką tesuprato, nes buvo prancūzas, o Henrikas kalbėjo lenkiškai,— todėl nė kiek nesistebėdamas išklausė viską, ką išpažino Sandomiro kunigaikštis.

Kai Henrikas išėjo laukan ir pasuko link pilaitės, į jį padvelkė kvapus pavasario nakties oras. Iš laukų sklido dūdelės garsai, o girioje vis dėlto kažkokio šokio ritmu dunksėjo būgnai. Čionykštėje girioje gyvenimas visada virte virė,— girėnai, *homines bellicosi* * ir visuomet laisvi, padėdavo kunigaikščiams kariauti ir buvo labai narsūs. Nuo Sventomažos [104]— kitos kunigų draudžiamos vietovės, nors ji ir buvo paskirta Marijai — plaukė dainos aidas. Arčiau, tarp pilaitės ir žemų palisadų, juo-

* Karingi žmonės *(lot.)*.

siančių miestelį, degė atvykėlių maininінkų laužai. Iš ten sklido dervos kvapas, dūmai ir prislopintų balsų dūzgesys.

Henrikas skubiai išprašė iš savo celės Gmereką ir visus kitus ir pasiliko vienas, jausdamasis labai pavargęs. Vis dėlto mintys apie Verchoslavą dabar buvo tarsi priblėsusios, lengvesnės. O tolimas būgnų dundėjimas ir dūdelės ringavimas, ir liepsnojančių laužų kvapas privertė jį pajusti aplinkui verdantį gyvenimą, gyvybę, gimstančią tose giriose ir vilnijančią per jas nuo krašto ligi krašto.

Kitas, Didžiojo penktadienio rytas buvo toks pat gražus, ir visi atsikėlė auštant pasižiūrėti, kaip plėšikai eis atlikti išpažinties. Šis paprotys gyvavo nuo to laiko, kai Taržeke atsirado vienuolynas ir bažnyčia. Buvo jis ir seniau. Tik tada plėšikai ateidavo čia išdalinti neturtingiesiems to, ką būdavo atėmę iš turtingųjų. Net ir šiandien čia grūdosi minios visokiausių pavargėlių, klajojančių vienuolių ir našlių, tikėdamosi ką nors gauti iš tų plėšikų.

Pagaliau jie ir atėjo iš kalnų pusės. Ėjo po du, stambūs, su ilgomis barzdomis, vieni pusnuogiai, kiti apsivilkę pašukiniais marškiniais, susijuosę plačiais odiniais diržais, už kurių buvo užkišti peiliai, su kelnėmis, žemiau kelių standžiai apvyniotomis autkojais, naginėti, rankose įsitvėrę lazdas, ant nugarų užsikabinę strėlines ir lankus; kai kurie turėjo ir odinius skydus, apkaltus skardos gabalėliais. Ant kaklų, ant diržų, ant skydų kabojo ilgos brozinės ir geležinės grandinėlės, kurios ritmingai skimbčiojo į sunkių žingsnių taktą. Vienas kitas nešėsi ant peties užsisvėręs drobinį ar odinį kapšą, jame žvangėjo pinigai. Kiti ėjo vedini arkliais, o ant arklių, pririšti prie balnų ir gūnių, gulėjo kailiai — kiaunenų, sabalenų, bebrenų keturiasdešimtinės. Matyt, plėšikai užsukdavo ir į kunigaikščio valdas.

Visų priešaky ėjo senas, žilutėlis, baltas kaip obelis žmogelis. Atrodė visai iškaršęs,— vilkėjo baltais drobiniais, neturėjo nei kapšo, nei jokio ginklo, tik ant krūtinės tabalavo didelis geležinis kryžius, o po baltais drobiniais marškiniais žvangėjo sunkios grandinės, kuriomis buvo apsivyniojęs.

— Madėjus, Madėjus eina! — suklego visi.

Tai iš tiesų buvo Madėjus, kadaise žiaurus plėšikas, tačiau seniai metęs plėšikauti,— išsikasė ties Jelenia Gura didelį urvą ir gyveno jame, atgailaudamas už nuodėmes, o miegojo ant plikų akmenų. Tvirtas dar buvo senis ir nors, parklupęs ant žemės prieš kunigaikštį, vos beatsistojo, bet užtat juk nešiojo sunkias, visą kūną juosiančias grandines.

Eidami pro kunigaikštį, sėdintį palaukėje po lieknais ąžuolais, plėšikai priklaupdavo, o paskui virtine traukė link bažnyčios, kardais ir lazdomis stukčiodami į akmenų grindinį. Abatas Egidijus pamaldžiai sėdėjo krėsle priešais altorių, o plėšikai, keliais atšliaužę iki altoriaus, vienas po kito ėjo prie jo ir išsipažino baisias savo nuodėmes. Abatas vėlgi, kaip ir klausydamas Henriko išpažinties, tesuprato kas kelintą žodį, tad kiekvienam mielai davė išrišimą ir virš galvos brėžė kryžiaus ženklą.

Tuo tarpu aikštėje ant suplūkto durpžemio būriavosi žmonės; čia buvo pavargėlių, laukiančių išmaldos, buvo vestuvininkų, suėjusių nuo visų kalnų, čia pat stovėjo ir plėšikų parankiniai su arkliais, apkrautais visokia manta. Išėję iš bažnyčios, plėšikai tuojau pradėjo prekybą atsigabentomis gėrybėmis; kailiukus, taurų ir elnių ragus, girių vašką mainė į strėles, balnus, ietis ir kardus. O išsimainę visas tas prekes, prie jų dar ištraukę ir vieną kitą vertingą, iš ko nors atimtą daiktą — dailų kūjį, reples ar žiedą su brangakmeniu,— ėmė pavargėliams dalinti išmaldą — kiaunių bei kiškių kailiukus — ir saujomis į kairę ir dešinę barstyti smulkius pinigus. Abatas, ant savo mažučio mulo įjojęs į susirinkusią minią, šypsodamasis stebėjo juokingai puldinėjančius vargetas, kurie akimoju išstvarstydavo kailiukų ryšulius ir pešėsi tarpusavy dėl variokų, kuriuos plėšikai sėmė iš savo neišsenkamų kapšų.

Likusią dienos dalį Henrikas praleido šnekučiuodamasis su kaštelionu, su Kazimieru, su abatu Egidijum; vėl iškilo Kamenos bebrynų klausimas, kurį kaštelionas nušvietė taip, lyg vyskupo reikalavimai būtų visai pagrįsti. Kazimieras sėdėjo priešais kunigaikštį Henriką ir visą laiką reikšmingai žvilgčiojo į brolį. Vis dėlto Henrikas nieko nenusprendė, ir buvo pašauktas senas, jau nuo kažin kada Taržeke gyvenantis kaimietis Kvecikas, kuris turėjo paliudyti, kaip buvo tais laikais, kai valdė kunigaikštis Vladislovas Hermanas. Kaimietis nė nemirktelėdamas išdėstė, jog dar tada, kai karalienė Dobronega buvusi gyva ir atvykusi pašventinti visų pagoniškų vietų, vyskupas prašęs karalienę to bebryno. Tačiau kai Henrikas jį pertraukė ir pasakė, jog tuo metu Krokuvos vyskupijos lyg ir visai dar nebuvę, Kvecikas užsikirto ir sumišęs pasižiūrėjo į kaštelioną. Buvo pašauktas vienas plėšikas; jis atnešė į kambarį juchto, avikailių ir kalnų kvapą. Plėšikas pabučiavo ranką Henrikui ir Kazimierui, o klausinėjamas tik juokėsi.

— Aš tų bebrynų vyskupui neduočiau,— paslaptingai pasa-

kė Henrikui,— kitų tokių per šimtą mylių aplinkui nerasi. Bebrų ten devynios galybės.

Tai pasakęs, plėšikas nusispjovė ir nusišluostė lūpas plaštakos viršum. Jis buvo dar nesenas, tamsaus kaip derva, raumeningo kūno; krūtinė atrodė tarytum išskobta iš eglės kamieno.

Ir vėl atėjo vakaras. Plėšikai, įkaušę nuo alaus ir midaus, melsvoje prietemoje išjojo atgal į girią. Nuo kelio aidėjo jų pratisi šūksmai. Gal norėjo prisišaukti nutolusius, gal tik šiaip šūkčiojo vienas kitam. Henrikas stovėjo prie lango ir klausėsi tų girios balsų. Dabar būgnai dunksėjo dusliau ir toliau, bet oras buvo dar šiltesnis ir kvepėjo karčiais medžių ir krūmų pumpurais.

„Ji jau viso to nebemato",— dingtelėjo Henrikui.

Kitą dieną, Didįjį šeštadienį, per mišias ant altoriaus laiptų atsistojo smulkutis, neišvaizdus vienuolis, tas, kuris vedžiojo abato Egidijaus mulą, ir, atskleidęs mažą sąsiuvinėlį iš pergamento lakštų, ėmė skaityti pamokslą ne lotyniškai, bet lenkiškai surašytą. Henrikas labai nustebo, iš karto net krūptelėjo. O vienuolis lyg tyčia ėmė vardinti galingo valdovo ypatybes:

— Trys dalykai rodo karaliaus stiprybę: pergalės karuose, griežtas ir teisingas valdymas, dideli turtai...

Paskui jis ėmė pavyzdžiais dėstyti, kaip toji stiprybė reiškiasi tais trimis dalykais. O Henrikas šypsojosi girdėdamas: „griežtas ir teisingas valdymas",— gal čia apie tėvą arba senelį? Senelio „valdymas" nebuvo griežtas, tėvo galbūt... bet ar teisingas? O Zbignevas? Antrąkart šyptelėjo... „pergalės karuose"! Ir jo atminty iškilo šaunaus auksabarzdžio vyro paveikslas, o paskui senasis Sicilijos valdovas Rožeris, tvirtinęs, kad verčiau prasta taika negu geras karas.

„Per daug visko matei, Henrikai,— tarė kunigaikštis pats sau,— ir per daug galvoji. O ketvirtas dalykas rodo pačią didžiausią karaliaus galybę: tvirta ranka ir tiesus kelias; bet šito vargeta vienuolis nepaminės."

Pasibaigus mišioms, jis pasišaukė vienuolėlį, paprašė parodyti tą mažąjį sąsiuvinuką ir išvydo smulkias, juodas, negrabiai iškeverzotas raideles, ir skaitydamas pamatė, kad žodžiai parašyti lenkų kalba.

— Broli Ozijau,— paklausė,— kokia gi čia kalba parašyta? To dar nesu matęs...

O brolis Ozijus nuraudo ir atsakė:

— Taigi mat norėjau, kad ir lenkiškai būtų...

Daugiau jis neišdrįso aiškinti, pabūgęs jo didenybės kunigaikščio.

XIX SKYRIUS

Paskui jie grįžo į vienuolyną švęsti velykų. Iškilmingos pamaldos bažnyčioje vyko iki vidurnakčio, bet žmonių buvo nedaug. Per šventes oras išsilaikė toks pat gražus, ir šiltais vakarais Henrikas vėl girdėjo šauksmus girioje ir būgnelių trinksėjimą, o tarpais net žvėrių urzgimą ir jų žingsnius tarp medžių, nes buvo pavasaris ir žvėrys darėsi ne tokie atsargūs. Dienos slinko vienodai, ir Henrikas nė nepastebėjo, kaip šventės prabėgo, reikėjo skubiai keliauti atgal į Sandomirą. Jam jau buvo malonu galvoti apie Sandomiro pilį ir Kazimiero plušą.

Keliaudami jie sustojo pašventinti akmens būsimos švento Martyno bažnyčios pamatams; tą bažnyčią buvusioje vienuolyno žemėje turėjo statyti vienas iš brolių vienuolių, prancūzas, vardu Leonardas. Buvo ir kitas, pastatęs apskritas bažnyčias Duninui Gžegoževicuose ir Jendžejove, bet abatas Egidijus sakė, kad Leonardas esąs sumanesnis. Tad Henrikas ir palaimino Leonardą.

Kaip tik tuo metu, kai jie šventino to dievui skirto darbo pradžią, iš Sandomiro atjojo riteris su labai prašmatnia palyda ir nusilenkė kunigaikščiui. Iš pradžių Henrikas riterio nepažino, tik paskui pamatė, kad tai Valteris fon Širachas, jo draugas tamplierius, kuris atvyko, kaip buvo sutarta, įkurdinti brolių tamplierių lenkų žemėje, kad jie kovotų čia su pagonimis.

Henrikas labai apsidžiaugė ir iš karto pavedė Valteriui prižiūrėti bažnyčios statybą, taip pat įsakė statyti gyvenamuosius namus riteriams; viską rikiuodamas, užgaišo Opatove tris dienas. Čia jam daug padėjo Kazimieras ir Vipas, atjojęs su Valterio fon Širacho palyda. Vipas pats susirado Valterį, prisijungė prie jo būrio ir atvyko, kaip buvo žadėjęs kunigaikščiui, padėti tvarkyti ūkio. Jis nuostabiai greit susidraugavo su Kazimieru, ir abu aptarė, ką reikia padaryti, kad tamplieriai galėtų įsikurti Opatove. Grįždami su Henriku į Sandomirą, jiedu beveik visą kelią jojo kartu, o Herchas, Telis, Lestkas džiaugsmingai pasveikino buvusį kelionių draugą.

Taip Henrikas pradėjo valdyti Sandomirą. Bėgo dienos, savaitės, mėnesiai; praslinko vasara, ir atėjo ruduo. Kazimieras labai daug laiko praleisdavo Vislicoje, bet Vipas Sandomire puikiai jį pakeitė, tik nelabai sutarė su užsispyrėliu Gotlobu; vaivados nė kiek nepaisė, beje, senukas taikstėsi su viskuo; kaštelionas pamatė, kad Vipas išmintingas, savo naudos nepražiopsos, bet kunigaikščio gerą tausoja, ir ėmė jį remti. Tačiau

su klebonu ir visa kunigija Vipas bendros kalbos nerado. Lygiai taip pat sunku jam buvo susikalbėti ir su Valteriu, kuris kėlė vis naujus reikalavimus; o kai dar į Zagoscę atvyko joanitai, jam tiesiog galva ėmė suktis. Laimė, kad laikai buvo ramūs, rusai kariauti nesiveržė, turėjo pakankamai rūpesčių su savais kunigaikščiais, kurie vis keitėsi sostuose, o Kazimieras nuolat iš Vislicos lėkė į Liubliną, prie sienos ir dar toliau, susitikinėjo ir broliavosi su tenykščiais kunigaikščiais ir baigė perimti rusų papročius,— dėl to Henrikas net pradėjo piktintis.

Pats jis tik iš tolo rikiavo visus reikalus, nesidomėdamas smulkmenomis. Netgi teisti pavedė Kazimierui ir tik retkarčiais kai ką patardavo broliui, nes geriau nusimanė apie įstatymus bei papročius. Juk jam teko matyti, kaip teisė Rožeris ir Balduinas, ir su Barbarosa kalbėjosi apie įstatymus, ir Romoje, Laterano vynuogyne...

Keista jam dabar buvo galvoti apie visus tuos žmones, kuriuos matė anuose tolimuose kraštuose. Atėjo ruduo, medžioklės metas, ir jis vėl klajojo po kalnus drauge su Herchu ir Teliu, kuris jau buvo paaugęs ir atrodė būsiąs dailus vaikinas. Klajodamas galvojo apie tuos nepaprastus žmones, su kuriais likimas jį buvo suvedęs, ir čia, rudenėjančiame Klionova Guros šile, negalėjo įsivaizduoti, kad jie iš tikrųjų egzistuoja. Visa, apie ką jis su jais kalbėjosi, čia buvo nereikšminga ir niekur nepritaikoma. Tanki Šventojo kryžiaus giria taip tvirtai atskyrė jį nuo pasaulio — ir ne tik jį. Visą Lenkiją. Henrikas žinojo, ką veikia Bolekas Vroclave, žinojo, apie ką mąsto Meškas,— na, Meškas, gal dar supranta tą tolimą pasaulį, nors ir savaip. Čia — savi rūpesčiai. Pavyzdžiui, rusai ir Kazimieras, kuris visą laiką su jais kažką rezga; prūsai, kurie be paliovos puldinėja pasienio kaimiečius ir vedasi į vergiją; tamsūs ir pikti lietuviai, paslaptingieji jotvingiai, tūnantys miškuose ir raistuose. Bet ne apie tai jis galvojo, kalbėdamasis su Barbarosa.

Iš galvos jam neišėjo mintis, kad Lenkiją būtina pastūmėti į kitą pusę, ten, kur sprendžiami anie „didieji" klausimai. Tačiau kaip tai padaryti? Ir su kuo? Su popiežium ar su imperatorium? O gal su Arnoldu Brešiečiu?

Apskritai visus reikalus Henrikas tvarkė gana sumaniai. Iš karto jis labai nustebo ir nusivylė sužinojęs, kaip Bolekas išpaikino riterius,— mokėjo jiems pinigus už kiekvieną žygį. Dabar surinkti riterius žygiui jis galėjo tik turėdamas iždė daug pinigų ar bent kiaunių kailiukų, iš kurių Vipas smagiai

šaipėsi, beje, nepaliaudamas juos kaupti. „Dideli turtai", kuriuos brolis Ozijus savo pamoksle buvo nukėlęs į trečią vietą, dabar Henrikui atsidūrė pirmoje — tik po to jis galėjo tikėtis „pergalių karuose". Užtat ragino Vipą ir Kazimierą gausinti iždą, gerai papurtyti mokesčių mokėtojus. Kilus kokiam ginčui tarp jų ir tamplierių bei joanitų, visada stodavo riterių vienuolių pusėn, nes jam labai rūpėjo užsitikrinti, kad narsi ir galinga jų kariuomenė, išėjusi europietišką mokyklą, paremtų jį lemiamą valandą.

Iš Sandomiro Henrikas nekėlė kojos. Vipas čia jam įrengė pinigų kalyklą. Tiesa, monetas turėjo kalti su Boleslovo atvaizdu, bet vis tiek naudos buvo nemaža: kunigaikštis įsakė visus mokesčius ir teismo paskirtas baudas mokėti tik Sandomiro monetomis ir, Vipo patartas, per metus ketino atgauti jas iš žmonių ir perkaldinti į prastesnes, o senąsias visai uždrausti. Taip jis tikėjosi pagausinti pajamas ir pripildyti pilies iždines. Henrikui tai buvo labai svarbu, ir jis pats prižiūrėjo kalyklos darbą. Buvo ir iždininkas, Andžejus iš Grožno, bet šis rūpinosi tik duoklės rinkimu ir be atvangos spaudė valstiečius bei kitus gyventojus. O Vipas šeimininkavo kalykloje, kuriai sidabrą gabenosi iš Krokuvos, iš savo gentainių žydų. Kartą Andžejus iškeliavo rinkti duoklės į girią, ir ten kažkas jį užmušė. Kaltininkų rasti nepavyko; jam žuvus, Vipas buvo pakeltas į iždininkus, ir už jo nužudymą arba pasikėsinimą į jo gyvybę grėsė septyniasdešimties sidabro grivinų bauda. O tiems girėnams, kurių krašte Andžejus žuvo, buvo priteista milžiniška duoklė, ir žygis, kurį surengė į tą kraštą būrys vyrų, vadovaujamų Lestko, baigėsi labai sėkmingai. Lestkas dabar jau buvo šaunus karys ir žygyje gerai pasidarbavo, kelias trobas dūmais paleido, bet grįžo prisikrovęs vežimus visokių gėrybių. Tai įvyko jau po kalėdų, viduržiemy, kažkodel dar nebuvo pasnigę, bet vos tik Lestkui grįžus, prikrito tiek sniego, kad net iš pilies beveik nebuvo galima išeiti. Visi sėdėjo prie židinių riterių menėje ir kalbėjosi apie šį ir tą, o Telis dainavo, ką tik mokėjo, ir tos dainos labai patiko Kazimierui,— jis tuo metu kaip tik buvo Sandomire. Telis dabar dainavo nebe taip gražiai, nes jo balsas iš vaikiško darėsi vyrišku ir panosėje kalėsi reti ūsiukai.

Ir taip bėgo laikas. Sandomiro pilį čia užklodavo sniegas, čia užliedavo saulės spinduliai. Ūkio darbai ėjosi sklandžiai, laikai buvo ramūs, medžioklė sekė medžioklę. Vipas atsikvietė vokietį Liudviką, kuris, Henriko lieptas, pilies kalno šlaituose į Vyslos pusę bei kitose pakilesnėse vietose užsodino vynuo-

gynus, ir ateinančiais metais jau turėjo būti spaudžiamas naujas vynas. O rūsiuose kaupėsi gėrybės, ir vis storėjo dulkių sluoksnis ant Dosniojo karūnos, gulinčios medinėje skrynioje. Pamiršo ją Kazimieras, o Henrikas, ko gero, irgi neprisiminė. Nė pats nepajuto, kaip priemonė pavirto tikslu, kaip pamažu jam neberūpėjo niekas daugiau, tik ūkininkavimas pilyje ir kaštelionijose — ar laiku kaštelionas surenka iš savo žmonių mokesčius ir duokles.

Galų gale Henrikas ir nežinojo, kuo galėtų pasikliauti ir kas jam padėtų, jei jis ryžtųsi stoti prieš brolius. Todėl niekam neprasitarė apie savo ketinimus. O užvis labiausiai bijojo sakytis Kazimierui. Jaunimas taip lengvai susitaikstė su esama padėtim. Kazimieras, atsistatęs Vislicos pilį, kvietėsi ten Vlodeką ir Govoreką į medžiokles, į puotas, kurias neapsakomai mėgo ir per kurias jam, kaip žmonės šnekėjo, dainuodavo siautulingi rusų chorai, taip nemėgstami Henriko, kad jis net neįsileisdavo jų į Sandomirą.

Ir taip slinko gyvenimas. Bolekas vedė Mariją ir pripažino jos vaiką savu, visi dėl to gerokai murmėjo, bet jam buvo nė motais. Sykį buvo atkeliavęs į Sandomirą pasižiūrėti, kaip broliai tvarkosi. Papasakojo apie Vladislovą, esą jis vėl prašąs imperatorių rengti žygį į Lenkiją, bet imperatorius dabar Romoje, karūnuojasi, tad nesą ko bijoti. Girdint tokias kalbas, Henrikui nudiegė širdį, bet jis neišsidavė. Tik pasakė, kad brolis nedėtų jokių vilčių nei į jį, nei į jo kariuomenę, jei imperatorius atžygiuotų į Lenkiją. O juo labiau — į tamplierius.

Boleslovas susidomėjo tamplieriais, jų bažnyčia ir ūkininkavimu, bet neilgam. Paskui išjojo su Kazimieru į Vislicą, ten medžiojo, gėrė ir klausėsi rusų choro. Kazimieras, atrodo, ir kažkokių mergų ten turėjo, bet Henrikas apie tai nenorėjo nė girdėti. Telis buvo bepradedąs pasakoti, tačiau kunigaikštis iškart jį nutraukė. Pats atidavė Boleslovui savo mokytus trimitininkus, kad šis, kaip Krokuvos valdovas — *totius Poloniae dux* * — įgytų didesnę garbę.

Kai Sandomiro pilyje nebūdavo Kazimiero, ir gyvenimas tarytum apmirdavo. Pasidarydavo nejauku, baisiai tuščia. Henrikas jautė skleidžiąs aplinkui šaltį; visus gąsdino jo tamplieriškas, beveik kunigiškas orumas, vakarietiški įpročiai ir mįslingas tylėjimas. Pats suvokė, kad net artimiausi žmonės jo nemėgsta. Klausyti, žinoma, klausė; visos jo kalbos ir visi

* Visos Lenkijos kunigaikštis *(lot.)*.

įsakymai buvo išmintingi ir apgalvoti, paremiantys kunigaikščio šlovę. Be to, jis atkakliai vengė bet kokių konfliktų, kurie galėtų pakenkti jo šlovei ir orumui. Kai kada net nuolaidžiaudavo, ypač Jaksai iš Mechovo ir Sventopelkui Piotrkovičiui, kurie ne tik Sandomiro žemėse siautėjo, bet duodavo garo ir Krokuvai, kol Boleslovas linksminosi gražiojoje Vroclavo pilyje.

Iš pradžių Henrikas ketino Jaksai iš Mechovo atskleisti visus savo sumanymus ir pažadėti tikrojo *totius regis Poloniae* * kanclerio titulą. Tuo tikslu per vieną iš tos daugybės medžioklių, kurios vyko Pšisuchos apylinkėse, užuolankomis pradėjo su juo šneką. Jaksa tada jam pasakė nelabai trokštąs, kad Dosniojo nužudytasis vyskupas Stanislovas būtų paskelbtas šventuoju — ne tik todėl, kad jis buvo plėšikas ir maištininkas, bet ir todėl, kad žmonės kalbą, jog Lenkija, suskilusi į atskiras dalis tada, kai vyskupas buvo sukapotas, lygiai taip pat stebuklingai vėl susijungsianti, kai tik Stanislovas būsiąs paskelbtas šventuoju ir karaliaus kaltė būsianti atpirkta. Tai išgirdęs Henrikas krūptelėjo ir paklausė, kodėl jis nenorįs, kad Lenkija būtų vieninga. Jaksa pabandė išsisukti ciniškai pajuokavęs, jog esą kur kas geriau, kai valdo daug kunigaikščių, nes iš kiekvieno galima ką nors išpešti, bet paskui, galutinai priremtas prie sienos, ėmė postringauti, kad valdovo valdžią reikią apriboti, kad būtinas valdžios pasidalinimas, nes taip naudingiau visiems valdiniams, nes tada visi kunigaikščio padėjėjai turėsią lygias teises. Tie jo išvedžiojimai buvo gana migloti, ir kas žino, ar tas pirmasis ciniškas paaiškinimas nebuvo pats nuoširdžiausias. Tik vieną išvadą padarė Henrikas po šio pašnekesio: kad su Jaksa nereikia kalbėti apie Lenkijos suvienijimą.

Galiausiai po ilgų apmąstymų — laiko jiems turėjo pakankamai ir klausydamas mišparų vienuolyne, ir jodinėdamas po tvirtoves, ir per medžiokles naktį gulėdamas palapinėje — jis tvirtai apsisprendė tylėti ir laukti.

Į medžiokles Henrikas jodavo ne todėl, kad būtų ypatingai mėgęs medžioti, o dėl to, kad troško vienatvės. Dažnai jį lydėdavo tik Herchas su savo sakalais, kartkartėmis vis pakeičiamais į naujus — nusipirkdavo jų Taržeke iš plėšikų, kurie sugebėdavo juos paimti iš lizdų ir išmokydavo medžioti smulkesnius paukščius. Herchas visada buvo vienodai tylus ir vienodai atsidavęs; vis dėlto po kurio laiko kunigaikštis pa-

---

* Visos Lenkijos karaliaus *(lot.)*.

juto, kad savo pono širdį jis permato kiaurai ir kad kaip tik juo Henrikas galėtų tvirčiausiai pasikliauti. Nebuvo jis raštingas nei mokytas, bet apie žmones spręsdavo blaiviai ir, beje, neapkentė Duninų, prie kurių priskyrė ir Jaksą,— taip pat nelabai mėgo Sandomiro kleboną ir, kaip Henrikas itin aiškiai pastebėjo, puikiai suvokė, ko siekia Sandomiro kunigaikštis. Visai neprašomas (Henrikui tai niekada nebūtų atėję į galvą), jis užmezgė su kunigaikščio brolių sakalininkais tokias pažintis, kad tolydžio gaudavo labai patikimas, naujausias žinias iš Krokuvos ir Plocko, ir net iš Poznanės, o ką jau kalbėti apie Vislicą, kuriai jautė tam tikrą panieką. Aiškiai buvo matyti, jog Kazimierą jis laiko geraširdžiu naivuoliu, o jo draugystę su rusais — didžiai nedoru dalyku. Išgirstas naujienas Henrikui pranešdavo visada tuo pačiu tyliu balsu, murmėdamas panosėj, ir pačią netinkamiausią akimirką. Pavyzdžiui, auštant pažadinęs kunigaikštį ir drauge su juo sukalbėjęs ryto maldas, staiga burbtelės:

— Kunigaikštis Bolekas vėl išjojo į Vroclavą, ir Krokuvoj dabar nieko nėra.

Arba:

— Jaksa iš Mechovo vėl Poznanėje. Matyt, kažką rezga su kunigaikščiu Mešku...

Henrikui nieko nereikėdavo atsakyti į tuos pranešimus, ir už tai jis buvo dėkingas Herchui. Jam tik buvo šiek tiek nesmagu, kad negali apsieiti be tokių pranešimų, kad tokie pranešimai — visos jo apdairios politikos pamatas. Kur kas mieliau būtų griebęsis ryžtingų žygių — bet turėjo laukti ir laukė išmintingai, leisdamas Herchui daryti taip, kaip jam atrodė geriau.

Herchas draugavo tik su Lestku. Tačiau Lestkas tuo metu vedė merginą, kurios melsvą kaspiną kadaise atsinešė į Bambergą, ir jiedu matydavosi retokai. Vis dėlto Lestkas tikriausiai žinojo visus Hercho rūpesčius, ir Henrikas taip pat jautė jo paramą. Lestkas, nieko nesakydamas kunigaikščiui, ėmėsi lyg ir ūkvedžio pareigų — prižiūrėjo ginklų sandėlius, arklides, didžiules žirgų kaimenes, ginklines. Rūpinosi arkliais ir sekė arklininkų darbą, kruopščiai ir nuosekliai ruošė viską būsimam karui. Kiekvieną kartą, tikrindamas atsargas, Henrikas stebėjosi, kaip sparčiai daugėja lazdose įrantų, rodančių kuo tiksliausią sandėly sukrautų reikmenų kiekį.

Kazimieras buvo per daug užsiėmęs savo valdomis — ir, kaip Henrikas įtarė, merginėjimu,— tad buvo menkas padėjė-

jas. Tačiau vien jau pats brolio buvimas Henriką veikė raminamai.

„Ak, kad taip jį porai metų išsiuntus į Vakarus,— mąstė, žvelgdamas į tvirtą Kazimiero Visliciečio figūrą ir klausydamasis jo pasakojimų apie rusus.— Kaip jam tai išeitų į naudą!" Henrikas bandė įkalbėti brolį, kad ryžtųsi keliauti, bet šis atidėliojo kelionę vėlesniam laikui,— kol kas jam buvo gerai ir Lenkijoje. Jį matydavai tiktai ant žirgo arba prie pilno dubens ir sklidino ąsočio. O šalia visada buvo jauni ir linksmi draugai, tokie, kaip Vlodekas ar Govorekas. Į jo gyvenimą už Sandomiro pilies sienų Henrikas stengėsi žiūrėti pro pirštus.

Iš esmės Henrikas buvo patenkintas savim, laikė save neblogu kunigaikščiu. Gyveno ramiai, podėliuose netrūko gėrybių, pilies rūsiuose tolydžio gausėjo statinių ir maišų su pinigais; jis daug statė, bažnyčios Zagoscėje ir ypač Opatove kilo palengva, bet atrodė būsiančios nepaprasto gražumo — Krokuva ir net Vroclavas tokių neturėjo. Žodžiu, kunigaikštis buvo įsitikinęs, kad sulig jo atėjimu Sandomire prasidėjo gerovės laikai.

Užtat Henrikas nustebo, kai jo ausis pasiekė gandai, esą žmonės jo nemėgstą. Kad pilyje visi jo privengia — kunigaikščiui buvo gerai suprantama, bet manė, jog jį palaiko tie, kurie gyvena mieste, kaime, girioje, vienuolynuose. Tačiau, kaip paaiškėjo, žmonės smerkė jo gyvenimo būdą, viengungystę, jo beveik vienuoliškus apžadus, jo apdarą, tai, kad jis nemėgsta pokylių ir ištaigos. Žmonėms nepatiko, kad jis su Herchu ar Teliu dažnai išjoja iš miesto ir kažkur dingsta po dvi tris dienas. Nepatiko, kad jis neturi meilužės.

Patį Henriką slėgė toji vienatvė, tik jam gal trūko ne tiek žmonos, kiek vaikų. Lestkas turėjo dukrelę, labai mielą kūdikį. Apeidamas pilies kambarius ar tikrindamas sargybą, Henrikas kartais su ja pažaisdavo. Verchoslavos paveikslas blanko, tamsėjo, kaip tie piešiniai ant sienų Palerme. Bet jos vaikus norėjo pamatyti. Kartą buvo nuvykęs į Plocką, kur jie gyveno, bet vaikai atrodė sunykę, apleisti ir negražūs. Mielai būtų pasiėmęs juos į Sandomirą, bet Bolekas nebūtų leidęs. Būtų bijojęs, kad, kilus kokiai sumaiščiai, Henrikas pasiliks juos kaip įkaitus. Taigi grįžo vienas ir vėl gyveno su savo mintimis.

Kartą, jiedviem su Herchu medžiojant miškuose (jau buvo trečias ruduo, kai Henrikas valdė Sandomirą), vieno tarpumiškės kaimo valstiečiai, pažinę kunigaikštį iš balto apsiausto su raudonu kryžium, visu būriu puolė ant kelių tiesiai po

žirgo kojomis. Paklausti, ko jiems reikia, ėmė tarpusavy šnibždėtis, o paskui garsiai kažką šūkauti. Henrikas nieko nesuprato, tik Herchas jam išaiškino, kad valstiečiai verkdami skundžiasi kunigaikščio iždininku, kuris jau seniai iš jų neimąs kiaunenų, duoklę liepiąs duoti tik sidabru ir kasmet išleidžiąs vis menkesnės vertės pinigus, bet iš jų reikalaująs gerų, o dabar visai juos apsėdęs ir grasinąs atimti iš jų visą turtą, jeigu jie tuojau pat nesumokėsią visų mokesčių geraisiais pinigais.

Henrikas pažadėjo ištirti reikalą ir kunigaikščio žodžiu dovanojo jiems tą dalį, kurios dar nebuvo sumokėję. Tada iškart apsigręžė joti į Sandomirą, skubėjo atgal į pilį, kol neatlėgo jo pyktis. Parjojęs, nors jau buvo vėlus vakaras, tučtuojau pasišaukė Vipą ir paklausė, ką visa tai reiškia. Vipas šiek tiek nustebo ir net supyko: juk kunigaikštis gerai žinąs apie visus tuos pinigų keitimus, jų vertės mažinimus, iš kurių kunigaikščio iždas nepaprastai daug laimįs. Žmonės, aišku, skurstą, bet užtat juo lengviau paversti juos vergais ir perkelti į kunigaikščio žemę, kurios esą per akis ir kuri dirbama — nesvarbu kieno rankomis — duodanti nemažą pelną. Tai esąs ne lengvapėdiškumas, o išmintingas ir geras ūkininkavimas; girdi, nukentėjusios ir didikų, kunigaikščio valdininkų kišenės, užtat jiems ragai truputį aplaužyti. Vienu žodžiu, Vipas rėžė nedidelę politinės ekonomijos paskaitėlę, pats dėl to truputėlį širsdamas, nes suprato, jog Henrikas aiškiai žino, ką daro.

Henrikas neramiai žingsniavo po kambarį ir, išklausęs ilgus Vipo aiškinimus, tik nekantriai numojo ranka. Žydas riteris nutilo ir pagarbiai sustojo priešais kunigaikštį. Herchas laikėsi santūriai, iš jo veido nebuvo galima suprasti, ką jis galvoja. Atrodė, kad jo nenustebino nei Vipo žodžiai, nei kunigaikščio rūstavimas.

Henrikas ilgąjį apsiaustą numetė ant suolo ir dabar vaikščiojo vienais grandiniais marškiniais, apsiavęs minkštais tymo batais. Vipo akyse atsispindėjo pagarba, apmaudas, susižavėjimas, nuolankumas ir ištikimybė.

— Taip, visa tai gerai,— pagaliau prabilo Henrikas,— bet aš nenoriu skriausti žmonių.— Ir jis vėl ėmė pasakoti, kaip tie laisvieji girėnai šaukė, kaip raudojo, atsiklaupę ant kelių...— Ir atsimink, Vipai, kad aš jiems viską dovanojau.

— Jūsų šventenybe,— tarė Vipas, kuris, nors ir žinojo viso pasaulio kunigaikščių vardus, kaip gyvas nieko nenutuokė apie titulus,— tai nelabai gerai. Teisybė turi būti viena visiems.

— Bet juk tai ne teisybė,— šūktelėjo Henrikas,— tai smurtas.

— Aš ne visai suprantu jūsų šventenybę,— atsikirto Vipas.— Koks smurtas? Iždas turi gauti, kas jam priklauso, kunigaikštis turi gauti, kas jam priklauso, nes kunigaikštis yra kunigaikštis. Tai gal gera tokia teisybė kaip kunigaikščio Kazimiero Vislicoje? Ką valstiečiai suneša, ką ponai sudovanoja, iš to kunigaikštis ir gyvena.

— Kunigaikščiui nedera rūpintis dėl tokių niekų, jeigu jis turi prieš akis didį tikslą,— įsiterpė Herchas.

— Aš ne su tavim kalbu, Herchai,— piktai nutildė jį Henrikas, bet tuoj pat pasigailėjo savo piktumo ir, stabtelėjęs prieš Herchą, paglostė jo petį.— Nesvarbu, kokie mano tikslai, bet nenoriu jų skriausti...

— Nesvarbu, nesvarbu...— ėmė karščiuotis Vipas.— Bet kunigaikštis turi galvoti apie visą kraštą, o ne apie tuos bjaurius smerdus. Iždas turi būti pilnas, nes reikia mokėti riteriams, kad jie gintų kraštą... Rusai delsia tik tol, kol iki soties prisivalgys ir prisigers prie kunigaikščio Kazimiero stalo, jotvingiai, prūsai tik laukia progos — ir taip jau ilgą laiką nepuolė. Jūsų šventenybės broliukai taip pat mielai pamedžiotų kunigaikščio giriose ant Šventojo kryžiaus kalnų. Turi būti pinigų rūsiuose, kitaip, kartoju, kunigaikštis nebus kunigaikštis. O dievo namus, didesnius už Krokuvos katedrą, iš ko statysim?

Henrikas nesiklausė ilgos iždininko tirados. Susimąstęs, nuleidęs galvą, vis žingsniavo pirmyn ir atgal.

— Šiaip ar taip, kunigaikštis aniems jau dovanojo skolas,— staiga prabilo Herchas,— vadinasi, viskas baigta.

— O, jei būtų baigta,— staiga atsiduso Henrikas, stabtelėdamas vidury kambario ir pakeldamas į viršų rankas.

Abu tarnai nustebę sužiuro į jį. Henrikas mostu liepė jiems išeiti. Girdėjo, kaip jiedu šnibždėjosi už durų. Žinojo, kad tai jo patys ištikimiausi tarnai, kad jiedu tikrai gina jo interesus, kad, norėdamas ką nors nuveikti, turi jais pasikliauti. Tačiau Henrikas svarstė, ar, siekdamas savo politinių tikslų, tokių svarbių ir didžių, jis siekia ir savo žmonių laimės? Ką jis nuveiks jų labui? Ar natūralus smulkėjimo, skaidymosi procesas, kurį jis bandys sustabdyti, girėnams, klūpėjusiems prie jo kojų, neduoda didesnės laimės?

Jis atsiklaupė nišoje prie lango, pro kurį buvo matyti Vysla, ir ėmė melstis. Matyt, dievas Henriko žodžiams liko abejingas, nes ir po ilgų maldų ramybė neįžengė į jo sielą. Tada

jis atsistojo, ir nešaukdamas tarnų, nusirengęs krito į guolį, šaltą ir vienišą. Nenorėjo galvoti apie tuos žmones: jiems tik atrodo, kad jie kenčia. Jis geriau žino, ko jiems reikia — didybės.

Tačiau, gerai pagalvojęs, jis suvokė, kad ta jo išsvajota didybė niekam nereikalinga. Nei Bolekui, nei Kazimierui, nei tarnams, nei ponams. Jaksa šaiposi iš jos — o Kazimieras juokdamasis vadina jį „Sandomiro karalium".

„Sandomiro karalius,— atsiduso Henrikas.— Skamba gana liūdnai."

„Aš jiems duosiu tai, apie ką jie net nesvajojo,— mąstė jis.— Iškelsiu juos taip aukštai, kad jie irgi galėtų prisidėti prie dievo karalystės kūrimo žemėje. Naujoji Lenkija bus naujoji Jeruzalė."

Ir, atsiklaupęs guolyje, pakartojo visus tamplierių įžadus, nejausdamas, kiek daug juose pagoniškos puikybės, kuri ir jį vis gundo prisiimti atsakomybę... už viską.

XX SKYRIUS

Praėjo maždaug treji metai. Telis per tą laiką išaugo į vyrą. Iš pradžių liūdna ir nejauku jam buvo Sandomire, nė kiek nepanašiame į gimtąjį Zalcburgą, bet paskui jis priprato ir net pamilo tą beveik rytietišką, savotiškai žavų miestą — ir jo judrų gyvenimą, ir nuošalius kampelius už jo sienų. Baltolomėjaus tarnyba nebuvo sunki, bet ir tą, jam paaugus, perėmė kitas. Iš tarno jis pakilo į kunigaikščio pagalbininkus. Visada turėdamas jį po ranka, Henrikas pavesdavo Teliui daug ką sutvarkyti ir pačioje pilyje, ir mieste. Bet tai buvo visas jo darbas; laisvo laiko likdavo apsčiai, ir Telis galėjo jį leisti kaip tinkamas, o kai kunigaikštis, jodamas į kokią šventą vietą ar ūkio reikalais, jo nesiimdavo — vaikinas visai neturėdavo ką veikti. Tačiau dėl to nė kiek nesikrimsdavo.

Sandomiras buvo gražus miestas. Aukšta, medinė, nuo senumo šiek tiek pakrypusi Švenčiausios mergelės Marijos bažnyčia buvo Telio mėgstamiausia vieta, jis nuolat ten tūnodavo. Tai giedodavo per mišparus su kunigaikščio tarnais chore, tai, bažnyčiai ištuštėjus, užkopdavo į bokštą viršum altoriaus ir iš ten žiūrėdavo į Vyslą. Tas reginys jam niekada nenusibosdavo. Valandų valandas galėdavo iš arti ir iš tolo žiūrėti į tekančią upą. Iš tolo — tai iš bažnyčios bokšto arba pro pilies

langus, iš arti — tiesiai nuo kranto, skalaujamo veržlios ir sūkuringos, nepaprastai sraunios tėkmės, iš plačių slėsnių pievų, kuriose ganėse nesuskaičiuojamos kunigaikščio žirgų kaimenės, arba iš valties, kurią kunigaikštis jam buvo liepęs sutaisyti ir su kuria be baimės vienas pats leisdavosi į kunkuliuojantį Vyslos srautą.

Miesto apylinkėse buvo daug gilių daubų, prižėlusių vešlios žolės ir krūmų. Karštomis vasaros popietėmis Telis atbėgdavo čionai iš pilies ir krisdavo kur nors į žolę. Raugerškiuose, po kuriais gulėdavo, dūzgdavo ištisi spiečiai bičių, sulėkusių iš daugybės aplinkinių drevių. Ir tas dūzgimas jam būdavo vasaros muzika; paskui, rudenį ir dar vėliau, jis vis prisimindavo tą gausmą. Nesinešdavo čia savo violos, palikdavo ją pilyje, bet atsinešdavo garsiai tvaksinčią širdį. Ir kai virš galvos imdavo siausti debesys laukinių bičių, jis prisidėdavo ranką prie krūtinės ir klausydavosi, kaip dunksi širdis. Tos dvi muzikos ilgą laiką jam atstojo viską.

O paskui eidavo prie kaimenių, sėdėdavo su arkliaganiais, maudydavo arklius Vysloje ir plaukdavo įsikibęs jiems į uodegas. Saulės atšvaitai mirgėdavo vandeny, tolumoje dunksodavo ūkuos paskendęs Sandomiras, nuo išlipusių į rasotą pievą arklių kildavo garas, o Telis, įsisupęs į kurio nors arkliaganio kailinius, gulėdavo ant kranto ir klausydavosi vienodo arklių kanopų kaukšėjimo ir arkliaganių riksmų.

Rudenį jis leisdavosi į girią. Čia žinojo visus slapčiausius kelius bei takelius, kuriais nusigaudavo pas kunigaikščio bitininkus pavalgyti medaus, nakvodavo su jais medinėse, šakomis dengtose pašiūrėse ir gerdavo stiprią degtinę, sumaišytą su tirpintu medumi. Miegodavo tada kaip užmuštas.

Pažinojo jis ir miško plėšikus, žinojo, kaip nueiti prie Madėjaus urvo ir vieną kartą buvo sustojęs ties atgailaujančio atsiskyrėlio galva,— šis tada miegojo, šalia pasikabinęs didžiulį lanką, apmuštą sidabro plokštelėmis. Žinojo ir niekam nežinomą vietą, kur ant aukšto kalno stovėjo trys akmeninės bobos, žiūrinčios į tris skirtingus šonus. Nė vienas žmogus Sandomire nežinojo nei to kalno, nei ką tos trys bobos reiškia. Tačiau vieną naktį, gulėdamas bitininkų pašiūrėje, Telis išgirdo toj pusėj dundant būgną. Jis atsikėlė ir išėjo į rasą. Buvo vėlus metas, danguje blausiai švietė delčia. Valandėlę pasiklausęs, Telis pasuko į tą pusę, bet netrukus grįžo atgal ir apsiklojo galvą avikailiu. Nenorėjo nė girdėti to būgno. Jam buvo baisu.

Kunigaikštis Henrikas mažai su juo kalbėdavosi. Kunigaikštis Kazimieras šiek tiek daugiau, nors nemėgo nei jo, nei jo muzikos. Kunigaikščiui Kazimierui tik rusų muzika buvo miela. Ir vis dėlto Telis garbino Henriką. Jis puikiai žinojo, kad kunigaikštį nedaug kas mėgsta. Girdėdavo, ką apie jį kalba žmonės, tačiau ne tik dėkingumas už drąsų žygį į Damaską stūmė jį prie kunigaikščio. Kiekvienas Henriko žodis jam atrodė nepaprastas, be galo reikšmingas. Kunigaikščiui kalbant, jis kiekvienąsyk pasijusdavo taip, tarsi klausytųsi naujo eilėraščio, naujos dainos,— tai būdavo tikra poezija. Tačiau, žavėdamasis Henriku, Telis vis dėlto matė visas jo klaidas; visi kunigaikščio poelgiai buvo kažkokie liguisti, nenormalūs. Jis stengėsi pats tvarkyti ūkį ir tvarkė neblogai, bet jo nuosprendžiai būdavo staigūs ir netikėti. Dažnai vienas pats išjodavo medžioti, bet grįždavo be jokio laimikio. Kamavo savo valdinius, apkraudamas begaliniais mokesčiais, bet mąslus jo žvilgsnis visada buvo įsmeigtas į tolimus miškus, mėlynuojančius horizonte. Telis ne sykį girdėjo, kaip kunigaikštis, atsikėlęs vidury nakties, vaikščioja po savo kambarį. Susirūpinęs imdavo tada už jį melstis, nes žinojo, kad kunigaikštis kenčia. Kartais Henrikas liepdavo jam dainuoti ir griežti tas melodijas, kurias jis griežė, kai jie visu būriu keliavo iš Cvifalteno į Bergą. Tai jiedviem abiem primindavo mažąją Ispanijos imperatorienę, ir abiejų akyse blykstelėdavo šiluma — jiedu suprasdavo vienas antrą. Širdyje Telis stebėjosi, kaip kunigaikštis gali gyventi be žmonos,— o dvariškiai tuo piktinosi. Ir visko teko prisiklausyti Teliui, nes visaip būdavo šnekama apie tai prie židinių, virtuvėje, riterių menėje ar šeimyninėje, kur jis sėdėdavo pavasario vakarais, snūduriuodamas šiltoje tamsoje.

Ten buvo dažnai pakalbama ir apie Kazimierą, kuris nors ir šaunus vyras, ir pačiuose metuose, vis dar gyveno nevedęs, bet jau nuotakų aplink Sandomirą buvo prigadinęs be skaičiaus. Tačiau šiuo tarpu buvo aprimęs, nes turėjo meilužę rusę, apie kurią visi žinojo. Ją parūpino draugužiai iš anapus sienos, kilimo ji lyg ir kunigaikštytė; Kazimieras ją apgyvendino Zavichoscės pilaitėje ir, kai tik jodavo į medžioklę, vis pas ją užsukdavo. Gavęs iš brolio Vislicą, ten perkėlė tą bobą (ji buvo vardu Nastka), ir ji šeimininkaujanti dabar Vislicos pilyje tarytum pati tikroji kunigaikštienė. Juokėsi iš jos žmonės, sakydami, kad, susidėjusi su tokiu kunigaikščiu kaip Kazimieras, ji greit atsidursianti tarp kunigaikščio pamazginių

arba dar turėsianti sodinti ant puoduko jo vaikus. Laimė, ji pati vaikų neturėjo.

Vipui atkeliavus, Telis labai apsidžiaugė ir neilgai trukus vėl prie jo prisirišo. Jam buvo truputį keista, kad Vipas taip greit įvykdė savo duotą žodį ir atvyko į Sandomirą tarnauti kunigaikščiui Henrikui. Telis iš pradžių jį klausinėjo apie Eichendorfą, apie tą pilį, į kurią anąsyk išsiuntė žydus, apie Bambergą. Apie žonglierių šeimą teirautis nedrįso. Tačiau Vipas klausinėjamas tik mojo ranka. Paskui vis dėlto paaiškėjo, kad nors Vipas užmezgė pelningą prekybą su Palermo pirkliais ir tiekė didžiūnų dvarams visokias rytietiškas prekes, kurios dabar gausiai plaukė iš Jeruzalės karalystės,— riteriai vis tiek jį išvijo iš abiejų pilių, net šunimis užpjudė, ir jis negalėjo rasti teisybės nei pas Fridrichą Rotenburgietį, nei pas patį imperatorių, iki kurio buvo nusigavęs.

Telis įtarė, jog slapta Vipo svajonė buvo pastoviai tarnauti kokiam nors ponui. Galėdamas kasdien matyti Henriką, žinodamas esąs jam reikalingas, savo nuožiūra tvarkydamas jo ūkį, Vipas buvo labai patenkintas. Jį žavėjo viskas: ir Henriko aukšta kilmė, ir giminystė su imperatoriumi, o per brolvaikį — ir su Bizantijos valdovu (visas tas tolimas giminystes Vipas žinojo kuo puikiausiai ir paklaustas galėdavo viską išaiškinti labai smulkiai, turbūt geriau negu pats Henrikas), ir jo padėtis katalikų bažnyčioje — Henrikas buvo tamplierius, o tamplieriai Vipui atrodė esą aukščiau gal net už patį popiežių,— ir jo išvaizdumas, jo paprastas, bet dailus apdaras, jo sugebėjimas taikliai šaudyti iš lanko. Taigi Vipas iš tiesų buvo prisirišęs prie savo pono, ir Telis džiaugėsi, matydamas, kaip pasiaukojamai Vipas pluša kunigaikščio labui. Šis jau senstantis žydas buvo Telio patikėtinis; pritrūkęs pinigų naujam drabužiui ar žirgui, ar dar kam nors, Telis iškart eidavo pas senuką — išsipasakodavo jam savo nedidelius rūpesčius, o vasarą gyvendavo Vipo pilaitėje, kurią šis pasistatė netoli Sandomiro ant aukšto kalno, tarp Liudviko užsodintų vynuogynų. Tačiau užvis labiausiai Telį su Henriko iždininku siejo prisiminimai iš tų dienų, kai jis svečiavosi Vipo pilyje.

Ir štai vieną kartą, grįždamas iš Vipo vynuogynų — tai buvo vasarą, birželio mėnesį, ir Vysla žvilgėjo lyg plienas,— jis pamatė keliu link Sandomiro riedantį nedidelį vežimuką su drobine būda, traukiamą poros tvirtų arklių. Telis lengva risčia pasivijo vežimuką ir norėjo pavaryti žirgą greičiau, nes vežimukas kėlė baisias dulkes, bet žirgas baidėsi ir nenorėjo bėgti; mat kelias toj vietoj buvo siauras, prie pat skardžio,

ir arklys nelabai galėjo lenkti. Tada Telis savo jaunu bosu šūktelėjo važnyčiotojui, kad pristabdytų vežimą. Vežimas iš tiesų sustojo, o iš jo išlindo pasišiaušusi, susivėlusi, bet, kaip Teliui pasirodė, graži moters galva. Jis prisiartino prie vežimuko ir staiga pažino tą veidą, išlindusį pro drobines užuolaidėles. Iškart nušoko nuo žirgo ir žengė prie jos, vesdamasis arklį už pavadžio. Moteris taip pat iššoko iš vežimuko ir tekina puolė prie jo.

— Judka,— tyliai ir lėtai ištarė Telis.

O ji, nesakydama nė žodžio, padavė ranką. Taip jiedu ir stovėjo susikibę už rankų ant stataus skardžio. Ir žvelgdamas į jos melsvas akis, išplėstus vyzdžius, Telis pamatė esąs dailus, lieknas jaunuolis liūdnomis akimis. Jis pirmąkart įsižiūrėjo į save, staiga pajusdamas viską, ką į jo gyslas įliejo girios, šilai, upė, Sandomiras. O priešais, kaip kadaise anos upės fone, jis vėl regėjo tamsią, nedidelę figūrėlę ir mėlynesnes už vandenį akis.

Iš vežimo išlipo senis ir Pura, o po jų — nematytas aukštas, lieknas žydas.

— Tai mano vyras,— staiga tarė Judka kažkokiu nepažįstamu, svetimu, žemu ir labai žydišku balsu. Aukštasis žydas nusilenkė dailiajam ponui ir įsmeigė į jį ramias, patiklias akis. Senis pažino Telį ir pasiteiravo, kaip rasti Vipą. Telis parodė jiems kelią į Vipo namus, ir vežimukas pasuko į tą pusę, iš kurios jis buvo atjojęs. Mandagiai atsisveikinusi, žonglierių šeima nuvažiavo, ir Telis vienas liko ant skardžio. Valandėlę jis stovėjo ir mąstė, žvelgdamas į upę, o paskui sėdo ant žirgo ir žingine leidosi į miestą.

Buvo vakaras. Vyslos užtakiuose garsiai ir nepertraukiamai kurkė varlės. Telis matė, kad arklininkai vėl maudo arklius; jis nusileido pakalnėn, paskui vėl pakilo į kalną; kryžius virš bažnyčios bokšto dar tebespindėjo, nutviekstas ilgos dienos gaisų; norėdamas pasiekti pilį, jis turėjo perjoti per visą miestą. Ginkladirbiai, kubiliai, paprasti miestiečiai sėdėjo ant savo namų slenksčių, alsavo vakaro oru. Turgaus aikštėje stovėjo kaštelionas su keliais vyresniaisiais ir stebėjo kelią, tikrino atvykusius; nuaidėjo signalai, reiškiantys, kad vartuose tuoj bus nuleistos grotos; paskui buvo bažnyčia, paskui pilis, vėl pakeliamasis tiltas ir vartai, ir tyla, apgaubusi pilį, ir gaivus dvelksmas nuo Vyslos, kvepiantis vasara, vasara, artėjančia vasara. Net tas vyras nesudrumstė jo nuotaikos.

Įėjęs į savo kambarėlį, Telis atsigulė ir prisidėjo ranką prie širdies. Širdis ta dainavo savo monotonišką dainą, tik kur

kas galingiau negu paprastai, ir toks švelnumas, toks švelnumas buvo joje susikaupęs. Pro langą plaukė baigiančių žydėti gluosnių kvapas, visuose pašaliuose kurkė varlės, zirzė uodai, kurių debesys skraidė ore, arklidėje prunkščiojo arkliai, o širdis tuksėjo, tuksėjo, tuksėjo... lyg pasiryžusi niekada nenutilti, tiek joje buvo patvarios jėgos.

Prasidėjo vasara, o Henrikui — didelių rūpesčių metas: į Lenkiją žygiavo imperatorius. Bolekas nedelsdamas nusiuntė į Halę pasiuntinius, kad šie sulaikytų imperatorių, bet pasiuntinius parinko netikusius, ir niekas neturėjo vilties, kad jų žygis bus sėkmingas. Jaksa iš Mechovo ir Sventopelkas tikėjosi, jog kaip tik jie bus paskirti pasiuntiniais, bet dabar sėdėjo namie ir niršo, o tas niršulys kažin kokiu būdu persidavė ir Henrikui. Telis kasdien matė niūrius debesis, apniaukusius kunigaikščio žvilgsnį, ir kasdien bėgo nuo tų debesų į savo saulėtą karalystę, kurioje niekada niekas nesikeitė, visada buvo giedra ir šviesu. Sekminės Sandomire praėjo nepaprastai linksmai. Suvažiavo daug žmonių iš visos apylinkės — vyko turgus, ir iš Krokuvos druskininkai atvežė brangios druskos, kurią mainė į bebrų ir voverių kailiukus. Merginos puošė medelius spalvotais skudurėliais bei šiaudelių pynėmis ir ėjo per namus, dainuodamos dainas; bažnyčiose vyko iškilmingos pamaldos, į kurias susirinko kunigai iš visų gretimų parapijų. Turguje buvo linksma, raiteliai surengė lenktynes, atkeliavo daug dainininkų, muzikantų ir žonglierių.

Judkos vyras mokėjo mikliai svaidyti spalvotus kamuoliukus; laikydamas rankose po keturis, penkis, šešis, jis labai tiksliai išmesdavo juos vieną po kito aukštyn ir vėl sugaudavo. Taip pat svaidė alavines lėkštes ir deglus. Žmonės žiūrėjo į jį sulaikę kvapą, o paskui nešykštėjo pinigų.

Judka, kaip ir anksčiau, pasakojo nutikimus. Prieš atvažiuodami į Sandomirą, jie pusę metų išbuvo Vroclave, o paskui kurį laiką gyveno Krokuvoje. Judka pramoko lenkų kalbos ir deklamuodavo lenkiškai. Jos keistas akcentas kai kada rėždavo ausį, o kartais tik suteikdavo pasakojimui egzotikos. Taigi prie nedidelės palapinės, kur stovėjo mažutė pakyla, visą laiką spietėsi žmonės ir klausėsi pasakojimų apie šaunųjį Udalriką, taip pat apie Tristaną ir Izoldą, nors visi tie papročiai, riterių ceremonialai, apie kuriuos pasakojo Judka, priklausė kitam, egzotiškam pasauliui, ir žmonės, nieko nežinantys apie viduramžių feodalinę tvarką, nelabai galėjo juos suprasti.

Tačiau Telis tų pasakojimų nesiklausydavo. Visą švenčių savaitę jis dienomis lindėdavo kur nors savo daubose arba

sėdėdavo pilyje, žinodamas, jog vakare paupio žilvitynuose abu su Judka klausysis švelnaus vandens pliuškenimo. Vakarai kol kas buvo tykūs, ir tik pamažėle, labai iš lėto naktis nusileisdavo į žemę. Iki vėlumos saulėlydis vilkdavo padange savo purpurinį apsiaustą, likęs jo kraštelis ilgai žioruodavo, o pirmosios žvaigždės spingsėdavo vos įžvelgiamos.

Kaip ir kadaise, jiedu laikydavosi susikibę už rankų — lyg vaikai, ir Judka Bartolomėjui daugiau neleisdavo nieko, tik šitaip laikyti jos ranką. O abu turėjo tiek daug papasakoti vienas antram. Judka ištisas valandas vardino Frankonijos, Švabijos, Burgundijos, Provanso miestelius, kur jie rodė triukus ir dainavo dainas. O Telis pasakojo apie savo nepaprastus nuotykius prie Askalono, Edesos ir Damaske.

Ir prisiminė Judka Provanse sutikusi vieną kunigaikštytę lenkę, visų vadinamą „Riša iš Lenkijos",— dabar ji ištekėjusi už Provanso grafo, o anksčiau buvusi Ispanijos karaliaus žmona, kunigaikštytė pasakojusi Judkai apie Lenkiją, nors nei viena, nei antra beveik nieko nežinojo apie tą kraštą. Ir Teliui prieš akis iškilo smulkutė šviesiaplaukė moteris, laksčiusi po Cvifalteno vienuolyną. Ir jis papasakojo apie tai Henrikui — bet debesys, apniaukę kunigaikščio žvilgsnį, neišsisklaidė. Tik Judkai ir jos vyrui buvo liepta ateiti į pilį, kur vakare jiedu parodė savo meną. Borucho žongliravimas visiems labai patiko, o Judkai pasakojant riteriai nuobodžiavo ir piktinosi jos nenatūraliu balsu. Judkos balsas iš tikrųjų buvo labai žemas ir truputį kimokas, sakytum pridusęs, bet užtat itin išraiškingas, kai ji sušukdavo dramatiškose vietose.

Pavyzdžiui, toje vietoje, kur dama Aelisa prakeikia savo sūnų Raulį, turintį žūti kraujo jūroje, Judka aukštai iškeldavo rankas ir šaukdavo lyg siaubo apimta motina, pranašiškai reginti sūnaus mirtį.

Teliui buvo nemalonu klausytis šios istorijos pilyje, ir jis pabėgo, nenorėdamas girdėti priekaištų ir pagyrimų. Bet vakare Judka jam — tik jam vienam — papasakojo tas neįtikimas kraujo ir meilės istorijas. Ir tada, kai Judka viršum Vyslos platybių iškėlusi ranką ištarė: „Ir kai Tristanas paliko Izoldą..."— į jo širdį vėl sugrįžo ta džiaugsminga palaima, kuri buvo kažkur išgaravusi nuo tada, kai Judką pašaukė į pilį. Ji vėl papasakojo viską iš eilės — kaip Tristanas persirengęs grįžo pas savo mylimąją, o ši jo nepažino. Ak, kaip tai buvo graudu, bet užtat kokia graži jam atrodė upė ir ta vakaro prieblanda, ir ramus garbingų žmonių gyvenimas, miestas, kur nebuvo jokių kruvinų įvykių nei meilės sielvartų.

Jie vaikščiojo po vynuogyną prie Vipo namų tarp jaunų, prancūzo pasodintų krūmelių ir tarytum užburti, lyg pro sapno miglą klausėsi vienas antro žodžių. Kartojo vardus ir pavadinimus — Tristanas, Edesa, Amalrikas, Adelasija, Amfortas, Kornvalis...— supindami juos su savais vardais ir žodžiais.

Vieną dieną Judka paprašė Telį paaiškinti, kodėl riteriai kovojo dėl Kristaus karsto ir Jeruzalės. Ir Telis kaip mokėjo, taip pasakojo jai apie Išganytojo gyvenimą ir kančias, ir apie altoriaus sakramento paslaptį. Ir dabar jau Judka klausėsi jo, kol galiausiai sušuko:

— Dabar jau viską suprantu apie tą Gralį.

Keista, bet jiedu niekada nekalbėjo apie meilę. Judkos vyras jiedviem netrukdė. Rytais jis pratindavosi mėtyti kamuoliukus, vakarais anksti eidavo gulti į palapinę, pastatytą ant aukšto kranto, netoli vynuogyno, ir užmigdavo nelaukdamas Judkos, visiškai pasitikėdamas ja. Ir Teliui net neateidavo į galvą, kad galėtų būti kitaip; jam buvo gera matyti Judką ir praleisti su ja kelias valandas, jiedu apie daug ką išsikalbėdavo, štai ir viskas.

Jis nė karto nepaklausė Judkos, ar ši dėl jo atvažiavo į Sandomirą. Ar dėl jo išmoko lenkiškai ir ilgai, su daugybe postovių keliavo čionai? Jiedu niekada nekalbėjo apie kasdieniškus dalykus — vos susitikę, iškart persikeldavo į nepaprastų vaizdinių sritį. Visas jų mintis užvaldydavo arba gražiausi pasaulio romanai, kupini tikros ir amžinos meilės, arba išganymo ir prisikėlimo paslaptys, dievo kūno paslaptys, atvėrusios amžinybę žmogaus kūnui.

— Laikas bėga, ateina mirtis, o paskui amžinybė...— pasakė Judka, kai jiedu žiūrėjo į sraunų Vyslos vandenį, už plataus vingio nubanguojantį kažkur tarp žalio pievų kilimo ir smėlėto pakrantės skardžio. Ir Telis, laikydamas ją už rankos, tarytum jautė, kaip ta amžinybė srūva pro jos pirštus. O, kokia tai buvo akimirka, didžios tylos, didžios vienybės akimirka, pagaliau užslopinusi tą ilgesį, kuris gindavo jį per girias ir šilus. Tik dėl to jis ir gyveno — dėl šios vienos akimirkos, kai pajuto amžinybę srūvant pro vargšės valkataujančios žydaitės pirštus.

Telio širdis vėl plakė taip pat kaip tada, kai pamatė ją pirmą kartą. Širdis plakė kaip Vyslos banga palei krantą, ji dunkčiojo kaip čaižančios viena kitą medžių šakos Šventojo kryžiaus girioje.

O tuo tarpu artėjo karas.

XXI SKYRIUS

Kaip ir buvo galima spėti, pasiuntiniai nieko nepešė. Bolekas persigandęs atlėkė iš Krokuvos su šiurpiomis naujienomis, prašydamas, kad Henrikas kuo gausiau jį sušelptų. Visos atsargos, daugelį metų kauptos Sandomiro pilyje, bematant išgaravo. Tokią akimirką reikėjo viską atiduoti į negrabias Boleko rankas. Henrikas nedvejojo nė valandėlės, nors Vipas ir Herchas išdėstė, ką jie apie tai galvoja. Tamplieriai ir joanitai griežtai atsisakė padėti priešintis, iškart pasipūtė ir niūrūs, netikri dėl ateities lindėjo Opatove bei Zagoscėje. Net norėjo tuoj pat pašventinti Opatovo bažnyčią. Visi riteriai iš Sandomiro apylinkių buvo pašaukti į karą, tik laisvųjų girėnų Henrikas neleido imti, pasilikdamas juos sau, ir dėl to smarkiai susikirto su Boleslovu. Tačiau Bolekas vėl išrūko į Krokuvą ir, nelaukdamas brolių pagalbos, su kariuomene išžygiavo prieš imperatorių.

Henrikas išleido beveik visus riterius, jų vadu paskyręs Kazimierą. Jaunasis Piastovičius šių pareigų ėmėsi labai rimtai ir oriai; jis neįkalbinėjo Henriko, kad šis nesiųstų broliams paspirties, o priešingai — primygtinai ragino išdalinti riteriams turimas ginklų atsargas.

Visi nerimavo, kad imperatorius gali išjudinti rusus, kurie tada ims veržtis į lenkų žemes ir dar susiuostys su imperatorium. Todėl Vipas tik vienas liko Sandomire. Henrikas su likusiais riteriais patraukė į Liubliną, o paskui toliau link Rusios, išskaidęs savo būrius į mažas grupeles — kad kuo didesnis garsas eitų per kraštą ir kad Rusia drebėtų iš baimės, laukdama, kuomet Sandomiro kniazius užpuls juos kaip sakalas teterviną. Išvykdamas Henrikas drauge pasiėmė Telį ir Lestką. Sunkia širdim jiedu paliko Sandomirą. Prasidėjo darganos, ir atkarus buvo tas gyvenimas palapinėse, tas kilnojimasis iš vienos į kitą Liublino žemės vietą. Abiem tai įsipyko, o tuo tarpu nuo vakarinių sienų plaukė nepergeriausios žinios.

Imperatoriaus žygis prieš Lenkiją Henrikui buvo rimtas smūgis. Visa, ką jis anksčiau galvojo apie imperatorių, apsivertė aukštyn kojom, griuvo kaip pėdai iš vežimo. Dabar jis slapta graužėsi ir priekaištavo sau, kam draugavo su imperatorium, kuris pasirodė nė kiek ne geresnis už kitus. Be abejo, jam buvo aišku, kad vokiečių imperatoriai niekada nepaliaus veržęsi į lenkų žemes. Ir vis dėlto savo paslaugas, padarytas imperatoriui, Henrikas smerkė kaip išdavystę.

Atskubėjo vienas žygūnas, paskui antras. Kariuomenę prie rusų sienos Henrikas paliko Vladimirui Sventopelkui, nepaisydamas, kad šis dar visai jaunas. Pats drauge su Lestku ir Teliu grįžo į Sandomirą. Čia juos surado trečiasis žygūnas. Imperatorius jau buvo ties Poznane.

Kaip tai atsitiko, niekas negalėjo suprasti. Vipas tik čepsėjo atkišęs lūpas ir mojo ranka. Reikalai buvo labai prasti, ir Henriko veidą tarytum apgaubė neperregima skraistė. Pats nesusigaudė, kas dedasi jo širdyje. Tai buvo sunkios dienos.

Pagaliau jį pasišaukė Bolekas — tarpininkauti tarp jų ir imperatoriaus. Imperatorius, girdi, pats pareiškęs norą su juo pasikalbėti. Tai išgirdus, Henrikui skaudžiai nusmelkė širdį. Telis šiuo atveju buvo nereikalingas, ir Henrikas, palikęs jį Sandomire, išvyko su Herchu ir Lestku.

Neapsakomai išvargęs kunigaikštis su dviem palydovais pasiekė Poznanę. Pilyje, be tarnų, rado tik Gedką, Plocko kleboną, kuris pakaitomis čia meldėsi, čia nertėdamas lakstė po pilį ir ujo tarnus. Bet jau ir tarnai, ir ginklanešiai, žinodami, kad artėja priešo kariuomenė, ir nujausdami pralaimėjimą, išdidžiai kėlė galvas ir atžariai burbčiojo. Į Henriką atkreiptos akys žvelgė arba iš padilbų, su niauria neapykanta, arba priekaištingai, arba taip atvirai ir įžūliai, kad ėmė noras paleisti ietį ar bardišium tvoti į šlykštų akiplėšos snukį.

Tiktai Gedkas papasakojo Henrikui viską. Imperatorius esąs visai prie pat Poznanės, Kšiškove. Abi kariuomenės sustojusios slėnyje, per kurį teka nedidelis upeliukas; nusigandęs Boleslovas kreipęsis į Vladislovą Čeką, prašydamas būti tarpininku, taip pat skubiai pasiuntęs žygūnus pas Henriką, kad ir jis pasišnekėtų su imperatorium kaip senas Barbarosos pažįstamas ir patikėtinis nuo tų laikų, kai Romos karūnos spindesys dar nebuvo nutvieskęs šviesių valdovo plaukų.

Henrikas nakvojo pustuštėje pilyje; Lestkas ir Herchas pataisė jam guolį, tik neilgai teko miegoti ant kieto pakloto. Švintant jie išjojo į Kšiškovą.

Pilies tvarka buvo visai pairusi, Herchas niekaip negalėjo rasti durininko. Mieste namai stovėjo tušti arba žmonės buvo taip užsidangstę langus ir užsisklendę duris, kad atrodė, jog viduj nėra nė gyvos dvasios. Čia vienur, čia kitur buvo plėšiami svirnai ir sandėliai. Jodami sutiko kažkokią apdriskusią moterį, kuri dūmė raita ant gražaus kastiliško ristūno, kiek įkabino žirgo kojos. Paskui ją rėkaudami šuoliavo trys pusnuogiai, aiškiai girti vyrai. Henriko žirgas, iki pat žemės apklotas melsva gūnia, ir baltas kunigaikščio apsiaustas juos,

matyt, smarkiai nustebino, nes visi trys sustojo ir ėmė spoksoti. Tačiau Henrikas skubiai prajojo pro šalį, nekreipdamas jokio dėmesio. Ne tokių dalykų buvo regėjęs Jeruzalėje ir Askalone. Be to, buvo visai paskendęs savo mintyse.

Rytas pranašavo karštą rugpjūčio dieną. Virš gluosnių, viršum vieškelio bolavo lengvutė migla. Tačiau ji sparčiai kilo aukštyn, ir buvo matyti, kad tuoj ims kepinti saulė. Lestkas savo šalmą prisirišo prie balno, o ant galvos užsidėjo didelę minkštą skrybėlę. Herchas jojo tylėdamas, kietai sučiaupęs lūpas. Jo veidas buvo labai rūškanas.

Henrikas pažvelgė į tolį. Ir vienoj, ir kitoj pusėj degė kaimai, dūmai drauge su migla kilo į ramią padangę. Aplinkui, kiek siekė žvilgsnis, geltonavo ražienos, o kur ne kur prie sodybų kūpsojo auksinių javų stirtos.

Artėjant prie Kšiškovo, kelyje žmonių vis daugėjo, riedėjo vežimai, vežėčios, jojo raiteliai, sargybiniai varė kažkur paimtus belaisvius, išsirengę vaikinai tempė virvėmis didelį akmenį. Laukai buvo ištrypti, vietomis net nenupjauti, tik išmaitoti riterių arklių. Pagaliau, po ilgos kelionės, jie užjojo ant kalvos ir išvydo dvi stovyklas.

Įsikūrusios jos buvo netoli viena kitos, slėnyje, per kurio vidurį tekėjo alksniais apaugęs upelis. Imperatoriaus stovykla buvo taip arti, jog tarp daugybės baltų palapinių aiškiai buvo matyti Barbarosos palapinė — mėlynos spalvos, prašmatni, su plunksnų kuokštu ant viršaus. Lenkų palapinės stovėjo priešais, sugrūstos viena prie kitos, netvarkingos, daugelio kuoliukai buvo ištraukyti ir plaikstėsi balti skvernai. Vidury lenkų stovyklos išsiskyrė trys palapinės: dvi raudonos, Boleko ir Meško, ir viena apskrita, rusiška — Kazimiero.

Pirmasis raitelių trejetą pastebėjo Jaksos tarnas ir pranešė vyriausiajai būstinei. Kazimieras tuoj pat išėjo ir palaikė Henrikui balnakilpes. Henrikas, nusivoždamas šalmą ir segdamasis diržėlį, atidžiai pasižiūrėjo į brolį. Gerai prisiminė kiekvieną to veido bruožą. Kazimieras buvo labai išblyškęs, lūpos kietai sučiauptos, antakiai suraukti.

Lipdamas nuo žirgo, Henrikas matė už imperatoriaus palapinės dūmų stulpus. Degė miestai ir kaimai.

— Glogovas sudegė...

Henrikas nieko neatsakė. Kilstelėjęs plataus balto apsiausto kraštą, nusišluostė veidą.

Juos apspito ponai, bet iš palapinės smagiu, spyruokliuojančiu žingsniu išėjo Boleslovas ir įsitempė brolį vidun. Jie liko dviese. Boleslovas atrodė lyg ir ramus, bet ta ramybė buvo

apsimestinė. Jis vilkėjo ilgais marškiniais iki kelių ir nervingai timpčiojo diržo galus, čia nusijuosdamas, čia vėl prisijuosdamas kardą, papuoštą vario skrituliukais. Henrikas nieko neklausinėjo,— beje, klausimai buvo nereikalingi. Boleslovas pats prašneko:

— Imperatorius jau žino, kad atvyksti, Gedkas iš Poznanės man vakar davė žinią, o aš pasakiau Vladislovui.

Paaiškėjo, kad čekų kunigaikštis Vladislovas vaikšto po lenkų stovyklą kaip po savo namus ir viską rikiuoja. Pats Fridrichas pareiškęs Vladislovui, kad labiausiai norėtų tartis su Henriku. Boleslovas pasisakė trokštąs išsaugoti taiką bet kuria kaina.

— Bet kuria kaina? — paklausė Henrikas, įdėmiai žvelgdamas į brolį, kuris labai sumišo.— Na, o kariauti negalim?

Boleslovas plačiu mostu parodė imperatoriaus stovyklą. Atseit, štai kokia didelė ir galinga priešo kariuomenė. Įėjo Meškas, toks pat kaip visada, liesas, barzdotas; kalbėdamas jis taip pat kaip visada vobulavo žodžius.

— Bolekas sako norįs taikos bet kuria kaina,— tarė Henrikas Meškui.

Meškas tylėjo. Bolekas tuo tarpu smarkiai sudirgo.

— Taigi po pietų nueisi pas imperatorių, aptarsi su juo viską, ką tik nori. Manau, kad jam svarbiausia ne mano kunigaikštystė?

Meškas nusispjovė ir vėl ėmė kažką vobuluoti burnoj. Po valandėlės vis dėlto prašneko:

— O kaip tau atrodo, kas jam gali būti svarbu?

Boleslovas ėmė skubiai vaikščioti po palapinę, kresčiodamas gražias juodas garbanas.

— Dar gali būti svarbu Vladislovas. Ar ne? — be jokio gailesčio pridūrė Meškas.

— Na, o jei mes nusileisim?

— Nenusileisim,— atšovė Meškas,— aš Poznanės neatiduosiu. Tu turi susitarti su imperatorium. Čekas viską padarys. Henrikas jam padės. Tu pats turi viskuo pasirūpinti.

Henrikas apstulbęs pažvelgė į Mešką. Be abejo, šis buvo pasiryžęs visą pralaimėjimo naštą užkrauti Boleslovui. Ir tuo nevertėjo stebėtis. Tačiau Henrikas tik šią akimirką galutinai suvokė, kad dabar iš tiesų pakibusi ant plauko Boleslovo, kaip kunigaikščio, valdžia.

Broliai išėjo iš palapinės: jiems pranešė, kad atvyko čekų kunigaikštis. Šis kunigaikštis, dabar jau beveik karalius, iš tiesų kuo laisviausiai vaikštinėjo po giminaičių stovyklą. Juk

čia buvo jo seservaikiai. Jis pasisveikino su kunigaikščiais be jokių ceremonijų, kiekvienam paplekšnodamas per petį. O pamatęs Henriką, džiaugsmingai šūktelėjo:

— Garbė dievui, ir tu čia, Henrikai. Na, dabar tai viską sutvarkysim, viens du, ir baigta. Šviesiausias imperatorius laukia tavęs, atrodo, jis tave labai myli — bent taip sakosi. Taigi mes trise viską aptarsim... ir drošim atgal. Kiekvienas savo keliais. Man juk reikia skubėti į karūnacijos iškilmes.

Henrikas nustebo.

— Taip, taip,— pakartojo Vladislovas,— būsiu karalius, imperatorius mane vainikuos.— Tada atsigręžė į Boleslovą.— Na, Krispai,— tarė jam, stambia plaštaka tvodamas per petį,— nenukabink nosies. Viskas bus gerai. Kai saulė rodys šiek tiek po vidurdienio, virš mano palapinės triskart ant iečių bus pakeltas skydas. Tai reikš, kad imperatorius laukia Henriko. Beje, vaivada Zbiliutas jau žino, viskas sutarta — taigi. O rytoj pas imperatorių atsisveikinimo puota. Taip, taip!

Jis nusikvatojo ir nuėjo. Broliai, taip pat ir Kazimieras, grįžo į palapinę, tarnai atnešė dubenis, bet valgyti niekas neturėjo noro. Henrikas, atsisėdęs kampe, ėmė snūduriuoti, buvo karšta, iš lauko sklido troškūs stovyklos kvapai ir triukšmas. Henrikas prisiminė vėsius rudens vakarus ir pokalbius su Barbarosa Vipo pilyje. Praėjo penkeri metai, beveik šešeri — ir kaip viskas pasikeitė.

Kai po pietų Henrikas išvydo Fridrichą, vos jį bepažino. Barbarosa atrodė tarsi dar paūgėjęs. Lydimas Kazimiero ir riterių būrio, Henrikas prisiartino prie Barbarosos, kuris sėdėjo ant veneciškos kėdutės. Mėlynos palapinės kraštai buvo pakelti ir paremti auksuotomis lazdelėmis. Nuo palapinės audeklo ant Barbarosos šarvų krito melsvi atšvaitai, primenantys vandens ribuliavimą. Barbarosa atsistojo ir žengė du žingsnius į priekį, Sandomiro kunigaikštis priklaupė ant vieno kelio, bet imperatorius jį pakėlė ir, iškilmingai apglėbęs, pabučiavo į abu skaisčius skruostus. Abu įėjo į palapinę. Tarnai pastatė antrą, mažėlesnę kėdutę, nuleido palapinės kraštus, ir jiedu liko vieni.

Laukdamas, kol imperatorius prabils, Henrikas įdėmiai apžiūrinėjo savo senąjį draugą. Fridrichas buvo be šalmo, šviesius jo plaukus juosė tik paauksuotas raištis, matyt, italų darbo, vaizduojantis du susipynusius žalčius. Raištis Henrikui pasirodė pagoniškas. Fridrichas tebebuvo jaunas, bet pasikeitęs, veido bruožai griežti, liudijantys nuolatinę valios įtampą, burna įkritusi, o nosis pailgėjusi. Praėjo gera valandėlė, kol toji

kaukė nuslinko nuo jo veido, kol jis pagaliau suvokė, kad svetimos akys jo nebestebi.

— Tai matai, kaip mudu susitinkam,— staiga tarė švelniu, nevaldovišku balsu, duodamas Henrikui ranką.— Šiaip ar taip, džiaugiuosi tave matydamas, nors ir tokiomis aplinkybėmis. Manau, kad tau jos nėra labai malonios.

— Iš tiesų,— tarė Henrikas,— ir vis dėlto nelabai suprantu, ko tu, imperatoriau, nori?

— Dar nepadėkojau tau,— vėl prabilo Fridrichas,— už tai, ką tuomet nuveikei Italijoje. O Arnoldą pakorėme.

— Tikrai?

— Popiežius įsitikino, kad jam naudingiausia eiti išvien su manim,— Fridrichas šyptelėjo ir tarytum įsisvajojo: įsmeigė žvilgsnį į tolį, tarsi regėdamas priešais geltoną Italijos peizažą.— Taip, taip, pakorėme,— pakartojo,— tuoj pat po mano karūnacijos. Beje,— susizgribo,— nedaug turiu laiko. Pasikalbėkim apie mūsų reikalus. Turim sudaryti taiką, kam jums deginti savo gražią žemę... o į Sandomirą eiti aš nenoriu. Todėl pasikviečiau tave čionai.

Tie žodžiai vėl buvo ištarti šaltu, dalykišku tonu. Tačiau juose slypėjo kažkokia nemaloni pašaipa ir panieka. Henrikas patikliai žvilgtelėjo į imperatorių, lyg smerkdamas jo diplomatišką šneką.

— Jei būčiau norėjęs tartis su tavo broliais, man būtų užtekę Vladislovo Čeko. Jis dabar dėl manęs viską padarytų. Bet aš noriu kalbėtis su tavim — ir tu žinai kodėl.

Henrikas vėl pažvelgė į jį, gerokai nustebęs.

— Nežinau.

— Nežinai? Vadinasi, esi prastas politikas. Nors, beje, geras, apsimeti nežinąs, ką gali laimėti iš dabartinės padėties. O gal nesupranti, kur mes esam? Juk aš jus sutrempiau. Silezija sudeginta, Vroclavas, Bitomas, Glogovas paversti pelenais. Per Oderį persikėlėm švilpaudami, Poznanės, aišku, neapginsite, žinau iš savų žmonių, kas ten dedasi. Jūs visi mano rankose.

— Matau,— ramiai atsakė Henrikas,— na ir kas toliau?

— Kas toliau? — staiga sugriaudėjo Fridrichas ir, pašokęs nuo veneciškos kėdutės, nubloškė ant jos savo platų, nepatogų, raudoną apsiaustą.— Kaip tai — kas toliau? Dar nė vienas imperatoriaus taip tvirtai nelaikė Lenkijos savo saujoj, galiu ją taip spustelti, kad bemat ištrykš sultys kaip iš slyvos.

Henrikas pagarbiai atsistojo, abejingu žvilgsniu sekdamas, kaip keičiasi to žmogaus balsas, veidas, visa laikysena. Staiga jo širdis krūptelėjo, gerklėj pajuto šaltį. Barbarosa pasakė:

— Tai kaip — imi Lenkiją iš manęs ar neimi?

Henrikas apstulbęs pažvelgė į imperatorių. Šis priėjo artyn ir toliau kalbėjo jau tylesniu balsu:

— Pasakysiu tau visą tiesą: kas man tas Vladislovas? Agnietė mirė, senasis Vladislovas visada buvo ištižęs, mačiau, kaip laikėsi kryžiaus kare — tikras juokas. Sūnūs, galima sakyti, nevykėliai. Bolekas Aukštasis, doruolis, tik sekioja paskui mane ir Adelaidę — gavo gerą žmoną,— štai ir viskas. Kiti visai niekam tikę. Tas tavo dabartinis valdovas *totius Poloniae* — atleisk jam, viešpatie, jau ir poznaniškis geresnis, tik neryžtingas, pats nežino, ko nori. Kokius pasiuntinius atsiuntė pas mane į Halę? Nemokėjo net apsidrausti, apsisaugoti, o dabar tirta iš baimės... Pasakojo man tas čekas. Kas man jis? O tu — tu jau kas kita. Žinau, koks esi; pirmiausia esi rimtas, išmintingas, patikimas — o be to, aš tave pažįstu, tu — *mūsų* žmogus.

— O ne! — pabandė prieštarauti Henrikas. Tik jau žinojo, kad visą gyvenimą atsimins tuos žodžius, kiekvieną Barbarosos ištartą žodį. Ir kad kiekvienas imperatoriaus judesys išliks įsirėžęs jo atminty tarsi akmens luite.

— Tu tarsi gimęs tarp mūsų. O be to — žinai, ko aš siekiu. Ir gali man padėti.

Henrikas nepajėgė galvoti. Protas nebeveikė, pernelyg staigiai viskas užgriuvo, bet visa jo esybė šaukė: „Ne, ne!" Kažkas suspurdo jo širdyje, ir tuo metu jis prisiminė savo žodžius: „Ir rožę jiems duosim".

— Su mano kardu eitum, kur panorėtum,— kalbėjo Barbarosa,— ir jei panorėtum — net kaip Lenkijos karalius. Prisiek man šiandien — ir eisi. Jei nori, kaip tas pakvaišėlis Otonas vyksiu su tavim į Krokuvą, arba geriau į Gnezną — ten juk arčiau. Duosiu tau leną — Lenkiją. O gal ir Rusią? Na ką? Su teise užsikariauti — kaip tavo tėvas Riugeną? Paskui tave karūnuosim... O jiems duosim po kokią pilį,— Boleslovui gal Sandomirą? Cha cha cha! — smagiai nusijuokė.— Mešką išsivešiu į Lotaringiją, pas žentą... cha cha cha! Bent jau bus toliau nuo tavęs. Kazimierą pasodinsi rusų žemėse. Tu tik pagalvok,— jis staiga surimtėjo,— viską suimsi, ištrauksi iš tamsos, iš chaoso, suteiksi aiškų pavidalą, hierarchiją, naujas formas...

— Ir rožę jiems duosim...— pakartojo Henrikas.

— Tai, apie ką mudu kadaise kalbėjom, taps tikrove.

— Aš tada kitaip galvojau,— pasakė Henrikas.

— Atsimeni?

— Ir bus vienas ganytojas ir viena avidė. Ne, aš nebūsiu tavo avis, imperatoriau.

Henriko balse suskambo keista gaida. Jo gerklė išdžiūvo, krūtinėj trūko oro. Imperatorius įdėmiai pasižiūrėjo į Henriką. Suprato, kad iš jo sumanymų nieko nebus. Vis dėlto pamėgino dar sykį:

— Nori karūnos?

— Ne iš tavo rankų.

— Kodėl?

— Nežinau. Taip man dievas liepia.

Fridricho veidas pasidarė labai rimtas.

— Argi viskas nesiveržia vienovėn? Argi viešpaties keliai neveda visų į mūsų rankas — nors ir silpnas, nors ir nevertas?

— Nežinau,— pakartojo Henrikas.

— Kodėl priešiniesi viešpaties keliams?

— Niekam nežinomi tie keliai.— Henrikas kilstelėjo apsiausto kraštą ir persimetė per ranką.— Ką turėčiau pasakyti savo broliams?

— O! Tavo broliams viską pasakys Vladislovas: gaus Lenkiją leno teisėmis, be to, atgaila, atsiprašymas, baudos, įkaitai...

— Argi to užteks?

— Kaip tai — ar užteks? O ką aš dar galiu padaryti?

— Iš tiesų. Ką tu gali padaryti, imperatoriau?

Henrikas nusilenkė.

Fridrichas priėjo prie Henriko ir, paėmęs už rankos, vėl prabilo draugišku, lipšniu balsu:

— Pagalvok, Henrikai, pagalvok, kunigaikšti,— kodėl tu nenori?

— O, aš „noriu", bet negaliu,— sušnibždėjo Henrikas.

Imperatorius trinktelėjo ietimi į skydą. Palapinės šonai tučtuojau pakilo, ir Henrikas pamatė, kaip imperatoriaus veidas staigiai sustingo, sakytum ant jo būtų užslinkęs vėjo šuoro atgintas debesis.

— Turiu į tave prašymą, imperatoriau,— tarė jis.

— Sakyk.

— Paimk įkaitu mano jaunesnįjį brolį. Štai jis stovi.

— Bijai jo?

— O, ne dėl to,— nusišypsojo Henrikas.— Aš neturiu vaikų. Jis — mano įpėdinis, bet aš norėčiau, kad jis truputį pabūtų... tarp *jūsų*.

— O ką tatai reiškia?

— Kad išmoktų kalbėti su imperatorium.

Barbarosa maloniai nusišypsojo, abu kunigaikščiai pabučiavo jam ranką ir grįžo atgal.

Kitą dieną vos prašvitus abiejose stovyklose prasidėjo sambrūzdis, Boleslovas vilkosi pašukinius marškinius, per upelį tarp dviejų stovyklų buvo permestas tiltas iš kelių nukirstų alksnių. Henrikas nesitraukė nuo brolio, kuris visas drebėjo, nors nebuvo šalta, ir, graudžiai šypsodamasis, be paliovos kartojo: — Aš tikrai nevykdysiu nė vieno prisižadėjimo, tikrai nevykdysiu.

Henrikas tylėjo, lyg negirdėdamas tų žodžių ir nematydamas tos šypsenos. Tik Meškas sykį tarė:

— Žinoma, kad nevykdysi, bet kas iš to?

Henriko veidas buvo rūstus.

Basas, su pašukiniais marškiniais, ant ištiestų rankų laikydamas kardą, valdovas *totius Poloniae* ėjo į imperatoriaus stovyklą; iš paskos jojo trys jo broliai, apsivilkę žibančiais šarvais, ir pulkas išsipusčiusių dvariškių. Imperatoriaus stovykla atrodė labai iškilmingai, riteriai, surikiuoti eilėmis it chorai, stovėjo plačioje lygumoje, ir kiekviena eilė skyrėsi nuo kitos drabužių spalva. Pats imperatorius purpuro apsiaustu išėjo iš palapinės, paėmė iš klūpinčio Boleslovo kardą ir pakėlęs apkabino jį; tada Boleslovą apspito riteriai, o kai jie atsitraukė, jis jau buvo pervilktas gražiais drabužiais ir apautas raudonais rusiškais batais. Paskui jiedu su imperatoriumi gėrė leno vyną, ir imperatorius Boleslovui atidavė valdyti Lenkiją, tarytum Boleslovo protėviai nuo senų senovės nebūtų jos valdę. O paskui visi puotavo.

Ir jau kitos dienos rytą abiejose stovyklose suklego balsai, šūkavo žmonės, girgždėjo vežimai, žvengė arkliai, buvo ištraukytos ietys, kurios laikė palapines, ir nuimtos pačios palapinės. Ir du riterių pulkai patraukė į priešingas puses. Jaksa iš Mechovo atsisveikino su sūnum, kurį pasiėmė čekų kunigaikštis. Išjojo ir Kazimieras, vis gręžiodamasis į brolį, o Henrikas žegnodamas laimino jį. Paskui leidosi į Poznanę, Krokuvą, o iš ten, vėl tik su dviem ginklanešiais, liūdnas grįžo namo.

XXII SKYRIUS

Sandomiro Henrikas nebegalėjo pakęsti: miestas jam atrodė tuščias ir bjaurus. Jį erzino ceremoningas Gotlobo lipšnumas ir labai norėjosi kur nors keliauti. Iš pradžių ketino vykti į Plocką, bet paskui persigalvojo: per daug toli, ir kelionė

labai varginanti. Tada pasiėmė Jaksą, kuris, sūnui išvykus, taip pat negalėjo sau rasti vietos, ir porai savaičių iškeliavo į Opatovą, pas tamplierius. Keliaudami vėl vieną naktį nakvojo Vlostove, o paskui jau dideliuose mediniuose barakuose, kuriuos buvo susirentę riteriai. Džorikas de Belas Pratas ir Valteris labai džiaugėsi Henriko apsilankymu ir klausinėjo, ką jis matęs didžiojo imperatoriaus stovykloje. Ir tik pasakodamas jiems apie stovyklos gyvenimą, Barbarosos palapinę, apie vakare iškeltą puotą, Sandomiro kunigaikštis kaip reikiant suvokė imperatoriaus galybę. Didis imperatorius — bet vis dėlto, jeigu Boleslovui nebūtų pritrūkę narso!

Henrikas visai negalvojo apie savo pokalbį su imperatorium ir apie tai, ką išgyveno Fridricho palapinėje. Visai nieko negalvojo, tik vaizdų nuotrupos bei spalvos šmėsčiojo pavargusioje galvoje. Jis stengdavosi kuo skubiau užsidaryti savo celėje arba melsdavosi bažnyčioje, nors ji dar nebuvo pašventinta. Tamplierių bažnyčia, pavadinta švento Martyno vardu, meistriškai sumūryta iš tašytų akmenų, atrodė labai didinga. Giedrais rudens vakarais Henrikas užkopdavo ant gretimos kalvos ir iš tolo grožėdavosi tos šventovės formomis ir didybe. Ji buvo tokia paprasta ir tokia nuostabi; aukštų, atkilių sienų plokštumos kirtosi visai paprastai, bet taip ritmingai! Jos bokštai, kol kas dar nebaigti, buvo tarytum gyva malda aukščiausiajam, bet drauge ir himnas riterių šlovei. Henrikas norėjo, kad bokštų viršus būtų apvainikuotas Jeruzalės karaliaus karūnomis.

Jis prisiminė vieną dalyką: budėdamas naktį Betliejuje, kai Telį buvo pagrobę saracėnai, jis ant altoriaus, virš Kristaus prakartėlės grotos, padėjo kaip auką tą karūną, kurią buvo paėmęs iš Dosniojo karsto. Tačiau vėliau, gal po valandos, ėmė gailėtis. Susigėdęs atsargiai, kad niekas nematytų, vėl pasiėmė auksinį lankelį. Paskui per išpažintį viską pasipasakojo ir gavo išrišimą, bet vis tiek dažnai su mauduliu prisimindavo šį poelgį ir galvodavo, kad dar teks skaudžiai už jį atgailauti. Tačiau jeigu pavyko atgauti Bartolomėjų — vadinasi, viešpats dievas atleido jam šią nuodėmę.

Rimtai apgalvoti pokalbį su Barbarosa jis ilgą laiką neturėjo jėgų. Aišku, dabar Henrikas gailėjosi, kad nepriėmė iš jo rankų Lenkijos žemių kaip leno, ir pats nesuprato, kas jį privertė atsisakyti. „Juk vėliau būčiau jėga išsivadavęs iš priesaikos",— nejučia pradėjo samprotauti kaip Boleslovas. Bet tai daugiau buvo pabiri prisiminimai, minčių nuotrupos. Kalbėdamasis su tamplieriais, jis atkakliai vengdavo šios temos.

Kartkartėmis atjodavo Vipas gauti nurodymų. Henrikas stengdavosi nežiūrėti į protingas ir draugiškas jo akis. Kam kam, bet Vipui nieku gyvu nebūtų prisipažinęs, koks reikšmingas jam buvo tas pralaimėjimas Kšiškove.

Didžiąsias bažnyčios duris meistrai buvo padarę su skliautine stakta; abipus jų stovėjo piliastrai, papuošti raižytiniu lapų ir gėlių ornamentu. Prieš juos buvo nutarta pastatyti dvi statulas — Henriko ir Jeruzalės karaliaus Balduino; abu turėjo būti su tamplieriškais apsiaustais, kaip du riterių ordino geradariai.

Statulas kalė meistrai vokiečiai, tamplierių atsikviesti iš Krokuvos; iš visos apylinkės plaukė žmonės pasigrožėti tuo menišku darbu.

Netoliese vyrai kirto mišką. Henrikas kai kada eidavo pasižiūrėti, kaip dirba medkirčiai ir kaip tvarkomos kirtavietės,— valandų valandas galėdavo išbūti miške, ničnieko negalvodamas. Žiūrint iš pamiškės, bažnyčia atrodė visai kitaip. Jos sienos buvo panašios į laivo šonus, ir vieną dieną, žvelgdamas į ją, Henrikas prisiminė savo kelionę ir vienuolį Bjarnę, ir visą tą baugų, spalvingą pasaulį.

Jam pačiam buvo keista, kad taip nutolo nuo anų įspūdžių, taip sulaukėjo. Ir tik lygindamas abejus vaizdus — tai, ką matė keliaudamas, ir kas jį dabar supo — Henrikas suprato, kad jo dvasia baigia užsnūsti. Naujosios bažnyčios stebėjimas, jos didybė pažadino naujas mintis, buvo didelė atgaja sielai ir pamažu tapo savotišku poreikiu. Todėl jis kasdien eidavo į pamiškę, į kirtavietes ir melsdavosi šventajam Martynui bei kitiems dievo šventiesiems, ir tos maldos įliedavo jam naujų jėgų.

Dar ir šiandien Opatovo bažnyčia tebedunkso virš miestelio, virš slėnio, tarytum nuostabus lelijos žiedas, stulbinantis savo dvasingumu. Saulėtekio ir saulėlydžio žaros blykčioja ant akmeninių jos sienų, o ji, susimąsčiusi ir tyli, tarytum nuskinta lelija plaukia tolyn prisiminimų, rūkų ir saulės blyksnių upe. O tada, ką tik iškilusi ir gyvenanti savo jaunystę, ji buvo panaši į klūpintį riterį, jauną kunigaikštį, pasiryžusį duoti žmonėms naujus įstatymus ir naują gyvenimą.

Juo ilgiau Henrikas žiūrėjo į tuos sugulusius ant kits kito akmenų luitus, juo atkakliau kratėsi liūdnų prisiminimų, juo aiškiau suvokė, kas pastūmėjo jį nepriimti Barbarosos pasiūlymo,— ir, atgaudamas dvasios tvirtumą, kaupė jėgas naujai kovai. Vieną dieną, kai saulė, prasiveržusi pro debesis, liejo ant bažnyčios bokštų baltos šviesos srautą, jis nusprendė tuoj pat

grįžti į Sandomirą ir vėl pradėti mankštinti karius bei tvarkyti ginklus.

Tą pačią dieną Henrikas ilgai kalbėjosi su tamplieriais, su Valteriu, jau niekur nebesitraukiančiu iš Opatovo, ir su Džoriku, vis besiblaškančiu tarp Europos ir Jeruzalės karalystės, kurioje dėjosi negeri dalykai. Henrikas prisipažino tamplieriams, kad imperatoriaus Fridricho žygis surijo visas jo atsargas, atėmė iš jo viską, ką per daugelį metų buvo sukrovę Kazimieras ir Vipas, kad jam liko tuščias iždas ir dabar viską reikės pradėti iš naujo. Tamplieriai dėl jo bėdų nė kiek nesusigraudino ir vėl ėmė dėstyti savo vargus bei nelaimes, kurios juos ištikusios kuriantis: čia, žiūrėk, pabėgę keturi vergai, čia lokys veršį sudraskęs, čia upė patvinusi ir išgriovusi bebrų užtvankas. Ir visų tų skundų tikslas buvo išgauti iš kunigaikščio dar žemės ar medžioklės plotų, ar žmonių naujoms gyvenvietėms, ar lokenų, kurių Henrikas galėjo pareikalauti iš plėšikų.

Tada kunigaikštis išėjo į mišką ir iš tolo apžvelgė visą tamplierių dvarą. Žiūrėjo į du nebaigtus bokštus, stūksančius tuščiame lauke,— daugiau nieko ir nebuvo matyti, tiktai tos aukštos sienos. Kokios jos gražios, kiek į jas įdėta proto ir išmanymo! Henrikas prisiminė kitas panašias bažnyčias — Bambergo katedrą, pradėtą statyti Pizos bažnyčią ir Šventojo karsto bažnyčią Jeruzalėje: o juk jo pastatydintoji ne blogesnė už anas; gal tik paprastesnė, kuklesnė ir, ko gero, tauresnių formų. Viršum aukšto stogo, uždėto ant gelsvo smiltainio plokščių ir paspaudusio po savim atkištas į šonus apsidas — sakytum paukštis plėvėtomis kojomis iriasi per vandenį — stiebėsi du grakštūs gulbių kaklai. Sustojęs ant kalvos tarp medžių, Henrikas susidėjo rankas ir atsiklaupė. Nesimeldė, tik neatitraukdamas akių žiūrėjo į bažnyčią, apimtas kažkokio nepaprasto, didingo jausmo: jo širdyje vis tvirtėjo įsitikinimas, kad svarbūs dalykai įvyksta visai nepriklausomai nuo mūsų valios — o tie, kuriuos mes laikome svarbiais, tėra smiltelės upės pakrantėje. Ir kad, įsisukę į reikalų verpetą, mes nebežinome, ant kurios bangos reikia mesti lapelį, kad šis nuplauktų iki ateities kartų.

Iš Sandomiro atėjo žinia, jog iš Cvifalteno šeimininkauti pilyje atvykusi Gertrūda — kaip jis kadaise buvo pageidavęs. Ta žinia Henriką labai pradžiugino, bet į miestą grįžti jis dar delsė. Valandų valandas praleisdavo su Džoriku medinėse, neužbaigtose, žemose ir anaiptol ne prašmatniose tamplierių vienuolyno celėse. Džorikas paskutiniu metu sirguliavo ir gulinė-

davo ant minkštasuolių, apsiklojęs ožkena ar lokena,— jo celėje dieną naktį kūrenosi židinys, kurį prižiūrėjo Jaskas iš Poliasocio. Henrikas vaikštinėdavo po celę ir klausydavosi tamplieriaus kalbų. Džorikas mėgo leistis į abstrakčius samprotavimus ir padėjo Henrikui suvokti tai, ko magistras Bertrandas iš Tremelai kadaise nenorėjo atskleisti. Tačiau nors ir daug šnekėdamas bei filosofuodamas, tamplierius nemažai dalykų apeidavo ir nutylėdavo. Henrikas gerai suprato, apie ką galvoja Džorikas, bet apsimesdavo nieko nenutuokiąs. Vadinamoji tamplierių „vidaus veikla", tas miglotas tikslas, kurio turi siekti riteriai, Henrikui nė kiek nerūpėjo. Dėl to, kad tamplieriai Šventojoje žemėje dažnai sudarinėjo sandėrius su asasinais ar kad jų planai kirtosi su popiežiaus planais, Sandomiro kunigaikštis nelabai jaudinosi. Užvis svarbiausia jam buvo iš Opatove įsikūrusių vienuolių gauti kuo daugiau naudos. Tik apie tai galvodamas, jis atsargiai kvotė Džoriką, ko tamplieriams reikia iš Lenkijos, ir bandė įsivaizduoti, kiek jų buvimas čia galėtų būti jam naudingas, jei kiltų kova.

Mintį apie visų žemių suvienijimą po savo skeptru kol kas teko pamiršti, ir Henrikas vėl įsakė Vipui skaičiuoti sandėliuose sidabrines monetas bei raudonus skydus. Tačiau žygiui į Krokuvą, kunigaikščio manymu, labai reikėjo neprilygstamų, kovose su saracėnais didelę patirtį įgijusių riterių. Jie mokėjo kautis rytietiška rikiuote: sustodavo eilėmis, ir atskiri būriai į kovą įsijungdavo pakaitomis, puldami priešą čia iš dešinio, čia iš kairio sparno. Reikėjo juos prikalbėti, kad tos rikiuotės išmokytų savo žmones ir nuo amžių karingus girėnus. Henrikas pabandė apie tai pasikalbėti su Valteriu, paskui su Džoriku. Tačiau tamplieriams rūpėjo sparčiau kirsti mišką ir mygti girėnus, plėšikus bei drevininkus, kad nuo kiekvieno savo laimikio tam tikrą dalį atiduotų vienuolynui.

Tuo tarpu įsitaisė lyti, ir medžiai, iki tol vis žaliavę, merkiami lietaus ėmė sparčiai gelsti. Maumedžiai, aplipę plonyčiais auksiniais spygliais, atrodė nelyginant palmės, išsiuvinėtos ant siciliškų ir askaloniškų apsiaustų. Henrikas niekur nėjo iš savo celės. Gulėdamas ožkenų guolyje, jis dažnai pasijusdavo galvojąs apie visai tuščius, nereikšmingus dalykus. Jam labai trūko Kazimiero ir jo nesudėtingo plušėjimo, kuris pamažu įsukdavo ir visus kitus. Jaksa buvo iškeliavęs namo, tačiau greit vėl sugrįžo, neva aplankyti kunigaikščio, bet taip atkakliai sekiojo paskui Henriką, kad šis iškart suprato jį turint kokį slaptą prašymą. Tačiau kunigaikštis dėjosi nieko nesuprantąs, paskendęs savo mintyse ir atsijęs nuo kasdieniškų

Jaksos rūpesčių. Ilgai laukti nereikėjo, netrukus viskas atsiskleidė.

Vieną popietę vakarų pusėje iš po storų pilkų debesų išniro žalsvai mėlynas ruožas. Saulė, atslinkusi į tą ruožą, skaisčiai paraudonavo. Nustojo lyti, ir Henrikas, apsiavęs ilgaaulius tymo batus, užsikabino ant nugaros lanką. Abu su Jaksa jiedu pasuko link statomos bažnyčios, pro akmenų krūsnis ir, šokinėdami per balas, išėjo į kaimo pakraštį, o tada patraukė tarpdirviais per ką tik suartus laukus,— sekdami prancūzais, tamplieriai dirvas arė rudenį.

Saulėlydis rausvai nudažė medžių viršūnes. Pušys ir ąžuolai stovėjo nekrusteldami, pasvirę į šoną ir raudoni. Tas vaizdas Henrikui priminė vieną vakarą, kai jie, artėdami prie Konstantinopolio, atsidūrė jūros pakrantėje. Iš pakrantės buvo matyti sala ir uolos joje, o ant tų uolų pievose straksėjo ožkos, šoko piemenys ir plačiastrėnės moterys strykčiojo lygiai kaip ožkos, ir visa tai buvo nutvieksta vakaro žaros, o aplinkui visur buvo mėlyna, mėlyna. Dabar po lietaus horizontas apsitraukė miglele ir atrodė toks pat mėlynas. Henrikui iš galvos vis neišėjo ana sala.

Tuo tarpu Jaksa pradėjo jam ūžti ausis dėl kažkokios kunigaikščio žemės, esančios netoli vyskupo kaimo ir labai parūpusios Mechovo tamplieriams. Jis primygtinai prašė Henriką atiduoti jiems tą žemę,— mat ten buvo vieni liepynai, labai svarbūs drevininkams, ir iš ten į kunigaikščio rūmus keliavo puikus vaškas, duodantis nepaprastai dideles pajamas.

Jaksa jau senokai erzino Henriką. Šventojoje žemėje elgėsi su Sandomiro kunigaikščiu kaip lygus su lygiu, Kšiškove įpiršo savo sūnų Vladislovui Čekui, sakydamas jį esant kunigaikščių kraujo, ir apskritai baisiausiai rietė nosį. Dabar visai netinkamu laiku puolė prašyti tų žemių; iš pradžių kunigaikštis atrodė negirdįs Jaksos plepalų, bet paskui susiraukė. Ūmai kilstelėjęs galvą, niauriai pažvelgė į jį savo šaltomis akimis.

— O ką, Jaksa, veiksi su savo turtais,— tarė jam,— jeigu dar mane prašai žemės savo riteriams?

— Žemės turiu ganėtinai,— atsakė Jaksa,— bet ne tokios.

— Tai todėl ir nori ją atimti iš manęs?

— Ne sau, šventiesiems riteriams.

Henrikas vėl pažvelgė į jį ir nenorom, pats nesuprasdamas kodėl, pasakė:

— Na, o kam tu tuos šventuosius riterius atsikvietei į Mechovą?

Jaksa nei iš šio, nei iš to sudirgo ir užsiplieskė raudoniu:

— Apie tai mes kalbėjom dar Jeruzalėje.

— Taip, taip,— atsakė Henrikas,— bet tu ir tada nepaaiškinai, kam tau reikalingi tamplieriai.

— O jūsų malonybė kunigaikštis ar neatsikvietėt riterių? Kam jų prireikė?

— Aš turiu savo planų,— atsakė Henrikas, įdėmiai žiūrėdamas į Jaksą.— O tavieji irgi tokie pat?

Jaksa prikando ūsą ir piktai burbtelėjo:

— Be abejo, tik aš turiu daugiau žmonių.

— Labai keistai kalbi,— nusišypsojo Henrikas.

— Tarp mudviejų ne toks jau didelis skirtumas,— sušvokštė Jaksa, nesitverdamas pykčiu.

— Ko gero, taip,— ramiai atsakė Henrikas,— juo labiau dabar, kai aš viską atidaviau Boleslovui, kad atsilaikytų prieš imperatorių, o tavo iždas ir kariai Mechove liko kaip buvę.

— Savo sūnų atidaviau imperatoriui! — sušuko Jaksa.

— Taip, ir aš atidaviau brolį. Jiems nepakenks pabūti tarp vokiečių, bet vis dėlto tu dabar stipresnis už mane. Ar pirmiau trauksi į Sandomirą, ar iškart į Krokuvą?

Jaksa, taip paklaustas, susivaldė ir nieko nepasakė. Keletą žingsnių abu žengė tylėdami, paskui Henrikas iš lėto prašneko:

— Žinau, kad tavo uošvė giminiuojasi su Bizantijos imperatoriene ir kad esi didžiojo Piotro žentas. Galinga jūsų giminė, tikra teisybė. Panorėjęs, ko gero, galėtum atsisėsti į Vroclavo sostą; o jei ne tu, tai Sventopelkas, tavo svainis, kuriam, beje, labiau ta vieta priderėtų. Bet vis dėlto nesėdite. Ir nesėdėsite,— rūsčiai pridūrė.

Kalbantis su Jaksa, Henrikui pamažu atsivėrė akys: tik dabar jam paaiškėjo kai kurių buvusio jo bendražygio poelgių prasmė. Henrikas puikiai jį suprato — pernelyg daug visko buvo prisižiūrėjęs pasaulyje, tad negalėjo nesuprasti. Negalėjo ir stebėtis ar piktintis. Jis labiau stebėjosi savimi, kad iš pat pradžių, kurdamas savo planą, nepagalvojo apie Jaksą, Sventopelką ir tokius kaip jie. Mintyse jis suskaičiavo įžymiausius ponus Krokuvoje ir Didžiojoje Lenkijoje [105], ir Silezijoje, ir Plocko kunigaikštystėje — visas pulkas. O kaip juos reikės apgalėti?

— Neduosiu tau tos žemės, Jaksa,— pasakė jis, dėdamas ranką Jaksai ant peties.— Nei tau, nei tavo mechoviškiams riteriams. Ji mano, kunigaikščio, nuosavybė — ir man ji neš vašką ir medų. O jeigu tau tas nepatinka — kelk maištą, kito kelio nėra. Tačiau tu mano lenininkas ir Jeruzalės karalystėje

matei, kaip duodama leno priesaika. Aš esu tarytum kalnas, į kurį reikia kopti laiptas po laipto,— užbaigė pašnibždom.

Jaksos tie žodžiai nė kiek neišgąsdino.

— Prieš tave irgi nemažas kalnas,— atšovė jis, žvelgdamas tiesiai į priekį.

Henrikas jo nesiklausė, įsižiūrėjęs į raudonus vakaro gaisus, nutvieskusius Opatovą, aplink kurį jie žingsniavo taku tarp aukštų medžių. Neberūpėjo Henrikui nei Jaksa, nei jo reikalavimai. Dabar jis suvokė, kokios naujos kliūtys iškyla prieš akis. „Senelis ir prosenelis žinojo, ką daro,— mąstė Henrikas.— O dabartiniai išsidalino po kąsnį, užtat prisiveisė jų kaip karaliaus Popelio [106] žiurkių."

Tačiau Jaksa nemanė pasiduoti. Jis apibėrė Henriką piktais ir nepagrįstais priekaištais, grasino jam dangaus kerštu ir kitokiais baisiais žodžiais, tiksliau nepaaiškindamas, ko jam iš tiesų reikia. Bet žodžiai jiem abiem mažai ką reiškė, kiekvienas žinojo, apie ką antrasis galvoja ir ko siekia; kiekvienas troško išmėginti savo jėgas, troško nugalėti, troško grumtis iki paskutiniųjų. Tačiau ir vienas, ir antras taip pat žinojo, kad Henrikas — didžios, gal jau kiek ir pasenusios tradicijos tęsėjas, o Jaksa — paprastas maištautojas. Ir prisiminė Henrikas, ką jam kadaise Agnietė, Vladislovo žmona, kalbėjo apie Piotrą Vlastą. Gal jie ir žiauriai pasielgę su Piotru, bet taip reikėję... Didysis Piotras buvo nužudytas be jokio moralinio pagrindo, nors jo gyvenimas gal ir buvo „ištisas piktadarysčių kalnas", kaip sakė brolienė. Tačiau ir jis, Henrikas, neturi tokio pagrindo, nors, tiesą pasakius, dabar, grįžęs į vienuolyną, turėtų tučtuojau paliepti uždaryti Jaksą į požemį, greitosiomis surengti jam teismą ir bent jau išdurti akis.

Ta mintis privertė Henriką šyptelėti — tokia tolima buvo ji nuo tikrovės. Jis negali to padaryti, ir ne tik todėl, kad neturi kam įsakyti. Ryžtingas įsakymas visada ras vykdytoją. Negali ir todėl, kad nenori. Be to, visi įvykiai rieda kita kryptimi. Henrikas jau suprato, kad, sunaikinęs vieną Jaksą, nieko nepeš. Jaksą reikia įkinkyti į įvykių vežimą, palenkti, prisitraukti, išnaudoti — reikia padaryti savo ramsčiu. Nepatikimas vyras, bet turi tapti jo ramsčiu.

Todėl, kai jiedu jau buvo prie bažnyčios, Henrikas pasakė:

— Taip tai taip, Jaksa, bet jei kada man padėtum, gerai tau atsidėkočiau, ne tik tą žemę atiduočiau.

— Dėkui jūsų malonybei kunigaikščiui,— burbtelėjo Jaksa.

Kol jie sugrįžo į vienuolyną, visai sutemo. Jaksos laukė žygūnas iš Mechovo: iš Prahos atėjusi žinia, kad jo sūnus

miręs nuo greitosios karštligės. O jis buvo vienturtis. Broliai vienuoliai tuoj pat susirinko į valgomąjį pasimelsti už mirusį, bet Jaksa, nieko nelaukdamas, liepė balnoti arklius ir, nors buvo labai tamsi rudens naktis, skubėjo kuo greičiau joti į Mechovą. Veltui Henrikas teiravosi, ar nesą kokios žinios apie Kazimierą,— apie jį niekas nieko nežinojo.

Jaksa visai išėjo iš veido. Tamplieriai giedojo gedulingas giesmes, o Henrikas ties priebučiu atsisveikino su sielvarto prislėgtu tėvu. Prie arklidės stovėjo tarnai su deglais, tačiau nuo tos vietos, kur nebesiekė raudona deglų šviesa, viskas skendėjo aklinoj tamsoj, sakytum juoda siena staiga būtų apjuosusi visą Opatovą. Henrikas abiem rankom suėmė Mechovo poną už pečių ir pabučiavo į abu skruostus, nuoširdžiai susigraudinęs dėl jo nelaimės. Jaksa sėdo ant žirgo, paskui jį ir palydovai, ir visi staigiai šoko į priekį, pranyko juodoje, neperžvelgiamoje sienoje tarytum vaiduokliai. Ir ko gi tas Jaksa išjojo; nebėra sūnaus nei Mechove, nei kur kitur, be reikalo taip skuba, nieko nauja nebesužinos.

Henrikas grįžo pas brolius ir pradėjo melstis drauge su jais, ir vien nuo to iškilmingo balsų skambesio menė, kurioje jie valgydavo, pavirto koplyčia.

Sandomiro kunigaikštis taip pat giedojo giesmes už mirusius, bet jo mintys skrajojo visai kitur. Jis jautėsi labai vienišas ir niekam nereikalingas. Tegu nors užgriūtų nelaimės, bet kad tikrai jį sukrėstų, kad jis gyventų kaip kiti žmonės, nejausdamas to šalčio, kuriuo jį apgaubė ordino apsiaustas ir karališkas pašaukimas. Paprasto gyvenimo šiluma Henrikui liko nepasiekiama svajonė, ir jis negalėjo pamiršti, kaip vienas iš tų danų riterių, kurie apsigyveno Sandomiro žemėje, dainavo savo krašto dainą: namai be moters šalti ir tušti, ir liūsta riteris, ilgą rudens naktį negalėdamas priglausti galvos prie moters krūtinės. Ir kaip tik tos dainos žodžiai skambėjo Henriko atminty, kai jis grįžo į savo celę, kurioje nebuvo grindų, tik molio asla. Grįžęs paprašė Džoriką nakvoti drauge su juo toj pačioj celėj, o tarnams liepė per visą naktį kurstyti ugnį. Iš pradžių ilgai negalėjo užmigti, paskui jį kas valandą žadino gaidžiai. Šaižūs jų balsai perskrosdavo nakties tamsą tarsi koks nevilties riksmas. Jį išgirdęs, Henrikas kiekvieną-kart krūpteldavo. O tada atsiliepdavo kiti gaidžiai, jau toliau, tyliau. Ir jam buvo kraupus tas giedojimas, kraupi ta drėgna, šalta naktis, kuri jį supo iš visų pusių.

Rytą kunigaikštis liepė tarnams ruoštis atgal į Sandomirą. Grįžęs vėl užsidarė pilyje, pasidžiaugęs Gertrūda, kuri švytė-

dama vaikščiojo po puikią pilį. Po kelių dienų Jaskas iš Poliasocio užpuolė jį ir durklu nesmarkiai sužeidė petį. Niekas negalėjo paaiškinti, kodėl jis taip padarė, o pats Jaskas tylėjo kaip žemė, net žiauriausiai kankinamas. Miesto aikštėje jam buvo nukirsta galva, taip nieko ir nesužinojus. Henrikui viskas liko mįslė, bet jis nepradėjo labiau saugotis. Tik mintyse kartojo Salah ad Dino, poeto ir didžio saracėnų vado, žodžius: „Jų rankos pasieks tave net tolimame Sandomire". O Jaskas atrodė taip, tarytum ilgą laiką būtų buvęs girdytas kokiais nuodais — gal hašišu?

Ir taip Sandomiro pilyje vėl prasidėjo normalus gyvenimas.

XXIII SKYRIUS

Žiema tais metais buvo nešalta, ir Vysla neužšalo nei sausio, nei vasario mėnesį, tik kovas atėjo speiguotas; laukuose buvo šiek tiek sniego, bet vanduo upėje plaukė plačiu, juodu, galingu srautu. Telis kiekvieną dieną eidavo ar jodavo už miesto, „į vynuogyną", susitikti su Judka. Ji dabar nešiojo ilgą baltą šydą su melsvais ruoželiais, kurį ant viršugalvio prilaikė varinis lankelis. Atrodė tarytum angelas iš Jeruzalės paveikslų, ir Telis vis žiūrėdavo ir žiūrėdavo į jos vaiskias akis.

Kunigaikštis nebegalėjo pažinti savo pažo, nors, beje, ne tik jis, o ir visas kunigaikščio dvaras, visas Sandomiras žinojo, kad Telis įsimylėjęs. Tą vakarą, kai Judka pasakojo savo istorijas riteriams, Henrikui ji menkai teįstrigo į atmintį. Žinojo tik tiek, kad ji žydė ir kad klebonas raukosi, kam ji retkarčiais įleidžiama į pilį. Henrikui tas raukymasis kėlė tik šypseną: jis buvo prisižiūrėjęs Jeruzalės papročių.

Henrikas dabar labai pasigesdavo Bartolomėjaus; buvo liūdna, kad dainininkas jį pamiršo, o šis kiekvieną laisvesnę akimirką praleisdavo su Vipu ir jo globotiniais. Paskutiniu metu Henrikas net į Vipą pradėjo šnairuoti.

Apie visa tai jis mąstė, vaikštinėdamas vienas pats pavyslio kalvomis. Vieną iš tų kalvų vienuoliai jau buvo nusižiūrėję bažnyčiai, kurią ketino statyti naujoviškai, iš plytų. Daug šnekų sukėlė tas jų sumanymas. Henrikas mintyse pabandė peržvelgti visus savo vyrus, tą mažą pulkelį, kuriam ketino pavesti pačias sunkiausias užduotis. Džiaugtis nebuvo kuo. Pirmiausia Lestkas: įsikibęs į žmonos sijoną, kariauti negreitas, turi pulką vaikų ir pats smarkiai nutukęs — vos pa-

eina, žirgas net linksta nuo jo svorio. Tada Herchas... Herchas visada toks pat: rūpestingas ir nuovokus, žino, ko nori Henrikas, ir pats nori to paties, bet pilnas kažkokio liūdesio, kažkokio slegiančio skepticizmo. Sakytum nepasitiki kunigaikščio jėgomis. Tada Telis. Dabar iš jo nieko doro, įsimylėjęs iki ausų, niekas jam neberūpi. O juk taip neturėtų būti. Ir kunigaikštis prisiminė pirmą jųdviejų susitikimą kelyje už Zalcburgo: koks tai buvo berniukas! Bet jau tada jis bemat įsimylėjo Richencą.

Tada Vipas — visų svarbiausias. Tiesa, jis visada buvo patikimas, bet labai paviršutiniškas. Jam kad tik sandėliuose visko būtų daug — o kokie tai daiktai, nesvarbu; ginklus perka prastus, rinkdamas kailius iš duoklininkų — tarp gerų paima ir nutriušusius. Su amžiumi jis darosi visai nepakenčiamas: kai kunigaikštis ką nors pasako, iškart sudirgsta, parausta. Kunigaikščio barimas jį labai įžeidžia, o atsikirsti nemoka. Vaikinai jį patraukia per dantį. Kazimieras doras, bet jis dabar Vokietijoj. Tik Vysla niekada nesikeičia; teisingiau, vis kitokia ir vis ta pati.

Kunigaikštis žiūrėjo į upę. Tamsžalio, skaidraus vandens fone ryškiai juodavo medžių kamienai. Žemė buvo balta, tarytum aptepta plonu dažų sluoksniu, ir toje sniego baltumoje aiškiai išsiskyrė juodas kamienų ir šakų ornamentas. Per slėnį nuo upės link medinių miesto vartų jojo riterių būrys; gelsvi jų kaftanai ir juodi tymo batai gražiai papildė ramų gamtovaizdį. Virš miško, virš vandens, virš Sandomiro vartų skraidė pulkai juodų paukščių,— baltame danguje skardėjo kuosų ir varnų riksmas.

Iš miško tiesiai prieš kunigaikštį išėjo Judka ir Bartolomėjus. Telis vilkėjo violetiniais kailinukais, Judka — lapenų salopu. Netikėtai pamatę Henriką, abu sumišo ir iškart sustojo. Judka nudūrė akis į sniegą, Telis nusilenkė.

Atsainiai nužvelgęs porelę, Henrikas tarė:

— Štai kur tu dingsti ištisas dienas!

Tiedu vis tylėjo, ir tada kunigaikštis šypsodamasis kreipėsi į Judką:

— Pasigrobei mano dainininką, dabar pilyje nebėra kas mane palinksmina.

Telis išraudo iki pat ausų ir skardžiu balsu paklausė:

— Ar kunigaikštis manęs ieškojai?

— Aš visada tavęs ieškau,— atsakė Henrikas,— o dabar pagaliau radau.

— Esu kunigaikščio paslaugoms,— pasakė Telis.

Tas iškilmingas atsakymas prajuokino Henriką. Pažvelgęs į Telį, pastebėjo, kad šis labai išsipuošęs. Ant kojų tymo batai — žalios spalvos! Nejučia dirstelėjo į savo drabužius ir pamatė, kad apsiaustas jau visai sudėvėtas; prisiminė, jog, paskendęs darbuose ir liūdnuose apmąstymuose, jau kelios dienos nesiprausė ir dvi paras nesiskuto barzdos. Visa tai, apie ką jis galvojo prieš valandėlę ir ką pastebėjo dabar, piršo tik vieną išvadą: jis jau sensta, pradeda apsileisti, rambėti, darosi viskam abejingas, išskyrus tą vienintelį troškimą, kuriuo gyvena.

Visi trys patraukė link miesto. Kunigaikštis ėjo priekyje, vis atsigręždamas į „vaikus". Tiedu abu sekė iš paskos, susikibę už pirštų galiukų ir labai sutrikę. Judka žiūrėjo sau po kojomis.

Taip jie atėjo iki miesto. Juos pasitiko Gotlobas ir prisispyręs ėmė įtikinėti kunigaikštį, kad jam nedera vienam vaikštinėti už miesto sienų. Ypač po tos paskutinės nelaimės. Gotlobas už rankos vedėsi mažą sūnelį, kuriam davė prancūzišką vardą — Vincentas. Vaikutis atrodė labai mielas.

Gertrūdos pilyje nebuvo. Atvykusi į Sandomirą, ji tuoj pat aplankė antrojo brolio, Kazimiero, pilį. Norėjo patikrinti, kaip ten šeimininkauja tarnaitės, apžiūrėti karves ir vištas. Vislica jai patiko labiau už Sandomirą. Po prašmatnaus Cvifalteno vienuolyno Sandomiro pilis atrodė jai tikras laužas. O nauja, neseniai pastatyta Vislicos pilis turėjo visus patogumus, buvo erdvi, šviesi ir lengvai prišildoma. Todėl Gertrūdą labiau traukė Vislica, ir, radusi dingstį, ji skubėdavo tenai. Labai susidraugavo su Kazimiero Nastka, nekeliančia kojos iš Vislicos, ir, būdama Sandomire, gerokai jos pasiilgdavo, nes ši atvykti į Sandomirą, aišku, negalėjo. Gertrūda jai tik papasakodavo, kas dedasi Henriko pilyje, o Nastka vis stebėjosi, kaip kunigaikštis apsieina be moterų, ir pranašavo jam dėl to daug nelaimių.

Iš tiesų visoje kunigaikštystėje ir visoje Lenkijoje žmonės svarstė, kaipgi čia yra, kad kunigaikštis neturi nei žmonos, nei meilužės, o juk ne luošys, ir niekas nepastebėjo, kad būtų koks iškrypėlis. Daugelis žinojo, kad jis buvo įsimylėjęs pirmąją kunigaikščio Boleslovo žmoną. Mažiau kas beprisiminė apie jo susižavėjimą Richenca. Tačiau niekas nenumanė, kas buvo tarp jo ir karalienės Melisandos, ir Henrikas su siaubu ir pasišlykštėjimu prisimindavo naktį po jūros mūšio ties Askalonu. Pasislėpęs už krūmų, jis buvo priverstas klausytis

priekaištų, kuriais Herchas apibėrė karalienę. Kunigaikštis buvo savo paties ginklanešio varžovas. Ir galbūt kaip tik Melisandos šešėlis praslinkdavo tarp jųdviejų, kai Herchas pagarbiai, su vokišku ceremoningumu paduodavo kunigaikščiui kailinius, o jo veide atsirasdavo tokia keista išraiška. Gal iš anų Askalono naktų liko toji miglelė, kuri tarpais pridengia Hercho akis, o jo šnervės išsiplečia lyg uosdamos cinamono kvapą?

Kiek metų praslinko nuo to laiko? Herchas jau pamiršo — ir Henrikas pamiršo. Jis iš viso negalvojo apie moteris. Maldos, pasninkai, klūpėjimai,— kunigaikščio nuodėmklausiai žinojo, kad jo kūnas skaistus. Daug riterių tais laikais gyveno didžiai dorovingai, beje, kario amatas su dorovingumu dažniausiai eina ranka rankon. O Henrikas juk dar dėvėjo baltą vienuolio apsiaustą su aštuonkampiu kryžiumi...

Numetęs tą apsiaustą į šalį, Henrikas vaikščiojo po savo kambarį, žiūrėdamas į raudoną liepsną, pliūpčiojančią viršum purpurinių anglių. Tik dabar jis prisiminė, kad Judka visą kelią, iki pat miesto vartų, neištarė nė žodžio. Kai jie sutiko Gotlobą, Telis nusilenkė ir palydėjo Judką namo. Henrikas negalėjo atsigręžti ir pasižiūrėti, jam tai nepritiko; kažkodėl jis pasidrovėjo Gotlobo, nors šis buvo toks taurus ir nekreipdavo dėmesio, jei Henrikas kartais nusižengdavo etiketui. Prisižiūrėjęs imperatoriaus, Panormo, Jeruzalės rūmų ceremonijų, kunigaikštis patyliukais šaipėsi iš Gotlobo, kuris, patekęs į tuos didelius dvarus, tikriausiai nežinotų, ką daryti. Tačiau dabar Henrikas nenorėjo jo užgauti, juo labiau kad ir mažasis Vincentas oriai tipeno prieky, nesidairydamas į šalis, tarytum koks mažas šventasis. Henrikas atrodė toks iškilmingas, o gal tik susimąstęs, kad net Ofka ir Gertrūda, mažosios Lestko dukrelės, nedrįso pulti prie jo, kaip buvo įpratusios.

Vaikščiodamas jis visą laiką mąstė apie Judką, apie jos baltą šydą su mėlynais ruoželiais, apie lapenų salopą, tamsaus vario spalvos plaukus, dviem stambiom garbanom nusidriekusius ant apykaklės, apie jos nuleistas akis. Girdėjo jos žingsnius už nugaros, tylius ir lengvus lyg šokėjos, ko gero, ji žengė tūpčiodama: jos kojos lankstėsi lengvai tarytum lazdyno rykštės. Akis buvo nudelbusi žemyn, ir Henrikas net nepamatė jų spalvos, bet jautė, kad jaunoji moteris nežiūri į jį. Ėjo susikibusi su Teliu pirštų galiukais. Henrikas suprato, kad tai visai ne glamonė, o greičiau tam tikros vienybės ženklas, bet vis dėlto jam buvo pikta, kad jie taip eina iš paskos, ne laikydamiesi už rankų, o tik liesdami kits kitą.

Iš jų elgesio buvo sunku suprasti, ar jie jau meilužiai, ar ne. „O, be abejo!"— sakė sau kunigaikštis, bet įrodymų neturėjo. Iš kukliai nuleistų Juditos vokų nieko nebuvo galima atspėti. Tiesą pasakius, Henrikas ir nenorėjo spėlioti, netroško pažvelgti į tuos vyzdžius, net neatsigręžė, kai jiedu žingsniavo iš paskos kuklūs ir santūrus, kaip pritiko dvariškiams. Jis tik girdėjo sniego čežėjimą po jos kojom ir vyriškus, tvirtus Telio žingsnius.

Po kelių dienų kunigaikštis liepė pašaukti Judką į pilį, kad ji papasakotų kokių nutikimų. Susirinko visi Sandomiro didžiūnai, bet Henrikas dar niekada nejuto savo dvare tokios tuštumos. Žvelgdamas į tuos žmones, jis visai apsiniaukė. Senasis vaivada sočiai prisikirtęs užmigo. Tamsiaveidis, saulėje įdegęs Smilas iš Bžezio garsiai kažką šnekėjo,— šaunus kareivis, bet kvailas. Abatas Gereonas, kunigaikščio antspaudo saugotojas ir pilies kapelionas, be galo gudrus, viską daro tik dėl savo labo ir nebent dar dėl Krokuvos vyskupo. Jaunieji gal vertesni, bet turbūt tik savo jaunyste, kurioje slypi tokia gausybė galimybių, paskui visi pumpurai, visi žadėtieji žiedai nuvysta ir nubyra, palikdami vien sustabarėjusį, pilką žmogaus charakterį. Govorekas, jaunas, energingas, ištikimas, tiesa, gal truputėlį per daug prisvilęs prie Duninų — kaip ir jo draugas, kunigaikštis Kazimieras,— pasinėręs į kaimo buitį bei rusiškas pramogas. Juo galima pasikliauti, tačiau negalima su juo kalbėtis apie Europos reikalus: nesupras ir išsigąs. Šalia jo Vlodekas Sventopelkovičius, smalsus, dailus, atsidavęs savo šeimai. Henrikas žvelgė paeiliui į visus veidus ir nusivylęs niūriai raukė kaktą.

Judka, kaip visada, pasakojo apie Tristaną ir Izoldą, o paskui apie karalių Artūrą ir Gralį, ir Henrikas prisiminė taurę, saugomą Gazoje. Jo atminty atgijo spalvingi vaizdai — ar tai tikrovė, ar pasaka? — ir didžiulės žvaigždės virš aštuonkampės tamplierių tvirtovės, ir Bertrando žodžiai. Henrikas liepė Judkai toliau nebepasakoti tos istorijos, pavadindamas ją bedieviška. Visi jau seniai piktinosi ja, kaip ir pačiu Judkos pasirodymu pilyje. Stojo nesmagi tyla, Judka nustebusi grįžo į savo vietą ir atsisėdo, o paskui nemačiom išėjo. Vaišės tęsėsi, bet visi sėdėjo niūrūs, niekas nejuokavo; Vipas miegojo kampe. Seniau viskas būdavo kitaip.

Kartą, jau pavasariop, Henrikas raitas leidosi link Vipo namų, į vynuogynų pusę; diena buvo tokia pat kaip tada, kai jis atvyko į Sandomirą. Mėlynos erdvės, garuojančios dirvos, vieversių čirenimas. Protarpiais lijo; lietaus lašai lyg žirniai

pabirdavo į kelio dulkes, išmargindami jas tamsiais taškais. Paskui provėžose blizgėdavo vanduo.

Medinis Vipo namas susidėjo lyg ir iš dviejų namų, stačiu kampu įsirėmusių vienas į kitą. Tame kampe augo didelis medis. Henrikas jodamas iš tolo matė, kad visi namo gyventojai sėdi po medžiu, šildydamiesi saulėje, kuri sušvisdavo tučtuojau, kai tik didžiuliai lašai paliaudavo barbenti į žemę. Vienas iš sėdėjusių atsistojo ir nuėjo į vidų. Tai buvo Telis.

Kiti atsistoję pasveikino Henriką. Čia buvo Vipas, Judkos tėvas, jos ištįsėlis vyras ir sesuo Pura, šokėja. Kunigaikštis abejingai prajojo pro juos ir pasisveikino, beveik nė nepažvelgdamas į tą pusę. Ir niekas iš susirinkusių nežinojo, kad kunigaikštis čia atjojo ne atsitiktinai. Henrikas šmaukštelėjo savo žirgui, paskui jį dūmė du tarnai — tik žemė dundėjo po neramių žirgų kanopomis. Už vynuogynų Henrikas išvydo upės kaspiną ir plačias lankas, žalzganas nuo ką tik prasikalusios žolės. Jis buvo gerokai įširdęs, kad Telis pasislėpė, vos tik jį iš tolo pamatęs. Ką tas snarglius sau mano? Tačiau visai nebebuvo kas darą, jis net negalėjo pasakyti Teliui, jog matė jį. Negalėjo todėl, kad Telis tą dieną daugiau nepasirodė. Kunigaikštis buvo labai nepatenkintas, kad tie svetimi žmonės be niekur nieko ėmė ir apsigyveno pas Vipą. Pasakė tai Vipui dar tą patį vakarą, kai šis atėjo nurodymų. Vipas buvo gerai nusiteikęs ir kaip įmanydamas gynė žonglierių šeimą, vis stengdamasis nusukti kalbą ir papasakoti kunigaikščiui, kiek daug pinigų jam pavyko surinkti paskutiniu metu iš pasienio tvirtovių ir kiek kailiukų vietoj sidabro atsiuntė Liublino kaštelionas.

Veltui Henrikas po to visas dienas, susišaukęs algininkus ir garbės karius, lankoje už miesto mokė juos riteriškų rikiuočių, kurių pats buvo išmokęs Šventojoje žemėje. Sustatęs visus į vieną koloną, liepdavo šuoliais joti jam įkandin, o paskui, kunigaikščiui davus ženklą, prasiskirti į šonus, tad užpakalyje jojantys kariai atsidurdavo priekyje, ir kolona pavirsdavo ilga greta, kuri galėjo iškart apsupti priešą. Paskui surikiuodavo kariuomenę į šešias kolonas ir liepdavo iš visų pusių traukti prie Sandomiro, kaip kadaise karalius Balduinas vedė savo vyrus prie Askalono.

Tačiau tos pratybos, kuriose jam ypač daug padėdavo Lestkas, labai neilgai teįstengė atitraukti kunigaikščio mintis nuo namo tarp vynuogynų. Henriką gerokai erzino Telio abejingumas; porą kartų pabandė ilgiau su juo pasikalbėti ir jį įtikinti,

bet vaikinas stovėjo prieš jį nuleidęs akis ir klausėsi priekaištų neištardamas nė žodžio. Kunigaikščio kalbos tarsi atsimušdavo nuo Telio, o iš veido buvo matyti, kad jo mintys skraido visai kitur. Kunigaikštis vėl šaukėsi Govoreką ir Vladimirą, ištisas valandas aiškino jiems apgulos meno paslaptis, bet matė, kad jie ne ką tesupranta, o kai jis imdavo pasakoti apie Palermo sienas ar didžiąją Antiochiją, ar apie Dovydo bokšto tvirtybę, Henrikui rodėsi, jog vaikinai nelabai tiki jo žodžiais. Neretai jis po kelias valandas išsėdėdavo pas Lestką; aukštasis galiūnas paprastai tūnodavo namie ir dažniausiai meistraudavo, nes žmonai vis kas nors sulūždavo — tai staklės, tai karštuvai, tai grūstukas. Mergytės užsiropšdavo kunigaikščiui ant kelių, nė kiek jo nebijodamos, o Lestkas atrodė visai subobėjęs, nors dar toli gražu nebuvo senas. Mėgo prisiminti keliones ir buvusius mūšius, tarytum nieko iš ateities nebesitikėdamas, ir kapstėsi po praeitį lyg tikras senis. Tie apsilankymai Henrikui nesuteikdavo džiaugsmo.

Vieną vakarą jis išėjo iš šaltų pilies mūrų, kur jautėsi labai vienišas, ir liepė atidaryti miesto vartus. Vartininkas išsigandęs persižegnojo, juo labiau kad kunigaikštis išjojo pro tuos pačius vartus, prie kurių jo tykojo Jaskas iš Poliasocio. Šįkart Henrikas pasiėmė tik savo mylimą šunį, gauruotąjį Rušeką. Buvo šiltas pavasario vakaras, žirgas smagiai prunkščiojo, viršum Vyslos kilo rūkas; mėnuo dar nešvietė. Pažįstamu keliu kunigaikštis jojo į tą vietą, kur tikėjosi dar sykį pamatyti svetimą laimę. Beje, nė pats nesuvokė, kad joja ten dėl to.

Žirgą Henrikas pririšo netoli namo, o pats užėjo iš kiemo pusės. Tą šiltą vakarą langinės buvo neuždarytos. Viename kambaryje kūrenosi židinys, ir varinėse žvakidėse spragčiojo vaško žvakės. Visi ratu sėdėjo aplink stalą tarytum kokiame paveiksle. Vidury Vipas, pasirėmęs alkūnėmis, šalia jo senasis Gedalis, toliau Boruchas Gulia, Judkos vyras,— šis buvo atgręžęs į langą profilį, palenkęs galvą su ereliška nosimi ir nudelbęs juodas akis į stalą, sukaltą iš ąžuolinių lentų. Pura ir Judka susiglaudusios sėdėjo priešais jį ir kažką mąstydamos žiūrėjo į langą. Jų išplėstos akys sakytum nematė nieko, išskyrus tamsą, ir pavasario nakties tamsa atsispindėjo jose, todėl atrodė, kad vietoj akių tėra tuščios akiduobės. Užkritusios ant kaktų garbanos ir auksiniai žiedai tviskėjo žvakių šviesoje. Nugara į langą sėdėjo Telis, ištiestas rankas padėjęs ant stalo, galvą palenkęs į šoną. Visi tylėjo ir, matyt, apie kažką galvojo.

Tik trumpą valandėlę kunigaikštis Henrikas stebėjo tą vaizdą, bet jis smigte įsmigo į širdį, ir ją pervėrė skausmas. Tai, ką išvydo pro langą, nebuvo laimės paveikslas, o tik tarytum kitos, didesnės laimės nuojauta — laimės, kurią galima išvysti, žvelgiant į naktį išplėstomis akimis. Staiga Rušekas dukart smarkiai sulojo, ir visi puolė prie lango. Henrikas kepštelėjo šuniui per galvą ir atsitraukė už tvoros. Matė, kaip Telis palengva atsistojo ir lėtai, lyg apsimiegojęs išėjo į kiemą; čia tuoj dingo tamsoje, porąkart pliaukštelėjo liežuviu. Po valandėlės jis atsirado už tvoros,— prieš Henriką staiga išdygo jo siluetas su šviesiu veido ovalu.

— A, čia kunigaikštis,— prabilo dusliu, tyliu balsu,— iš karto pažinau Rušeko lojimą.

Henrikas kurį laiką tylėjo, žvelgdamas į Bartolomėjaus veidą, boluojantį tamsoje. Vaikino balsas skambėjo tarytum vienas iš šiltos nakties balsų.

— Kaip laikaisi? — ūmai paklausė Henrikas, duodamas jam ranką.

Telis valandėlę laikė kunigaikščio ranką savojoj,— čia jis negalėjo atsiklaupti, negalėjo net pasilenkti ir ją pabučiuoti. Todėl ir palaikė ilgiau negu derėjo.

— Ar tu laimingas? — paklausė Henrikas.

— Et, ką čia,— neaiškiai burbtelėjo Telis, paleisdamas Henriko ranką.

Abu patylėjo. Rušekas džiaugsmingai plakė uodega tvorą ir uostinėjo Telio batus.

— Tai šį vakarą nebegrįši į Sandomirą? — vėl paklausė Henrikas suspausta širdim.

— Ne,— vos girdimai atsakė Telis.

— O kaip vyras? — dar tyliau paklausė Henrikas.

— Juk nieko tarp mūsų nėra,— labai aiškiai pasakė Telis.

— Kaip tai?..— Henrikas norėjo dar kažko paklausti, bet tuo metu Judka iškišo galvą pro langą ir skardžiu balsu sušuko:

— Teli, Teli!..

— Aš čia, tuoj ateisiu,— garsiai atsakė vaikinas ir tuoj pat pašnibždom pridūrė: — Jie gali pažinti kunigaikštį.

— Na ir kas?

Abu vėl kurį laiką tylėjo.

— Kaip jie nebijo! — nusistebėjo Henrikas.

— O kas čia jiems ką padarys? — atsakė Telis.

Šuo ėmė šnarinti krūmus.

— Na, tai aš eisiu,— pasakė Henrikas, bet nepajudėjo iš vietos.

Telis irgi stovėjo nė nekrusteldamas. Staiga jis ištiesė ranką ir pastvėrė Henriko apsiausto kraštą. Norėjo kažką sakyti, bet nerado žodžių.

— Kunigaikštis tegu nesirūpina,— sušnibždėjo pagaliau,— tikrai neverta. Pagaliau nieko čia ir nėra...

Henrikas pasilenkė prie jo ir, netardamas nė žodžio, apglėbė jo pečius. Judka vėl ėmė šaukti Telį, ir Henrikas skubiai pasuko prie tos vietos, kur buvo pririšęs žirgą. Tik dar išgirdo, kaip Judka paklausė:

— Kas čia buvo? Kas čia buvo?

O švelnus, ramus vyro balsas atsakė:

— Nieko nebuvo.

Henrikas atrišo pavadį, bet nesėdo ant žirgo, o pėsčias patraukė tolyn,— grįžti į pilį galėjo neskubėdamas. Naktis buvo tyli, be vėjo. Rytų pusėje šviesavo keli debesėliai — po jais slėpėsi mėnuo. Žirgas vangiai slinko keliu, Rušekas neatsitraukdamas tipeno įkandin Henriko. Tamsiose nakties erdvėse viešpatavo ramybė.

Grįžęs į pilį, Henrikas ilgai neužmigo, vis vaikščiojo po savo kambarius viršutiniame aukšte, iš kur dieną buvo matyti tik Vyslos vandenys, o naktį, tokią kaip ši,— tik šilta tamsa ir prie pilies augančių medžių siluetai.

Tą naktį jis ilgai mąstė apie tai, kad laimė šioje žemėje neįmanoma. Bet paskui prisiminė dievą ir kryžium gulėjo ant grindų, o lengvas vėjas, padvelkęs pro langą, šiaušė plonus plaukus ant jo viršugalvio.

XXIV SKYRIUS

Judka kunigaikštį Henriką įsidėmėjo dar Bamberge, jo dailus stotas visam laikui įstrigo mergaitei į atmintį; ypač ryškiai ji prisiminė orią, bet jaunatviškai tvirtą jo eiseną, kurios nebuvo galima pamiršti. Daugel metų jie bastėsi po pasaulį, iki atvažiavo į Sandomirą, bet Judka niekuomet nepamiršo, jog kada nors turės nuvykti į tą miestą, kaip pažadėjo mažajam Sandomiro kunigaikščio dainininkui. Daug kas pasikeitė per tą laiką, Pura ištekėjo, vėliau ji pati susirado apsukrų žonglierių, kuris jų klajojančiai trupei davė daug pelno. Puros vyras nuskendo, kai jie kartą kėlėsi per Reiną,— srovė nunešė keltą su visa manta, o jie stovėjo ant kranto ir žiūrėjo, kaip viskas

grimzta į vandenį. Jie klajojo iš vieno miesto į kitą, apsistodavo karčemose, kur juos visi gąsdino plėšikais, pilyse, kur riteriai ruošėsi į karą ar buvo iš jo sugrįžę,— o jei sėdėjo namie nieko neveikdami, tai iš nuobodulio gėrė iki žemės graibymo ir vaikėsi moteris, braklindamiesi po palėpes bei priemenes. Buvo linksmojoje Burgundijoje, matė ankštus ir nešvarius prancūzų miestus, matė vokiečių pilis, labiau panašias į medinius kaimelius, tarpais keliavo su kitais žonglieriais bei dainininkais — ir jos širdis visada buvo kupina džiaugsmo. Gal ir ne visada,— bet liūdesio akimirką ją paguosdavo mintis apie būsimą kelionę į Sandomirą: visur — ir Bamberge, ir Prahoje, ir jau Lenkijoje, Vroclave — prieš akis vaidenosi ta išsvajotoji pilis; štai Bartolomėjus Turnas atsiklaupęs dainuoja sodriu, suvyriškėjusiu balsu, o aukštėliau, nišoje, ant laiptų, vedančių prie siauro lango, sėdi jo ponas, kunigaikštis su sidabro spalvos apsiaustu. Susitikimas su dainininku upės pakrantėje ją smarkiai nuvylė. Telis atrodė labai dailus, jo akys buvo didžiulės ir liūdnos, jis stovėjo prieš Judką nelyginant riteris iš jos pasakojamų istorijų, bet vis dėlto, išvydusi vaikiną, ji pajuto širdyje didelę tuštumą. Vadinasi, visą tą laiką ji galvojo ne apie Telį?

Kunigaikščio jos mintys nė nesiekdavo: juodu skyrė neįveikiamas nuotolis. Sutikdavo jį dažnai: Henrikas visada prajodavo savo kastilišku žirgu, įsmeigęs akis kažkur į erdvę virš jos galvos. Žvilgsnis būdavo keistai šaltas, lyg jis mąstytų apie kažkokius kitus, ne kasdieniškus reikalus. Akys tokios spalvos kaip Reinas, kuriame nuskendo Puros vyras,— žalsvai melsvos, vaiskios. Dažniausiai jodavo be šalmo, ir švelnūs plaukai krisdavo net ant pečių; tik kartais būdavo užsidėjęs lengvą vielinį šalmą, apjuostą auksiniu lankeliu. Šalmas neturėjo antveidžio, bet skylė veidui buvo nedidelė, smilkinius, skruostus, kaktą dengė vielos tinklelis; užtat juo geriau buvo matyti tos žalsvos, bejausmės akys ir šiek tiek per daug užriesta, ne visai kunigaikštiška nosis. Jodavo visada atsainiai, pavadį kažkodėl laikydamas dešinėje rankoje ir palinkęs į šoną, tarytum ketintų tučtuojau nušokti nuo žirgo. Tačiau balne sėdėdavo tvirtai. Kai kada už jo nugaros plaikstydavosi apsiaustas su raudonu aštuonkampiu kryžiumi. Bet dažniausiai vilkėdavo tik aptempta riterio tunika, beveik visada ryškios spalvos. Atsigręžusi Judka žiūrėdavo į jį, kaip ir visos Sandomiro moterys.

Jie ne visą laiką gyveno Vipo namuose, važinėjo po muges. Senasis tėvas supirkinėdavo arklius kunigaikščio dvarui arba vedžiodavo parduoti kumeliukus iš didžiulių kunigaikš-

čio kaimenių. Judkos vyras, žonglierius Boruchas Gulia, pergamento ritinėliuose rašydavo pajamas ir išlaidas arba skaičiuodavo jas akmenukais ir buvo Vipui labai geras padėjėjas. Mat kunigaikščio globotinio namai visada buvo pilni įvairių prašytojų, vis atsirasdavo kokių tvarkytinų reikalų, tad sumatiems ir skaičiuoti gebantiems vyrams darbo netrūko. Tuo tarpu moterys, Pura ir Judka, jautėsi dar vienišesnės ir nežinojo kur dėtis. Vasarą būdavo geriau, bet paskui ateidavo žiema su liūdnais, tyliais vakarais. Dieną taip pat retai kada išlįsdavo saulė.

Nors Gulia ir Vipas draudė, Judka veržėdavosi prie rankų darbo; atėmusi iš vergų, suko girnas ar piestoje grūdo kruopas. Dirbti fizinį darbą jai buvo maloniau negu už pinigus rodytis mugėse; pamažu jie metė žonglierių amatą, tapo sėsliais žmonėmis, vis labiau prisirišdami prie žemės, kurioje gyveno. Ko gero, Judka tuo džiaugėsi užvis labiausiai, o Vipas per laiką galutinai sulenkėjo, persiėmė visais čionykščiais papročiais ir keikėsi taip, kad gražu buvo klausytis, minėdamas šunį ir Velesą [107]. Jo sodyba virto pusiau riterio dvaru, pusiau bankininko rūmais. Senieji riterių papročiai, kurių Vipas laikėsi Vokietijoje, nebuvo ir čia pamiršti. Paskui, Gedalio įtakoje jis vėl ėmė laikytis Įstatymo, o dar veikė ir lenkų gyvenimo būdas. Vipas kaip ir anksčiau mylėjo arklius, jais prekiavo — pirko ir pardavinėjo. Jų pristatydavo čigonai ir madjarai, čekai ir net austrai, varantys prekybą Vakarų veislių žirgais. Jo arklidėje visada stovėdavo keli tokie ristūnai, kuo puikiausiai prižiūrimi, gerai šeriami ir valomi. Niekam Vipo ūkyje nebuvo taip gera kaip jo arkliams. Judka dažnai užsukdavo į arklidę, vėliau išmoko išsivesti žirgą lauk, pažaboti, pasibalnoti; kartais išjodavo kur nors keletai valandų — ypač pavasarį, kai pailgėdavo dienos. Telis ne visada ją lydėdavo. Jeigu vaikinas jos ieškodavo, Judka tik juokdavosi.

Telis į ją žiūrėdavo kaip į paveikslėlį ir kartodavo kiekvieną jos žodį. Dainas dainuodavo tik tas, kurias ji kada nors buvo pagyrusi, ir niekada neužtraukdavo tų, kurių ji nemėgo. Net ir lengvų, smagių dainelių, kurių jį Zalcburge buvo išmokęs Turoldas. Mokėjo ta moteris pakerėti širdį, ir jos kerai neabejotinai buvo paveikę jaunąjį kunigaikščio tarną. Telis negalėjo be jos gyventi. Judka šaipėsi iš jo, bet sykiu ją ir jaudino vaikino širdingumas ir žvilgsniai. Telis kalbėdavo mažai, tik visur sekiodavo jai iš paskos. Jam atrodė, kad taip ir reikia, jam nė į galvą neateidavo, kad galėtų būti kitaip. Likusi su vyru, Judka nuoširdžiai girdavo Boruchui vaikiną;

girdi, taip seniai jį pažįstanti, ir jis visada esąs toks paslaugus ir toks ramus, ir taip mažai kalbąs, ir taip nieko nereikalaująs. Gulia giliai atsidusdavo, bet apsimesdavo ja tikįs, nes tuo pačiu metu mintyse tikrindavo kokias nors sąskaitas. Vipas dabar jam patikėdavo kaskart vis rimtesnius darbus. Čia jis, žiūrėk, važiuoja į mugę keisti pinigų, čia nustatinėja muitą už rusišką druską, atvežamą į Sandomirą, čia vėl skaičiuoja paties Vipo pajamas iš nuomojamų karčemų, iš miesto mėsinių — o juk ir apie save dar reikia pagalvoti.

Kartais, radęs apskaičiavimuose kokią klaidą, Vipas, būdavo, įdūksta, senis ir Gulia teisinasi, Pura užsistoja tėvą — ir medinio žydų namo kambariuose kyla tikras pragaras, tik Telis su Judka, tarytum atsitvėrę svetimumo siena, lieka nuošaly nuo visos tos gargalynės ir tūžmo. Žiūri vienas antram į akis, šypsosi. Bet kartais, kai Telis ką nors uždainuoja ar Judka pradeda tyliai niūniuoti, kai suskamba kanklės ar viola — staiga visi, susėdę prie stalo, tarytum apmiršta ir apie kažką susimąsto. Teliui tas jausmas buvo nesuprantamas, ir iš pradžių jis nustebęs žiūrėdavo į tą apmirimą ir susimąstymą: kaip jie palinksta, tarytum klausydamiesi kažkokio balso, sklindančio ne iš išorės, bet iš vidaus,— balso, kuris aidi giliai širdyje, atkartodamas girdimą melodiją. Tačiau paskui jis ir pats išmoko susikaupti ir kartu su visais tyliai klausytis širdies aidesio. Šitokius susikaupusius juos ir matė kunigaikštis Henrikas, kai atėjęs stovėjo palangėj.

Judka tada pašoko ir priėjo prie lango pasižiūrėti, kur Bartolomėjus. Šūktelėjo: „Teli, Teli!" Tamsoje sušmėžavo riterio apsiaustas, ir ji aiškiai suprato, jog kažkas buvo atėjęs prie namo; net nujautė kas. Vipas įniršo, pasišaukė tarną, aprėkė, kam nesaugo namų, ir liepė nakčiai paleisti šunis nuo saito. Judka išsigando ir pasakė, kad jie gali ką nors apkandžioti. Tačiau Telio ji nieko neklausė. Net nepažvelgė į jį klausiamai,— nenorėjo nieko žinoti. Netrukus visi nuėjo miegoti. Judka su vyru — į savo alkovą, Telis — į kamarą ant šieno. Vėlai naktį patekėjo mėnuo ir, skaisčiai šviesdamas tiesiai į akis, nedavė Juditai miegoti. Ji vis pabusdavo ir girdėjo, kaip už sienos knarkia Vipas ir kaip vartosi Pura, girgždindama savo vienišą guolį.

Po kelių dienų viskas sužaliavo, šiltos naktys ir šiltas lietus išskleidė medžių lapus ir sudaigino piktžoles. Judkai jojant iš miško, žirgas vis lenkėsi grybštelti žolės. Pačiame miško pakraštyje ji staiga išvydo kunigaikštį. Šis irgi jojo vienas. Buvo jau beveik vidurdienis, ir skaisčiai švietė saulė. Judka

sėdėjo ant žirgo vyriška poza, be balno, ir nežinojo, kaip tokiu atveju dera pasveikinti kunigaikštį. Kunigaikštis atrodė rūškanas ir nesišypsojo. Tačiau buvo matyti, kad tą rytą šaukėsi pas save barzdaskutį ir pirtin tikriausiai užsuko. Trumpo odinio kaftano rankovės siekė tik iki alkūnių. Balti, apvalūs kunigaikščio dilbiai po karštos pirties atrodė tarytum iš balto aksomo. Jis kilstelėjo ranką ir pasveikino ją riteriškai, nubrėždamas ore puslankį. Judka visai nežinojo, ką daryti. Norėjo sprukti į šalį. Tačiau kunigaikštis savo žirgu užtvėrė jai kelią.

— Tai ką, jau be mano dainininko? — paklausė Henrikas.

Judka tylėjo.

— Nenori su manim kalbėti? Visada tyli, kai mane pamatai,— rūsčiai pridūrė kunigaikštis.

Judka pakėlė į jį išplėstas akis. Tik dabar įsižiūrėjo, kad kunigaikštis labai gražus.

— Nedrįstu,— ištarė. Tačiau nei balse, nei šypsančiose akyse nebuvo jokios nedrąsos. Henrikas tai pajuto ir apgręžė arklį. Iš tolo pamosavo jai plaštaka, ir Judka vėl pamatė, kokios baltos saulėje jo tvirtos rankos.

Grįžusi namo, vėl kibo į darbą: vyniojo į kamuolius suverptus vilnonius siūlus. Siūlai kvepėjo rudeniu, o už lango buvo saulė ir žaluma. Aidėjo paukščių giesmės,— anapus vynuogyno buvo miškas. Kitame kambaryje Gulia su uošviu vėl tarėsi dėl druskos muitų. Tuoj po pietų Judka pėsčia išėjo pasivaikščioti. Nuėjo labai toli, į pavyslio pievas, į žilvitynus ir žiūrėjo į upę, kuri blykčiojo pro šakas, pilna akinamų raibulių. Piemenys pro žilvičius ginė karves, jauni gluosnių lapeliai žvilgėjo saulėje, ir visas oras buvo pilnas aitraus jų kvapo. Atsigulusi tarp krūmų, Judka kramtė žilvičių šakeles. Jos gailiai kvepėjo, o skonis buvo panašus į ašarų. Judka gulėjo nieko negalvodama, ankstesnių klajonių vaizdai šmėsčiojo atminty, ji jautė, kaip gyslose tvinksi kraujas.

Buvo penktadienis, ir vakare tėvas, užbaigęs tai dienai skirtas maldas ir pabarstęs stalą apyniais, ilgai kalbėjo apie dievą. Telis, laimė, buvo Sandomire. Judita irgi mąstė apie dievą, bet įsivaizdavo jį visai kitokį negu tas, apie kurį pasakojo tėvas. Ir staiga Judkai dingtelėjo, kad ji dar niekada nėra buvusi krikščionių bažnyčioje ir nežino, kaip jie vaizduojasi dievą.

Pavasaris greitai baigėsi. Atėjo birželio pabaiga, šienapjūtė. Drevininkai iš girių pradėjo nešti pirmąjį medų — kol kas tik laukinių bičių. Kunigaikštis buvo išjojęs toli į miškus, į Ožarovą, patikrinti, kaip iš kumelių atiminėjami kumeliukai, ku-

rie turėjo būti suskaičiuoti, paženklinti, bent kiek atšerti ir, atrinkus keletą pačių gražiųjų, vėl paleisti į laisvėje klajojančius pulkus. Be to, Henrikas tebemankštino savo karius prie miesto vartų, jam padėjo riteriai su raudonais kryžiais, atvykę iš Opatovo, iš Zagoscės, iš Mechovo. Sugrįžo Jaksa — matyt, susitaikė su kunigaikščiu. Aplinkui miestą ir dvare šurmuliavo, klegėjo kariai, o moterys valandų valandas stovėdavo prie tvorų, spoksodamos į tuos gražius ponus. Iš smalsumo joms net akys iš kaktos lipo. Judka piktindamasi pasakojo apie tai Vipui ir vyrui. Bet, žinoma, Sandomiro bobos juk nieko pasauly nemačiusios, nebuvusios nei Bamberge, nei Akvizgrane, nei Lježe, nei Lane [108], kur riterių kaip šunų ir vieno šarvai puošnesni už kito.

Judka dažnai nueidavo į tą vietą pamiškėj, kur sutiko Henriką, bet jis daugiau ten neatjojo. Gal ir buvo atjojęs, bet ne tuo laiku kaip ji,— Judka jo nematė. Vakarais Telis išeidavo į kiemą, atsisėsdavo prie namo po medžiu, kur jiedu su Judka sėdėjo kadaise, kai kunigaikštis jojo pro šalį, ir imdavo griežti viola visokias dainas. O paskui uždainuodavo tą iš Jeruzalės: „O mielas drauge!" Tačiau mielasis draugas iš niekur nesirodė. Kaip Judka mėgo tą dainą ir Telio balsą, taip švelniai, taip jausmingai skambantį tamsoje! Jis sakytum žvilgėjo, lyg paties Telio garbanos. Ir viliojo taip atkakliai, jog tikriausiai niekas nebūtų galėjęs atsispirti. Vietoj jos pačios dainavo Telis tuos žodžius, kuriuos Judka norėjo dainuoti, tik jai rodės, kad kunigaikščio ginklanešio dainavimas įtaigesnis. Kol jis taip sėdėdamas griežsaid, Judka nueidavo prie tvoros ir stovėdavo, padėjusi rankas ant šaltų, rasos sudrėkintų statinių, o šlapios aukštos piktžolės čaižydavo jai kojas. Laukdavo, ar staiga kur nors nesulos Rušekas. Iki pat vėlumos neleisdavo atrišti sarginių šunų, bet niekas neateidavo.

Tą vasarą Judka ėmė sukinėtis aplink bažnyčias, atidžiai stebėdavo vykstančias pamaldas. Išsiklausinėjusi Vipą apie krikščionių šventes, šventadienių rytais pasipuošusi ir iškilminga eidavo į miestą, smalsiai apžiūrinėdavo į bažnyčias plaukiančius žmones. Tačiau užvis labiausiai mėgo paprastą vakarą užkopti ant kalvos, kur stovėjo Mergelės Marijos bažnyčia, aukšta, grakšti, medinė, iš visų pusių apstota medžių, kuriuose gyveno daug paukščių. Iš čia ji žiūrėdavo į upę ir savo mėgstamas pievas, į pakalnėje besiganančius galvijus, o paskui — į pajuodusias gegnes. Bažnyčia būdavo atdara iki vakaro, ir ji žinojo, kad viduje nieko nerastų, bet įeiti bijojo. Žydams, peržengusiems krikščionių šventovės slenkstį, grėsė

didelė bausmė. Todėl ji tik apeidavo aplink tą didingą bažnyčią ir namo grįždavo sutemus — atsargiai sėlindavo pasieniais, tarytum padariusi kokį nusikaltimą.

Atėjo viena iš vasaros švenčių, į kurią suplaukė daug žmonių iš visos apylinkės; suvažiavo vienuoliai bei riteriai, susirinko ponai, kunigaikštis Henrikas paskelbė tarybą ir pasirašinėjo visokius dovanojimo raštus, tarėsi ir svarstė reikalus visą išvakarių dieną, nes toks buvo senas paprotys, o rytojaus rytą vos prašvitus bažnyčia jau buvo pilna žmonių. Judka pirmą sykį per visą tą laiką pakėlė maištą, pareikšdama, kad nepasakos savo istorijų būdoje, kurią Gedalis, abiejų jaunųjų moterų tėvas, ta proga pastatė didžiojoje turgaus aikštėje. Tėvas suprato, kad duktė atsisakinėja iš puikybės, ir smarkiai ją apibarė. Bet pavakare Judka pabėgo ir kažkur pasislėpė. Reikėjo tenkintis Puros šokimu ir Gulios triukais. Senis stovėjo prie būdos ir prašinėjo pinigų. Retas teduodavo, nes sandomiriečiai iš anksto įspėjo atvykėlius, kad senis — jų kankintojas, atiminėjantis paskutinius skatikus ir tempiantis juos Vipui, ir pats jau turįs apsčiai susikrovęs turto pilies požemiuose. Judka įsibrovė į pačią girios tankmę ir nelindo iš papartyno. Diena buvo karšta, o vakaras vaiskus. Apyšviesiame danguje mirgėjo žalios žvaigždės. Lengvas vakaro vėjas dvelkčiojo vėsa ir puvėsių kvapu. Judka gulėjo po paparčiais tarytum prašmatnioje palapinėje ir klausėsi miesto garsų, susiliejančių į duslų gausmą nelyginant bažnyčios muzika. Apylinkės keliuose girgždėjo vežimai, slenkantys į Sandomiro pusę, o aplinkui buvo taip tylu, jog ji pasijuto tarytum nugrimzdusi į gilų miegą. Tačiau Judka nemiegojo. Beveik visą tą laiką mąstė apie kunigaikštį ir jo dievą. Gedalis ne per daug stropiai aiškino dukteriai žydų religijos paslaptis, ji gyveno be tikėjimo. Tačiau krikščionių dievas jai atrodė nepaprastai gražus. Mąstė apie jį ir apie tai, kaip jam meldžiasi kunigaikštis Henrikas.

Kitą rytą ji įsispraudė į minią, norėdama pasižiūrėti, kaip jis jos iš pilies į bažnyčią. Henrikas gyveno kukliai, tačiau, nors pats to nesuvokė, kadaise regėtų rūmų iškilmingumas gerokai jį paveikė. Jis perėmė senąjį, pusiau kaimietišką, žemdirbišką lenkų dvaro ceremonialą, tačiau, tikėdamasis kada nors būti karalium, suteikė jam daugiau prašmatnumo. Dar gyvą kunigaikštį gaubė legendos ir paslapties aureolė, kuri jam irgi pridėjo didybės.

Susirinkusi minia išvydo Henriką su baltu apsiaustu, raitą ant balto arklio, apdengto baltų ir melsvų siūlų tinkleliu; iš paskos jojo ponai, vaivados, kunigaikščio valdininkai, kašte-

lionai — kas būtų galėjęs pasakyti visų jų vardus ir titulus! Herchas šilko drabužiais ir Lestkas, apsivilkęs sidabro spalvos kaftanu, vedė arklį; prieky ėjo tarnas ir mėtė žmonėms monetas. Tačiau miestiečiai buvo taip susižavėję kunigaikščiu ir tokie turtingi, kad niekas nesilenkė jų paimti. Tik vargetos vėliau išsikapstė jas iš dulkių. Dvylika riterių kryžiuočių — šeši tamplieriai, šeši joanitai — išsirikiavo priešais bažnyčią. Visi raiti, su ilgomis ietimis, ant kurių plazdėjo vėliavėlės. Judita visa tai matė kaip pro miglą — viskas atrodė lyg pasaka. Paskui vyko iškilmingos pamaldos; žmonės bandė įsisprausti pro bažnyčios duris, viduje choras iškilmingai giedojo šventas giesmes, o galiausiai iš bažnyčios išėjo procesija. Senasis klebonas Humbaldas nešė monstranciją, prilaikomas Valterio fon Širacho ir vyriausiojo joanito, o paskui juos, po atskiru baldakimu, nešamu pačių didžiųjų ponų, ėjo kunigaikštis; ant savo tamplieriško apsiausto jis vilkėjo mažne karališką togą, tviskančią auksu, su purpuro pamušalu; šis pusiau kunigaikščio, pusiau vyskupo rūbas, pasiūtas iš Konstantinopolio brokato, kunigaikščiui einant, vilkosi žeme. Procesijai tris kartus apėjus aplink bažnyčią, kunigaikštis Henrikas buvo užvestas ant didelės medinės pakylos, pastatytos tarp išnašių liepų, kurios dabar kaip tik žydėjo. Kunigaikštis atsiklaupė taip, kad visi jį matytų, ir pamaldžiai susidėjo rankas, o jo ilgąjį apsiaustą laikė dvylika riterių kryžiuočių, suklaupusių už nugaros. Kiekvienas dešine ranka rėmėsi į kardo rankeną, o kairiąja laikė karališkojo apsiausto kraštą, kuris atrodė stačiai begalinis. Ir tada abatas Gereonas, asistuojant kitiems kunigams, padavė kunigaikščiui šventąją ostiją; visi žmonės parklupo ant žemės ir ėmė melstis, pagerbdami tą viešą kunigaikščio susijungimą su dievu.

Kitą kartą Judita pamatė kunigaikštį Henriką praėjus kelioms dienoms, bet jau visai kitokį; ji vėl nuėjo į žilvičių priaugusias pievas ir, prasibrovusi pro krūmus, atsidūrė prie pat Vyslos. Vanduo buvo nuslūgęs, ir iš jo kur ne kur kyšojo baltos smėlėtos rėvos. Pačioje pakrantėje maudėsi vyrai. Dvejetas stovėjo ant smėlio ir kažką linksmai šaukė, kiti du, rodės, prieš srovę plaukė lenktynių. Visi kvatojo ir šūkavo, paskui išlipo ant kranto ir ėmė bėgioti po žolę — matyt, ilgai išbuvo vandenyje ir dabar turėjo sušilti. Tai buvo Govorekas ir Mikolajus, Herchas ir kunigaikštis Henrikas. Judka niekada nebuvo mačiusi jo tokio linksmo,— atrodė, kad, nusimetęs drabužius, jis nusikratė viso savo sustingimo ir liūdesio; plaukai buvo šlapi, ir vanduo nuo jų lašėjo ant nosies, o kunigaikštis

prunkščiojo, juokėsi ir tapšnojo sau per pečius lyg sušalęs galvijų varovas.

Po to Judka kartą sutiko jį miške. Ta diena buvo nelabai maloni. Telis nuo pat ryto ėmė zirzti; tąsyk jis nakvojo pas Vipą ir naktį bandė įeiti į jos alkovą. Gulia apsimetė nieko negirdįs: kaipgi čia varysi iš namų kunigaikščio ginklanešį? Judka jį paėmė į nagą, bet Telis visai perdūko, nieko nenorėjo klausyti, o jo akys blizgėjo kaip pamišėlio. Judka pabėgo nuo jo į mišką ir čia laukymėje staiga išvydo kunigaikštį. Ji sustojo ir nuleido akis, o Henrikas tiesiai per laukymę žengė artyn,— Judka matė, kaip jis artinasi, visas nutviekstas saulės, matė, kaip priėjęs tiesia ranką, o lūpose virpa vos pastebima šypsena. Virpėjo patys lūpų kampučiai, burna buvo šiek tiek pravira, ir joje blizgėjo balti dantys. Kunigaikštis paėmė ją už rankos, ir visu jos kūnu perbėgo drebulys. Kojos linko. Jis beveik jos nekalbino.

Jiedu pasuko į mišką; Henrikas nuvedė Judką prie mažo šaltinėlio, pasislėpusio tarp paparčių; abu įmerkė į jį rankas ir paeiliui gėrė tą vandenį tarsi iš kokios meilės taurės. Pasilenkusi Judka matė žalsvame vandenyje atsispindinčias savo mėlynas, išplėstas, gilias tarsi bedugnė akis, matė išlenktus, aukštai pakeltus antakius ir pajuto, kaip kunigaikščio rankos, kurių nepaprastą baltumą gerai prisiminė, staiga ją apglėbė ir tvirtai prispaudė prie savęs. Judka atsigręžė ir priglaudė vėsiu šaltinio vandeniu aptaškytą veidą prie Henriko veido, kuris jai pasirodė lyg aksominis ir kvepiantis mišku, svetimas, baugus, kažkuo panašus į dievo veidą ir nepaprastai galingas.

Nuo tos dienos jiedu ėmė susitikinėti labai dažnai, nors niekada nesitardavo, kur susitiks. Laukdami vienas antro, vaikštinėdavo po tas vietas, kur galėjo pasimatyti, kur galėjo iki soties prisižiūrėti vienas į antrą ir prisiglamonėti. Kalbėdavosi visada labai mažai, jiems trūkdavo žodžių. Dar keletą kartų tą vasarą juos matė šaltinėlis ir pavyslio žilvičiai. Naktys, skardenamos varlių kvarkimo ir žvejų šūksmų, paparčių ar žvaigždėto dangaus stogas viršum paupio žolės; kartais jie susitikdavo laukuose, kartais Vipo vynuogyne. Vienu tarpu nesimatė gana ilgai. Telis priekaištavo Judkai, kad ji vis kažkur dingstanti, kad atrodanti sublogusi, liūdna. Ji liūdna! Tačiau iš namų niekur nebėjo, negailėdama savo ilgų, gražių pirštų verpė linus, virė valgį. Kartą, kai ji ką tik buvo prikepusi puodą „vargo riterių"— skrebučių, apipiltų medaus ir girinių aviečių padažu,— išgirdo, kad pas Vipą atėjo kunigaikštis. Namuose kilo sąmyšis. Dar niekada kunigaikštis nebuvo čionai atėjęs.

Telio nuostabai, Judka taip susijaudino, jog, pamačiusi Henriką, net išblyško. Tačiau kunigaikštis į ją nekreipė dėmesio. Atsisėdęs prie stalo, ėmė ramiausiai tartis su Vipu, ką daryti, kad vežimai su Rusios druska neaplenktų Sandomiro. Kunigaikštis skundėsi, kad iždas vėl tuščias, kad jo pajamos vis mažėjančios, kad Kazimieras geriau mokėjęs tvarkyti tuos dalykus. Vipas sunerimo,— matyt, čia jau rimtas reikalas, jei kunigaikštis pats atvyko pas jį! Tikrai, Kazimierui šeimininkaujant gal ir geriau buvę! Bet tuo tarpu Judka, nusilenkusi kunigaikščiui, pastatė priešais jį dubenį „vargo riterių" ir ąsotį alaus. Henrikas nusišypsojo, liepė visiems kartu — ir Judkai, ir Teliui — sėsti prie stalo, ir pats paragavo saldžiųjų pyragėlių. Valgydamas grožėjosi jaunąja pora, tačiau šaltų akių žvilgsnis buvo lyg ir apsiniaukęs.

— Tai ką, Vipai,— tarė,— ar tik nežadi apkrikštyti tos savo augintinės?

— Saugok dieve,— atkirto Vipas, o Telis išraudo kaip vėžys.

Henrikas paniuro, skubiai gurkštelėjo tamsaus alaus ir, daugiau nekalbėdamas apie politiką, dideliais žingsniais išėjo iš kambario ir išjojo atgal, drauge pasiėmęs Telį.

Dabar Henriko kakta dažnai būdavo apsiniaukusi. Judka tai pastebėdavo kiekvieną kartą skirdamasi su juo. Tai nebuvo tikra meilė. Judka žinojo, ką mąsto kunigaikštis, laikydamas ją savo glėbyje. Kiekvieną valandą, praleistą su ja, jis laiko nuodėme ir nuopuoliu. Ji tai jautė ir žinojo. Tačiau padėti niekuo negalėjo. Pati baisėjosi tuo nuopuoliu ir naktį, grįžusi namo, su baime eidavo per priebutį į didįjį kambarį, kur ją pasitikdavo pavargęs Vipo žvilgsnis ir ramios juodos vyro akys, pakeltos nuo skaičių. Vienintelė Pura viską žinojo ir labai nerimavo. Ji vienintelė jautė, jog visa tai liūdnai baigsis, ir įspėjo Juditą, kad per daug neįsimylėtų.

Henrikas visada buvo vienodai ramus, šiek tiek rūstokas ir nekalbus, ne kaip visi žmonės, sakytum nulipdytas iš kitokio molio, bet toks gražus, kad, jį pamačius, Juditai visos mintys išgaruodavo iš galvos. Kaip muzikos ji klausydavosi tų šykščių, trumpų žodžių, kuriuos kunigaikštis ištardavo savo žemu balsu. Jie atrodė Juditai labai švelnūs.

Dažnai naktį ji gulėdavo savo alkovoje ir žiūrėdavo į lubas. Visa jos esybė šaukte šaukėsi krikščionių dievo. Ji nepuoselėjo vilties, kad, klausdamas apie krikštą, kunigaikštis galvojo apie ją. Jis galvojo apie Telį, norėjo, kad ji mestų Gulią

ir taptų Telio žmona. Ar tam, kad priartintų ją prie savęs, ar kad nutolintų?

Judka netikėjo, kad kunigaikštis ją myli. Žinojo esanti tokia moteris, kokios jam seniai reikėjo. Tačiau tuo pat metu jautėsi kaip dėmė ant jo balto apsiausto. Jautė, kad Henrikas gėdisi jos. Rūpestingai viską slepia, užtat niekas nieko neįtaria. O vis dėlto, kai ji ilgėliau nesirodė, numojo ranka į viską ir atėjo pas Vipą. Tad gal tai meilė? Kur tau, Judkai buvo juokinga apie tai net galvoti.

Ji meldėsi krikščionių dievui ir troško jį pažinti. Telis dabar valandų valandas pasakodavo jai, ką buvo girdėjęs per pamokslus bažnyčiose ir kas jam įstrigo iš pokalbių vienuolynuose. Papasakojo jai apie mišias bei komuniją ir vaizdžiai nupiešė Šventąją žemę, tas vietas, kur kentėjo Išganytojas ir kur kadaise gyveno Judkos protėviai. Vaikinas guosdavosi nors tuo, kad gali sėdėti šalia jos ir kalbėti; Judka klausydavosi išpūtusi akis, o jam nutilus, ragindavo:

— Na, o toliau, toliau?

Dabar ji vis dažniau klaidžiodavo aplink bažnyčias — tai apie Mykolo, tai apie Magdalietės, tai apie Mergelės Marijos. Altorių paslaptys Judką taip traukė, tarsi jos būtų galėjusios atverti Henriko širdį ir išsklaidyti juos skiriantį šalčio debesį. Kai, būdama viena, ji pažvelgdavo į dangų, širdį nusmelkdavo neišsakomas dievo ilgesys. Kad nematytų to skaudaus reginio, Judita įkniaubdavo veidą į žemę, ant kurios šnarėdavo sudžiūvę, nebegyvi praėjusių metų lapai. Ir ašaros srūdavo jai iš akių, keistas, jokiais žodžiais neišreiškiamas graudulys užplūsdavo širdį. O, kaip ji ilgėjosi tikrojo dievo!

Karalaitis Henrikas, kaip Judita jį vadino, darėsi vis rūškanesnis; dangus, į kurį ji žvelgdavo pro šakas, gulėdama miške, vis labiau tolo, tarytum baldakimas kilo vis aukštyn, aukštyn, dievas slėpėsi už neperžvelgiamos uždangos ir nenorėjo duoti jokio ženklo, kad jos laukia amžinas gyvenimas. Ir visur jos tykojo mirtis — mirtis ir gyvenimas, baisesnis už mirtį.

Vieną dieną, jau rudenėjant, Judka lyg pamišėlė slankiojo aplink bažnyčią. Naktį jai pasirodė dievas, pasivertęs riteriu su baltu apsiaustu, ir pasakė:

— Ateik pas mane!

Temo. Ji sustojo prie bažnyčios slenksčio ir nieko negalvodama pastūmė duris. Viduje buvo tamsu. Žengė žingsnį, antrą. Toliau buvo dar tamsiau. Tada pamatė aukštai ties altorium spingsinčią alyvos lempelę. Skubiai priėjo prie altoriaus

Ir, parkritusi kryžium po lempele, ėmė graudžiai raudoti. Ir raudodama regėjo arkangelą, su kalaviju rankose saugantį rojaus vartus ir neleidžiantį jos į dangų. Kaip ji verkė! Juditai buvo skaudu, kad kunigaikštis per mažai ją myli ir kad niekas čia negali padėti. Tarp kunigaikščio ir jos dunksojo abejingumo debesis. Ji jautė drėgną to debesies šaltį, ją ėmė krėsti šiurpas. Bet ji ras dievą jo paties būste.

Atsistojo, priėjo prie altoriaus, ryžtingai atidarė tabernakulą ir išėmė komuninę. Tada atsiklaupė, išsitraukė vieną paplotėlį, įsidėjo į burną ir prarijo. Į tikrovę ją sugrąžino išgąstingas atokiau klūpėjusio vienuolio šauksmas. Dar jam nespėjus sučiupti Juditos, ši apalpo.

XXV SKYRIUS

Naktį Herchas raitas atlėkė į namą tarp vynuogynų. Telis nakvojo pas Vipą. Herchas buvo išblyškęs kaip lavonas ir kalbėjo painiodamasis, padrikais žodžiais. Jis šaukė, kad Judka esanti sugauta, nutempta į rotušę ir uždaryta rūsyje, kad visas miestas sujudęs, žmonės, norėję bėgti į vynuogyną ir sugriauti Vipo namus. Tačiau kaštelionas Grotas sustiprinęs sargybą prie uždarytų vartų ir nieko neleidžiąs. Per naktį gal dar viskas nurimsią. Herchas buvęs išleistas pro Vyslos vartus ir turėjęs joti aplinkui; tų vartų sargas pažadėjęs jį vėl įleisti.

Telis nieko nesusigaudydamas sėdėjo savo guolyje prie židinio ir kasėsi blauzdas.

— Kur sugavo Judką? — klausinėjo senasis Gedalis, kalendamas dantimis.

— Nežinau, nežinau,— kartojo Herchas, žvilgčiodamas į apdujusį Telį.— Nežinau,— pakartojo dar kartą,— kai kas sako, kad bažnyčioje.

— Bažnyčioje! — aiktelėjo Pura.

— Na, Teli, renkis! — sušuko Herchas.— Turbūt josi su manim į miestą?

— Nejok, nejok,— paprašė Gedalis.

— Renkis ir jok,— įsakė Vipas, akimoju įvertinęs padėtį.— Gedali, Boruchai ir Pura — šokit ant arklių ir — į mišką, link Zavichoscės. Malūnininkas, kuris gyvena prie Strugos, priglaus jus ir paslėps. Gal nieko ir nebus. Kunigaikštis. . .

Vipas nutilo ir klausiamai pažvelgė į Herchą. Herchas nudelbė akis. Visi pakartojo paskui Vipą: „Kunigaikštis"— bet kiekvienas vis kitu tonu. Tas vardas sutrupėjo ir ištirpo erd-

vėje. Herchas sukando dantis. Tikėtis kunigaikščio pagalbos toj velniavoj nevertėjo. Telis tarytum tik dabar suvokė, kas atsitiko. Staiga pašoko iš guolio ir ėmė autis ilgus batus. Mirganti balanos liepsna apšvietė visą tą vaizdą.

— Tik nepažadinkit tarnų,— įspėjo Vipas ir pats nuskubėjo į arklidę. Išvedė juodą flandrišką žirgą Teliui. Šis tamsoje užsiropštė ant žirgo nugaros ir, palinkęs virš sprando, uždėjo ranką Vipui ant peties.

— Kaip manai, ar čia rimtas pavojus? — paklausė, pasilenkęs prie jo ausies.

Vipas tylėdamas iškėlė abi rankas, atstumdamas vaikiną.

— O, turbūt,— ištarė po valandėlės netvirtu balsu. Ir pridūrė: — Atrodo, labai rimtas.

Herchas ragino skubėti. Gulia ir Gedalis išsivedė iš arklidės žirgus. Vaikinai pasileido link Sandomiro, o po valandėlės išgirdo trijų žirgų kanopų bildesį, tolstantį į priešingą pusę.

Jojo visiškoje tamsoje. Naktis buvo šilta ir tyli. Nuo Vyslos aidėjo jaukūs sielininkų šūksmai. Žemę gaubė ramybė ir tyla — tokios naktys paprastai būna vasaros pabaigoj. Permatoma miglos skraistė pridengė ryškiai spindinčias žvaigždes. Nei Herchas, nei Telis nepratarė nė žodžio. Tik vienu tarpu Telis paklausė:

— Kas gi čia galėtų būti?

— Neturiu supratimo,— burbtelėjo Herchas, tramdydamas savo aikštingąją kumelę.

Taip juodu atšuoliavo prie Vyslos vartų, kurių jiems ilgai niekas neatidarė. Tik po vidurnakčio atjojo į pilį. Abu manė rasią didžiausią sumaištį, bet pily buvo visiškai ramu. Priemenėje šalia židinio stovėjo du sargybiniai; jie labai nustebo, kai Herchas paklausė, ar pas kunigaikštį kas nors yra. Kunigaikštis miegąs, pas ji nieko nesą; buvęs kaštelionas Grotas, buvęs Gotlobas — jiems, kaip paprastai, reikėję kunigaikščio nurodymų, bet abu jau išėję. Telis nuėjo į Hercho kambarį; abu susėdo ant suolo, nežinodami nė ką galvoti. Stojo tokia trumpa, laiminga akimirka, kai žmogui atrodo, kad visos nelaimės tėra tik sapnas, kad jos traukiasi tolyn ir dingsta amžinybės gelmėje. Jeigu tu gali sėdėti ant to paties suolo, kur visada miegi, ant to paties avikailio — tai ir visa kita turi būti kaip visada. Ir vaikinai ėmė ramiai šnekučiuotis apie kitus dalykus, apie tai, kiek Smilas iš Bžezio gali suvaryti strėlių į skydą, taikydamas iš dvidešimties žingsnių atstumo, svarstė, ar tik kunigaikštis Henrikas nešaudo taikliau už Smilą. Visoje pilyje viešpatavo tyla, buvo girdėti, kaip prie vartų ir ant

sienų monotoniškai šūkauja vienas kitam sargybiniai. O vis dėlto, vos jiedviem nutilus, širdis imdavo tvaksėti kaip kūjis, ir užgriuvusi nelaimė prislėgdavo visu savo gniuždančiu svoriu. Judka, matyt, buvo uždaryta rotušės rūsyje; kunigai ją sugavo ir nutempė pas alebardininkus, saugojusius kunigaikščio pilį,— dvasinė valdžia perdavė merginą pasaulietinei.

— Ar ją teis kunigaikštis? — apsidžiaugęs paklausė Telis.

— Nežinia! Gal visai nebus teismo,— atsakė Herchas.

Tai galėjo reikšti ir gerą, ir blogą pabaigą.

— Klausyk,— staiga karštai prabilo Telis,— tu iš pat ryto nueik pas kunigaikštį, pasaky jam, tegu nuteisia ją kaip nori, bet tegu teisia, tegu teisia...

— Niekas kitas čia negali teisti. Pas vyskupą nevažiuos.

— Ne, ne,— kartojo Telis,— tegu jos neveda pas vyskupą. Tegu ją čia nuteisia.

— Ar tada bus geriau?

— Juk kunigaikštis žino... kunigaikštis žino... jis neseniai buvo pas Vipą ir matė ją... kunigaikštis klausė mane ir ją, kada ji apsikrikštys...

Herchas nekantriai pasimuistė.

— Daug tu čia supranti!

— Suprantu,— pakartojo Telis,— suprantu. Gal taip ir negalima pasakyti, iš tikrųjų aš nieko nesuprantu, bet labai norėčiau iš pat ryto užeiti pas kunigaikštį.

Tačiau neužėjo. Abu taip ir užmigo ant suolo, o kai pabudo, buvau jau vėlu. Tą dieną rinkosi taryba. Turgaus aikštėje ir aplink pilį barškėjo heroldų lentos — kvietė žmones į pilį. Vaikinai pašoko kaip įgelti ir puolė į kunigaikščio menę. Kampe stovėjo perbalęs Lestkas ir skepeta šluostėsi kaktą. Švintant jis aprengęs kunigaikštį, ir šis tuoj pat išėjęs į bažnyčią, kur nuo ankstyvo ryto laikomos atsiteisimo mišios, maldaujama viešpaties gailestingumo. Tik iš Lestko jiedu ir sužinojo apie ostiją. Judka padariusi neregėtą šventvagystę. Herchas išbalo kaip drobė. Įtūžęs ir pasipiktinęs jis stvėrėsi peilio, kurį turėjo pasikabinęs prie diržo. Telis nesuprato, kas čia dedasi, ir vis ragino Herchą, kad eitų pas kunigaikštį ir maldautų pasigailėti Juditos. Tiesiog stumte jį stūmė. Visi trys buvo kaip apdują. Pagaliau, girdėdamas iš visų pusių sklindantį barškesį, Telis paliko draugus ir tekinas leidosi į turgaus aikštę. Paskui šauklį sekė minia, matyt, palikusi ramybėje rotušę. Prie jos vartų stovėjo sargyba, bet kita medinio pastato pusė buvo nesaugoma. Tą akimirką ten nebuvo nė gyvos dvasios. Telis skubiai pripuolė prie vieno rūsio lango, paskui prie antro, ap-

imtas nevilties dirstelėjo pro pinučius. Trečiajame rūsyje, toliausiame kampe, ant šiaudų glėbio sėdėjo kažkokia žmogysta.

— Judka! — pašaukė Telis pro langą.— Judka!

Kalinė atgręžė į jį sukritusį veidą. Jis net atšoko nuo lango — taip kraupiai atrodė tas veidas, išblyškęs ir sustingęs lyg numirėlio. Po išplėstomis akimis buvo matyti tamsūs ratilai. Akys atrodė juodos ir liepsnojančios.

— Judka...— pakartojo Telis ir pro pinučius įkišo į vidų savo bejėges rankas. Baltos plaštakos šaltoje rūsio erdvėje atrodė labai keistai. Nė vienas iš jųdviejų net nekrustelėjo. Telio pirštai sustingo lyg drugiai, įskridę į šaltą kambarį. Staiga Judka užsidengė rankomis veidą ir graudžiai pravirko.

— Teli,— ištarė kūkčiodama,— o Teli!

Taip jiedu bejėgiškai kartojo vienas antro vardą. Daugiau negalėjo ištarti nė žodžio. Po valandėlės Judka prišliaužė prie lango. Rūsys buvo žemas, ji negalėjo atsistoti, tad, gulėdama ant žemės, šaltais kaip sniegas pirštais palietė Bartolomėjaus rankas.

— Judka, ką tu padarei? — baisėdamasis paklausė Telis.

Jos lūpos staiga persikreipė.

— Eik šalin, eik sau,— pasakė.

— Kas atsitiko, Judka? — vėl paklausė vaikinas.

Tačiau ji neatsakė. Nusisuko į šalį, ir jos veidas nugrimzdo į tamsą. Telis matė nukarusias žemyn gražias rankas. Jos buvo apdaužytos ir subraižytos. Tikriausiai ją mušė ir kankino. Ji sėdėjo lyg apmirusi.

— Eik šalin, eik,— staiga vėl pakartojo,— matai, kad tau nėra ko manim rūpintis. Eik iš čia. Dabar mane užmuš.

— Bet, Judka, juk čia aš, Telis, aš visada tave mylėjau.

Ji atsigręžė išplėstomis akimis.

— Ak, o aš tavęs nemylėjau. Buvau labai negera.

Telis abiem rankom įsikibo į pinučius.

— Judka, Judka, nekalbėk taip!

Judka nusišypsojo.

— Aš visada mylėjau kunigaikštį,— pasakė.— Atvažiavau pas kunigaikštį, laukiau kunigaikščio, buvau kunigaikščio moteris. Niekas to nežinojo, tik Pura. Paklausk Purą. Ir Herchas galbūt žinojo...

— Herchas?

Telis tvirtai laikėsi įsikibęs į pinučius ir tik pinučių šaltį jautė pirštais — daugiau nieko. Ausyse baisiai ūžė, tarsi kas virš galvos būtų barškinęs į lentas. Jis girdėjo, kaip Judka pa-

sakoja kažką apie tėvą ir apie vyrą, apie Vipą ir Purą, bet nieko nesuprato, beprasmiškai kartojo: „Taip, taip",— ir jautė tik pinučių šaltį. Paskui Judka vėl palietė jo rankas, Telis staigiai jas atitraukė, net pats atšlijo nuo lango, tada pasigailėjo taip padaręs, vėl ištiesė rankas, bet jau buvo vėlu. Kaip sužeistas žvėris, remdamasi rankomis ir pritraukdama kojas, Judita nuropojo į patį tolimiausią kampą. Griuvo ant šiaudų ir daugiau nebeatsigręžė; Telis bematė tik jos nugarą, aptemptą mėlynu kaftanu.

Tą akimirką keikdamasis jį paspyrė sargybinis. Telis stryktelėjo nuo lango, pasirengęs smogti. Sargybinis, pažinęs kunigaikščio numylėtinį, išsigando ir puolė jam po kojų. Telis tik užsimojo, bet tuoj pat nuleido ranką ir šoko bėgti į pilį. Herchą rado jo alkovoje, o kunigaikštis dar nebuvo grįžęs iš bažnyčios. Klebonas Humbaldas laikė atsiteisimo pamaldas; ak, kaip Teliui buvo baisu! Jis sugriebė Herchą už rankų ir ėmė klausinėti; Herchas neatsakinėjo.

— Ką jai padarys? Ar ji kada nors gulėjo su kunigaikščiu pilyje? Kur kunigaikštis su ja susitikdavo? Bet jeigu ji kunigaikščio moteris, tai jis turi atleisti ją nuo bausmės? Gal jai nieko nebus?

Herchas palingavo galvą.

— Nieko nebus! — pakartojo šyptelėdamas.— Akmenimis ją užmuš,— staiga pridūrė, piktai košdamas žodžius.

Iš pradžių Telis nieko negalėjo suprasti. Bet paskui suprato. O kitą dieną ir pamatė.

Auštant nuteistoji buvo išvesta iš rūsio. Telis iki tol nė sykio nematė kunigaikščio, o vakare jau ir nenorėjo matyti. Visą naktį pratūnojo prie medinės rotušės sienos, klausydamasis, kas dedasi viduje. Nelabai ką pavyko nugirsti. Auštant Judką šiaudų grįžte surištomis rankomis išvedė už miesto. Ten, einant kalnų link, buvo toks laukas, kuriame gulėjo ratu išdėlioti akmenys. Ratas buvo neplatus, stipresnis vyras būtų galėjęs per jį visą permesti kūjį. Aplink ratą, suvežti nuo kažin kada, gulėjo kiti akmenys, titnaginiai, nedideli, patogūs suimti, telpantys suaugusio žmogaus delne. Prie to rato buvo atvesta Judka. Kašteliono kareiviai ją stumdė ir niukino kumščiais, kai tik ji imdavo vilkti kojas lyg sužeista. Uždrykę ant kaktos plaukai dengė veidą, ji ėjo pasilenkusi, jos visai nereikėjo raginti,— kaip šernas skalikus tempė paskui save kareivius, įsikibusius į šiaudų pynes, kuriomis rankos jai buvo surištos už nugaros. Judka ėjo siūbuodama, tarytum braudamasi pro oro sieną. Ūžianti minia slinko paskui ją, įsitempusi,

atsargi, nerami kaip šunų ruja, laukianti, kada galės pasisotinti. Kunigai atlydėjo ją iki miesto sienos ir, sustoję prie vartų, pridurmu pamosavo šlakstyklėmis. Minioje vis pasigirsdavo kikenimas, kuris tuoj pat užslopdavo, tarsi kaustytų tekinių girgždėjimas smėlėtame kelyje. Telis grąžėsi atgal, stengdamasis pamatyti, kas juokėsi, bet nesuprato, iš kur tas kikenimas sklinda ir kodėl nuščiūva. Akyse jam tavaravo. Kelias ėjo į kalną, todėl priešais jis visą laiką matė Judką, tempiančią paskui save kareivius ir ietininkus, kurie, apsupę ją visu būriu, kartkartėmis vis bakino iečių kotais. Slinkdama keliu pro gluosnius, eisena artinosi prie ano akmenų rato. Iš čia tolumoje buvo matyti Vysla, o atsigręžus — miestas, virš kurio dabar kilo rausvų dūmų kamuoliai. Kai jau visi sustojo prie rato, kareiviai atrišo Judkai rankas ir įstūmė į rato vidurį. Kilstelėjusi rankas, ji nesąmoningai pasižiūrėjo į raudonus rėžius, kuriuos buvo įspaudusios virvės. Paskui tvirtu mostu nusibraukė nuo kaktos kaštonines garbanas ir pažvelgė į priekį. Ir, rodės, tik dabar pamatė susirinkusią minią, kuri ėjo paskui ją iki pat tos vietos ir kaip siena sustojo prie akmenimis apjuosto rato. Judka pažvelgė ir susimąstė; jos žvilgsnis klaidžiojo nuo vieno veido prie kito, ji matė visus — moteris, vyrus, paauglius; visi, prikandę lūpas, virš kurių blizgėjo balti dantys, žiūrėjo į ją, nenuleisdami akių, saujose tvirtai sugniaužę akmenis. Gyvuliška baimė išplėtė jos mėlynas akis ir juodus vyzdžius. Kryptelėjusi galvą, pasižiūrėjo atgal. Toli slėnyje blizgėjo šalta, žalsva vandens juosta. Kai ji atsigręžė nuo upės, jos akys atrodė švelnesnės. Nukreipusi jas nuo susiglaudusios, urzgiančios minios, pažvelgė į Sandomirą. Telis nenorom pasekė jos žvilgsnį ir pamatė miestą — ramų, išnašų. Giedra, šilta diena kėlėsi apsigaubusi spindinčia miglele, ir kunigaikščio pilis dunksojo priešais bažnyčią, atgręžusi savo baltintas sienas saulės glamonėms. Telis vėl žvilgtelėjo į Judką ir jos veide pamatė šypseną — tokią pat giedrą kaip anksčiau. Ji ėmė pamažu kelti rankas aukštyn tarsi šokdama iškilmingą šokį. Tuo metu pirmas akmuo, paleistas iš visų jėgų, pataikė Judkai tiesiai į krūtinę. Akimirką ji dar aukščiau kilstelėjo rankas, ir iš lūpų išsprūdo vienas garsas, šaižus ir skausmingas „i-i", kuris lyg strėlė pervėrė vaiskų ryto orą. Jos akyse suspindo keista palaima, aukštai pakelti antakiai nusileido, paskui akys užsimerkė, lūpų kampeliai nusviro žemyn lyg paukščio sparnai, ir šypsena dingo iš veido. Judita palengva susirietė ir kniūpsčia pargriuvo ant žemės, o tada pasipylė akmenų kruša, bemat pavertusi ją kruvinu gniutulu. Minioje pakilo bai-

sus staugsmas, ir netrukus virš Juditos kūno išaugo akmenų kauburys.

Telis, neištaręs nė žodžio, grįžo į miestą, perėjo per visą Sandomirą, nieko nematydamas aplinkui, ir, išėjęs pro priešinius vartus, patraukė dulkėtu, priešpiečio saulės nutviekstu keliu. Nė pats neprisiminė, kada ir kaip persikėlė per Vyslą. Ėjo į Krokuvos pusę lygiu, vienodu žingsniu, nesustodamas nė valandėlės.

Diena buvo nepaprastai graži. Saulė, nors neaukštai pakilusi, kepino kaip reikiant, ir vaikino veidu žliaugė prakaitas. Tuoj už skynimų prasidėjo laukai. Jie dabar buvo ariami iš rudens. Juodas nenualintų pūdymų vagas dengė plonyčiai voratinkliai, kurie melsvai švytėjo saulėje, tarytum dangus būtų nusileidęs ant žemės. Kur ne kur pusnuogis smerdas niukino nediduką rusišką arklį, pats tvirtai įsikibęs į žagrę, raikančią ražienas. Kartkartėmis jos dantys įsikirsdavo į dar niekada nejudintą velėną. Senkelio pakraščiuose styrojo žalios aukštos žolės, stambūs stiebai, didžiuliai peraugę lapai, kaip visada būna vasaros pabaigoje. Iškritus miglai, ant varnalėšų lapų liko mažučių sidabrinių lašelių. Teliui neatsargiai ranka užkliudžius lapą, lašeliai pabirdavo ant žemės. Tačiau jis to nematė.

Dabar jis nuolatos stabčiojo ir žiūrėjo į aukštą, mėlyną dangų. Po vidurdienio atsisėdo pakelėje prie kelmo, ant kurio sėdėjo senas kaimietis ir krimto juodą kaip žemė duoną. Atsakydamas į Telio pasveikinimą, kaimietis tik kažką sumurmėjo, nepaliaudamas kramtyti. Telis nelabai jį tematė, tik nustebo pajutęs tokį žmogišką pojūtį kaip alkis. Jis nesuvokė, kad šis pojūtis egzistuoja, kaip apskritai nesuvokė, kad egzistuoja pasaulis. Nematė pasaulio ir nematė savęs, nes viską dengė tiršta raudona migla, užslinkusi jam ant akių.

Jis patraukė tolyn, bet ėjo palengva ir tik pavakare išgirdo už nugaros žirgų kanopų kaukšėjimą. Dabar jis ėjo visas apšviestas saulės, ir ilgas juodas šešėlis bėgo šalia, tamsiu ruožu nusidriekdamas į pakelės laukus.

Pastebėjęs šalia savo šešėlio antrą, tokį pat ilgą, Telis atsigręžė. Apsidairė. Šalia ėjo kunigaikštis Henrikas ir kažką kalbėjo. Matyt, jau kurį laiką taip ėjo kalbėdamas, nes dabar kaip tik užbaigė sakinį. Už kelių žingsnių ėjo Herchas, vesdamas už žąslų du žirgus. Bartolomėjui jis pasirodė panašus į angelą — Tobijo palydovą,— jo rankos buvo ištiestos į šonus tarytum sparnai, o veidas blyškus kaip vaškas. Saulė dabar švietė tiesiai į jį.

Telis, šiek tiek atitokęs, pažvelgė į kunigaikštį; šis atrodė susirūpinęs ir labai sutrikęs. Matydamas praskaidrėjusį vaikino žvilgsnį, jis vėl prašneko.

— Teli,— tarė nuolankiu balsu,— Teli, kur tu eini?

Telis neatsakė nė žodžio, bet sustojo. Atsigręžė į kunigaikštį. Kunigaikštis suėmė jį už pečių, paskui už alkūnių.

— Teli, dėl dievo meilės, pasakyk, kur eini?

O Telis prisiminė žalią, šaltą Karališkąjį ežerą ir staiga tarė:

— Einu namo.

— Taip greitai, taip staiga? Grįžk atgal, pasiruošk, keliauk su riteriais. Juk net arklio nepasiėmei.

— Nereikia man arklio.

Telio akys žvelgė kažkur į šoną, į tolyje melsvuojantį mišką. Veidas buvo sustingęs, tarytum aptrauktas ledu. Kunigaikštis suėmė jį už abiejų rankų ir papurtė.

— Teli,— pakartojo,— Teli, pabusk!

— Aš nemiegu,— atsakė Telis,— aš einu namo.

— Bet pagalvok, kaip toli iki Zalcburgo...

— Toli, bet aš nueisiu.

— Neturi žirgo, neturi pinigų.

— Keliaudamas prasimanysiu.

— Nežinai kelio.

— Žmonių pasiklausiu. Eisiu į Krokuvą...

— Susimildamas, Teli, palauk dar kelias dienas. Prisimink, kaip aš pats...

— Žinau,— atsakė Telis,— tu pats...

Henrikas staiga nusigręžė, nuleido rankas. Abu stovėjo ir tylėjo. Paskui Henrikas vėl atsisuko į Telį, apkabino jo kaklą ir, padėjęs galvą jam ant peties, graudžiai pravirko. Arkliai kanopomis daužė žemę, bet Herchas neištarė nė žodžio. Telis taip pat tylėjo. Tik apkabino kunigaikštį.

— Na, kunigaikšti,— prabilo po valandėlės,— aš jau eisiu, netrukus saulė nusileis.

Henrikas tylėdamas pasitraukė į šalį.

— Duok jam žirgą,— paliepė Herchui.— Mudu grįšim ant vieno.

Tačiau Telis neėmė žirgo. Paėmė iš Hercho truputį smulkių pinigų, atsisveikindamas apkabino jį ir nužingsniavo keliu, nė karto neatsigręžęs. Jautė, kad jiedu abu, Herchas ir kunigaikštis, stovi ant kelio ir žiūri jam pavymui, bet sąmonė netrukus vėl nugrimzdo į stingulį, kuris kaustė nuo pat ryto. Ir vienodu žingsniu Telis ėjo tolyn ir tolyn.

Daug dienų ir daug naktų ėjo jis šitaip — pro pilis, pro kaimus, vienkiemius ir miestus. Telio drabužiai pavirto skudurais, ir viename Silezijos vienuolyne jis gavo maldininko rudinę; jam užaugo ilgi plaukai, veidas apžėlė barzda. Kai vėlų rudenį Telis atkeliavo į Zalcburgą, niekas jo čia nepažino. Niekas jo nė negalėjo pažinti, nes iš tų, kurie jį pažinojo, nedaug bebuvo likę, ir Telis jų vengė. Miestas buvo ką tik po gaisro, virtęs vienais griuvėsiais. Dėdės namas stovėjo tuščias. Telis jame pernakvojo kelias naktis, bet aplinkui staugė šunys, ir jo siela nepajuto ramybės. Tik dabar, po daugelį mėnesių trukusių klajonių ir vargų, jo atminty iškilo Judkos akys, didelės, išplėstos. Jų klausiamas žvilgsnis pažadindavo Telį iš miego, ir, regint jas, iš Telio krūtinės išsiverždavo ana šaiži aimana, panaši į garsą „i" arba į kepamos ant iešmo mėsos šnypštimą. Vyskupo kanceliarijoje jam buvo pasakyta, kad namas anapus Vienuolio kalno esąs jo. Telis nuėjo į kapines uolų papėdėje, prie švento Petro vienuolyno, ir susirado kapus, kuriuose buvo palaidoti dėdė ir dėdienė. Pasimeldė už juos, o namą paskui atidavė vienuolynui. Pats, jau visai prieš kalėdas, iškeliavo į šventojo Bertoldo vienuolyną, o iš ten — į šventojo Bartolomėjaus vienuolyną prie ežero.

Sniegas apklojo kalnus ir apkrito parudusius bukus bei maumedžius. Tačiau vanduo ežere visą laiką buvo žalias ir lygus. Žiūrėdamas į jį, Telis prisiminė karalienės Melisandos suknelę. Ir prisiminė tas dideles, plačiai atmerktas akis. Vienuolyno broliukai sutiko jį labai maloniai, nes dar nebuvo pamiršę senojo Turno nuopelnų vyskupui. Kažkur šiose apylinkėse žuvo dainininko tėvas, ir kai kurie vienuoliai jį pažinojo. Šnekusis Krezas smulkiai pasakojo apie visas tas kovas, kas prieš ką tada žygiavo ir kas su kuo grūmėsi,— ir Teliui buvo gaila, kad vienuolis viso to neužrašė, kaip užrašinėjo Otonas iš Štucelingeno ar net pats didysis Freizingo vyskupas, kurį Telis prisiminė iš Bambergo laikų nuogą sėdintį pirtyje, apgaubtą garų. Otonas iš Štucelingo kaip tik buvo čia ir bandė klausinėti Telį apie Lenkiją ir apie kunigaikštienės Salomėjos vaikus. Tačiau netrukus pamatė, kad vaikinas apie tai kalba labai nenoriai.

Žiema bėgo greitai. Pūgos vienuolyną užversdavo sniegu, ir saulė šviesdavo žydrame danguje. Telis, kaip vienuolyno tarnas, keldavosi tamsoj, dar nepradėjus aušti, ir žiūrėdavo į spindinčias žvaigždes. Jis dirbo nuo ryto iki vakaro: miške kirto medžius ir rogutėmis tempė į slėnį, dirbo vienuoliams slides, o per pamaldas drauge su kitais didžiai mokytais vie-

nuoliais giedojo bažnytėlės chore. Jau sulig pirmuoju giesmės garsu širdis jam imdavo smarkiai plakti, ir tiktai giedodamas jis prisimindavo visus praėjusius metus.

Priešais jį chore visada stovėdavo vienuolis, kuris jau seniai gyveno vienuolyne ir buvo gerai pažįstamas visiems broliams. Telis dėjosi jo nepažįstąs, vienuolis irgi dėjosi nepažįstąs Bartolomėjaus. Buvo aukštas, stambus, raudono veido, o giedojo skardžiu balsu, nors ir labai mokslingai. Tai buvo ne kas kitas kaip velnio pagaikštis Turoldas, dainius, kadaise išviliojęs Telį iš Zalcburgo. Didžio nusidėjėlio būta šio žmogaus, bet dabar jis, matyt, pasitaisė, nes, stojęs į vienuolyną, pasižymėjo uolumu ir pamaldumu, o alaus neėmė į burną net per velykas.

Po žiemos atėjo ir pavasaris. Taip nepastebimai keitėsi metų laikai, ir nuo tol jie šitaip turėjo keistis daug metų, kol vienuolis Bartolomėjus gyvens prie žaliojo ežero.

Saulėtą pavasario dieną Telis sėdėjo pakrantėje. Aplinkui klegėjo paukščiai, tarpukartėmis sudundėdavo griūtys. Ežere plaukiojo laukinių ančių porelės. Ir prisiminė Telis tą dieną, kai sėdėjo čia su kunigaikščiu Henriku ir Lestku, kai Krezas jiems pasakojo apie visokius slaptus dalykus. Ir prisiminė kunigaikščio žvilgsnį, kuris tada nuslydo per ežerą ir atrodė toks mįslingas. Ar žiūri dabar Henrikas į žilosios Vyslos vandenis?

Piemenys jau ginė galvijus į kalnų ganyklas. Kleketavo karvių barškučiai, ir tas garsas pynėsi su jaunų lapų kvapu. Eidami piemenys pratisai šūkčiojo: „Tra-lia-lia-riki!"— ir aidas kartojo šį šauksmą lygiai kaip tada, kaip prieš šimtus metų, kaip dabar. Telis matė, kaip pavasaris keičia visą tą gamtovaizdį, ausdamas savąjį praamžiną raštą, kaip milžiniškos praamžinos uolos vėl, kaip ir kasmet, įgauna pilkšvai mėlyną spalvą. Pirmą kartą jis taip aiškiai pajuto keistą laiko bėgsmą. Ir staiga iš po apsiausto išsitraukė violą, kurią taip seniai bebuvo ėmęs į rankas. Griežė ilgokai.

Atėjo Turoldas ir, atsisėdęs šalia, klausėsi jo griežimo, o paskui, kai Telis liovėsi griežęs, abu žiūrėjo į žalią vandenį ir melsvas kalnų viršūnes.

— Ar čia ta pati viola, kurią tau daviau? — tyliai paklausė Turoldas.

— Taip,— atsakė Telis, nė kiek nenustebęs,— ta pati.

— Kur tu buvai tiek metų? — paklausė Turoldas.

— Lenkijoje,— atsakė Telis.

— Ar tai graži šalis?

— Graži, bet labai liūdna,— atsakė kunigaikščio Henriko pažas.

— O čia tau neliūdna? — paklausė Turoldas, dėdamas ranką ant Telio plaštakos.

Telis nieko neatsakė. Abu tylėjo, žiūrėdami priešais save. Piemenų šūksmai kilo vis aukštyn.

— Mums, poetams, visur liūdna,— pasakė Turoldas ir dar tvirčiau prispaudė vaikino plaštaką prie šalto akmens.

XXVI SKYRIUS

Tą vakarą, kai Judka buvo sučiupta bažnyčioje, Henrikas ramiausiai sėdėjo savo kambaryje viršutiniame aukšte ir kalbėjosi su Lestku. Skaičiavo karių pulkus, kuriuos galėtų sutraukti prireikus. Be to, svarstė, per kiek laiko būtų galima išsiuntinėti vyčius ir surinkti karinguosius girėnus, puslaukinius liubliniečius, kunigaikščio žemėse įsikūrusius polesiečius, taip pat sušaukti Mechovo bei Chrobežo ponus ir gudriuosius šventųjų ordinų riterius. Vakaras buvo tykus ir sakytum pavasariškas; nors jau artinosi ruduo, pro atvirus langus buvo girdėti varlių kvarkimas, sklindantis iš Vyslos užlajų ir tikrai primenantis pavasarį.

Henrikas mėgavosi ta viską apgaubusia ramybe, kuri pranašavo didžius ir svarbius įvykius. Vasara praėjo nuostabiai. Rūškanas žvilgsnis, tarpais bauginęs Judką, buvo atspindys neramių minčių bei ketinimų, kuriuos kunigaikštis rengėsi įgyvendinti artimiausiu metu. Jam taip rūpėjo kariuomenės stiprinimas ir iždo gausinimas, kad savo meilužės nuotaikas jis nelabai pastebėdavo. Valandos, praleistos su ja, buvo tarytum dar viena gaida, įsipynusi į tą turtingą vasarą, kada jis taip aiškiai pajuto savo galią, savo kūno tvirtumą ir savo įsakymų svarbą. Toji vasara — tai ankstyvos aušros, kada jis išeidavo iš palapinės pas riterius; vakarai, kada medžiotojai skaičiuodavo nušautus žvėris; gegučių kukavimas tarp šlapių medžių šakų; aukso žvangėjimas iždinėje; iečių trinkčiojimas į skydus; kariškos komandos ir ispanų bei prancūzų kalbų pamokos su abatu Gereonu; tačiau toji vasara — tai ir šiltos, tamsios valandos, praleistos šalia tos moters. Ji padėjo Henrikui pajusti gyvenimo skonį, įkvėpė pasitikėjimo savo jėgomis, teikė visokeriopos stiprybės. Pabuvęs su Judka, jis galėdavo daug dienų —visai ją pamiršęs — tvarkyti kunigaikštystės reikalus, nelabai suvokdamas, kad tik jos dėka atsikratė to beprasmybės

ir tuštumos pojūčio, kuris jį slėgė anksčiau. Visi numanė, kad rudenį Henrikas ryšis lemtingam žingsniui ir, sutelkęs visas savo pajėgas, suspindėjęs tokia šlove ir didybe, kokios Sandomiras dar nematė, patrauks į savęs vertą šaunų žygį, ir raitelių pulkai drebins žalias mylimosios Lenkijos lygumas. Telis buvo užsiėmęs ir beveik nesirodydavo, bet Henrikas turėjo kitų muzikantų; jie grojo kunigaikščiui tą vasarą smagias ir ugningas dainas, panašias į tą vyną, kurio Henrikui atsiųsdavo iš Vengrijos.

Visa tai jis bandė išdėstyti Lestkui paprastais ir aiškiais žodžiais, stovėdamas ant laiptelių, vedančių prie plataus lango. Kalbėjo labai paprastai ir labai rimtai, bet jo balse buvo jaučiamas nepalaužiamas ryžtas.

Tuo metu į menę skubiai įžengė klebonas Humbaldas ir uždusęs, apimtas siaubo papasakojo, kas atsitiko. Judka jau esanti nuvesta į rotušę — o riteriai, iš visos apylinkės susirinkę į rytdienos tarybą, kieme žvanginą kardais, nesitverdami noru parodyti savo uolumą. Henrikas greit susitvardė ir liepė pašaukti senąjį vaivadą Všeborą, paskui įsakė visose bažnyčiose laikyti atsiteisimo mišias; pasipiktinę dvasininkai griūte užgriuvo pilį, bet kunigaikštis visus išsiuntė į bažnyčias, o pats liko su Humbaldu.

Henrikui sukosi galva, jis niekaip negalėjo suprasti, kodėl Judka taip padarė, bet drauge lyg ir džiaugėsi jos poelgiu. Tas poelgis jam atrodė savotiškai gražus ir suprantamas, bylojantis apie didžią meilę ir laimės troškimą. Širdyje jis beveik žavėjosi ta šventvagyste. Pilis greit nurimo, suaudrintas miestas užmigo. Kaštelionas Grotas apdairiai padvigubino sargybą, ir miesto sienas apgaubė naktis. Nuo Vyslos sklido nepaliaujamas ošimas ir dvelkė vėsa.

Humbaldas sėdėjo ant kėdutės ir sunkiai alsavo, Henrikas, pasidėjęs rankas ant stalo, žiūrėjo kažkur į erdvę. Menėje pasidarė tamsu; po trumpos sumaišties joje ūmai įsivyravo beveik iškilminga tyla. Sakytum tarp Henriko ir Humbaldo būtų atsistojęs angelas.

— Meilė ją pražudė,— tarė Henrikas.

Humbaldas pakėlė mažutes juodas akis užgriuvusiais vokais ir smalsiai pažvelgė į išblyškusį kunigaikščio veidą. Jo antakiai taip išsirietė, kad raukšlėtoj kaktoj įsirėžė antra tiek raukšlių. Tačiau akyse atsispindėjo nerimas ir liūdesys. Jis numanė, kas dedasi kunigaikščio širdyje.

— Vargšė siela...— ištarė po valandėlės ir nuleido galvą.

O Henrikui atrodė, kad tai ji, Judita, pavirto angelu ir įžengė į menę savo įprastiniu žingsniu, lengvai spyruokliuodama lanksčiomis lyg lazdyno rykštės kojomis. Tie tvirti ir grakštūs žingsniai sudunksėjo ausyse lyg vario dūžiai į grindis — ir Henrikas tarytum išvydo visą jųdviejų meilę. Užsimerkęs matė jos kūną, jos didelių melsvų akių žvilgsnį — tokį kaip tada, prie šaltinio.

Henrikas atsistojo, persižegnojo, ir abu su Humbaldu išėjo į bažnyčią. Tarsi baugūs paukščiai kilo į tamsią paskliautę atgailos psalmių žodžiai. Degė galybė vaško žvakių, bet jos teapšvietė menką plotelį, ir po dievo namų skliautais tvyrojo aklina tamsa. Bažnyčia buvo pilna tyliai besimeldžiančių žmonių, o presbiterija — giedančių vienuolių. Kunigaikštis ramiai praėjo pro visus ir atsigulė kryžium priešais didįjį altorių.

Pajutęs skruostu grindų šaltį, jis staiga tarytum neteko jėgų. Nebeįstengdamas melstis, davė valią mintims, kurios plūdo viena per kitą tarsi ujamų žvėrių kaimenė.

Ir — o siaube! — tas kvapų, balsų, šalčio ir įspūdžių mišinys smarkiai paveikė visą kunigaikščio organizmą; himnų žodžiai, smilkytuvų dūmai ir bauginanti mintis apie mylimos moters nusikaltimą pamažu susiliejo į vieną slogią visumą, kuri savotiškai liūliavo sąmonę, siūlydama jai vienintelį būdą pabėgti nuo tikrovės: Henrikas užmigo.

Rytas išaušo giedras ir tviskantis purpuru. Vakare kunigaikštis buvo užmigęs, bet naktį beveik nemiegojo, vos užsnūdusį jį pažadindavo plačiai atmerktų Judkos akių žvilgsnis. Paryčiu nerangusis Lestkas padėjo jam apsirengti. Lestko veidas buvo susirūpinęs ir nuvargęs. Jis pranešė, kad Telis norėjęs pasimatyti su kunigaikščiu, bet išbėgęs prie rotušės. Henrikas skubiai užsivilko apsiaustą ir pėsčias nuėjo į bažnyčią, kur vienuoliai meldėsi kiaurą naktį — tuoj po vidurnakčio buvo atlaikytos rytmetinės mišios ir visą laiką vyko pamaldos.

Stikliniuose bažnyčios languose — vieninteliuose visame Sandomire — degė rausvi ryto saulės atšvaitai, ir regint tą akivaizdų pabudusios dienos džiugesį, bet kokia nelaimė atrodė neįmanomas daiktas. Henrikui dingtelėjo, kad tikriausiai šitaip jautėsi Jaskas iš Poliasocio, rengdamasis perverti jį rytietišku durklu; matyt, Jaskui kažkas buvo davęs išgerti kokio baisaus gėrimo. Kas buvo davęs? O kas davė Henrikui to svaigaus vyno, kuris jį vakar užmigdė bažnyčioje per patį giedojimą, o šiandien užliejo širdį kūdikio džiaugsmu, kai jis pažvelgė į altorių ir rausvus langų stiklus? Kunigaikštis jautėsi apsvaigęs ir apgirtęs, sakytum lėkė žemyn iš didelio aukščio — ir

nekrusteldamas stovėjo vidury nušvitusios bažnyčios, apsigaubęs savo sidabriniu apsiaustu, įsmeigęs akis į baltą ostiją, kyšančią iš monstrancijos,— ostiją, kurią išniekino jo mylimosios meilė.

Sukaupęs visas jėgas, Henrikas išėjo pas susirinkusius į tarybą žmones, laukiančius teismo pradžios. Buvo griežtai pasiryžęs parodyti savo valią ir apginti mylimą moterį, pamindamas visus dievo bei žmonių įstatymus.

Kai kunigaikštis įžengė į žemą, tamsią riterių menę, daugybė žmonių, sėdėjusių ant suolų pasieniuose ir menės vidury, iškart atsistojo. Menė buvo žema ir prišildyta saulės. Nuo susirinkusios minios sklido aitrus dvokas, kuris Henrikui laužė nosį. Žmonių prakaito ir nešvarumų kvapas tvyrojo visoje menėje. Viename menės pasienyje Henrikas buvo liepęs sumūryti pakylą. Į ją reikėjo kopti laiptais, kaip prie altoriaus, o ant pakylos stovėjo arabiškas raižytinis dramblio kaulo sostas, pusapvalis, lenkta atkalte, papuošta auksinių vinių galvutėmis; ant jos viršaus tupėjo iš akmens iškaltas paukštis, o ruožuoti šonai buvo išgražinti šakelių ir lapų ornamentu. Sosto dešinėje trys riteriai laikė didelę kunigaikštystės vėliavą su baltu ereliu. Henrikas užlipo ant tos pakylos. Tada į priekį išėjo kunigai ir pradėjo skaityti maldas bei giedoti. Henrikas išsiblaškęs klausėsi maldų.

Jis žinojo, kad žmonėms nepatinka pakyla, nusižiūrėta iš Vakarų. Seniau kunigaikštis, kaip ir jo valdiniai, sėdėdavo ant ąžuolinio suolo, užtiesto avikailiu. Dabar kunigaikštis stovėjo ant to paaukštinimo, atskyrusio jį nuo visų, ir žiūrėjo į susirinkusius. Užkopė ant to savo altoriaus tvirtu žingsniu, sustojo kariška poza, šiek tiek pražergęs kojas, apautas balto tymo batais, ir iškart žvilgtelėjo į dvokiančią minią. Tačiau kai atidžiau įsižiūrėjo į juos — petingus valstiečius, kunigus, riterius — nustebęs pamatė, kad jie stovi taip pat tvirtai kaip jis, visi gerai apsiginklavę, ir žvelgia į jį degančiomis akimis.

Tai kas gi jį iškėlė virš tų žmonių? Valdžia, gauta iš paties dievo. Moteris, kurią jis mylėjo labiau už viską, įvykdė nusikaltimą, niekam nepadariusį blogo, bet nesuprantamą ir baisų. Viskas byloja tos moters nenaudai, išskyrus tai, kad ją teis mylimasis, kuriam jos gyvybė svarbiau už visa kita.

Kai po geros valandėlės kunigai pabaigė melstis, Henrikas persižegnojo ir ryžtingai atsisėdo į savo kaulinį sostą. Priėjo tarnas su sidabriniu dubeniu ir padavė jam vandens nusiplauti rankoms. Tą priprastą apeigą atliko negalvodamas, o kadangi vanduo buvo šventas — persižegnojo prieš plaudamasis rankas

ir nusiplovęs. Tada antras berniukas atnešė žalią ąžuolo šakelę, kurią Henrikas paėmė ir laikė rankoje kaip ženklą teisėjo galios, leidžiančios ir leidžiančios lyg ąžuolas žalius lapus. Paskui visi atvykusieji ponai iš eilės — nuo įžymiausių ir garbingiausių iki pačių mažiausių — ėjo prie kunigaikščio ir priklaupę bučiavo Henrikui ranką, kurią šis sėdėdamas atkišdavo atsainiu, pavargusiu judesiu. Tai truko labai ilgai. Per tą laiką jis turėjo progos gerai įsižiūrėti į visus susirinkusius ir atėjusius jam nusilenkti, galėjo prisiminti, ką žinojo apie juos ir apie jų surizgusį gyvenimą, galėjo pasverti, kas ko vertas.

Žiūrėdamas į ponų veidus, senus ir jaunus, kunigaikštis jautė ne tik savo valdžią, bet ir giminystę su jais,— jie buvo lyg vieno miško medžiai. Ir Henrikas pasijuto atsakingas už visus, kurie su didžiausiu pasitikėjimu pakluso jo rankai.

Kai visi vėl susėdo ant suolų, jis ne iš karto mostelėjo melsva skepetaite, kurią laikė kairėje rankoje. Apžiūrinėjo tuos raukšlių išvagotus veidus, ir staiga jį nusmelkė nerimas: juk tie žmonės kažkodėl jam įdavė į rankas teisėjo ženklą — ąžuolo šakelę ir padarys taip, kaip jis, toks pat žmogus, pasakys.

Jo rankose valdžia. Tačiau jie — Vševoras, Smilas iš Bžezio, Govorekas, Humbaldas, Gereonas, visi, kurie sėdi aplinkui sostą, patys suteikė jam tą valdžią, pripažindami jo viršenybę. O dabar galbūt mąsto, kaip ją atimti, sukėlus maištą. Ir tada jis taps bejėgiu pastumdėliu. Henriko atminty iškilo aistringa, išdidi ir apgailėtina Agnietė ir jos vyras, jo brolis, kuris dabar vienišas miršta svetimame Altenburge. Kas būtų, jei jis, Henrikas, prarastų valdžią?

Tada jis ištiesė ranką, kurioje laikė skepetaitę; į menę tuoj buvo įvesta Judka, ir tarnas, triskart stuktelėjęs lazda, paskelbė, kad teismas prasideda. Visi nutilo, atsistojo Humbaldas ir, nusilenkęs kunigaikščiui, pradėjo kalbėti.

Judkai įžengus į menę, Henrikas pajuto įvykus kažkokią permainą. Ne tik menėje, kur sėdėjo susirinkę į tarybą žmonės, bet ir savyje. Skarmaluota žydaitė buvo pasodinta ant kėdės — jos didelės melsvos akys iškart įsmigo į kunigaikštį, tačiau jose nebuvo nė menkiausio vilties žiburėlio. Pažvelgus į Judką, Henriko įsitikinimas, kad išgelbės ją, bemat atslūgo, išgaravo kaip dūmas. Judka nelaukė išgelbėjimo, ji buvo jau mirusi. Negalėjo jos išvaduoti, kaip negalėjo atgaivinti mirusio žmogaus.

Jis žvalgėsi į susirinkusiųjų veidus, bet nieko juose negalėjo įskaityti. Tai buvo ramūs einančių savo pareigas valdinin-

kų veidai. Dar rytą vaikinai maldavo neatiduoti Judkos likimo į Krokuvos vyskupo rankas, ir Henrikas ryžosi pats ją teisti. Privalėjo tai padaryti. Lygindamas Judkos bylą su Jasko iš Poliasocio byla, pajuto stebinantį skirtumą. Jaską jis nuteisė mirti, ir ta bausmė atrodė visai suprantama ir natūrali, kitaip negalėjo būti. Tačiau kad reikėtų nuteisti Juditą — tokios būtinybės Henrikas nejautė. Troško ją išgelbėti, negalėjo būti jai abejingas — bet tada griūtų teisingumas.

Henrikas prisiminė, ką kalbėjo Barbarosa apie įstatymų hierarchiją ir apie tai, kad įstatymai yra aukščiau visko. Be įstatymų negali egzistuoti jokia valdžia. Jis apžvelgė susirinkusius — riterius, kunigus, miestiečius. Kiekvienas norėtų jam primesti savo valią, nusivesti savo keliu. Atsistojo iškaršęs senis, klebonas Humbaldas, ir pradėjo kunigaikščiui bei visiems susirinkusiems dėstyti baisų žydės deklamuotojos nusikaltimą. Iškeltos rankos drebėjo ir ašaros upeliais tekėjo per skruostus, kai jis pasakojo, kaip buvo išniekintas švenčiausiasis altoriaus sakramentas.

Nei išvydęs popiežių ant balto mulo, nei melsdamasis prie Šventojo karsto, nei per paslaptingas apeigas, kai buvo įšventinamas į šventovės brolius, Henrikas nesijautė taip sukrėstas kaip dabar, žiūrėdamas į ašaromis pasruvusį senojo klebono veidą. Kunigaikštis pajuto, kad tapo išniekinti amžini, patys svarbiausi įstatymai ir kad visas pasaulis sugrius, jeigu jis savo nuosprendžiu nesugrąžins jiems prideramos garbės.

Henrikas įdėmiai nužvelgė Judką — pasaulio gadinimo įrankį. Dabar ji sėdėjo nuleidusi galvą, nebežiūrėjo į kunigaikštį. Išsidraikiusios rusvos garbanos dengė veido ovalą. Pro suplėšytų drabužių skyles švietė balta pečių ir krūtinės oda. Susigūžusi, susikūprinusi, palaužta, Judita tarytum ant kokio plausto plaukė tolyn nuo jo į bekraštę, mėlyną, audringą jūrą. Plaukė, vis labiau grimzdama į kunkuliuojančią nelemties pragarmę, bangos virto ant jos, ji vis mažėjo, tolo, nyko Henriko akyse. O pats jis tuo metu jautė, lyg darytųsi vis didesnis, lyg kiltų aukštyn, sėdėdamas savo drambliakaulio soste tarsi ant debesies, lyg vis labiau tirštėtų šalta migla, skirianti jį nuo gyvosios Judkos, nuo jos kūno, jos žodžių ir balso. Ir juo ilgiau kalbėjo klebonas, ragindamas jį būti teisėju,— juo aiškiau Henrikas jautė savyje vykstančią permainą, panašią į tą, kuri buvo įvykusi Judkos suterštame paplotėlyje; dvasininko žodžiai jį konsekravo, pakeitė. Jis jau nebuvo Henrikas, gražusis meilužis, prisimenantis kiekvieną prisilietimą prie šio nelaimingo kūno, kuris tolo nuo jo lyg plausto nešamas sudu-

žusio laivo keleivio lavonas. Jau nebuvo žmogus, o mašina, visus žmones valdančio įstatymo įrankis, turintis sugrąžinti nusistovėjusią pasaulio tvarką, kurią suardė nusikaltimas. Jo valdžia šiuo metu buvo tik iliuzija; jis turėjo pasielgti taip, kaip reikalavo įstatymas.

O tą įstatymą — labai seną paprotį — išdėstė vargais negalais atsistojęs kitas senis, jau kone be veido, taip pasidavęs į mirties glėbį,— vaivada Všeboras. Jis ramiai išdėstė, kad žmogus, šitaip išniekinęs bažnyčią, kaip šventvagis ir didžiausias piktadarys turi būti užmuštas akmenimis.

Nemirktelėdamas ištarė tuos žodžius Všeboras, nemirktelėdamas žiūrėjo Henrikas į Juditą. Susigūžusi lyg prie žemės prikritęs žvėrelis, ji nekrusteldama sėdėjo ant suolelio tarp dviejų sargybinių. Všeborui kalbant, pamažu pakėlė galvą ir pažvelgė Henrikui į akis, visiškai ramiai, net abejingai,— buvo matyti, kad nieko daugiau ji nenori, tik žiūrėti į kunigaikštį, didingai sėdintį soste ir švytintį sidabro ir baltos spalvos drabužiais. Judita grožėjosi juo ir savo meile ir su ta meile traukėsi iš šio pasaulio, jau pusiau mirusi. Kunigaikštis atsistojo, o ji žiūrėjo į jį susižavėjimo kupinomis akimis. Tada kunigaikštis vėl mostelėjo melsva skepetaite ir tvirtai ištarė:

— Tebūnie taip, kaip sako Všeboras!

Nusilenkė ponai, o Henrikas nusigręžė nuo nuteistosios; ji susigūžė lyg paukštis ir bejėgiškai nugriuvo nuo kėdės. Kunigaikštis žengė į priekį, ėmė leistis laipteliais žemyn. Všeboras ir Grotas, nutvėrę jį už rankų, bandė aiškinti, kad reikia aptarti daugiau reikalų, bet jis nesiklausė. Nuėjo į savo kambarius, ir tuoj pat nuaidėjo pratisi, liūdni trimitų garsai, skelbiantys, jog taryba baigta. Šis trimitų gausmas buvo riba, atskyrusi ankstesnįjį Henriko gyvenimą nuo to, kuris prasidėjo dabar. Vos nutilus trimitams, jį apėmė jausmas, kad visa praeitis nesugrąžinamai dingo. Jis — išsipuošęs, dailus, dievobaimingas kunigaikštis Henrikas Sandomirietis — pats sau atrodė svetimas, lyg kokia šokdinama lėlė. Dabar Henrikas buvo vienas ir, galvodamas apie tai, kas jo laukia, prieš akis matė tik bekraštę dykumą. O visa, ką regėjo aplinkui, atrodė beprasmė komedija.

Po to, kai jiedu su Herchu grįžo vijęsi Telį, Henrikas neatitolo nuo dvariškių, neužsidarė savo kambaryje kaip celėje,— priešingai, kėlė puotas ir jodinėjo į medžiokles, kvatojo drauge su kitais, pasikvietęs senstantį Vipą tarėsi dėl ūkininkavimo. Visi sakytum pamiršo baisiuosius įvykius, ir netrukus juos

apgaubė legendos ūkas. Tačiau Henrikas nepamiršo,— atvirkščiai, prisiminė kiekvieną smulkmeną. Ir toje atminties šviesoje nepaprastai išryškėjo jį supančių žmonių charakteriai. O kai visa tai, ką buvo sukūrusi jo įtempta valia, išsisklaidė kaip giedrame danguje užsilikęs debesis, jis aiškiai išvydo tikrovės kontūrus. Taip kartais, atgulę į lovą, prieš užmigdami primerkiame akis, ir visi daiktai, kurie yra kambaryje, už kurių užkliūva mūsų žvilgsnis, atrodo apgaubti ypatingos atmosferos, tarytum gyventų slaptą, kur kas spalvingesnį, turtingesnį gyvenimą,— mums atsiskleidžia tikroji jų esmė. Lygiai taip atsiskleidė Henrikui vidinis turinys žmonių, su kuriais jis kasdien bendravo, ir ne kartą kunigaikštis baisėdamasis stebėjo jų menkystę ir bukumą. Tiktai niūrusis Herchas, visada ištikimas ir dabar jau visada pašaipiai perkreiptomis lūpomis, atrodė visam amžiui apsišarvavęs neperžvelgiamu kiautu.

Hercho šypsena buvo visų Henriko dvasinių pralaimėjimų matas. Tai, ką jis laikė valstybine būtinybe, pražudė jį ir užtraukė artimųjų panieką. Šitaip Henrikas patyrė visų valdžios iliuzijų kainą. Kaip dainuodamas jis negalėjo prilygti Bartolomėjui, taip valdydamas neįstengė prilygti Narsiajam. Jis žinojo, kur ir kuriuo keliu turi vesti žmones, bet negalėjo jų vesti. Žmonių nebuvo. Jis neturėjo kam rodyti savo didybės, ir pačią tą didybę menkino kaip tik tie poelgiai, kurie turėjo ją įtvirtinti.

Judkos nuteisimas mirti buvo lyg ir laisvos valios aktas — Henrikui jis atrodė drąsus ir garbingas. Tačiau dėl maišto ir atsparumo stokos, dėl nusilenkimo įstatymui tas žingsnis pasmerkė Henriką bergždžiai egzistencijai.

Ryškiau regėdamas kitus, Henrikas vis mažiau suprato patį save. Nugrimzdęs į tuščius apmąstymus, vis mažiau tepajėgė veikti. Irimas prasidėjo kažkur labai giliai ir nepastebimai. Tačiau po kelių mėnesių jo požymių atsirado išorėje. Kunigaikštis nebevaikščiojo į pirtį, nebesikvietė barzdaskučio. Nebesitarė su Vipu, nebetikrino kunigaikštystės sienų nei pilių.

Pats Henrikas to nejautė,— priešingai, kunigaikščiui atrodė, kad jis nirte paniręs į karštligišką veiklą, kad iš tiesų gyvena ir ruošiasi kovai. Tačiau slinko savaitės, mėnesiai, metai, ir viskas pasiliko tik sustingusios vaizduotės padaru. Vienintelė veiklos, grumtynių arena buvo jo širdies gelmėje, gerai apsaugota nuo karčios pašaipos strėlių, kurias laidė vadu nusivylę kariai.

O paskui buvo baisios dienos, kai Henrikas grimzdėjo tamsioje bedugnėje, į kurią visai neprasismelkė šiokiadienių šviesa. Neatsklisdavo iki jos ir paprastų rūpesčių bei reikalų šurmulys, kurio buvo pilnas dvaras. Nei iždininkas Vipas, nei kunigaikščio medžioklis Smilas iš Bžezio, nei majordomas Gotlobas negalėjo patekti pas kunigaikštį; neįsileisdavo jis nei dvasininkų, nei klebono Humbaldo, nei vienuolyno kapeliono, raštinės reikalais bei maldomis gyvenančio garbingojo abato Gereono. Į kunigaikščio kambarį užeidavo tik Herchas ir matydavo, kaip Sandomiro valdovas vaikšto iš kampo į kampą, net nepažvelgdamas į jį. Nežiūrėjo į jį Henrikas ir nematė nieko daugiau, tiktai tamsą. Pagaliau vieną kartą pasišaukė Gereoną ir didelei abato nuostabai paklausė, ar galima melstis už tuos, kurie pasmerkti pragaro kančioms,— už pagonis, žydus ar Mahometo išpažinėjus. Apstulbintas šventasis vienuolis paaiškino, kad tik vieną kartą per metus bažnyčia meldžiasi už netikėlius: tą dieną, kai nelaikomos šventosios mišios — Didįjį penktadienį.

— Tai už gyvuosius,— pasakė kunigaikštis,— o už mirusius?

Gereonas tylėjo. Jis žinojo, kad už mirusius netikėlius nedera melstis, kaip nedera melstis už visus kitus pasmerktuosius pragaro kančioms — savižudžius, nusikaltėlius ir tuos, kuriuos mūsų motina bažnyčia atstūmė nuo savo krūtinės. Tačiau abatas jautė, kad kunigaikščiui nebus malonu tai girdėti. Todėl atsakė miglotai:

— Dievas vienas žino, kas tų vargšų širdyse. Gal ir už juos galima melstis Didįjį penktadienį.

Tačiau Henrikas suprato, kad tai tik mandagūs žodžiai, ir nesiklausė jų. Prieš akis kunigaikščiui visą laiką stovėjo tas pats vaizdas: didelėje menėje susirinkusi taryba, iš visos kunigaikštystės suvažiavę ponai, pasauliečiai ir dvasininkai, atidžiai klausosi dignitorių kalbų, o vidury tos minios — mažutė žydės figūrėlė. Ta moteris buvo jo meilužė, o jis turėjo nuteisti ją mirti. Visi norėjo, kad Judita liktų gyva, net kunigai, sukrėsti šventvagystės, žinojo ją esant kunigaikščio meilužę; o juk anksčiau visi piktinosi, kad jis neturi moters. Žmonės smerkė ją, grūmojo iškėlę rankas, bet tikėjosi, jog kunigaikštis Judką paleis arba lieps paslapčia ją išvesti iš *praetorium* *

* Magistratas, rotušė *(lot.)*.

rūsio ir išsiųs į kokį tolimą vienuolyną ar pasienio pilį. Ji tik viena suprato, kad kitaip negali būti,— ir Henrikas suprato, kad kitos išeities nėra. Jiedu žiūrėjo vienas į antrą per visą menę, ir išplėsti Juditos vyzdžiai nurimdavo, vos tik ji išvysdavo šaltą kunigaikščio akių blizgesį. Taip turėjo būti, ir ji jautėsi jau beveik mirusi,— Henrikas tatai matė. Ir išgirdusi nuosprendį Judita nesukliko; sugniužo tik tada, kai kunigaikštis nuo jos nusigręžė, ir krito ant žemės tiktai todėl, kad kunigaikštis nuo jos nusigręžė. Ir paskui numirė, tik Henrikas jau nežinojo kada.

Prieš mirtį Judita pasiprašė apkrikštijama, bet niekas nedrįso krikštyti burtininkės. Ir todėl ji buvo įstumta į tamsią kaip naktis bedugnę, ir dabar Gereonas neleido melstis už jos sielą. Henrikas prisiminė, ką jam kadaise buvo sakęs Lestkas: valstiečiai tikį, kad kiekvienas žmogus po mirties trejus metus ir tris mėnesius nuolat grįžtąs namo, ir visada reikią jam palikti truputį valgio, kad jis vėl ateitų. O kai kurios našlės pasakojusios, kad jų vyrai lanką jas kiekvieną naktį ir valgą su jomis, ir miegą, tik reikią palikti šlakelį pieno dubenėlyje, aguonos galvutę ir šaukštelį medaus. Girdi, ir Kreivaburnis, kurį kunigaikštienė Salomėja susapnavo vilkintį skarmalais, prašęs ne maldų, kurių jam užtekę, bet valgio. O kunigaikštienė jam nedavusi, nes nieko nežinojusi, mat buvo vokietė.

Lestkas kadaise jam visa tai išdėstė rimčiausiu veidu. Kunigaikštis didžiai stebėjosi, juk tas vaikinas, stambus ir tvirtas kaip Achilas, visada buvo šalia jo, kovėsi prie Askalono ir drauge su kunigaikščiu aplankė Bambergą, Romą, Palermą, Jeruzalę ir Konstantinopolį. O grįžęs į savo kraštą, vedė ir vėl ėmė tikėti visais tais dalykais, kuriais kunigai draudė tikėti ir kurie prieštaravo ne tik religijai, bet ir šio to mačiusio žmogaus sveikam protui. Ir vien pagalvojus, kad aguonos galvelė bei medaus šaukštelis galėtų parvilioti mirusią moterį, kunigaikštį nukrėsdavo šiurpas.

Vieną kartą buvo pas jį atėjęs vaivada Všeboras. Jis kunigaikštį įspėjo, kad Sandomiro pilyje daug kas daroma ne taip, kaip reikia. Všeboras dar atsiminė daugelį praeities įvykių, buvo regėjęs ne vieną kunigaikštį. Vaivada papasakojo, kad jo senelis dar minęs karaliaus Meško ir karalienės Richencos laikus. Ir pasakojęs apie tai, kaip karalienė, susinešusi su Besprimu, drauge su juo nugabeno ir atidavė imperatoriui tikrąją karūną, kad iš Lenkijos karalystės neliktų nė ženklo. Tik ana karūna buvusi tikra. Vien tai Henrikas ir teįsiminė iš viso ilgo pokalbio su vaivada, o kalbėta buvo daug ir apie Henriko

įsivestus keistus papročius, kokių Lenkija nuo amžių nebuvo regėjusi, ir apie tai, ar geras toks valdymas, kai kunigaikštis visą laiką tūno pilies kambariuose, o ne jodinėja su palyda tikrinti kunigaikštystės sienų, nelanko pilių ir neprisileidžia pavaldinių, kurių pareiga — rodyti kunigaikščiui kuo didžiausią pagarbą.

Pamažu vienatvės tamsą, kurioje tešmėsčiojo didelės, priešmirtinio siaubo kupinos akys, ėmė sklaidyti šviesos spinduliai. Dabar kunigaikštis nesibodėdavo tiktai Lestku. Herchas atrodė pernelyg vokietis, niekada taip aiškiai nejautė jo svetimumo, kaip tomis dienomis. Lestkas buvo tiesmukas, juokdavosi nepakenčiamai garsiai ir šaižiai, išsiepęs baltus smailius dantis, tačiau pro jo netvarkingumą Henrikas įžvelgė kažką, kas buvo jiedviem bendra. Juodu jungė kilmė, kalba ir visa tai, ką jiedu drauge patyrė. Todėl Henrikas ilgai šnekučiuodavosi su Lestku. Per tuos pokalbius daugiau šnekėdavo Lestkas, o Henrikas klausydavosi jo pasakojimų, ne tiek gilindamasis į jų turinį, kiek tyrinėdamas savo tarno charakterį.

Praėjo žiema, vasara, kita žiema. Henrikas darė taip, kaip jam buvo pataręs vaivada, o senis tuo tarpu pasimirė, pavasarį buvo palaidotas su visomis senosiomis ceremonijomis. Net našlė vienplaukė užkopė ant supilto aukšto kapo, ir kunigaikščio kardininkas žengė prie jos, neva norėdamas ją užmušti, bet tuoj pat priėjęs klebonas Humbaldas nutvėrė kardą ir, ant plono našlės drabužio užmetęs apsiaustą, atėmė ją iš kardininko ir perdavė benediktinių vienuolyno vyresniajai, priėmusiai našlę į savo būrį. Tai buvo labai senas, jau nykstantis paprotys. Henrikui jis labai patiko. Dabar reikėjo paskirti naują vaivadą. Henrikas nenorėjo girdėti tarybos nuomonės, nenorėjo šaukti žmonių. Vaivada staiga tapo paskirtas jaunasis Govorekas, dar neturintis nė trisdešimties metų.

Henrikas paklausė velionio patarimų: su jaunuoju Govoreku jodavo apžiūrėti kunigaikštystės sienų, lankė nuošalesnių pilių kaštelionus, ginčijosi su jais dėl kai kurių vyskupo teisių ir plėšė kunigaikščiui priklausančią duoklę. Govorekas jam padėjo noriai ir sumaniai. Tačiau užvis didžiausią malonumą Henrikas patirdavo tada, kai, atsiskyręs nuo palydos, vienas leisdavosi į girią ar užsukdavo į mažus kaimus, volias [109], sodžius. Jį tuojau apstodavo žmonės, o jis, būdavo, išsirenka seniausius, daugiausia mačiusius, ir vedasi į karčemą (laikomą kunigaikščio nuomininko žydo ar kaimiečio), arba pas drevininkus, pas kokį gerą midudarį, ir, nugirdęs senį šviežiu midum ar dar ne visai išsivaikščiojusiu alum, liepia jam pasa-

koti, kaip žmonės gyveno senovėje. Ir sẽniai jam daug pripasakodavo.

Kai kada, būdamas girioje, jis tyčia užsukdavo į tas vietas, kur augo šventieji ąžuolai, po kuriais seniau būdavo apkerpami vaikai. Ir Henrikas buvo apkirptas, bet tik Lenčicos pilyje, dalyvaujant kunigams, kurie nukirptą mažojo kunigaikščio galvą patepė šventu aliejumi. O kaimiečiai atvesdavo vaikus po tais ąžuolais ir čia jiems nukirpdavo plaukus, kuriuos sudegindavo drauge su amalų šakelėmis bei įvairiomis žolėmis, o pelenus išbarstydavo į tris pasaulio šalis. Sutikdavo jis ir senų burtininkių, gyvenančių girios glūdumoje, ir Lestkas sakė, kad jos galinčios parodyti bet kurį mirusį žmogų. Tačiau kunigaikštis nesidavė painiojamas į burtus.

O žmonės vis kalbėjo apie Maslavą ir jo laikus. Maslavas, kaip ir Šventojo kryžiaus girios plėšikai, lyginęs kalnus su daubomis — visa, ką atimdavęs iš kunigaikščių bei vyskupų, atiduodavęs skurdžiams kaimiečiams.

Tačiau buvo vienas toksai žmogelis, vyskupo valdinys, gyvenantis labai toli, pačiame pasienyje, prie Liublino; turėjo miške pasistatęs trobelę, kirto medžius, varė dervą ir degė anglis, kurias gabendavo į Krokuvą, į vyskupo dvarą. Tiesa, ne kažkiek susidarydavo to gero. Šis kaimietis iškoneveikė ir Maslavą, kai Lestkas apie jį pasiteiravo.

— Visi jie vienodi, tie kunigaikščiai,— pasakė,— šunsnukių padermė. Mūsų seneliai davė jiems garo [110], kad net dulkės rūko, tada visi bėgo pas Maslavą, o mes — medines šakes į rankas, ir paskui juos.

Pasakodamas žmogelis taip įsikarščiavo, kad net susitapatino su tais seneliais ir sakė „mes", lyg pats būtų prisidėjęs prie plėšikavimų, gaisrų bei žudynių, apie kuriuos pasakojo su tokiu pasimėgavimu.

— Žiemą ponus riterius per ledą ginėm ir vėzdais tvatijom, į aketę žemyn galva grūdom, o buvo toks speigas, kokio dabar net seniausi žmonės nebeatmena. Įspraudei statmeną dalgį į lazdą — ir smeik paukštelį!

— Na, o dabar eitumėt?

— Kodėl ne? Kad tik kas žinią duotų. Anksčiau aš gyvenau prie Bodžentovo, tai mes ten tokį būrį buvom sudarę. Kas kokį ginklą turėjo — lankus, peilius, kardus — viską į krūvą dėjom. Ketinom prieš kunigaikštį patraukti, į Sandomirą. Tačiau vyskupas sužinojo, kad mes apie tai pakalbam, susėmė visus ir išskirstė — ką į Vroclavą, ką į Liubušą ar Budzišiną, ką į Liubliną. Visur, bjaurybė, turi dvarų. O su velniu viena

ranka eina. Pasakojo toks žmogus, kad Krokuvos bažnyčioje velnias vyskupui patarnaująs.

Lestkas juokėsi. Henrikas klausėsi, bet staiga krūptelėjo: „Greičiau, greičiau,— suragino save,— reikia imtis darbo, reikia veikti". Tačiau ir toliau nieko neveikė.

Kiekvieną kartą, grįžęs į Sandomirą, jis pastebėdavo, kad reikalai eina vis prastyn; dvaras sakytum baigia apsitraukti voratinkliais, o kunigai lenkiasi jo lyg maru apkrėsto. Žmonių pilyje mažėjo, o jei kas ir ateidavo, tai tik su kokiu prašymu, kaip kadaise Opatove Jaksa. Vipas po Judkos mirties buvo labai prislėgtas, tarnavo taip pat ištikimai, bet, matyt, stengėsi vis daugiau gero susitempti į savo rūselį, ir jau sklido kalbos, kad jis norįs grįžti į Vokietiją. Gertrūdai buvo vargo su pilies moteriškuoju ūkiu, nes, tiesą pasakius, niekas kunigaikščio neklausė, žinodami, kad šiam niekas nerūpi. Kiekvieną sykį, kai Henrikas parjodavo į pilį suglamžytu apsiaustu, nevalytais žirgais, ji vis sakydavo, jog nori grįžti atgal į savo vienuolyną. O jis tik atlaidžiai linguodavo galvą.

Pagaliau vieną dieną atėjo Vipas ir pareiškė, kad be kunigaikščio brolio Sandomire nebegalima išsiversti. Kazimieras turįs grįžti iš Vokietijos — antraip Vipas viską mesiąs ir išvyksiąs.

Tik dabar Henrikui atsivėrė akys: staiga jis pamatė, kaip viskas pasikeitė per tuos metus, kaip jis pats paseno, ir visos vadžios sprūsta jam iš rankų.

— Ak, Vipai,— tepasakė jis,— kaip norėčiau keliauti su tavim į Romą!

Vipas priverstinai nusišypsojo:

— O aš norėčiau, kad maloningasis kunigaikštis gyventų su manim Sandomire.

— O Krokuvoje — nenorėtum?

— Krokuvoje! — pakartojo Vipas, neslėpdamas abejonės,— ten mane kiti, didesni turtuoliai užėstų. Man geriau Sandomire. O kodėl Kazimieras buvo atiduotas kaip užstatas? — paklausė, painiodamas prekybos ir politikos terminus.— Todėl, kad kunigaikštis Boleslovas pažadėjo atiduoti Sileziją kunigaikščiui Vladislovui. Bet aš turiu pranešti naujieną: kunigaikštis Vladislovas mirė.

— Ką tu kalbi? Iš kur žinai?

— Žinau. Dabar reikia atiduoti Sileziją jo sūnui — ir kunigaikštis Kazimieras grįš pas mus.

Henrikas nusijuokė, bet tuoj pat susimąstė. Vipo tiesa, dabar galima įvykdyti imperatoriaus reikalavimus ir atgauti Ka-

zimierą. Jiedu sutarė, kad Henrikas vyks į Gnezną pas kunigaikštį Mešką ir drauge su juo pakalbins Garbanių, kad sutvarkytų šį reikalą.

Tačiau kai jis nuvyko į Poznanę (čia Meškas tuo tarpu gyveno), paaiškėjo, jog broliai susitarė be jo ir, kai tik imperatorius atsiuntė savo pasiuntinius, atidavė Sileziją Vladislovo sūnums, bijodami, kad imperatorius vėl nepatrauktų į Lenkiją; taip pat, Henrikui nieko nesakę, pareikalavo grąžinti Kazimierą. Lygia greta jiedu vis tarėsi, kaip tuos Vladislovo sūnus kuo greičiau išguiti iš Silezijos,— mat Boleslovas negalėjo gyventi be Vroclavo.

Taigi viskas buvo sutvarkyta be Henriko; atgal į Sandomirą jis keliavo patenkintas, kad netrukus grįš brolis, bet sykiu ir slegiamas sunkių minčių. Jojo per Mazoviją, patižusią ir žliuginą, kaip visada tokiu metų laiku. Šį kartą jau keliavo su palyda, bet ji atsiliko, ir jis negalėjo jos sulaukti. Tad ir vėl jojo pirma visų su Govoreku, Herchu ir keliais kitais. Tačiau net ir tie kelionės draugai jį erzino. Govorekas Poznanėje elgėsi paikai, su pykčiais reikalavo sau pagarbos, geresnės vietos prie stalo, statė šerį, tad ir pats įsigijo Didžiojoje Lenkijoje galybę priešų, ir kunigaikščiui pridarė rūpesčių. O Herchas, visada vienodai ištikimas ir paslaugus, slankiojo iš paskos lyg šešėlis, ir visada jo akys žvelgė į Henriką su priekaištu. Sakytum davė suprasti, kad nors ir kaip ten būtų, bet apie Henriką jis nieko blogo negalvojąs. Jau net jaunasis Vladimiras Sventopelkovičius buvo mielesnis, nors ir nepanašus į senelį, o gal kaip tik dėl to. Kunigaikštis smalsiai jį nužiūrėdavo, nes iš Meško išgirdo vieną iki šiol negirdėtą paskalą: kad Piotras Duninas su Agniete rezgęs sąmokslą, įkalbinėjęs ją stoti prieš vyrą, ir abu rengęsi paimti valdžią į savo rankas; kunigaikštį Vladislovą būtų uždarę į tamsiąją ir pasmaugę, o patys pasiėmę Lenkiją ir valdę. Tada Vladimiras būtų buvęs trečias Lenkijos karalius iš naujos giminės. Henrikas šypsodamasis stebėjo vaikiną, kuris atrodė paprastas, doras ir linksmas. Jei Agnietės tarnas Dobešas nebūtų išdavęs, ant šito Bizantijos imperatorių palikuonio kaktos žėrėtų karūna. Kaip ji būtų jam tikusi!

Išskyrus tą paskalą, Henrikas iš Meško daugiau beveik nieko nesužinojo. Pasikalbėti su broliu be liudininkų lyg ir neteko. Meškas kaip paprastai rietė nosį, visą laiką buvo apsuptas patikėtinių, pristeigė dvare visokių tarnybų, savo dvariškius titulavo taip keistai, kad nors mirk iš juoko, o jam visi sakė „Jūsų didenybe". „Jūsų didenybe!" Henrikas vos ne-

nugriuvo nuo kėdės, kai pirmą kartą išgirdo šį kreipinį Poznanės pilies menėje. Tačiau paskui, stebėdamas Mešką, sėdintį su žmona ir žmonos seserim, apsuptą pulko sūnų, kurie kivirčijosi tik už jo nugaros, iš tiesų pamatė, kad brolis sėdi didingai, lyg soste. Ir negalėjo atsistebėti, kad Meškui taip lengvai sekasi laikyti kumštyje savąją, tiesa, nedidelę, kunigaikštystę. Patys dvariškiai jam lenkiasi iki žemės. Meškas svajoja apie karūną — Henrikas tuo neabejojo. Apie Boleslovą brolis kalbėjo su didžiausia panieka, nors gana atsargiai. Į jį, Henriką, Meškas, matyt, žiūrėjo kaip į tuščią vietą, laikė jį kunigu, vienuoliu, klausinėjo, ar jis kasdien laikąs mišias, ir nustebo, kad Henrikas negavęs šventimų. Ypač apsukriai jis tvarkėsi Pamary, vis pasidairydamas į galingąją Daniją ir karalių Valdemarą [111], bet nekliudydamas Pamario kunigaikštukams palaikyti ryšius su Barbarosa. Abu šiuos valdovus jis garbino kaip nepaprastai galingus, o Lenkija prieš juos atrodė jam labai menka. „Ką gi mes galim? — vis kartojo.— Ir kas iš mūsų turi tokią tvirtą ranką kaip karalius Valdemaras?" Nuo tokių samprotavimų jis tuoj pereidavo prie Pamario ir imdavo įrodinėti, kad be jūros negalįs gyventi. Jo laivai plukdydavo Oderiu iki Ščecino druską, kurią iš Krokuvos pusvelčiui atsiųsdavo Boleslovas, taip pat įvairius iš Vroclavo kasyklų gaunamus mineralus, kurie kažkodėl buvo reikalingi Prancūzijai ir Anglijai. Ir viską jis tvarkė kažkaip labai mikliai, jo šlovė vis labiau spindėjo, nors aukštinosi be saiko, niekada nieko neatsimindavo ir buvo tiesiog labai kvailas. Vis dėlto matei, jog jis — apsigimęs kunigaikštis. „Žmonės jo klausys",— mąstė Henrikas.

Kiekvieną kartą, kai jis susidurdavo su apsukriais ir palyginti protingais žmonėmis, stovinčiais skersai kelio jo ketinimams, kai išvysdavo konkrečias tų žmonių figūras, visos Henriko priesaikos sau, visi prisižadėjimai pavirsdavo niekais. Kaipgi sieksi karūnos, jei skersai kelio tau stovi štai toksai Meškas? Gal jį nužudyti? Bet juk tai brolis, brolis, kuris tikriausiai būtų geresnis, tikresnis karalius negu Henrikas. Jis žino, kad reikia bijoti Valdemaro, bet antra vertus — reikia mokėti ir pažadėtą duoklę imperatoriui, kuris — teisėtai ar ne — laiko save Lenkijos žemių valdovu. Ir tik kai tiedu ramiai sėdi savo rūmuose, galima rūpintis ūkio reikalais, vesdinti sūnus, leisti už vyrų dukteris ir dėlioti ant aktų jo didenybės kunigaikščio antspaudą. Papildyti iždą, pasitelkus žydus pinigų kalėjus, taip pat ne pro šalį.

17---3618

Dabar jie kaip tik jojo per mišką, panašų į aną prie Cvifalteno, kur Henrikas mėgdavo jodinėti su Herchu ir Bartolomėjum (tesaugo jį viešpats), kur Lokas jam pasakojo apie visokius daiktus ir kur lyg šventoji dvasia, lyg dangaus ugnis nusileido į jo sielą palaimingas ryžtas. Ne, jis nepasiduos, bandys viską pradėti iš naujo. Kazimieras jam padės.

Pavasariška diena jau ėjo į pabaigą. Pusė dangaus buvo nudažyta oranžine spalva lyg karaliaus Balduino oriflama. To dangaus fone ryškiai juodavo medžių šakos. Tarpumišky kunigaikštis staiga išvydo laukymę, kurioje pūpsojo apskrita kalva, panaši į paguldytą skydą; jau visai sausa, nugarinusi pavasario vandenis, ji atrodė tarsi motinos žemės krūtis. Aplink tą kalvą sukosi susikibusios už rankų merginos, dainuodamos pavasario dainas. Kiekvienais metais šiuo laiku, kol dar beržai nepritvinkę sulos, jos susirinkdavo čia ir dainuodavo. Sustabdęs žirgą pamiškėje, kunigaikštis žiūrėjo į lėtą ratelį ir klausėsi laibų balsų, kurie čia pagarsėdavo, čia vėl pritildavo, svajingi ir sodrūs.

Mazovija buvo pagonių kraštas — tų, kurie su šakėmis ėjo galabyti ponų, ir tų, kurie degino kunigus. Savotiška maištinga gaida skambėjo ir toje nesuprantamoje dainoje. Ir dar ji turėjo paslaptingos, kaustančios galios, tarytum laumių dainavimas. Henrikas klausėsi ir jautė, kaip visą kūną stingdo keistas alpulys, jis palengva siūbavo balnakilpėse lyg tos merginos, šokančios aplink kalvą. Kitas peizažas iškilo jam prieš akis, ir jį apėmė toks jausmas, tarsi ką tik būtų priėmęs komuniją; jis vėl troško didybės.

Jei jis būtų troškęs tobulumo — gal būtų greičiau tapęs šventuoju ir visagaliu valdovu? Bet kas yra krikščioniškas tobulumas? Visko atsižadėjimas, kuris neteikia stiprybės. Gal jam tapti Kalikstu Bjarne, iš kurio juokėsi net Genujos galerininkai? Gal, kaip Maslavui, vardan Sviatovito [112] pradėti kovą su karaliais bei imperatoriais? Kas eis su juo? Kur ieškoti žmonių?

Pūpsojo priešais toji kalva, Lenkijos bamba: už jos — miškas, toliau laukai, lygumos, kiti, neįžengiami miškai, pelkės, smėlynės; o už jų — miestai ir pilys, ir galiausiai — marios, o priešingame gale — kalnai ir tas didžiulis žemės plotas, kur kiekvienas žmogus jam sako „kunigaikšti". Bet kaip rasti raktą į tą žemę, kaip ją apglėbti, pamilti? Kam pasakyti, kad ji iš tikrųjų yra? Ir kas padės suvokti jos tikrąją esmę — kaip kad jis pajuto tikrąją Sicilijos esmę, klausydamasis piemens dainų? O gal toji esmė slypi šių merginų dainoje — liūliuojančioje,

migdančioje, bet kupinoje slaptos galios, tarytum šokėjų šlaunyse tekėtų ne kraujas, o beržo syvai.

— Pagonių išperos darkosi,— pasakė Govorekas,— liepk, kunigaikšti, kardais išvaikyti tą šutvę.

— O jos dailios,— pareiškė Herchas.

— Kaip moka, taip ir meldžiasi,— iš lėto atsakė Henrikas.— Pavasaris ateina į mūsų miškus.

Ir jie leidosi tolyn.

Jojo į Plocką. Henrikas norėjo pamatyti ant katedros durų smulkutę Verchoslavos figūrą.

XXVIII SKYRIUS

Prasidėjo vasaros karščiai, ir pagaliau sugrįžo Kazimieras. Parjojo su keliais ponais, su tarnu vokiečiu, veikiau sunykęs ir nusmurgęs, negu įgavęs imperatoriaus dvariškio šaunumo. Išvydęs, kas dedasi brolio pily, griebėsi už galvos ir, pasitaręs su Govoreku bei Vipu, nedelsdamas ėmėsi darbo.

Henrikas pastebėjo, kad brolis nė per nago juodymą nepasikeitęs, koks išjojo į aną lauką ties Kšiškovu, toks ir sugrįžo. Ir pasakojo tik apie tai, ką matė keliaudamas per Vroclavą ir Krokuvą, kaip gyvena brolis Boleslovas. Apie vokiečius, apie imperatorių — nė žodžio. Tik vėliau Henrikas visai atsitiktinai sužinojo, kad Kazimieras su imperatoriumi lankęsis Italijoje, apkeliavęs Lombardijos miestus, buvęs su Barbarosa Turine, pusseserės vestuvėse. Kokios pusseserės? Paaiškėjo, kad tai buvusi Richenca, kuri, vėl tapusi našle, tekėjo už Tulūzos grafo. Išgirdęs šią naujieną, Henrikas nušvito, ėmė klausinėti, kaip atrodžiusi Richenca, ar graži? O Kazimierą tie klausimai tik stebino,— vestuvės buvusios klaikiai nuobodžios, o Richenca — sena ir bjauri; Italijoje labai kamavusi kaitra, šarvuotam sėdėti ant žirgo buvę nepakenčiama, ranka vos nulaikiusi ietį. Ten jam piršę kažkokią kunigaikštytę, bet apie tai jis nenorėjo net prisiminti. Tiek Henrikas ir tesužinojo apie visus tuos penkerius metus, Kazimiero praleistus Vokietijoje.

Užtat parvykęs į Lenkiją, Kazimieras tuoj suskato veikti: nujojęs į Vislicą, išbaidė iš ten Gertrūdą, tada nudūmė į Liubliną ir iškart puolė pas savo draugus, rusų kunigaikštukus, pradėjo su jais kažką slapčia regzti, tartis. Priiminėjo kažkieno pasiuntinius, kažkur siuntinėjo savus. Į Sandomirą grįžo kuo puikiausiai nusiteikęs, paslaptingu veidu. Vieno dalyko išmoko Vokietijoje — šauniai gerti. Gėrė net vakarais, dažniausiai

su Lestku, išsitempęs jį iš po žmonos patalų. Dieną tarėsi su Vipu, sumaniai ir greitai darė tvarką Sandomiro tėvonijoje ir vis ėjo maudytis į Vyslą. Neapsakomai mėgo tas maudynes, o kadangi vasara buvo karšta, tai valandų valandas pliuškendavosi vandeny. Žmonės jam sakydavo, kad taip negerai, kad vandens deivės galinčios jį užburti arba jo vyrišką daiktą patepti juodąja šaknim — ir liksiąs nevaisingas. Tačiau Kazimieras tik juokėsi ir nardė kaip žuvis, rengė varžybas su vaikinais, kuris greičiau perplauks Vyslą ir vėl sugrįš, o greita srovė nunešdavo plaukikus gerą pusmylę į šoną. Tada jau visi pastebėjo, kad jis daugiau būna Sandomire negu Vislicoje. Gertrūda tik lingavo galva ir dažnai — deja — pati įkalbinėdavo Kazimierą nuvykti pas Nastką, bet šis tik juokėsi ir neskubėjo pas meilužę. Garbioji vienuolė dėl to rimtai sielojosi, nes buvo labai prisirišusi prie ūkiškos merginos.

Pirmiausia Kazimieras sureguliavo riterių užsiėmimus ir papildė vyno bei ginklų atsargas. Ir viskas Kazimierui sekėsi labai lengvai: žiūrėk, jis dar nespėjo išjoti pro pilies vartus, o sargybinio alebardininko stovėsena jau kita, ir pakeliamasis tiltas kitaip leidžiasi. Matyt, Kazimieras turi tą pačią dovaną kaip ir Meškas, mąstė Henrikas; vaikinas irgi sugeba lengvai susidoroti su viskuo, bet toli vis tiek nenueis: jam trūksta iniciatyvos. Be to, Kazimieras nesuka galvos, ką jam tas sugebėjimas valdyti galėtų duoti. Neturi jokių ambicijų, jam gana, kad yra Vislicos kunigaikštis, kaip kad jo draugai yra Lucko, Dubno ar Svirės kunigaikštukai; Henrikui mirus, ateis į Sandomirą, o šiuo tarpu pliuškenasi vandeny ir paikioja kaip kūdikis. Ir vis dėlto dvare įsigali tvarka, ir ūkis ima kilti.

Pirmiausia pasikeitė žirgų išvaizda. Karčiai ir uodegos buvo pakirpti pagal vokišką madą; Vipas suvarė bobas siūti ir lopyti apdangalų bei gūnių, o šikšniai sutvarkė apinasrius. Riteriai, atvykę lydėti kunigaikščio į kelionę — lankyti kurios nors kaštelionijos, į atlaidus, ar spręsti teismo bylų — jau atrodė kaip pridera. Paskui Kazimieras davė įsakymą gerai šerti karves, ėmė daugėti pieno, kuriuo buvo girdomos kiaulės, ir dabar į kunigaikščio stalą keliavo nuostabūs kepsniai — nors vaišink patį karalių. Gertrūda prižiūrėjo paukštyną ir Kazimiero rūpesčiu iš svirnų visada gaudavo kiek reikiant pasturlakų; paskui buvo sutaisyti laivai, kad galėtų plaukioti Vysla; buvo prigriebti drevininkai, ir šie sunešė kur kas daugiau medaus ir vaško negu ankstesniais metais. Vipas taisė gardžius aviečių antpilus, vienas gyvendamas savo „viloje", kurią apleido visi jo bendratikiai. Apie Telį Kazimieras net nepasitei-

ravo — matyt, žinojo, kas čia įvyko. Vėl padaugėjo pinigų statinėse, laikomose pilies rūsiuose, o kunigaikščiams iš Vroclavo buvo parsiųsdinta gelumbės ir brokato puošniems apsiaustams bei auksu siuvinėto melsvo šilko žirgų apdangalams. Kazimieras siūdinosi gražius drabužius ir kailinius, sakytum rengėsi vestuvėms.

O paskui iškilo tamplierių bei Mechove ir Zagoscėje įsikūrusių vienuolių klausimas. Kazimieras iškėlė jį savo broliui visiškai tiesiai ir taip neįprastai, dalykiškai ir aiškiai, jog Henrikui jis pasirodė net šiek tiek bedieviškas.

— Ko jie nori? — paklausė Kazimieras, ir Henrikas negalėjo atsakyti į tą klausimą. Nori teisybės — tai būtų per daug juokingas atsakymas, nori sukurti dievo karalystę žemėje — bet kuo čia dėti bebrynai? Ar dievo karalystė į žemę gali ateiti tik tada, kai jie gaus bebrynus? Argi ordinų broliai iš tiesų turi engti aplinkinius žmones ir jėga versti juos dirbti žemę pagal savas taisykles — arti rudenį ir užsėti prieš žiemą? Visus tuos klausimus Henrikas ryžosi atvirai išdėstyti Kazimierui, bet Kazimieras nesuprato brolio abejonių. Jam rūpėjo tik vienas dalykas: ar vienuoliai čia yra tam, kad gintų kunigaikštystę, ar prireikus jie pakels kardą. Jo nuomonė buvo tokia: kai tik pasitaikys proga, jiedu turi atvirai pasikalbėti su Džoriku de Belu Pratu ir iškelti tą klausimą „visu aštrumu"— kaip sakė Kazimieras, matyt, perėmęs tą posakį iš savo bičiulių, gyvenančių Rytuose.

Lygiai to paties, ko jį paklausė brolis, Henrikas galėjo paklausti ir save: ko jis nori? Ar jo valstybė irgi turi būti dievo karalystė žemėje? Bet kaip tada elgtis su broliais, kaip juos įtikinti, jog dėl visų laimės jie turi jam nusilenkti? Tai neįmanoma, taigi neįmanoma ir visa kita. Ar iš tikrųjų?

Vieną kartą Kazimieras, labai iškilmingai sugrįžęs iš Haličo, atsiklaupė prieš Henriką ir paprašė siųsti piršlius į Kijevą, kad išpirštų jam kunigaikščio Rostislavo [113] dukterį. Haličo kunigaikštis Romanas [114] jau esąs per pasiuntinius susitaręs dėl tų piršlybų, Rostislavas tikriausiai nesipriešinsiąs, jo duktė jau atėjusi į metus ir, kaip visi sako, tikra gražuolė,— trumpai tariant, viskas jau sutvarkyta be Henriko žinios. Henrikas šiek tiek užsigavo, kad tokie svarbūs dalykai sprendžiami už jo nugaros, bet Kazimieras aiškino, esą, nieko tikro nežinodamas, bijojęs sakytis broliui. Su Romanu viskas jau buvę sutarta dar prieš Kazimierui iškeliaujant į Vokietiją. O dabar, kai Rostislavas atsisėdo į Kijevo sostą, pats laikas užbaigti tą reikalą.

„O Nastka?"— pamanė sau Henrikas, bet garsiai neišdrįso paklausti.

„Kaip menkai mes pažįstame pačius artimiausius žmones! — mąstė jis.— Štai brolis, kuris užaugo mano akivaizdoje ir kurį tiek metų mačiau kone kiekvieną dieną. Išsiunčiau jį į Vokietiją, o jis ten galvojo tik apie Rusią."

— Ten stepės, ten laisvė...— kadaise pasakė Kazimieras. Daugiau apie savo jausmus šiam kraštui brolis niekada nekalbėjo, smulkiau nieko neaiškino. „Ten laisvė"— štai ir viskas. Tačiau iš Kazimiero žodžių į Henriką padvelkė tas ypatingas kvapas, kurio persmelktas visas oras nuo Liublino iki pat Kijevo; Henrikas tarytum išvydo tas erdves, melsvas lyg Dnepro vanduo, palei kurį dunksojo mėlyni kupolai, nusagstyti auksinėmis žvaigždėmis. „Neturim tokio miesto kaip Kijevas,— mąstė jis,— nei Krokuva, nei Plockas nė iš tolo jam neprilygsta, gal tik Vroclavas toks pat auksabokštis." Tačiau „ten stepės — ten laisvė", Kazimieras negalėjo atsispirti tiems kerams ir labai lengvai nusikratė nuo savo kojų imperijos kelių dulkes. Jeigu taip Kazimieras viešpatautų Kijeve, o aš Krokuvoje,— dingtelėjo jam,— didi būtų mudviejų galybė. Ar ji pasitarnautų dievo karalystei? Sėdėjo Kijevo soste proseniai Narsusis ir Dosnusis — ir abu turėjo trauktis iš stepių, kuriose guldė galvas jų kariai. Kam jie tai darė? Ar jie būtų sugebėję suteikti tai žemei naują, teisingą pavidalą?

„O Nastka?"— pamanė Henrikas, bet Kazimierui apie ją neužsiminė, kaip apskritai niekada nekalbėjo su juo apie moteris. Vengė šios temos, droviai pridengdamas ją vienuolišku apsiaustu,— bet ar gerai darė, ar nereikėjo rimtai pasikalbėti su broliu? Paklausė, ką apie tai mananti Gertrūda, bet ši tik atsiduso,— matyt, Kazimieras pats sugalvos, ką daryti.

Ir iš tiesų sugalvojo; po kurio laiko Gertrūda Henrikui pranešė, jog Nastka pažeminta — paskirta raktininke ir tarnaičių prižiūrėtoja ir nors labai dėl to sielvartavusi, bet Kazimieras buvęs neperkalbamas ir net šiurkštus. Sako, primušęs merginą, kai ši pradėjusi jam priekaištauti. Ir išvyko į Kijevą piršliai — vaivada Govorekas ir Vlodekas Sventopelkovičius Duninas. Tuo pačiu metu buvo išsiuntinėti žygūnai pranešti broliams, kad rudenį, dvi savaitės prieš šventą Martyną, atvyktų į Vislicą, į vestuves. Visa Sandomiro pilis suskato joms ruoštis. Seniai čia nebuvo tokių iškilmių. Henrikas tuo metu lyg ir liovėsi buvęs savo pilies valdovu — čia šeimininkavo Kazimieras ir Gertrūda. Tarp Vislicos ir Sandomiro zujo pasiuntiniai, o Gotlobas stengėsi prisiminti ankstesnių kunigaikščių

vestuves ir kamantinėjo vyresnius žmones, kaip būdavo daroma senovėje.

Henriko nuostabai, Boleslovas pranešė neatvyksiąs, užtat Meškas atvyko su tokiu dvaru, kad šis netilpo pilaitėje ir netgi miestelyje. Žemesnieji dvariškiai nakvojo palapinėse. Meškas kaip gandras stypinėjo po menę, o kadangi buvo pats rudens lietmetis, aplinkui neišbrendami purvynai,— visi turėjo kantriai laukti, iki atvyks Elena. Meškas, apvesdinęs šitiek vaikų, tiek sykių kėlęs vestuves, patarinėjo Henrikui ir Gotlobui, kaip viską daryti. Vipas sielojosi, kad tos iškilmės suris visus pinigus ir visas pilies atsargas, ir kiekvieną Henriko pageidavimą išklausydavo piktai šnirpšdamas ir purkštaudamas. Kazimieras pats buvo geras šykštuolis, bet liepė Nastkai ir Gertrūdai rūpintis, kad svečiams nieko netrūktų. Henrikas dabar pirmąkart pamatė Nastką: ji buvo labai graži, be to, kunigaikštytė, tegu ir ne iš garsios giminės, jos tėvo dvaras buvo kažkur tarp pelkių, ar tik ne Belske. Nepatiko Henrikui brolio elgesys, o pati meilužė vaikščiojo apsiniaukusi kaip debesis.

Meškas nieko to nematė. Stypinėjo po menę, žavėjosi savo paties gražbylyste, o kiti tik pagarbiai tūpčiojo aplinkui. Visi bijojo, niekas nedrįsdavo pertraukti jo ilgų pamokslų. Henrikas norom nenorom buvo priverstas kalbėtis su broliu per tas ilgas valandas, kai jiedu dviese sėdėdavo menėje, laukdami brolienės. Ir jam buvo keista, kad toks žmogus kaip Meškas — pasipūtęs ir išdidus — gali pelnyti kitų pagarbą. Tačiau pats vis pagalvodavo, kad nenorėtų šalia savęs turėti tokį didingą kvailį.

Vieną dieną Henrikas jam papasakojo apie Dosniojo karūną viską, ką buvo girdėjęs iš Agnietės ir Otono iš Štucelingeno, tačiau nutylėjo apie tai, ką pats rado Dosniojo kape Osijeke. Tačiau Meškas, Henriko nuostabai, nė kiek nesidomėjo tais dalykais.

— Karūna, karūna,— pasakė jis,— ne tai svarbiausia. Reikia turėti tvirtą ranką ir mokėti kietai suimti žmones.

Jis truputį pavaikščiojo po kambarį, paskui stabtelėjo prieš Henriką ir, glostydamas šviesią barzdą, kalbėjo toliau:

— Matai, dabar nebe tie laikai, kiekvienas nori malti liežuviu, kiekvienas nori valdyti ir stumdyti mus kaip šachmatus. Reikia su tuo taikstytis ir drauge kreipti viską savaip. Nieko nepadarysi — Narsiojo, pagaliau net ir mūsų tėvo laikai nebegrįš. Gerai valdyti gali tik tas, kas sugeba prisitaikyti prie esamų sąlygų.

— Niekad o niekad! — sušuko Henrikas.— Aš mačiau Barbarosą.

— Na ir kas? O aš dar prisimenu tėvą ir Skarbimirą...— Meškas susimąstė.— Ne, tada viskas buvo kitaip negu dabar. Mes negalėtume būti karaliais.

— Kodėl?

— Todėl, kad mes nemokame būti tokie tvirti, nerūpestingi, paprasti. Žinai, brangusis Henrikai, tarpais man atrodo, kad pasidarėme pernelyg gudrūs, per daug kalbame, galvojame. O reikėtų daryti, kaip tėvas darė: nusibodo jam sėdėti soste ir klausytis mūsų motinos aimanų — gerai! Tik sušuko: „Vyčiai — pirmyn!"— ir, žiūrėk, jau lekia riterių būrio prieky, nežinia kur, nežinia ko. Pargabendavo aukso ir sidabro, daniškų puodų ir itališkų perlų. Dievuliau, ką apie tokią politiką būtų pasakęs Dosnusis!

— Valdyti — reiškia kurti naujas sąlygas,— tarė Henrikas.

— Taip. Galimas daiktas. Tačiau kas dabar šitai sugebės? Beje, žinau kas! Galbūt Sventopelkas arba Jaksa ir, aišku, Krokuvos vyskupas. Bet mes? Jei sugebėtume, nesėdėtume čia ir nemaltume liežuviais. Tikrai. O Boleslovas neatvažiuos todėl,— pridūrė nelauktai,— kad baiminasi, jog mes jam čia akių neišdurtume.

Jis nusikvatojo ir ėmė vaikščioti po menę, kliuvinėdamas už kilimų.

— Bet mes jau to nesugebėsim padaryti. Ar ne, Henrikai?

Henrikas suprato, kad Meškas jį tikrina. Matyt, kažkokie gandai jau yra pasiekę Krokuvą, jei Boleslovas neatvyko, ir Poznanę — jei Meškas su juo šitaip kalba. Henrikas susiraukė, bet nutylėjo.

— Sakiau Bolekui,— vėl prabilo Senasis,— jei Henrikas norėtų, tai seniai būtume po jo padu. Ko gi jis tuos riterius iš Šventosios žemės atsikvietė? Bet jis dievobaimingas, nieko iš to neišeis!

Meškas pašnairavo į Henriką; šis sėdėjo atsainiausia poza, išsikėtojęs ant suolo, atsirėmęs į palangę. Tačiau širdis jam dunksėjo it kūjis.

— Ne, tu tokiems dalykams netinki,— varė toliau Meškas.— O Kazimieras juo labiau, jis per daug — kaip čia tau pasakius,— per daug teisingas! O siekiant valdžios teisybė mažiausiai reikalinga. Kazimieras naivuolis, jis tais dalykais nekvaršina sau galvos, jam gana to, kad gali taikyti susivaidijusius kunigaikštukus Volynės pelkėse ir vaidinti didelį poną

prieš rusus. Taip pat neblogas užsiėmimas. Ir dar kažin ar ne pats geriausias? Bent jau pats lengviausias!

Henriko lūpas perkreipė šalta, bereikšmė šypsena. „Ne toks jau jis kvailas,— mąstė, žiūrėdamas į Mešką,— net labai gudrus. Nušluostė man nosį, bet dar pasigailės to." Išgirdus Meško postringavimus, jam užvirė kraujas. Jis nesitvėrė pykčiu; tolesnis šio brolio likimas jau neberūpėjo. Priešingai, dabar Henrikas mielai būtų leidęs šiam gandrakojui pajusti ant kupros savo tamplieriško kumščio svorį.

Bet štai atėjo žinia, kad kunigaikštytė Elena jau nebetoli. Reikėjo skubiai baigti pasiruošimus.

Elena buvo Verchoslavos pusseserė, ir Henrikas turėjo mažytę viltį, kad atvyks mergaičiukė, panaši į aną, mirusiąją. Slapčia džiaugėsi tuo, prieš akis jam vis vaidenosi balta, vienuoliška brolienės suknelė. Tačiau atvažiavo tvirta, liekna mergina, anaiptol ne baikšti ir daug vyresnė už anų metų Verchoslavą. Beje, Elena buvo graži. Aukšta, raudonskruostė, mėlynakė, su juodais antakiais ir ilgomis, kone iki blauzdų kasomis; vilkėjo auksu tviskančiais drabužiais, avėjo raudonais batais, o visa krūtinė iki pat pilvo buvo apkarstyta barškančiais karoliais. Su ja atvažiavo pulkas moterų ir bajorų, rusų ponų bei tarnų, tačiau visų jų, Meškui patarus, netrukus buvo atsikratyta — jie išdundėjo atgal vežini dovanomis Rostislavui. Elena liko viena, bet dėl to anaiptol nenusiminė. Kelionėje susidraugavo su Govoreku, gal net per daug, vis mėgino kalbėti lenkiškai, prie stalo drąsiai terpėsi į kalbą ir sykiais beveik perrėkdavo Mešką bei kitus kunigaikščius. Tačiau Kazimierui ypatingos meilės nerodė.

Per visas vestuves ir jų apeigas Henrikas prieš akis tebematė Verchoslavą. Ir atminty šmėsčiojo visi tie įvykiai, kurie atskyrė jį nuo anų laikų.

Kadangi vestuvės vyko jo kunigaikštystėje, o Boleko nebuvo, tai Henrikas per iškilmes ėjo pirma Meško, pavaduodamas Kazimierui tėvą, o Gertrūda pavadavo motiną. Vestuvininkai susirinko Vislicos pilies riterių menėje. Židiniuose liepsnojo ugnis. Visi sustojo pusračiu: vidury Henrikas, dešinėje Gertrūda, kairėje — Meškas, toliau Poznanės, Vislicos, Sandomiro ponai, Belsko, Lucko, Svirės ir Polesės kunigaikštukai — Kazimiero draugai iš rytinio pasienio, Sventopelkas su Vladimiru, Piotro anūku, Jaksa; atskirai stovėjo šventųjų riterių delegacija — šių veiduose kaip visada švietė mįslinga šypsena. Atrodė, kad čia kokie saracėnai, sustoję pusmėnuliu, laukia kryžeivių puolimo. Pro didžiąsias duris į menę sugarmėjo jau-

nosios palydovai rusai, rankose laikydami žvakes ir giedodami pagonišką giesmę. O už visų djakonų, auklių ir raktininkų ėjo Elena su puošnia suknia, tviskančia ir žaižaruojančia žvakių šviesoje.

Kol ji šitaip iš lėto ėjo artyn, Henrikas mintimis klajojo visai kitur, galvojo apie Verchoslavą; lyg šešėlis prisiminimuose šmėsčiojo tėvas — regėjo jį aukštą ir stiprų. Ir regėjo didžią Lenkijos galybę.

Tą akimirką Henrikas pirmąkart aiškiai pajuto, koks jis pasikeitęs. Prisiminė savo prisižadėjimus ir ketinimus — kaip svajojo surinkti jaunų, ištikimų vyrų būrį ir traukti su jais į kovą dėl savo didybės. O dabar štai stovi Vislicos pilaitėje, jam net nepriklausančioje, ir laukia naujosios brolienės, savo kijevietiškais pašvitais nustelbiančios nuskurdėlius lenkus. O kokie toliai dabar skyrė jį nuo Cvifalteno vienuolyno ir nuo tos pačios Gertrūdos, ir velionės Agnietės, ir jų pokalbio. Henrikas taip pat galėjo parodyti jaunavedžiams karūną — tačiau kokią: lankelį su tuščiomis brangakmenių akiduobėmis. Ko ji bėverta šiandien? Dabar, kai kiekvienam rūpi tik apsukti imperatorių, pažadėti jam duoklę, prisiekti ir nenusiųsti, klauptis prieš Vokietiją, o už jos nugaros įžūliai kelti garbanotą galvą? Štai stovi šalia jo Jaksa, Sventopelkas — stovi kaip lygūs, galingi, turtingi, lobstantys iš vergų darbo; vergai jiems ir miškus kerta, ir žemę dirba, o jaunasis Govorekas vietoj nuolankumo slepia širdy puikybę ir stato šerį.

Elena ėjo tarp dvariškių, sustojusių dviem eilėm, o Henrikui atrodė, kad kol ji praeis pro visas tas žvakes ir auksu žėrinčias didikių suknias, tai prisiartinusi išvys jau kitą, visiškai pasikeitusį žmogų tamplieriaus apsiaustu. Ir kai ji atsiklaupė priešais Henriką, šis pasijuto neturįs jėgų ją pakelti ir perduoti broliui, kuris žengė artyn iš už prasiskyrusios giminaičių ir didžiūnų sienos. O ką jau kalbėti apie tas jėgas, kurių reiktų kardui suimti, jei jis ryžtųsi stoti į kovą, pamiršęs Jeruzalę, Sandomirą, Palermą, Richencą ir aną žydę.

Dabar Henrikui dingtelėjo mintis, kad jis galbūt per daug visko prisižiūrėjo pasaulyje ir todėl negali taip paprastai švaistytis kardu, negali uždaryti brolių į belangę ir įsakyti juos pasmaugti ar išdurti jiems akis kaip Zbignevui, kuris nuo to ir mirė. O gal jis tik pernelyg silpnas ir ieško visokių pretekstų tam silpnumui pateisinti. Dabar, kai apvesdins Kazimierą, dar tik palauks, kol šis turės vaikų,— tai bus jo „anūkai",— ir tada jau niekas neberūpės. Ateis laikas žengti lemiamą žingsnį, ir Henrikas turės jį žengti būtinai, neišvengiamai.

Tuo tarpu, paėmęs Eleną už rankų, padėjo jai atsistoti, apkabino ir, atsisukęs į Kazimierą, perdavė jam; tada abu suklaupė priešais Henriką. Gotlobas (jis vilkėjo keistu violetiniu apdaru su aukšta apykakle) padavė jam šventą paveikslą, atgabentą nuo Viešpaties karsto, ir tuo paveikslu pirma jis, o paskui Gertrūda palaimino nulenktas galvas. Kazimieras buvo susijaudinęs ir iš padilbų žvilgčiojo į brolį, tarsi laukdamas jo pritarimo. Dvaro tarnaičių minioje, pačiame priekyje Henrikas matė Nastką, stovinčią lyg niekur nieko, bet labai išraudusią, apsigobusią žalia skarele; ji laikėsi paprastai ir nežiūrėjo į Eleną. Paskui visi labai triukšmingai išgarmėjo į koplyčią; nors ši buvo prie pat pilies, visi susėdo ant žirgų. Tarp grynaveislių Lenkijos, Portugalijos ir Italijos ristūnų maišėsi ir rusiškų darbinių arklių; šalia pašukinių gūnių mirgėjo auksu ataustі, žydri ir raudoni apdangalai; žvangėjo Šventojo karsto riterių šarvai, kurių lenkai niekada nedėvėdavo, o rusų ponai turėjo susivilkę po kelerius kailinius. Henrikas, liūdnas, apsivilkęs paprastu baltu apsiaustu, jojo to margumyno vidury.

Nuo kunigaikščių, kunigų ir didikų minios jį skyrė nematoma siena. „Panieka — ne pati geriausia valdymo forma",— pamanė. Ir apžvelgė pamažu jojančią minią. Odos, taukų, kailių ir bebrų išmatų tvaikas sklido nuo visos procesijos. Gal jis ir būtų laimingesnis, jeigu šitaip jotų karūnuotis, tačiau visada ilgėtųsi apelsinų žiedų kvapo, kurio saldumą vieną kartą patyrė Palerme. Ir per visas tas barbariškas iškilmes, trukusias be galo ilgai, Henrikas vis galvojo apie kvepiančius apelsino žiedus priešais Kristaus Karaliaus veidą.

O tuo tarpu visos jungtuvių ir vestuvių apeigos vyko sklandžiai ir prideramai. Seniai ir senės prižiūrėjo, kad viskas būtų daroma pagal senus primityvius papročius. Taigi Elena raudojo ir blaškėsi, norėjo pabėgti nuo altoriaus, pamergės rypavo tarytum per laidotuves, o senos, patyrusios moterys kvaksėdamos lyg varlės įtikinėjo, kad nesą ko bijoti ir kad labai gera turėti vyrą.

Kazimieras darė viską, ką tik reikėjo. Stovėjo pabrolių priekyje linksmas ir žvalus, bet iš vidaus tarytum spinduliuojantis paslaptingą šviesą, kuri jam teikė orumo ir rimties. Visi su nuostaba žiūrėjo į jį. Pats Henrikas negalėjo atsistebėti, kad brolis taip įsijautęs į savo vaidmenį, kad iš tikrųjų yra jaunikis karalaitis, narsiai žengiantis per visą tą apeigų, kvapų, prietarų ir bažnytinių himnų tirštymę.

Giedojo choras, žvangčiojo nešiojami smilkytuvai, ir po visą koplyčią sklido rusiškų smilkalų ir rusiškų kailių kvapas. Nutilus bažnytiniams himnams, bobos pradėjo traukti grynai pasaulietiškas ir net nepadorias dainas. Tačiau kadangi dainavo bažnyčioje, nešvankius žodžius pakeisdavo kitais, prasidedančiais ta pačia raide, ir iš viso to pasidarė keistas pagoniškų simbolių ir padrikų žodžių mišinys. Pirmą kartą Henrikas pasijuto taip arti maištingojo Maslavo laikų; ta pati jėga, kuri tada pastūmėjo žmones į kovą prieš ponus, prasiveržė ir dabar, tik čia ji grūmėsi ir pynėsi su katalikų bažnyčios galybe. Po pamergių rypavimų, moterų stūgčiojimų vėl atsiliepė vienuolių choras, kuris savo iškilmingu skandavimu padėjo jauniesiems ir jų meilei kilti į didesnes aukštybes.

Pati Gertrūda, nors pusiau vokietė ir užaugusi vienuolyne, kaip „įmotė" dar turėjo atlikti keletą pagoniškų ceremonijų ir per gaubtuvių apeigas vadovauti įkaušusių moterų tuntui. Nuvargusi, suplukusi Elena džiaugdamasi nusiėmė didžiulį, kviečių varpomis ir perlų karoliais apipintą vainiką ir atgręžė mėlynas akis į Gertrūdą, laikančią rankose auksines žirkles, kurios paprastai buvo vartojamos per kunigaikščių apkirpimo ir gaubtuvių apeigas.

O paskui buvo guldytuvės. Jaunieji atėjo iš skirtingų pusių, Kazimierą atlydėjo vyrai, Eleną — moterys, visi iškilmingai giedodami; abu pulkai susitiko prie miegamojo durų. Jauniesiems žengiant per slenkstį į kambarį, kur jų laukė jau pataisytas guolis, tarpdury išdygo Nastka. Ji buvo labai išblyškusi ir stovėjo įsikabinusi į staktą.

— Neleisiu! — sušuko.— Neleisiu! Man jis davė priesaiką, mane žadėjo vesti, aš jam dar sūnų pagimdysiu. Aš tokia pat kunigaikštytė kaip ir tu,— šaukė ji Elenai.— Su manim miegojo tiek metų... tiek metų...— kartojo lyg apkvaitusi.

Visi nustėro, Henrikas nudelbė akis. Gertrūda bandė nutildyti Nastką, kažką jai kalbėjo, iš susijaudinimo painiodama rusiškus, lenkiškus ir vokiškus žodžius. Tačiau Nastka ją atstūmė.

Kazimieras stovėjo kaip stulpas, o Henrikas ir Govorekas, prilaikę jį iš šonų, nuleido rankas. Tik viena Elena atrodė visai nesutrikusi. Staiga ji žengė į priekį ir sušuko:

— Reikėjo jį ir saugoti, jei norėjai, kad tave imtų. Irgi mat kunigaikštytė atsirado! Iš Belsko! Nenusaugojai, o dabar šaukštai po pietų!

Tačiau Nastka stovėjo kaip stovėjusi miegamojo tarpdury, išskėtusi rankas į šalis, ir kažką padrikai šūkalojo.

— Nagi leisk! — suriko Elena. Ir niekam nespėjus atsitokėti griebė Nastką už karolių ir taip patraukė, kad jos galva loštelėjo atgal, o siūlai nutrūko ir ant jaunavedžių miegamojo slenksčio čežėdamas pabiro karolių lietus.

Nastka dar bandė gintis, klykė:

— Neatiduosiu jo, neatiduosiu!

Henrikas buvo kažką besakąs, atsigręžė į užpakaly sustojusius riterius, kad šie išvestų tą moterį, bet neįstengė ištarti nė žodžio.

Tuo tarpu Elena, paleidusi Nastką, žengė porą žingsnių atgal ir atsivėdėjusi taip rėžė klykiančiai meilužei per veidą, kad ta net susverdėjo. Nė nepažvelgusi į Nastką, kuri nugriuvo į Gertrūdos glėbį, Elena paėmė vyrą už parankės ir nusitempė į miegamąjį.

Taip baigėsi kunigaikščio Kazimiero guldytuvės Vislicos pilyje.

XXIX SKYRIUS

Vislicoje — laimė, Sandomire — ramybė; metai po metų slinko be jokių didesnių įvykių. Vėl visur buvo tvarka, niekur nieko netrūko. Atėjo derlingi metai, iš Silezijos privažiavo pirklių, kurie supirko neregėtai daug vaško, ketindami perparduoti jį imperijos žemėse, paskui atėjo eilė kunigaikščio žirgams, paskui — kailiams. Daug sidabro atsirado Lenkijoje, nors dažnai pasitaikydavo ir netikrų pinigų; vis dėlto mugės būdavo labai gausios, žmonės gyveno ramiai ir laimingai. Kardai rūdijo kamarose ir klėtyse. Kaimiečiai aptingo ir retai beateidavo skųstis į Sandomirą,— tiesą pasakius, jau buvo įpratę, kad iš to vis tiek nebus jokios naudos. Riteriai kryžininkai arė dirvonus aplink Opatovą; Vladimiras Sventopelkovičius, mokydamasis iš jų, pavertė Vlostovą žydinčia oaze, o į savo pilaitę ėmė gabentis bizantiškus bei itališkus kilimus ir saldžius vynus, kuriuos kunigaikštis Henrikas labai gyrė, sakydamas, kad lygiai tokius gėrė savo kelionėse.

Tos kelionės Sandomiro kunigaikščiui atrodė vis tolimesnės ir nerealesnės, sakytum grimzdo į miglą,— ir jis jau nebežinojo, ar iš tiesų yra matęs karaliaus Rožerio apsiaustą, ar tai tik jo vaizduotės padarinys. Apie tai, ką regėjo keliaudamas, pasakodavo tiktai vaikams ir mėgo būti jų lankomas. Lestkas tuo metu jau buvo susilaukęs trečios dukters, pagaliau gimė ir sūnus. Ateidavo į kunigaikščio kambarius ir Gotlobo

Vincentas, labai mielas, paklusnus ir geras vaikas. Atrodė toks pat dailus kaip Gotlobas ir stropiai laikėsi visų mandagumo taisyklių, lyg būtų ne mažas berniukas, o suaugęs dvariškis.

Vislicoje vaikai gimdavo ir mirdavo, sveiki augo tik pirmoji duktė ir sūnus Boleslovas. Nastka rūpestingai prižiūrėjo Elenos vaikus, o šiai labiau rūpėjo politika. Tai buvo „bobiška politika", kaip sakė Vipas: Elena pjudė tarpusavy rusų kunigaikštukus, o Kazimieras paskui juos taikė „Anokia čia ir garbė",— širdo Vipas, kuris nemėgo Elenos, laikydamas ją pernelyg grubia.

Henrikas retai teišvykdavo iš Sandomiro. Tačiau kai atsirado didelė arklių paklausa (matyt, imperatorius vėl ruošėsi kokiam žygiui, į vakarus ar į pietus), senasis Vipas vieną kartą prikalbino jį nujoti apžiūrėti kaimenių — didžiausio savo pajamų šaltinio.

Arklininkai gyveno giriose tarp Vislicos ir Polaneco, taip pat šiaurėje, prie Radomo, kunigaikščio valdininko Šavlo žemėse. Henrikas pirmiausia nujojo į Polanecą. Tuoj už pilies prasidėjo girios su plačiomis laukymėmis, kuriose ganėsi kaimenės. Žiemą arkliai būdavo laikomi dideliuose mediniuose barakuose,— norint arklį parduoti už gerą kainą, reikia jį saugoti nuo šalčio,— tik dar ne visur tai buvo daroma. Tačiau Vipas labai rūpestingai prižiūrėjo arklius ir dar nuo jaunumės buvo įgudęs jais prekiauti. Ištisi prūsų belaisvių kaimai nieko daugiau nedirbo, tik šienavo, o paskui, nusistovėjus rogių keliui, gabeno šieną į vieną vietą — į Polanecą. Ten „šieno seniūnas" visą sugabentąjį pašarą skirstė kaimenėms, be to, ten pat į svirnus buvo pilami grūdai geresnių veislių arkliams šerti. Keletą svirnų Vipas net įsakė sumūryti iš akmenų, nors tai sukėlė nemažą visų pasipiktinimą: kur matyta, kad svirnai būtų statomi kaip bažnyčios ar kunigaikščio rūmai.

Henrikas džiaugėsi arkliais, tarp kurių matė ir labai gražių. Buvo ruduo, ketvirti metai po Kazimiero vestuvių, ir jis su malonumu rinko gražesniąsias kumeles, kurias ketino padovanoti broliui ir brolienei; dar dešimtį juodžių liepė nusiųsti Vislicos kunigaikščio orkestrui, nes Elena mėgo muziką, turėjo lyg ir polovcų orkestrą, kuris lydėdavo kunigaikštį ir kunigaikštienę kelionėse,— muzikantai be perstojo mušdavo būgnus, skambindavo varpeliais ir pūsdavo švilpynes. Tik į Sandomirą Henrikas neįsileisdavo tos pagoniškos muzikos.

Apžiūrėję kaimenes ir šiek tiek sužvarbę, kunigaikštis su Vipu užėjo pasišildyti į „šieno seniūno" trobą. Seniūnas, visų gerbiamas žmogus, vardu Marekas, pavaišino kunigaikštį mi-

dum ir alum; gerti buvo daug, tik valgyti mažai, seniūnas aiškinosi tiek laiko sugaištąs arkliams, kad apie elnio ar stirnos susimedžiojimą nesą ko nė kalbėti.

— Tik kada ne kada į zuikius paspraigau, jei atbėga prie trobos,— kalbėjo seniūnas.

Ir tikrai ant stalo buvo tik zuikienos kepsniai — pats prasčiausias užkandis. Tačiau visi valgė, nes buvo alkani.

Kalba visą laiką sukosi apie arklius. Ir staiga Henrikas prisiminė savo pirmąjį susitikimą su Vipu vokiškoj karčemoj, Karintijos pasieny. Pažvelgė į senąjį ištikimąjį draugą, ir gailestis suspaudė jam širdį. Atsiminė, koks Vipas buvo tada; atrodė šaunus riteris, galingo stoto, gražiai apsirengęs ir gerai apsiginklavęs, visi jo klausė ir bijojo. Laikėsi taip karingai, kad Henrikui net kilo įtarimas, ar čia ne koks plėšikas, tykantis jo karčemoj. Dabar Henrikas žiūrėjo ir netikėjo savo akimis. Kada gi tas žmogus taip pasikeitė? Kur tas šaunumas, kur ta akyse žėrėjusi ugnis? Vipas sėdėjo ant suolo pačiame kampe. Buvo labai storas ir dar sulinkęs į kuprą, putlus veidas apaugęs barzda, susitaršę žili, juodi ir rusvi kuokštai karojo ant krūtinės, mažutės akys žvelgė iš po pabrinkusių raudonų vokų; ką nors sakydamas, pakeldavo rankas suriestais pirštais, lenkiškai dorai vis tiek neišmoko ir kalbėjo lyg su frankišku ar dar kitokiu akcentu, nutęsdamas žodžių pabaigas. Tik vis labiau kumpstanti nosis teikė veidui grobuonišką išraišką, ir tarpais, įsišnekus apie arklių kainas, akyse plykstelėdavo žiburėliai.

Seniūnas išėjo patikrinti, kaip vyrai riša arklius į krūvą, ir jiedu liko vienudu mažame, prirūkusiame kambarėlyje; Henrikas žiūrėjo į židinyje liepsnojančią ugnį, Vipas sėdėjo susikūprinęs, alkūnėmis pasirėmęs į stalą. Tai jau buvo tikras senis.

— Klausyk,— staiga prabilo Henrikas,— kur dingo Brunas?

Vipas krenkštelėjo ir sumirksėjo. Jo mintys klaidžiojo kažkur kitur.

— Brunas?

— Na taip, Brunas. Nepameni Bruno? Tai tas, kuris paėmė arklius iš čigonų ir nusivarė į Žaliąjį Ąžuolą, kai tu su mumis iškeliavai į Osijeką. Atsimeni?

— A, tikrai,— atitoko Vipas,— Brunas! Geras buvo vaikinas. Tiktai paskui, kai grįžau iš Italijos, į kurią buvau išvykęs su jūsų malonybe,— mano pily jo jau nebuvo. Pasiėmė visus arklius ir pabėgo į Vengriją, o ten buvo užmuštas. Tik dešimt arklių besugrįžo.

Vipas kalbėjo lyg pro miegus, giedamu balsu, sunkiai košdamas žodžius — sakytum vos beįstengdamas prisiminti tuos laikus.

— Kaip seniai viskas buvo,— tarė Henrikas.— Nuo to laiko tu gerokai pasikeitei, Vipai.

— O taip,— atsakė Vipas,— tada aš buvau riteris, turėjau kelias pilis, viešinau patį Barbarosą — o dabar ką? Esu tik senas žydas.

— Kodėl gi taip?

— Nežinau. Parsirado tas, kurio pilis aš valdžiau dešimt metų; grįžo iš Šventosios žemės vienas, grįžo antras, dar apskundė mane imperatoriui, kad nenoriu atiduoti pilių. Turėjau atiduoti ir likau be nieko.

— Še tau, vadinas, tai buvo ne tavo pilys?

— Kur matyta, kad žydas turėtų pilį? Dar gerai, kad pastogę turi...

— Tai kam tau reikėjo veltis į tuos reikalus?

— O man sekėsi ne taip jau blogai, net labai gerai. Nuo šventojo Bernardo laikų man nebuvo taip gerai sekęsi kaip su tom pilim. Tada pas mane ir Gedalis gyveno, ir jo šeima... Ir visi mane laikė riteriu.

— Taigi,— nusijuokė Henrikas.— O ar pameni, kaip tave Osijeke vienuolis atpažino?

Vipas atsiduso:

— Bet vėliau už tai atsiprašė!

Abu šyptelėjo.

— Na, o kodėl tu pas mane atsidanginai? Matai, tik pasenai čia, o ką gero pelnei?

— Ką pelniau? Gyvenimą. Kiekvienas iš mūsų turi turėti savo gyvenimą. Man buvo skirta prie Vyslos...

— Tai nebegrįši į savo tėvynę, prie Reino?

— Į savo tėvynę? Ką tai reiškia — į savo tėvynę? Kur jinai? Man geriausia čia, toje medinėje „viloje", tarp vynuogynų, kuriuos pats liepiau užsodinti. Gedalis išvažiuodamas įkalbinėjo mane. „Palik,— sakė,— Vipai, tą baisų kraštą..." Ir Purą norėjo duoti man per žmoną, nes ji liko našlė, o aš ją, tą Purą, labai mylėjau. Pasakiau jam: „Mielas Gedali, bet kuriame krašte žydė, įžengusi į bažnyčią, bus užmušta akmenimis. Taip jau yra visam pasauly. Bažnyčia ne žydui."

Henrikas tylėjo. Keista, bet Vipo žodžiai jo nesujaudino. Negi taip viską būtų pamiršęs? O Vipas šnekėjo toliau, tikriau pasakius — virkavo:

— „Nejaugi manai,— pasakiau aš Gedaliui,— kad kunigaikštis lengva širdim liepė mūsų Judką užmušti akmenimis? Nejaugi manai, kad jis paskui neverkė, nejaugi manai, kad jis neužsidarė savo kambary, gal sau puotavo, linksminosi? Tačiau kunigaikštis turėjo taip pasielgti, nes jis klauso aukštesnės valdžios, jis turi daryti kas reikia, per jį viešpats dievas apreiškia savo galybę, jis pats savo valios neturi, tik skelbia dievo valią ir dievo įstatymą. Kunigaikštis yra kunigaikštis. Ir jeigu jam reikia nužudyti savo tikrus brolius, jeigu viešpats dievas jam taip liepia — jis turi nužudyti".

Henrikas, iki tol žiūrėjęs į ugnį, staiga pažvelgė į Vipą. Tačiau šis užsimerkė ir ėmė kinkuoti lyg melsdamasis.

— Vipai...— sušnibždėjo Henrikas, norėdamas jį pažadinti.

— „Aš lieku,— pasakiau Gedaliui,— lieku čia, nes mano kunigaikštis yra didis kunigaikštis. O tas, kas tarnauja didžiam kunigaikščiui, ir pats tampa pašventintas; aš jam patarinėju ir padedu, o jis mane veda paskui save. Urijas[115] taip pat kovėsi už Dovydą, nors tas iš jo atėmė žmoną, ir kovėsi, ir sunaikino jo priešus, ir šventas yra mums Urijo atminimas, nors jis ir nekentė Dovydo už patirtą skriaudą".

— Ar tu tiki manim? — paklausė Henrikas.

— Visada tikėjau,— labai paprastai atsakė Vipas,— o dėl ko gi aš stengiausi? Dėl ko rinkau sidabrą ir keičiau monetas? Dėl ko skaičiavau kailius, žirgus? Raudonus skydus? Dėl savęs? Ne dėl savęs, o dėl kunigaikščio. Aš žinau, kad taip reikia, žinau, kad vėl reikia tai daryti. Imperatorius įsivaizduoja valdąs Lenkiją, nors iš tikrųjų nevaldo; bet jeigu Boleslovas dar mažumėlę čia pasišvaistytų — nežinia, kaip viskas baigtųsi...

— Klausyk, Vipai, o jeigu man nepasiseks?

— Gali ir nepasisekti, dabar kiekvienas nori viršų rodyti, visi eina kas sau, turi mat ir pas mus būti daugybė atskirų žemių, sostų, kunigaikštysčių. Niekas tavęs, kunigaikšti, nesupranta. Gal tik vienas Herchas, bet to juk neužtenka. Govorekas riečia nosį. Kunigaikštis Kazimieras? Kunigaikščiui Kazimierui gerai Vislicoje, žinoma, jis rūpestingas ponas, bet neturi didelių siekimų. Jis neišėmė karūnos iš Dosniojo kapo...

— Kas iš tos karūnos?.. Reikia pačiam jausti karūnuotojo tvirtybę.

— Gali nepasisekti, kunigaikšti, tai tiesa. O vis dėlto laikas pradėti.

Tai pasakęs, Vipas staiga nutilo, lyg pats būtų išsigandęs savo žodžių. Tačiau Henrikas išklausė Vipo visai abejingai.

Jis jau seniai viską buvo apgalvojęs, ir senio įspėjimas jo nenugąsdino. Sutrinksėjo kanopos, žirgai, atvesti prie trobelės lango, prunkščiojo ir šonais bakino vienas kitą. Žirgų buvo užtektinai, taip pat ir riterių, išmankštintų Jeruzalės kariuomenės pavyzdžiu. Kunigaikštis stovėjo ir žiūrėjo į liepsną, sakytum užmigo atmerktomis akimis, įbestomis į ugnį.

— Laikas pradėti,— pakartojo Vipas.

— Žinau, Vipai,— atsakė Henrikas ir iškart pasisukęs atidarė duris. Ūkanotose rudens erdvėse juodavo žirgų pasturgaliai, toliau geltonavo nuauksinti medžiai, lyg mūras sustoję iš visų pusių. Marekas dėl kažko griausmingai plūdo vaikinus iš prūsų kaimo.

— Tamplieriai įkalbinėja mane žygiuoti į Prūsus,— tarė Henrikas, stovėdamas ant slenksčio.— Per daug midaus išgėriau,— pridūrė pasirąžęs.

— Į Prūsus? O ko jiems ten reikia?

— Nori skleisti šventąjį tikėjimą.

— Ir parsivesti naujų vergų žemei dirbti. Savo turtus pagausinti.

— Taip, galimas daiktas,— atsakė Henrikas,— bet tai geras pretekstas.

— Ir tiktai pretekstas. Šiaip nė žingsnio nežengtų.

— Norėčiau juos apkrikštyti.

— O kunigaikšti, verčiau jau apkrikštyk pačius tamplierius!

Henrikas vėl staigiai atsigręžė į Vipą, bet šis ir vėl užsimerkė.

— Per daug šiandien plepi.

Henrikas vėl nusigręžė į duris.

— Jeigu senas žydas tau nepasakys, tai kas pasakys?

— Argi viską reikia sakyti taip tiesiai?

— Reikia, pone, bent kartais, bent tada, kai aplinkui tik žirgai.

— Dėkui tau, Vipai, esi tikras draugas.

— Esu tarnas.

— Bet jeigu aš pralaimėsiu...

— Man gyvenime jau nieko nereikia.

— Sensti.

— Taip. Tu, kunigaikšti, irgi. Tik pasaulis visada jaunas.

— Ir jis pasens.

— Amen.

XXX SKYRIUS

Tą pavasarį kunigaikštis Henrikas dažnai kopdavo ant vienos pavyslio kalvos, dunksančios šiek tiek atokiau nuo kitų, tuoj pat už tos vietos, kurią buvo paskyręs vienuoliams statyti naujoviškai švento Jokūbo bažnyčiai. Ir švento Jokūbo kalva, ir anoji nebuvo labai mėgstamos nei paprastų sandomiriečių, nei kunigų. Ypač negeros kalbos sklido apie kalvą, kurios viršuje gulėjo akmenų vainikas. Toje vietoje akmenimis buvo užmušta ragana. Nedaug metų tepraėjo nuo to laiko, o apie ją buvo pasakojamos tokios pasakos kaip apie karalių Popelį, ir jas girdėdamas Henrikas negalėjo atsistebėti, kaip iškraipomi ir perkuriami įvykiai, kuriuose kadaise pats dalyvavo. Judka pamažėle darėsi tikra pabaisa, šėtono giminaite, o Henrikas, klausydamasis tokių prasimanymų, visada mąstydavo apie tą akimirką, kai žydė peržengė bažnyčios slenkstį. Gal ją ten stūmė šventumo alkis? O gal tik noras susilyginti su juo? Henrikui taip ir liko nesuprantama, ko ji ėjo į bažnyčią.

Vasarą Henrikas sėsdavo į valtį ir plaukdavo Vysla į tą pusę, iš kur buvo matyti mirties kalva. Judka, mažoji Judka kadaise stovėjo ties tokia pat upe — taip jam pasakojo Telis — ir iškėlusi rankas deklamavo: „Ir kai Tristanas paliko Izoldą. . ."

Žvelgiant nuo violetinių Vyslos vandenų, viršūnė kalvos, ant kurios mirė Judka, atrodė nelyginant smaragdų krūva. Tik Jeruzalės karalienę Henrikas matė pasipuošusią tokiais brangakmeniais, pirktais už išdavystes ir nuodėmes. Ant tos kalvos kunigaikštis norėjo pastatyti kryžių, nors medinį, bet gėdijosi savo jausmų, niekam nenorėjo apie juos pasakoti — ir niekas jo nebūtų supratęs. Hercho — ištikimo, jautraus ir šiek tiek pašaipaus — tiesiog prisibijojo. Lestkas nesitraukė nuo žmonos, o kitų nebuvo. Negi Vipui liepsi statyti kryžių.

Kartą rudenį, kai Henrikas išlipo iš valties, jam buvo pranešta, jog iš Vislicos raitas į pilį atlėkęs Kazimieras. Henriko ta žinia nė kiek neišgąsdino: Kazimieras dažnai taip atidumdavo nei iš šio, nei iš to, kokiu ūkio ar medžioklės reikalu. Todėl tik paklausė:

— Ar kunigaikštis jau matė Vipą?

— Ponas Vipas jau svečių menėje.

— Na ir gerai,— atsakė Henrikas.

Jis pats pririšo mėgstamą valtį ir, susiglostęs plaukus, neskubėdamas žengė į pilį. Jautėsi pavargęs nuo išgyvenimų,

beje, ne per daug įvairių. Pamatęs Kazimierą, nustebo: brolis atrodė kažko labai sukrėstas, visas virte virė, veidas ir sprandas buvo tamsiai paraudę, kaip visada, kai pykdavo ar jaudindavosi. Jis kramtė ūsų galiukus ir vaikščiojo po menę, žvangindamas kardą, kurio nebuvo nusiėmęs. Henrikas sumojo, kad kažkas atsitiko. Tačiau Vipas sėdėjo abejingas, išžergęs kojas ir plaštakom įsirėmęs į kelius.

Kazimieras nesitvėrė pykčiu. Tokio jo Henrikas dar nebuvo matęs.

— Užmušk juos, uždaryk! — ėmė šaukti Kazimieras broliui.— Liepk jiems tučtuojau nukirsti galvas!

— Kas atsitiko? — paklausė Henrikas, sustojęs ant slenksčio.

— Ką, tu nieko nežinai? Niekas tau nieko nesakė? Bet juk apie tai jau turbūt visa Lenkija kalba. Gal Govorekas žino? Gotlobas? Klebonas? Gereonas? O tu, Vipai?

— Aš nieko nežinojau.

— Juk jei anie būtų užėmę Sandomirą, tau grėstų mirtis...

— Bet kas atsitiko?

— Jaksa... Jaksa ir Sventopelkas! Susišaukė visus savo riterius, prisisamdė galybę svaidyklininkų, Sventopelkas prisikvietė polovcų, lankininkų, ir visus abu su Jaksa suvedė prie Mechovo. O vakar abu staiga atlėkė pas mane, kad drauge su jais eičiau į Sandomirą. Norėjo, kad pakelčiau ranką prieš tave ir atsisėsčiau į Sandomiro sostą. Bet juk tai baisu! Niekada nebūčiau laukęs iš jų tokios niekšybės! Dabar abu tupi uždaryti belangėj, ir Elena saugo, kad kuris nors nepaspruktų pas savo polovcus. Nukapok jiems rankas, Henrikai, akmenimis juos reikia užmėtyti, pakarti, sušaudyti!

Herchas ir Lestkas taip pat buvo menėje. Jiedu stovėjo prie atdaro lango, vienas vienoj, kitas kitoj pusėj, nedrįsdami net pažvelgti į kunigaikštį. Henrikas ramiai klausėsi jauniausiojo brolio aiškinimų, ir ta ramybė siutino Kazimierą.

— Labai nedoras sumanymas,— tarė Vipas.— Ir kam jiems to prireikė?

O po valandėlės dar paklausė:

— Ar riteriai vienuoliai irgi eina su Jaksa?

Tačiau Kazimieras į tą klausimą neatsakė. Be galo pasipiktinęs didikų elgesiu, jis ragino brolį, kad tas kuo greičiau susišauktų vyrus ir visu pulku, su visais riteriais žygiuotų į Mechovą, sumaltų į miltus ten sutelktas gaujas, nes jos dabar be vadų, o tada abiem priesaikos laužytojams surengtų

teismą ir nubaustų juos mirti. Henrikas ir dabar ramiai klausėsi, nepajudėdamas iš vietos. Kai Kazimieras prašneko apie visus tuos teismus, jis tyliai tarė:

— Tai gal ir mane sykiu teistum ir nubaustum mirti.

Lestkas ir Herchas abu kaip susitarę įbedė akis į kunigaikštį. Jo balsas skambėjo labai keistai. Henrikas pats jautė, kad žodžiai jam veliasi gerklėj, bet valandėlę tylėjo. Kazimieras taip pat nuščiuvo ir stovėjo išsižiojęs, nieko nebeklausinėdamas.

— Gal ir mane teistum. Aš kaip tik rengiuosi pulti Krokuvą.

Visi nustėro. Kazimieras nė nekrustelėjo.

— Gavau žinią, kad Boleslovas dabar Krokuvoje, o Meškas jam nepadės. Trauksim prieš Boleslovą. Manau, kad ir tu, Kazimierai, neatsisakysi man padėti.

— Henrikai...— teištarė jaunesnysis brolis.

— Nieko čia baisaus. Juk mūsų giminėj daug jaunesniųjų brolių yra stoję prieš vyresniuosius, ir Lenkijai tai visada išeidavo į gera. Tik reikia viską daryti apdairiai.

— Na gerai, gal kada nors,— atsakė Kazimieras,— bet tik ne dabar, ne šiandien.

— Viskam kada nors ateina metas. Ar eisi su manim?

Kazimieras žiopčiojo, mėgino kažką pasakyti.

— Ar eisi su manim į Krokuvą?

Broliui vis dar tylint, Henrikas staiga šaltai ištarė:

— Herchai, Lestkai,— imkit kunigaikštį Kazimierą už rankų.

Kazimieras atsigręžė į juos. Sunku būtų buvę su tais dviem grumtis. Lestkas — milžinas, Herchas irgi žaliūkas kaip reikiant. Ir Kazimieras greit sumojo: teks nusileisti. Matyt, iki tol nesuprato, ko siekia Henrikas. Kazimieras nuleido galvą.

— Būsi mano įpėdinis,— staiga pasakė Henrikas,— paveldėsi... karalystę.

— Et,— geraširdiškai mostelėjo ranka Kazimieras,— man to visai nereikia.

— Karūnos nereikia?

— Tikrai ne,— atsakė Kazimieras.— Tai tik vėjų kalba. Svarbiausia taip tvarkytis, kad visiems būtų gerai.

— Visiems niekada nebus gerai,— tarė Henrikas,— beje, yra svarbesnių dalykų, negu atskiro žmogaus laimė, o būtent — visų laimė ir tas tikslas, kurį mums iškėlė viešpats dievas.

— Tai ką darysim su Jaksa ir Sventopelku? — paklausė Kazimieras dalykiškai, jau kaip brolio bendrininkas.

— Grįžk į Vislicą ir pasakyk jiems, kad jeigu visus savo vyrus atiduos mano žinion ir kartu su manim žygiuos į Krokuvą,— tai juos paleisi ir nieko nedarysi.

— Vadinasi, aš turiu kurstyti juos maištauti? Paleisti į laisvę?

— Grįžk ir daryk kaip sakau! Kur Govorekas?

Vipas sumostagavo rankomis.

— Dėl dievo meilės, tik nieko nesakykit Govorekui. Jis tikrai nenorės žygiuoti į Krokuvą.

— Kodėl?

— Todėl, kad jam tai nenaudinga! Ten, Krokuvoje, jis nebus pirmas.

— Gerai. Apie žygį į Krokuvą žinosim tik mes keturi,— pasakė Henrikas.— Rytoj dar žinos Jaksa ir Sventopelkas. Daugiau niekas. Ir jūs niekam neprasitarkit. Herchas jos su manim į Opatovą, pas brolius vienuolius. Kazimieras, pasikalbėjęs su maištininkais, irgi atjos ten. Į Šventojo kryžiaus kalnus, į visas puses išsiuntinėti vyčius. Lestkas dums į girią ir surinks šaulius — plėšikus ir drevininkus. Visi turi susirinkti per dešimtį dienų lankose anapus Vyslos. Tokia mano valia.

Vipas nustebęs pažvelgė į Henriką. Tokių žodžių iš jo dar nebuvo girdėjęs.

Kazimieras tylomis nusilenkė broliui, apkabindamas kojas, tada išbėgo į kiemą ir, pareikalavęs naujų žirgų, su savo sargybiniais išjojo pro vartus. Henrikas liepė balnoti žirgus kelionei į Opatovą. Dangus apsiniaukė, taisėsi lyti.

Raitelius beveik visą laiką vijosi vasariškas, violetinis debesis, išsidriekęs abipus kalnuoto kelio, einančio iš Sandomiro į Opatovą. Miškai niūksojo sustingę, tylūs, ir atrodė beveik mėlyni. O debesis pamažu plėtėsi ir leidosi ant kelio ir kalvų. Blykstelėjo raudona saulė, Sandomiro sienos dingo už tamsių medžių.

Nedidelis, naujas, savose kaimenėse užaugintas Henriko žirgas nebuvo labai ramus, karpė ausimis ir žvangino žąslus. Tamsaus plauko, tikriau sakant, tamsbėris, jis atrodė labai gražiai su raudonu apdangalu, papuoštu auksiniais pakabučiais. Matyt, jie ir erzino žirgą.

Henrikas pamėgino prisiminti visus arklius, kuriais buvo jodinėjęs. „Moteris prisimena turėtus drabužius, o riteris — žirgus",— pasakė jam kadaise senasis vaivada Všeboras. Ir iš to, kad jam staiga kilo noras prisiminti pastipusius arklius, Henrikas suprato, jog sensta. Tačiau galvodamas apie žirgus, prisiminė ir savo kelionę į Osijeką, kai lėkė lyg pakvaišęs, pats

nežinodamas, ko jam ten reikia, ir žirgą, kurį jam davė karalius Rožeris, kai pakvietė į medžioklę su sakalais, ir dar kitą žirgą, plaukusį drauge su juo per jūras ir visą laiką stovėjusį atvirame aptvare. Henriko bendrakeleivių žirgai neramiai prunkščiojo; ėmė temti, artinosi naktis, bet lyti taip ir nepradėjo. Į Opatovą atvyko jau patamsy ir pabeldė į tamplierių vartus. Šventojo Martyno bažnyčios bokštai juodavo tamsoje ir atrodė įsirėmę į patį dangų.

„Tai atminas, kurį aš paliksiu žemėje ir kuris niekada neišnyks,— pamanė Henrikas.— Gal mane čia ir palaidos tarp riterių kryžininkų?"

Pamatę Henriką, tamplieriai nenustebo — kunigaikštis dažnai pas juos atvykdavo, kartais ir vėlai naktį. Jų buvo dvylika, kaip paprastai jiems vadovavo tas pats Valteris fon Širachas; Džorikas de Belas Pratas vėl buvo čia, ir dar du nauji riteriai varžėsi dėl įtakos: Hansbertas fon Rumelis ir frankas Egidijus. Abu atvyko į Lenkiją gavę iš savo vyresnybės (Bertrandas jau seniai buvo miręs ir palaidotas Gazoje) specialias užduotis ir iškart suskato uoliai kaupti turtus bei pajėgas.

Henrikas prisiminė pokalbį su Kazimieru apie tamplierių tikslus. Teisybę sakant, kalbėti čia nebuvo apie ką, užteko ir paties klausimo, kuris ne sykį jam buvo iškilęs. Henrikas žinojo, kad jo ir tamplierių tikslai skirtingi,— suprato tatai dar aną akimirką, kai kalbėjosi su didžiuoju magistru ant Gazos tvirtovės stogo virš baltų graikų šventyklų griuvėsių, snaudusių po žalsva nakties skraiste. Dabar jis vis dažniau pagalvodavo, jog Narsusis savo sumanymus taip sėkmingai vykdė tik todėl, kad nežinojo, kokios painios tos nematomos jėgos, kurios vairuoja pasaulio įvykius. O gal nenorėjo žinoti? Argi suprasi žmogų, gyvenusį prieš šimtą keturiasdešimt metų ir, galimas daiktas, jautusį bei galvojusį visai kitaip. Kaip katė instinktyviai globoja savo vaikus, taip ir Narsusis vedė Lenkiją paprasčiausiu keliu — daug nekalbėdamas.

Taigi, nors jau buvo vėlu, tamplieriai juos įsileido ir nieko neklausinėjo. Su Henriku buvo tik Herchas; kitus du palydovus, pasiimtus dėl padorumo, kunigaikštis nusiuntė miegoti. Į refektorių Valteris liepė atnešti vyno, ir prie stalo susėdo keturi broliai vienuoliai, o penktasis — Henrikas. Herchas sėdėjo ant suolo prie durų. Šilta naktis juodavo už langų; didysis debesis nuslinko tolyn, nenutėškęs nė lašo. Tiktai virš Skaržos šilų blykčiojo žaibai. Degančios balanos menkai teapšvietė valgomąjį.

— Būtų ne pro šalį, broli Valteri,— prabilo Henrikas,— gerai pasverti visa tai, ką jūs ir aš slepiam savo širdy ir galvoj.

Tie žodžiai labai tvirtai nuskambėjo tyloje. Ir visi keturi vokiečiai riteriai susižvalgė, sakytum iškart supratę, ko nori Henrikas. Jis kalbėjo ramiai, bet visi pajuto atėjus lemiamą akimirką. Tamplieriai ėmė krenkščioti, o Egidijus palenkė alavinį ąsotį ir įsipylė vyno, tarsi norėdamas paskalauti išdžiūvusią gerklę. Tačiau kalbėti niekas neskubėjo.

— Žmogaus širdies dar niekas nėra pasvėręs,— po valandėlės ištarė Valteris fon Širachas ir taip pat įsipylė vyno.

— Kadaise,— pradėjo Henrikas iš lėto, lyg sekdamas pasaką,— pažinojau jūsų magistrą; tai buvo prieš septyniolika metų — ir tu jį pažinojai, Valteri, juk mudu jau seniai kartu trankomės po pasaulį. Pažinojau magistrą Bertrandą de Tremelai; kartą Gazoje jis buvo mane užsivedęs į aukštą bokštą, saugantį žaliąją Gralio taurę. Jokio kryžiaus nebuvo ant to bokšto, o virš jo plytėjo dangus ir tamsa. Ir tame bokšte, apsuptame tiktai žvaigždžių, jis man atskleidė daug paslapčių, kurios yra ir jūsų, ir mano paslaptys. Tebūnie pagarbinta rožė!

— Ir kryžius,— iškart atsistoję vienu balsu atsakė keturi riteriai.

— Ir šviesa! — užbaigė Henrikas.

Visi vėl atsisėdo.

— Tada Bertrandas paprašė pasikviesti jus į savo kraštą ir įkurdinti, kad jūs čia galėtumėt dirbti savo darbą. Ir aš jo paklausiau...

— Mūsų ordinas už tai visada bus tau dėkingas,— atsakė Egidijus labai rimtai ir pakiliai.

— Koks jūsų tikslas? — staiga tiesiai paklausė Henrikas.

— Pats žinai, kunigaikšti,— tarnystė,— prabilo Džorikas, pirma susižvalgęs su draugais, kurie pritariamai linktelėjo.

— Žinau,— atsakė Henrikas Džorikui ir pats sau.— Jūs tarnaujate, kad įvyktų tai, kas pažadėta. Ir tada visoje žemėje įsiviešpataus taika, ir šviesa suspindės ir nusileis į žemę.

— Tokia yra šventoji formulė,— patvirtino Džorikas.

— O kaip ją suprasti?

— Pats žinai.

— Ne viską žinau. Tik nujaučiu. Tačiau kaip ateis ta taika? Ar per susiskaldymą, ar per vienybę?

— Tai žino tik viešpats dievas.

— O kodėl Šventojo kryžiaus riteriai šaukiasi Kalnų Senį?

— Nekalbėk apie tai,— ramiai įspėjo Hansbertas, dėdamas kardą ant stalo.— Ne visiems čia esantiems atskleistos šios paslaptys.

— Ir man neatskleistos,— pasakė Henrikas,— bet aš tai žinau. Kiekvienas vaikas Jeruzalėje tai žinojo.

— Bet jei tik prašnekdavo balsiai — pro jo galvą prašvilpdavo durklas.

— Kur baigiasi kryžiaus galybė?

— Kur baigiasi dievo galybė, Henrikai?

— Kurgi jūs žengiate?

— Šį tą mums davei, ir gerai padarei. O davus nedera tuoj pat atimti.

— Aš ir nenoriu nieko atimti,— paprieštaravo kunigaikštis.— Tik noriu, kad atsiteistumėt su manim. Lenkijos galybė bus jūsų galybė. Pasiimsite visa, ką panorėsite, tiktai reikėtų, kad eitumėt ten, kur aš einu.

— Truputį apsiskaičiavai,— tarė Džorikas,— mes siekiame visai ko kito.

— O ko?

— To niekas nežino. Žmogaus ausis to nėra girdėjusi.

— Ir akis nėra mačiusi.

Valandėlę visi tylėjo. Herchas, mėgindamas atkreipti į save visų dėmesį, garsiai sukosėjo. Tačiau niekas į jį net nežvilgtelėjo. Henriką apėmė baimė. Jis suprato, kad paskutinio tarno gyvybei gresia rimtas pavojus.

— Jaskas iš Poliasocio,— sušnibždėjo Henrikas.

Niekas nieko neatsakė. Tik po valandėlės Džorikas tarė:

— Jis mirė, nes buvo išdavikas. Tačiau nemanyk, kad mes jį siuntėm. Mes be reikalo nežudome.

— Tačiau jūs galite viską padaryti, kai yra reikalas.

— Saliamono šventykla jau pastatyta.

— Tačiau Taikos šventykla dar turės būti statoma.

— Teateinie tavo karalystė.

— Teateinie amžinoji tiesa.

— Teateinie vienatinė valdžia.

— Kol ateis ir įsigalės vienatinė valdžia, padėkite man. Daviau jums visa, ką galėjau; padariau visa, ką galėjau, kad jūs čia kuo geriausiai įsikurtumėt, kad būtumėt turtingi ir galingi. Bažnyčią jums pastačiau. Siekiu to paties, ko ir jūs.

— Tai teisybė.

— Padėkite man.

— Negalim padėti. Ar eisi mušti prūsų?

— Ne, neisiu. Eisiu mušti brolių.

— Mes tai žinojom.
— Ne, nežinojote, aš pats nežinojau.
— Žinojome.
— Tarnaujate imperatoriui?
— Tarnaujame Šventovei.
— Tarnaujate Šventajam karstui?
— Tarnaujame Šventovei.
— Su kuo jūs?
— Su nieku. Kas nori eiti su mumis — teeinie.
— Padėkite man.
— Ko tu nori?
— Karūnos.

Trys riteriai staiga pašoko, net jų kardai sužvangėjo. Vienas Valteris fon Širachas sėdėjo kaip sėdėjęs, tik dar parėmė galvą rankomis ir žiūrėjo kažkur prieš save, lyg nematydamas nei savo brolių tamplierių, nei Sandomiro kunigaikščio. Atrodė labai susimąstęs, rusva, naujoviškai pakirpta barzda žvilgėjo balanos šviesoje. Tarpukartėmis vis krenkštelėdavo.

— Ar pameni, kunigaikšti Henrikai,— pagaliau tarė,— priesaiką, kurią davei Bertrandui de Tremelai? Ar karūna tada prisiekei?
— Kardu prisiekiau.
— Tad išsitrauk kardą ir smok mums.
— Negaliu. Daviau priesaiką. Be to, jūs man reikalingi.
— Tik ne dabar.
— Vadinasi, turėsiu eiti vienas?
— Vienas, kunigaikšti.
— Aš to nepamiršiu.
— Ir mes nepamiršim.
— Sakau: einu į Prūsus.
— Sakysi. Bet ar eisi?
— Pamatysite patys — jūs, kurie aptingote.

— Klausyk, kunigaikšti,— prabilo Egidijus.— Viskas, ką tu prieš valandėlę pagalvojai ir pasakei, didžiai mus užgauna ir piktina. Mes čia triūsiame ne dėl imperatoriaus ir ne dėl popiežiaus. Yra galingesnė esybė ir už imperatorių, ir už popiežių, esybė, valdanti imperatorių ir popiežių: dievas! Dėl jo taikos ir dėl brolių taikos mes čia darbuojamės. Mums nerūpi, kas atsisės į Krokuvos sostą. Net jeigu tai būsi tu, mūsų geradaris.

— Bet juk tai jums naudinga!
— Nežinia, kas mums svarbiausia ir kas naudingiausia. Keliauk su dievu, Sandomiro kunigaikšti!

Riteriai atsistojo.

— Nenoriu čia pasilikti,— tarė Henrikas.— Herchai, liepk atvesti žirgus.

Visi išėjo laukan. Buvo tamsu, nors į akį durk. Ir staiga kažkur už abatijos laukų, labiau į kalnų pusę, plykstelėjo kibirkštis. Ji sparčiai didėjo, žaižaravo, liepsna pliūptelėjo aukštyn, šalia jos įsižiebė antra, trečia. O nuo Šventojo kryžiaus kalnų atbangavo gausmas, sakytum ten būtų staugusi vėtra, bet iš tikrųjų dundėjo būgnai. Tuoj pat, kaip tos ugnys, į padangę siūbtelėjo riksmas. Ir aplink visą Opatovą suliepsnojo laužai — ant kalvų, giriose, atvašynuose. Tarytum raudonų karolių vėrinys apjuosė visus laukus, o girioje dundėjo būgnai — vis garsiau, vis atkakliau. Ir iš pradžių tolimi, bet vis artėjantys žmonių šauksmai pynėsi vienas su kitu nakties tamsoje. Pasišviesdami deglais, kažkokie raiteliai lėkė Sandomiro vieškeliu pro nebylius abatijos pastatus, kur jų nepasveikino nė vienas žiburėlis. Tamplieriai buvo liepę užgesinti balanas. Henrikas sustabdė žirgą ties katedros prieangiu — atrodė nelyginant ana imperatoriaus statula Bamberge, turinti jo paties veidą. Sustojęs ilgai žiūrėjo, kaip viskas pradeda virti aplinkui, kaip skrieja gandas — galbūt gera nešantis gandas,— kaip artėja tikrasis, vienintelis tikslas. Budo iš ilgo miego ir dabar galėjo pasakyti:

— Pagaliau!

O broliai su baltais apsiaustais suėjo į savo būstą. Liko tik Valteris fon Širachas, senasis bičiulis. Jau žengdamas atgal, jis beveik liūdnai pasakė:

— Daryk, ką esi sumanęs. Telydi tave dievas, Henrikai.

XXXI SKYRIUS

Plačiose lankose, išsidriekusiose dešiniojoje Vyslos pakrantėje, įsikūrė Henriko ir Kazimiero sušauktų riterių bei ginkluotų karių stovyklos. Palapinės, vežimai, laužai, užtvaros, vartai (mat kiekviena giminė sudarė lyg ir atskirą kaimelį) užėmė didžiulį plotą. Žvelgiant iš pilies, ta milžiniška stovyklavietė buvo matyti kaip ant delno. Ten susirinko visi žymieji sandomiriečiai, ir nors buvo kalbama tik apie žygį prieš prūsus, kurie esą rengiąsi dideliam puolimui,— vis dėlto ne vienas abejojo, ar iš tiesų čia tie prūsai kuo nors dėti. O kai kurie, neturtingesni, jau gviešėsi į Krokuvą ir Poznanę — turtingus, pirklių pilnus miestus. Kiti svajojo net apie Kijevą.

Ypač šaunų būrį atvedė Vitas iš Tučempų — pats turtingiausias iš visų Henriko draugų; šiuo atžvilgiu jis buvo trečias po Jaksos ir Sventopelko. Šiedu, Kazimiero paleisti, telkė savo pulkus prie Mechovo. Vito brolis Dzeržkas atsivedė būrį kažkokių šaulių, ginkluotų neregėto didumo lankais,— jie vis rodė savo miklumą, taikydamiesi į skrendančius balandžius, kurapkas ir net paprasčiausias varnas. Įkypomis akimis, baisios išvaizdos lankininkai Henrikui ir buvusiems jo kelionių draugams priminė kai kuriuos Damasko gyventojus. Ar tai buvo pečenegai, ar chazarai? Iš kur Dzeržkas juos atsitempė? Nelabai kunigaikščiams patiko tas būrys.

Henrikas su Kazimieru skersai ir išilgai perjojo per stovyklą. Vilčekosai susipešė su Chorombalais dėl kažkokio sauso pagalio, tinkamo prakuroms, ir dabar, išėję priešais kunigaikštį, ėmė skųsti vieni kitus. Kitą rytą kariuomenė jau turėjo išjoti, todėl Henrikas nenoriai klausėsi tų skundų ir kivirčų. Tačiau vis dėlto reikėjo apžiūrėti stovyklą. Jodamas Henrikas prisiminė Jeruzalės valdovų rietenas.

Į giedrą rudens dangų palengva kilo rausvi laužų dūmai. Drauge su jais per stovyklą sklido klegesys ir dainos. Kai kur trinksėjo būgnai. Girėnai, galingi kaip tikri lokiai, į stovyklą atėjo vieni, be jokio vado; jiems turėjo vadovauti pats kunigaikštis. Jie atsinešė svaidykles, kuokas ir lankus. Valgė žalią mėsą, gėrė laukinių bičių midų — kartoką ir greičiau mušantį į galvą; laikėsi krūvoj, atskirai nuo visų. Nuo girėnų ne ką teatsiliko būriai, kuriuos atsivedė Mikolajus Bogoria iš Skotnikų. Po jų ėjo sandomiriečiai. Tai buvo kunigaikščio numylėtiniai, jo paties išmokyti musulmoniškų ir vokiškų rikiuočių, kai kurie dar iš tų laikų, kai Judka buvo gyva. Visi buvo gerai ginkluoti, su sidabriniais šalmais, su kardais zomšinėse makštyse; žirgai parinkti iš kunigaikščio kaimenių — visi kaip vienas. O eidami į mūšį, laikydavo rankose Henriko mėgstamus skydus. Šie buvo tamsiai raudoni, iš geros odos, nudažytos Bizantijoje tam tikrais dažais. Papuošti variniais skrituliais ir skritulėliais, jie buvo labai gražūs ir tvirti. Dėl tų dailių skydų Vipas ne sykį širdo ant kunigaikščio — jie kainavo nemažai pinigų. Tačiau kunigaikštis sakydavo, jog čia negalima šykštauti — jo riteriai turį būti gerai apsaugoti. Beje, visi ginklai buvo pačių riterių, tik skydai iš kunigaikščio ginklinės.

Giedra padangė skaisčiai mėlynavo; išaušo graži spalio diena. Henrikas, Kazimieras, Vipas, Herchas, Lestkas, Smilas iš Bžezio ir kaštelionas Grotas neskubėdami grįžo iš stovyklos

į pilį. Kunigaikščiai jojo pirma; nuo Vyslos dvelkė gaivus vandens kvapas, medžiai stovėjo pasipuošę gelsvu apdaru.

— Aš tau sakiau,— kalbėjo Kazimieras,— seniai laikas parodyti tiems riteriams tiesiausią kelią iš Lenkijos. Nežinia, ko jie čia atsibastė; kai tik koks reikalas — jų nė kvapo.

— Jų ir mūsų keliai tokie skirtingi,— atsakė Henrikas,— kad mums sunku ką nors spręsti; kas žino, kieno pusėje teisybė?

— Tik jau ne bailių.

— Bailių? — šyptelėjo Henrikas.— Čia joks bailumas. Čia politika.

— Nesuprantu tokios politikos. Jei patrauktum į Prūsus, jie vis tiek neitų su tavim. Jiems tai visai nerūpi, dėl Lenkijos jie sau nekvaršina galvos.

— Gal taip ir reikia? Yra svarbesnių dalykų negu Lenkija... tikriausiai yra.

— Be abejo. Tačiau mes čia turime daryti tai, kas reikia, ir nėra ko galvoti. Mačiau imperatorių, mačiau popiežių. Kas man jie? Mes nuo jų per daug toli.

— Gaila,— tarė Henrikas šypsodamasis,— ne pro šalį būtų prie jų priartėti. Prieš šimtą penkiasdešimt metų buvome kur kas artimesni. Narsusis buvo įsispraudęs į tą kompaniją.

— Ko mums spraustis ten, kur mūsų nenori?

— Spraustis nereikia. Bet reikia, kad jie mūsų norėtų.

— Aš jau verčiau sėdėsiu Vislicoje.

— Nė kiek neabejoju, Kazimierai. Tačiau tai negerai.

— Kažin, ar ne užvis geriausia? Ar geriau spraustis į viršūnes, nors neįstengi jų pasiekti? Ar ne per vėlai susigriebei, Henrikai? Prieš kiek metų parsivežei karūną iš mūsų prosenio karsto? Prieš kiek metų padėjai ją rūsyje ant mūsų motinos šermuonėlių apsiausto? Negi tu seniai negalėjai pakelti kardo prieš Krokuvą ir karūnuotis nors ir pačiu imperatorium? Negi reikėjo laukti tiek metų, kol Vladislovo sūnūs grįš į Sileziją? Kol užaugs Meško vaikai, kol žentai atsistos šalia jo kaip tigrai šalia liūto? Kas tau trukdė? Kas tave dabar gena? Nemoki tvarkyti tų reikalų, Henrikai.

Henrikas ramiai nusišypsojo. Tiesa, Kazimieras taip pat kalbėjo nesikarščiuodamas. Tuos klausimus jis kėlė tarytum pats sau, o ne Henrikui.

— Išgirdęs, kad noriu atimti iš brolių tėvonijas, tu pasipiktinai, o dabar man sakai, kad turėjau tai padaryti kur kas anksčiau.

— Man regis, kad tai visai suprantama.

— Be abejo, suprantama. Gal net ir tavo tiesa — jei negalvosime apie Kšiškovą, lietuvių antpuolius, Verchoslavos mirtį, Judkos ir Telio istoriją, tuščią iždą ir mažos Sandomiro kunigaikštystės silpnumą. Visa tai yra mano gyvenimas. Ne viena gija, o daug. Kaip ir kiekvieno žmogaus. Vienuolis Ragevinas sakė, kad visi keliai yra dievo duoti, bet jie pinasi ir kertasi. Tamplieriai stato taikos šventovę, į kurią suplauks visos tautos, kaip kad visos upės suplaukia į jūras marias. Popiežius ragina visas tautas spiestis aplink auksinę tiarą, o imperatorius — aplink skeptrą su ąžuolo lapais. O juk kiekviena tauta nori gyventi. Ir prūsai nori gyventi, ir lietuviai, ir liachai.

— Ir jiems nerūpi skeptras su ąžuolo lapais,— tvirtai pridūrė Kazimieras.

— Be abejo, rūpi. Bet juk kiekvienas nori tą skeptrą turėti.

Kelto reikėjo laukti ilgokai, nes kaip tik tuo metu į Sandomirą kėlėsi kažkokie riteriai. Galynėdamasis su veržlia tėkme, keltas pasuko atgal, o riteriai anoje pusėje nujojo tolyn, link pilies vartų. Prie iečių turėjo prisikabinę dideles spalvotas vėliavėles, kurios švietė iš tolo.

— Ar tik ne kunigaikštis Boleslovas? — paklausė Smilas iš Bžezio, kai jie sustojo pakrantėje.

— Kunigaikštis Boleslovas? — sunerimo Henrikas.— Katras?

— Nagi Garbanius. Aukštajam ne mes galvoj.

— Negali būti. Ką jis čia veiks su tokia maža palyda?

Henrikas stengėsi tvardytis, bet jautė, kad balsas virpa. Kazimieras įdėmiai pažvelgė į brolį. Vėjas išpūtė jo baltą apsiaustą, Henrikas tvirčiau apsisupo juo, gobtuvu prisidengdamas smakrą. Riteriai dingo už vartų, o keltas vis negrįžo.

— Ko Boleslovui reikėtų iš mūsų? — burbtelėjo Kazimieras.

— Gertrūda džiaugsis,— pasakė Henrikas šiaip sau, kad ką nors pasakytų.

— Ji visais džiaugiasi. O tu?

Henrikas nieko neatsakė. Priplaukė keltas, žvejai ėmė pasakoti naujienas; iš tiesų tai buvęs kunigaikštis Boleslovas su nedideliu būreliu karių, gal dvylika, ne daugiau. Jie nujoję į pilį ir liepę pasakyti kunigaikščiui Henrikui, kad skubėtų namo, nes esą alkani. Vėjas rideno bangas, mėlynas dangus vakaruose atrodė šaltas, žalsvai gelsvo atspalvio, bet vanduo buvo pilkas kaip plienas. Henrikas gaubstėsi savo vilnoniu apsiaustu ir visas drebėjo. Senasis keltininkas Bida nenutildamas šnekėjo apie kunigaikštį Boleslovą, kokie prašmatnūs jo žali ir išsiuvinėti drabužiai, koks gražus graikų veislės žirgas. Bida, aišku, esąs tik paprastas keltininkas ir žvejys, bet vis tiek

pažinęs, kad žirgas graikiškas. Riteriai nesiklausė jo ir neištarė nė žodžio. Susimąstę ir paniurę, jie vengė vienas kito akių. Kunigaikštis Henrikas žiūrėjo į vandenį, kunigaikštis Kazimieras, dešiniąja ranka pasirėmęs į ietį, kairiąja laikė už pavadžio įsibauginusį žirgą. Vėjas plaikstė gūnias, ir žirgai atrodė nelyginant kokie slibinai. Vienintelis Smilas iš Bžezio neužsikrėtė ta slogia nuotaika. Jis buvo veiklaus būdo ir džiaugėsi bet kokiais didesniais įvykiais.

Grįžę į pilį, svečius rado susėdusius riterių menėje prie židinių ir jau siurbčiojančius midų. Gertrūda, iš tikrųjų be galo patenkinta, stropiai ėjo šeimininkės pareigas, ragino tarnus nešti ąsočius ir vynmaišius; gretimoje menėje jau buvo baigiamos ruošti vaišės. Boleslovas elgėsi taip, lyg būtų šios pilies valdovas; su įėjusiais broliais pasisveikino atsainiai, beveik į juos nežiūrėdamas ir toliau šnekėdamasis su savo kelionės draugais, kurių vienas, vokietis riteris, griausmingai pasakojo kažkokius linksmus nuotykius. Bolekas sėdėjo ant kėdutės, atsigręžęs į pašnekovus, ir į kitų sandomiriečių sveikinimus nė ausų nekreipė, tik vis kvatojosi papliūpom, rodydamas baltus, bet jau senstančius dantis. Vešlios juodos garbanos jau buvo praretusios ir pro jas, lyg laukymė pro medžių kamienus, švietė plikė. Dabar jis turėjo užsidėjęs ant galvos juodą pošalmį, kuris slėpė šį trūkumą. Rankas, vis dar labai gražias, laikė nukoręs per kėdutės atramas ir, klausydamasis pasakotojo, čia nusigręžęs kvatojosi, čia, primerkęs akis, žiūrėjo į ugnį. Henrikas iš mandagumo liko prie židinio, o Kazimieras su kitais sandomiriečiais nuėjo į gretimą menę. Gertrūda, nors ir stebėdamasi keista brolių veidų išraiška, toliau dirbo savo darbą. Vokiečių papročiu sumaišė vyną su vandeniu ir, įbėrusi kažkokių labai brangių prieskonių, Henriko atsivežtų iš kelionės po Rytų kraštus, uždėjo ant ugnies, kad pakaistų.

— Puikus gėrimas,— aiškino ji,— tiesiog karališkas, tu būtinai turi jo išgerti, Bolekai. Šiandien tikra šventė,— pridūrė,— pagaliau tu atvykai į Sandomirą.

Vis dėlto šventiškos nuotaikos nebuvo, greičiau priešingai — visi atrodė sutrikę. Kazimieras su ponais grįžo į riterių menę, ir Henrikas iš veidų suprato, kad jie buvo smarkiai susiginčiję. Majordomas Gotlobas Ružicas atėjo paklausti, kuriuos kambarius paruošti Bolekui ir jo palydai. Kazimieras liepė sutvarkyti kambarį bokšte, už mūrinės rūmų dalies. Henrikas pamatė, kad Gotlobo veide šmėstelėjo nuostaba, ir pats nusistebėjo, kodėl Kazimieras davė tokį įsakymą. Tačiau paskui

prisiminė, kad tame apskritame kambaryje tėra tik vienos durys — ir vienas langas, tas pats labai aukštai. Jis prikando lūpą.

Vokietis riteris vis dar kažką pasakojo, beje, labai neįdomiai. Apskritai Bolekas su savo bendrakeleiviais plepėjo nenutildami, bet tik apie niekus, nereikšmingus dalykus. Galų gale Bolekui visa tai nusibodo. Jis mostelėjo ranka ir atsisukęs į Henriką sušuko:

— O tu šaunią kariuomenę surinkai žygiui prieš tuos prūsus! Net Krokuvoj žmonės man pasakojo. Sakė — karių kaip skruzdžių. Yra ką vesti.

— Iš tiesų, šį kartą lyg ir neblogi pulkai surinkti,— abejingai atsakė Henrikas.— Ką tik su Kazimieru juos apžiūrėjome.

— Na ir ką Kazimieras? — suburbleno Bolekas savo gergždžiančiu balsu ir vėl atsigręžė į jaunesnįjį brolį, perverdamas jį skvarbiu žvilgsniu.— Kas girdėti Vislicoje? Elena sveika?

— Dėkui,— atsakė Kazimieras,— šiuo tarpu sveika.

— O Marija, brangioji Marija? — jausmingai pasiteiravo Gertrūda, traukdama vyną iš ugnies.

— Marija? A, ta Marija? — numojo ranka Boleslovas ir čiupo midaus taurę.— Nežinojau, kad ją taip myli,— pridūrė po valandėlės.

Gertrūda sumišo, bet tuoj pat ją pagavo pyktis. Ji liovėsi šokinėjusi apie Boleslovą ir piktai varstė jį akimis.

— Na, o mane ar vesitės į tuos Prūsus? — staiga paklausė Bolekas, nežiūrėdamas į brolius.

— Tave? O kam? — nustebo Henrikas.

— Kaip tai kam? Kautis!

— Tave vieną? Negi neturi svarbesnių reikalų?

— Tuos kitus reikalus tegu tvarko mano vaivados ir kaštelionai, visokie Žiroslavai ir Spicimirai. Ten jų kirbinės. Negalit nė įsivaizduoti, kaip tie didikai veisiasi. Jeigu vaikais galėtum arti — daugiau žemės išartum negu su tais vergais prūsais. Ir kiekvieną tokį išviselį kiekvienas šunsnukis nori pasodinti atskiroje pilyje; duok jam atskirą kaštelioniją, o jeigu neduosi, tave patį tuoj nustums šalin. Tai mat iki ko priėjome, Henrikai. Todėl duodu ir duodu, sau nieko nepasilikdamas. Norėčiau pagyventi Krokuvoje, kol numirsiu.— Jis nusijuokė.— Na, o tu? Nebijai savųjų?

Į jo klausimą niekas neatsakė. Gertrūda sėdėjo tiesi, susinėrusi rankas ant krūtinės, ir žiūrėjo į vyresnįjį brolį pasipiktinimo kupinu žvilgsniu. Bolekas daug gėrė, ir buvo ma-

tyti, jog vynas jam jau mušė į galvą. Henrikas pastebėjo, kad brolis labai pasenęs.

— Na, ar vedatės mane?

— Bet ko tau ten trenktis? — pakartojo Henrikas, nenorėdamas atsakyti tiesiai.

— Aš žinau, ko tu ten trenkies. Skleisti šventojo tikėjimo...— sukikeno Bolekas,— skleisti šventojo tikėjimo. Garbieji vienuoliai, kuriuos tu balažin kam užkorei mums ant sprando, prisakė, kad tu kaip arkangelas su ugniniu kardu nueitum ir sudegintum prūsų girias, o žemę broliukams padovanotum. Naujas vienuolynėlis, nauji rūmeliai — ir taip ranka ranką plauna visoje Vokietijoje ir visoje Lenkijoje. Čia vienuolynėlis, ten vienuolynėlis. Ne! Sakau tau, ne! Aš eisiu su jais į tą žygį,— bent jau dėl to, kad galėčiau tarti savo žodį, kai bus dalinamos prūsų žemės. Neduosiu tamplieriams paties geriausio kąsnio, kad jie įsikurtų dar ir prie mano Mazovijos. Tegu ir ne mano, o Lešeko; ar tėvo, ar sūnaus — vienas ir tas pats. Tiesa, kunige klebone? — kreipėsi į Humbaldą.— Gerai žinau, kas per paukštis yra tamplierius ir kaip viską glemžia į savo saują.

— Niekus tauški, Bolekai,— staiga nutraukė jį Henrikas.— O jeigu nori, gali su mumis eiti į Prūsus. Tik mes išžygiuojame švintant. Dabar naktys ilgos, išsimiegosi.

— Na jau ne, palaukite manęs iki vidurdienio. Šiandien visą kelią lėkte lėkėm! Turiu rytoj pailsėti bent iki pietų, jeigu nori, kad paskui mažumėlę pamosuočiau kardu ir bent keletą prūsų nuknekcinčiau. Kitaip negaliu.

— Galėsi mus vėliau pasivyti.

— Ką tu, gal pamiršai, kad esu *totius dux Poloniae?* Kaipgi aš lėksiu jums iš paskos?

— Daryk kaip išmanai,— pasakė Henrikas stodamasis. Drauge su juo atsistojo Kazimieras ir kiti ponai.

Henrikas nuėjo į savo kambarį; ant laiptų jo laukė Vipas; buvo išbalęs ir čepsėjo lūpomis lyg netekęs žado. Henrikas abejingai praėjo pro žydą ir žvangindamas kardu bei šarvais užkopė į viršų. Vos jam įžengus į savo kambarį, įpuolė dvariškiai ir visi ėmė tyliai ir skubiai tartis.

— Tuojau pat, tuojau pat,— griežtai ragino Smilas iš Bžezio, kuriam, matyt, jau viskas buvo pranešta.— Tuojau pat, kol dar neišsiblaivė. Gerai, kad kunigaikštytė Gertrūda jam to vyno sutaisė.

— Nors nieko nežinojo.

— Manau, kad reikia palaukti iki ryto.

— Bet tada ir visas žygis nebereikalingas?

— Kaip tai, užimti Krokuvą...

— Dabar reikia traukti prieš Mešką, nes vieną jau turim savo rankose.

— Pats atskrido kaip žvirblis į soras.— Smilas staiga garsiai nusijuokė.

— Tssss...

Henrikas pokalbyje nedalyvavo, sėdėjo ant lovos, įsmeigęs žvilgsnį į erdvę, abiem rankom pasirėmęs į didelį riterių kryžiuočių kardą. Nesuprato, kas jam pasidarė. Be abejo, jis niekino Boleslovą, bet save irgi.

— Ar jie jau bokšte? — staiga paklausė.

— Ne, dar apačioje.

— Kai tik sueis į bokštą, pastatyti sargybą galerijose ir prie durų. Tegu tuo pasirūpina Smilas. Aš dabar persikelsiu per Vyslą ir išvesiu kariuomenę dar prieš aušrą. Kai tik kunigaikštis Bolekas atsikels, susikivirčyti su jo vyrais ir, kol tie aiškinsis, kaip ir kas, visus išžudyti.

— Ir kunigaikštį?

— Galima ir kunigaikštį, jeigu ims labai šokinėti. Kazimieras, Herchas, Lestkas eis su manim. Smilas pasiliks pilyje, kaštelionas saugos miestą ir vartus. Reikia sužinoti, ar kunigaikštis iš tiesų atvyko vienas, ar turi atsivedęs didesnę kariuomenę. O dabar visi į savo vietas. Kai tik kunigaikštis Boleslovas nueis ilsėtis, tuoj pat praneškit.

Henrikas kalbėjo tvirtai, ryžtingai, įsakmiai. Nuščiuvę dvariškiai baikščiai išslinko iš kambario. Kazimieras buvo labai išblyškęs. Bet ir jis klausė brolio įsakymo.

Kunigaikštis liko vienas apytamsiame kambaryje. Pro atvirą langą dvelkė tamsios, rudeniškos nakties vėsa. Henrikas nusipurtė. Užgiedojo prabudę gaidžiai. Padėjęs kardą galvūgalyje, Henrikas perėjo per kambarį. Žingsniai dusliai trinksėjo tyloje. Jis iškišo galvą pro langą ir pamatė stovyklos laužus. Jų liepsna, rodės, siekė žvaigždes. Duslus, vos girdimas klegesys sklido iš stovyklos, bet mieste tebebuvo tylu ir tamsu. Visi miegojo,— švintant atsikels palydėti išjojančių į žygį. Po kiemą vaikščiojo sargybinis. Apačioje, mediniame priebutyje, nuaidėjo Gertrūdos ar kurios kitos rūpestingos moters žingsniai. Kažkur mieto pakraščiuose nugiedojo paskutiniai gaidžiai. Buvo labai šalta.

Henrikas vėl perėjo per kambarį pirmyn ir atgal, įsiklausydamas į savo žingsnių aidą. Tada ištarė vieną žodį:

— Brolis.

Jis prisiminė tėvus. Prisiminė, kaip jo motina, kunigaikštienė Salomėja, paėmė iš Bilhildos rankų mažytę Juditą, dabar rusų kunigaikštienę, kaip stovėjo vidury kambario ir šaukė: „Ak, tas Bolekas, tas Bolekas! Nulėkė sau, o tik pusė galvos sugarbanota." Mat Boleko garbanos buvo dirbtinai suraitytos, kunigaikštienė Salomėja visada pati jas raitė jam nuo mažens. O dabar tikriausiai raito tarnai ar žmona. Negi staiga senatvėje ims ir prisipažins, kad jo plaukai tiesūs kaip stagarai. Bolekas buvo kunigaikštienės Salomėjos numylėtinis, ir ši visada gindavo jį nuo tėvo rūstybės. Tėvą Henrikas beprisiminė blankiai. Buvo labai aukštas, raudono veido. Stovėjo toks didelis ir stiprus, kai laukė atvedant Verchoslavos. Tai jis irgi prisiminė.

— Verchoslava.

Ištarė tą vardą, ir jam pasivaideno, kad į miegamąjį staiga įžengė smulkutė, liesa mergaitė didelėmis akimis, apsigaubusi ilgu šydu, kaip per kunigaikštienės Salomėjos laidotuves. Visa keistai sustingusi, kaip ant Plocko bažnyčios durų, ištiestos rankos apmautos raudonomis pirštinaitėmis. Negražūs, liūdni, paliegę jos vaikai bėgo iš paskos, šaukdami: „Mama, mama!" Kaip tada, kai Henrikas paskutinį kartą matė Verchoslavą Krokuvoje. Tas pats švelnumas, kuris užplūsdavo jį vos išvydus tą moterį, vėl pabudo širdy, ir Henrikui skausmingai pagailo mirusios kunigaikštienės. Sakytum ji praėjo pro šalį ištiesusi rankas — kaip tada Lenčicoje, kai jiedu stovėjo prie žalių agrastų krūmų. Viršum pievų tvyrojo šieno kvapas, ir kunigaikštienė Salomėja gulėjo mirties patale, ir pasaulis buvo painus, pasklidas, surizgęs, viliojantis, kupinas visko.

— Ak,— sudejavo Henrikas sustodamas vidury kambario,— ak,— pakartojo tyliau.

O štai dabar pasaulis peržengtas tarsi gyvenimas. Jis tuščias ir beprasmiškas. „Ir tie tamplieriai,— staiga gūžtelėjo pečiais.— Ko jie nori?" Henriko lemtis susipynė, jis nebeįstengė jos suprasti. Kam tas purpuras ir ta karūna, ir tas skeptras? Niekas nenori tos karūnos, niekam ji nereikalinga, kai ji ateina — priima ją nenoriai, tarsi nereikalingą rūpestį. „O taip viskas gerai klostėsi!"— sako.

Sapnavo kunigaikštienė Salomėja savo vyrą Kreivaburnį, vilkintį skarmalais ir labai išblyškusį, trokštantį maldų. Ar ne dėl tos brolžudystės, atpirktos didžiausia atgaila ir naudingos šaliai, miręs neturėjo ramybės? Ar ne apie Zbignevą galvojo Salomėja, žarstydama auksą bažnyčioms? Vaikams ji niekada apie tai neužsimindavo, nepasakodavo apie jų tėvo dar-

bus, tačiau galimas daiktas, kad slapčia meldėsi dvigubai daugiau. Ir Henrikas išvydo ją kaip gyvą, apsirengusią prašmatniais drabužiais, su dviragiu našlės kyku, sakytum jaunu mėnuliu, uždėtu ant galvos,— štai ji, šnarėdama drabužiais, klaupiasi bažnyčioje, štai ji klaupiasi prieš jį ir lyg maldaudama iškelia rankas. Henrikas atšlijo net iki lango. Įkvėpė šalto oro.

— Mama,— ištarė,— mama...

Tą akimirką kažkas tylutėliai pabeldė į duris, ir į kambarį įslinko mažasis Vincentas Ružicas; jis pašnibždomis pranešė, kad visi jau savo vietose, ir vėl dingo, tikriausiai nenutuokdamas, kokią baisią žinią perdavė jo nekaltos lūpos.

Henrikas nulipo į apačią. Pilies priemenėje stovėjo Kazimieras ir kiti, pasiruošę kelionei, apsisiautę raudonomis japančomis. Laukė tik Henriko, arkliai jau iš anksto patyliukais buvo nuvesti prie kelto. Kazimieras pasilenkė prie brolio ausies ir sušnibždėjo:

— Visi Boleko vyrai girti, Smilas prašo, kad tuoj pat...

— Ne, ne,— mostelėjo Henrikas,— taip, kaip įsakiau.

Kazimieras pasiuntė kažką pas Smilą, ir jie patraukė prie Vyslos. Vartai buvo atidaryti labai tyliai, pats kaštelionas Grotas stovėjo siauroje angoje.

— Telaimina dievas jūsų malonybę,— tarė Henrikui. Tie žodžiai nuskambėjo kaip pašaipa.

Visi sulipo ant kelto, kurį vairavo Bida. Naktis buvo labai tamsi, Vyslos krantas ir paupio gluosniai užstojo laužus nuo keleivių akių. Pliuškeno vanduo, prunkščiojo riterių žirgai. Nebuvo galima įžiūrėti net šalia stovinčių žmonių. Henrikas išgirdo, jog kažkuris iš jų meldžiasi. Dar nenuplaukus iki priešingo kranto, Henrikui pasidarė baisu: netrukus turėjo įvykti neatitaisomas dalykas. Jis liepė apgręžti keltą ir plaukti atgal. Vienintelis Bida iškart subruzdo, visi kiti tylėjo, ir keltas, sunkiai girgždėdamas ir šnarindamas vandenį, pasuko atgal į Sandomiro pusę.

Jie vėl yrėsi per tamsą, bet kai jau buvo nebetoli pilies prieplaukos, Henrikas pajuto, kaip Kazimieras uždėjo ranką jam ant kelių, tarsi norėdamas sustiprinti jo dvasią ir pakelti ryžtą, ir išblaškyti abejones. Henrikas nubloškė šalin apsiaustą ir įsakė:

— Ne, Bida, suk atgal į aną krantą.

Dabar sujudo visi, kas tik buvo ant kelto. Keli riteriai padėjo irkluotojams; akys, pripratusios prie tamsos, jau galėjo šį tą įžvelgti. Vysla pamažu rimo; į nakties pabaigą vėjas

beveik visai nuščiuvo. Tačiau iki ano kranto jie nenuplaukė. Bidai buvo įsakyta grįžti į Sandomirą. Dar kelis kartus jie šitaip gręžiojosi į vieną ir į kitą pusę. Irklavo pakaitom. Henrikas sėdėjo nekrustelėdamas ir net nepajuto, kaip Kazimieras apkabino jį broliška ranka ir laikė tvirtai apglėbęs. Kazimierui buvo baisu dėl brolio.

Pagaliau keltas sustojo Sandomiro pakrantėje. Henrikas tarytum pabudo iš miego. Jau aušo.

Henrikas paėmė Kazimierą už rankos, ir jiedu užkopė ant kalno, įėjo pro vartus, prie kurių stovėjo nustebęs Grotas, ir vėl atsidūrė pilies priemenėje. Henrikas perėjo per visas menes, paleido sargybinius iš visų galerijų ir pats nuėjo į bokštą šalia mūrinio pilies šono, kur miegojo brolis. Įžengęs į miegamąjį, pažadino Boleką ir paklausė, kada jis norįs kilti į žygį. Bolekas jau buvo išsimiegojęs ir pasakė galįs vykti nors tuoj pat.

Taigi netrukus visi susirinko, ir visa kariuomenė leidosi į priekį. Tik Kazimieras paprašė Henriką leisti jam pasilikti. Henrikas mielai sutiko, broliai pasibučiavo, ir Kazimieras nusilenkė Henrikui, apkabindamas kojas.

O Boleslovas jojo pirma visų, puikiai nusiteikęs, juokaudamas ir plepėdamas su savo palydovais; gal net neįtarė, kad naktį jo gyvybei grėsė pavojus? O vieną kartą Henrikas nugirdo, kaip jis pasakė tarškiajam vokiečiui:

— Tas vargšelis mielasis Henrikas!

Jie traukė į šiaurę, į Prūsus.

XXXII SKYRIUS

Visos tos kelionės metu Boleslovo nuotaika nesikeitė. Henrikas irgi atrodė vienodai ramus, tik Herchas kasdien darėsi vis rūškanesnis ir piktesnis. Henrikas bijojo pažvelgti į jo niūrias akis. Kadangi Bolekas buvo su jais, jojo tiesiai per Mazoviją. Iš pradžių dar pasitaikydavo kaimų, miestų (tokie ten ir miestai) ir sutvirtintų medinių pilaičių apsamanojusiomis sienomis. Ar lijo lietus, ar švietė saulė, Mazovija visada buvo Mazovija. Smėlėtomis palaukėmis, siaurais keliais, kuriuos labiau tiko vadinti takeliais, slinko riteriai į priekį. Pakelėse augo beržai, šiuo laiku jau visai pageltę. Vėjas draskė auksinius lapus ir šūsnimis žarstė į mėlyną dangų, o paskui draikė ant smėlėtos žemės. Vienodas, skurdus, pilkas kraštas nedžiu-

Girios tankmėje, ant slidžios žemės žirgai labiau kliudė negu padėjo kautis. Tuoj pat išlindo ir pusnuogiai žiaurūs prūsai, rankose laikydami didžiulius vėzdus. Vikriai ir greitai, rusišku būdu, apsupo išsitęsusią vorą ir ėmė traiškyti kaip vapsvas. Lenkai, žinoma, gynėsi, kardai ir ietys švysčiojo ore lyg malūnų sparnai, bet prūsų buvo tiek daug, jie puolė taip atkakliai, ramiai, tyliai, galima sakyti — tvarkingai. Visus ginklanešius išguldė kaip pėdus, grobį kažkur išdangino ir, siūbtelėję į priekį strėlių debesį, puolė likusius. Dulkė lietus.

Henrikas buvo pačiam užpakaly, toli nuo kautynių centro, bet strėlės atskriedavo ir iki jo. Viena kiaurai pervėrė melsvą Hercho švarkelį ir įsmigo į petį. Smilas iš Bžezio dangstė kunigaikštį savo skydu. Būreliai pusnuogių vyrų sušmėžavo tarp artimiausių krūmų, jau numetusių visus lapus.

Kunigaikštis susirūpinęs klausėsi ginklų džeržgesio ir garsaus arklių žvengimo, sklindančio iš tos vietos, kur buvo Boleslovas.

— Gelbėk kunigaikštį Boleslovą! — sušuko Smilui, kuris, kaire ranka laikydamas skydą, dešiniąja aukštai iškėlė kardą, krūtinę palikęs nepridengtą. Jų balnakilpės susipynė, ir, žirgams šūstelėjus į šonus, abu vos nenusirito ant žemės.

— Jok pas kunigaikštį,— griežtai paliepė Henrikas, ir Smilas, sukdamas iškeltą kardą, šuoliais pasileido į priekį; jo žirgas buvo kruvinas, į jį pataikė kelios strėlės. Henrikas ir Herchas norėjo lėkti paskui jį, bet jų žirgai taip staigiai negalėjo šoktelėti — pasipainiojo keli iš kažkur išnirę lenkai. Jiedu išvydo priešais atjojantį ir kažką šaukiantį Lestką. Staiga visas tas kirbantis kamuolys, apsupęs kunigaikštį Boleslovą, kažkur išsisklaidė, tik sumirgėjo tolstančių žirgų pasturgaliai ir dingo už medžių; o toje vietoje, kur virė kautynės, liko gulėti daugybė sukapotų kūnų.

Lestkas šaukė:

— Jokit, jokit paskui kunigaikštį Boleslovą.

Tačiau Boleslovas, Smilas ir tie, kurie nujojo su jais, greitai dingo iš akių. Tuo metu kažkoks prūsas kauline ietimi sužeidė Lestką. Lestkas nukrito nuo žirgo, kuris ėmė vilkti jį paskui save. Henrikas puolė prūsą, bet šis ieties kotu smogė jam į raktikaulį, kunigaikštis susvyravo balne, tuo tarpu prūsas trenkęs vėzdu perskėlė jam šalmą,— geležies atšaižos susmigo į veidą. Herchas stvėrė kunigaikščio žirgą už apinasrio, ir jiedu šuoliais pasileido pro medžius į tą pusę, kur miškas ėjo retyn.

gino akies jokiais įdomesniais reginiais. Lietaus merkiami arkliai abejingai tursino klampiais keliais.

Pagaliau vėl prasidėjo miškai, juo tolyn, juo medžiai buvo senesni, kelias pranyko tarp pelkių bei ežerų, ir tik vedliai, parūpinti kunigaikščiams paskutinėse kaštelionijose, tegalėjo pervesti didžiulę kariuomenę jiems vieniems težinomais takais. Pirmieji kažkur dingo Dzeržko lankininkai, paskui atsiliko ir kiti būriai. Jaksa ir Sventopelkas neatvyko į sutartą vietą. Vitas iš Tučempų susirgęs liko pasienio pilaitėje. Boleslovo riteriai vokiečiai raukėsi, kam išsirengta į žygį tokiu negeru laiku. O aplinkui girios vis tankėjo, ir atrodė, kad jose tegyvena vilkai, šernai, stirnos bei elniai.

Henrikas nematė, kas dedasi aplinkui, jo neslėgė tas vienodas gamtovaizdis, vėjo purtomi beržai, amžinai tokie pat rausvi, apsilaupę pušų kamienai. Medžioklės ir pokalbiai apie medžiokles blaškė kelionės nuobodį, tačiau Henrikas jų šalinosi neva iš didelio pamaldumo, nors iš tikrųjų tik norėjo pabūti vienas. Jis suvokė visą patirtos nesėkmės dydį. Aiškiai suprato, ką buvo padaręs, bet suprato ir tai, kad nieko kito padaryti negalėjo. Nesėkmės pradžia buvo anaiptol ne ta naktis, kai jis kilnojosi nuo vieno Vyslos kranto prie kito. Nesėkmė prasidėjo tada, kai nuteisė mirti savo žydę. O gal dar anksčiau? Kai atėjo į pasaulį?

Vieną dieną, braudamiesi per mišką, jie atsidūrė pelkėse; samanom apklotas liūnas plytėjo aplinkui, tik kur ne kur kyšojo medžių guotai. Pereiti į kitą pusę buvo neįmanoma, žirgai ėmė klimpti ir skęsti, kelis pašauktinius vos pavyko išgelbėti, o sunkiai ginkluoti riteriai nesiryžo žengti toliau. Visi suprato, kad reikia grįžti atgal, kad jų pasukta negeru keliu. Tačiau tie, kurie jojo užpakaly, negalėjo prasiskirti į šalis, nes takas, ant kurio jie stovėjo, buvo per siauras ir abipus liulėjo pelkės. Priekinis būrys, pasukęs atgal, turėjo skverbtis pro sustojusius pulkus. Ir tik kai jis jau buvo nusigavęs iki vidurio, kai aplink Boleslovą pasidarė grūstis tarsi mugėje,— tik tada buvo susizgribta ir duotas įsakymas visiems apsigręžti vienu metu. Kariuomenė palengva ėmė slinkti atgal — priekyje ginklanešiai ir pagalbiniai būriai, o užpakaly geriausieji riteriai. Šitaip jie vėl sugrįžo į tankią girią. Tada pasipylė strėlių lietus ir ėmė griūti pakirsti medžiai, prispausdami arklius ir keldami paniką. Prūsai juos įviliojo į pasalą. Kelias, kuriuo jie ketino grįžti atgal, buvo užverstas nukirstų medžių kamienais, nematomas, buklus priešas iš visų pusių apsupo Piastovičių kariuomenę.

Girios tankmėje, ant slidžios žemės žirgai labiau kliudė negu padėjo kautis. Tuoj pat išlindo ir pusnuogiai žiaurūs prūsai, rankose laikydami didžiulius vėzdus. Vikriai ir greitai, rusišku būdu, apsupo išsitęsusią vorą ir ėmė traiškyti kaip vapsvas. Lenkai, žinoma, gynėsi, kardai ir ietys švysčiojo ore lyg malūnų sparnai, bet prūsų buvo tiek daug, jie puolė taip atkakliai, ramiai, tyliai, galima sakyti — tvarkingai. Visus ginklanešius išguldė kaip pėdus, grobį kažkur išdangino ir, siūbtelėję į priekį strėlių debesį, puolė likusius. Dulkė lietus.

Henrikas buvo pačiam užpakaly, toli nuo kautynių centro, bet strėlės atskriedavo ir iki jo. Viena kiaurai pervėrė melsvą Hercho švarkelį ir įsmigo į petį. Smilas iš Bžezio dangstė kunigaikštį savo skydu. Būreliai pusnuogių vyrų sušmėžavo tarp artimiausių krūmų, jau numetusių visus lapus.

Kunigaikštis susirūpinęs klausėsi ginklų džeržgesio ir garsaus arklių žvengimo, sklindančio iš tos vietos, kur buvo Boleslovas.

— Gelbėk kunigaikštį Boleslovą! — sušuko Smilui, kuris, kaire ranka laikydamas skydą, dešiniąja aukštai iškėlė kardą, krūtinę palikęs nepridengtą. Jų balnakilpės susipynė, ir, žirgams šūstelėjus į šonus, abu vos nenusirito ant žemės.

— Jok pas kunigaikštį,— griežtai paliepė Henrikas, ir Smilas, sukdamas iškeltą kardą, šuoliais pasileido į priekį; jo žirgas buvo kruvinas, į jį pataikė kelios strėlės. Henrikas ir Herchas norėjo lėkti paskui jį, bet jų žirgai taip staigiai negalėjo šokteleti — pasipainiojo keli iš kažkur išnirę lenkai. Jiedu išvydo priešais atjojantį ir kažką šaukiantį Lestką. Staiga visas tas kirbantis kamuolys, apsupęs kunigaikštį Boleslovą, kažkur išsisklaidė, tik sumirgėjo tolstančių žirgų pasturgaliai ir dingo už medžių; o toje vietoje, kur virė kautynės, liko gulėti daugybė sukapotų kūnų.

Lestkas šaukė:

— Jokit, jokit paskui kunigaikštį Boleslovą.

Tačiau Boleslovas, Smilas ir tie, kurie nujojo su jais, greitai dingo iš akių. Tuo metu kažkoks prūsas kauline ietimi sužeidė Lestką. Lestkas nukrito nuo žirgo, kuris ėmė vilkti jį paskui save. Henrikas puolė prūsą, bet šis ieties kotu smogė jam į raktikaulį, kunigaikštis susvyravo balne, tuo tarpu prūsas trenkęs vėzdu perskėlė jam šalmą,— geležies atšaižos susmigo į veidą. Herchas stvėrė kunigaikščio žirgą už apinasrio, ir jiedu šuoliais pasileido pro medžius į tą pusę, kur miškas ėjo retyn.

Žirgai bėgo darniai, žemė buvo kieta, strėlės švilpė pro šalį, jų nekliudydamos. Henrikas jautė, kad jis visas paplūdęs krauju.

— Palik mane, Herchai,— tarė jis,— aš baigiu nukraujuoti, gelbėkis pats.

Herchas tylėjo. Henrikas pamatė, kad jo dešinioji ranka bejėgiškai kadaruoja.

— Herchai,— šūktelėjo kunigaikštis,— tu sužeistas.

— Taip, man jau galas.

— Ką čia paistai!

— Aš tau sakau, kunigaikšti.

Jie išjojo į miško laukymę, kautynių triukšmas vis labiau slopo. Tačiau toliau joti nebegalėjo. Laukymėje stovėjo kelios ant šakų sukrautos šieno kupetos. Abu raiteliai nusliuogė nuo žirgų, ir Henrikas išrausė šiene dvi duobes jiems atsisėsti. Nusiėmęs nuo galvos šalmo likučius, nusišluostė veidą Hercho vėliavėle; veidas visas buvo aptekęs krauju. Tada atsisėdo, kilstelėjo Herchą ir pasiguldė jo galvą sau ant kelių. Strėlė buvo giliai įsmigusi Herchui į krūtinę ties dešiniuoju petim; ją ištraukus, Herchas nuo skausmo neteko sąmonės; iš žaizdos tuoj pat pasipylė kraujas tiesiai ant kunigaikščio rankų. Jis atsegė švarkelį; per apnuogintą Hercho krūtinę tekėjo skaisčiai raudono kraujo srovė, ji plūdo iš žaizdos tylutėliai gurgėdama. Herchas atsimerkė ir pažvelgė į kunigaikštį.

— Aš ištraukiau strėlę,— pasakė Henrikas,— tuoj tau palengvės.

Tačiau Herchas žiūrėjo į kunigaikštį labai įdėmiai, be jokios šypsenos. Nuo to atkaklaus žvilgsnio Henriką nukrėtė šiurpas.

— Ko nori? — paklausė.

— Ar atsimeni Melisandą? — ištarė Herchas atšiauriu balsu.

— Atsimenu.

— O Judką atsimeni?

— Atsimenu.

— O Telį atsimeni?

— Atsimenu.

— O Lestką atsimeni?

— Ką tik jį mačiau.

— O Herchą atsimeni?

Henrikas pasilenkė prie mirštančiojo. Šis lėtai užmerkė akis. Henrikas laikė Hercho galvą, pakišęs ranką po sprandu, ir jautė, kaip visos jėgos, visa jauno kūno gyvybė išteka drauge su šiltu krauju, sunkiasi į drabužius, stingsta ant jo odos.

— Herchai!— pašaukė.— Herchai!

Herchas dar kartą pažvelgė į kunigaikštį tuo pačiu įdėmiu, kraupiu žvilgsniu. Ir staiga ištarė:

— Verčiau jau prie Krokuvos.

Tada nusigręžė nuo kunigaikščio, lyg rodydamas panieką, ir numirė.

Henrikas ilgai sėdėjo, laikydamas jo galvą ant rankų ir nieko negalvodamas. Taip sėdintį jį rado Kunoto, prūsų kunigaikščio, kariai ir kaip belaisvį nusivedė į savo pilį, visai padorią, gerai apsaugotą, net su labai gudriais įtvirtinimais — įmantria pylimų, griovių ir aštriatvorių sistema. Ten, Kunoto namuose, Henrikas išgulėjo dvi savaites, kol užgijo visi įdrėskimai ir žaizdos, kol pranyko mėlynės. Šiaip jis buvo visai sveikas.

Slaugė jį pats Kunotas, rodydamas kuo didžiausią pagarbą. Tai buvo kresnas blondinas melsvomis kaip ir visų prūsų akimis, šiek tiek įkypais šviesiais antakiais, priplota nosimi platokame veide. Vis dėlto atrodė dailus. Kunotas bastėsi po rusų kunigaikščių dvarus. Pažinojo Eleną — kurį laiką vadovavo lankininkų būriui Rostislavo dvare. Buvo trynęsis jis ir Lenkijoje, sakėsi pažįstąs Rožerį, Piotro Vlostovičiaus patikėtinį — lyg ir kovęsis su juo kažkokioj medžioklėj; prūsas plepėjo nenutildamas nuo ryto iki vakaro.

Per tas dvi savaites Henrikas tarytum iš naujo pergyveno savo gyvenimą. Jis praslinko pro akis visas, nuo pat pradžių, vaizdai plaukė iš lėto lyg Vysla ties Sandomiru. Ir jis aiškiai regėjo kiekvieną posūkį ir mirusiuosius, sėdinčius kiekviename posūkyje ties srautu. Negyvos jų akys žvelgė į pilką jo gyvenimo upę.

O paskui tas gyvenimas tarytum ištekėjo iš jo ir kažkur dingo. Išsprūdo jam iš rankų lyg spurdančio kaspino galas. Iš tolo dar sekė jį akimis, bet veltui. Liko tik tuštuma.

Kunotas kiekvieną vakarą nusigerdavo ir, sėdėdamas gretimam kambary, garsiai dainuodavo rusiškas dainas ir verkdavo. Tarpais net kūkčiodavo, o paskui staiga sunkiai įgriūdavo į Henriko kambarį ir pratrūkdavo šnekėti bei filosofuoti, ir iš tų ilgų jo šnekų dvelkė begalinė nusivylusio žmogaus širdgėla. Henriko tos šnekos per daug nebaidė: pirma, jis buvo abejingas viskam, kas dėjosi aplinkui; antra, vienintelis dalykas, žadinęs Henriką iš to abejingumo, buvo keistas jausmas, kad tas barbaras, tas prasigėręs kunigaikštis, jam kažkuo giminingas.

Labiausiai jį stebino tai, kad tas barbaras turėjo blaivią nuovoką apie pasaulį ir apie visus svarbiausius dalykus. Nors ir savotiškai samprotaudamas, Kunotas sugebėjo atjausti Henriką ir suprasti jo padėtį.

— Tu kaip sakalas,— vis vebleno pragertu balsu,— per daug aukštai norėjai pakilti. Tačiau tavieji sakalai, tėvai ir seneliai, jau pernelyg prisimedžiojo. Kraujo per daug išgėrė, o tu kraujo gerti nemoki, tu kraujo gerti negali. Koks iš tavęs riteris?

— Kraujas čia niekuo dėtas,— prieštaravo Henrikas,— yra ir svarbesnių dalykų...

Paskui atvyko Vipas. Rudens liūčių įdrengtais keliais, per baisiąsias Mazovijos ir prūsų pelkes jis atvežė išpirką, kurios prūsai pareikalavo už kunigaikštį. Prisikratė ant žirgų nugarų, išrėkė gerklę šūkaudamas, vaikydamas tarnus, du kartus gynė vežimą nuo plėšikų, o galiausiai atbildėjo prie Kunoto vartų. Nuvargęs, peršlapęs, purvinas, įpuolė į kunigaikščio kambarį ir ėmė bučiuoti kunigaikščio rankas. Apie jokius rimtesnius dalykus neužsiminė. Greitakalbe, labai darkydamas lenkiškus žodžius, ilgai pasakojo apie kelius, apie vyrus, kuriuos jam davęs kaštelionas Grotas; girdi, jie buvo niekam tikę (geresniuosius išžudę prūsai) bijoję tų prūsų kaip juodžiausių velnių, ir kelionė buvusi be galo sunki. Tačiau viskas atgabenta: sidabras, kiaunių ir bebrų kailiukai, ir jei kunigaikštis sveikas, tai turįs nedelsdamas ruoštis ir, vos tik pelkės užšals, keliauti į Sandomirą. Paaiškėjo, kad Lestkas nežuvo, kunigaikštis Boleslovas jį išsivežė į Krokuvą su šeimyna, pasakęs, kad su kunigaikščiu Henriku kaip nors susitarsiąs, o Lestką norįs turėti šalia savęs.

— Gal net geriau, kad jo nebus Sandomire,— pridūrė Vipas, paniekinamai mosteldamas ranka.

Girdint tuos žodžius, Henriko širdį pervėrė aštrus skausmas, lyg kas ietimi būtų badęs žaizdą, bet jis neištarė nė žodžio. Vipas pamatė, jog kunigaikščio veidas išblyško, bet turėjo skubiai bėgti prie vežimų, kad jam vėl ko nors nenukniauktų. Taigi visą popietę jiedu su Kunotu skaičiavo ir svėrė atvežtas gėrybes. Henrikas tysodamas guolyje girdėjo, kaip jiedu derasi ir plūstasi. Kieme skambėjo Vipo ir Kunoto balsai, vaikščiojo tarnai — nešiojo į rūsį sidabrą, o tarpais smarkus rudens lietaus gūsis, pažiręs į sieną, prie kurios gulėjo Henrikas, nustelbdavo visus kitus garsus. Kartkartėmis atsidarydavo durys, padvelkdavo drėgme, priemenėje urgzčiojančių šunų dvoku: įeidavo Vipas, drabstydamas ant grindų purvą, skleisdamas šlapių kailinių ir vėjo kvapą, atnešdavo Henrikui

truputį cinamonų vyno, padedančio gyti žaizdoms, sutaisyto Gertrūdos, ar papločio su medumi, ar alavijų nuoviro, kurio senoji Bergo grafienė, Dipoldo žmona, buvo atsiuntusi Gertrūdai į Cvifalteną. Tačiau Henrikas nieko negėrė ir nevalgė. Visi išorės garsai jam atrodė plaukią iš labai toli.

Tik vakare nusiplūkę ir patenkinti, baigę derybas dėl kunigaikščio, Vipas ir Kunotas susėdo prie jo lovos. Tarnai atnešė midaus, gėrė ir Henrikas, nes jautė, kad kitaip neįstengs ištverti būsimo pokalbio. O tiedu įsišneko plačiai, užgriebdami daugelį dalykų, savo teiginius pagrįsdami gausiais pavyzdžiais. Lauke lietus pylė kaip iš kibiro.

— Ir kodėl taip? — tarė Kunotas.— Kodėl kiekvienas pasaulyje trokšta valdžios? Kodėl valdžia jam už viską mielesnė? Novgorodas daug turtingesnis už Kijevą, bet vis dėlto kiekvienas nori sėdėti Kijeve ir būti pirmas tarp kunigaikščių.

Vipas šiaipjau didžiai niekino Kunotą ir vis duodavo jam suprasti, kad Vakaruose visai kiti papročiai negu jo aprūkusiuose rūmuose, tačiau Kunoto logikai negalėjo atsispirti. Pasakė jam:

— Taip jau viskas surėdyta, jūsų malonybe, kad vieni turi vesti kitus. Ir kol vieni stengiasi sukurti lygybę, kiti tuoj padaro nelygybę. Kaip žmogaus kūnas turi savo ūgį, taip ir siela turi savo ūgį, ir kaip nevienodi yra kūnai, taip nevienodos ir sielos.

— Ir vis dėlto,— kalbėjo toliau Kunotas,— kai gerai pagalvoji, pasvarstai, pasižiūri — visi žmonės tokie pat: kiekvienas turi rankas, kojas, pilvą ir galvą. Visi geidžia alaus, geidžia moteriškės, geidžia miego. Ir visiems riteriams grobį reikia dalinti po lygiai. O kai pradedi juos valdyti, tai matai, kad kiekvienas vis kitoks: vienam labiau tinka būti riteriu, kitam pirkliu, o trečiam kunigaikščiu, nors jis gimęs paprastu kaimiečiu. Ir tarp riterių vienas kaunasi geriau, kitas prasčiau, ir grobį reikia dalinti taip, kad kiekvienas gautų tokį atpildą, kokio nusipelnė. Ir reikia viską turėti galvoje ir pačiam nuspręsti, kuris tinkamesnis taryboj kalbėti, o kuris — kardu mosuoti. Štai kaip viskas yra.

— Užtataigi,— lėtai ištarė Vipas,— ir ne kiekvienam duota valdyti kaip pridera, nors jis ir būtų gimęs kunigaikščiu.

— O aš manau,— prabilo Henrikas,— jog tam, kuris valdo, nors tai būtų net pats imperatorius Barbarosa, tik atrodo, kad jis valdo. Išplukdo jį į paviršių didelė upė, kaip kad potvynis išplukdo rąstgalius. Matau pro langą, kaip atrodo patvinusi Vysla, ir žinau, kad vieną kartą vienas, kitą kartą kitas rąstas

išplaukia į viršų. Gal tiems rąstams atrodo, kad jie valdo vandenį, o vanduo, nieko nenujausdamas, juos neša?

— Bet vienas dalykas tikrai aiškus: rąstai niekada neplauks prieš srovę.

Vipas atsiduso, bet nieko nepasakė.

„Nepaplauks rąstas prieš srovę,— mąstė Henrikas,— bet juk gyvenimo upėje srovių daug. Ir kas paklius į tokią srovę, kuri neša atgal, tas neplauks į priekį."

— O vis dėlto ar gali žmogus savaip pakreipti tas sroves? — ištarė balsu.— Ar įstengtų pakeisti pasaulį? Vienas pats?

— Dievas tai žino, pone,— atsakė Vipas ir staiga pravirko lyg visai suvaikėjęs senis. Sugriebęs kunigaikščio ranką, ėmė karštai ją bučiuoti.

— Kunigaikštis nelaisvėje... kunigaikštis nelaisvėje...— vapėjo pro ašaras.

Henrikas nusišypsojo.

— Kvailelis tu, Vipai. O aš žinau: žmonės gali pakeisti pasaulio tvarką, daug tokių žmonių buvo ir bus. Tik aš vienas nežinojau, nuo kurio galo pradėti.

— Bet ar verta? — palingavo galvą Kunotas.— Savaime viskas susitvarkys.

— Jeigu taip būtų...— atsiduso aprimęs Vipas.

Tačiau tuo metu įėjo tarnas ir pranešė Kunotui, kad kunigaikščio kelionei viskas jau paruošta.

Eidamas per kiemą, Henrikas pastebėjo, kaip prūsų kunigaikščio kariai, pasišviesdami deglais, skaičiavo ir krovė į krūvą jo raudonuosius skydus.

XXXIII SKYRIUS

Kunigaikštis Henrikas iš žygio grįžo gerokai pašlijusios sveikatos, smarkiai kosintis ir viskam abejingas. Kai Kazimieras ėmė dėstyti, kas naujo įvyko pilyje per tą laiką, kol jo nebuvo, kiek kumelių atsivedė kumeliukus ir kas iš karių su kuo susipešė — jis nesiklausė. Tik stebėjosi, kad Kazimieras, iš prigimties tokio sumataus proto, taip persiėmęs šitais reikalais. Gertrūda atrodė pasenusi ir vėl kalbėjo apie grįžimą į Cvifalteną.

— Dar truputėlį palauk,— paprašė ją kunigaikštis,— jau neilgai.

Netrukus jis taip nusilpo, kad visai nebegalėjo vaikščioti. Gulėjo savo įprastame kambaryje, viršutiniame aukšte, iš

kur buvo matyti tik Vysla, ir niekam neleido peržengti savo slenksčio. Mažasis Vincentas, Gotlobo sūnus, mėgino patekti pas kunigaikštį, bet buvo išvestas lauk. Tik Kazimieras retkarčiais užeidavo pas brolį. Jis jau rengėsi perimti Sandomiro kunigaikštystę ir Vislicoje būdavo retai. Atėjo pavasaris, ir nors žiema praėjo be šalčių ir beveik be sniego, Vysla smarkiai patvino. Atsisėdęs guolyje, Henrikas pro pakeltą langą žiūrėdavo į ramiai sruvenančią upę. Dangus buvo balkšvas, ir nors šilumos netrūko, ore vis laikėsi migla ir pavyslio pievos ilgai nesužaliavo.

Verbų sekmadienį kunigaikštis pasijuto geriau; atsikėlęs anksti rytą, pasišaukė Kazimierą, Gotlobą, dar keletą ponų ir išėjo į pamaldas. Bažnyčia buvo tamsi, aukšta, medinė; susiklaipiusios, nuo smilkalų patamsėjusios, laibos kolonos viršuje tarytum šakojosi į daugybę meniškai sukaltų sijų ir sijelių. Kolonų miškas priminė gražųjį Lysa Guros šilą.

Visą Didžiąją savaitę kunigaikštis kasdien ėjo į bažnyčią, o iš jos — prie Vyslos ar į laukus. Melsdavosi labai ilgai. Didįjį ketvirtadienį iš Opatovo ir Zagoscės atvyko tamplieriai, ir vakare, riterių ordino papročiu, Sandomiro pilyje buvo iškeltos vaišės. Riteriai laikėsi šaltai ir nedraugiškai, Henrikas nepajėgė ar nenorėjo kalbėti apie tai, kad skriaudas reikėtų pamiršti, ir vaišės praėjo tylomis. Didįjį penktadienį kunigaikštis vėl ilgai neišėjo iš bažnyčios. Tai buvo diena, kai leidžiama melstis už žydus.

O jau paskui Henrikas nebegalvojo apie nieką, praeities vaizdai plaukė prieš akis, nekeldami jokių jausmų. Tuo laiku atjojo žygūnas ir atnešė jam Rišos laišką, kuriame Ispanijos imperatorienė prašė atiduoti jos kraičio dalį — išmokėti pinigus, priklausančius jai iš Krokuvos ir Sončo. Tame pačiame laiške Richenca pranešė, kad vėl ištekėjusi už Tulūzos grafo. Henrikas jau nelabai ką nutuokė apie painius Provanso reikalus, tik sužinojo, kad naujojo vyro vardas toks pat kaip ir antrojo — Raimundas. Ir dar Richenca pranešė, kad jos mažoji dukrelė Duselina, didelių valdovų įpėdinė, mirusi Ekso vienuolyne eidama penktuosius metus, todėl vyresniajai dukteriai Sankcijai atiteksią visos Richencai priklausančios Ispanijos kunigaikštystės ir Provanso bei Tulūzos grafystės. Henrikas šypsodamasis skaitė savo „pusseserės" titulus, ir jo atminty iškilo susitikimas Cvifaltene. Paskutinį kartą jis galvojo apie Richencą, paskutinį kartą prisiminė tas nuostabias dienas, paskutinį kartą į Sandomiro pilį atskrido Europos vėjo gūsis. Jis buvo lengvabūdiškas, paikas ir kėlė atlaidžią šypseną,—

tačiau taip gražiai skambėjo mirštančio Henriko ausyse tie vardai — Provansas, Tulūza, visos Ispanijos. Ir jis be galo susigraudinęs pabandė įsivaizduoti Duseliną, mažutę kadaise mylėtos moters dukrelę, vienišą mirštančią niūriame ir tvankiame vienuolyne, ir užpirko už jos vėlę dvylika mišių jau visai baigiamoje švento Jokūbo bažnyčioje. Kunigaikštis Kazimieras įvykdė brolio prašymą ir dalyvavo visose užpirktose mišiose, ir meldėsi už vėlę grafaitės, kurios čia niekas nepažinojo, kuri gimė saulės išdegintame krašte ir ilsisi palaidota pilkų alyvmedžių pavėsyje. Kunigaikštis Henrikas kažkodėl įsikalė sau į galvą, kad Duseliną būtų galėjęs apvesdinti su Lešku, Boleslovo sūnum. Ši berniuką dažnai prisimindavo ir Kazimierą teiravosi apie jį, bet Leškas gyveno Plocke, nelinko nei prie kardo, nei prie knygos, ir visi kalbėjo, kad ilgai negyvensiąs. Mat buvo labai ligotas.

Apie Verchoslavą kunigaikštis negalvodavo. Net nesimeldė už jos vėlę. Ji visai išdilo iš atminties, bet ir patys svarbieji klausimai jo nė kiek nebejaudino. Jis jau neprisiminė nei imperatoriaus Fridricho, nei prūsų, nei brolių; net nepažvelgdavo į tą pusę, kur tekėjo Vysla. Užtat ypač ryškiai matė visus tuos smulkius ir gražius dalykus, iš kurių susideda pasaulis. Mėgo klausytis kanklių. Sykį net paprašė, kad Telis jam padainuotų, bet Telis buvo toli, šventojo Bartolomėjaus vienuolyne, ir tą valandą prie šalto žalio ežero giedojo psalmes bei monodijas, gal net nebegalvodamas apie lenkų kunigaikštį. Lestkas gyveno pas Boleslovą Krokuvoje, Henrikas jo neminėjo bloguoju. O Herchas gulėjo palaidotas prūsų žemėje. Tik senasis Gotlobas slaugė kunigaikštį ir mandagiai trepinėdamas vis bandė girti savo sūnų.

Henriko akis bedžiugino tik debesys, kuriuos jis matė pro atvirą langą. Jie buvo balti, o kartais iš jų lijo lietus. Henrikas dar pagalvodavo: kaip gaila, kad žmonės, užsiėmę savais reikalais, nemato, koks gražus pasaulis; vieną akimirką jo atminty iškilo didieji protėviai ir tie menki žmogeliukai, kurie stumdydamiesi aplink jį vaidijosi ir grūmėsi, ir godžiai glemžėsi kad ir menkiausią laimikį. Tuo metu pasklido kalbos apie kažkokią pavojingą tautą, kuri genanti tolyn pečenegus ir polovcus ir puolanti Rusią iš jūros pusės, ir Henrikui dingtelėjo mintis, kad dabar būtų pats laikas pagalvoti apie vienybę. Tačiau žinojo, kad niekam tai nerūpi.

Vis dėlto, pamanė jis, galimas daiktas, kad ateis laikas ir žmonės vėl prisimins tai; kad kraštas bus platus ir laisvas kaip ta upė; kad Europoje nebebus imperatoriaus, kad visi

žmonės bus lygūs ir klūpės Kristaus sosto papėdėje. Ir atsiduso, melsdamas dievą, kad taip įvyktų.

Tai buvo paskutinioji jo mintis šioje žemėje.

Tačiau prieš mirdamas jis išlipo iš guolio, nusileido į akmeninį rūsį ir išsitraukė iš skrynios karūną, visus tuos metus gulėjusią ant kunigaikštienės Salomėjos šermuonėlių apsiausto. Paėmė ją ir, prispaudęs auksinį lankelį prie krūtinės, vienas nuėjo į Vyslos pakrantę. Mėlyna, plačiai ištvinusi upė nesulaikomai veržėsi į priekį; glotnų paviršių čia vienur, čia kitur suvirpindavo povandeninis sūkurys. Temo, ir buvo šalta, nors kvepėjo pavasariu. Medžiai krovė pumpurus, ir svaigus kvapas, dvelkčiojantis ore, priminė kunigaikščiui jaunystę.

Jis sustojo prie pat upės ir, žiūrėdamas į gelmę, užsimojęs sviedė lankelį, kurį laikė rankoje. Visa ankstesnioji stiprybė sugrįžo į jo raumeningą ranką, ir lankelis, gražiai nuskriejęs oru, įkrito į vidurį upės. Tik supliuškeno vanduo, ir sūkuriai bemat išdildė pasklidusius ratilus. Dosniojo karūna atgulė į Vyslos dugną.

Ar ji ten ir šiandien tebeguli? O gal, apsitraukusi dumblu ir maurais, grimzta vis gilyn į mūsų žemės širdį? O gal žvejų tinklai ištraukė ją į paviršių — ir kokiame nors pakrantės kaimelyje dar ir šiandien ja žaidžia vaikai, kurių akys tokios pat šaltos, mąslios, paslaptingos kaip Henriko Sandomiriečio?

PAAIŠKINIMAI

Lenkų literatūros klasiko Jaroslavo Ivaškevičiaus (1894—1980) romanas „Raudoni skydai" pasirodė 1934 m. Autorius jį rašė daugiau kaip dvejus metus, prieš tai ilgai ir kruopščiai studijavęs senąsias kronikas, istorikų, etnografų veikalus, gausią dokumentinę medžiagą, liečiančią XII a. Lenkijos ir visos Europos istoriją. Įvykiai ir asmenys, apie kuriuos pasakojama romane,— autentiški (išskyrus keletą, atstovaujančių žemesniesiems visuomenės sluoksniams). Tačiau romanas nėra sausa istorinė kronika — priešingai, tai subtilus pasakojimas apie gyvus žmones ir dramatiškus jų likimus. Nuo kronikos šį pasakojimą tolina ir savotiška poetinė aura, graudžiai švelnus lyrizmas, filosofinė refleksija. Turtinga, tačiau disciplinuota rašytojo vaizduotė iš dokumentinių faktų išaudžia gyvą, dvasingą pasaulio paveikslą, kurio centre — įdomi kunigaikščio Henriko Sandomiriečio figūra, pareikalavusi itin daug meninės išmonės, kadangi istorinių duomenų apie šį kunigaikštį likę labai mažai. Kaip tik šio personažo psichologinėje charakteristikoje geriausiai išryškėja paties autoriaus etinė, moralinė nuostata. Kunigaikščio Henriko Sandomiriečio dvasinė biografija atspindi to meto politinę, socialinę situaciją — iškrikusios valstybės problemas, neišvengiamų permainų grėsmę, žmogaus bejėgiškumą laiko ir įvykių tėkmėj. „Raudoni skydai"— vienas iš tų istorinių romanų, kurių vertę nulemia ne tik istorinių realijų gausumas, bet ir savitas jų pateikimas, bylojantis apie autoriaus sąžiningumą istorijos atžvilgiu ir apie didelį menininko talentą.

Lietuviškose lenkų poezijos bei prozos antologijose yra spausdinta J. Ivaškevičiaus eilėraščių bei novelių; 1961 m. išėjo šio rašytojo prozos rinkinys „Mergaitė ir balandžiai", 1970 m.— knyga „Šopenas" (beletrizuota lenkų kompozitoriaus biografija).

1. *...į Austrijos marką ar imperijos miestą Ratizboną...*— Austrijos marka — karinė ekonominė apygarda Dunojaus vidupyje, įkurta Frankų karaliaus Karolio Didžiojo. Iš pradžių vadinosi Avarų, arba Rytų, marka, nuo 996 m.— Austrijos markgrafystė, o 1156 m. tapo hercogyste, iš kurios išaugo Austrijos valstybė. Ratizbona — dab. Regensburgas.

2. *Triviumas* — viduramžių mokyklos žemesnioji pakopa; čia buvo mokoma trijų dalykų: gramatikos, retorikos ir dialektikos. *Kvadriviumas* — aukštesnis mokslo kursas, kur buvo dėstomi keturi dalykai — muzika, aritmetika, geometrija ir astronomija.

3. ...*jo vardas buvo Turoldas*...— Šis vardas paminėtas „Rolando giesmės"— Prancūzų herojinio epo, sukurto XI a. pabaigoje,— paskutinėje eilutėje: „Ci falt la geste que Turoldus declinet", kurios apytikrė prasmė: „Čia baigiasi giesmė, kurią sukūrė (padeklamavo? parašė?) Turoldas". Tyrinėtojų nuomone, Turoldas galėjo būti ir epo autorius, ir dainius deklamatorius, ir paprastas perrašinėtojas. Jį ir pavaizdavo J. Ivaškevičius, laikydamasis hipotezės, kad Turoldas sukūrė „Rolando giesmę".

4. ...*pusiau akvitaniškai*...— Akvitanija — istorinė sritis Prancūzijos pietvakariuose. Istorijos šaltiniuose minima I a. pr. m. e. kaip Galijos dalis Nuo VII a. pab. nepriklausoma kunigaikštystė, VIII—IX a. Karolingų vasalinė karalystė. 1137 m. prijungta prie Prancūzijos, o 1154—1453 m. buvo valdoma Anglijos.

5. *Hirkanija* vadinosi Azijos sritis pietinėje Kaspijos jūros pakrantėje (dab. šiaurės Iranas).

6. ...*prieš imperatoriaus svainio brolius Piastovičius*...— Henrikas Sandomirietis (m. 1166) ir jo broliai Vladislovas II Tremtinys (m. 1159), Boleslovas IV Garbanius (m. 1173), Meškas III Senasis (m. 1202) ir Kazimieras Teisingasis (m. 1194) — Boleslovo III Kreivaburnio (m. 1138) sūnūs — kildino save iš pirmosios lenkų karalių dinastijos pradininko (neaišku, realaus ar legendinio) Piasto. Pirmasis tikrai žinomas kunigaikštis Meškas I (valdė apie 960—992) 966 m. įvedė krikščionybę. Jo sūnus Boleslovas I Narsusis (m. 1025) 1025 m. buvo tituluotas karaliumi; šio sūnus Meškas II (m. 1034) turėjo sūnų Kazimierą I (m. 1058). Kazimiero I sūnūs — Boleslovas II Dosnusis (m. 1081 ar 1082) ir Vladislovas Hermanas (m. 1102); Vladislovo Hermano sūnūs — Zbignevas (m. 1102) ir Boleslovas III Kreivaburnis. Vyriausias Boleslovo Kreivaburnio sūnus Vladislovas II Tremtinys buvo vedęs vokiečių karaliaus Konrado III (m. 1152) netikrą seserį Agnietę Austrijietę. Pralaimėjęs kovą dėl valdžios, 1146 m. brolių tapo išvytas iš Lenkijos ir įkalbinėjo Konradą III surengti žygį į Lenkiją ir sugrąžinti jam tėvonija.

7. Telio daina — „Rolando giesmės" CCLVII strofos dalis.

8. *Atvykau kaip įkaitas*.— Išvijęs Vladislovą II, broliai pasiekė, kad Konradas III pripažintų jų poelgį teisėtu, tačiau pasižadėjo kitais metais nuvykti į imperatoriaus teismą, o iki nuvyks — pasiųsti įkaitą. Manoma, kad tas įkaitas buvo Henrikas Sandomirietis. Tačiau brolių ginčas liko neišspręstas, nes tais metais Konradas III išvyko į kryžiaus žygį.

9. ...*su Ispanijos karaliumi*...— Turimas galvoje Alfonsas VII (1104—1157) — Kastilijos ir Leono karalius (nuo 1126). Pasižymėjo rekonkistoje. Jam pavaldūs tapo Aragonas, Navara, Portugalija, kaimyninės prancūzų žemės. 1135 m. Leono kortesų buvo paskelbtas Ispanijos imperatoriumi.

10. *Verchoslava* — Novgorodo kunigaikščio Vsevolodo Mstislavičiaus, Vladimiro Monomacho anūko, duktė.

11. *...ruošėsi lemiamam žygiui prieš brolį...* — tai yra prieš Vladislovą II; šis net tris kartus bandė pulti brolius,— trečiąjį kartą apgulė juos Poznanėje (1146 m.), tačiau taip pat nesėkmingai ir po to pasitraukė į Vokietiją.

12. *...jau vedė Bolekas...* — Boleslovas I Aukštasis (m. 1201), Vladislovo II Tremtinio sūnus, Silezijos kunigaikštis, vedė Kijevo didžiojo kunigaikščio Vsevolodo II Olgovičiaus dukterį Zvinislavą.

13. *..Velfams...* — Konradas III, kaip visi Hohenštaufenų dinastijos valdovai, vaidijosi su kunigaikščiais Velfais, kurie valdė Bavariją, Saksoniją ir kitas vokiečių žemes.

14. *Rožeris Sicilietis* — Rožeris II (1095—1154), Sicilijos karalius nuo 1130 m., apie 1137 m. sujungė atskiras normanų kunigaikštystes pietų Italijoje ir sukūrė centralizuotą valstybę. Titulavosi Sicilijos karaliumi, Apulijos hercogystės ir Kapujos kunigaikštystės valdovu. Sukūrė stiprų laivyną, kuris antrojo kryžiaus žygio metu nusiaubė Bizantijos valdas.

15. *...pirmąją Kreivaburnio žmoną.* — Pirmoji Boleslovo III Kreivaburno žmona (vedė 1103 m.) buvo Zbislava, Kijevo didžiojo kunigaikščio Sventopelko II (Iziaslavo sūnaus) duktė.

16. *...jam sukako septyneri metai...* — Turimos galvoje senovės slavų apeigos: berniukai pirmą kartą būdavo apkerpami trejų metų, antrą kartą — jau paaugliai.

17. *...Merzeburge nešė kardą prieš imperatorių Lotarą...* — Boleslovas III Kreivaburnis, patyręs keletą nesėkmių kare, buvo priverstas atiduoti vokiečių imperatoriui Lotarui III Saksui (m. 1137) Pamarį bei Riugeno salą ir, pagal leno perdavimo ritualą, turėjo, žengdamas pirma imperatoriaus, nešti kardą (1135 m.).

18. *...Rytų imperatorienės...* — Bizantijos imperatoriaus Manuelio I Komneno (1143—1180) žmona Berta Irena ir vokiečių imperatoriaus Konrado III žmona Gertrūda buvo seserys.

19. *...nenusilenkė net popiežiui.* — Po ilgos kovos su popiežiumi Grigaliumi VII (1073—1085) Vokietijos karalius Henrikas IV (1056—1106) buvo ekskomunikuotas ir Kanosos pilyje turėjo nusižeminęs prašyti popiežių atleidimo (1077 m.). Tačiau 1084 m. jis užėmė Romą ir savo statytinio antipopiežiaus Klemenso III buvo karūnuotas imperatoriumi.

20. *Treviras* — dab. Triras.

21. ...*nė Bernardo nereikią.*— Popiežius Eugenijus III (1145—1153) buvo Bernardo Klerviečio (1090—1153), katalikų bažnyčios veikėjo, vieno iš antrojo kryžiaus žygio rengėjų, mokinys. Prasidėjus sukilimui prieš popiežių, kai 1143 m. Roma buvo paskelbta respublika, Eugenijus III net keletą kartų turėjo išvykti iš Italijos.

22. ...*vedė lenkus į Kijevą.*— Rusų ir lenkų kunigaikščiai ne kartą yra padėję vienas kitam kovose dėl valdžios. 1149 m. Vladimiro Monomacho anūkas Iziaslavas Mstislavičius (Vsevolodo, Verchoslavos tėvo, brolis, m. 1154), kovojęs dėl Kijevo su savo dėde Jurijum Dolgorukiu, Rostovo—Suzdalės kunigaikščiu, pasikvietė į pagalbą lenkus ir vengrus.

23. *Fridrichas Švabas* — vėliau imperatorius Fridrichas I Barbarosa (1152—1190), buvo Fridricho Hohenštaufeno Vienaakio (m. 1147), Konrado III vyresniojo brolio, sūnus.

24. ...*vienamočiai Konrado broliai...*— Konrado III motina Agnietė (imperatoriaus Henriko IV duktė) su pirmuoju vyru Fridrichu Hohenštaufenu turėjo tris sūnus (tarp jų ir Konradą III), o su antruoju vyru Leopoldu III Babenbergu — aštuoniolika vaikų.

25. *Otonas Freizingietis* (m. 1158) — Leopoldo III ir Agnietės sūnus, Freizingo vyskupas, antrojo kryžiaus žygio dalyvis, istorikas, parašęs pasaulio istoriją ir Fridricho Barbarosos žygių istoriją.

26. *Henrikas II Jazomirgotas* (m. 1177) — Leopoldo III ir Agnietės sūnus, Austrijos markgrafas (nuo 1141 m.), hercogas (nuo 1156 m.), Bavarijos kunigaikštis (1153—1156). Jam valdant, Austrijos markgrafystė tapo savarankiška hercogyste (1156).

27. ...*Karolio, Otono, Henrikų.*— Turimi galvoje imperatorius Karolis Didysis (742—814), Vokietijos karalius Otonas I (912—973), kuris 962 m. iš popiežiaus gavo imperatoriaus karūną; Henrikas I (m. 936), Vokietijos karalius, Saksų dinastijos pradininkas; Henrikas II (m. 1024), Bavarijos kunigaikštis, Vokietijos karalius, imperatorius; Henrikas III (m. 1056), Vokietijos karalius ir imperatorius; Henrikas IV (m. 1106) — Vokietijos karalius ir imperatorius; Henrikas V (m. 1125) — Vokietijos karalius ir imperatorius.

28. ...*patraukęs į savo pusę...*— Konradas III, įsitraukęs į kovą prieš Velfus (žr. 13 paaišk.), iš pradžių priešinosi Bernardui Klerviečiui, kvietusiam jį į kryžiaus žygį, ir tik kai Bernardas per pamokslą jam pagrasino Paskutiniuoju teismu — sutiko „priimti kryžių".

29. ...*apie imperatoriaus karūną.*— Konradas III buvo išrinktas karaliumi 1127 m., dar esant gyvam Lotarui III; jį išrinko švabų ir frankų kunigaikščiai. Kaip neteisėtai išrinktą, popiežius jį ekskomunikavo, ir

tik 1138 m., po Lotaro III mirties (1137), jis buvo karūnuotas Achene Vokietijos karaliumi, tačiau karūnuotis Romoje imperatoriumi Konradui III taip ir neteko.

30. *Salijų,* arba Frankų, dinastija — karalių dinastija, valdžiusi Vokietijoje 1024—1125 m. Konradas II (dinastijos pradininkas), Henrikas III, Henrikas IV ir Henrikas V buvo karūnuoti Šventosios Romos imperijos imperatoriais.

31. *Piotras Vlastas* (m. 1153) — Mažosios Lenkijos ir Silezijos didikas, Boleslovo Kreivaburnio ir Vladislovo II Tremtinio vaivada. Už tai, kad slapta rėmė Vladislovo jaunesniuosius brolius, šis jį nubaudė: įsakė išdurti akis ir ištremti iš Lenkijos. Didikai tuo labai pasipiktino, ir tai nulėmė Vladislovo pralaimėjimą.

32. *...vieningai stojo šalia Lotaro...* — Henrikas V, paskutinis Frankų dinastijos imperatorius, būdamas bevaikis, prieš mirtį imperatoriaus regalijas perdavė sesers Agnietės sūnui, švabų kunigaikščiui Fridrichui Hohenštaufenui. Tačiau Vokietijos kunigaikščiai, bijodami Hohenštaufenų galybės, išrinko karaliumi saksų hercogą Lotarą III.

33. *...dėl ano nelemto prakeikimo...* — Vladislovui apgulus brolius Poznanėje (žr. 11 paaišk.), į jo stovyklą atvyko Gnezno arkivyskupas Jokūbas ir jį prakeikė; Vladislovas neteko visų žemių, net savo tėvonijos Silezijos.

34. *Voislavas* — Vladislovas Čekas, arba Vladislovas II (m. 1174), Konrado III padedamas, atsisėdo į čekų sostą ir 1158 m. Fridricho Barbarosos buvo karūnuotas čekų karaliumi.

35. *Bet mes jį sutrempėm, kaip Narsusis sutrempė Besprimą, kaip Kazimieras Maslavą, kaip jūsų tėvas... Zbignevą.* — Besprimas (m. 1031 ar 1032) — vyriausias Boleslovo I Narsiojo sūnus — buvo tėvo išvytas iš Lenkijos. Vėliau, padedamas vokiečių ir rusų feodalų, atėmė iš savo brolio Meško II (m. 1034) kunigaikščio sostą, tačiau netrukus buvo nužudytas. Maslavas (m. 1047) — Meško II taurininkas, Mazovijos didikas, sukūrė savarankišką Mazovijos kunigaikštystę, egzistavusią apie 10 metų. 1047 m. buvo užpultas grįžusio į Lenkiją Kazimiero I (Meško II sūnaus) ir žuvo mūšyje. Zbignevas — vyresnysis Boleslovo III Kreivaburnio brolis (m. 1102); po tėvo Vladislovo I Hermano mirties Boleslovas, norėdamas paveržti iš brolio valdžią, įsakė jam išdurti akis.

36. *...senelio brolio galvos.* — Turimas galvoje Boleslovas II Dosnusis (m. 1081 ar 1083 m.), po kurio Lenkija iki 1295 m. neturėjo karaliaus. Henriko senelis (Vladislovas I Hermanas) ir tėvas nebuvo karūnuoti.

37. *Gneznas* — pirmoji Lenkijos valstybės sostinė. Lenkams priėmus krikščionybę (966) Gnezne buvo įkurta vyskupo rezidencija, o 1000 m.—

arkivyskupija. 1000 m. Boleslovas Narsusis čia priėmė imperatorių Otoną III.

38. ...*ilgaskverniai apgaule išrinko.*— 1125 m. renkant imperatorių, Lotarą Saksą palaikė dvasininkija; Mainco arkivyskupui Adalbertui gudrumu pavyko išvilioti iš Fridricho Hohenštaufeno imperatoriaus regalijas (žr. 32 paaišk.).

39. Imperatorius *Otonas III* (m. 1002) — Otono II ir Bizantijos kunigaikštytės Teofanos sūnus, svajojo sukurti visos Europos katalikišką imperiją, susidedančią iš keturių valstybių: Italijos, Galijos (Burgundijos ir Žemutinės Lotaringijos), Vokietijos ir Slavonijos (Lenkijos). 1000 m. Otonas III nuvyko į Gnezną pasimelsti prie vyskupo Vaitiekaus palaikų (šis vyskupas žuvo Prūsijoje ir buvo paskelbtas šventuoju). Susitikęs su Boleslovu I Narsiuoju, Otonas III uždėjo jam savo karūną, taip pripažindamas lenkų kunigaikščio savarankiškumą.

40. *Otonas Bambergietis* (m. 1139) — Bambergo vyskupas. 1124 m. Boleslovas III Kreivaburnis jį pakvietė į Pamarį apkrikštyti to krašto gyventojų.

41. ...*ar Kreivaburnis nepaklupdė Skarbimiro?* — Skarbimiras — didikas, vienas iš artimiausių Boleslovo III Kreivaburnio patarėjų, 1117 m. pakėlė maištą prieš valdovą, ir už tai jam buvo išdurtos akys.

42. *Obodritai* (obodričiai, bodričiai) — slavų gentis, gyvenusi prie Elbės upės. Kovojo su danų ir vokiečių feodalais. 1160 m. buvo vokiečių feodalų nukariauti, jų žemėse įkurta Meklemburgo kunigaikštystė (1170), kuri greitai buvo germanizuota.

43. *Akvizgranas* — dab. Achenas.

44. ...*turėjo sūnų Loherangriną.*— Lokas painioja personažus ir motyvus iš pasakojimų apie karalių Artūrą, Apvaliojo stalo riterius ir Šventąjį Gralį (burtininkas Merlinas, Bibiana, Parcifalis, Lohengrinas, Monsalvažas ir kt.) bei iš „Nibelungų giesmės" (Zigfridas, drakonas).

45. *Magnus Gerasis* (m. 1047) — Norvegijos ir Danijos karalius, apdainuotas sagose. *Haraldas* — kelių Skandinavijos karalių, apdainuotų sagose, vardas. *Gunteris* — vienas iš „Nibelungų giesmės" herojų, Burgundijos karalius, išleidęs savo seserį Krimhildą už Zigfrido.

46. ...*ir Budyšinas...*— Boleslovas I Narsusis Kijevą puolė du kartus — 1013 m. ir 1018 m. Červenę (Volynėje) užėmė 1018 m., grįždamas iš antrojo žygio į Kijevą, Prahą — 1003 m.; Budyšine 1018 m. Boleslovas sudarė sau naudingą taiką su Vokiečių imperija ir jos sąjungininke Vengrija.

47. *Vyskupą nužudė.*— Stanislovas (m. 1079), Krokuvos vyskupas (nuo 1071 m.), prisidėjo prie didikų maišto prieš Boleslovą Narsųjį, todėl buvo nužudytas. 1257 m. paskelbtas šventuoju.

48. *...kai kas nors staiga numiršta.*— Manoma, kad Boleslovo II Dosniojo sūnus Meškas buvęs didikų nunuodytas (1089 m.); didikai bijojo, kad jis keršys už tėvą, išvytą iš Lenkijos po vyskupo Stanislovo nužudymo.

49. *Secechas* — įtakingos giminės galva; atsimetęs nuo Boleslovo Dosniojo, ėmė remti jo brolį Vladislovą Hermaną, kuris, būdamas silpnavalis, pasidavė Sececho įtakai.

50. *Joanitai,* arba hospitaljerai — religinis pasaulietinis katalikų ordinas. Pavadinimas kilęs iš šv. Jono ligoninės Jeruzalėje. Susikūrė apie 1070 m. kaip religinė brolija, globojo atvykstančius į Jeruzalę maldininkus, 1113 m. virto riterių ordinu. 1309 m. persikėlė į Rodo salą, o 1530 m.— į Maltą (nuo tada vadinasi Maltos ordinu).

51. *...Novgorodo kunigaikštienė...*— Riksa, Henriko sesuo, buvo ištekėjusi tris kartus: už danų karaliaus Magnuso, už Novgorodo kunikaikščio Vladimiro ir švedų karaliaus Sverkerio.

52. *Henrikas Liūtas* (m. 1195) — karingas Bavarijos ir Saksonijos hercogas, Velfų giminės atstovas, kovojęs su Hohenštaufenais.

53. *...kaip Agnietės senelis* — tai yra imperatorius Henrikas IV. Agnietė (m. po 1157) — Vladislovo II Tremtinio žmona, Leopoldo III Babenbergo ir Agnietės (Henriko IV dukters) duktė.

54. *Sipangas* — taip senovėje buvo vadinama Japonija. Šis vardas atsirado iš kinų „Dzi-pen-kuo"— tekančios saulės šalis (japonai taria „Nipon").

55. *Špira* — dab. Špejeris.

56. *Kolonija* — dab. Kelnas.

57. *Balbulas* — Notkeris Balbulas (Miknius), m. 912 m., Sankt-Galeno vienuolyno (Šveicarijoje) vienuolis, kompozitorius, muzikos traktatų autorius, istorikas metraštininkas.

58. *Vibaldas iš Stablo* (m. 1158) — Stablo (Flandrijoje) vėliau Korbėjos (Saksonijoje) vienuolynų abatas, vykdęs imperatoriaus Lotaro III ir karaliaus Konrado III diplomatines užduotis, auklėjęs pastarojo sūnų.

59. *Arnoldas Brešietis* (m. 1155) — Italijos politinis veikėjas, bažnyčios reformatorius. 1135 m. vadovavo Brešos (Brescia) gyventojų kovai dėl išsivadavimo iš vyskupo valdžios. Laterano bažnyčios susirinkimas

1139 m. jį pasmerkė. Pabėgęs iš Italijos, gyveno Prancūzijoje, kur rėmė Bernardo Klerviečio priešininkus. 1143 m. grįžo į Italiją, kovojo prieš katalikų dvasininkiją, prieš popiežių ir tapo faktiniu Romos respublikos vadu. 1155 m. Fridricho Barbarosos įsakymu buvo suimtas, atiduotas popiežiui ir nuteistas mirti.

60. *Kardinolas Gvidas* — Gvidas di Kastelas (m. 1144), 1143 m. išrinktas popiežiumi ir pasivadinęs Celestino II vardu. Buvo atvykęs į Lenkiją, norėdamas paveikti Boleslovo Kreivaburnio jaunesniuosius sūnus, kad šie pripažintų Vladislovo valdžią, tačiau jo misija nepasisekė. Tada kardinolas maištinguosius brolius ekskomunikavo, o popiežius Eugenijus III (popiežiavo 1145—1153 m.) atsiuntė bulę, draudžiančią Lenkijoje laikyti mišias.

61. *...įstatymas visam pasauliui...* — Turimas galvoje Balduinas II — Jeruzalės karalystės, susikūrusios pirmojo kryžiaus žygio metu, valdovas. Jam karaliaujant (1118—1131), buvo pradėti rašyti „Jeruzalės asizai" (karalystės įstatymų kodeksas), kurie įtvirtino Europoje nusistovėjusią feodalinę hierarchiją ir vasalų teises.

62. *Gnezno arkivyskupas Jokūbas*, po kunigaikščio didžiausias žemvaldys šalyje, rėmė jaunesniuosius Vladislovo brolius (žr. 6 ir 33 paaišk.).

63. *Gandava* — dab. Gentas.

64. *...į markgrafus iškilusio dėdės...* — tai yra Henriko II Jazomirgoto (žr. 26 paaišk.). 1152 m. su juo kariavo Henrikas Liūtas, norėdamas susigrąžinti tėvoniją — Bavariją, kurią Jazomirgotui atidavė Konradas III.

65. *...turėjo atsiklaupti prieš imperatorių Lotarą* — Konradas III ir jo vyresnysis brolis Fridrichas Švabas po nesėkmingų žygių į Italiją ir Vokietiją 1135 m. buvo priversti taikytis su imperatoriumi Lotaru III ir nusižeminę prašyti atleidimo.

66. *...nei jo žentui...* — tai yra Saksonijos hercogui Henrikui Liūtui, iš kurio Konradas III 1138 m. atėmė Saksoniją, o paskui Bavariją.

67. *Reinaldas Daselietis* — Kelno arkivyskupas. 1156 m. Fridrichas Barbarosa jį paskyrė savo kancleriu. Padėjo imperatoriui kovoti su Romos kurija. Mirė susirgęs maru 1166 m.

68. *Pasava* — dab. Pasau.

69. *Fridrichas Švabas* — Fridrichas Hohenštaufenas (žr. 24 paaišk.).

70. *Moguncija* — dab. Maincas.

71. *Ragevinas*, arba Rahevinas (m. apie 1177) — Otono Freizingiečio (žr. 25 paaišk.) mokinys ir sekretorius, kanauninkas.

72. *Archipoetas* — pseudonimas, kuriuo pasirašinėjo XII a. vidurio poetas. Tarp išlikusių jo kūrinių yra linksmas eilėraštis „Išpažintis", skirtas poeto globėjui, imperijos kancleriui Reinoldui.

73. *Sabaudija* — dab. Savoja.

74. *„Leono miestas"* — Romos miesto dalis, popiežiaus Leono IV laikais (847—855) aptverta gynybine siena.

75. *...turėjo kopti vestalė...* — Reminiscencija iš Horacijaus odės „Paminklas": „...kol Kapitolijun // Kops didysis žynys su vestale tylia" (A. Dambrausko vertimas).

76. *Frandžipaniai* — Romos aristokratai, XI—XII a. turėję didelės įtakos Romos politiniam gyvenimui ir, renkant popiežius, varžęsi su Pjerleoniais.

77. *Barbarais* tais laikais buvo vadinami germanai.

78. *...pabėgo į savo gimtąjį Neapolį.* — Apie romėnų poetą Vergilijų (70—19 m. pr. m. e.) viduramžiais sklido daugybė legendų — jis buvo laikomas aiškiaregiu ir burtininku.

79. *Evandras, Palantas* — Vergilijaus „Eneidos" veikėjai (VIII—X giesmės). Evandras — Hermio ir nimfos Karmentidės sūnus, dar prieš Trojos žlugimą iš Palantėjo Arkadijoje atsikėlęs į Italiją, įkūręs koloniją ir pastatęs miestą prie Palatino kalvos. Evandro sūnus Palantas — Enėjo sąjungininkas, nukautas rutulų karaliaus Turno, užpuolusio trojėnų stovyklą.

80. *Konstantino dovana* — suklastotas dokumentas, kuriuo popiežiai, norėdami viešpatauti katalikiškoje Europoje, motyvavo savo pretenzijas. Dokumentas surašytas popiežiaus kanceliarijoje apie VIII a. vidurį; jame tvirtinama, kad Romos imperatorius Konstantinas Didysis neva suteikęs popiežiui Silvestrui I (IV a.) teisę valdyti Romos miestą, Italiją ir visus Vakarų kraštus. Kad dokumentas netikras, įrodė italų humanistas Lorencas Vala XV a.

81. *Cistersai* — katalikų vienuolių ordinas, įkurtas 1098 m. Prancūzijoje (Cisterciume, netoli Dižono), benediktinų ordino šaka. 1135 m. Klervo vienuolyno abatas Bernardas Klervietis jį perorganizavo, įsteigdamas bernardinų ordiną. XII—XIII a. cistersai buvo viena turtingiausių ir įtakingiausių katalikų vienuolijų. Vienuoliai, būdami vienuolyne, vilkėdavo baltos ir juodos spalvų drabužiais, o viešose vietose — pilkais.

82. *Edrisis* — al Idrisijus Abu Abdalachas Muchamedas ibn Muchamedas (1100—1161 ar 1165 m.), arabų geografas ir keliautojas, mokėsi Kordoboje. Nuo 1138 m. gyveno Palerme, Sicilijos karaliaus Rožerio II

rūmuose, jo pavestas sudarė tuo metu žinomos pasaulio dalies žemėlapį ir aprašė jį (baigė 1154 m.). 1154 m. lankėsi Lenkijoje.

83. ...*Panormo audėjų kūrinį.*— Panormas — dab. Palermas. 1147 m. Rožeris II užpuolė Bizantijos Graikiją, nusiaubė Tebus — tuo metu garsų šilko audimo centrą — ir kaip karo grobį išsivedė audėjus, kuriuos apgyvendino savo valdose.

84. *Alemanai* — germanų gentis, gyvenusi Reino aukštupyje. VI a. alemanus nukariavo frankai. X a. susidarė Alemanijos, arba Švabijos, hercogystė, priklausiusi Vokietijai. Nuo Alemanijos kilęs prancūziškas Vokietijos pavadinimas.

85. *Puliečiai* — nuo lot. „pullus" arba „Apulia". Platesniąja prasme — visi žmonės, gimę Šventojoje žemėje iš tėvų frankų, siauresniąja — tik iš mišrių santuokų — krikščionių ir musulmonų.

86. *Alobrogai* — didelė keltų gentis Transalpinėje Galijoje, romėnų nukariauta apie 120 m. pr. m. e.

87. *Fulcheris* (1058—1127), Fuše Šartrietis — prancūzų kronikininkas, vienuolis, dalyvavęs kryžiaus kare, vėliau Edesos ir Jeruzalės karaliaus Balduino I kapelionas.

88. *Balduinas II* — Balduino I pusbrolis, Jeruzalės karalius (žr. 61 paaišk.).

89. ...*Alachas čionai pernešė Mahometą...*— Pasak padavimų, Mahometui apsireiškęs arkangelas Gabrielius ir pernešęs jį į Jeruzalę, kur jis susitikęs Abraomą, Mozę ir Jėzų. Uoloje, esančioje El Akšos mečetės viduje, neva išlikęs jo pėdos atspaudas.

90. *Gotfridas Buljonietis* (m. 1100) — Žemutinės Lotaringijos hercogas, vienas iš pirmojo kryžiaus žygio vadų, 1099 m. išrinktas Jeruzalės karalystės valdovu, buvo tituluojamas „Viešpaties karsto saugotoju". Jam mirus, jo brolis Balduinas I tapo Jeruzalės karaliumi.

91. ...*po švento Petro bažnyčia Antiochijoje.*— Pirmojo kryžiaus žygio metu kryžiuočiai, po ilgos apgulos paėmę Antiochiją, patys tapo apsupti musulmonų kariuomenės, kuriai vadovavo Mosulo sultonas Kerboga. Norėdamas pakelti išbadėjusių krikščionių karių dvasią, vienas vienuolis pareiškė, kad juos gali išgelbėti tik šventa ietis, kuria buvo perdurtas nukryžiuotas Jėzus, ir kad jis galįs atkasti tą ietį po viena Antiochijos bažnyčia. Kažkokia ietis iš tiesų buvo surasta, kryžiuočiai, vadovaujami Boemundo Tarentiečio, nugalėjo musulmonus, o Boemundas Antiochiją paskelbė savo kunigaikštyste.

92. ...*kad krikščionių tikėjimas yra teisingas.*— Bertrando iš Tremelai pasakojimas — painus, liudijantis viduramžių riterių nemokšiškumą;

„šventasis" Achilas — žymus Trojos karo herojus, apdainuotas Homero „Iliadoje"; Filoktetas — vienas iš Trojos karo dalyvių, Tesalijos kariuomenės vadas.

93. *Melchizedekas* — Biblijoje minimas Šalemo (manoma, kad tai Jeruzalė) karalius ir vyriausias kunigas, kuris palaimino Abraomą, nugalėjusį Mesopotamijos karalių. Pirmaisiais krikščionybės amžiais gyvavo „melchizedekiečių" sekta, tvirtinusi, jog Melchizedekas buvo pirmasis ir pats didysis dievas.

94. *Presbiteris Joanas* — mitinės krikščionių valstybės Vidurinėje Azijoje valdovas, pirmą kartą paminėtas Otono Freizingiečio. Legendai atsirasti turėjo įtakos faktas, kad V a. rytinėse Bizantijos provincijose buvo paplitusi Nestoro (Konstantinopolio patriarchas nuo 428 m.) pasekėjų krikščionybė. Pasak legendos, šalyje, esančioje už Armėnijos ir Persijos, visi žmonės laimingi, o karalius-kunigas krikščionis ginąs nuo netikėlių.

95. *Kalnų Senis* — Hasanas ibn Sabahas, asasinų (pirmiau vadinti „hašašinais", kadangi vartojo hašišą religiniam fanatizmui sustiprinti) — mahometonų politinės religinės sektos — įkūrėjas, 1090 m. užkariavęs Alamuto (Šiaurės Persija) tvirtovę. Asasinai žudė politinius priešus, plėšė turtingus pirklius, kovojo su kryžiuočiais, seldžiukais. Vakaruose Kalnų Seniu buvo vadinamas ir Šeichas al Džebelis bei jo įpėdiniai, Libano ir Sirijos asasinų vadai.

96. Telis dainuoja albą („alba"—„aušra") — dainą apie slaptą riterio ir mylimosios pasimatymą auštant,— sukurtą provansiečio trubadūro Žiro de Bornejo (apie 1175—1215).

97. *Ofiras* — šalis, minima Biblijoje; joje buvę daug aukso ir brangenybių.

98. *Salach ad Dinas* (Saladinas) — Egipto valdovas (1171—1193), Ajubidų dinastijos pradininkas, 1187 m. atėmė iš kryžiuočių Jeruzalę ir sėkmingai su jais kovojo trečiojo kryžiaus žygio (1189—1192) metu.

99. *...kai imperatorius Konradas III buvo apgulęs Damaską.*— Antrojo kryžiaus žygio pabaigoje (1148 m.) Konradas III kartu su prancūzų karaliumi Liudviku VII ir Jeruzalės karaliumi Balduinu III norėjo paimti Damaską, tačiau jiems nepasisekė.

100. *Gvebrai* — mazdaizmo, senovės iranėnų religijos, išpažinėjai, savo numirėlius paliekantys bokštuose (kad nebūtų teršiama žemė), kur juos paskui sudrasko plėšrieji paukščiai.

101. *...Ajubo sūnus...*— Salach ad Dino tėvas Ajubas, taip pat ir jo dėdė Širkuchas — kurdų karo vadai, pasižymėję tarnaudami seldžiukų

sultonui Nur ad Dinui (1140—1174). 1154 m. Ajubą sultonas paskyrė Damasko valdytoju, o Širkuchą 1169 m. pasiuntė į Egiptą, kur šis nuvertė kalifą.

102. *Piotras Duninas* — Piotras Vlastas, žr. 31 paaišk.

103. *Dobronega* — Marija Dobronega (m. 1087), Kijevo kunigaikščio Vladimiro Didžiojo duktė, lenkų kunigaikščio Kazimiero I Atnaujintojo (m. 1058) žmona, Boleslovo II Dosniojo ir Vladislovo I Hermano motina.

104. *Sventomaža.*— Iki XVI a. liaudyje Maža buvo vadinama švenčiausioji mergelė Marija.

105. *Didžioji Lenkija* — istorinė Lenkijos sritis Vartos baseine, tapusi Lenkijos valstybės branduoliu. Iš pradžių istorijos šaltiniuose ji vadinama Lenkija (Polonia), o nuo XIII a. antrosios pusės — Didžiąja Lenkija (Polonia Maior). Į ją įėjo Poznanė, Kališas, Gneznas.

106. *Popelis* — legendinis Gnezno kunigaikštis, kurį išvijo Piastai. Pasak Galo Anonimo kronikos, jis buvęs suėstas žiurkių.

107. *Velesas* — slavų mitologijoje — demonas, analogiškas lietuvių velniui.

108. *Lanas* — dab. Lionas.

109. *Voliomis* buvo vadinami tuščiose žemėse įkurti nauji kaimai, kurių gyventojai kelerius metus būdavo atleidžiami nuo mokesčių žemės savininkui.

110. ...*Mūsų seneliai davė jiems garo*...— Čia prisimenamas didelis Lenkijos liaudies sukilimas (1034—1039), kai po Meško II mirties (1034) išvijus jo sūnų Kazimierą I Atnaujintoją, Lenkija suskilo į keletą kunigaikštysčių. Vieną iš didžiausių — Mazoviją — užgrobė Meško II taurininkas Maslavas (žr. 35 paaišk.).

111. *Valdemaras* I Didysis, Danijos karalius (1157—1182) — daugiau kaip dvidešimt kartų puolė slavus (venedus), gyvenusius prie Elbės, 1168 m. užkariavo Riugeno salą. Fridricho Barbarosos sąjungininkas kovoje prieš popiežių.

112. *Sviatovitas* — senovės slavų dievas, kurio statula (vaizduojanti keturis jo pavidalus) buvo Arkonos (Riugeno saloje) šventykloje, sugriautoje Valdemaro I. Liaudies sukilimo ir Maslavo maišto metu buvo siekiama nusikratyti krikščionybės ir grįžti prie senojo tikėjimo.

113. *Kunigaikštis Rostislavas* (m. 1167 ar 1168) — Vladimiro Monomacho anūkas, Kijevo kunigaikščio Mstislavo sūnus, pirmasis Smolensko kunigaikštis, nuo 1159 m. iki 1167 ar 1168 m.— didysis Kijevo kunigaikštis.

114. *Romanas,* Haličo kunigaikštis (m. 1205) — Mstislavo II, Kijevo didžiojo kunigaikščio, sūnus, 1202—1203 m. valdė Kijevą. Lenkų tarpusavio kovų metu rėmė Vladislovą III (Vladislovo II sūnų) ir žuvo žygio į Krokuvą metu, mūšyje prie Zavichoscės.

115. *Urijas* — vienas iš Dovydo (Izraelio ir Judėjos karaliaus, XI a. pab.— apie 950 m. pr. m. e.) karo vadų. Jam nesant namie, Dovydas pasigrobė jo žmoną Batšebą, bet Urijas karaliui dėl to nekerštavo.

Vertėja

Ярослав Ивашкевич

КРАСНЫЕ ЩИТЫ

Роман

На литовском языке

Перевод с польского А. Балюлене

Издательство «Минтис» ЛитССР, г. Вильнюс, 1984 г.

ИБ 3057

J. Ivaškevičius

RAUDONI SKYDAI

Romanas

Iš lenkų kalbos vertė *A. Baliulienė*

Redaktorius *M. Bernatavičius*
Viršelis dailininkės *M. Trečiokaitės*
Meninė redaktorė *R. Kungytė*
Techninė redaktorė *R. Bancevičienė*
Korektorės: *V. Vitkauskienė, I. Povilanienė*

Duota rinkti 83.10.14. Pasirašyta spaudai 83.12.20. Formatas 84×108 1/32. Popierius laikraštinis. Garnitūra — „Baltika", 9 punktų. Iškilioji spauda. 16,80 sąl. sp. l. 22,06 apsk. leid. l. Tiražas 30 000 egz. Užsakymas 3618. Kaina 1 rb 80 kp. Leidykla „Mintis", 232600 Vilnius, Z. Sierakausko 15. Spaudė Motiejaus Šumausko spaustuvė, 232600 Vilnius, A. Strazdelio 1.

Ivaškevičius J.

Iv 53 Raudoni skydai: Romanas / Iš lenkų k. vertė [ir paaišk., p. 304—316, parašė] A. Baliulienė.— V.: Mintis, 1984.— 316 p.

Lenkų literatūros klasiko (1894—1980) istoriniame romane vaizduojama XII a. Lenkija, Vokietija. Su didelėm ambicijom ir svajonėm keliauja per šiuos kraštus Henrikas Sandomirietis, Piastų dinastijos tęsėjo Boleslovo III Kreivaburnio sūnus,— bet jo svajonėms nelemta išsipildyti. Turtingas istorinių realijų romanas — tai pasakojimas apie valstybę ir apie žmogų, kuris tuščiai išeikvoja dvasines galias, neįstengdamas prisitaikyti prie savo epochos nei jos pakeisti.

I $\frac{4703000000—414}{M851(08)—84}$ R—84

BBK 84.4Lenk
U(Lenkų)

„MINTIS" NUMATO IŠLEISTI:

M. Kratochvylas. FAKELAS

E. Bulveris-Litonas. PASKUTINĖS POMPĖJOS DIENOS

A. Paradisis. BALTAZARO KOSOS GYVENIMAS IR DARBAI

Ch. Abovianas. ARMĖNIJOS ŽAIZDOS

A. Cveigas. MINDAUGAS II

M. Badyginas. DIDŽIOJO MAGISTRO ŽIEDAS

P. Merimė. KAROLIO IX LAIKŲ KRONIKA